

BKL

B21.1A,B,2

ΕΒΙΣΟΜΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

325830347173

gj

MONINQI H
•

АРХИВ

ЗА

АРБАНАСКУ СТАРИНУ, ЈЕЗИК И ЕТНОЛОГИЈУ

УРЕДНИК

Х. БАРИЋ

ПРОФ. УНИВ. У БЕОГРАДУ

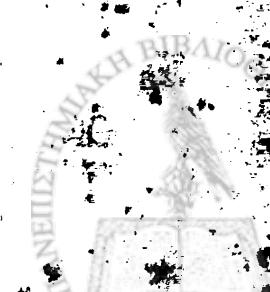
КЊИГА I, СВ. 1—2.

издава се као један
учесник

12

БЕОГРАД

1923

Садржај I. књиге.

□□

Расправе и грађа:

	Страна
<i>P. Skok: Studije iz ilirske toponomastike</i>	1
<i>K. Treimer: Zur Rückerschliessung der illyrischen Götterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie</i>	27
<i>N. Jokl: Zur albanischen Sprachgeschichte</i>	34
<i>B. Ђоровић: Одношаји између Црногораца и Албаније у почетку XVIII. века</i>	47
<i>Гл. Елезовић: Једна арнаутска варијанта о боју на Косову</i>	54
<i>B. Чакановић: Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову</i>	68
<i>K. Oštir: Illyro-Thrakisches</i>	78
<i>X. Барич: Етимолошки и граматички прилози</i>	138
<i>R. Nahtigal: O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem</i>	160

Ситнији прилози:

<i>Вл. П. Пејковић: „Арбанаски пирг“ у Хиландару</i>	196
<i>T. Р. Ђорђевић: Арнаути у Србији</i>	197
<i>B. Ђоровић: Напомене о албанским траговима у Херцеговини</i>	201
<i>H. Barić: Imo li čakavskih pozajmica u arbanaskom?</i>	205

Критика:

<i>X. Барич: Norbert Jökl, Albanisch y Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp</i>	207
<i>X. Барич: Max Vasmer, Studien zur albanesischen Wortforschung</i>	213
<i>P. Skok: Norbert Jökl, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen</i>	218
<i>P. Skok: M. Lambertz, Italoalbanische Dialektstudien</i>	227
<i>Dr. Č. Truhelka: Maximilian Lambertz, Albanische Märchen</i>	229
<i>X. Барич: Norbert Jökl, Vuks albanesische Liedersammlung</i>	231
<i>Ciii. Станијевић: Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia</i>	235
<i>B. Ђоровић: Anonymi descriptio Europae orientalis</i>	236
<i>H. Вулић: C. Praschniker und A. Schober, Archäologische Forschungen in Albanien und Montenegro</i>	238
<i>H. Вулић: Camillo Praschniker, Muzakhia und Malakastra</i>	241

BKI
BKI. LA!

ард. ек. 140.604

Варити.

археом.

аг. Гиббонс.

Театрическое
издание.

АРХИВ

Archiv
за 29

АРБАНАСКУ СТАРИНУ, ЈЕЗИК И ЕТНОЛОГИЈУ

УРЕДНИК

Х. БАРИЋ

ПРОФ. УНИВ. У БЕОГРАДУ

H. Baric

КЊИГА I, СВ. 1—2.

БЕОГРАД

1923

ВЛАСНИК
Т. Р. ЂОРЂЕВИЋ
ПРОФ. УНИВ. У БЕОГРАДУ

Штампала Учитељска Тискара у Љубљани.

Интересовање савремене науке за арбанаске ствари било је и досада сразмерно велико. То важи нарочито за последња два деценија, у којима се интензивнији рад у области албанологије на страни развијао, добрим делом, упоредо са политичком активности оних великих сила, чији је програм — и у погледу на Арбанију — био, као и прама нама, продирање на Исток. Али и поред јаког ослонца, која су ова научна настојања налазила у поменутим околностима, она нису још била довела до систематског организовања научног рада у овој области; а и покретање једног органа, посвећеног искључиво албанологији, у целом њеном обиму, или у појединачним гранама њеним, остало је неиспуњено.

У општој обнови наше младе националне науке после Уједињења осетио се и код нас јачи интерес за испитивање прошлости, обичаја и језика старих наших суседа Арбанаса, чија је историја кроз векове била у врло тесној вези са историјом српског народа. Живљи рад у овом правцу почео се све више развијати у свим јужнословенским културним центрима: у Београду и Скопљу, у Загребу и у Љубљани.

Према овоме покрету и према очевидној потреби да се одмах из почетка организује и учврсти што ужа сарадња свих оних научних радника наших, чија испитивања, фолклорска или језичка, историска или археолошка залазе у област арбанаских студија, покренут је овај часопис, који је уједно и први албанолошки часопис уопште. Ми се зато надамо да ћемо оснивањем „Архива“ задовољити једну научну потребу која се у стручним круговима осећала и ван граница наше земље. Саобразно томе радови ће излазити сем на српскохрватском и словеначком, и на француском, немачком и енглеском језику.

Природно је, да ће „Архив“ у првом реду имати у виду проучавање српскоарбанаских односа, културних и политичких. Али он ће настојати да према својим снагама потпомогне и испитивање веза између Арбанаса и предсловенских народа балканског полуострва, балканских Романа, Грка, старих Трачана и Илира. Ми се надамо да се већ у првом годишњаку „Архива“ огледа, барем једним делом, опсег његовог програма.

„Архив“ ће доносити оригиналне радове, прилоге и грађу из свих области албанологије. С друге стране он ће настојати да даде што потпунију слику целокупног албанолошког рада код нас и на страни. Сем приказа и што исцрпнијих бележака о важнијим делима, он ће редовно доносити и критичким белешкама пропратену систематску библиографију свих научних радова из историје, језика и књижевности, археологије, политичке историје, фолклора, антропологије и узајамних односа између Арбанаса и њихових суседа. Ти библиографски прегледи обухватаће библиографију свега онога што је из албанологије за време сваке године објављено; зато ће „Арбанаска библиографија“ из техничких разлога морати излазити у засебно отштампаном додатку ка сваком годишњаку „Архива“.

Овако замишљени задатак „Архива“ није ни у којем погледу лак. Али срдачни одзив на који смо нашли код стручњака и код нас и на страни даје нам наде да ће се њиховом помоћи ово научно предузеће, неспутавано никаковим политичким обзирима, моћи одржати и развијати у духу нашега програма. Зато нека нам се дозволи да изјавимо и овде своју захвалност свим оним научницима који су нам обећали своју сарадњу. То су гг. Х. Педерзен у Копенхагену, Н. Јокл и К. Трајмер у Бечу, Л. Шпицер у Бону, Т. Капидан у Клужу, Р. Мерингер у Грацу, па Ј. Цвијић, Ст. Станојевић, Н. Вулић, Ј. Томић, Вл. Ђоровић, Р. Поповић и М. Будимир у Београду, С. Тројановић, М. Костић, Р. Грујић и Гл. Елезовић у Скопљу, Ћ. Трухелка у Осеку, П. Скок у Загребу, Р. Нахтигал и К. Оштир у Љубљани.

Да ли ће се моћи приступити и издавању суплемената који би доносили веће монографије и збирке материјала зависи искључиво од одзыва на који ће „Архив“ наћи у јавности.

*T. P. Ђорђевић,
као власник.*

*X. Барић,
као уредник.*

Садржај I. књиге.

СД

Страна

Расправе и грађа:

<i>P. Skok: Studije iz ilirske toponomastike</i>	1
<i>K. Treimer: Zur Rückerschliessung der illyrischen Götterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie</i>	27
<i>N. Jokl: Zur albanischen Sprachgeschichte</i>	34
<i>B. Ђоровић: Одношаји између Црногораца и Албаније у почетку XVIII. века</i>	47
<i>Гл. Елезовић: Једна арнаутска варијанта о боју на Косову</i>	54
<i>B. Чајкановић: Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову</i>	68
<i>K. Oštir: Illyro-Thrakisches</i>	78
<i>X. Барић: Етимолошки и граматички прилози</i>	138
<i>R. Nahtigal: O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem</i>	160

Ситнији прилози:

<i>Вл. П. Пејковић: „Арбанаски пирг“ у Хиландару</i>	196
<i>T. Р. Ђорђевић: Арнаути у Србији</i>	197
<i>B. Ђоровић: Напомене о албанским траговима у Херцеговини</i>	201
<i>H. Barić: Ima li čakavskih pozajmica u arbanaskom?</i>	205

Критика:

<i>X. Барић: Norbert Jokl, Albanisch y Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp</i>	207
<i>X. Барић: Max Vasmer, Studien zur albanesischen Wortforschung</i>	213
<i>P. Skok: Norbert Jokl, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen</i>	218
<i>P. Skok: M. Lambertz, Italoalbanische Dialektstudien</i>	227
<i>Dr. Č. Truhelka: Maximilan Lambertz, Albanische Märchen</i>	229
<i>X. Барић: Norbert Jokl, Vuks albanesische Liedersammlung</i>	231
<i>Cū. Станојевић: Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia</i>	235
<i>B. Ђоровић: Anonymi descriptio Europae orientalis</i>	236
<i>H. Вулић: C. Praschniker und A. Schöber, Archäologische Forschungen in Albanien und Montenegro</i>	238
<i>X. Вулић: Camillo Praschniker, Muzakhia und Malakastra</i>	241

Белешке:

Месапски натписи. (Н. В.) — Buonamici G., *Di alcune vere od apparenti analogie fra l'etrusco e l'albanese.* (Х. Б.) — Арбанаски и јерменски језик. (М. Б.) — Из арбанаског обичајног права. (Р. П.) — Латински елементи у арбанаском језику. (Х. Б.) — *Uzajamni odnosi arbanaskog i rumunskog jezika.* (Н. В.) — O. Hauser, *Albanische Volkslieder.* (Н. В.) — Др. Мита Костић, Арнаутско насеље у Срему. (Т. Р. Ђ.) — Novija arbanaska bibliografija. (Н. В.) — *Grai și suflet.* — А. Јовићевић, Малесија. — Арбанаске студије у београдском Универзитету

246

Хроника:

Th. Capidan: Институт за проучавање Јужноисточне Европе
Dr. St. Brandejs: Za prvním českým albanologem Janem Urbanem
Jarníkem

253

255

Регистар

257

Studije iz ilirske toponomastike.

Program ovih studija je isti kao u mojim ranijim radovima iz ove oblasti. (V. Glasnik zem. muz. u B. i H. XXIX, XXXI—XXXII.) Neka mi bude dozvoljeno, da još jednom sakupim u glavne tačke metodološke poglede, koji me vode.

1. Kako stari pisci i ostali dokumenti ne pišu ilirska mjesna imena uvijek jednak, prvi posao, koji se ima obaviti u ovim studijama je taj, da se ispitaju sve različite grafije i da se uporede s natpisima i s današnjim oblicima, koliko postoje. Na osnovu ovoga upoređenja ustanoviće se oblik, koji je bio u običaju u rimske doba. Ovako ustanovljeni oblik još uvijek ne treba da bude identičan s ilirskim. Sloveni su mogli da čuju samo rimski oblik odjeven u ruho latinske deklinacije. Za njihova dolaska ilirski je bio već mrtav jezik. Za ovaj oblik valja potražiti momente, koji omogućuju ubicanje i identifikaciju sa današnjim srp.-hrv. i romanskim oblikom.

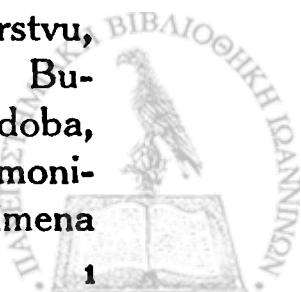
2. Kad se ovaj posao obavi, dolazi na red ispitivanje, da li se radi o ilirskom imenu ili ne. Kako ne znamo ilirskog jezika, uporediti možemo samo analogni toponomički materijal iz venetskoga i mesapijskoga područja.

3. Ovako utvrđeni ilirski toponomički materijal lingvistički će se analizirati, t. j. pokušaće se prepoznati osnova, sufiksi i prefiksi, kompozicija i deklinacija. Ispitivanje značenja može da bude samo sekundarna zadaća, i to radi nepoznavanja ilirskoga jezika. Izvjesnost je u ovom pogledu isključena.

4. Kako su Iliri u Japudiji i Panoniji došli u doticaj s Keltimi i pomiješali se s njima, pa bi s pravom mogli govoriti o Celtilirima, kao što govorimo o Celtiberima, na mjestu je tražiti i keltske paralele za imena na području Japudije i Panonije.

5. Konstatiralo se identičnih imena kod Ilira i kod Tračana. Upoređenje valja da ide i u ovom pravcu.

6. Opaža se homonimnih imena po čitavom rimskom carstvu, kao i takovih, koja pokazuju očite latinske osnove i formante. Budući da su nam ilirska imena poznata ponajviše iz rimskoga doba, treba znati, što je ilirska, a što rimska kreacija. Tumačenja homonimiteta mogu biti dakako različita. Tako ako nađemo identičnih imena

rijeka u Galiji i Iliriji ili u zemljama bliže Iliriji, može se raditi o predilirskom jezičnom dobru. Ali kad se radi o identičnim imenima naselja, može biti i taj slučaj, da su ih Rimljani ovamo donijeli.

7. Najvažnija moja zadaća sastoji se u tome, da utvrdim, koliko se ilirskoga materijala sačuvalo još i danas u srp.-hrv. geografskoj nomenklaturi. Ovo je i veoma delikatna zadaća, jer smo upućeni često puta samo na srednjevjekovne potvrde, koje u najviše slučajeve nijesu ništa drugo nego na latinsku odjeveni srp.-hrv. i romanski oblici. Ali valja i ta preodijevanja prepoznati i studirati. Kako takva imena ne potječu iz starine, nije se za njih mogla ustanoviti ni tradicija za pisanje. Na našoj teritoriji ima međutim obilje i takovih imena, za koja uopće nema nikakovih pisanih potvrda. Na ovakva imena primijenićemo kriterije za raspoznavanje ilirskih imena, što smo ih stekli studirajući stara imena.

1. Bakar — Buccari.

Ako se današnje srp.-hrv. ime grada *Bakra* (potvrde v. u Ak. Rj. I. 159) uporedi s talijanskim oblikom *Buccari*, opažaju se neko-like glasovne zagonetke, koje na prvi mah kao da ne postoje. Srpsko-hrv. je oblik potvrđen od 13. stoljeća, a talijanski iz g. 1344 Sm. XI 148. *a* u dočetnom slogu srp.-hrv. oblika je zacijelo nekadanji poluglas, jer sklanjamo *Bàkar*, *Bákra* i t. d. Ovaj se *a* pojavljuje protiv svakog očekivanja i u talijanskom obliku, gdje bi morali imati *i*, *e*, (*Pisino* : *Pazin*) ili *u*, *o* (*mosto* : *mastika*). Mjesto *a* u prvom slogu stoji u talijanskom *u*; i Leskien Serbokroat. Gramm. § 194. s pravom odatle zaključuje, da je *a* nastalo iz poluglasa *u*.

Za *Bakarac* u bakarskom zalivu, koji se spominje istom a. 1471 u pismu Mlečanina Vinciverra MhSlm VI 91 imamo u tal. za *u* pravilnu zamjenu *i*: *Buccarizza*, upravo onakovu zamjenu, kao što je čitamo u latinski pisanim dokumentima u Dalmaciji *sitnicus* < *sutnikLusiz* < *lužic* (kod Leskiena o. c.).

Bakarac, o tome ne može biti sumnje, izведен je od *Bakar*, s pomoću deminutiva *-bcb*, kao što su imena pritoka većih rijeka n. pr. *Unac*, pritoka *Une*, zapravo „mala Una“; *Drinaš*, voda kod Skadra, koja združuje Drim sa Bojanom, zvao se u 14. stolj. *Drimbcb*; *Ibarac*, pritoka *Ibra*. Kao *Bakarac* od *Bakar* stvoren je *Közarac* u banjolučkom okrugu od *Kozar*, kako se je to mjesto zvalo u srednjem vijeku (v. Klaićevu kartu). Talijani su dakle sačuvali u *Buccarizza* *u* u svome *i*; k tome su dodali još *-a*, valjda prema gen. sg. *Bakarbca* (isp. niže o *Novegradi* za *Novi grad*.)

Prema *Buccarizza* očekivali bi i za **Bukvrv* ili **Bukvrv* u tal. ili **Bucheri* ili **Bucori*. Ako mjesto toga nalazimo *a*, onda se to može da protumači samo na osnovu fonetike mletačkih dijalekata, koji mjesto *e* u penultimu meću *a*, isp. *pevaro* < *pipere*. Konstatirali smo takovu pojavu već u *Mucarum* Glasnik XXXII p. 31. A može se zaključiti, da je i današnji tal. i srednjevjekovni oblik za *Skadar* zapravo venecijanizirani slov. lokativ *Skvdvri* > *Scutari*. *t* mjesto *d* opominje na *Hydruntum* > *Odronto* Itin. Hieros. > *Otranto*. Dočetno *i* u *Buccari* ima se prema tome na isti način tumačiti kao i u *Scutari*. Ovaj je *-i* doduše veoma običan u tal. mjesnim imenima, kao *Bari*, *Rimini*, *Girgenti*, i t. d. i odgovara lat. lokativu. Ali je priličnije i u *Buccari* gledati naš *vz* *Bukvri*. Da i Talijan upotrebljava naša imena u lokativu, najbolje dokazuje *Novegradi* za *Novi grad* na moru, koji je čisti naš lokativ u oba dijela.

Ova nas analiza uči, da je *Bukvrv* morao doći u mletačka usta još u vrijeme, kad su se kod nas oba poluglasa razlikovala. Prema Leskienu l. c. nestalo je razlike između *v* i *v* još prije 11. stoljeća.

Što je u *Bukvrvca* > *Buccarizza* ostao *v* kao *a* i pred naglaskom talijanskim, to je zato, što su Talijani osjećali vezu s *Buccari* (upor. u ostalom mlet. *pevarin*, *pevarela*).

Talijanski je dakle oblik dragocjen za prosuđivanje glasova srp.-hrv. oblika. On nam kaže i to, kako je isključena i pomisao, da bi rimska *Volcer(r)a* mogla biti identična s *Bakar*. Tako je još mislio Cons, La province romaine de Dalmatie p. 104. Ta je misao isključena za to, što bi očekivali za *ol* u ne u talijanskom, nego baš u srp.-hrv. obliku, kao n. pr. Ὀὐλζαῖοι (πρὸς τοῖς Ὀὐλζαῖοῖς ἔλεσι) Cons. o. c. p. 153, Ramovš ČSJKZ II. p. 99) = *Hulca palus* PW VIII 2128 > *Vuka*.

Kako u tal. obliku imamo *u*, a u srp.-hrv. *a*, moramo našu riječ ispoređivati s *Muccurum* > *Makar*, *Makarska* (isp. Glasnik XXXII 30 sl.). Talijanska zamjena *a* za *e* u penultimi upućuje nas glede sufiksa na *Ulcirus* (isp. Glasnik l. c.), koje dovađa i G. Meyer Arch.-epigr. Mitt. XVII p. 139 u vezu s alb. *ul'k*. Dobivamo prema ovim upoređenjima za *Bakar* kao temelj **Buccirum*, koje bi moglo biti u vezi sa keltskim *buccos*, staroir. *bocc* > franc. *bouc* Holder Altcelt. Sprach-schatz I 626. Kako je *Bakar* na japudskom zemljишtu, ovo je upoređenje dozvoljeno. U ostalom riječ *buccos* mogla je postojati i u ilirskom, jer je imamo i u arm. *buc*, a tal. dijalekti i rumunjski poznaju istu riječ s vokalnom varijantom *e*: tal. *becco*, rum. *bec* (maced. *beč* nastalo je pod uplivom od *berbece*). REW 9270 dovađa doduše tal. *becco*, rum. *bec* u vezu sa *vervex*, ali to ne će biti ispravno, jer nam

ne može da protumači dvostruku konsonanciju u tal. U tom bi slučaju bio tal. *becco* neke vrsti hipokoristik, koji u tal. dolazi samo u krsnim imenima kao *Beppo*, *Bice* i t. d.

Prema tome bi **Būccīrum > Bakar* bio naš *Kozjak*.

**Būccīrum* potsjeća na Ravennatov i Guidonov *Buccinium* upor. Glasnik XXXII p. 40, koji stoji za *Ulcinum*. Nijesu li možda u ovom imenu jednostavno izmijenjene životinje: *ul'k* i *buccos*? Paralela za takovu pojavu nemamo.

2. Deraemestae.

Da je ilirski sufiks *-ist* služio u funkciji izvođenja ktetikona i ethnikona od imena gradova, izvan svake je sumnje, kako nam potvrđuju primjeri *Burnum* (grad, danas Šuplja crkva kod Kistanja u Dalmaciji) — *Burnistae* (stanovnici), *Splonum* (grad nepoznate ubikacije u prov. Dalmaciji) — *Splonistae* (njegovi stanovnici). Po analogiji ovih primjera možemo zaključiti, da su i *Deraemestae*, koje spominje Plinije III 22, 143, stanovnici nekog oppiduma možda **Deraemum*. Nikakovih se potvrda nije do sada našlo o tako nazvanom mjestu. Vokal u intertonici nije sasvijem izvjestan. Drugi Plinijevi rukopisi imaju *Deremistae*, dok natpis CIL III p. 2031 ima *Deramista*. Prema natpisu sudeći, *a* u intertonici bio bi prvotan vokal, koji je kasnije oslabljen u *e*. Ta pojava dolazi već u vulgarnom latinitetu (isp. *monecus*, *Madelena* u Galiji, *Caeseris* za *Caesaris* u Hispaniji). Ubicirati ih možemo prilično sigurno i to baš radi spomenutoga natpisa. Tu se naime kaže, da se je jedan iz plemena *Deramista* oženio iz plemena *Daverza* ili *Daorsa*. Morali su dakle stanovati na blizu, kako misli Patsch PW V p. 236. Plinije ih meće u naronski konvent, a to se podudara s ovim zaključkom. Kako su Daorsi stanovali južno od Neretve, ne će biti Tomaschek (kod Patscha) daleko od istine, kad ih meće u Popovo Polje i dolinu Dabru u Hercegovini, dakle na teritoriju Zahumljana. Lingvistička analiza njihova imena dovađa ih međutim još južnije i to na teritoriju trebinjske župe.

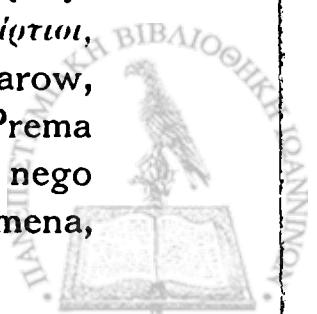
Kako je gore rečeno, izvan svake je sumnje, da je njihovo ime ethnikon od **Déramum > *Déraemum > *Déremum*. Kod imena gradova u Dalmaciji opazilo se dosada, da ih dokumenti pišu sa *de* ili bez *de*: *Dekatera* — *Ekatera* — *Catera* — (danas Kotor); *Dulcinium* — *Ulcinum* (danas oboje: tal. *Dulcigno*, srp.-hrv. *Ociń* Ak. Rj. VIII, 504 sa *l* > *o* kao u *ožujak*, *Lacin*, *Ulciń* i t. d.) *Jiáðwqa* — *Jadera*, *Daxa* — *Axa*, *Dievali* — *Eval* — *Evali* (danas *Semeni*), *Dys-samo* — *Ysamo* (danas *Išmi*), *Almisium* — *Dalmisium* (danas *Omiš*,

isp. Glasnik XXXII p. 34), *Ucculum — Duculum* (danas *Diklo*). Ovo se je početno *d* u današnjim imenima negdje sačuvalo, a negdje nije. Zašto je ispadalo, to je jasno. Identificiralo se sa lat. *de*, pa je bilo suvišno za jezičnu svijest. Tako je i **Déremum* bio shvaćen kao **d' Eremum* i odatle stvoren novi normale **Éremum*, koji je dao sasvijem pravilno **rm*. Ovaj oblik nije mogao Konstantin Porfirogenit drugojačije grecizirati nego sa τὸ Ὀρος (Rački p. 408.). *rm.* je dobio u slavenskim ustima još protezu *vz*, kao što imamo *Vnin* pored *Nin* (Arkiv za povj. j. IV p. 40), *Uskoplje* u Hercegovini, *Ugljan* u Dalmaciji (v. Nast. Vj. XXIV p. 659), *Vis* (v. Nast. Vj. XXIII p. 444). *Vrm* kod Klobuka u Hercegovini je dakle bio glavno mjesto Deraemista. U Konstantinovo doba je to bio jedan od 5 záστρα trebinjske župe. Ne znam, ide li ovamo i ime brijega iznad Prčanja i poluotoka naprema Kotoru *Vrmac*, koji se piše *Vermanus mons*.

3. Deuri.

Ptolemej II 16, 8 meće odmah poslije *Mačaioi* druga dva ilirska plemena *Ιερόποτες* zat. *Ιερόιοι*. Po njegovu ubiciranju bili bi to susjedi. Od ostalih ih starih geografa na žalost niko ne spominje u ovom obliku. Nego Patsch PW V p. 240, 280 misli, da su identični sa malenim plemenom *Deuri*, koje je prema Pliniju III 22, 143 brojilo 22 dekurije (= zadruge). Spadali su u juridičkom pogledu pod solinski konvent. Inače njihova sjedišta nijesu iz drugih vrela poznata. Prema navodu Ptolemejevu graničili su valjda sa Maezejima, Dindarima i Ditionima. Kako su posljednji danas prema zaključivanju Bauerovu Arch.-epigr. Mitt. XVII p. 140 sl. prilično tačno ubicirani, moramo i sjedišta *Deura* tražiti južno od izvora Une i Unca.

Postoji pitanje pored toga, za koji ćemo se oblik odlučiti, za Plinijev ili za Ptolemejev. Kako ilirske paralele smijemo tražiti izvan Illyricuma u Makedoniji i u Thracijski (Moesiji), ne će biti presmjelo, ako uzmemos za upoređenje *Ιερόιας* mjesto kod Remesiane, zatim ime grada *Derriopos* ili *Ιερόποτος* u plodnom kraju sjeverno od Bitolja na rijeci Crnoj PW V 280 i ime paeonskog plemena *Deuriopes*. Da je to upoređivanje baš s imenima u Paeoniji dozvoljeno, dokazuje ime stacije na cesti via Egnatia između Ohrida i Bitolja *Scirtiana*, koje je latinska izvedenica na *-anus* od imena paeonskog plemena *Σκίρτιοι*, ovima pak u Dalmaciji odgovaraju *Scirtari* = *Scirtones* (upor. Kazarow, Die ethnographische Stellung der Päonen, Klio XVIII p. 25). Prema tome mi izgleda, da će Plinijev oblik prije odgovarati ilirskome nego li Ptolemejev. Ako je tako, onda imamo u Dalmaciji dva plemena,

čija su imena izvedena od iste osnove, ali s različitim sufiksima, *Deuri* i *Deuriopes*. Posljednji sufiks inače ne dolazi. Za ispravnost Plinijeva oblika govori još jedno upoređenje. Sa *Deuri* mogli bi dovesti u vezu *Đevrske*, mjesto u Bukovici. Kao što je *Makarska* izvedeno od *Muccurum* sa sufiksom *-vsk*, tako je s istim sufiksom izvedeno pl. *Đevrske*. Za *eu > ev* imamo paralelu u *laurus > lovor*, *judaeus > žydovinac*, samo što je u posljednjoj riječi *-ev* u dočetku zamijenjen sa drugim adjektivnim sufiksom, a ovdje u osnovi nije. *D* bi bio od diftongacije u *eu* cf. *Dievalo — Devol*. Izvođenje imena gradova sa sufiksom *vsk* veoma je staro, kako svjedoče i Konstantinovi oblici *τὸ Δοβρουσκί οὔστρον*, *τὸ Μοκρισκί οὔστρον* za *Dabar* i *Mokro*, cf. Rad 224 p. 132.

Sasvijem je, naravno, isključeno, da bi Plinijevi *Deuri* imali svoja sjedišta ondje, gdje su danas *Đevrske* (na spec. karti *Gjevrske*), jer je to mjesto u Liburniji, nedaleko Skradina, pa bi zacijelo u juridičkom pogledu spadali ne pod solinski konvent, kako navodi Plinije, nego pod skradinski. Ime *Đevrske* ići će prema tome u red ilirskih imena, koja su zastupana u više primjera, cf. *Aemate — Imota, Imotski, Imotica*. O ovom imenu više drugom zgodom.

4. -entum (cfr. Glasnik XXXI. p. 155 sl.).

Dočetak *-entum* ide također u karakteristika ilirskih imena mjesta. Evo još nekoliko primjera.

Acta Sanctorum učenih Bollandista za mjesec avgust t. III p. 156—163 donašaju grčka akta sa latinskim prijevodom o mučeniku Ursicinusu iz V. stolj., vojničkom tribunu. Ime je njegovo očito rimsko, izvedeno od *Ursus* + dva deminutivna sufiksa *-icus* (cf. *Dominicus*) + *in**us*. Zovu ga i *Ursicius*. Podnio je mučeništvo u vrijeme Maximianovo po svoj prilici u Sirmiumu, i ako se to ne spominje izrijekom u tim aktima. Zakopala ga je neka Simplicia u predgrađu (toga grada valjda, suburbium) *Calamos*, udaljenom 22 stadija, po današnjem računu preko 1 sat hoda. Morao je dakle grad, u kojem je Ursicinus ili Ursicius podnio mučeništvo, biti velik, kad mu je predgrađe bilo tako udaljeno. To može da bude samo Sirmium. Nas međutim više zanima, što se u tim aktima veli, da je bio „*Sibento quidem Superioris Illyriae oriundus*“ p. 159. Ne veli se nažalost pobliža oznaka. Niti drugi geografi spominju ovo ime. *Sibentum* je zacijelo ilirsko ime, koje možemo isporučivati sa *Sipontum > Σιπόντιον* u Apuliji i Bruttiju, koje Philipp PW IX p. 734 opet upoređuje sa *Σιπόντιον* Ptol. II 16 u Dalmaciji.

Drugo mjesto, koje sadrži ovaj dočetak, nalazi se na teritoriji Japoda blizu Ortople, danas Stinica u Lici. To je **Parentum* ili **Pa-*

rentium. Čemu danas odgovara, ne zna se. Samo ime nije potvrđeno, nego njegov ethnikon *Parentini*, koji se spominje zajedno s Ortoplini na natpisu, na kojem se određuju granice među njima i pristup do žive vode: *Ex. conventione finis. inter. Ortoplinos. et. Parentinos. aditus. ad aquam. vivam. Ortoplinis. passus D. latus. I.*; v. Patsch, Lika in römischer Zeit p. 22. Patsch ih p. 6 na nacrtanoj karti meće oko Gornjeg i Donjeg Kosinja. Ovo mjesno ime nehotice potsjeća na *Parentium* u Istri > tal. *Parenzo* > srp.-hrv. *Poreč*; samo je ovdje *-entium* kao i u *Pituntium* u Poljicima. U ostalom, ako imamo ethnikon *Parentini*, ne može se znati, da li je izведен od *-ium* ili *-um*. Kako se pak kod imena mjesta u lat. jeziku nominativ pravi prema lokativu (isp. *Mediolanum* pored *Mediolanium* radi lok. *-i* u oba slučaja), irelevantno je za upoređenje, da li u nominativu stoji *-ium* ili *-um*. Paralela između mjesta u Liburniji odnosno Japudiji i u Istri naći će se više: isp. *Cissa* > Čaška na Pagu (v. Nast. Vj. XXIX p 446 sl.) i *Cissa* u zapadnoj Istri (Procurator bafii Cissensis Venetiae et Istriae, Not. dign. II p. 49, Cons p. 354)

Ako je ispravno Joklovo mišljenje Idg. Jb. VIII. p. 93, da bi i *Bulentum* > *Bulet* kod Dubrovnika (isp. Glasnik XXXI p. 155) moglo biti ilirsko ime i stajati u vezi s alb. *mbul'im* „izvor“ geg. *bunon* = tosk. *buron* „izvire“, onda bi dubrovačko ime mogli upoređivati sa *Bolentium*, ime stacije na Dravi na cesti, što vodi iz Poetovio u Mursu između Barcsa i Moslavine (v. Kiepert Formae XVII), koje Itin. Hieros. slaže s *mutatio*: *Bolentia*; ime se dakle osjećalo kao adjektiv (isp. niže *Bacuntius*); a Tab. Peut. u ablativu na pitanje kamo: *Bolentio*. Ptolemejeva grafija *Bolēntiō* govori za *o*, dakle za isti gotovo vokal kao u *Bulentum*. Rav. ima sasvijem iskrivljeno *Ballenilo*, koje je nastalo iz krivo čitanog upisa u kartu, isp. sličnu grijesku u *Petinitis* za *Petuntio*. (Ispravljam ovime svoje mišljenje u Glasniku XXXII p. 43.)

U Panoniji ide ovamo možda još i *Picentinum*, koji se meće blizu Pleternice na potok, što se sliva u Orljavu (isp. Kiepert Formae XVII i prema ovome Klaićevu kartu). Kako je ovo mjesto gotovo isto, što i adjektiv od *Picenum*: *picentinus*, moglo bi se raditi o naselju Rimljana doseljenih iz *Picenum*, a ne o ilirskom imenu, koje bi mogli doduše poreediti sa *Piquentum* u Istri.

Što se tiče postanja ovoga ilirskoga dočetka, moglo bi biti, da se radi o istom slučaju kao u lat. *Agrigentum* iz grč. Ἀγρίγας, -ντος, gdje je lat. dočetak nastao iz grčke deklinacije *-ας*, *-ντος*, i to po svoj prilici od lokativa. Da je takova deklinacija postojala u ilirskim osobnim imenima, dokazuju *Dazas*, *-ntis*, *Beuzas*, *-ntis*, *Panes*,

-ntis, *Pinnes*, *-ntis* i t. d. Da je takova deklinacija postojala i kod ilirskih mjesnih imena, govori u Južnoj Italiji *Maluentum*, za koji donose novci oblik *Malies*, po svoj prilici nominativ, v. PW IX p. 740. Prema tome bi dočetak *-entum* bio na latinsku odjeveni ilirski lokativ.

Zacijelo je ovakva deklinacija postojala i kod imena rijeka. Za rimsku staciju na cesti iz Sirmija u Servitium *Ad Basante* utvrdio sam (v. AfslPh XXIX, 479), da se u fonetskom pogledu posvema, slaže s *Bosut*. Za čudo je ovdje samo to, što ne vidimo promjene roda kao kod drugih rijeka, kod *Savus*, *Dravus*, *Oeneus* > *Sáva*, *Dráva* *Una*, gdje se je rod ravnao po *rēka*, a u lat. po *fluvius*. Plinijev *Bacuntius* je zacijelo adjektiv, nastao kao i adj. *Pessinuntius* iz *Ηεσινοῦτις*, *-οῦρτος*, koji može biti također i latinisirani grčki *Ηεσινούρτιος*, t. j. adjektiv od ilirskoga *Basante*. *-cu-* mjesto *-sa-* zacijelo je grijeska kasnijih prepisivača kodexa, jer se *Bacuntius* nikako ne može dovesti u vezu s *Bosut*, koji su Sloveni zacijelo ispravno mogli čuti, kad su došli u ove krajeve. Pored toga ne pokazuje srp.-hrv. oblik nikakve zamjene za *tī* kao n. pr. u *Sontius* > *Soča* (isp. Bibl. del Arch. rom. s. II v. 3 p. 131 sl. i Ramovš, Slavia I, 28). I ovaj nam razlog kaže, da Plinijev *Bacuntius* nije postojao u narodu, već ga je on sam načinio, da mu se slaže sa *fluvius*.

Iste grijeske i isto izbjegavanje grupe *tī* u srp.-hrv. obliku opažamo i u imenu otoka *Solentia* Ta. Peut. > (u srednjem vijeku) srp.-hrv. *Sulet* (v. Klaićevu kartu), danas *Šolta*. *Sulet* zahtijeva kao temelj **Solentum* ili *Solenta*, koje posljednje je potvrđeno kod Rav. V. p. 24. Scylax piše također *'Ολύρτα* bez *tī*, samo ispušta početno *s*, kao što smo vidjeli u *Codras* za *Scodra* i obratno dodavanje u *Sanderva* Tab Peut. za *Anderba* Itin. Ant. PW I 2123 radi toga što se u s tražio *'s < εīs* (isp. Glasnik XXXII, 38). *Solentia* biće kao i *Bacuntius* adjektiv od **Solentum*, koji se imao slagati sa *insula*. Takov adjektiv vidjeli smo u Spljetu *Spinunço*, dok se srp.-hrv. oblik osniva na **Spinuntum* > *Spinut(i)* (v. Glasnik XXXII, 42). Od Plinijevih imena smjera na ovaj otok ethnikon *Colentini*, jer kaže III 142 : *Petunt (sc. Salonis iura) et ex insulis Issaei, Colentini, Separi, Epetini*. U ovoj rečenici ima duše grijesaka, jer n. pr. *Epetini* nijesu otočani, već su sasvim blizu Spljeta na kopnu. I Cons o. c. drži, da se *Colentini* odnose na Šoltu, pa Mayhoff u novom izdanju Plinija g. 1906 (Teubner) I p. 290 ispravlja prema Detlefsenu ovo ime u *Solentini*. I ovdje dakle imamo istu grijesku u Plinijevim rukopisima za s kao i u *Bacuntius*. Prema tome je moguće, da se i otok *Collentum*, za kojega Plinije III, 140 kaže, da je udaljen od Zadra XXV m. p. ili ne odnosi na *Colentini* ili ako

se odnosi, onda valja i tu ispraviti početno slovo. Prema Plinijevoj naznaci distancije identificira Bulić ovaj otok sa *Murter* južno od Vrgade. Međutim ako su *Colentini* ethnikon od *Collentum* i spadali u juridičkom pogledu u solinski konvent, onda to ne može da bude *Murter*, jer je Murter otok plemena Liburna, koji su spadali pod skradinski konvent. Nema druge nego uzeti ili da *Collentum* nema nikakva posla s *Colentini* ili ga ispraviti u **Sollentum*, od kojeg se pravilno razvio *Sulet*. Ravennas ga piše isto tako grijeskom *Celentum*. Ptolemej II 16, 13 je ovdje sve konfundirao. Njemu je Σκαρδῶν otok, na kojem su dva grada "Λοβᾶ καὶ Κόλλερτος", a to je nemoguće, jer posljednja dva imena označuju otoke.

Ako danas imamo mjesto *Sulet Šolta*, onda je to zapravo talijanski oblik, a ne srp.-hrv. Tal. je oblik *Solta* nastao iz srp.-hrv. na taj način, da je nenaglašeno *e* ispalo kao u *Olib* > *Ulbo* < Ἀλωηπ kod Konstantina < *alluvium*, (upor. Nast. Vj. XXIII, 345); tome je dodan još -a prema *Brazza*, *Curzola*, *Meleda*, *Lesina*. Talijanski je oblik potisnuo stari srp.-hrv. Isti slučaj imademo i u *Korčula*, koje je tal. *Curzola*, a ovo opet pravilno iz *Corcyra*, samo je *y* tretiran kao *iu* (ispr. rum. *iur* < γῆρας) i provedena je disimilacija *r-r* > *r-l*. Stari srp.-hrv. ne pozna ove disimilacije: *Krkar*.

Drugo ime vode, koje pokazuje istu deklinaciju, odnosno isti dočetak kao *Basante* > *Bosut*, jeste *Daranto*, flumen *Daranti* iz 14. stolj. (v. Jireček, Romanen I 59) između Orahovca (narod kaže Oravac) i Dobrote u Boci Kotorskoj. Danas odgovara tome nazivu *Ljutā*, zalistiv i mjesto. Nije isključeno, da se ovdje radi o prijevodu ili o sličnoj denominaciji. *Daranto* bi naime mogao imati istu osnovu, koju i *Druentia* > *Durence* u Francuskoj ispor. d' Arbois de Jubainville, Les premiers habitants de l' Europe II p. 153 sl., *Drūna* > *Drôme* i mnoge druge, *Drina* (ispor. Mladenov, Spisanie na Bžlg. akad. X, p. 41 sl.). Ali bi se *Daranto* moglo ispoređivati i s *Tarento* u južnoj Italiji i *Tara*, jer mijenjanje između *t-* i *d-* dolazi češće u ilirskim imenima (upor. Glasnik XXXII p. 35).

5. -estae, -istae (ispor. Glasnik XXXI p. 154 sl., XXXII p. 41).

I ovdje ću nanizati neke nove primjere za ove karakteristične ilirske sufikse.

Među ove ide i *Perast* u Boci. Prema Vukovu akcentu *Pērast* može se zaključiti, da je stariji akcenat bio *Peräst*, dakle na sufiks. Prema najstarijim potvrdoma, što ih navađa Jireček, Romanen I 50 izgleda, da se je *a* nalazio u prvom slogu i da je metateza vokala

kasnije nastupila: a. 1330 *Paresto*, *Pareste*, ali već a 1370 s metatezom kao u srp.-hrv. obliku *Perasto*. Ovako se i danas kaže u tal. jeziku. Metateza u srp.-hrv. obliku nastala je možda na osnovu pučke etimologije. Riječ se je možda dovela u vezu s *pero*. O tome bi nas morale poučiti pri povijetke i šaljivi izričaji, ako postoje. Na osnovu srp.-hrv. oblika stvarali su se i drugi tal. oblici. Prema tal. asimilacijama *s-nato danaro* stvoren je a. 1366 *Parast* (Acta et dipl. Alb. II nro 219), *Parasto*. Prema sinkopi *virasca* > *frasca*, *voragine* > *frana* i t. d. stvoren je a. 1431 *Prasto*. Osim toga ima Jireček još potvrdu *Pirasto*, gdje je e tretiran kao u *reverire* (Petrarca) — *riverire*. Talijanski oblici ne koriste nam prema tome ništa za prosuđivanje srp.-hrv. glasova. Oni se svi osnivaju na srp.-hrv. obliku. Nemaju one vrijednosti, koju smo vidjeli u *Buccari* — *Bàkar*.

Ako je onaj oblik, koji je najstariji, ujedno i najbliži originalnom (cf. *Nevest Glasnik XXIX* p. 155.), onda zacijelo i ovdje imamo ilirsko ime mjesta na *-este* kao u *Atéste* > *Este* kod Veneta s naglasom na vokalu. U venetskom imenu ispašao je *ad* (ima se naime pretpostaviti i oblik **Adeste* prema mletačkoj fonetici), jer se identificirao sa lat. prijedlogom *ad.* **Parëst* > *Pèrast* drug je dakle imenu *Bigeste*, za koje nije još pronađen današnji oblik, ako uopće postoji, ali mu se zna za ubikaciju. To je danas *Humac* u Hercegovini.

a u **Parëst* za cijelo nije originalan, jer bi inače kao nenaglašen vokal prešao u *o*; upor. *Salona* > *Solin*, **quaresima* > *korizma*. Može da potječe jedino od poluglasova *ü*, *ü*, koji opet mogu imati za izvor *ü* ili *č*. Iz ovih razloga opravdano je bilo Jirečekovo upoređenje s imenom ilirskoga plemena *Pirustae*, koje je stanovalo blizu Makedonije i nije dopiralo do u Boku. Ako bi *Perast* i *Pirustae* bili zbilja identični, moglo bi se raditi samo kao u *Devske*, *Imota* i t. d., t. j. o onoj kategoriji ilirskih imena, koja dolaze u više primjera. Ja međutim u identitet od *Perast* i *Pirustae* ne vjerujem i to radi toga, što bi za *ü* morali očekivati također *a* ispr. *Muccurum* > *Makar*, **Buccirum* > *Bàkar*. Prema ovim imenima morao bi glasiti srp.-hrv. oblik *Parast*, koji dolazi samo u lat. i tal. dokumentima i nije najstariji potvrđeni. Koji mu je pravi temelj, da li **Pireste* ili **Pureste*, ne može se znati. Izvjesno je samo to, da ide u vrstu mjesnih ilirskih imena na *-este* s naglasom na sufiksnu.

Imena mjesta izvedena sa sufiksom *-st* mogla su imati naglasak i na osnovi. Potvrdu za ovaj tip mjesnih imena nalazim u *Drivastum* (srednjevjekovne potvrde vidi u *Acta et diplomata Albaniae*). *Δριβάστον* ne će imati ilirski akcenat, kako pokazuje današnji arnautski oblik

Drišti. Dočetno -i je određeni član. *Drišt* se je sasvijem pravilno razvilo iz *Drīvastum*. v je ispalo kao u *buat* < *búbalus, kał* < *cabállus, dętürę* < < *debitura* i t. d. Nenaglašeno a u penultimi oslabljeno je u e kao u *k'efel* > *cáephalus, kanęp* < **cannapus* i t. d. Ovo oslabljenje vidi se i u *Drivest*, kako Dubrovčani pišu ovo ime (cf. Acta et diplomata etc., Jireček, Romanen I 50). Ovo oslabljenje dolazi u Dalmaciji i u drugim imenima kao *Kártęga*, *Spaletum* i t. d. (isp. Glasnik XXXII 32 i Nast. Vj. XXVI, 25). U srp.-hrv. jeziku nije ostavilo tragova, pa imamo *Kotor* kao i *jastog* < *astacus*, tako i *Drivost* pored *Drevos*, isp. još *Pilot za Pulati, Holádou*, lat. *Polatum* (potvrde kod Jirečeka, Romanen I 59). Iz ovoga se može zaključiti, da je ovo oslabljenje nastupilo u starodalmatinskom i arnautskom poslije dolazka Slovena u ove krajeve.

e <-a spojio se sa naglašenim i u diftong *ię*, koji se pred konsonantskom grupom promijenio u i, upor. *prift* < **praebbyter*, *k'ift* < *auceptor* Goetz, Thes. gloss. = *austor* (upor. Meyer-Lübke, Grundriss² I p. 1044 § 14).

I za *Tergeste* držim, da je postojala dvostruka akcentuacija: *Térgeste* i *Tergéste*. Prva se sačuvala u slovenačkom i srpsko-hrv. obliku, a druga u romanskom. Ova dvojakost sjeća nas na dvojakost u *Soča* < *Sontius* (klasično-lat. oblik) i *Isonzo* (vulgarno-latinski) (upor. Biblioteca de l' Archivum romanicum II ser. III v. p. 131 sl. i Ramovš Slavia I p. 28). Ponajprije da vidimo razloge, koji nas sile, da uzmemo *Térgeste* kao osnovu slov. oblika. Prema **Parëst* očekivali bi od *Tergéste* > **Tbržëstb*. Ovaj oblik nikako ne postoji. Ako Ramovš Slavia I p. 235 rekonstruira kao najstariji akcenat **Tbržbstb*, za adjektiv *tbržbstbskì*, onda će to biti sa slavističkoga stajališta sasvijem ispravno. Ali je taj akcenat za cijelo analogički učinjen prema slov. *tr̄st* Schilfrohr (ovako je tumačio ovo mjesno ime Valvasor, Die Ehre des Herzogtums Crain 1699 III 589), *přst* — srp.-hrv. *přst*, jer se ne slaže ni sa romanski *Tergéste* > *Trieste*; ne govori zapravo ništa za prvotni ilirski i romanskim akcenat, nego je slovenska inovacija. Akcenat, koji su Sloveni zatekli, može se razabratи u ovom slučaju jedino iz vokalnih promjena. Koliko sam dosada opazio, baveći se izučavanjem romanskih tuđica i imena mjesta, Sloveni zadržavaju mjesto romanskoga akcenta. Ovo bi pitanje trebalo doduše posebno studirati, ali ne mislim, da će biti desavuisan. *Splët* n. pr. reflektira potpuno akcenat *Spálatum* > *Spáletum* > **Spéletum* kao i **Cólapis* (Dionov *Colops*) > **Cólepis* (ispr. glede oslabljenja od a, koje se ima ovdje predpostaviti, *cánnapa* > rum. *cînepă*) > **Kłpa* > *Kùpa*.

Kako se dosada nije našlo primjera, da bi romansko naglašeno e bilo otvoreno bilo zatvoreno (izuzevši dakako položaj pred r+cons.)

prešlo u poluglas, dok za nenaglašeno ima dosta, zaključujem, da je našemu *Třst*, *Trstà* (slov.) — *Trst* (srp.-hrv.) osnov *Térgeste > *Tržvstu > *Tržvstì. Primjeri za e- > ę su u *Nedinum* > *Nadin*, *Jáderae* > *Zádرب*, *Sánsecum* > *Sosvkr > *Susak*, *Venétici* > *Běnetci* i t. d.

Pita se sada, kako se odnosi slov. oblik prema romanskome (ovdje furlanskome). *Trieste* se osniva svakako na Tergéste, jer je u nenaglašenome *ter* nastala metateza *tre*, upor. obratnu metatezu u *Crepса* > *Cherso* mjesto *Cressa prema *Chersano*. Prije nego što je nastupila metateza, tretiran je *ge* > ī kao u *argentum* > furl. *arint*. Tako dobivamo *Tergéste* > *Terjeste > *Trejeste > *Trieste*. Slovenski oblik pokazuje naprotiv *ge* > ž kao n. pr. *tergere* > engad. *terdscher* grödn. *tierger*. Ovo se ž jasno vidi u slovenskom adjektivu *tržaški*. Ovakvu zamjenu imamo i za *j*: *raja* > *raža*, *majus* > *maž*, *judaeus* > *Žydot(in)*. Isti se rezultat nalazi i u retoromanskom na početku riječi: *geminus* > *zimul* (Cormons), u drugim dijalektima *dž* ili ž. Iz ovoga se može zaključiti, da je u furlanskom za *g^e* poslije konsonanta morao postojati *dž* u vrijeme dolaska Slovena, ali da se je odatle kasnije razvio ī u nekim dijalektima. *g^e* je dakle u ovoj riječi dao isti rezultat kao i *c^e* u *duce* > *duž*, *dužd*, *cruce* > *kryžb*, *calice* > *kalež*. Prihvaćam ovu priliku, da razjasnim svoju misao o ovome razvoju. Ove posljednje riječi dokazuju, da se je u vrijeme krštenja Slovena u furlanskom narječju u Aquileji — a odatle je samo mogla doći naša kršćansko-latinska terminologija — izgovaralo *cruce* > **croge* kao i u drugim mletačkim dijalektima i odatle nastao mlet. *croze* = furl. *cros*, upor. *vicus* > **viginus* mlet. *vesin* = furl. *vizin* i mjesno ime *Vižinada*. Da je *crux* došao k nama preko Akvileje, dokazuje i *Brišće* < *Broxiae*, o kojem govori Ramovš Slavia l 30. I tu vidimo za ó poslije *r* isti rezultat kao i u **croge* > *kryžb*. U *doge* > *duž*, *dužd* toga prijelaza nije bilo, jer *d* nije palatal, ali se nalazi n. pr. u *judaeus* > *žydotin* radi palatala ž..

Ova dvojakost u akcentuaciji nalazi svoju paralelu i u drugim razlikama topografskih denominacija u Dalmaciji. Za ostrvo Krk sačuvali su Sloveni stari ilirski naziv *Curicum*, dok su ga tamošnji Romani napustili i stvorili novi: (*Civitas*) **vetula* > *Vekla*, *Vikla*, *Veglia*. Odatle se još ne može zaključiti, da su Sloveni zatekli pri svojem dolasku Ilire, nego samo to, da je denominacija *Curicum* bila još u upotrebi i da su je Romani kasnije zamijenili novom. Analogno vrijedi i za dvostruku akcentuaciju u *Tergeste*.

Dok u Dalmaciji, venetskom području, Messapiji i Makedoniji ovaj toponomastički sufiks susrećemo u obliku -este, dotle u Pano-

niji nailazimo na varijantu *-ista*: *Jovista* (isp. Glasnik XXXII p. 13.), *Mutatio Ramista* Itin. Burd. = *Remista* Rav. blizu Poetovio PW IX p. 136; *Sonista* Tab. Peut., Rav. = *Mutatio Sunista* It. Burd., koje Holder, Altceltischer Sprachschatz II meće među keltska imena. Istaknuti odmah valja, da varianta *-ista* dolazi i u Dalmaciji, ali samo u funkciji imena naroda izvedenih od imena gradova: *Burnum* — *Burnistae*, *Splonum* — *Splonistae*; za *Armistae* ili *Arinistae* (Plinije III 22, 143) ne zna se ni za grad njihov ni gdje su stanovali. Tomaschek u PW II 1200 upućuje samo na ime mjesta *Arinista* kod Toska u Epiru. *i* je bio kratak, kako se može zaključiti iz grafije *Deraemestae*. Kakav je kvantitet imao *i* u Pannoniji, ne može se znati, jer se nije sačувalo nijedno od spomenutih imena.

Izgledalo bi na prvi mah kao da imademo u Panoniji još jednu varijantu: *-esta*, ali ne mislim, da je tako. Radi se o *Segesta* Plinije III 131 = ἡ Σεγέστη kod Appiana. Identificira se sa Siskom, koji se u rimsko doba zvao *Siscia* (o odnošaju srp.-hrv. oblika naprama lat. v. Zfr. Ph XXXVI, 654). Strabo i Appian a i sam Plinije pišu ovo ime u daljoj adjektivnoj izvedenici: ἡ Σεγεστική (sc. πόλις) odnosno *Segestica* (sc. *insula*). Strabo i Plinije izričito razlikuju *Segestica* i *Siscia*. Ἐγγὺς δε τῆς Σεγεστικῆς ἐστὶ καὶ ἡ Σίσαια γρούπη Strabo 7, 5, 2 = Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit, quae Segestica appellatur Plinije III, 148. Izvan svake je sumnje, da su *Segesta* i *Siscia* dva različita imena, koja nas živo potsjećaju na *Dubrovnik* i *Ragusa* u Dalmaciju, gdje se radi o dva različita imena, koja su u početku označivala dva različita lokaliteta jedan pored drugoga. Lokaliteti su se kasnije spojili, ali su različita imena svejedno ostala za oznaku spojenoga lokaliteta.

Pored toga dolazi u obzir još i ovo. Kako mi dr. Hoffiler saopćuje, nalaze se u zagrebačkom arheologičkom muzeju predistorijski predmeti, koji su iskopani baš na poluotoku, što ga čini zavoj Kupe, prije nego što će ući u Savu. Taj se poluotok zove danas Pogorelec. Budući da se nalazi između dva korita, zacijelo se tu ima tražiti Plinijeva *Segestica insula*. Tu je bilo, kako vidimo, predistorijsko naselje. *Siscia* pak, kako ju je nacrtao barun Marsigli, član komisije, koja je imala povući granice nakon karlovačkoga mira, — njegov je nacrt upotrebio Veith, die Feldzüge des C. Julius Caesar Octavianus in Illyrien na karti br. 7. p. 47. i str. 51. — nalazila se na desnoj obali Kupe između potoka Svibica i Škulec, tamo gdje je danas Stari Sisak. Očito su dakle *Segesta* i *Siscia* dva doduše sasvim bliza, ali ipak različita mjesta.

Na mjestu je dakle pitanje, da li je *Segesta* uopće ilirska riječ, i to ne samo stoga, što je *Segesta* predistorijsko nalazište, nego i s toga što njegovi homonimi dolaze i drugdje. Prvo i prvo *Segestica* dolazi i u Hispaniji Ulterior (cf. Holder II); za tim imamo *Segesta* na sjevernoj obali Sicilije, gdje je zamijenila Ἀγέστη. Ovdje se radi o grčkom mitologičkom imenu Σεγέστη (= Ἐγέστη), koje je zamijenilo prvo. *Segesta* je naime bila majka osnovatelja ovoga grada, koji se zvao Αἰγέστης (Acestes). Upor. Roscher, Gr. röm. Mythologie II p. 598. U Liguriji imamo *Segesta* Tigulliorum > *Sestri* di Levante. Ne zna se, ne stoji li s ovim posljednjim u kakovoj etimologičkoj vezi *Segu(e)-stero* > *Sisteron* (Basses-Alpes) u Galiji, zapravo također na ligurskoj teritoriji. Upor. Gröhler, Über Ursprung und Bedeutung franz. Ortsnamen p. 332.

Ovi momenti navode me na misao, da panonska *Segesta* ne može biti ilirsko epihorsko ime, nego je ili predilirsko ili importirano od Rimljana. Za ovu posljednju mogućnost govorila bi doduše okolnost, što je prema Pliniju XVIII, 8 *Segesta* bila božica usjeva, upor. Roscher o. c. II p. 221 i V p. 598. Pored toga ligurska *Segesta Tigulliorum* opominje na epitheton ornans *Augusta Taurinorum* > *Torino*. Pridjevak *Augusta* uzele su mnoge civitates rimske imperije, da počaste uspomenu Augustovu (upor. Longnon, Les noms de lieu de la France § 555). Plodne krajeve mogli su Rimljani posvećivati božici Segesti ili Segetiji, kako se još zvala, i za takva mjesta uzimati njezino ime kao epitheton ornans. Ovaj je slučaj za panonsku *Segestu* isključen, jer su je Rimljani pri svojem osvajanju Panonije već zatekli (*Σεγεσταροι*).

Ne preostaje dakle nego prva mogućnost, da je *Segesta* predilirsko ime i radi toga držim, da ima da otpadne iz liste ilirskih imena na -este.

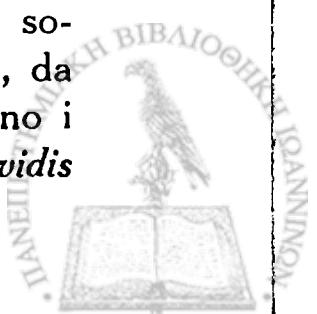
6. Dindari.

Imena gora na srp.-hrv. teritoriji spadaju djelomice u najveće zagonetke cijele naše toponomastike. Stara imena gora, što su ih zabilježili klasični autori, mahom su izčezla. Naprotiv imademo u Dalmaciji jedan interesantan slučaj, da su je sačuvalo ime grada kao ime planine. To je *Pròmīna*. Upravo onako, kako se je ime grada *Narona* sačuvalo u imenu neznatnog potoka *Norin*, *Norilj*, tako se važno ilirsko mjesto *Promona* sačuvalo u imenu neznatne planine. Upada u oči to, da je dočetno -a u *Salona* < *Solin*, *Aenona* < *Nin* i t. d. izčezlo, a u *Pròmīna* nije. Tome je razlog baš u tome, što je *Pròmīna* ime planine, pak je dobila -a kao *Kòzara*, dok se grad zvao u srednjem vijeku *Kozar*, a danas *Kòzarac*.

Ako se je ilirsko ime grada moglo sačuvati kao ime planine, onda se je isto tako ilirsko plemensko ime moglo sačuvati u nazivu planine. Mislim na ime planine na bosansko-dalmatinskoj granici i na brdo *Dinara*, potvrđeno od Barakovića v. Ak. Rj. II 404. Kraj oko današnje dinarske planine nastavali su naime *Dindari*, omanje ilirsko pleme sa 30 dekurija, koje je na sjeveru međašilo sa Ditionima oko Mons Ulcirus = danas Grab na tromeđi (upor. Bauer, Arch. ep. Mit. XVII p. 140 sl.). Ptolomej II 16 naime kaže: „S one strane Tedanija u Liburniji na zapadu, Maezeji, zatim Derriope i Derrii, ispod Derriopa Dindari, iznad kojih su Ditiones“ i t. d., dakle južno od Ditiones, koje možemo danas tačnije ubicirati, ili prema današnjoj nomenklaturi južno od Graba, izvora Unca, Une i Krke.

Konsonantsku promjenu *nd* > *n* moguće je opravdati. Može da bude veoma stara. Nalazi se n. pr. već u *Blaerōra* Ptol. = *Blan-dona* Tab. Peut. Dok u ilirskoj riječi **mand(i)us* > alb. *m̄s*, rum. *mînz*, tal. *manzo* imamo *nd*, dotle u lat. samo *nn*: *mannus* Walde² p. 462. U književni je latinski došla ova riječ zacijelo iz južne Italije, gdje bi je mogli ispoređivati sa *Mandyria* u Apuliji, preko oskičkoga, koji pozna *nd* > *nn*. Međutim imamo u rumunjskom jednu riječ, koja nam kaže, da je u Illyricumu bilo osciliranja između *nn* i *nd*. To je *pannea* REW 6201 (Zašto zvjezdica, kad je riječ potvrđena?) > rum. *pínza*. Tako-vog osciliranja bilo je u ostalom po cijelome carstvu: *pinnula* > astur. *pendola* REW 6515, *penna* > alb. *pendë* (ovdje sekundarno), *cannula* trevis. *candola* REW 1607, i u sekundarnom *mn* > *nn*: katal. prov. *coronda* Körting 2343, pušl. *kolond* REW 2069, *colonda* u Assissi Monaci, Crestomazia p. 465. Disimilaciju *nn* > *nd* imaju i naše tuđice: *pannellu* > *pàndil* u Veloj Luci (ostale potvrde v. u Mavera, Arch. rom. VI p. 250, 11) „suknja od bilo kojeg platna, obično domaće poluodijelo od pasa do dolje, sprijeda je trávërsa“. Ne držim, da Maverov **faldellu* bolje tumači ovu riječ (v. Arch. rom. VI p. 250, 11). Napokon pokazuje istu disimilaciju *iklunda* na Istu „kriška kruha“, *klonda* u Ninu u značenju *columna*. Budući da nemamo *an* > *u*, ova je disimilacija zacijelo mlađa.

Ako je ovo izlaganje ispravno, *Dinara* nam omogućuje tačnije ubicirati Dindare. Čudno je, što ih Plinije III 143 ubraja u naronski konvent, kad su, ako je tačna moja identifikacija, mnogo bliže solinskome. Stoga Patsch PW V p. 650 ima pravo, kad naslućuje, da su u carsko vrijeme potpali pod Solin. Njihovo je ime utvrđeno i osobnim imenom na prstenu CIL III 10189, 16: *Dindari vivas et invidis mentla*.

7. Glinditiones.

Njihovo ime nije tačno utvrđeno. Plinijevi rukopisi imaju i *Gunditionis*. Ono u će biti zacijelo pogrešno pisanje od *li*, upor. niže Appianovu grafiju. Ne zna se ni tačno, gdje su stanovali. Samo ih Plinije III 22, 143 spominje među onim plemenima, koja su spadala pod naronski konvent i kaže za njih, da su imali 43 dekurije. Njihovo ime naliči u drugome dijelu na *Ditiones*, za koje se tačno znade, da su nastavali teritoriju oko vrela Une, Unca i Krke, gdje im je bilo najveće brdo Mons Ulcirus, cf. PW V p. 1230. Njihovo je ime, čini se, izvedeno sa *n-* sufiksom. U Dalmaciji imademo samo još *Scirtones* pored *Scirtari*, dok u Makedoniji, Thrakiji i na keltskom području imade više takovih imena: *Maiovęs*, *Haiovęs*, *Mygdones*, *Crestones*, *Edones*, i t. d., u Galiji *Pictones*, *Sántones* (akcenat prema *Saintes*). Holder o. c. II 2028 meće Appianove *Γλιντίδιωνες* među keltska imena. Appian je izmijenio položaj od τ i δ , valjda pod uplivom grčkoga sufiksa *-ιδιον*. Kamo ih se sve ubiciralo, rečeno je u PW I. c.

Bauer, Arch. ep. Mitt. XVII p. 140, koji ubicira *Ditiones* onako, kako je rečeno, veli ispravno, da se *Glinditiones* od *Ditiones* razlikuju samo u prvome slogu i smatra ih za susjede *Ditiona*. Ovo bi bio doduše dosta labav razlog, ali kad nema boljih, valja se zasada i s ovakovim zadovoljiti: *Ditiones* je naime zacijelo ilirska riječ, dobro potvrđena, jer dolazi i na natpisima. Osim toga dolaze još i osobna imena *Ditus* i *Dita*.

Nije nemoguće, da ovdje imamo isti slučaj kao i u *Deuri* i *Deuriopes*, samo s tom razlikom, što se imena dvaju susjednih plemena ne razlikuju po formantima, nego po kompoziciji. Prvi dio u *Glinditiones* mogao bi biti srođan (Ablautstufe) sa staroir. *glan* purus, koje dosta često dolazi na galskoj teritoriji kao ime voda (upor. Holder o. c. I 2024), grč. *γλῆνος*, st. v. nj. *kleini*. *Glin-Ditiones* moglo je značiti „čisti *Ditiones*“.

Od sadašnjih imena, koja se nameću za upoređenje, dolazi u obzir samo *Gudače* a. 1322 Sm IX p. 80 (u tekstu je: *a flumine Kerka ad sanctum Stephanum de Pruclan, inde ad Gudaçerad Cofcan locuam*; *r* je zacijelo štamparska griješka), a. 1405 s promjenom vokala *ad Guduchiam* Mhj III 156, danas *Guduća*, potok, vrelo i kraj kod Peluće uz Prokljansko jezero u nekadašnjoj lučkoj županiji, na specijalnoj karti 30/XIII zabilježeno *Goduča* (upor. BD XV p. 207). Promjena sufiksa je nastupila valjda radi *Peluća* i *tekuća*. Imalo bi se poći od **Glinditia*. Za *lī* > *u* upor. *Glemona* > *Gumin*, *Colapis* > **Colepis* > *Kupa*, za *i* > *ə* *Biston* > *Bast*, *missa* > *maša*. Sve ovo može biti samo lingvistička mašta.

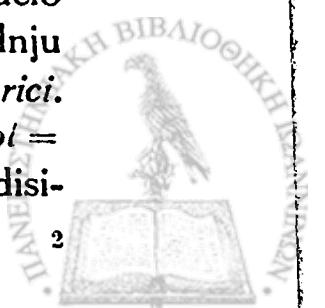
Isključeno je dakako, da bi Glinditiones mogli stanovati u kraju Guđuće, jer je taj kraj pripadao Liburniji. Može se raditi jedino o takvom ilirskom imenu, koje je bilo rašireno u više krajeva, upor. *Imota*.

8. Ilirski prefksi.

a) Liburni.

Plinije III 139 veli za njih, da je njihovih 14 civitates spadalo pod skradinski konvent. Od tih spominje samo *Lacinienses*, *Stulpinos*, *Burnistas*, *Olbonenses*. Od ovih možemo sigurno ubicirati samo *Burnistae*. Kako je već češće rečeno, to je ethnikon od *Burnum*, od imena veoma važnog grada za rimskoga doba. Nalazio se ondje, gdje je danas Šuplja crkva, Archi romani, kod Kistanja upor. PW II 1068. Za određenje njihovih granica od važnosti je ono, što kaže Plinije III 21, 139 *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Tityum* i dalje III 22, 141 *Liburniae finis et initium Delmatiae Scardona*. Prema tome bi oni dopirali samo do Krke. Šteta je, što Plinije nije nabrojio imena svih njihovih 14 civitates. *Stulpinos* i *Olbonenses* pokušao sam identificirati sa *Stupin* u rogozničkom zalivu i *Labinom* iznad Trogira (upor. Glasnik XXIX p. 153 bilj. 41). Ako shvatimo ad verbum Plinijeve međe, onda *Stupin* i *Labin* ne bi mogli biti sjedišta Liburna. To još ne govori protiv mišljenja, da *Stupin* i *Labin* stoje u vezi sa **Stulpona* i *Olbona*. Njihovi stanovnici mogli su se povući odanle na Krku u Plinijevo vrijeme. Liburni su bili i onako pokretan narod (upor. D' Arbois de Jubainville, *Les premiers habitants de l' Europe I* p. 305 sl.) Njihovo ime dolazi i u Italiji u *Liburnus portus* > *Livorno*, iz čega se vidi, da je *u* bilo kratko. Njihov jedan imenjak naselio se i u Galiji, gdje imamo *Liburniacum* (sc. fundum) > *Leuvrigni* (Marne, Holder II 200). Na žalost o njima nemamo onakove monografije, kakvu je Patsch dao za Japode.

Prema PW III p. 1070 dolazi pored *Liburnus* i *Burnus* bez posetnog sloga *li*. Ova nas činjenica sjeća na **Απενέσται* u Apuliji i *Τερίσται* u Thesaliji, *Andautonia* i *Dautonia* u Panoniji PW I 212. Kako se je njihov najvažniji grad zvao *Burnum*, sasvijem je lako moguće, da im je i ime nastalo od toga grada kao i ime *Delmata* što nastade od *Delminium* i tolika druga stara imena. Samo što bi bilo *no li?* U Galiji imamo *Areverni*, *Arverni*, koje sam ime protumačio u galskoga prijedloge *are* „kod“ + *verna* „joha“ (upor. moju radnju i južnofrancuskim sufiksima p. 211 § 661). Takvo je ime i *Aremorici*. Ilirski *li* moglo bi se dovesti u vezu sa gal. *are* = lat. *per* = grč. *περί* = lb. *per* = st. ind. *pari*. **Periburni* „stanovnici kod Burnuma“ uslijed disi-

milacije $r - r > l - r$, koja dolazi u mnogo jezika, dalo je **Peliburni*. Glede gubitka *Pe-* upor. alb. *p&rpjete* „strm“ pored *r&pjete* (Meyer, Alb. Wbch p. 333).

b) Tenin.

Na mjesto današnjeg Knina meću Glavinić BD I 103 sl. (njegov *Ninienses* kao i čitav natpis biće izmišljeni), Bulić BD IX, X, XII (Iscrizioni inedite), Cons. o. c. p. 224 i Klaić (na karti, Kiepert Formae ne) Strabonovu *Ninia* VII 315, koju Philipp PW IX 734 upoređuje sa *Niria* u Oenotriji kod Japyges u južnoj Italiji. Uzmimo, da je ova ubikacija opravdana. U ranom i kasnom srednjem vijeku ne dolazi ovo ime, već oblici, koji se svi osnivaju na slavenskom **T&nbntin*. Na ovaj se oblik odnosi ponajprije ime starohrv. župe, koju Porfirogenit piše *η Tr̄jra* (Rački p. 400). *η* se ima u ovo doba čitati kao *i*. Čist srp.-hrv. oblik dolazi a. 1158 Sm II p. 87 *Tnin*; poluglas *u* napisan je sa *e* a. 1185 *Tenin* campus Sm II p. 193; a. 1192 dolazi u lokativu de *Tenine* Sm II p. 281; kasnije se piše poluglas sa *y* a. 1264 in *Tynino* Sm V. p. 296. Konsonantska grupa *tn* potvrđena je još za g. 1451 *stol tninski* Mhj VI p. 193 i oko 1549 *Tnin* Arkiv za povj. jugosl. IV p. 44. Protiv ovih oblika stoje oni, koji pišu za naglašeno *i e*: *in Teneno* a. 1078 (Rački p. 118, 145), isto tako a. 1087. Kako ove listine nijesu originalne, nego registri iz 12. stoljeća, iz vremena dakle, kad su nam potvrđeni u dobrim ispravama samo oblici sa *i*, ne možemo dati onome *e* veliku vrijednost. Može biti samo kakova učena asimilacija, kao što je latinsko *Tininum*. U listini iz g. 1076 8 (Rački p. 112) stoji nążalost samo *in regali solio* i ne kaže se ime, tako da nam ime ovoga najvažnijeg starohrvatskog grada nije sačuvano iz doba narodne dinastije. Simon de Keza piše *Teneu*. Ni ovo nema veće vrijednosti. Čisti latinski oblici su ili sa haplogrijom ili bez nje: kod Tome Arhiđakona *castrum Tinense*, isto tako a. 1281 Sm IV p. 469, a. 1207 *Tinnensis* Sm III p. 70, isto tako a. 1315, '9 Sm VIII 379, 541 i t. d., nebrojeno puta bez haplogrijije a. 1272 *Tininum* Sm VI 9, 67, 96, a. Sm VIII 379 *in Tinino* također nebrojeno puta.

Kako se vidi, sasvijem je opravdano upoređivati *Ninia* i *T&nbntin*. Glede *-nia* > *-n* uporedi *Bononia* > *B&rdin*, *Corinium* > *Karin*, *Risinium* > *Risan*, *Delminium* > *Duvno* (upor. Glasnik XXIX, p. 128, XXXII, p. 40). Prema tome bi za *Ninia* imali uzeti *i* kao i u *Drinus* > *Drina*. Pita se jedino, šta je ono *T* ? To bi mogao biti ponajprije rezultat od ilirskoga prijedloga, koji bi odgovarao grčkome *άρτι*. Imalo bi se samo uzeti, da su postojale dvije *Niniae*, zašto doduše nema nikakovih potvrda: *Ninia* i **Antininia* kao n. pr. *Capri* i *Anticapri* na ostrvu

Capri, *Bari* u Italiji i *Antibarum* kod nas > *Antivari*, u srednjem vijeku i *Tivari* sa ispuštenim *an*, koji se identificirao sa *in* (potvrde v. na Klaićevoj karti i u *Acta et diplomata Albaniae*), srp.-hrv. *Bar*, alb. *Bari* s određenim članom. Sa ispadanjem kao u *Dautonia* pored *Andautonia* PW I 2120 u Panoniji, u *Tivari* za *Antivari* mogla je i **Antininia* dati **Tinīnia* > **Tvninъ* > *Tnin* > *Knîn* (za prijelaz *tn* > *kn* ima i drugih paralela) > *Knîn* Ak. Rj. V. 117 > *Klin* Ak. Rj. V 76 sa poznatom disimilacijom *n* - *n* > *l* - *n*. Napokon bi se moglo pomisljati i na ilirski refleks od alb. prijedloga *te* „kod“, koji našem imenu mjesta možda i bolje pristaje (upor. n. pr. a. 1393 *pascua coram Zemalia* kod Drača = *te mali* „kod brda“, *Acta et diplomata Albaniae II*). Kako taj prijedlog potječe od **tod*, upor. Meyer, Alb. Wbch p. 425, moglo bi se uzeti, da je već u ilirskom glasio **to* i da je od *o* nastao poluglas *v* kao u *Scodra* > *Skvdrъ* > *Skadar*, *Corīni* > **Kvrinъ* > *Karin*, *Bonomiae* > *Brdinъ*. Kasnije grafije *e* i u *Tenin*, *Tinīn* upućuju doduše ne na poluglas *v*, nego na *v*; ali bi se taj razlog mogao obeskrijepiti činjenicom, što navedene potvrde potječu iz vremena, kad je nestalo razlikovanja između *v* i *v*. Za čudo je, da ga car Konstantin uopće ne piše, a piše ga u τὸ Χλεβένα = Hlivъno i razlikuje oba poluglasa u τὴν Γοντζῆνα = Gvtska = Gacka. U ostalom ovi *e* i *i* u konsonantskoj grupi *tn* mogli bi biti i svarabhaktički vokali, koje je unio srednjevjekovni notar Latinac, da olakša sebi izgovor. Bilo kako bilo, upoređenje između *Ninia* i **Tvninъ* čini veoma vjerojatnom moju misao, da se u **tb-* radi o ilirskom prijedlogu; upravo onako, kako su nas poučila upoređenja između *Tara* i *Autariatae* te *Liburnus* i *Burnus* o prijedlozima **au* i **li*, tako nas i ovo poučava. Kakovi su zapravo ti prijedlozi bili, može se dakako samo nagađati i kombinirati. Izvjesnosti niko pametan ne će tražiti.

c) Andetrium.

Svi kodexi (osim dva) i starija izdanja Plinijeve Historiae naturalis pišu *Mandetrium* za *Andetrium*. Neki, upor. Cons o. c. p. 257., drže *Mandetrium* posebnim mjestom, možda Mostar. Za ovakovo mišljenje nema nikakova razloga, jer se radi očito o varijanti za isto me. Strabo VII 315 zna samo za Ἀρδίτην. Drugi autori pokazuju razliku u pisanju konsonantske skupine *tr*. Tako piše Ptol. II 16, 7 Ἀρδίτην. Ne znam, je li to pisarska griješka, kako hoće Tomaschek PW I p. 2124, ili je fonetska pojava, slična srp.-hrv. *tr* > *cr* u *Trsat* > *Crsat* Ak. Rj. I 849, *trezven* > *crezmen* Slavia I p. 489 bilj. 2 i t. d. Tab. Peut. čini u ovoj grupi metatezu *Andertio* ili prema Thes. l. lat.

Andretio. I ovo može biti faktični izgovor. Geogr. Rav. piše ju ispravno, ali zamjenjuje *an-* sa *en-*, jer drži, da se radi o prijedlogu *in* > vulg. lat. *en* (upor. Pojave p. 15): *Endetrio*. Posljednji pišu u ablativu, jer se radi o geografskim kartama, pa se naznačuje pravac ceste na pitanje kamo. Dio Cass. ispušta uopće *t*, pa piše *'Andet-
riov*. Ipak se najpouzdanim mora smatrati oblik sa grupom *tr*, jer se tako čita i na natpisu CIL III *Andetrium*. Iz svega se vidi, da stari geografi različito postupaju sa konsonantskom grupom, možda iz razloga, što su je čuli različito izgovarati. Radi se sada samo o tome, kako se ima prosuditi Plinijeva varijanta.

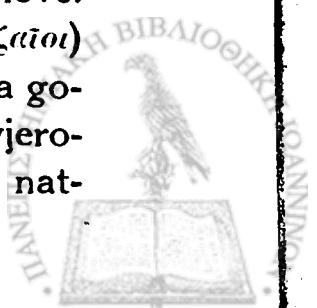
Andetrium je bio jako utvrđeno mjesto Delmatâ. Položaj je njegov sasvijem izvjestan. Danas mu odgovara *Muć* ispod planine Promine. I sad nastaje za lingvista pitanje, da li su *Muć* i *Andetrium* identične riječi ili su različite. Izvjesno je to, da je *Andetrium* i *Muć* teško složiti radi početnoga *m*. Ova poteškoća otpada, podemo li od Plinijeve varijante, koja baš sadrži početno *m*. Kako *Corinium* > *Karin*, *Delminium* > *Duvno*, *Risinium* > *Risan* i t. d. pokazuju, srp.-hrv. oblici imaju za temelj latinski lokativ (upor. Glasnik XXIX p. 128 i CSJKZ III p. 29). Moramo dakle poći od *Mandetri*. Budući da se *r* nalazi poslije *t*, dakle nakon konsonanta, gdje se u romanskim jezicima često pojavljuje suvišno *r*, koje nema etimološkog značenja, prim. *Spalato* = *Spalatro*; *banistra*, *brnistra* < lat. *genista* i t. d. (upor. Nast. Vj. XXVI 17 bilj. 3.), moglo se je lako dogoditi, da je *r* u *Mandetri* ispašao, jer se je držalo, da će tako biti klasičniji izgovor. Lat. lokativ mogao je glasiti **Mandeti*. Ptolomejeva grafija pokazuje kratko *e*; akcenat je mogao biti **Mundeti* (upor. *mērcuri* > rum. *miercuri* i t. d.) Ali sve kad toga svjedočanstva i ne bi bilo, *Pesaro* u Italiji pokazuje, de je epihorski naglasak bio *Písaurum*, a ne *Pisárum*, kako je bilo u klasičnom jeziku. **Mándeti* je dalo sasvijem pravilno **Mōdētъ* > **Mut*, od kojega je adjektivna izvedenica s pomoću sufiksa *-vј* dala *Muć*, upor. *Bihać* od **Bihit* + *vј* (upor. moj članak u Bulićevu zborniku). Ako u dokumentima čitamo potvrde kao *Hmuuch* a. 1587 (BD XXV p. 125 sl.) = *Hmūć* (ovaki akcenat radi dva *u*), onda onaj *h* ne treba da pripada osnovi, nego je nastao uslijed asimilacije dočetnog konsonanta prijedloga *od* i početnog konsonanta od *Muć*: *od Muća* > *oh Muća* > *o Hmuća* (krivo rastavljeno). Ovaj se posljednji oblik nalazi u starom dubrovačkom prezimenu *Ohmučević*. G. 1457 je notar u Dubrovniku *Damianus Ohmuchievič*, upor. Vlaićev Kodex p. 39 (Bibl. Sarajevskog muzeja br. 6333). Kačić, Korabljica p. 461 ima Ilija *Omucević*.

Glede tretiranja grupe *-*deti* > **dblb* > **t* upor. *Gedate* Geogr. Raven. > **Gedete* (za oslabljenje *a* u penultimi upor., što je rečeno gore p. 6 i 13) > **Gvdbte* > *Gate* pl. *Gata* sg, potvrđeno iz 14. stoljeća, upor. Ak. Rj. III p. 112. Prema Buliću se nalazi *Gedate* u Lišću kod Srinjina PW VII p. 894., upor. još BD XXIV 39. sl.

Ako moja identifikacija obiju imena stoji, onda se moramo pitati, kako se odnose *Mandetrium* prema *Andetrium*. Posljednje se zacijelo i govorilo, jer ga najveća većina starih autora ovako piše. Prvi oblik je govorio narod, jer se sačuvao do danas u srp.-hrv. obliku. Očito imamo ovdje isti slučaj kao u *Codras* za *Scodras*, u 'Oλύρτα pored *Solentia*, *Sanderva* pored *Anderva*, gdje je s ispušteno resp. dodano, jer se identificiralo sa εις > ἐς. Prema tome bi *m* bio refleks nekoga ilirskoga prijedloga. Kad ne bi bilo današnjeg srp.-hrv. oblika, mi bi Plinijevu varijantu držali griješkom.

9. Maezaei.

Ni za koje ilirsko pleme nema toliko epigrafičkih potvrda kao za ovo. Patsch mu je posvetio malu monografiju WMBH IV p. 54 sl. Tu su navedene i sve potvrde, tako da se ovdje mogu ograničiti samo na isticanje lingvističkih činjenica. Što ih Dio Cassius LV 32 piše *Mačaiοι* bez *i* u prvom slogu, može to biti faktični izgovor. Prvo je *i* mog'o ispasti radi disimilacije. Istu pojavu vidimo n. pr. i u imenu rijeke *Oeneus*, gdje moramo uzeti ispadanje prvoga *e*, ako hoćemo da protumačimo današnji oblik *Una*. Dočetak -αιος piše samo Plinije III 142 korektno -aeius, natpisi uvijek ae > e, ma da pišu u osnovi ae (ispor. Pojave § 15 i 16). Posljednje je vulgarno-lat. grafija; nema posebnog lingvističkog značenja. Ovaj dočetak dolazi kod Ilira i u drugim plemenskim imenima: 'Αρδαιοι = *Vardaei*, Ηληραιοι, *Pyraei*, *Ozuaeis*, *Sassaei*, *Grabaei*. Kako je poznato, dolazi ovaj nastavak i u grčkim ethnikonima: 'Ισσαιοι = lat. *Issaei* od *Issa* i t. d. Radi se bez sumnje o -ιο sufiku, koji je stupio na -a osnove, vjerovatno na lokativ sg., upor. Brugmann, Griech. Gramm.³ p. 181. Osnova se na -a opet pojavljuje, čim mjesto *io* sufiksa dođe drugi, n. pr. -st: od *Onaion* je ethnikon *Onastini*, kasnije *Onestini* (upor. Archiv. roman. VI 155-160). Kod nekih se ovakovih ilirskih imena očito vidi, da su izvedena od *a* osnove: 'Αρδαιοι = *Vardaei* (glede gubitka prvoga *i* ispor. gore rečeno *Mačaiοι*) je n. pr. zacijelo izvedeno od *Ardia*; tako se naime zvala njihova gorovita teritorija, Strabo VII 313 (upor. PW II 615). Veoma je vjerovatno, da je takva osnova postojala i za *Maezaei*, jer čitamo na nat-

pisu CIL IX 2564 *praef(ectus) civitatis Maezeſior(uni)*. Kad bi se njihova civitas drugojačije zvala, nego što je njihovo ime, bio bi valjda i drugi izraz upotrebljen. Dočetak *-aioſ* dolazi uostalom i u osobnim imenima ilirskim, kao n. pr. u *Annaius (Pravai f. Daverzus)* iz plemena Daverza ili Daorsa, koji su stanovali oko Neretve, CIL III D XVI; *Denniaia* iz plemena Japoda, CIL III 13278 p. 2274, *Liccaius* CIL VIII 9384 kod Maezeja.

Uza sve što njihovo ime dolazi često na natpisima, ne da im se ipak sjedište tačno opredijeliti, jer se baš u kraju, gdje bi oni imali stanovati, nije našao nijedan natpis s njihovim imenom. Kako se je pak u Privilici kod Bišća otkrilo natpisa s imenom Japoda, upor. Patsch WMBH VI p. 155 sl., spadala je gornja Una još u teritoriju Japoda. Da li je i donja Una išla još u njihovu teritoriju, ne zna se. Patsch o. c. drži, da je teritorija Maezaeia počinjala istom kod Sane. O tome, kako je daleko išla južno, ne zna ni on ništa. Tomaschek i dr. ubraju naprotiv i dolinu Une u njihovu teritoriju. Kiepert Formae XVII i Cons. o. c. meće ih istočno od Une na svojoj karti. Prema tome mi se čini, da nije odviše smjelo, ako uzmem, da bi i *Mazīn*, koji se nalazi 10 km. zapadno od Une u Lici mogao još graničiti s njihovom teritorijom. To se mjesto nalazi na cesti, što vodi iz Gračaca u Kulen-Vakuf blizu Bruvna. U Mazinu je nađeno starih novaca i bronzanih predmeta i prema tome Patsch, Lika in röm. Zeit p. 52. s pravom zaključuje, da je početkom 1. stoljeća pr. I. tu postojala radionica za oružje, nakit i domaće posuđe. Mazin je dakle ilirsko naselje. Njegovo se ime ne da protumačiti iz slov. jezičnih sredstava. Da je u ovom kraju bilo ilirskih mjesnih imena, dokazao sam sa Konstantinovom *Πεσέντα = Pset*, upor. Glasnik XXXI, 156 sl. Starih potvrda za Mazin nema. Zato je oteščano egzaktno ispitivanje toga imena. Možemo da se upustimo samo u upoređenja i nagađanja. Dočetak toga imena ne može biti slov. adjektivni nastavak *-in* već radi naglaska. Nalazi se naprotiv u nesumnjivim ilirskim imenima, kao što su na liburnijskoj teritoriji *Corīni > Karin*, *Nedinum > Nadin* (upor. Glasnik XXXII p. 39 sl.), u Istri *Pisino > Pazin*. Na liburnijskoj teritoriji ide ovamo još zacijelo civitas *Pasini* (Plinije III 140), koju je Bulić BD VIII p. 17 prepoznao u ethnikonu gen. pl. *Pazina/tium* CIL III 8783, upor. također CIL III 14545. Bulić bi htio identificirati ove *Pazinates* i civitas *Pasini* sa *Stare Pađene* ili *Pađine*, selo između Kistanja i Knina. Držim, da nema identičnosti između *Pađene* i **Pazinum*, prvo radi toga, što bi za ilirsko a očekivali *o*, upor. n. pr. *Salona > Solin* i t. d., za tim osobito radi toga, što je Pađene u pluralu, označuje dakle familijsko naselje; naša je

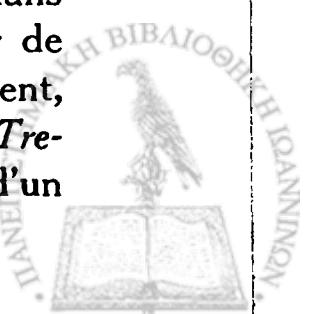
po tome kreacija. U Lici je u ostalom vrlo često prezime *Päden*. *Pazinates* meće Holder o. c. II 960 među keltska imena.

Ako je dočetak u *Màzin* ilirski, onda može zacijelo biti i osnova. Prema *Nedinum* ili *Naedinum* > *Nadin* mogli bi zaključiti, da je osnova *Maez-*, dakle ista, koja i u imenu plemena Maezaei, na granici kojega se Mazin nalazio. Ime bi dakle potvrđivalo, da je dovre ovo pleme barem dopiralo. *-in* može dakako da bude i latinski sufiks, koji može doći i na ilirske osnove, upor. *Scampinus* (sc. *fluvius*) > *Škumbi*, upor. Glasnik XXIX 135 bilj. 32, XXXI, 151. ili pak izvoditi ilirska ethnika, n. pr. od *Arupium* (danas Vital u Lici) ethnicon je *Arupini*. Kako je *Màzin* opstojao zacijelo već prije dolaska Rimljana u ove krajeve, držim, da se ne radi o latinskom sufiku, nego o ilirskom.

Ovaj dočetak nalazi se napokon i u *Càzin*. (Ak. Rj. I 765 ima doduše akcenat *Càzin*, ali ja sam čuo uvijek izgovarati sa dugim *i*). Početno *c* potječe od *s*: Ljetopis fra Nikole Lašvanina, izd. dr. J. Jelenić p. 53 a. 1576, redak 5., p. 54 a. 1579 r. 5., p. 67.a. 1687. r. 2. zove ovo mjesto *Sazin*. Međutim a. 1523 piše se *Czazyn* MhSlm XLII p. 60. Ako je prvotno *s*, onda ova glasovna promjena sjeća na grč. *σεμένων* > *svekla* > *cveka*, *cvekla*, *cikla*, *cīkva* (u Žumberku), na ime rijeke, koja utječe u Moraču, alb. *Sem* ili *Semeni*, a srp.-hrv. *Cēm̄va* = danas *Cijevna* Ak. Rj. I 785, 792. Kao u *Mazin*, nije vjerovatno, da je i ovdje a prvotno, s toga je teško upoređivati, recimo, sa imenom otoka kod Drača *Sasno*, *Saseno*, kod Plinija III 152 *Sasonis*, a. 1372 *Sagino* Sm XIV p. 449.

Résumé.

La présente étude fait suite à celles que l'auteur avait déjà consacrées à plusieurs reprises à l'analyse des anciennes formes des noms de lieu illyriques et de leurs représentants modernes en serbo-croate et en italien. Les principaux points de sa méthode qu'il avait adoptée sont exposés de nouveau. Cette fois il s'attache à examiner les emplacements des anciennes peuplades illyriques ainsi que leurs noms et leurs survivances dans la toponymie actuelle. 1. *Deramista* (attesté sur une inscription) = *Deraemestae* (Pline) fait supposer l'existence d'une localité illyrique **Déramum* qui s'est conservé dans τὸ Ὀρμός de Constantin = *Vrm* actuel ce qui permet de préciser de plus près les indications des anciens sur leur territoire. Ils occupaient, à en juger d'après ce nom, une partie de la župa médiévale de *Trebinje*. 2. Le nom de *Deuri* peut être reconnu dans *Đevrske*, nom d'un

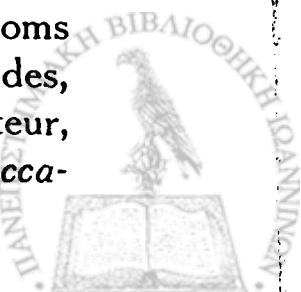
village de Bukovica (Dalmatie), proprement un adjectif f. pl. (parce qu'on y a à sous-entendre *njive* ou quelque chose de pareil) dérivé au moyen de *-vsk* comme *Makarska* de *Muccurum* ou *τὸ Μοζηζίζι* *ζ(άστρον)*, *τὸ Λοβρίζι* *ζ(άστρον)* de Constantin pour *Mokro* et *Dabar* en Herzégowine. 3. L'emplacement de *Dindari*, d'après Ptolémée, est à chercher dans les Alpes dinariques dans le voisinage de la montagne *Dinara*. Les changements phonétiques qu'on observe en *Bla-rōra* (Ptol. = *Blandona* (Peut.), en **mandius* illyrique = *mannus* latin, *pannea* > **pandea* > rum. *pînză* etc. nous permettent d'identifier *Dindari* avec *Dinara*, *-a* se retrouvant dans les noms de montagnes scr. tels *Promina*, *Kozara* etc. 4. Le nom de *Glinditiones* à côté de *Ditiones* dont l'emplacement est hors de doute fait penser à un composé illyrique ayant pour le premier élément un correspondant au celtique *glan* 'purus' usité très souvent comme nom de cours d'eau dans le territoire celtique et dont on pourrait rapprocher aussi *Glina*, nom de fleuve en Croatie. Le nom de cette peuplade, se serait peut-être conservé en *Gudace* a. 1322, aujourd'hui *Guduća*, près de Skradin. 5. Etant fort possible que le territoire de *Maezaei* s'étendait jusqu'à *Mazin* (en Lika, à 10 km de la rive droite de l'Una), ce dernier nom même présenterait un dérivé de *Maezaei* au moyen du suffixe *-inum* qui se retrouve assez souvent dans la toponymie limitrophe.

Le second problème que l'auteur se propose de résoudre, c'est la question de savoir s'il y a moyen de découvrir quelques préfixes illyriques dans leurs noms composés. 1. En s'appuyant sur l'alternance de *Liburnus* et de *Burnus*, l'on est autorisé d'admettre un rapport étroit entre le nom de cette importante peuplade illyrique et celui de leur cité *Burnum*. En *li* de *Liburni* serait à chercher un reflex de **peri*. *Liburni* serait, par conséquent, identique aux noms *Areverni*, *Aremorici* etc. 2. La comparaison de l'ancienne *Ninia* et de sa continuation médiévale *Tininium* > *Knin* fait penser à une préposition illyrique **to* identique à alb. *te*. 3. L'alternance entre *Andetrum* et *Mandetrium* pour la même ville dont le nom actuel *Muć* a conservé le locatif de la seconde forme fait penser pour la consonne initiale à l'existence d'une préposition illyrique qui pourrait être omise suivant les occasions comme p. e. en *Ambisontia* > *Pinzgau*, *Sontius* = *Isontius* etc.

Le troisième but de la présente étude, ce sont les nouvelles contributions à la connaissance des suffixes *-entum* et *-este*. 1. *Sibentum* dans l'Illyrie Supérieure à rapprocher de *Sipontum* dans le ter-

ritoire de Mésapiens; 2. **Parentium* dans le territoire des Japodes = *Parentium* > *Parenzo*, *Poreč* en Istrie; 3. *Bolentium* sur la route de Poetovio à Mursa = *Bulentum* > *Bulet* médiéval près de Dubrovnik; 4. *Picentinum* près de Pleternica est peut-être à rayer de cette liste, le nom ne désignant probablement qu'une agglomération romaine venue de *Picenum* s'établir en Pannonie. Quant à l'origine de *-entum*, l'auteur croit avoir tout droit de penser qu'on est ici en présence de la même latinisation qu'en *Agrigentum* pour Ἀγρίγας, -ντος, c'est-à-dire du locatif d'une déclinaison illyrique dont on trouve le type dans la déclinaison des noms de personne *Beuzas -ntis*, *Panes -ntis* etc. Cette déclinaison est à supposer aussi pour les noms des cours d'eau *Bassant* > *Bosut* et *Daranto*, aujourd'hui *Ljûta*. En passant l'auteur examine l'ancien nom de Bosut *Bacuntius* (Pline) qui, tout en présentant une faute graphique évidente (*cu* au lieu de *sa*), serait un adjectif ayant pour complément *fluvius*. *Colentum* de Pline pour *Sulet* (*Šolta* aujourd'hui) présente la même faute graphique. — Les nouveaux exemples que l'auteur apporte pour *-este* prouvent à l'évidence qu'il faut supposer la place de l'accent une fois sur la voyelle du suffixe et l'autre fois sur celle de la racine. Le premier cas est attesté 1. par **Parèst* aujourd'hui *Pèrast*, 2. par la forme slovène et scr. de *Tergeste* > *Třst* = *Třst* dont l'accentuation actuelle est faite d'après *třst* 'roseau', *přst* etc. *Tergeste* aurait donné d'après *Venétici* > *Bvnetvci* etc. **Trvžestv* dont on ne trouve aucune trace. Le second cas d'accentuation est appuyé 1. par *Drivastum* > *Drivest* des Ragusains (*e* signifie l'affaiblissement de *a* inaccentué de la pénultième), *Drivos(t)* des documents serbes du moyen âge, *Drišti* de l'albanais actuel; *Tergeste* > *Trieste* (*i* pour *g^e* correspond au traitement frioulan comme en *argentum* > *arint*). A cette occasion l'auteur établit 1. que *g^e* > *i* frioulan repose sur la prononciation antérieure *g^c* > *g̊* en vigueur encore au temps de l'arrivée des Slaves dans ces parages; 2. que la terminologie chrétienne des Slaves (*kryžv* etc.) provient d'Aquilée. — Quant à la terminaison *-esta* *Segesta*, il paraît puisque ce nom remonte à la période préillyrique, qu'il n'est pas identique avec *-este* (*Bigeste* etc.). Les preuves en sont 1. l'existence d'objets préhistoriques sur l'emplacement de l'ancienne Siscia, 2. la rencontre du même nom en Ibérie, Ligurie et en Sicile.

Le quatrième but, c'est l'explication étymologique des noms illyriques. Ce point étant secondaire dans le cadre de ces études, l'étymologie n'est donnée que pour *Bakar*, *Bakarac* où l'auteur, en s'appuyant principalement sur la forme italienne *Buccari*, *Bucca-*

rizza, croit pouvoir établir **Buccirum*, une forme qui, suivant *Ulcirus* de *ul'k*, fait penser à un dérivé de **buccos* dont l'existence illyrique semble être assurée par *becco* dans les parlers limitrophes italiens et roumains. -i en *Buccari*, *Scutari* (qui ne repose d'ailleurs pas sur la forme albanaise, mais sur le locatif slave *Skrdibri*) est à considérer comme le locatif slave (cfr. *Novegradi* pour *Novi Grad* sur mer).

Zagreb, 20. aprila 1923.

P. Skok.

Zur Rückerschliessung der illyrischen Götterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie.

Dürftig ist unsere Kenntnis des altslawischen Götterolymps. Zumal bei den Südlawen wird uns nichts über ihn berichtet¹, wenngleich die niedere Dämonenwelt, wie die Vila, allem Ausrottungsbestreben der Geistlichkeit getrotzt hat, und ebenso ist es auch beim Glaubenswechsel in den Landschaften Albaniens vor sich gegangen. Während die heidnischen Hauptgottheiten dem Glaubenseifer der Bekehrer rasch das Feld räumen mussten, vermochten sich minder hervorragende Gestalten zu behaupten.

Die menschenfressende *Kučedra*, eine der Vila entsprechende Gestalt, erscheint gleich dieser als Wasserdämon. Sie wohnt im Wasser und kann die Quellen versiegen lassen. Bezeichnenderweise sagt man, dass Muttermilch und Urin sie töten. In Nordalbanien lautet der Name *Kulšedra*, was für die Etymologie wichtig ist, und sie heisst auch *Buštra*, welcher Name ursprünglich „Tobende“ bedeutet und mit slaw. *bystrz* identisch ist, zugleich als uridg. „Komparativ“ dieses Schmerzenskind der urslawischen Lautlehre vollständig, überdies auch formell aufhellt. Der Feind dieser Kučedra ist der *Drangua*, dessen ursprüngliche Natur als Luftpäder klar ist. Seine Waffe ist der Meteorstein und er entwurzelt Bäume. Der Hausgeist heisst in der Umgebung von Argyrokastro *Vitore*² und ist eine von den Hausbewohnern hoch geehrte kleine dicke Schlange mit bunter Haut. Der Name gehört zu lit. *vētā*, lett. *wita* ‚Stelle, Ort‘ und wird damit ein

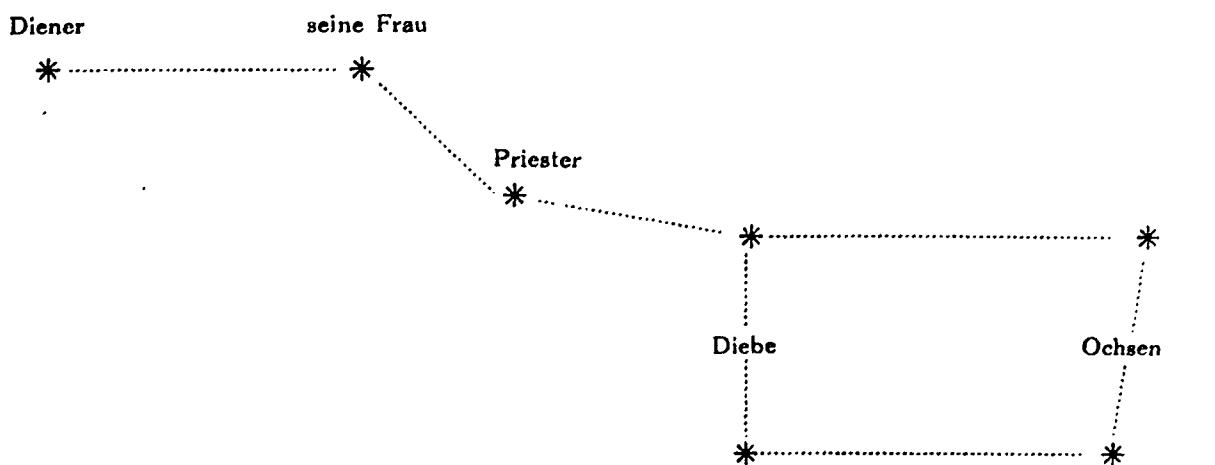
¹ Nur einige sprachliche Nachklänge verraten den altsüdl. Polytheismus. Ich hebe die Zeugen aus Albanien hervor: bei Pulati heisst ein Berg *Porun*; *No peca*, Wiss. Mitt. Bo. XII, 238, möchte ihn der *Перунска планина* (bei Kratovo) gleichsetzen. Östl. Gusinje erhebt sich der Trojan zu 2180 m Höhe. Diese Namen sind Denkmäler altsüdl. Kultes.

² Die *Vitore* wohnt in der Hausmauer und verlässt hie und da ihren Schlupfwinkel Hahn, Alb. Stud. I, 162. Die Rinne, welche die Dachtraufe vor dem Hause bildet, wird als Sitz mancher Geister angesehen, daher hält man des Nachts namentlich die Kranken von ihrer Verunreinigung ab.

Synonym zum russ. *domovoj*, der bosn. *kućarica*. Der Name der Schicksalsmädchen, die in Serbien als *сүђеница* auftreten, ist *Fatit*⁴. Vegetationsdämon ist vielleicht die nordalb. *Zâna* (welche *Pascu*, *Viață* romîn., Oct. 1912, aus roman. *divina*, also walachisch, herleitet), deren Übersetzung als „Berggeist“ noch zu überprüfen bleibt, wofür *nuse e mal'et, jašte sme* gilt. Winterdämon scheint die *Kore* zu sein, zumindest ist sie eine den Menschen feindliche Gestalt nach allem, was Hahn über sie berichtet (Alb. Studien, Bd. I, S. 160). *Kore* ist auch ein nationaler Frauenname. Dagegen sind die *Ora*¹, *Mauřia* u. a. den Menschen günstige Wesen. Auffällig ist der Glaube an *Geschwänzte* — Carić erwähnt dies auch bei Dubrovnik —, welche im Kaukasus bekannt sind.

Sicherlich wird das Studium dieser und weiterer Figuren wichtig für die südl. Philologie sein und auch wichtig für die Färbung der Figuren ihres Folklores, da einstmal Illyrer als Voreinwohner grosse südl. Territorien einnahmen, vor deren Bedeutung die gleichfalls ansehnlichen romanischen und türkischen Schichten zurücktreten. Bei dem ziemlichen Brachliegen und der Verwahrlosung der Albanologie hat man auf diese bekannte Tatsache nur geringes Augenmerk gewandt². •

Dass aber das Christentum die alten heidnischen Vorstellungen auch hier stark beeinflusst hat, zeigt die Benennung des Sternbildes des grossen Wagens als *K'et e priftit* (Ochsen des Priesters) auch bei den Muselmanen, was das Alter der Bezeichnung als vorosmanisch sichert. Im Nachstehenden folge das Bild der Sterngruppe mit der Bedeutung der einzelnen Sterne, wie sie in der Toskeri bekannt ist:

¹ Die Ora lebt in Dalmatien im Folklore fort, vgl. Carić, Wiss. Mitt. Bo. 1899, 585.

² An Nachwirkung der Alten in der Tracht im Ivan- und Narentagebiet denkt Patsch, Wiss. Mitt. Bo. XI, 120 und ich will hervorheben, dass die Ver-

Diese Bezeichnung gibt sich als Rest eines alten animistischen Mythus zu erkennen, denn der Hymnus Rigveda I, 105 klingt an:

amī ye sapta rāçmayas
tátrā me n'âbhîr 'âtatâ
Tritás tâd veda Aptyâh
sá jâmitv'âya rebhati
vittám me asyá rodasî || 9 ||
amī ye pañca ukshâno
mâdhye tasthûr maho divâh
devatrâ nu prav'âcyam
sadhrîcînâ ni vâv, tur
vittám me asya rodasî.

Wo jene sieben Strahlen sind,
Dort nahm den Ursprung mein Geschlecht;
Das weiss Trita, der Wassermann,
Er singt das Loblied meines Stammes.
Himmel und Erde, wisset das!
Wo jene Rinder fünfe stehen,
Die mitten hoch am Himmel stehen,
Die haben das Preiswürdige
Behütend sich uns zugewandt.
Himmel und Erde, wisset das!

Nun gilt aber für den kleinen Bären, den Brunnhofer, Ar. Urzeit 160 hier erkennt, im Zusammenwurf mit der Kassiopeia (nach Brunnhofer *uttânapâd*) u. zw. für den Stern β *uttânapâda* m., Roth, Sskwb. I, 892: „Vater Dhruvas, des Polarsterns“, während er in Wahrheit richtigerweise ursprünglich feminin, also „Beinausgespreizt-e“, das heisst (gleichsam Gebärende) die Kassiopeia gewesen sein muss, weshalb die illyr. Verschiebung (die Richtigkeit der Deutung vorausgesetzt) der Mythustrümmer zum grossen Bären nicht auffallen kann. Sollte aber die alb. rudimentäre Form nicht auch den sakischen Stämmen geläufig gewesen sein, die von der altaiischen Völkerwoge überflutet zu Turkmänen und Sarten wurden? Vámbéry, Prim. Kultur S. 154 kennt eine gleiche bei Türkstämmen.

Dass Mythen über die wichtigsten kosmischen Ereignisse bestanden, ist aus dem nordalb. Brauch zu erkennen, bei Mondesfinsternissen das den Mond verschlingende Ungeheuer mit Gewehrschüssen abzuwehren¹. Man wird der Ähnlichkeit dieses Survivals mit dem altnord. Fenrir Ragnarökks der eddischen Völuspá inne.

Wird sich über den illyrischen Kult Näheres ermitteln lassen? Jene Partien des Livius, die sich ausgiebiger mit illyrischen Gebieten befassten, sind leider in Verlust geraten, Cäsars Feldzug in Albanien ist nur in der flüchtigen Broschüre eines bellum civile skizziert. Immer-

hüllung der Braut (uridg.: Schrader, Reall. 358) — die ihren natürlichen Abschluss in der ständigen Kopfbedeckung findet, weswegen germ. Weib, „d'e Verhüllte“ heisst, $\bar{\eta}$ alk-Torp, Norw. dän. EW unter Viv u. woher die slaw. Bräuche röhren Kondakov, Maked, 39 ff., Marinov, Жив. стар. II. 28 — auch in Albanien üblich ist. Die in einen ganz weissen (Hahn, Stud. I. 144: roten) Schleier gewickelte Braut wird auf einem Reittiere geführt. In der serbischen Sprache behauptete illyr. Einflüsse jug. Stojanović, Глас. срп. акад. LII; romanischen Brauch sah in den bosn. Rechenstäben (raboš) Patsch, I. c. 124.

¹ Vgl. Nopcsa, Aus Šala und Klementi, S. 21.

hin wissen wir von Arrian (1, 5, 7), dass die alten Illyrer Menschenopfer darbrachten, und wer könnte hier unterlassen, auf das berühmte serb. Lied Зидање Скадра, Кацаџић, Српске народне пјесме II, 115¹ hinzuweisen. Dieser aus grauer Vorzeit überlieferte Brauch, der in der Vorstellung eines Seelendieners wurzelt, ist durchsichtig in seinen primären Stadien allgemein² bei malaischen und hinterindischen Stämmen und wenn auch das Motiv eines Seelenwächters verblasste, was anderes kann im Berichte die verdunkelte Sitte sein, dass 12 Schafe geopfert und ihre Köpfe unter die Fundamente der Brücke gelegt wurden, welche der Elbassaner Mütesarif im Jahre 1851 über den Arzen erbauen liess. Mann erinnert sich, dass auch der Pontifex der alten Römer im grauen Altertum zum Brückenschlag Menschen zu opfern hatte. Als die illyrischen Länder unter die römische Verwaltung kamen und auch das Christentum Wurzel zu fassen begann, wird dieser grausame Brauch erloschen sein, der sich jedoch abgeschwächt zäh behauptete, da J. G. von Hahn berichtet (1853), dass beim Fundamentlegen eines Hauses in den Dörfern von Antivari ein Hahn geschlachtet und unter die erste Steinlage gelegt wird. Die Ahnenverehrung, resp. eine in der feierlichen Begehung der Zadušnica entsprechende Ahnenfeier ist z. B. noch heute in der Musakja üblich. Verblasst aus der magischen Verwendung der Opferreste ist wohl der dortige Gebrauch, Tierschädel auf Stecken in den Fluren aufzustellen „damit die Würmer nicht die Saat frässen“, wobei man sich an den Pferdeschmuck des niedersächsischen Hausgiebels erinnert. Wie benannten die Alten die Opferzeremonie? Der heutige Ausdruck *kurban* ist den Osmanen entlehnt, also modern und *đerore*, ein Neologismus für *čiter* ‚Altar‘, einen romanischen Ausdruck, zeigt, dass die heutigen Geschlechter von den vergessenen Zeiten, da die Vorfahren *džuli* „Heiden“ (die Geistlichen interpretieren „Hebräer“) waren, durch eine breite Spanne geschieden sind. Der Bestattungsritus wird nicht nur zeitlich, sondern auch örtlich geschwankt haben. Das Brandgrab wird in den holzarmen Karstgegenden kaum sehr im Schwange gewesen sein, vielmehr die den parsischen Leichendarren (Türmen des Schweigens) entsprechenden Gebräuche bekannt gewesen (Nopcsa, l. c. 93) gleichwie in Dalmatien. Sonst galten zu wechselnden Zeiten Brand- und Erdbestattung. Erstere geht ausser den Funden auch aus der nordalbanischen, geradezu vorweltlichen Phrase hervor:

¹ Nach Hahn, I, 200 hätte das Lied auch albanisch existiert.

² Vgl. Popović, Jertfa zidisii la Români, Transilvania 40, S. 5; Thurston, Omens and superstitions of Southern India 1912, S. 214-18.

„gehen Töpfe zu machen“ = „sterben“ (in die Aschenurne kommen). Der gegische Ausruf *perendi argjand* (silberne Gottheit) scheint jedenfalls Götterstatuen vor Auge zu haben und es dürfte wohl deren Detailausstattung bei der starken Besiedlung Illyriens in der Antike durch Griechen eine Angleichung an den hellenischen Kult erfahren haben.

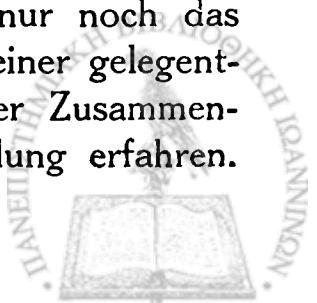
Welche Götter waren es, denen solche Bilder aufgestellt wurden, wie hießen die vornehmsten Götter der Illyrer? Die Frage nach den höheren Göttergestalten drängt sich uns gewichtig auf. Namen der Hauptgötter dürften vielleicht aus einer sorgfältigen Durchforschung der Sprache, der Orts- und Personennamen geschöpft werden. Wie der deutsche Ausdruck „Hol's der Fuchs“ den altgermanischen Feuergott birgt, so könnte auch der Scheltnname *Lačo* Südalanians einen tieferen Kern besitzen. Es gibt nordalbanische Orte *Lači* und so wäre vielleicht an die Gottheit *Latra* zu denken, welche eine Inschrift Norddalmatiens erwähnt. Die nordalbanische Trümmerstadt *Šurda* erinnert in ihrem Name, wie Nopcsa erkannte¹, an den dortigen *Šenjt Šurd* (der „heilige Šurd“, welcher Name „taub“ bedeutet und nach diesem zufälligen Zusammenfall das Synonym *Šenjt Verbt* „blind“ hervorrief), welcher vor dem Hagelwetter einherzieht. In ihm werden wir den alten Gewittergott der heidnischen Illyrer zu sehen haben: *seuro*² „Wasser“ + *dos* „Spender“ (: *δα-* „geben“). Dass er sich im Karstgebiete so zäh zu behaupten vermochte, ist natürlich. Der urindogermanische Himmelsgott muss eine Vorzugsstellung genossen haben, wenn wir den Umstand erwägen, wie noch heute gegen die Wintersonnenwende das Še-Mitri-Fest hochgefeiert wird und zu Frühlingsbeginn in den *đrim*-Tagen magische Schutzmittel gegen das Tageslicht den Kindern um den Hals gehängt werden und anderes mehr, s. Hahn, S. 155. So möchte ich fast im Wort für Gott *zot* das aind. *dyāušpitā* sehen, wenn nicht die Bedeutung „Herr“ abschreckte, die freilich durch das lateinische *divus* begründet werden könnte. Dennoch ist es wohl nötig, hier ein Hineinfließen der Sonnengottheit anzunehmen. Denn bei den Katholiken Bosniens findet sich als den einzigen Slawen die Tätowierung (ein Nachhall der illyrischen Urzeit nach antikem Zeugnis, s. Truhelka, Compte rendu du congrès internat. d'arch. 1900, S. 6.), bei der stets die Sonne nebst Mond und Morgenstern angewandt wird. Diese Zusammenfassung, scheint's, hat die

¹ Aus Šala und Klementi, S. 21.

² Ist auch erhalten in alb. *šurč* „Urin“, *šur* „harnen“ dessen Grundform *seurnō* ist. Vgl. Mitt. Rum. Inst. Wien 1914, S. 338.

dominierende Stellung des Göttervaters nicht erhalten können. Denn zur Zeit, als die Wochentagsnamen gebildet wurden, ward „*Jovis dies*“ nicht mit *zot* aus **dje[u]-p[ə]ter* (Vok. zu-**pətēr?*) übersetzt, sond. mit *enj-tē*. Der vornehmste illyrische Gott zur Römerzeit war demnach Enji, der wegen des umgelauteten *e* mit dem aind. *Agnih* zusammengehört und also der Feuergott war. Dem entspricht in der bosnischen Tätowierung die ständige Kreuzzeichnung, kein christliches Symbol sondern den heidnischen Swastika darstellend. Der Feuergott, der seine Funktion beträchtlich erweiterte, verdrängte demnach die kosmisch-himmlische Gottheit und ich würde schon deshalb Bedenken tragen, auf die neuen Frauennamen *Diełę*, *Hęnę* ein Gewicht zu legen. Durch den Freitag, *premte*, wird uns eine weibl. Gottheit *Prema* verkündigt, etymologisch zu lat. *premo* gehörig, demnach der Zeugung und Fruchtbarkeit vorstehend. Diese Gottheit muss ausserordentlich beliebt gewesen sein (sollte sie also Segen den Viehherden gespendet haben?), weil zahlreiche Ortsnamen nach ihr benannt sind. Verschollen ist die *Uridua*, welche eine röm. Inschrift in Pola meldet, nach Truhelka l. c. die illyr. Repräsentantin der Juno. Sie ist wohl die weibliche Gegengottheit zum Himmel, also die Erdgöttin, vgl. aind. *urvárá*, got. *airþa* usw; im zweiten Teil steckt ai. *dēvā* - „Gott“. *Frombos*, auf einer röm. Inschrift in Narona, ist nach Truhelka, S. 13 der Windgott: alb. *frumb* ‚Hauch, Wind‘; idg. Grundform wäre *sprumibhos*, zur Wurzel *spreu* in deutsch *sprühen* usw. (vgl. Fick, 3⁴, S. 517) gehörend, da aus der Verbindung *sp* (und *ps*, vgl. *kafę* „Nacken, Gelenk“: lat. *capsa*) alb. *f* wird: ahd. *fifaltrā*: *flutur* ‚Falter‘. Das Suffix gehört zu sl. *-vba*. Man könnte vermuten, dass den *Frombos* besonders die illyr. Seeräuber verehren mussten. Meeresgott war der *Bindus*, Beiname Neptuns auf einem römischen Altar Bosniens (Truhelka l. c.) und Herr des Wassers überhaupt, wie wohl auch sonst lokale Flussgötter nebst niederern Gestalten den Bereich des Nassen bevölkerten, wofür die Kućedra bereits bekannt ist.

Wie gross die Zahl der Götter war, ob ein Zahlensystem ihren Ring beeinflusste, wissen wir nicht und bei der in Trümmer geschlagenen Vergangenheit des Illyertums treten die Geheimnisse der Zahlen, welche man aus gut überlieferten Religionsgebäuden enträtseln konnte, ganz zurück hinter dem Selbstzweck der Aufräumung des Versunkenen unter dem Schutt. Dann erübriggt nur noch das für die Slawistik wichtige Wort *Perendi* ‚Gott‘. Ausser einer gelegentlichen Zusammenstellung mit aind. *Puramdhīś* hat der Zusammenhang mit altslaw. *Perunъ*, lit. *Perkunas* keine Anzweiflung erfahren.

Pedersen ist sogar soweit gegangen, den lautl. Abstand zwischen dem Slawischen und Baltischen durch illyr. Entlehnung ins Slawische zu überbrücken und niemand wird leugnen wollen, dass die Amalgamierung von Urbestandteilen zum „Molekül“ des Slawenkernes verschiedene idg. „Atome“ ergriffen habe, wie dies fürs Germanische »sabellisch-britannische« Bestandteile: *fidwōr* aus **petwōres*, *wulfs* aus **włpos* bezeugen. Doch geschichtlich absorbierte nachweislich das Slawische Saken-splitter und vordem sind, heute wenigstens, nur Kentumbestandteile (Tocharer?) sichtbar: *gōsъ*, *kamy*, *kloniti*, *mogo*, *svekrъ* usw. Daher würde ich illyr. Ursprung des slaw. *Perunъ* sehr in Zweifel ziehen, solange nicht wirklich einwandfrei der urillyr. Wandel *rk* < *r̄* erhärtet würde. Aber *Perendi* hat gewöhnliches *r!* Daher setze ich als illyr. Grundform *porejont-* „der Schlagende“ an und es ist also ein Epitheton des Gewittergottes Šurd, wohl eines Lieblingsgottes, da er Weiden und Feldfluren erquickt und wahrscheinlich auch kriegerischer Natur diesem seinen zweiten Namen nach gewesen sein dürfte. So ist es auch *Tiw-*, der german. Himmelsgott zum german. Kriegsgott geworden und sein Epitheton (Mars) *Thingsus* „Gott der Ding(Rechts)- statt blieb im Worte *Dienstag* überliefert.

Gewiss muss übrigens der illyrische Olymp mit der Zeit seine Gestalten stark die Rollen haben ändern lassen, auch den politisch-ethnischen Umwälzungen entsprechend, zumal unter dem Gewichte der römischen Eroberung. Damals ging mit den Einwanderern aus Italien auch ihr Kult herüber und noch die heutige Volkstradition weiss, dass vor der „*vakt kaurit*“ (Slawenzeit) in Nordalbanien „*Gog*“ (Rumänen) siedelten, deren letzte Reste in Istrien erst heute im Erlöschen sind und in Dalmatien dem Velebitgebirge den Namen „*Montagne della Morlacca*“ und der Durchfahrt „*Canale della Morlacca*“ eintrugen.

Wien.

K. Treimer.

Zur albanischen Sprachgeschichte.

I. Intern Albanisches.

Die idg. Negationen im Alb.

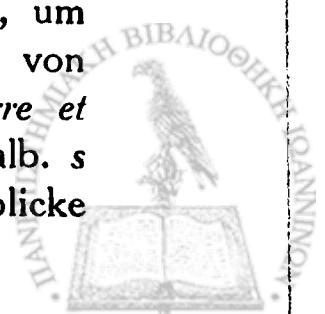
Als Verneinungspartikel fungiert im alb. Aussagesatz neben *s* (über das Pedersen, K. Z. 36, 321 f. gehandelt hat) geg. *nuk*, tosk. *nukε*, *nuku*, gr.-alb. *nεkε*, sic. *ngε*, cal., gr.-alb. *nεnge*, *nεnk*. Im Nordalb. wird *nuk* auch für „nein“ verwendet. G. Meyers Herleitung dieser Negation aus lt. *nunquam* (E. W. 304), die von der cal.-alban. Form *nεnge*, *nεnk* ausgeht und insbesondere auch auf die in Frascineto übliche Nebenform *ɛng*, das lt. *unquam* wiederspiegeln soll, verweist, ist gewiss unbefriedigend. Pedersen, der (Rom. Jahresb. 9/I, S. 213) den lt. Ursprung von *nuk(ε)* bezweifelt und nähere Untersuchung der Herkunftsfrage fordert, hebt mit Recht den sekundären Charakter von *nεnge*, *nεnk* hervor. Und in der Tat, wie will man von *nunquam* zu gem.-alb. (tosk.-geg.) *nuk(ε)* gelangen? Man beachte, dass der orale Inlautvokal gem.-alb. ist. Wollte man für den gem.-alb. (also auch geg.) Schwund des inlautenden Nasals etwa proklitische Stellung als Ursache geltend machen, so bliebe noch immer der inlautende Konsonant von *nuk(ε)* erkläruungsbedürftig. Denn *nunquam* liesse auch bei sekundärem Nasalschwund nur etwa **nεgε* erwarten, da der Nexus *-nk-* eine Spur hinterlassen hätte. Es heisst jedoch schon in den ältesten geg. Texten, die noch Auslaut-*ε* haben, *nukε* (z. B. bei Bogdan, Cun. proph. I, 1, 1 *nukè*). Von der ältesten Form hat aber die Erklärung auszugehen. (Cal., gr. *nεnge* ist, wie sich zeigen wird, sekundär.) Zudem verstände man bei dieser Annahme von proklitischer Stellung als Ursache des Nasalschwundes nicht die Tatsache des gleichzeitigen Vorhandenseins von *nεnge* und *nεkε* in derselben Dialektgruppe (im Gr.-alb., s. die weiter unten folgenden Belege). Dass etwa *nεnge* die orthotone, **nεgε* — das Griech.-alb. hat aber *nεkε*! — die proklitische Form ist, wäre eine unbewiesene Annahme. An lt. *nunquam* als Etymon von *nukε* kann also nicht festgehalten werden. In Wahrheit ist *nukε* nichts anderes als in proklitischer Stellung stehendes *nε* (idg. *ne*), dessen Fortleben im Alb. sich also nicht auf die ablautende, als Wortnegation fungierende Form *ŋ* beschränkt (*eǵεt*, *esεtε*, *esut*)

nüchtern, Pedersen, Kelt. Gramm. I. 45), + $k\varepsilon$ „was“, es ist dies eine Form, die mit dem acc. m. des Interrogativums tosk. $k\varepsilon$, geg. $k\dot{\varepsilon}$ „wen“ identisch ist. Der gem.-alb. Verlust der Nasalierung in - $k\varepsilon$ ergab sich in tonloser Stellung ganz so wie bei geg. unbetontem $t\check{e}$, t' „ihn“ gegenüber betontem $at\dot{\varepsilon}$, $t\dot{\varepsilon}$, tosk. $t\varepsilon$ (Verf., I. F. 36, 113). Die Entstehung des inlautenden Vokals von *nuke* veranschaulicht die gr.-alb. Form $n\dot{e}k\varepsilon$, $n\dot{e}k$ (z. B. Reinhold, Noctes Pelasg., Anthol. S. 7, Z. 1 v. u.: *nögke*; Z. 2 v. o., 5 v. u.: *nögk'*). Meyer hat das mit Unrecht als $n\dot{e}k\varepsilon$ gelesen, wiewohl er z. B. Reinhols *röndes* (ebd. *Πρόδρομος λεξ*. S. 21) richtig als *rendes* mit ε für Reinhols ö wiedergibt. Für tosk. ε schreibt Reinhold allerdings ö und e; doch ist die Ratio seiner Unterscheidung nicht die Quantität — wie auch ich, Meyer folgend, noch Ling.-kulturh. Untersuch. S. 276 annahm —; Reinhold verfuhr vielmehr ziemlich äusserlich. Er schrieb in inlautender Silbe ö, in auslautender e. So heisst es bei Reinhold a. a. O. S. 7 *bön'* ich mache, *ömble* süß, a. a. O. Gramm. S. 21 *nönde* neun, S. 25 *t'önt* dein (acc. m.), hingegen S. 27 *ate* ihn. Und doch haben nach Hahns genauen Schreibungen tosk. *bɛj*, *bɛń*, *ɛml'ɛ*, *nɛnde* kurzen Stammvokal, dergleichen acc. *t̄nt* nach Pekmezis Zeugnis (Gramm. 134); und *t̄nt* und *at̄i* sind ja auch historisch — bis auf das possessive Element in ersterem — identisch. Das Gr.-alb. hat also noch $n\dot{e}k\varepsilon$. Daraus konnte durch Einfluss des Gutturals *nuke* entstehen, ganz so, wie auch die zweite Silbe -u aufweist: *nuku* neben *nuke* (Pedersen, Alb. Texte 171). Übrigens kennt das Gr.-alb., darin mit den anderen Mundarten übereinstimmend, auch die Form *nuke* (Kuluriotis, *Ἀλγαβητάριον* S. 26, 142, 160). Und dass das in *nuke*, $n\dot{e}k\varepsilon$ steckende $k\varepsilon$, $k\dot{\varepsilon}$ einst auch als Neutr. verwendet wurde, lässt sich zeigen. Im Dialekt von Rapšišt, den ich 1914 studierte, heisst es z. B. *Kě bōne kšt̄u?* „Was tatest du so?“ Zum Zwecke der historischen Beweisführung sei etwas weiter ausgeholt. Bageri gebraucht (Kopěsht malsori S. 50) als acc. m. *kěnt*. Darin stellt -t einen Rest des an den Akkusativ des Interrogativonomens gefügten Demonstrativstammes dar. Eine ähnliche Univerbierung von Interrogativum und Demonstrativum finden wir auch n sl.: *kuto*, *čuto*. (Der Akkusativ *kendin*, den Pekmezi, Gramm. d. alb. Spr. S. 146 Anm. 1 verzeichnet, ist eine analogische Weiterbildung dieses *kent*). Die diesem *kent* „wen“ entsprechende Form, nämlich *kund*, wird aber schon bei Bogdan (z. B. Cun. proph. II. 5, 2) als erstarrtes Neutrum gebraucht: *kund cefsce e mire* = aliquid boni es lt. Textes. Inlautendes u in *kund* entstand wie in *nuke*, *nuku* in rsprünglich unbetonter Stellung. Der Wortbildung nach entspricht

kund kafšε aliquid ganz dem frz. *quelque chose*. Auch hier geht dem *chose* (lt. *causa*) *que* (lt. *quid*) voraus. Und dass es auch bei *kund* um ein Verallgemeinerungswort mit der Bedeutung „etwas, Sache“ handelt, lehrt das parallele, gleichfalls von Bogdan gebrauchte *gia cafsce* (d. i. *gjakafšε*) aliquid (z. B. a. a. O. II, 14, 8). Auch die pronominalen Adverbia tosk. *gækunt*, geg. *gjakund* irgendwo, *giθekunt*, *giθkund* überall, *kerkunt*, *kurkund* nirgends erklären sich so; sie enthalten den Akkusativ der Erstreckung und sind sekundär zu ihrer Betonung gekommen. In semasiologischer Hinsicht sei beispielweise auf frz. *partout* „nach allen Seiten hin, überall“ verwiesen. Auf die Akkusativnatur von *-kund* in den eben angeführten pronominalen Adverbia weist die von Bogdan z. B. II, 7, 10 gebrauchte Nebenform *giθekand*, die im Vokalismus vom Akk. *atàn, tan* (Cun. proph. II, 3, 9; II, 5, 2) beeinflusst ist. Die Verwendung des ursprünglich maskulinen Akkusativs *kę* als Neutr. erklärt sich aus dem Zusammenfall der Akkusativformen für alle drei Geschlechter beim Nomen (Verf., I. F. 36, 154). Ähnliche Vorgänge haben sich auch in anderen Sprachen abgespielt; so ist lt. *tum, quom*, osk. *pún, pon* in urit. Zeit umgebildet aus **tod, *kwod* (ai. *tat, kat*) nach *primum* usw. (Brugmann, Grdr. II/2, S. 690). Die Univerbierung der Negation mit dem Pronomen indefinitum oder einem pronominal fungierenden Wort ist eine in den idg. Sprachen häufige Erscheinung; und so stimmen alb. *nuk(ε), (nεke)* in der inneren Wortform überein mit lt. *nōn*, altlt. *noenum* (d. i. *n' oinom*), ahd. *nein*, gr. *oīxi* aus **oī-zu(δ)=* lt. *ne-quid* — mit idg.-*kwid* im zweiten Bestandteil und Verlust der labialen Affektion des alten Labiovelars nach *u* (s. zuletzt Güntert, I. F. 40, 187) —, ai. *ná-kiš* niemand, nicht. Ähnlich ahd. *niwiht, neowiht* nicht, nichts aus *ni eo wiht* „nie etwas“ (Kluge, E. W.⁷ 330 f.). In den cal.-alb. und gr. Formen *nēnge, nēnk* haben wir es mit Dopplung der Negation *ne* zu tun, die in volkstümlicher, affektbeherrschter Rede sehr häufig ist. Gerade Verneinung und Bejahung sind beliebte Gebiete solcher Dopplung; *nein-nein, ja-ja* sind auch im Nhd. oft gebrauchte Fügungen (vgl. Brugmann, Grdr. II./1², 46 f.). Ähnlich enthält ačech. *nenie*, nčech. *není* zweifaches *ne* (Vondrák, Vgl. slav. Gr. I, 196; II, 254), indem schon *-nie, -ni* einem aksl. *něstr* entspricht. Festzustellen ist, dass *nēnge* auch gr.-alb. ist (z. B. Kulriotis, *Ἀλγαβητάριον* S. 156). Demnach: *nē-nge*, dessen zweiter Bestandteil *ngε* im Sic.-alb. allein üblich ist; *ngε* erweist die Herkunft aus *nεke* deutlich. Während also in *nuke* das erste ε der Grundform zu *u* wurde, trat in *ngε* Synkopierung ein (wohl infolge völliger Aufhebung der Selbständigkeit des Wortes). Bei der so ent-

standenen Kontaktstellung von *-nk-* wurde der Guttural stimmhaft. Dass dieser Vorgang sekundär ist, zeigt die Gegenüberstellung mit der ältesten Form *nukè* (Bogdan), die auch heute noch tosk. und in ihrem nur unbedeutend veränderten Fortsetzer auch geg. ist. Auf cal. *ɛng* (Frascineto), das Meyer direkt aus lt. *unquam* herleiten will, ist nicht viel zu geben. Dorsas Übersetzung des Matthaeusevangeliums, der Meyer *ɛng* entnimmt (Kap. 10, 14) bietet ebenso oft *nɛng* (z. B. 5, 17; 25, 42 u. sonst sehr oft). Es handelt sich wohl um ursprünglich satzphonetische Doubletten, ähnlich wie bei lt. *nec* und *neque*, gr. *οὐ* und *οὐτι* (Güntert, I. F. 40, 187).

Morphologisch verwandt mit *nukε* ist *mos* nicht (prohibitiv bei Imperativ und Konjunktiv und fragend). Über den Gebrauch unterrichtet Pedersen, Alb. Texte 161 ff. Meyer zerlegt (E. W. 287) *mo* (: ai., avest., apers. *mā*, gr. *μή* mit idg. *ē*) und *s* „nicht“ aus lt. *dis*. (Die neuere Anschauung von *s* „nicht“ : arm. *č*, *oč* „nicht“ bei Pedersen, K. Z. 36, 321 f.). Meyers Analyse von *mos* ist — auch abgesehen von seiner Erklärung des *-s* — nach den heutigen Kenntnissen des alb. Lexikons kaum haltbar. Denn neben *mos* ist jetzt auch *mo* gut bezeugt (so durch Kristoforidī, Lex. S. 247, 248 und durch andere Quellen). *Mo m' pœjetni* „fragt mich nicht“ heisst es im Dialekt von Rapšišt. Wenn nun neben *mos* ein *mo*, die unmittelbare Fortsetzung von idg. *mē*, vorkommt und *mos* mit *mo* in prohibitiver Verwendung funktionsgleich ist, so ergibt sich der Schluss, dass das *s*-Element in *mos* semasiologisch nur ziemlich indifferent sein kann, aber nicht eine zweite Verneinung darstellt. Die gr. und lt. Verbindungen *μή οὐ* und *ne non*, die sich ihrem Sinn nach von *μή* und *ne* unterscheiden, zeigen dies deutlich. Gr. *μή οὐ* ob nicht etwa, ob nicht doch (nack Ausdrücken, welche Zweifel oder Unsicherheit bezeichnen): *ἐποττένοιτε ἐμας, μή οὐ ζωτοὶ κροβῆτε* (Thukyd.) „Wir sind argwöhnisch gegen Euch, dass ihr euch nicht etwa unparteiisch erweisen möchtet“; *μή οὐ θεμιτὸν* „es mag doch wohl nicht erlaubt sein“ (Plato). Ebenso lt. *ne non* ob etwa nicht: *credere omnia, vide, ne non sit necesse* (Cic.). Auch das oben erläuterte cal., gr. *nɛngɛ* bietet kein Analogon für Meyers Auffassung von *mos*. Denn dort handelt es sich um affektische Dopplung als Wortbildungsmittel, oder um Wiederholung des gleichen Lautkomplexes. Man müsste sohin, um Meyers Auffassung von *mos* zu halten, darin eine Verbindung von annähernd synonymen Ausdrücken erblicken, etwa wie lt. *ferre et agere*, d. *Kind und Kegel*. Dagegen ist aber einzuwenden, dass alb. *s* allein eben nicht prohibitive Verneinungspartikel ist. Demnach erblicke

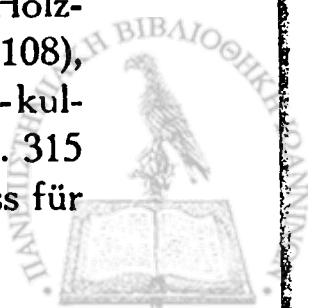

ich in *s* von *mo-s* nur einen Reflex des idg. Stammes *kwo-*, *kwi-*, dessen alb. Fortsetzer Pedersen, K. Z. 36, 317 erörtert hat. Es sind: *sa* wie viel, *si* wie, *se* was. Da nun ein Akkusativ dieses Stammes in *mos* nicht enthalten sein kann, wie dem soeben besprochenen *nukε*, in dem ein Akkusativ eingebaut ist, entnommen werden kann, so ist eine andere Form in *-s* zu suchen. Zu beachten ist, dass fragendes *mos* dem gr. *μήπως* entspricht (so übersetzt Kristoforidi, Wb.). Das *-s* von *mos*, u. zw. von fragendem wie prohibitivem, ist daher *si* „wie“ mit einer Behandlung des auslautenden *-i*, wie sie Pedersen, Alb. Texte 192 für *sos* (= *θuaj si*) gezeigt hat. Prohibitives *mos* steht also im Alb. als Synonym neben *mo* ganz ähnlich wie z. B. im Ai. prohibitives *mā-kiš* nicht, nimmer (eigentl. niemand) neben *mā*. In beiden Fällen trat ein Indefinitpronomen an die Negation. War aber die Doppelheit *mo*, *mos* vorhanden, so konnte sie als eine Art von Satzdoublettepaar fungieren: *mo* wird nach Weigand, Alb. Gr., S. 93, § 108 vorkonsonantisch gebraucht.

Tšerðe, herðe, fuřik Nest.

G. Meyer vermutet (E. W. 446) in *tšerðe* — die Schreibung *tšerðε* hat keine Gewähr — zweifelnd alte Entlehnung aus einem sl. *čerda = aksl. črēda Wechsel, Reihe, Herde. Allein schon das Vorhandensein der Parallelbildung *herðe*, für die Meyer eine Reihe von Vermutungen vorbringt, die teils heimischen Charakter annehmen, teils Entlehnung vorschlagen, lehrt, dass es sich um ein Erbwort handelt. Ist doch das Verhältnis der beiden Wörter *tšerðe* und *herðe* zu einander das gleiche wie z. B. das von *tšap* und *hap* Schritt und anderer Wörter, auf die ich I. F. 30, 192 ff. aufmerksam machte. *tšerðe* und *herðe* gehören — wie auch schon Meyer nebst anderem für *herðe* allein vermutet hatte — zu ai. šardha-*h*, šardha^h Herde, Schar, avest. *sarədam* Art, Gattung, apers. *θard-* ds. (mit idg. *ḱ*), got. *hairda* Herde, kymr. *cordd* Gruppe, Schar (**kordho-*), lit. *skeřdžus* Hirt (Weitere Sippenangehörige bei Berneker, E. W. I, 144). Des näheren ist als Grundform von *tšerðe* **skerdh-* (cf. lit. *skeřdžus*) mit einem Ausgang wie sonst bei Fem. (*maðe*, *nuse* Pedersen, Rom. Jahresb. 9, I, 209), als Vorstufe von *herðe* **skordh-* (vgl. die kelt. Form, Stokes, B. B. 25, 254) anzusetzen. In morphologischer Hinsicht ist *herðe* singularisierter Plural wie *ǵeðe* Laub (neben *ǵeð*), *djepe* Wiege (Verf., I. F. 30, 204 f.; 36, 158). Namentlich *djepe* berührt sich auch in der Bedeutung mit unserem Wortpaar; deutlich wird die Singularisierung eines ursprünglichen Plurals das sogleich zu besprechende

fūrīk Nest (neben *fūrik*) zeigen. Eine Bemerkung verdient die hier verwendete Schreibung *herðe* gegenüber Meyers *herðe*. Das Wort ist, soweit ich sehe, nur aus *Blanchus*, *Dictionarium latino - epirot.* S. 65 zu belegen, wo *herðe* geschrieben ist. Dies kann an sich *herðe* gelesen werden, muss es aber nicht. Meyer setzte nach seinem, schon von Helbig, *Jahresb. d. Rum. Inst. Lpz.* 10, 47 hervorgehobenen Verfahren für das *e*-Zeichen der nordgeg. Quellen willkürlich bald *ɛ*, bald *e* ein. Die morphologischen und semasiologischen Parallelen entscheiden hier für *-e*. In *herðe* ist also wie in *ǵe̥še* (**gaθ* aus **gazd-* Verf., a. a. O.), *djepe* der Plural zweimal ausgedrückt, durch Umlaut und durch Kollektiv-*e*. Das *tš* von *tšerðe* erscheint in der Stellung vor *e* (Verf., I. F. 30. 192), der *h*-Anlaut von *herðe* vor ursprünglichem *a* aus *o*, das in der abtönenden, auch durch das Kelt. bezeugten Parallelform auftritt, berechtigt. Zwei Übereinstimmungen stellen in unserem Falle das Alb. an die Seite des Lit. : 1) das Vorhandensein des velaren *k*-Lautes gegenüber *č* in ai. *śardha-či* u. s. w.; an dieser Gemeinsamkeit hat auch das Sl. mit ursl. *čerda* Anteil; 2) das „mobile“ *s*. (Über sonstige alb.-balt. Übereinstimmungen handle ich an anderer Stelle.) Wie erklärt sich nun bei der hier vertretenen Etymologie die Bedeutungsentwicklung des alb. Wortpaars *tšerðe*, *herðe*? Aus der durch die iran. Entsprechung bezeugten Bedeutung „Art, Geschlecht“ konnte sich leicht „Nest“ ergeben. Ein alb. Synonym von *tšerðe*, *herðe*, nämlich *fūrik*, das bisher selbst unklar war, vermag diese Bedeutungsentwicklung zu veranschaulichen. *fūrik*, *fūrik* Nest, das Meyer (E. W. 115) fragend aus ngr. *γοτρός* Backofen herleiten möchte, hat mit diesem, wie die Bedeutung lehrt, nichts zu schaffen. (Die Form *fūrik*, bei Meyer fehlend, wird durch Kristoforidī S. 470, Baškimi, S. 117 u. s. w. bezeugt.) Das Wort gehört vielmehr zu alb. *fare* Stamm, Geschlecht, Art, Nachkommenschaft, das aus dem germ. (langobard.) *fara* Nachkommenschaft, Familie, Geschlecht entlehnt ist (Meyer, E. W. 100; in rechtsgeschichtlicher Hinsicht zuletzt darüber Nopcsa, *Dial. I.* (1920), Nr. 4, S. 6.). *Furik* ist **fer-nik*, gebildet mit dem aus dem Sl. entlehnten, für Orts- und Raumbezeichnungen verwendeten Suff. *-nik*, das im Alb. noch produktiv ist: *driŋnik* Aufbewahrungsort für Getreide (: *driŋe* Verf., I. F. 30, 203), *glaŋnik*, *gl'aŋnik* grosser Stein beim Herde zum Auflegen der Holzscheite (: blg. *glavnia* dickes Holzscheit, Verf., Stud. z. alb. Etym. 108), *tšaranik*, *šterenik* Milchaufbewahrungsverschlag (Verf., Linguist.-kult. Untersuch. 112). Hinzugefügt seien — gemäss der a. a. O. S. 315 gegebenen Andeutung — noch folgende Beispiele: *uŋułnik* Gefäss für

Essig (: alb. *uθułt̪* Essig), *Ergëník* Ort im südlichen Albanien in der Nähe von Tepelen mit Silber- und Bleigruben (vgl. Kalandari Kombiar 1903, S. 47). Der Name ist somit deutlich aus **ergēn(t)-nik* hervorgegangen, wie ja auch das tosk. intervokalische *n* auf ein Assimilationsprodukt hinweist. Der *u*-Vokal in *fuřik* entstand aus *ɛ* nach Labial (**fɛr-nik*), wie z. B. in *pɛgɛrɛ*, das auch die Nebenform *pugɛrt̪* (Fiala e Tin Zot II, 15, 4) hat. Ebenso *pugaj* verunreinige neben *pɛgɛn* (Meyer, E. W. 331). Dass wir in *fuřik* aus **fɛr-nik* noch den Wandel *rn* zu *ř* antreffen, ist vollständig in Ordnung. Ist doch *fare* nach Nopcsas Ermittlungen frühestens in der Völkerwanderungszeit aufgenommen. Nun gehört unser Wort nach Ausweis des Suffixes der Zeit des slav. Einflusses an. Diese beginnt mit dem 7. Jahrhundert für das Serbokr., mit dem 9. für das Blg. (Hahn, Alb. Stud. 1, 310). Der Wandel von *rn* zu *ř* hat aber einerseits schon früher begonnen, wie die lt. Lehnwörter zeigen (Meyer-Lübke, Gröbers Grdr. I², 1049), andererseits erst später zu wirken aufgehört, da auch noch die älteren ital. Lehnwörter von ihm ergriffen werden. (Der spezielle Einfluss des Ital. beginnt mit dem 10. Jahrh.; Helbig, Jahresb. d. Rum. Inst. Lpz. 10, 19.) So entstammt alb. *feř* Hölle einem ital. *inferno*, *toře* Turm einem ital. *torno* (Helbig a. a. O. 91). Nach diesen chronologischen Hilfsmitteln zu schliessen, gehört *fuřik* der älteren Zeit des sl. Einflusses an. Und zu dem gleichen Schluss gelangt man auch auf Grund von alb. *gařáts̪*, *geřáts̪*, *geřéts* Blumenscherbe, zerbrochener Krug aus slav. *grnyc̄*, das ebenfalls alb. *ř* aus sl. *rn* aufweist und der Datierung noch andere Behelfe bietet (Verf., Stud. z. alb. Etym. S. 108). Tosk. *fuřik* neben *furik* (so allein im Geg.) erklärt sich nach dem Gesagten als singularisierter Plural; tatsächlich bezeugt Kristoforidī, Lex. 470 einen Plur. *fuřik-t̪e*, Bašk. 117 *fuřike*, für den das zu *geře*, *djepe* Bemerkte gilt. Die semasiologische Beziehung zwischen „Geschlecht“ und „Nest“, die in den besprochenen Wörtern zutage tritt, lässt sich auch durch Beispiele aus anderen Sprachen veranschaulichen: russ. *gnězdó* Nest, Geschlecht, Familie. Für nhd. *Hecke* führt Adelung, Gram.-krit. Wb. der hochd. Mundart an: „1. die Fortpflanzung des Geschlechtes, Ausbrütung der Jungen (v. Vögeln); 2. die Zeit, wann die Vögel zu brüten pflegen, die Heckzeit; 3. der Ort, wo man kleine Vögel zur Fortpflanzung unterhält; 4. ein Nest voll Vögel, soviel junge Vögel, als auf einmal ausgebrütet werden.“ Erwägt man, dass sowohl *tšerđe* als *fuřik* Vogelnest bedeuten, so wird die Entwicklung ihrer Bedeutung von einem zugrundeliegenden „Geschlecht“ aus nunmehr klar; sie ist etwa: Geschlecht — Vogelbrut

(kollektiv) — Vogelnest (lokal). Die lokale Bedeutung wurde bei *fūrik* noch durch das besondere Suffix gekennzeichnet; die semasiologische Einengung auf „Brut der Vögel“ erfolgte ähnlich wie bei lt. *pullus*, d. *Hecke*, die nach ihrer Sippenzugehörigkeit gleichfalls von Haus aus eine weitere Bedeutung hatten. — Die hier vertretene Erklärung von *tserðe*, *herðe*; die ich mir seit Jahren gebildet habe, berührt sich in zweifacher Hinsicht mit Barić's Deutung (Albanorum. Stud. S. 27 und Anm.): in der Betonung der Zusammengehörigkeit der Wörter und ihres heimischen Charakters. Barić zählt *herðe* (für **harðe* aus *(s)*khard-*) einigermassen zweifelnd unter die Belege für alb. *h* aus *kh* und nennt als auswärtigen Verwandten mit Reserve ai. *chardīš* Schirm, Schutzwehr, das *(s)*kherd-* darstelle. Doch fehlt eine semasiologische Begründung dieser Zusammenstellung.

II. Zur Kenntnis der alb.-lt. und alb.-rom. Beziehungen.

a) Zur Geschichte des lt. -*ti*-, -*ct*- im Alb.

Über diese Frage hat zuletzt Meyer-Lübke, Mitt. d. Rum. Inst. Wien I, 31 f. gehandelt. Vorweggenommen sei, dass das Schlussergebnis seiner Ausführungen, demzufolge auch in diesem Punkte das lt. Element im Alb. einen älteren Sprachzustand darstellt als irgend eine der rom. Sprachen, sich mir als richtig erwiesen hat. Ein bisher lautlich nicht genügend gewürdigtes — oder, wenn man will, unrichtig beurteiltes — Beispiel wird dies dartun, eine von Meyer-Lübke offen gelassene Frage beantworten und seine Ausführungen in einem Punkte modifizieren. Es ist dies alb. *ndrek* mache gerade, gleiche aus, vergleiche, versöhne, verbessere, adv: *drek* gerade aus, direkt, unmittelbar. G. Meyer (E. W. S. 74) erklärt letzteres aus *drejt*, *dref* (lt. *directus*). Nach unseren heutigen Kenntnissen von den alb. Lauten und ihrer Geschichte ist diese Erklärung unhaltbar. Weigand (Alb. Gramm. S. 10, § 11 u. Anm.) macht darauf aufmerksam, dass im tosk. sowie im ganzen südgeg. Gebiet der *k*-Laut bestehen bleibt und nur in einzelnen geg. Mundarten ausserhalb des Südgeg. annähernd zu *t* geworden ist. *ndrek* mit *k*, *drek* sind aber tosk. und südgeg. (Vgl. Kristoforidi, Lex. 275, 271, 107; desselben tosk. Übersetzung des Matthaeus-Evangeliums 5, 25 u. s. w.). Die Formen bedürfen also der Erklärung. Zunächst noch eine Feststellung des Tatsächlichen. Hahn schreibt (Alb. St. 3, 84) zwar *ndrek*, jedoch ebd. 32 und 2, 93 *drejk*, eine Form, die Meyer mit Stillschweigen übergangen hat. In der Tat bietet sie, wie schon *ndrek* und weiter das gleichfalls von Hahn selbst

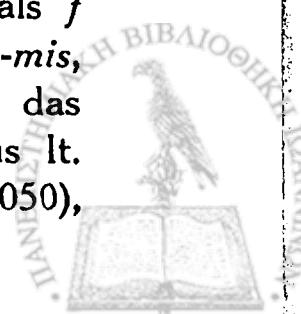

Alb. St. 2, 93 angeführte *kundrek*, das, wie Meyer E. W. 214 lehrt, an *drek* angelehnt ist, nichts Ursprüngliches, sondern ist wohl durch *drejt* beeinflusst. Übrigens schreibt Hahn auch für das allgemein überlieferte *drek* Teufel *drejk*, so dass es sich um den vom Verf., Lingu.-kulturh. Untersuch. S. 205 erörterten Vorgang (*j*-Einschub als psychische Nachwirkung eines Palatallautes — und alb. *r* ist palatal) handeln könnte. Da jedoch nordostgeg. Dialekte für *drejt* *dret* haben, ist es wahrscheinlicher, anzunehmen, dass sich die Formen *drejt* und *drek* gegenseitig beeinflusst haben. *ndrek*, *drek* stelle ich zu lt. (*in*)*directio*, (*in*)*directiare* richten, aufrichten, errichten, das in weiten Gebieten der Romania fortlebt (ital. *dirizzare*, *indirizzare*, logud. *derettare*, frz. *dresser*, prov. katal. *dressar*, span. *derezar* u. s. w., vgl. Meyer-Lübke, E. W. Nr. 2645). Alb. *drek* gerade u. s. w. ist von Haus aus eine postverbale Bildung ganz ähnlich wie alb. *ngate* Adv., Präpos. nahe von *kas* nähere, bringe nahe gebildet ist (Meyer, E. W. 220, Pedersen, K. Z. 36, 331). In lautlicher Hinsicht lehren *ndrek*, *drek* sohin, dass im Alb. nachtoniges lt. *-cti-* ganz so vertreten ist wie *-ci-* (*šok* — *socius*, *irik* Igel — *ericius*). Es hat also in der Gruppe lt. *-kti-* zunächst eine Assimilation zu *kk* stattgefunden, die dann eine mit *-ki-*, *k* parallele Entwicklung zur Folge hatte. Hingegen ist, wie Meyer-Lübke, Mitt. d. Rum. Inst. Wien I. S. 31 feststellt, lt. *ti* zumindest nach dem Ton auf dem ganzen rom. Gebiete zu *ts* geworden, woraus sich dann im Logudor. *tt*, in Frankreich und anderswo *s* entwickelt hat (logud. *derettare* u. s. w.). Die rum. Beispiele für nachtoniges lt. *ti* nach Konsonanten sind von Pušcariu, Jahresb. d. Rum. Inst. Lpz. 11, S. 43 f. gesammelt. Der alb. Zustand ist also, wie ich aus dieser Gegenüberstellung schliesse, älter. Nun lässt Meyer-Lübke dem eben angeführten Satz die Bemerkung folgen: „Da im Alb. auch altes *ti* über *ts* zu *s* wird: *pese* fünf aus **penktiā*, so lässt sich nicht mit Sicherheit sagen, ob noch *t* oder schon *ts* als illyroromanische Form anzusetzen sei.“ Allein hier hat Meyer-Lübke für alb. *pese* fünf mit Unrecht die ältere Erklärung G. Meyers (E. W. 329) statt der neueren, gewiss richtigen Pedersens (**penkwe*, K. Z. 36, 307 ff.) übernommen. *pese* hat also aus der Erörterung der Frage nach dem Schicksal von lt. *-cti-* im Illyrorom. auszuscheiden und jedenfalls entfällt *ts* als illyroroman. Form. (Ebenso als Vorstufe von *s*.) Wie steht es nun mit nachtonigem lt. *-ti-* (ohne vorausgehendes *-c-*)? Lingu.-kulturh. Unters. S. 93, 109, 265 f., Arch. f. slav. Phil. 37, 545 habe ich auf alb. *ρετάς* Palast, Haus, skr. *polača* ds. aus lt. *palatum*, das jedenfalls balkanlt. war, alb. *porosís* aus sl.

(blg.-dial.) *poročiti*, blg. *gracmul*, *grăcmul* Speiseröhre aus der Vorstufe von alb. *(n)grān(ε)s mułt̥ hingewiesen und aus diesen und anderen Tatsachen geschlossen, dass die Vorstufe des alb. s ein č-ähnlicher Laut, wohl tš war. (Vgl. auch Vasmer, Studien z. alb. Wortforsch. S. 58.) Die gleiche Vorstufe hat nach Ausweis von *asut̥* neben *aštul̥* Winterweide (: *sjet̥*, idg. *kwelō*; Verf., Lingu.-kulturh. Unters. S. 265 f.) auch das aus idg. *kwe-* hervorgegangene alb. s. Es zeigt sich demnach, dass lt. *kī* wie altererbtes rein velares k in gleicher Stellung alb. k, hingegen lt. -*tī-*, ebenso wie idg. *kwe*, *kwi* **tś*, s ergibt, die letztere Gruppe also viel weiter vorn artikuliert wurde. So erweist sich denn auch von dieser Seite (wie von mancher andern) Pedersens Auffassung der drei Gutturalreihen als richtig; und die von ihm seiner Lehre zuletzt (I. F. 22, 354) gegebene Fassung, wonach die „reinen Velare“ als hinterste k-Laute (Uvulare) zu gelten haben, während die Labiovelaren Berührungen mit den Palatalen haben, wird auch durch die lt. Elemente bestätigt. — Was hingegen das Verhältnis zwischen Alb. und Rumän. betrifft, so sehen wir die Auffassung Meyer-Lübkes (Mitt. d. Rum. Inst. Wien I, S. 42), der auf wichtige Unterschiede zwischen beiden in der Wiedergabe der lt. Elemente mit Nachdruck aufmerksam macht, sowohl durch -*kī-* als durch -*tī-* im Alb. bestätigt. (Hingegen sind in der vortrefflichen Schrift Puscarius, Locul limbii române intre limbile romanice (S. 27) die Unterschiede m. E. einigermassen unterschätzt.) Für die Vorgeschichte des Alb. ist die hier hervorgehobene Einzelheit nicht ohne Belang. Denn gehört die Behandlung von nachtonigem -*tī-* im Rum. dem Gemeinrom., also jedenfalls noch dem 3. Jahrh. n. Chr. (Puscariu, Jahresb. d. Rum. Inst. Lpz. 11, S. 7) an, so ist durch die hier behandelte Gruppe eine Einwirkung des Lt. auf das Alb. dargetan, die vor dieser Zeit liegt.

b) Zur Behandlung von lt. -*ps* (-*bs*) im Alb.

Alb. *kafšč* etwas, Sache, Tier, lebendes Wesen, Rätsel aus lt. *capsa* (G. Meyer, Ngr. St. 3, 29) erweist alb. -*fš-* als Vertretung von lt. -*ps-*. In meinen Lingu.-kulturh. Unters. S. 19 ff. habe ich zu zeigen versucht, dass auch auslautendes lt. -*ps* im Alb. von Haus aus als *f(s)* auftritt und nach Schwund des auslautenden -s heute als *f* erscheint. Wie also in der heimischen und lt. Gruppe *ms* (aus -*mis*, -*mus*) das zu s gewandelte s noch wirksam war und in *mp*, das zunächst aus *mbs* hervorging, seine Spur hinterliess, (*remp* aus lt. *ramus*, *krimp* Wurm aus **krmis*, Meyer-Lübke, Gröbers Grdr. I², 1050),

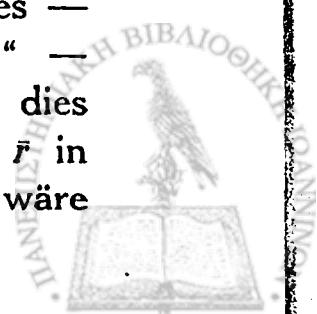

so schwand auch das auf labialen Verschlusslaut folgende -s, nicht ohne diesen zum Spiranten gewandelt zu haben. A. a. O. verwies ich auf *üpeškf*, *üpeškf*, *ipeškf* Bischof, das sich so zu dalm. *episcops* sehr wohl fügt, und zog aus dieser lautlichen Tatsache Schlüsse auf Alter und Herkunft von alb. *nip* Neffe, Enkel. Ich möchte nun ein grammatisch bisher nicht beachtetes Wort anfügen, das den Wandel von -ps (-bs) zu -f(š), -f gleichfalls zeigt. Baškimis Fialuer verzeichnet (S. 518) *zgrof*, *zgrofi* stomaco, parte superiore del ventro. Das Wort ist nichts anderes als lt. *scrobis* m., f., bei Priscian (7, 40) *scrobs* Grube, weibliche Scham. Die Bedeutungsentwicklung ist sowohl von der ersten, als von der zweiten Bedeutung aus verständlich. Legt man die erste Bedeutung zugrunde, so kann auf gr. *ζοιλία* „Höhlung“, aber auch „Bauch, Unterleib“ als Parallelie verwiesen werden. Geht man von der zweiten aus, so bietet etwa ai. *jartú-h* vulva, *jathára-m* Bauch (Osthoff, Etymolog. Parerga I, S. 312 Anm. 1) ein semasiologisches Analogon. Da aber das lt. Wort nach Ausweis von daco-rum. *scorbură*, mac.-rum. *scrobu* Höhle (über das die Ausführungen Puscarius, E. W. Nr. 1561 und Meyer-Lübkes, E. W. Nr. 7747 unterrichten) auch dem ausseralb. Balkanlt. eigen war u. zw. in der ersten Bedeutung „Höhle“ (Grube), so empfiehlt es sich, diese zum Ausgangspunkt zu nehmen. Aus dem Anlaut *zgr-* statt des etwa zu erwartenden *škr-* darf man natürlich nicht auf junge Entlehnung schliessen. Bezuglich des Wechsels von š und s in alb. Konsonantengruppen mit š als erstem Bestandteil, verweise ich auf meine Lingu-kulturh. Unters. S. 101, 137, 153, 211 Anm. 1, 220 f., insbesondere auf *kulsk* Henkelgefäß neben *kutš*, *rask* Lab neben *rąšk* und andere dort angeführte Beispiele. Alb. -gr- gegenüber lt. -cr- erklärt sich gemäss den phonetischen Feststellungen Weigands, Alb. Gr. S. 6 (§ 7). Die spärliche Verbreitung des Wortes innerhalb des Rom. (s. Meyer-Lübke, E. W. Nr. 7747), die Eigenartigkeit der Bedeutungsentwicklung und insbesondere die lautliche und formale Selbständigkeit auch gegenüber dem Rumän., dessen Formen auf **scorbus* weisen (Pušcariu a. a. O.), sprechen wohl deutlich genug für das Alter der Entlehnung und gegen die Annahme einer Übernahme aus dem Rom., innerhalb dessen das Rumän. in erster Linie als leihender Dialekt in Betracht käme. Aufgenommen wurde jedenfalls die lt. Nominativform, möglicherweise in der von Priscian bezeugten Gestalt. Doch kann allenfalls auch ein *scrobis* zugrundeliegen, da ja, wie alb. *ramp* aus lt. *ramus* im Verein mit alb. *krimp* Wurm aus **krmis* zeigt, der dem Auslaut-s vorangehende Vokal frühzeitig ausfiel. Dasselbe lehren

auch Verba wie alb. *djek* brenne (**dhogwheiō*) mit ihrem erhaltenen Binnenkonsonanten, die im übrigen auch deutlich machen, dass dieser Vokalausfall früher als der Schwund der intervokalischen Medien erfolgte; vgl. dazu auch Meyer-Lübke, Gröbers Grdr. I², 1050, dessen Ermittlungen G. Meyer (Alb. St. 3, 37) wesentlich ergänzen.

III. Zu den älteren alb.-slav. Beziehungen.

Alb. *u* gibt in älteren Entlehnungen slav. *y* wieder, wie dies gleichzeitig Wędkiewicz R. Sl. 7, 126 f. und ich selbst I. F. 36, 152 Anm. festgestellt haben. Material zur Erörterung der Frage ist auch bei Verf., Ling.-kulturh. Unters. S. 290 beigebracht. Hier sei nun ein bisher nicht gebuchtes alb. Wort angeführt, das die Lautvertretung gleichfalls zeigt. Es ist alb. (tosk.) *puře* heisse Asche, ein Wort, dessen Kenntnis ich einer frdl. mündlichen Mitteilung des ausgezeichneten Kenners des Alb., Herrn Faik Bey Konitz verdanke. Es entstammt der südslav. Entsprechung von čech. *pýr*, *pýř* glühende Asche, Flockasche. (Vgl. auch apoln. *pyryna*, *pyrzyna*, *perz* ds., osorb. *pyrić* heizen.) Dass es sich bei alb. *puře* um einen heimischen Fortsetzer der idg. Feuerbezeichnung handelt, ist wegen der Bedeutung unwahrscheinlich. Herrscht doch sonst innerhalb dieser Sippe die Bedeutung „Feuer“ vor: gr. *πῦρ*, umbr. *pir* aus **pūr*, tochar. *por*, ir. *uir*, got. *fōn*, früahd. *fuir*, arm. *hur*, apreuss. *panno*, ai. (ved.) *pāvakā-h.* (S. zuletzt Brugmann, I. F. 33, 308 f.) Die Bedeutung „glühende Asche“ ist also dem Slav. eigentümlich. Da nun gerade auf dem Gebiete der Terminologie des Herdes und der Herdgeräte das Alb. von den umgebenden Sprachen, darunter auch vom Slav. beeinflusst wurde (Verf., Ling.-kulturh. Unters. S. 107 ff.), ist die Annahme der Entlehnung aus dem Sl. kulturgeschichtlich nicht befremdlich; *puře* reiht sich demnach an alb. *tsara* (aus dem blg. Reflex von skr.-ksl. *cerēn-*), alb. *gl'anik*, *għanik* grosser Stein zum Darauflegen der Holzscheite (aus blg. *glavná* dickes Holzscheit + Suff. *-nik*, s. o. S. 39 f.). In formaler Hinsicht ist *puře* f. zu beurteilen wie geg. *zagēn*, *zagna* f. Furche, Beet aus südsl. *zagon*, alb. *purtek* Rute aus skr. *prútak* = ursl. *pr̥t̥kr̥* (Verf., I. F. 36, 127 f.), d. h. es liegt wohl eine alb. Akkusativform vor, die dann nominativisch gebraucht wurde. Nicht ausgeschlossen wäre es aber auch, den Ausgang des alb. Wortes — entsprechend der kollektiven Natur des Begriffes „Glutasche“ — als Exponenten des kollektiv gebrauchten Plurals zu fassen, wie dies a. a. O. auch für *zagēn* gezeigt wurde. Aus alb. inlautendem *r* in *puře* lautgeschichtliche und morphologische Schlüsse zu ziehen, wäre

gewagt. Weisen doch alb. Lehnwörter slavischer Herkunft für slav. *r* sowohl *r* als *ř* auf. *rekε*, *reké* Bach, Regenfurche (so bei Meyer u. Hahn), das dem slav. *rěka* entstammt, lautet bei Kristoforidi *řeké*; so tosk. Psalter, Ps. 119, 136; 78, 44, Exodus 7, 19.

In die Zeit der älteren alb.-slav. Beziehungen führt m. E. auch ein Lehnwort, das erst jüngst an das Licht kam. A. Xhuvani verzeichnet (Kopështi letrar I, Nr. 4, S. 9) alb. *tersire* = alb. *l'itár* (also „Seil, Tau, Strick“) aus der Chimara und will dies mit gr. *τείρω* reibe (worin er *τερο-* erblickt) zusammenstellen. Das ist freilich unzulässig, da ja *τείρω* aus *τερίω* hervorgegangen ist (vgl. lt. *tero*, *terere*, slav. *tvrq*, *trěti* reiben) und im übrigen auch ein **ters-* alb. **terš-* erwarten liesse. Zudem empfiehlt die Bedeutung den Vergleich nicht. Tosk. *tersire* ist vielmehr aus einem südslav. **tracina*, dem Augmentativum zu *trak* Binde, Band entlehnt. Als Vertreter der slav. Sippe seien genannt: aserb. *trak* fascia (Daničić, Rečn.), skr. *trâk* Streifen, Band, Binde, slov. *trak* Band, nsorb. *trok*, russ. *toróka* Band, Borte, *toročék* Band, Schnur. Die mit *-ina* gebildeten Augmentativa betonten *-ína*. Auf diese Tonstelle weisen z. B. skr. *vòlina* bos ingens, *ròžina* grosses Horn, *rèpina* Augm. zu *rēp* cauda, *ludàčina* Augm. zu *lùdák* Tor, *glavétina* Augm. zu *gláva*; gemeinsam ist diesen Fällen der Akzent auf der dem Suff. *-ina* vorhergehenden Silbe, eine Tatsache, die eine frühere Betonung *-ína* erweist. Durch alb. *s* für sl. *č* reiht sich *tersire* an Fälle wie alb. *porosís* befehle aus slav. (blg. dial.) *poročiti*, die, wie bereits oben (S. 42 f.) bemerkt und an den dort angeführten Stellen des näheren erörtert, einen *č*-ähnlichen Laut (*ts'*) als Vorstufe von alb. *s* erkennen lassen. In vortoniger Stelle ergab slav. *trac-* alb. **tertš-*, *ters-*. Deutlich sehen wir die Behandlung der vortonigen Gruppe *-ra* + Konson. an einem anderen, gleichbedeutenden ins Alb. aufgenommenen Vertreter dieser slav. Wortsippe: *terkuzε* (geg. und tosk.), tosk. auch *tergúze* Seil, das Meyer, E. W. 429 völlig richtig aus slav. *trak* entlehnt sein lässt. (Die Form *terkuzzε*, die Meyer, darin Hahn folgend, nur als geg. anführt, ist auch tosk. z. B. Lumo Skëndo, Këndime S. 22.) Die besprochenen lautlichen Eigenheiten: Vertretung von sl. *č* durch alb. *s*, Wandel von slav. *tra-* zu alb. *ter-*, nicht minder aber auch der Rhotazismus weisen *tersire* der älteren slav. Lehnwörterschicht des Alb. zu. Ein Vergleich unseres Wortes mit tosk. *lazinε* freier Platz, wo man Pferde anbindet aus skr. *lázina* Lichtung (Verf., Stud. z. alb. Etym. S. 111), tosk. *gl'inε* Ton, Leim aus slav. *glina* (ebd. 109) bestätigt diese chronologische Einreichung.

Wien.

Norbert Jokl.

Одношаји између Црногораца и Албаније у почетку XVIII века.

(Прилог питању о Истрази Потурица).

Од како је престао управљати Црном Гором Скендер-бег Џројевић, као црногорски санџак, она се сматрала као саставни део скадарског санџаката, а само је њезино становништво имало извесних »права и повластица, којих српско становништво у суседним покрајинама турским није имало у тој мери«.¹ Црногорски покрети против Турака почели су у јачој мери тек за време Морејског Рата, од 1684., у вези са Млечанима и довели су концем XVII века до новог стања, које се може означити као ослобађање од Турака. То, истина, није било и коначно ослобађање, јер 1688. бежећи од Турака Црногорци примају млетачку врховну власт. Од 1696. иступа као њихов вођа вешт и енергичан човек, владика Данило Петровић Његуш, који с истрајношћу ради и успева, да очисти земљу од Турака и створи Црну Гору средиштем борбене националне акције.

Од тога времена, од XVIII века, почињу и извесне више самосталне акције Црногораца према суседима и другим државама, које их мање више признају као фактора, који на то имају права стечена *via facti*. У том погледу врло су занимљиви одношаји Црне Горе са суседном Дубровачком Републиком. Ова је, увек опрезна у свом деловању, мудро пазила да не повреди осетљивост Турске; и пратила је истодобно развој прилика у Црној Гори не жељећи да тог доста безобзирног комшију има као стална и љута непријатеља. Према држању дубровачке владе може се лепо посматрати ачање црногорских настојања за самосталношћу и видети, колико 'амошњи успеси силе републику, да води обзира о новом стању, које се тамо ствара.

I.

Ослобођење Црне Горе почело се, по готово општем мишљењу, Истрагом Потурица. Тај факат глорификује Горски Вијенац

¹ Ј. Н. Томић, Политички однос Црне Горе према Турској 1528 — 1684. год. лас, LXVIII, 1904., стр. 94 — 5.

као најважнији у црногорској историји. Разлике је досад било, код највећег дела писаца, само у ближем одређивању датума, кад се то дододило. Према једном запису, који је написао владика Данило, то је било 1707. године, »како Тгрке изагнасмо између настъ.² И. Руварац је био први, који је покушао да образложи сумњу у аутентичност тога записа и да га огласи као доцнији акт. Он налази, да рукопис тога записа није истоветан са рукописом из других писама Данилових и да употребљава руско я место старијег ^и. А с обзиром на то, да истрагу потурица не спомињу црногорски писци историја XVIII и неки прве половине XIX века, нарочито не владика Василије Петровић у свом спису од 1754., он закључује, да је то чињено с тога, »што владика Данило није никада ни »ухфаћен« и мучен од Подгоричких Турака, нити је оне »сказујеме« истраге, онога покоља и изгона Турака у доба тога владике било; и према томе мислим даље, да је владика Данило могао слободно поћи у новембру месецу године 1709. у Пећ, у Патријаршију српску, да учествује у избору митрополита за сву Босну, и из Патријаршије преко Турске, сербез се вратити на Цетиње, не бојећи се Турске освете за онаки покољ и изгон Турака из Црне Горе«. Истрага Потурица, односно предање о њој, могло је по његову мишљењу настати црногорском акцијом 1687., кад су Црногорци устали на Турке, »и да је у том устанку и рату, који је трајао више година, нестало оних Црногорских Турака (потурчника) и да је у том устанку и разорен Ободник на Речи Црнојевићевој и да је о том Црногорском устанку и о јунаштву Црногорских витезова под водством владике Висариона било у народу прича и песама, које су приче и песме после, и то после смрти митрополита Василија пренете на владику Данила и његово доба.¹ Остали писци стављали су Истрагу Потурица у 1702. годину или по традицији или ради тога, што се јавило мишљење, да је место задњег ^и у запису (^и ^и) стајало ^и.² Против Руварчева мишљења, поред Л. Томановића, написао је и Јов. Н. Томић читаву једну расправу.³ Неубедљиво они бране једну иначе тачну тезу,

¹ Ј. Стојановић, Стари српски записи и натписи II. Београд 1903., бр. 2180.

² Montenegrina, Земун 1899., стр. 164 — 182.

³ Ср. литературу о том код Руварца, сп. д.; после М. Решетара увод Горском Вијенцу, Београд 1912, стр. LVI — LVIII; П. Поповић, О Горском Вијенцу, Мостар 1901., стр. 6, 55 — 9.

⁴ Л. Томановић, Г. Руварац и Montenegrina, Ср. Карловци 1899., стр. 90 — 110; Ј. Н. Томић, Из историје Црне Горе. Земун 1901., стр. 33 — 58.

да ћутање извесних списка о неком догађају још не значи, да њега није ни било; али у овом конкретном случају не објашњавају с доволно разлога, зашто сви прегледи црногорске историје у XVIII веку не спомињу тај догађај. С више успеха одбацили су Руварчево домишљање, да је можда зачетак традиције о Истрази Потурица црногорска акција из 1687. И Томић, на основу поређења владичиних писама, налази да помињати запис не потиче од Данилове руке, што опет, наравно, не би значило да је измишљен. Нама лично, што се записа тиче, стално је на уму једна ствар. Запис нема никакве тенденције, да појача ма чији култ и нарочито подвуче иечије заслуге. Сам Данило, и ако главни радник у тој ствари, делује тек непосредно поучен подгоричким искуством; после тим, што се »почеше мнозиня тičрчити, ере их мићаше паша из Подгорице«, и најзад изазван турским претњама против њега. Осим тога, у запису има толико појединости, да је готово као на длану, да онс потичу од човека врло близка догађајима. На крају, догађај је приказан као дело без нарочито велика замашаја и ако добро по Црну Гору, а као бојни подвиг, са једним рањеним слугом, једва да уопште може значити штогод за славу оружја. Према томе, не видимо ко би могао имати неке нарочите користи, што би измислио ствар и подметнуо лажан запис. Томић је у својој расправи изнео два податка, из којих се види, да је Сулејман - паша Бушатлија доиста деловао међу Климентама, да приме Ислам; исто тако се у Гусињу радило »на придобијању Хришћана за прелаз у Мухамеданство«. Он, даље, утврђује једним писмом владике Василија, да је овај знао за ропство Данилово и за његову опасност живота код Демир-папе, па, према гоме, да Руварчеви закључци о његову прелажењу преко тих јогађаја у Историји од 1754. нису сасвим оправдани и једини, који се могу извести. Осим тога, лица, која спомиње народна традиција у вези са том акцијом, не само да постоје, него се утврђују још у време Данилових почетака. Ту је у првом реду његов мучиљ, Демир-паша. Али, он се јавља тек 1708.—9. године. Плаивши, да добије пашинско место, велику свогу новаца, он је, »кад је дошао у пашалук похитао, да се користи заузетим положајем, се би ли што пре надокнадио утропшени новац. Зато је и могао цењивати владику.« Ради Демирове појаве Томић одбацује све осадашње датуме о истрази, и тражи их у његово време, односно 1709. години. На тај начин избегава и тешкоћу тумачења вла-

дичина пута у Пећ те године, на који је с разлогом упозорио Руварал.

Из свега излагања види се јасно, да је питање о Истрази врло несигурно. Ње није могло бити ни у 1702. ни у 1707. години, јер је невероватно, да би владика Данило после таквог једног акта смео проћи кроз турско подручје, с Цетиња чак у Пећ. Ако је истраге било, она се могла дододити само после 4. новембра 1709. године, односно после повратка владичина у Црну Гору. Од 1712. године доиста »престаје сваки спомен«. о Потурицама у Црној Гори.¹ Према томе, Истрага би могла пасти у време између 1709.—1711. године.

Има, међутим, једна ствар, коју треба нарочито држати на уму. Ј. Томић није могао, поред свега мучног трагања, да нађе ниједан докуменат или вест у богатом млетачком архиву, који би говорили о ма каквом подузећу црногорском против потурица. Исто тако ни ја нисам могао да нађем никакве вести о том у дубровачком архиву, који врло често бележи и најситније догађаје из свога суседства. Тај моменат заслужује нарочиту пажњу. Он показује, у најбољем случају, да је покрет био сувише мали и чисто локалан, можда у ствари онакав, какав се приказује у запису. У другом правцу, он би чак могао да се тумачи као потврда за Руварчево мишљење. Јер, ма колико иначе ћутање извора не значило непостојање извесног факта, мора ипак упасти у очи и бити сумњиво, кад тако добро обавештени суседи, као што су Млечани и Дубровчани, не знају ништа о таквој једној ствари.²

Дубровчани знаду врло добро, да су Црногорци учешћем у борбама против Турака постали одметници и противници царства. Чак извесна погранична непријатељства Црногораца против њих они тумаче тим, што су Дубровчани, из страха од Млечана, држали отворено турску страну. Шаљући 6. априла 1701. Ђ. Метковића херцеговачком сандаку, дубровачки му сенат даје ове инструкције за пашу. »Будући се иду купећи Царнегорци за доћи на штете нашега стата и раје и размишљајући да би ласно могли ставити у дјело њихову злу мисао, кад не би било ко би им је опричио за недат им проћи у наше земље,« то они моле херцеговачког сандака, да их тај заштити подузевши нужне мере. Они веле: »Како се раз-

¹ J. Н. Томић, сп. д., стр. 47.

² Писање В. Ђорђевића о тој ствари у делу Европа и Црна Гора, Београд 1912., стр. 3 — 14, без икакве је научне вредности.

диелише ове земље и поставише границе, велик дио раје, како зна Његово Госпољство, отишло је на сједеће у млетачким мјестима на таки начин, да села од Требиња до Зубаца и остала на мјестим нашем находећи се опуштени без икакве обране, јес узрок од злих мисли злијим Царногорцим и под њихово име и остали, који су отишли испод крила честитога царства с мисливим за уљестити и робити наш вилает, навлапити то државу од Конавли, и то не за други узрок, него ер дарже, да смо ми настојали да ова мјеста и земље на нашему коншилуку остану при честитијем царством.«¹

Првих година XVIII века Дубровчани се само туже на црногорске упаде и на све стране траже заштите од њих. 1. маја 1703. они јављају, да се Црногорци спремају против њих, а да их у том помажу Зупци и Крушевичани, дајући им слободан прелаз преко свог земљишта. Они с тога моле херцеговачког пашу, да пут од Клобука и нарочито у Зупцима чувају пандури, а да се Крушевичанима забрани, да их пуштају преко свог подручја. 3. децембра исте године упали су Црногорци у Коњавље, дошавши преко Зубаца (односно Коњског), па су тамо опљачкали неке становнике. Тим поводом пишу Дубровчани свом посланику у Цариград, да изради код Порте наредбу, да паша скадарски забрани Црногорцима такве упаде.² Значи, дакле, да су, поред све борбе црногорске, сматрали, да је ишак ауторитет скадарског паше код њих од утицаја и да нова слобода није од толиког замашаја, да би се могло не водити рачуна о расположењима околних турских паша, а специјално оног, под чијом су управом дотле били. Али све те тужбе и молбе нису имале успеха. 5. априла 1704. они се поново туже на упаде. У четама иде до 500 људи, а с њима је у вези и кнез зубачки Кузман Даниловић, *comandante a Subzi*. Да се за-

¹ Дубровачки држ. архив, *Lettere e commissioni de Levante*, vol. 65, л. 137. Настојећи, да места њихова суседства остану „прид честитијем царством“ они обавештавају Турке о свима кретањима око њих. Упозоравајући на понашање Млечана они 23. марта 1703. јављају босанском везиру, да се спремају неке акције и са стране Порте, у Цариграду, *ma anche in Albania e nelle parti vicine*. Ib., vol. 66, л. 31 — 2. Бојећи се млетачке конкуренције они моле босанског везира, 5. новембра 1701., да им неда отварати скела у Габели, Рисну и' Новом; и без тог су, веле, „ко тица на голу камену“, а с тим се, по другом једном писму, Дубровник не би могао више дugo држати, *ristretta sempre più nelle maggiori miserie non potrà conseruarsi* Ib., vol. 65. л. 181 v, 92 v.

² Дубров држ. арх., Ib., vol. 66. л. 43 r, 94 r - v.

штите од тога Дубровчани 29. априла стављају у дужност свом посланику у Сарајеву, Марину Кабоги, да и код босанског везира тражи »лека против црногорских упада,« као што су га у Цариграду тражили преко скадеријског паше. Кузман је, међутим, настављао четовање и читаве 1705. године робећи сам и пропуштајући Црногорце на дубровачко земљиште. За ње се вели у тужбама, да чини по републици разна насиља и иепријатељства и да то врши »стално,« „il quale non lassia di usar continuamente gli atti di ostilità contro i nostri sudditi.“¹

Један доказ више, да су Дубровчани почетком XVIII века сматрали скадарског пашу за господара Црне Горе и да се са самосталношћу те земље у Дубровнику није још много рачунало, имамо у овом факту. 28. новембра 1703. Дубровчани се обраћају скадарском паши и другим заповедницима у Албанији, да не дозвољавају преношење робе из тих области на скале у Херцег Нови и Рисан. О Црногорцима, односно о владици Данилу као политичком господару њиховом и те области, нема у тој упути никаква нарочитог помена.²

Према дубровачким тужбама Турци су с почетка били доста равнодушни, и ако су обећавали, да ће докрајчiti упаде. Али кад црногорске чете додијеше и на турском подручју, онда паде одлука да се предузму оштре мере. Године 1706. Портa се носила мишљу, да прости расели Црну Гору („trasportar i Zarnogorci del Monte Negro in altri luochi.“) Скадарски и херцеговачки паша с много алајбега беху дошли под Спуж. За Црногорце, који се беху много уплашили, посредоваше арбанашки прваци, („con favore e interposizione dei primati d' Albania ottenere la sospensione dell' esecuzione di tali ordini“) и израдише им милост, али под погодбом, да не смеју више штете чинити поданицима турским или њиховим харачарима.² Помен о тој црногорској неколи садржи и један запис у манастиру Завали, по коме читава ствар изгледа још тежа, него по дубровачком приказу. Ту се дословце вели: »Нека се зна како бистъ гонение и разбоище на Црнои Гори и доведоше робе много и рекоше датъ Црногорци на «ψξ араче и даше таѡце.«¹ Другим речима, после

¹ Ib., л. 115 v, 128 v, 141 v.

² Ib., л. 93 v.

³ Ib., л. 217 г - в.

⁴ Запис је објавио раније, у препису, Х. Михајловић у Босанској Вили 1888., стр. 348. Ја сам га прегледао и преписао поново.

узалудног отпора Црногорци су повили главу и преко пријатеља затражили мир, приставили да даду и понижавајући арач и таоце као гарантију лојалности. После такве капитулације сасвим је разумљиво, да владици Данилу нису 1709. од стране Турака прављене сметње, кад је ишао у Пећ. Исто тако, после ове чињенице изгледа јоп више него сигурно, да до те године није никако могло бити Истраге Потурица. Јер, да је ње било, тешко би се суседни Арбанаси заузели за Црногорце без неке крупне казне за главне виновнике зла; нарочито је мало вероватно, да би и даље био остављен на управи владика Данило, кад би имао на себи одговорност за један такав поколј.

Београд.

B. Ђоровић.

Inhaltsangabe: Das Jahr, in welchem die sogenannte, in Gorski Vjenac glorifizierte, »Ausrottung« der islamisierten Christen in Montenegro stattgefunden haben soll, ist bis jetzt heiss umstritten. Es kommen in Kombination die Jahre 1702, 1707 und 1709. Die vorliegende Abhandlung weist die beiden ersten Jahreszahlen als unmöglich zurück, und zwar aus folgendem, bis jetzt nicht bekannten Grunde. Nach den Büchern des ragusanschen Archivs und einer zeitgenossischen Notiz in einer Handschrift des hercegovinischen Klosters Zavala hat die türkische Regierung, 1706—7, gereizt durch montenegrinische Bandenüberfälle, eine energische Aktion gegen sie unternommen und sogar den Entschluss gefasst, das unruhige Element zur Übersiedlung in eine andere Gegend zu zwingen. Durch Intervention der albanischen Primate wurde von diesem Plane jedoch Abstand genommen; es wurden nur Geiseln ausgehoben und ein Tribut auferlegt. Vladika Danilo wurde auch weiter in Cetinje belassen. Verf. glaubt, dass die Türken unmöglich einen Pardon gegeben hätten, wenn die Montenegriner bis zu diesem Zeitpunkte eine so schwere Schuld auf sich gebürdet hätten; und insbesondere wäre ihre Handlung dem Vladika gegenüber, dem Hauptfaktor in der Ausrottungsaffaire, eine ganz andere gewesen. Dass er weiter auf seinem Posten belassen und ihm auch freier Durchgang bis zu Ipek im Sommer 1709 gestattet wurde, spricht entschieden dafür, dass seine Tat, wenn je geschehen, nur nach diesem Zeitpunkte möglich gewesen wäre.

Једна арнаутска варијанта о боју на Косову.

1 M' iš kon sultan Murati.
 Mir avdes kiš pas mar
 E jatsin ekiš fâl',
 E m' iš ra pr me fjet.

5 Ni ondra ekiš škue,
 Ondra đumin ja ka ndzir.
 Kü sultâni m' iš kon tšue,
 Vet me veti tü okujtue.
 Opet avdes ekiš mar,

10 E m' iš ra pr me fjet.
 Opet ondra i ka škue,
 Eđe ondra đumin jaka ndzir.
 Kü sultâni m' iš kon tšue,
 Nonen e-vet ekiš ȝir:

15 „Ti, bre non, tška met' kałdzue:
 „Će dü ondra ēi po m vüen mue“.
 „Kałdzo ondr, bre djal“ — nona i
 ka ȝon!“

— „Dü orl'a mu mi kan arđ,
 „N kra djaȝt m' kan ra,

20 „Te ton uđzat prej ċeli n tok jen ra:
 „Ton nde tok jon baškue.
 „Hona, dieki n det išin ra.“

— „Ajerli koft, bre djal', i ka ȝon.
 „Kur ma fal'i Zoti sabahin“.

25 Ćür tša boni sultan Murati:
 Tšoj e ȝirke dime takbirdžin¹,
 Tšoj e ȝirke ket šeisl'āmin²,
 Tšoj e ȝirke sadrazemin³,
 Tšoj e ȝirke džihon⁴ serasćerin⁵.

30 Se te katr kokan tšue,
 Se tu mreti kokan škue:
 „Tška don, bab, ēi na kje ȝir?“

— „U ni ondr ekom pa,
 „Ju takbir me ma bon —

35 — „Kałdzo ondrin, sultanit kan
 ȝon“.

Био ми ти султан Мурат,
 Лепо беше авдес узео
 И јацију отклањао,
 Па ми легао да спава.
 Уснио је један сан,
 Сан му је спавање покварио.
 Султан ми се дигао,
 Сам у себи размишља.
 Опет авдес беше узeo,
 На је легао да спава.
 И опет је сан уснио
 И опет му сан спавање покварио.
 Султан ми ти устао
 И дозвао мајку своју:
 »Мажко, бре, нешто да ти кажем:
 »Ето два ми сна долазе«.
 Рече му мати: »Кажи, сине, сан«

— »Два ми орла дошла,
 »На десно су ми раме пала,
 »Све су звезде с неба на земљу пале.
 »Све су се на земљи сјединиле;
 »Месец и сунце су у море пали«.

— »Нека је сретно, дете« рече му —
 »Кад ми је поклонио бог зору«.
 Гле шта уради султан Мурат!
 Посла и позва знаљца такбирцију,
 Па посла и позва онога шеислама,
 Па посла и позва оног садразема,
 Па посла и позва оног сераскера.
 Сва четворица се беху дигла,
 Па ти бејаху код султана отишли:
 — »Шта хоћеш, бабо, што си нас
 звao?«

— »Ja сам један сан уснио,
 »Ви да ми га растумачите«.

— »Кажи сан«, султану су рекли.

¹ Од турске речи „ta'abirdži = тумач снова.

² šeih-ul-Islam, верски поглавару Турака.

³ Sadr-i-a'zam = велики везир.

⁴ арап. džihan = свет.

⁵ ser-asker = шеф војске, главнокомандујући.

Nis sultani ondrin me kałdzue:
 „Dü orl'a dbarđ m kan arđ,
 „N kra djašt mue m kan ra;
 „Te ton uđzat prej ēeli n tok jon ra,
 40 „Tone n tok jon baškue.
 „Ona, dieči n det o ra“.

Čür tša i ȝonke dime takbirdžija:

„Ćata orl'at ēi t kan arđ,
 „Se n kra djašt ēi t kan ra,
 45 „Don me mar sandžakun e šerif¹,
 „Ton asćerin don me i baškue,
 „Se n Kosov don me dal',
 „Fet² Kosoven don me bo,
 „Vet ſeit³ don me mbet.

50 „Hona, dieči n det ēi o ra,
 „Vet ſeit don me mbet,
 „Pa dovlet⁴ hona as dieči nuk
 ndzein“.

Čür tša boni sułtani Murati:
 N tona ſeerit teligraf ka tšue:

55 „Ton asćerin ktu i due,
 „Ton pašalart ktu i due“.
 Ton asćerin i kan baškue,
 Se tu mbreti jon kon škue.
 Čür tša boni sułtān Murati:
 60 Ma kiš mar sandžakun šerif,
 Tu asćeri iš kon škue:
 „Ndgoni, evl'ad, tška u kom me
 kałdzue:

„Une gati jom bo,
 „Se n Kosov duo me dal“.

65 Asćerin i ka n'de:
 Štatđet mi asćer ju kan bo.

Čür tška fol'i sułtan Murati:
 „A po ndgoni, bre evl'ad,
 „Ju pišmon ne ju kuš t ini,
 70 „Nona, baba t dimšim jon,
 „Eđe ropt t dimšim jon,
 „Izen ekini pej ſpije me škue,
 „Me artš tem te ſpija une ju tšo“.

¹ sandžak -i- šerif = свети барјак Мухамедов који се развије кад се креће у рат за веру, коме сваки мухамеданац мора да се одазове.

² од арап. fet = освојити

³ који падне на бојном пољу у борби за веру Мухамедову.

Поче султан сан да казује:
 »Два су ми бела орла дошла,
 »На десно ми раме пала;
 »Све су звезде с неба на земљу пале,
 »Све су се на земљи сјединиле.
 »Месец и сунце у море су пали«.
 Гле шта му говораше зналац

такбирџија:

»Они орлови што су ти дошли,
 »Па ти на десно раме пали:
 »Развићеш Мухамедов барјак,
 »Сву ћеш војску сјединити,
 »Па ћеш на Косово изаћи,
 »Косово ћеш освојити,
 »Сам ћеш тамо погинути.
 »Месец и сунце што су у море пали:
 »Сам ћеш тамо погинути,
 »Без цара ни месец ни сунце не
 греју«.

Гле, шта је урадио султан Мурат:

У све градове послала телеграм:

»Сву војску овде хоћу,
 »Све паше хоћу овде«.
 Сру су војску сакупили,
 И пред цара су изашли.

Гле, шта је султан Мура урадио:

Узео ми ти беше пророков барјак,

Отишао беше војсци:

— »Чујте ме, децо, шта имам да
 вам кажем:

»Ја сам се спремио
 »И на Косово хоћу да изађем«.

Војску је пребројао:

Седамдесет му се хиљада војске
 искупило.

Ево шта рече султан Мурат:

»Чујете ли ме, бре, децо,
 »Ако се који међу вами кајс,
 »Мили су отац и мајка,
 »И деца су мила,
 »Слободно вам је кући да идете,
 »О свом трошку ћу вас кући вратити«.

⁴ владавина, цар.

⁵ Аријутин не помиње жену. Кад је о њој реч каже fmi „деца, чељад“.

Šum ascer mretit ju kan da:
 75 Katrđet mi ju kan da,
 Triđet mi i kan mbet.
 Marke uļen sułtani ka t filue,
 Se tu deti kur o škue,
 Ngat đemit i ju kan afrue.
 80 Ćur tška boni sultan Murati:
 Me i šti ascerin n đemi
 Fort po i đimeñ.
 Duort n amin i kiš tšue:
 „Hej, Alla, ti cí je hak,
 85 „Ti detin mue t ma prapojoš,
 „Un ti čes ascerin pr t ǵat“.
 Eđe Zoti dovan kabuł ja kiš bo,
 N te dü on deti iš prapue,
 Me ordi n deti ošt ij,
 90 Mat on detit koka dal’,
 Kokan und me pušue
 Ćur tša fol’i sultân Murati:
 „A po ndgoni, bre evl’ad,
 „Ju pišmon ne ju kuš t ini,
 95 „None, baba đimšim jon,
 „Eđe ropt đimšim jon,
 „Izən ekini pej špije me ukžue,
 „Me artš tem tu špija ja u tšoj;
 „Eđe ju aram² kuš kini ongr,
 100 „Ju beš vak³ kuš nuk kini fal’,
 „Un me veti nuk u due,
 „Izən ekini pej špije me škue,
 „S-e- đe l’ufta mbar nuk na škon,
 „Kženi ju, deti sa so mšel’.“
 105 Šum ascer koka kžue,
 Tetmđet mi kokan kžue,
 Vec cí kan mbet mretit dümđet mij
 Ćur tša boni sultan Murati :
 Duor t’amin i ka tšue.
 110 Ćur duan ascerit cí u ka bo :
 „E, evl’ad, ju tška po ǵoni?“

¹ Допуштење.² Криво стечено, супротно од ала¹.

Много се цару војске издвојило,
 Четрдесет хиљада му се издвојило,
 Тридесет му је хиљада остало.
 Узе султан пут да пође,
 Па кад је стигао код мора,
 Њему се приближиле лађе.
 Да видиш, шта учини султан Мурат:
 Врло му је жао војске
 Да је у лађе укрца.
 Руке је на молитву подигао:
 »Алаху, ти који си прав,
 »Ти ми море раствори,
 »Да пребацим војску по суву«.
 И Бог му молитву беше услышао.
 На две се стране море размакло.
 Са ордијом је у море ушао,
 На супротну страну мора је изашао
 Па су сели да одахну.
 Гле, шта рече султан Мурат!
 »Чујете ли ме, децо бре,
 »Ако међу вама има ко се каје,
 »Мила су отац и мајка,
 »Мила је и чељад,
 »Изун му је од мене да се кући
 врати,
 »Са свом трошку ћу вас кући
 послати;
 »И који сте арам јели,
 »Ви који нисте пет пута об дан
 клањали,³
 »Нећу вас са собом,
 »Слободно вам је кући да идете,
 »Јер нам битка неће сретна бити,
 »Кратите се, док се море није
 затворило«.
 Много се војске вратило,
 Осамнаест хиљада му се вратило,
 Остало је цару само дванаест хиљада.
 Да видиш шта учини султан Мурат!
 Руке у вис на молитву је подигао.
 Да видиш какву је молитву за
 војску учинио.

— »Е, децо, шта ви јелите?« —

³ Побожни Муслиман је сваког дана дужан да клања по пет пута: сабах, подне, ићиндију, акшам и јацију. То се зове беш вакат намаз.

Ćur asceri tška ju ka 9on:

„A po ndgo, more bab,
„Na pišmon kur njo nuk jemi,
115 .Na kur Zoti mos na daft pej teje.

.Na aram kur s kemi cngr,
„Na beš vak' s kemi l'on pa' fal,
.Na me tū duo-m-e dek“.
Cūr sułtani koka tšue,

120 Me ascer iš słaue.

Mir avdes asceri eka mar,
Birden l'uften i kan nis.
S mujke me eprit krkund.
M'iš i n Sel'anik,

125 'Ajt e 'ajt, tū elistue,
Se ne Škup kokan škue.
Itš k'rku s mujšin me e prit.
Se ne Škup kur jon iž,
Jon und me pušue.

130 Ni rek ngat iš kon cilue
Ni mož ni ascer eka pa.

Se čat mož asceri ekiš mar.
Već ni ere ekiš kafšue,
Eđe n džep e ka šti.

35 „Jala“ božin, kokan tšue,
Ton ndr veti jon alaštis,
Opel l'uften ja kan nis.
L'ufte mađe šum iš bo,
Tim e mjeguž Zoti ekiš bo;
40 Šum ascer šeit i kan mbet.
Kur jon iž n grük Katšanikut,
L'ufte mađe šum iš bo.
Itš s pomundet sultani kurđ'o
me bo.

Šum šeit i ka mbet :

45 Mbet šeit šeisl'ami,
Šeisl'ami me d'iø nipin;
Mbet šeit sadrazemi,
Sadrazemi me d'iø birin.
Fort asceri jon l'ol,
50 Tim e mjeguž Zoti ekiš bo,
'Itš šoj šojin nuk po i šojin.
Ćur tška boni sultan Murati !
Durt n amin ekiš tšue:

Гле, да видиш шта му је војска
зборила:

»Чујеш ли нас, море бабо,
»Нас ни један не каје се,
»Од тебе Господ никад нас не
развојно.

»Ми никада арам јели нисмо,
»Нити клањање пропустили, .
»Ми с тобом хоћемо да умремо«.

И гле, Султан се диже.
С војском се алалио.

Лепо ми ти авдес војска узела,
Одмах су битку започели.

Није их нигде могао дочекати.

И уђоше ми ти у Солун.

Хајде, хајд', борећи се
Па ти у Скопље беху стигли.

Нигде их нису могли дочекати.

Па кад су у Скопље упли,

Сели су да одахну.

Једна се река ту близу десила.

Једну јабуку један војник је

видео.

Па је ту јабуку војник био узео,
Само једанпут ју загризао,
Па је у цеп беше метио.

»Хајде«, викнуше устајући.

Сви се између себе алалише

И опет су битку започели.

Голема се битка беше заметиула:

Дим и маглу Господ беше створио.

Многа је војска ту изгинула.

Кад су ушли у Качанички теснац,

Љута се битка била.

Ништа султан не може да учини.

Много му је војске пало:

Погибе му шехислам,

Шехислам заједно са синовцем;

Погибе му садразем,

Садразем заједно са сином.

Врло ми се војска уморила.

Дим и маглу Господ беше створио.

Нигде друга друга не види.

Гле, шта тад уради султан Мурат!

Руке је на молитву подигао:

- „Ej, Aљa, ti ћi je hak :
 155 „Ti ket mjeguљ t' ma prapoјš,
 „Un ti ѕo asćerin ku i kom“.
 Ćatū mjeguљa iš prapue,
 Ton asćerin mreti e ka tubue:
 — „A ini l'oљ, bre evl'ad,
 160 „A ini mrzit, a ini mbet Šum ſeit?”
 — „S jemi l'oљ, bab, s jemi mrzit,
 „Šum ſeit neve na kan mbet :
 „Mbet ſeit ſeisl'ami,
 ..Šeisl'ami me điš nipiа,
 165 „Mbet ſeit sadrazemi,
 „Sadrazemi me điš birin”.
 Fort sultanit ja u' kišin đimt ;
 Bese n Zoti kiš bo :
 „Une l'uftan s kom me ndal”,
 170 „Teri boet daku deri gu”.
 Ćur tša Ѳonke sultan Murati :
 ..A po ndgoni, bre evl'ad, u kiš Ѳon.
 „Ju hak t uj kuš kini gron,
 „Danu m one, ju kiš Ѳon,
 175 „Se neve l'ufta mbar nuk na škon ;
 „Ju beš vak' kuš nuk kini fal',
 „Danu m one, se eđe mbar
 L'ufta nuk na škon”.
 Ćatū asćeri i kan fol' :
 „Na hak t uj nuk ekem' ngron,
 180 „Beš vak' s kemi l'on pa fal”.
 Ni asćer ćatū iš kon da :
 „U ni moљ, bab, ekom đet,
 „N rek iškon tū eškue,
 „U ćat moљ ekom mar,
 185 „Već ni er ekom kaffue,
 „Se n džep tuk ekom”.
 Ćur tša Ѳonke sultan Murati :
 „Merni rekен, bre evl'ad, u kiš Ѳon,
 „Prpjiet rekес me škue,
 190 „E ćat moљ ju me đet;
 „D zotit moљes me i kałdzue,
 „Ju aлаlin me ja lüp.
 „Ju aлаl mos ju boft,

»Боже, који си праведан,
 »Растерај ми ову маглу,
 »Да ја видим где ми је војска«.
 На то ми се магла беше растурила;
 Сву је војску царе искунио:
 — »Јесте ли се, децо, уморили,
 Ил' се вама додијало, ил' сте многи
 изгинули?
 Нисмо, бабо, заморени, нит се
 нама додијало;
 Ал' нас је много изгинуло:
 »Погибे нам шехислам,
 »Шехислам заједно са синовцем.
 »И погибе садразем,
 »Садразем заједно са сином«. —
 Много се Султану беше зажалило,
 У бога се беше заклео:
 »Ја борбу прекинути нећу,
 »Док не буде крви до грла«.
 Гле шта вели султан Мурат:
 »Чујете ли ме, бре децо« —
 беше им рекао —
 »Ако је ко од вас туђу замуку појео,
 »Одвојте се на страну — рече им —
 »Јер нам битка сретно не идс;
 »Ви, који нисте клањали по пет пута,
 »Одвојите се на страну,
 »Јер нам борба срећно не иде«.
 На то му је војска рекла:
 »Ми туђу замуку нисмо јели,
 »Ни пет вакта намаза нисмо
 пропустили..
 Ту се један војник издвојио:
 »Ја сам, бабо, једну јабуку нашао,
 »Река ју је носила;
 »Ја сам ту јабуку узео,
 »Само сам је једном загризао.
 »И ево ми је у цепу«.
 Види шта вели султан Мурат:
 »Примите се уз реку, бре децо«,
 — рекао им беше —
 »Па уз реку да идете,
 »И ту јабуку да нађете;
 »Господару јабуке да кажете,
 »Опроштај да му тражите.
 »Ако вам је не алали,

„Ju epni groš ajū sa t lüp“.

195 Prjet reken ekan mar,
Eđe mođen e kan đet,
N stom t rekes mođa iš kon,
Zo(t)n e mođes ekan đet.
Ćur čatū tša ikan ȝon:

200 „Na ni mođ ta kemi mar
„Ti añał a po na ebon?“
Itš, ȝa, mođen añał s ja u kiš bo.
„Lüp sa duoš groš, i kan ȝon,

„Ti me pare me na šit“.

205 „Itš me pare nuk ja u šes,

„Već u m-boft mreti sadrazem“.

Ćur, ȝa, mretit ikan kałdzue:
.Ne añał mođen nuk na eboni.
As me groš nuk na ešti,
210 „Već, pođot, u mboft mreti
sadrazem“.

„Škoni“ — mreti u ka ȝon, —
.Ato ktu me ma prue“.

Kokan škue, e kan mar,
E tu mreti ekan tšue,

215 Sadrazem mreti eka bo,
Nišonat ja ka ndit.
Ćur tška mreti u ka ȝon:
„Štrngonu, bre evl'ad“, ja u ka
ȝon.

Ćur asceri koka štrngue,

!20 Ton avdes paskan mar,
Ton ndr veti jon añałue;
Me nier l'ufteñ ekan nis,
Itš krkund Škau s mundet me
eprit.

Se n Goleš kur kokan ra,

!25 Itš krkund uj nuk podojin,
Fort asceri eti jon l'ol.

Čatū mretit i kan kałdzue:
„Fort na eti je mi l'ol,
„Krkund uj nuk podojim“.

30 Čatū mreti tška kiš bo?
Dúort n amin ekiš tšue:
„Ej. Alla, ti či je hak!

»A vi mu podajte groša koliko
xtedne«.

Уз реку пођоше,
Па ти јабуку нађоше,
На обали реке јабука је била,
Господара јабуке нађоше,
И, гле, шта му рекоше:
»Ми смо ти узели једну јабуку,
»Хоћеш ли нам је алалити?“
Никако им јабуку не хтеде поклонити.
»Тражи колико хоћеш гроша«

— рекоше му —

»Продај нам је за новац«.
— »За паре вам је никако продати
нећу.

»Већ ако хоће цар да ме учини
садраземом«. —

Тако казаше султану:
»Он нама јабуку није поклонио,
»Нити нам је за грош ћео продати,
»Већ ако хоће султан да ме узме
за садразема«.

»Отидите« — рече им султан —

»Тога овде да ми доведете«.

Отишли су и узели га,

Пред цара га довели.

Цар га учинио садраземом,

Повешао му ордење.

Гле, пита им султан рекао:

»Спремите се, бре децо« —

рече им. —

И да људиши војска се спреми.

Сва је авдес узела

И међу собом сва се алалила,

Па је одмах битка започела.

Нигде им се Србии одујети не може.

Па на Голеш кад су пали,

Нигде воде паћи не могоше.

Врло ми се војска жедна уморила,

И тад су ми цару казали:

»Врло пас је жеђа уморила,

»Нигде воде паћи не можемо«.

Тада, шта је цар учинио?

Руке на молитву је дигао:

»Еј ти, боже, који си праведан.

- „Ti ni uj me ma fal“.
Se me dor ni gurit kiš ra:
- »Даруј ми једну воду«.
Па руком беше ударио по једном камену.
- 235 Me 'jer Zoti uj ja kiš fal',
Ton asćeri uj ekan pi,
E ajvant uj ekan pi,
Eđe mbet uj pa pi.
Mir avdes atü ekan mar,
- И одмах му Господ воду дарова.
Сва се војска воде напила,
И стока је воду пила;
И претече воде непопијене.
Лепо онде авдес узеше,
- 240 E namazin ekan fal';
Mir čatü kan pušue.
Opet asćeri kokan tšue;
Me'jer l'uftet ekan nis,
Itš krkund Škau s mujti me prit.
- И намаз онде отклањаше;
Лепо се туде одморише.
Поново се војска диже,
Одмах је битку започела.
Нигде их Србин дочекати не може.
- 245 L'uftet mađe šum iš bo,
Koka šku daku nderi gu,
Ika rdzue magart me dru.
Ede Zoti dova(n) kabuł ja kiš bo,
Beja n vend sultanit i ka škue.
- Кад су пали код Феризовића,
Велика је врло битка била.
Крв је ишла до грла,
Претурала магарад с дрвима.
И бог му молитву услиша.
- 250 Mbi Prištin kur koka škue,
Atü sułtani iš kon dal'.
Čatü tšadrat ia ka nGRE,
Ikan mar durbit e po kćür,
Tšišavitsen aü po ekćür,
- Клетва султанова испунила се.
Кад су отишли више Приштине
Ту ми султан беше изишао.
Шаторе је ту разапео,
Узео је дурбине па гледа,
Он осматра Чичавицу.
- 255 Štat kuļa atü ekiš pa,
Štat bal'ozza atü išn kon.
Čato kuļat mreti po i kćür,
Ton frendit kuļat ekišin pas,
Pej šoća šoćes ekišin pas.
- Седам кула је онде видeo.
Синде беху седам баљоза.
Гледа царе оне куле,
Све куле френђије имаћаху,
Имаћаху једну до друге.
- 260 Čatü mreti sadrazemin eka ϑir:
„Tška jon kto kuļa me m' kaļdzue.
Frendit pej šoj šoćes cí i kan?“
- Ту ми царе садразема дозва:
»Да ми кажеш, шта су ове куле,
»Што имају френђије једну до
друге?«
- Atü mretit i kan kaļdzue:
„Štat bal'ozz atü jon,
- Ту цару рекоше:
»Тамо су седам баљоза.
- 265 „Dit pr dit ndrveti liftojin,
„Pr čata frendi ata ekan l'on“.
Čatü mreti ekiš pas tšue,
Miloš Kopilicít ika tšue:
„Drūenat e nond kal'ajeve me mi
tšue,
- »Дан из дана међу собом се бију.
»Зато су они френђије начинили«.
На то цар беше послао (поруку)
Милошу Копилићу:
- „E teslim me m ubo,
„Ja l'uft une me tū kom“.
- »Кључеве од девет градова да ми
пошаљеш
- 270 Čatü řetra Milošit i ka škue.
Ekiš mar řetren p-e-knon.
- »И да ми се предаш,
»Или ћу ратовати с тобом«.
Тако писмо Милошу је отишло.
Писмо беше примио и чита га.

Čatū gruoja ča i kiš ғon:

275 „Čk'-o', Miloš, ɻetra tška po t
kałdzon?“

Čatū Miloši ɻetrn ika kałdzue,

Se eđe mreti n Kosov koka arđ:
„Ajü l'uftan po elüp me neve,
„Eđe alin tška ti boj zdi“.

280 Čatū gruoja Miłošit ika ғon:

„Ajt, Miloš, marak mos ubo,
„Se eđe mreti kurđo sun na bon“.
Kú Miloši koka iðnue,
Grues vet gruštin ka mšue,

285 Tet dom n tok i ka cít.

Čatū Miloši koka tšue,

Mir atkitses n špind ju ka đue,
Se nə Peć koka škue,
Čatū kral'it ika kałdzue:

290 „Sultani tu Prištin ošt arđ,

„Ajü, ғa, l'uft po lüp,
„Ćūš po ғue?“ — kral'it ika ғon.

Čatū kral'i kiš pas ғon:

„Ma mir teslim na me u bo,

295 „Pse eđe na nuk do me mujt me
liftue?“

Čatū Miloši kiš pas ғon:

„Kur teslim nuk i bona,
„Pr pa eđer, tûbe, ne l'o!“

Čatū kral'i tška kiš pas ғon:

30 „Triđet tšika me štrngue,
„E me i veš, e mir me i mbař,
„Šum duket me ju don,
„N ordi turkut pr me i tšue,
„N'ašta ascerin meja maštrue,

35 „Eđe me i kćür ascerin ćūš i ka“.

Atū tšikat ika štrngue,
Triđet tšika t mira,
Šum duket me veti ju ka don:
„Škonju n ordi t mretit, ju ka ғon,

30 „Mujšni ašcerin me i maštrue,
„Eđe paret asceri a po ja u marin,

Шта му је тада казала жена:

»Шта је, Милошу, шта ти књига
каже?«

Тад јој Милош књигу казивао:

»Да је цар у Косово дошао,
»И он хоће с нама да ратује,
»Па ја не знам шта да радим«.

Тада Милошева жена рече:

»Хајд' Милошу, немој се бринути,
»Јер нам ни цар ништа не може«.

Милош се беше наљутио,

Своју жену шаком ударио,

Осам зуба на земљу јој сручио.

Тад ми Милош устаде,

Па се баци лепој аткињи на леђа,

Па оде у Пећ краљу,

Те казује своме краљу:

»Султан је код Приштине стигао.

»Он, рече, тражи бој.

»Како велиши? — рекао је он краљу

Тад краљ беше рекао:

»Боље је да се ми предамо,

Јер нећемо моћи да се бијемо«.

На то Милош беше рекао:

»Никад се нећу предати,

»И док га не пробуразим, оставит
га нећу!«.

А шта на то вели краљ:

»Тридесет девојака да спремите,
»Да их обучете и да их лепо обујете,
»Много дуката да им дате,
»И у турску ордију да се пошљу,
»Е да како војску изварају,

»Да им виде војску каква је«.

Опремише девојке,

Тридесет лепих девојака.

Много су им дуката дали да понесу.

— »Идите у турску војску« —

рекао им је —

»Ако можете војску да им преварите,

»И да видите хоће ли војска паре
да вам узима,

„Eđe čuš ika ascerin mreti me na
kałdzue“.

Čatū tšikat kokan tšue:
Ka'ji tepsi duket me veti tšu mar,

315 N ordi t mretit kokan škue.

Se tri dit ci kokan siel,
Kuš me sū itš nuk po i kćür,
Kuš me dor itš nuk ika prek,
As paret nuk ja u kan mar,

320 As me pare buk s u kan don.

M'as tri dit mretit ikan kałdzue:
„Češtu tšikat kral'i naka tšue,
„Jon l'oł uni pr me dek.
„Na buk s u kemi don,

325 „As paret sja u kemi mar“.

Čatū mreti ju ka ȝon:
„Epnu buk, bre evl'ad, u ka ȝon,

„Ata paret kur ño mosja u merni“
Čatū buk u kan don,

330 Kur ni pare nuk ja u kan mar.

Čatū tšikat kokan kȝue,
Tu Miloši kokan škue.
Čatū Miloši po i vet:
„Čuš ošt Turku, bre?“, u ka ȝon.

335 Čatū tšikat i kan ȝon:

„Na tri dit kemi ndejt,
„Kuš me dor nuk na ka prek,
„Kuš paret mar nuk na i ka,
„Kuš me sū kćür nuk na ka;

340 „Šum ascer mreti kiš;

„Itš kurđo ju s mundeni me bo“.
Čur Miloši tša u kiš ȝon:

„Na tu kral'i kur t škojim,
„Kštu ju kral'it me kałdzue,

345 „Tonve krüet une ja u pres.

„Već ju kral'it pr me ȝon:
„Derđe mađe ascerit u kiš ra,

„Išin l'oł pr me dek.

„Ne asceri na kan kap,

350 „Eđe paret na kan mar“.

Me tšika Miloši koka škue,

»И да видите какву војску цар има
Па да нам кажете«.

И тако девојке се дигоше,
По једну тепсију дуката узеши.

Одоше у цареву ордију.

Три дана су се вразле девојке,
Нико их очима погледао није,
Нико их руком дотакао није,
Нити им је ко паре узео,

Ни за паре им хлеба нису давали.
После три дана казаше цару:

»Овакве нам цуре краљ испратио,

»Глад их изморила, хоће да умру.

»Ми им хлеба дали нисмо,

»Нити смо им паре узели«.

На то им је цар рекао:

»Дајте им хлеба, бре децо« —

рекао им је,

»А паре им нико не узимајте«.

Тад им дадоше хлеба,

А ни паре им не узеши.

И тако се цуре вратиши;

Милош беху отишле.

А Милош их пита:

»Како је Турчин, бре?« — питао
их је он.

Ту девојке му рекоше:

»Ми смо остале три дана,

»Нико нас руком није дотакао,

»Нико нам паре није узео,

»Нико нас очима није погледао;

»Много у цара војске беше;

»Ништа им ви учинити не можете«.

Да видиш, Милош шта им беше

рекао:

»Кад будемо пред краља изашли,

»Ако тако краљу будете казале,

»Свима ћу вам главе одсећи;

»Него ви краљу да кажете:

»Болештина голема је у восјку
ударила,

»Уморни су, хоће да умру.

»Нас се војска хватала

»И паре нам је узела«.

Милош је са девојкама отишao.

E tu kral'i kok'an dal'.
 Ćatū kral'i tšikat po i vət:
 „Čuš iš Turku, bře tšika?“ — u
 ka Əon.

355 Ćatū tšikat ja kan Əon:
 „Derđa mađe u kiš rā,

„Išin l'oł asćeri me dek,
 „Eđe neve na kan kap
 „Eđe paret na kan mar?

360 „Eđe asćer skišin šum baskue“.
 Ćatū kral'i tša kiš marue?
 Šum asćerin ekiš baškue,
 Iš bo gati me liftue.
 Ćatū Miloši tša kiš Əon?

365 „Ndal', kadal'e, kral“, ajū ekiš Əon
 „S-e-đe une duo me uštrngue;
 „Un tu mreti duo me škue:
 „Ma dašt doren mreti,
 „Teslim do me ja u bó;

370 „Ma dašt komen mreti,
 „Andžar due me i ra“.
 Kū Miloš iš kon štrngue,
 Pobratim e kiš pas.
 „Pobratim bre, i ka Əon,

375 „Ti me mue a don me arđ?“
 Mir ćatū kokan štrngue,
 N špind atkitses ju ka due.
 Se tu mreti kur jon škue:
 Nibetčit Milošin eka-n-dal':

380 — „Ku po don?“ i kan Əon
 — „Un tu mreti duo me škue“.
 — „N'al' se mretit duo-m-e i
 kałdzue“.

Ćatū mretit ikan kałdzue.
 Ćur tša mreti kiš kałdzue.

385 Šeislamit ikan Əon:
 „Čuš po Əuo me ja bon:
 „Se Miloši po na vjen,
 „Kur t ma lüp doren me don,
 „A me don, a mos me ja don?“

90 Ćatū Muratit ikan Əon:
 „Aü Miloši ktu kur t na vin,

Пред краља су изишли.
 Ту краљ девојке пита:
 »Како беше 'Турчин, бре девојке?«
 — рекао им је.

Тад му девојке рекоше:
 — »Болештина голема ударила ў
 њих.

»Војска беше уморна да умре,
 »А на су хватали,
 »И паре су нам узели,
 »А нема ни много војске на окупу«.
 Шта је тад краљ учинио?
 Много је војске скрушио,
 Све је било спремно за бој.
 Шта је тада Милош рекао?
 »Стан, полако, краљу« — он је
 рекао —

»Јер и ја хоћу да се спремим,
 »И ја хоћу да цару одем.
 »Ако ми цар пружи руку,
 »Преда ћу му се;
 »Ако ми цар пружи ногу,
 »Ханџаром ћу га ударити«.
 Овај ми ти се Милош спреми.
 А имађаше и побратима.
 — »Побратиме, бре« — рекао
 — му је —

»Хоћеш ли доћи са мном?«
 Лепо су ми ти се ту спремили,
 Баџили су се аткињи на леђа.
 Кад су отишли цару,
 Стражари су Милоша задржали.
 — »Камо ћеш« — рекли су му —
 »Хоћу цару ја да идем«.
 — »Чекај, цару ћемо те пријавити«.

Цару тада беху казали.
 Гле, шта је цар казао.
 Шехисламу је он рекао:
 »Како велиши, шта да радим,
 »Јер Милош нам долази,
 »Кад ми затражи руку, да је дам,
 »Да је дам, или да му је не дам?«
 Тад Мурату беху рекли:
 »Онај Милош овде кад нам дође,

„Mos jep dorēn već ti epja komēn —

„Ndr kom tond ajū pr me mbet“.

Atū mreti ika ғon:

395 „L'šoni Milošin aū řet vin“.

E Miloši tu mreti o škue;

Tšojke komēn mreti me ja ғon,

Kū Miloši n̄dor andžarin ekiš pas,

Se andžare mretit ikiš ra.

400 Dek mretin kiš l'one.

Čatū Miloši iškon dal‘,

Mir atkitses n špind i ka ra;

Marke uđen pr me škue.

Šum asceri pe e djekun,

405 Po mundoen pr m-e pre,

Itš nuk mujšin ato me pre.

Kur jon škue n Babimovts.

Ni Škin pl'ake ikišin đet,

Čatū Škines i kan kałdzue:

410 „Tška o, more Turć?“ — u ka ғon.

Čatū Škines i kan kałdzue:

„Ne Miloši mretin na ka ғer,

„Nuk po mundem na Milošin me
pre“.

Čatū Škina u ka ғon:

415 „Kur Milošin ju s mundeni me pre,

„Se ivešun ekur ošt,

„Ede atkiñen eka vešun ekur;

„Ju', ғa špatat pr me štru,

„E atkiñes n bülüzek¹ me i ra,

420 „Se ede komi me ja pre,

„Čat ere Milošin ju endzeni.

„Ju si n mujšin Milošin me endzon,

„Ćūrni tšel'tsat ajū n mustećat i
ka“.

Čatū asceri tša kan bo :

425 Ede špatat pr tok ekan štre,

Ka po ik Miloši.

Atkiñes n bülüzek i kan ra,

Ede atkiña iš kon rdzue,

»Не дај му руку, већ му подај ногу —

»Да би ти остао под ногама твојим«.

Тада је цар рекао:

»Пустите тога Милоша нек дође«.

Милош је цару отишао.

Цар дизаше ногу да му је да,

А овај Милош имаше у руци ханџар,

И ханџаром цара удари.

Мртва цара беше оставио.

Па Милош беше изашао,

Лепој аткињи се баци на леђа,

Хваташе пут да иде.

Многа војска мучаше се,

Мучаше се да га посече,

Али не могаху њега да посеку.

Кад су отишли у Бабин Мост,

Једна стара Српкиња била се намерила.

Ту им Српкиња беше рекла:

»Шта је, море, Турци« — рекла им је.

Тада испричаше Српкињи:

»Ето Милош нам је пробо цара,

»Не можемо Милоша да посечемо«.

Ту Српкиња им је рекла:

»Никада ви Милоша не можете посечи,

»Јер је обучен у гвожђе,

»И аткињу има у гвожђе обучену.

»Већ им рече да разастру сабље,

»А аткињу да удару испод

белезука,

»Те да јој ноге посечете

»И тада ћете Милоша ухватити.

»Ако на тај начин можете Милоша ухватити.

»Гледајте, он кључеве у брковима има«.

Тада шта је војска учинила:

Прострли су сабље по земљи,

Онуда куд је Милош бежао,

Аткињу су по белезуку ударили,

Аткиња се беше срушила.

¹ Код коња зглавак изнад копита.

- D'at Milošin eka n- dzou.
 4.0 Podojin krüet me ja pre.
 Ćatū Miloši tša kiš ʃon:
 „Amanet ju po ja u l'o,
 „Ćat Škiń pl'ak ju me ma ʃir,
 „Fort šum mał une ci ekom,
 435 „Amanet du me ja l'on.
 „Ede kom do fjal' me ja ʃon“.
- Ćatū Škińen jakan pru,
 Ćür Miloši tška i kiš ʃon :
 „Afrou má ngat, bre ał,
 440 „Se tū tširak duo me t bon“
 „For' šum mał duo me t don“.
 Ćatū Škina iš afrue.
 „Afrou má ngat, se n veš
 „Duo met kałdzue“.
 445 Kjo Škina kur ja ka afrue,
 Ćür me dom Miloši ja ka ndit
 N Babimovts ekiš cit.
 Me 'jer krüet Milošit ja kan pre.
 Ćür tša boni Miloš Kopilić.
 450 Krüet ndr sjetuła ekiš pas mar.
 Ajte ayt, tū eškue
 Ne Salabań kur o škue,
 Ni grua e ni tšik išin kon,
 Tū el'a teša išin kon.
 155 Ćatū Milošin ekan pa.
 Ćatū tšika tša kiš ʃon:
 „U, mori non, čüre ni njeri pa
 krue čliš po ets!“
 Ćatū Miloši kiš pas fol':
 „U pa krue, ede ju tedū mbetšit
 pa sū!“
 60 Se n at vend Miloš iškon mbet.
 Se ton popat ci jon baškue,
 Se n citapa ekan det:
 Me mujt ni kiš atū me marue
 Pr pa kndue kndojsit e sabait,
 55 Ede Miloši ka pr me utšue.
 Nisšin kišen me emarue,
 Gati krejt kišen ekan marue,
 Ni čeremide ka ja ujdissin,
 Kndojsit e sabajit paskan kndue,

Здрава Милоша су ухватили.
 Хоће главу да му одсеку.
 Тада Милош беше рекао:
 »Аманет вам остављам,
 »Ону стару Српкињу да ми дозовејс.
 »Много мала што имам,
 »Хоћу у аманет да јој оставим.
 »И још имам неколико речи да јој
 кажем«.
 Тада му Српкињу доведоше.
 Да видиш шта јој је Милош казао:
 »Прији, тетко, ближе,
 »Јер хоћу да те обогатим,
 »Много блага хоћу да ти дам«.
 Тада се Српкиња беше приближила.
 — »Ближе ми се приближи,
 »Хоћу нешто иа ухо да ти кажем«. —
 Ова Српкиња кад му се приближила,
 Зубима ју је Милош пиченао,
 У Бабин Мост ју је бацио.
 Одмах су Милошу главу одсекли.
 Да видиш шта уради Милош Копилић.
 Главу бејаше узео под пазухо.
 Хајде, хајд', тако идући
 У Салабању кад је дошао,
 Биле су тамо једна жена и једна
 девојка.
 Биле су перући рубље.
 Онде Милоша су угледале.
 Шта је тада рекла девојка:
 »Мори мајко, види једног човека
 како иде без главе!«.
 На то Милош беше рекао:
 »Ja без главе, а вас две
 без очију да би остали!«
 И на том месту Милош беше остао.
 Сви се попови искушише,
 У књигама су нашли:
 Кад би могли онде да начине једну
 цркву
 Пре ио што запевају јутарњи петли.
 Милош би се дигао.
 И започеше цркву да граде,
 Готово целу цркву беху подигли.
 Кад су преп метали,
 Певци јутарњи беху запевали,

470 Еде Miloši atü iškon mbet,
N at vend tuk o mbet Miloši,
Atü uj Zoti ekiš fal'.
Ajü uj šum il'atš ēi ošt.

* * *

Ćūr tša boni nona sultan Muratit.

475 Pr sultani kur kiš pas ndije,
Či Miloši ja ka pre,
Fort sa omes ju kiš pas dīmt:
„Ej, Kosov, kiš pas ȝon,
„Ej, Kosova, e škret kiš pas ȝon,
480 „Pa evl'ad ēi m paske l'on.
„Berićeti tü fort uboft,
„Kuš ragbet n tü mos boft,
„Ede kur pa đak atü mos umart!“
Ćatü teslim, iškon bo.

* * *

485 Ni tšik oms tša kiš pas ȝon :
— Ku po škojim, mori non?
— Na po ikim prej Turku, i ka ȝon?

— E kur vim ko, mori non?

— Kur tšartojet Turku si kur na,

490 Ede kur boet Tšitšavitsa či t'prete
Sikur na či po el'om.
Ćat er Kosoven opet dona me mar.

И Miloš је ту остао.
На том месту где је Miloš остао.
Ту је Господ воду даровао.
Она вода врло је лековита.

* * *

Гле шта је учинила мајка
султана Мурата.

За султана кад беше чула,
Да јој га је Miloš посекао,
Врло је мајци жао било:
— »Хеј, Косово« — беше рекла —
»Хеј пусто Косово« — беше рекла,
»Што си ме без сина оставило.
Берићетом обиловало,
»Нико у теби среће немао
»И никад се без крви не узело«.
И умрла је.

* * *

Једна цура мајци што је рекла?
»Куда идемо, мори мајко«
— »Ми бежимо од Турчина« —
рекла јој је.
— »А кад ћемо се вратити овамо,
мори мајко?«
— »Онда кад се поквари Турчин
као ми,
И кад буде Чичавица посечена
Као што је ми остављамо,
Тад ћемо ми Косово поново узети.

Скопље.

Гл. Елезовић.

Напомена. Ову сам песму записао по казивању Омза Ђем Бојковића, чувеног качака из села Дрвара, у срезу Вучитрнском, кога народ зове иначе Ут-Бојко. Он се сад налази у вучитрнском притвору. Ту сам чуо од њега ову песму.

У ђаковачкој Малесији певају се косовске песме личне, ширег замаха и правилнијег облика, него ова Ут-Бојкова песма. Недостаци у ритму и стиху њеном били би зацело мањи, да ми је он ту песму певао, али, у месту где сам га нашао, он се није дао на то наговорити, него ми је целу ову песму више причао и у неку руку диктирао. Уза све то, ја сам је — пошто боље варијанте нисам забележио — саопштио нарочито због мотива које она садржи. Што се преведа тиче, трудио сам се да останем што вернији оригиналу. То ће, надам се, оправдати и несрпски обрт по некоје реченице. И лексички колорит очуван је задржавањем бројних турцизма у арбанаском оригиналу. Транскрипција текста

је потпуно у системи коју је Н. Јокл применио у свом критичном издању Вукових арнаутских песама (Зборник фил. и лингв. студ. 33 ид.). Са- образно томе назализовани вокали нису обележени.

Гл. Е.

YOGA OF OMOSHIVASUVARNA DIPA BHARATI

Мотиви прве арнаутске песме о боју на Косову.

Преко горе (стр. 54—66 идд.) објављене арбанаске песме о боју на Косову даје се прилика да косовски мит, а и нашу јуначку поезију уопште, посматрамо са новога гледишта. Да се наша епска поезија не сме сматрати као продукат искључиво српски, као целина која је постала само у нашем народу и која се може разумети само у оквиру наше историје — то је и до сада било мање или више јасно за сваког модерног фолклористу. Арбанаска песма о косовском боју може овакво схватање само да потврди. Ми, додуше, на основу овог једног документа не можемо рећи много. И за закључке несмемо примати богзна какве гаранције. Ипак, мислим да се смеју саопштити неколике опаске, које се могу учинити при првом читању.

Интересантно је да је у арбанаском епу централна личност Милош. Од њега тражи султан градове (266 идд.), и он је тај који, без Лазара и чак и против Лазара (291; 294 ид.) организује отпор. Према томе, ако би се српска епопеја о косовском боју, оваква какву је имамо сада, и могла назвати именом Пазаревим (у таквом значењу узимају реч »Лазарица« Вук, Речн. с. в., Г. Срета Стојковић, у својој »Лазарици«), арбанаска епопеја о истом предмету није ништа друго него песма о Милошу. Такво стање ствари извесно је старије, примитивније. Оно нам чак даје иправа на претпоставку да је можда и у српском косовском иуклусу, првобитно, главну улогу играо Милош (или какав епски јунак на чије је место дошао Милош Обилић). Ми, доиста, видимо да је и данас добар део песама груписан око Милошевог гнева, као у Илијади око гнева мирмидонског јунака Ахила, на кога нас уосталом, Милош потсећа и по својој снази и јунаштву (упор., за Милоша, нпр. Вук, Песме 2, 49, III, 27 ид., и 2, 39, 432, Вук, Речн. с. в. обил; за Ахила А. Otto, Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, Leipzig, 1890, стр. 3), по младости (и Милош и Ахил погинули су у првој младости; за Ахила в. нпр. Hom. II. 9, 410 идд.), по лепоти

(за Милошеву лепоту упор. нпр. Вук, Песме 2, 39, 430 идд.; за Ахила Otto, I. c.), и, донекле по својој кентаурској природи (о томе в. мало додније, уз стих 284.)

Милош је херој јужнозападног дела нашег народа, нарочито Црне Горе. О њему је забележено доста песама у Босни (Петрановићева збирка!) али највећи и нарочити култ има он у Црној Гори. Довољно је прочитати одговарајућа места у Горском Видјеницу. Међутим, из арбанаске песме види се да је Милошев култ познат и изван граница Црне Горе, у правцу на југу, у елементу који није српски. Стихови 463 идд. (они су свакако оригинални арбанаски, јер немају паралеле у нашој народној поезији), у којима се за Милоша везује постанак лековитог, топлог извора, дољно га карактеришу као хероја који лечи, отприлике као Херкула или можда Ескулапа. Из историје религије знамо да се хероји који лече, радо везују за топле, лековите изворе. О Милошевој традицији међу Арбанасима знам нешто и из свога искуства. Када сам, за време арбанаских операција 1912, био са четом у околини Елбасана, казивали су ми за неке Арбанасе, домороце, да су потомци Милоша Обилића. У Охриду имао сам прилике да видим једну сабљу (врло просту, уосталом, и свакако млађу од 18. века), која је била тобоже сабља Милошева. Све ово значи да је Милош херој који је имао свој култ и традицију и међу Арбанасима и међу Србима. Он је dakле не само српски, него и арбанаски херој.

Јасно је да се за фиксирање Милошеве личности, која је неодређена и врло компликована (само један пример: певач песме »Сестра Леке капетана [Вук, Песме 2 №. 39], старац Милија, који је иначе добро верзиран у географији [упор. стих 168 идд., и, нарочито, 194 идд.], локализује Леку капетана у Призрену 4 ид.; 35; 107 ид.; 133; Марка у Прилипу 20 ид.; 360; Рељу у Пазару 126; 169 ид.; 489; а за Милоша не зна одакле је, већ га сасвим неодређено локализује негде у Косову, в. стих. 67 идд.), мора тражити слонца и у арбанаској традицији. Као полазна тачка, за сада, могла би нпр. послужити песма о Милому чобанину, која се, под именом Жен и дба »Душанова«, налази у Вуковој збирци књ. 2, Nr. 28), и има своју варијанту у Петрановића, Епске песме ст. вр. Nr. 21. Та песма, и географски и по мотивима, залази и у српски и у арбанаски елеменат подједнако. Други ослонац имамо у овде објављеној арбанаској песми. Али до одређенијих

закључака бићемо у стању да дођемо тек кад будемо добили, са арбанаске стране, више података о Милошу.

Између арбанаске песме и српских народних песама има доста додирних тачака. Нарочито пада у очи велики број истих мотива (сан 5 илд.; отпуштање [у два маха!] војника који су нерадо пошли у рат или који су »нечисти« 69 илд.; ухођење војске 297 илд.; покушај да се сакрије право стање ствари 338 илд.; два побратима 366 илд.; Милошево јунапитво и пронаст 371 илд.; клетва 470 илд.; етичко објашњење турске победе, итд. итд.). Откуда они? У највећем броју случајева сличност у мотивима може се објаснити позајмицом, и то из српске народне поезије, која је, и по мотивима, и по композицији и епској техници, и по продукцији, несравњено надмоћнија од арбанаске. Нека од тих заједничких мотива могу се објаснити заједничком традицијом; могућно је, на пример, да је о Милошевој погибији постојала каква етиолошка скaska, везана за Бабил Мост, коју су искористили и српски и арбанаски певачи. Једно је јасно: да арбанаски певач припада истој школи којој и старац Милија из Колашина, (упор. нпр. стих 148 ид. и 152 илд. са Вук, Песме 2, 88, 1077 илд.; в. и прим. уз стих . . .), и Филип Вишњић (упор. нпр. 148 ид. и 152 илд. са Вук, Песме 4, 28, 309 илд.; 33, 210 илд.; 26, 225 илд.; затим астралне елементе, за које в. прим. уз стих 5 илд.; најзад, подједнаке моралне концепције и известан фатализам у стиховима 99 илд.; 179.; 475 илд.; упоређеним са Вук Песме 4, 24, 108 илд.).

Мотиви из арбанаске песме којима нисам нашао паралеле у српским косовским песмама јесу: превођење војске кроз море, које је пред војском уступило (стих 84 илд.); истеривање воде из камена (224 илд.); покушај младих девојака да војску саблазне (297); кључеви које Милош носи у брковима (414); ходање Милоша без главе (441 илд.); постанак лековитог извора на месту где је Милош »остао« (463 илд.). Сви ови мотиви су мотиви из народних приповедака (*Märchenmotive*), и њихово обиље, у релативно краткој песми, пада у очи. Међутим, баш та фантастична садржина и фреквенција њихова, био би један разлог више да су ти мотиви доиста домаћи арбанаски. Ако се, наиме, упореде грчкоарбанаске приповедке из Ханове збирке са најним народним умотворима (у том погледу учинио је врло добар почетак Т. Јеремија Живановић, у чланку »Јован и дивски старјешина« (Просвета

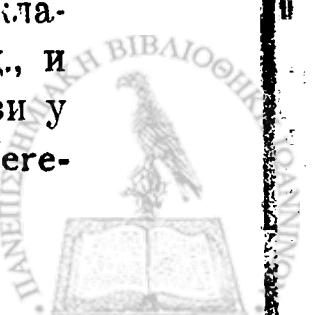
ни Гласник, XXI/2 1900), стр. 477 ид.) може се видети да су Араба-
наси били ти који су (од себе, или као посредници) дали нашој
народној поезији доста *Märchen*-мотива. На исти закључак на-
води нас, ево, и арбанаска песма о косовском боју.

Остале примедбе саопштавам у кратком коментару арбанаске
песме.

5. Пророчки снови често се спомињу у српским народним
песмама (нпр. у Вук, Песме II 46, 60 идд.; 61, 64 идд.; 65, 90 идд;
88, 462 идд., итд.) и у епској ноезији уопште. Специјално, тешке
катастрофе, митске и историјске, морају бити предсказане
(класичан пример је германски Рагнарек, који има јаких додир-
них тачака са нашим Косовским митом) и то у првом реду сло-
вима тако предсказај још потоп у вавилонским митовима, в. А.
*Jeremias, Das Alte Testament im Lichte des alten Orients*³
Leipzig, 1916, 121²). Косовску катастрофу предсказују снови и у
нашој народној поезији, упр. нпр. сан царице Милице у М. С.
Милојевић, Путопис Дела Праве Старе - Србије, Београд,
1871, стр. 47 идд.

11. Пророчки снови и визије јављају се често у два мања
(упор. нпр. снове у вавилонској песми о Гилгамешу. За библијске
снове упор. Х. Гресман, у делу А. *Ungnad — H. Gress-*
mann, Das Gilgamesch - Epos, *Göttingen*, 1911, стр. 89², итд.) и
у толико је знамење сигурије! В. и Р. *Kretschmer, Neu-*
griechische Märchen 78 и 85, и Н. *Gunkel, Das Märchen*
im alten Testament, *Tübingen*, 1921, стр. 111. 20 ид. Стих 21. »све су
се на земљи сјединиле« није довољно јасан. Да није исто што »Те
звијезде крају прибегнуле« у Вук, Песме 3, 31, 6? Падање звезда
(које предсказује велику погибију! У религијској символици зве-
зда значи душу, живот људски, и пад звезда значи смрт, поги-
бију) остало је иенпротумачено. (Тачно тумачење у Вук, Песме 3,
31, 24 ид. »Што су звијезде крају прибјегнуле, То ће остат многе
сјдовице«. Упор. и Богишић, Народне Пјесме I, 1, 77 ид.; 28, идд.

20 идд. Снови са астралним мотивима и сличном садржином
и у Вук, Песме 3, 31, 1 идд. и Богишић, Нар. Пјесме I, Nr. 1 и 28,
итд. И мотиви, и тумачење снова оријенталског је порекла: кла-
ничне земље су Вавилонија (в. нпр. Jastrow, Rel. II 954, идд., и
А. *Jeremias, Das Alte Testament* 344 ид.) и Мисир (који долази у
близир и кад је реч о пореклу наших »сановника«, упор. *Jere-*
mias I. c.)

23. Са речима »Нека је сретно« жели мајка да отклони рђаво знамење (јер је сан, за Мурата лично, неповољан, упор. стихове 49 ид.). Наш народ такво знамење отклања фразама као »Сан је лажа, а Бог је истина« (упор. нпр. Вук, Посл. 5441; Песме II 9, 84; 24, 152; 61, 79; 88, 512, Петрановић, Еп. П. ст. вр. 25, 322, итд.) или »на сну дошло на сну и отишло« Вук, Посл. 3711.) Таквог санка другог не ценио (Вук, Песме 3, 14, 39); Бог ће дати да ће добро бити (*ibidem* 34) и сл.; или се зло набацује на онога који је сам испричао (Пр. Вук, Песме II, 88, 507); или »На Турчина« (»Збили ти се снови«.)

43 идд. орао, био је на целом Оријенту, па онда у Грчкој (најрочито од времена Александра Великог), и Риму (од Августа), и кроз цео средњи и нови век, символ власти, атрибут владаочев, знамење победе. Својом појавом, на јави или у сну, предсказује он престо, или уопште велику добит и победу. Многобројни примери у O. Keller, *Die Thiere des klassischen Alterthums*, Innsbruck, 1887. 236 идд. Важну улогу имао је орао у сновима, упор. нпр. познати Ненелопин сан (о орлу и гускама) у Hom. Od. 19, 538 идд.). Упор и Artemid. Onirocr. 1 р. 112 ид. ed. Herscher, и Sen. Nat. Quaest. 2, 32.

44. На десном рамену, по схватањима словенских народа, стоји божанство-заштитник: преди код Руса („дѣтки заплечнія“) и Чеха, в. Нидерле, *Starož.* II 1, 41; код Срба „анђели“ заштитници (Милићевић, „Живот Срба сељака“ 49; Етн. Зборн. С. К. Акад. 14, 327; Fr. S. Krauss, *Sitte und Brauch der Südslaven*, Wien, 1885, 54¹), и светац-заштитник (Вук, Песме 2, 19, 28 идд.).

49. Тумачење не одговара стиховима иза којих долази, и антиципирано је из стиха 50.

52. Објашњење је „психолошко“ и није добро: сунце је, у оријенталским религијама, атрибут владаочев — владалац је често „син“ сунчев, или исто што и сунце. Месец (чији су култ Турци и преко њих и сви балкански Муслимани, добили из парсизма, упор. Hülsing, *Iranische Mythologie*, 1904, стр. 35, по A. Jeremias, *Allgemeine Religionsgesch.*, München, 1918, 124) може, код муслимана, такође да символизира владаоца. Према томе, пропаст сунца и месеца су, директно и ео ipso, и пропаст владаоца.

69 идд. Тако чине и српски епски јунаци, Комнен барјактар, Сењанин Тадија, Сењанин Иво, са својом дружином (в. Вук Песме 3. № 26 и 39; 6 № 72).

84. Алах је најправеднији судија, упор. нпр. Сура 95, 8. У српској поезији класично место за божанску правду је Вук, Песме 2, 33, 130.

87 идд. Вода која се, магичним начином, раставља, цепа на двоје, да би се могло прећи на другу страну, налази се и у једној приповести из Еира (Hahn, Griech. u. alb. Märchen, № 4), и уопште често у приповеткама са мотивом „магичног бегства“, упор. Gunkel, Das Märchen im A. T., 106 идд. и Bolte-Polívka, Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. 2 (Leipzig, 1915), стр. 140 идд. Много паралела из старога века (нпр. о Дионису, који је Θαλασσόφορος у Nonn. Dionys. 21,187, и Александру, о којима в. и A. Jeremias, Das A. T., 367), и из средњевековних легенада покупио је Heinrich Günter, Die christliche Legende des Abendlandes, Heidelberg, 1910, регистра s. v. Wasser, в. и Hugo Gressmann, Mose und seine Zeit, Göttingen, 1913, 117⁴. Могуће је, ипак, да је детаљ у косовској песми реминисценција (из друге руке) на мит о бежању Јевреја из Мисира, у 2 Mos. 14.

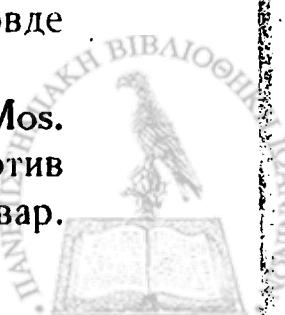
119 (упор. и 135). Опроштај се узима од оних који ће да умру (упор. нпр. Вук, Песме 2, 28, 124 идд.), и траже га они који ће да умру (упор. нпр. Етн. Зборн. С. К. Акад. 19,238); војници се „алале“ са султаном и између себе зато што су и султан и његова војска morituri. По форми, слично је алалење у Вук, Песме 3, 54, 138 идд. „Уста Вуче на ноге лагане, У лице се с Турком пољубио, Један другом крвцу алалише.“

138. Упор. Вук, Песме 2, 88, 1077 идд. „Доке дуге пушке истурише, Док топове магла притиснула, Од хитрога праха и олова, „Тад с' у тами мачи повадише“ . . . Нарочито овај мотив радо употребљава Вишњић (в. Вук, Песме 4, 26, 226 идд., 28, 309 идд., 33, 212.).

152 идд. Упор. Вук, Песме 2, 88, 1089 идд. „Дај ми, Боже, зјетар са планине, Да раждене ову маглу клету, Да погледам и оре и доље Ко погибе, ко л' остале данас.“

224 идд. Мотив о жеји пред косовску битку налази се и у српским народним песмама, в. нпр. Hrvatske narodne pjesme, skupila i izdala Matica Hrvatska, 1 (Zagreb, 1896) 60, 18 идд., само је ји у српској поезији употребљен као оглед за јунаштво, док ове ситуацију решава deus ex machina.

230 идд. Класично место за истеривање воде из стene је 2 Mos. 7, 1 идд. (в. литературу у A. Jeremias, Das A T 368). Исти мотив само без интервенције Божје и у Hahn, Gr. u. alb. Märch. № 32 вар.

267. Кључеви су, и у поезији и у старинској пракси, симбол власти над градом, и зато се траже од непријатеља од кога се захтева да капитулира, или се шаљу ономе коме се хоће да преда град, упор. Вук Песме 2, 49, I 10 ид.; 89, 90.; 94, 39 идд. Итд.

279. Самопоуздање жене Милошеве (речи „јер нам ни цар ништа не може“, у устима арбанаског певача, врло јак суперлатив!) почива, изгледа, на веровању да Милош не може бити рањен (упор. и стихове 406 ид.). Епски јунаци често су неповредиви, нпр. Ахил. велики Ајант, Мелеагар, Кикнос, Сигфрид и др. (или има само једна могућност да буду рањени: „Ахилова пета“, Сигфридово плеће, итд.), код нас Марко Краљевић (в. Вук Песме 2, 73, 37 идд.), упор. и O. Berthold, *Die Unverwundbarkeit in Sage und Aberglauben der Griechen (Religionsgesch. Vers. u. Vorarb. 11, 1)*, Giessen, 1911. Упор. и напомену уз стих 407 ид.

280 идд. За врло грубо понашање према жени, и уопште, има доста паралела и у нашим народним песмама (избијање зуба у Вук, Песме 2, 58, 80; 28, 344 идд.; итд.), упор. Maretić, *Naša narodna epika*, Zagreb, 1909, стр. 245 идд. При свем том, Милошев испад није ничим мотивисан, и мора се тумачити из опште ситуације: или је Милош, забринут и нерасположен као што је био, нашао за добро да на жени искали свој гњев, упор. исту ситуацију у Вук, Песме 2, 88, 128 идд., нарочито тешке речи у стиху 138 (ваља још додати да је жена, у арбанаској песми, покушала да саветује мужа, а то народна поезија сматра као велику нетактичност, упор. Вук Песме 2, 88, 224 идд.; 74, 55 идд.); или му се учинило да су женине речи неодмерене, и да могу изазвати Θεῖον γυναικεόν (за ту идеју упор. Вук, Посл. 6 и 7, и Вук, Песме 4, 10, 85; 4, 31, 64).

284. У српским народним песмама Милош јаше на ждралину. Милошев коњ има у јакој мери натприродне особине (он је „виловит“, итд.), као нпр. Ксант у Илијади, Грани у северно-германској митологији, Фалада у приповеткама (Grimm № 89), Шарац Марка Краљевића у нашој народној поезији (в. нарочито Вук Песме 2, 73, 5 идд.), и други, упор. Maretić, *Naša nar. ep.* 256 ид., итд., в. и E. Samter, *Volkskunde im altsprachlichen Unterricht*, Berlin, 1923, стр. 89 идд. Што у арбанаској песми Милош јаше не коња, већ кобилу, аткињу (тако и у стиху 370; 395; 408; 418 ид.), то можда није случајно: Милош Обилић је, по свом најдаљем пореклу, какво митско биће блиско кентаурима (упор. за цело ово питање податке у W. Mannhardt — W. Heuschkel, *Wald- und Feldkulte²*, 2 (Berlin, 1905), 40 идд.); њега је, по традицији, „кобила

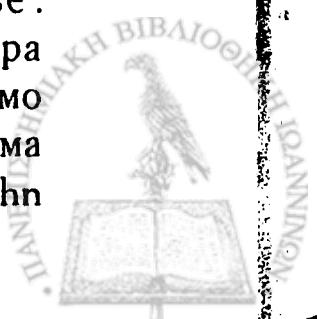
родила“, и зато није немогуће да „аткиња“ у старијим митовима стоји с њим у вези као отприлике што стоји у вези, у народним приповеткама, крава или коњ у којој се налази душа материна, са својим дететом које помаже, упор. нашу приповетку о Пепељузи, и Bolte-Polívka 1, 187.

314, упор. и 333 ид.; 353. Телесни додир са женом доводи у стање (религиске) нечистоте (в. нпр. Theodor Wächter, Reinheitsvorschriften im griechischen Kult, Religionsgesch. Vers. u. Vorarb. 9, 1 Giessen, 1910, регистар s. v. Beischlaf u. Hochzeit), а „нечист“ човек урокљив је, није отпоран према утицају рђавих демона. Борци, за време рата, избегавају додир са женом (тако и наши војници-борци, за време прошлих ратова!), и сваку (религиску) нечистоту јопште, упор. S. Reinach, Cultes, mythes et religions 3 (Paris, 1913), стр. 119 идд. Упор. још 5 Mos. 23, 9 идд.

367. Милош има само једног побратима, као и у неким нашим песмама (нпр. Hrv. nar. pjesme, izd. Mat. Hrv. 1, 58, 310 ид.; 59, 233 идд.). Тада нормалан је у епској поезији (познати павлови: Гилгамеш -- Енгиду, Ахил — Патрокле, Орест — Пилад, Каген — Гунтер, итд.). Кад се у српским народним песмама јављају три „побратима“, то је обично случајно састављено друштво нешто чешће јавља се број три у приповеткама: то су обично три рата, упор. Вук, Припов. № 2; 4; 8; 11; 14; 17; 51; 53; 62; в. и Karl Spiess, Das deutsche Volksmärchen, Leipzig, 1917, 66). Број већине много је природнији (упор. A. Ungnad- H. Giessmann, Das Gilgameschepos, стр. 100 ид.), и јавља се често у митологији. Код Јубе и Арнаута он је донекле чак и условљен, с обзиром на то да је раширен обичај побратимства. — Иван Косанчић и Милан оплица вероватно су дублети једне исте митске личности, јер имају иднак етимолошки постанак (упор. Maretić, N. n. epika 17), и о њима прича се једно исто.

388—438. Догађај се у свима детаљима подудара са описом српским народним песмама.

407 идд. У српским народним песмама Милош је „змајевит“ његов коњ је „виловит“, па су, у главном, eo ipso неповредиви. Оред тога налази се и секундарно, рационалистичко објашњење: Милош је неповредим зато што су му на расположењу „два добра склопа, оклоп коњски и оклоп јуначки“. Арбанаски певач зна само ово друго објашњење, за које, додуше, има ослонца у мотивима народних приповедака (упор. нпр. Гвозденог дервиша у Hahn

№ 4; Вук Прип. № 53; Grimm № 136, и разне варијанте у Bolte-Polívka, уз ту приповетку, и 2, 541).

414. Кључеви који се чувају у брковима вероватно је домаћи арбанашки мотив: у српском народном песништву (где се јунаци често замишљају са великим брковима, нпр. Вук, Песме 2, 88, 123 ид.; 41, 135 ид.) нисам за њега могао наћи паралеле. У једној приповетки из Сире (Hahn № 68) крије демон кључ од неприступачнε одаје у коси.

441 идд. Јунак који носи своју рођену главу под пазухом подсећа нас на Светог Дионисија Париског († 285), који је, по легенди, однео своју одсечену главу са Монмартра чак у Сен-Дени. Мотив о одсеченој глави Милошевој мора се испитати у вези са главом Адонисом, и са песмом Вук 2, № 52 („Обретеније главе кнеза Лазара“). За одсечену главу која се креће на пут (Адонис Орфеј!) в., међу умотворима нашег народа, скаску у Каракић 1 (1899) 261 и 2 (1900) 203.

448 идд. Милош је очевидно имао могућности да каквим магичним начином, о коме се у песми не каже ништа, поново оживи или је магично дејство осујетила девојка тиме што се зачудила. Чуђење има негативно, уништавајуће дејство на сваку магичну радњу, отуда примитиван човек не воли кад се ко каквом његовом послу зачуди, и против тога предузима разне мере као утук, в. п. нр. Вук, Посл. 1636 „Зачудио се пребијеној голијени! Каже се ради урока кад се човек чему зачуди“. Упор. и Посл. 1637, исто тако и Посл. 3323 „Лук ти у очи! Кад се ко чему зачуди — как да не би урекао.“ — „Кад се ко почуди рибару на ухваћеној риби више неће моћи рибар ништа уловити“ (Каракић 1, 1899, 212). Исто тако, довољно је да се само види магична акција за време док је у току, па ће бити осуђењена, упор. нпр. Вук, Посл. 903 (у варијанти Бос. Вила 11, 1896, 194 долази још и мотив чуђења).

459 идд. Милош је dakле морао умрети због једне ситнице — само због неколико тренутака задочњења. Мотив да је овај или онај јунак, или и цео људски род, тако рећи за длаку проиграо своју бесмртност, радо се препричава у митовима и скаскама свих народа. Гилганеш је изгубио бесмртност само због једног тренутка непажње, када му је траву живота — шебу исахир амелу — уградила змија; Александар Велики није добио вечити живот због тренутка глупости свога кувара; људски род изгубио је бесмртност због какве беззначајне несмотрености, непослушности, неспоразума и слично. За многобројне скаске са овом темом в. Carl Clemen,

Das Leben nach dem Tode im Glauben der Menschheit, Leipzig, 1920,
стр. 18 идд.

464 идд. Топли извори и њихов постанак често се доводе у
езу са херојима, нпр. са Херкулом ('Ηράκλεια λουτρά), в. Carl Rö-
ert, Die griechische Heldenage, 2 (Berlin, 1921) 646 ид.

475 идд. Да морална поквареност мора бити узрок катастрофи,
о је основна идеја у косовском миту (о томе биће говора у за-
ебном чланку). Преко песама какве су Вук Песме 2, № 1 и 2,
оже се тај мит довести у везу са Рагнареком.

Београд.

Веселин Чайкановић.

Illyro-Thrakisches.

a) Abkürzungen: *Alar.* = Oštir K. Alarodica I; *Beitr. alr. Spw.* = Oštir K. Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft I.; *Soumér. Abac.* = Oštir K. L' origine soumérienne des noms numéraux des Abacistes lorrains; *Tomaschek* = W. Tomaschek Die alten Thraker I-II.

b) Transskription: „P“ = Fortis; „π“ = Lenis; „ρ“ = Schwund; „„“ = Entlabialisation, „‘“ = Spannung, „ŋ“ = Diphthong; „λ“ > r, l (nach , -Vokal ?); „θ δ“ > t/ds, s/t/d?; „X“ = x-Fortis oder analog. k(c)/g(c); „c“ = Aspirata; „//“ = Lautwechsel.

c) Ill.-Thr. (in dieser Arbeit ist nur das Ill. in Thrazien berücksichtigt!) = Illyrisch, voridg. Sprache Nordbalkans und angrenzender Gebiete, nächstverwandt mit Kleinasiat.-Vorgriech.-Etrusk.-Ligur.-Iber. und mit den übrigen voridg. und vorsem. Sprachen des Mittelmeerbeckens und Vorderasiens zum Alarodischen gehörend + Thrakisch, idg. Centumsprache¹ Nordbalkans wie Phrygisch, Tocharisch (Hermann KZ L, 302) und idg. Lehngut im Hethit., gegenüber satemsprachlichem Alban. und Armen.

d) alr.-ill. Stufenwechsel²:

a) vokalischer o : ó : ô ∞ ø : φ : ɸ ∞ ° > o/ō : ū/u : a^xu ∞ a/ā : ē/e : a^xi i ∞ θ ; , -Vokale vielleicht < e-Stufe ?

¹ -διζος „*-hausen“ hat wegen *Ri-διγις* ζ aus gj und gehört samt Μετιζος zu vrom. *a-ttegia* „Hütte“ = bask. *tegi* = berber. *edeg* (wo-rüber unten § 13 b β) mit Kompositionslenition *T/τ* > *tt/d* wie klein-asiat. *Κερε-* : *Ονι-γερις*, *Κβα-* : *Λα-γβενς*, *Κελε-* : *Πν-γελα*, *Κισσος* : *Μονο-γιασα*, *Κλα-* : *Ηω-γλα*, *Κιρδα-* : *Βον-γιαρδα*, *Πανδ-* : *Αλα-βανδα*, *Πλαμος* : *Ηαρα-βλημις*, *Πλως* : *Βερρα-βλωιον*, *Σπα-* : *Κακα-σβος*, *Ταρμι-* : *Πλα-δαρμα*, *Τυλος* : *Κοβη-δυλη*, *Τυμνος* : *Λομε-δυμνης*; dies eher infolge alr. Lenition in Nichthaupttonlage als wegen erst kleinasiat. *nt^x* > *nd^x* > *n'd^x* (wo-bei -n- alr. Genetivformans wäre), wogegen auch *Κωκος* : *Ω-γυγος*, *Λεπα-* : *Λστε-λεβη* etc. mit Nichtkompositionsfugenlenition zu sprechen scheinen.

² d. h. satz- und wort-ton-bedingter Lautwandel (woüber ausführlich in den eingangs erwähnten Arbeiten), soweit nicht spontane bzw. assimilation-, zeit- und ort-bedingte Lautveränderung oder gar nur verschiedene Schreibweise und Schreibfehler vorliegen.

β) konsonantischer Fortis ∞ Lenis ∞ Aspirata ∞ Schwund:

αα) Fortis > Geminata P > pp; stimmhafte Fortis > stimmlos B > bb > p; θ, Ι > T, D; K^{i/u} > K, G^{i/u} > G.

ββ) Lenis, tonlose > stimmhaft π > b; Lenis θ, δ, s, z, n > λ/λ'; stimmhafte Lenis schwindet ^{b d g m w} j > 0, r/l > 'i, g^{i/u} > i/u'; ebenso analogisch π τ κ > 0, λ > r/l > 'i, z^{i/u} > i/u'.

γγ) Aspirata > Spirans (intersonantisch?) p^c > f/x^u, b^c > ɸ; m^c > v^u, n^c > v; l^c/r^c > x/z, k^c > x; t^c > p; k^{ic}, θ^c > xⁱ. Daraus alr. dial. h > 0.

δδ) Schwund außer über Lenis und Aspirata auch über Assimilation: t^x + T^x > T^x und Nasalisation: ".

Dieser Lautwandel ergreift auch das Thrak., bewirkt b > B > p im Germ.-Phryg.-Arm.-Tochar. und im idg. Lehngut des Hethit.¹ sowie p > p^c im Germ.-Armen.¹ und äußert sich überdies im durch ill.-Thr. vermittelten griech.-lat. Lehngut² (bis nach erfolgter Christianisierung des Nordbalkans im 4. Jahrhundert) in den mitteleurop. Sprachen — von diesen kamen Germ. und Bsl. erst nach Aufsaugung des dazwischen liegenden Illyr. (daher die teilweise Identität des voridg. Substrates in diesen Sprachen) in geographische Nachbarschaft.

ill.-thr. skárke = bsl.-germ. *skilleng-.

ill.-thr. σκάρκη· θράκωντι ἀργέσια, mit der Variante ἀργυρεῖον Hesych. Phot. Tomaschek II/1, 20 kann auf *skɔjɔnG- „Gold, golden“ zurückzehen, wozu im einzelnen Folgendes zu vermerken wäre:

§ 1. Der Laut φ der Grdf. *skɔjɔnG- ergibt ā-ē-ā'i i bzw. a-e-i, wobei a ā auf φ, ē e auf φ und a'i i auf φ hinzuweisen scheinen. Zum a-e-(a')i-Stufenwechsel — soweit nicht chronologische, dialektische oder gar nur graphische Differenzen vorliegen —, die Lautveränderung infolge der Angleichung des φ-Lautes an die umgebenden Konsonanten¹ und Vokale¹ einbezogen, vgl. nach Tomaschek II passim Folgendes (mit Beschränkung auf das „Thrak.“!):

¹ Wegen b/B in vgr. zárruβis ∞ vsl.-vgerm. *k^(c)annaB > konoplja, anap- wurde idg. b > B > p, wegen k/k^c in ill. Calona „Salona“: īalauni (h < k^c; iber. E-gel-asta „Salinae“, kür. qäl bask. ga[l]tz Salz“) = varm. k^cał-c^cr „salzig, süß“, nhd. Hall wurde idg: k > k^c.

² Z. B. gr. μάχαιρα > ill.-thr. *mēki'a, *me/iki'rā > sl. *me/ucb', erm. *mēkja-.

¹ zu § 1—cf. er > ar Kretschmer Einl. 222, i > e l. c. 225 sowie arm.-phryg. ē > i und ə > ū durch spontanen Lautwechsel.

μόναπος : μόναιτος II/1, 6. βρια : βρέα l. c. 6. -dava : -deva II/1, 9 (? :-διβα l. c. II/2, 81 = *Plovz-divv*). δεξιον : δειξας διξος l. c. 9. -ζαρον : ζείρα ζιραι l. c. 11. ζατρεῖον „*Stein > cippus“ : ζετραλα „*Stein > ή χύτρα“ l. c. 11. gr. χάλις : ill.-thr. ζήλας ζελας : ζειλά ζιλαι l. c. 11. σειρός σιρός l. c. 19. βλήσ : βλις l. c. 24. lat. arborea : dak. arboria l. c. 25. taudila : τεύδ(ε)ιλα l. c. 27. δρμεα : δρμια l. c. 28. δάκ(ε)ινα daccina l. c. 29. κοτίατα : κοτιατα l. c. 30. diessame : διέσεμα l. c. 32. φιθοφθίθελα : φιθοφθιθελα l. c. 33. *D/d^(c)/δόλ- > dico-tela l. c. 25, δουώ-δηλα l. c. 28, φιθοφθίθ-θελα l. c. 33, πρια-δήλα l. c. 35 (φ ~ ρ) tirço-zila l. c. 26, τεύ-δειλα tau-dila l. c. 27, προπέ-διλα l. c. 30, κοικο-δίλα l. c. 31, πριά-διλα l. c. 35, usa-zila l. c. 33. Σαβάζιος : Σεβάζιος l. c. 43. Σουρε-γέθης „G < *Herr der Geten“ : skyth. Γοιτό-συρος „G < *der Geten Herr“ l. c. 49.

Ἐπτα- : Ἐπτη- : Ἐπται- Tomaschek II/2, 8. Δακοι Ιάκες : Δεκι-βαλος *Deci-balus* „N. eines Dakenkönigs“ l. c. 11. Βηρη- : Βηρει- Βηρι- l. c. 13, 59. *Beitus* Βεῖθνς Βῖθνς l. c. 13. Βοντεριες : Βοτείρας l. c. 16. Βοιρε- : Βονρι- l. c. 16. Πόσσης : Πόσσεις Πόσις l. c. 20. Ρασκον- : Ρησκον- : 'Ρ(α)ισκον- l. c. 27. *Ranilum* : -renus l. c. 28. Ρωιμη-τάλκας : 'Ρυμι-τάλκης l. c. 28. Ρώλης : 'Ρολλι- l. c. 29. Ιαλα- : Ιαλη- l. c. 30. -δαλτις : Ιελτις l. c. 30. Δεκαινεος : *Diceneus* l. c. 31. Δεο- : Διο- l. c. 31. Ιήζας : Ιίζας l. c. 32. Δενδον- : Δινδι- l. c. 33. Δορζένθης : Δορζίνθης l. c. 34. Τάρβος : Τέρβος l. c. 36. Ζάρμος : Ζέρμος l. c. 39. -ζανης : -ζενης l. c. 39. -ζελμης : -ζελμις l. c. 39. Ζειποίτης Ζιποίτης l. c. 39. Ζείπας Ζιπα l. c. 40. Σάρνη : Σερκίς l. c. 42. Σήτη : Σείτι Σ(ε)ιτάλκης l. c. 42-3. Κετρη- : Κετρι- l. c. 48. -κραμης : -κραμις l. c. 51.. -γαισης -gisa l. c. 51. "Εγητα : Αἴγητα l. c. 53. "Αρβειλα "Αρβίλα l. c. 54. *Erete* : Erite l. c. 55. *Helice* : Hilica l. c. 56. *Bereum* : Bireum l. c. 60. -βρεγα : Βρεγε- l. c. 61. Βονρέπτω : Burdipta l. c. 61. *Brendice* : Brindice l. c. 62. -para : -pera l. c. 63. -πανα : -πανε l. c. 64. Ρησιστόν : Ραιδεστος l. c. 68. Ρύκηλος : Ραίκηλος l. c. 68. -dava : -deva ; cf. dazu „φ : φ : ϕ > α : ε : ι“ des „Kompositionsfugenvokals“ in Αια-δάβα : Αε-δάβα : Arci-dava Αργι-δαύα etc. l. c. 70. *Di-baltum* (: alb. bal'te) : Δε-βελτύς l. c. 71. *Demesso* : Dimisso l. c. 72. *Togra* : Τίγρα l. c. 74. Τόπαρον : Τόπερος : Τόπειρα l. c. 75. -zara : -ζηρα l. c. 77, 79. Ζαρμι- : Ζερμι- l. c. 77. Ζεκέ-δεπα : Suci-dava l. c. 81. Στάγειρος Stairesis l. c. 81. Σκάψα : Σκίμψα l. c. 82. Καρσέαι : Cersie l. c. 85. Κενδρισεις : Κίνδρα l. c. 85. *Casta-* : Coisto- Κιστο- l. c. 86. Γάρησκος : Γαρίσκος l. c. 87. "Αθρος : I-eterus l. c. 92. *Aescus* Οίσκος "Ισκος l. c. 94. sl. *Marošť : Μάρισος l. c. 95. Δάναπρις : sl. *Dněprъ l. c. 96; *Danastris* : sl. *Dněstrъ. *Kla-(μ)-βρος* : Κέβρος l. c. 100. Μοισοι (?:) Mesacus l. c. I, 48. -λαπτα : -λεπτοι l. c. 38. Ιανθαληται : Denteleti l. c. 63. Ιάρσιοι : Δερσαῖοι l. c. 68. Vgl. auch Kretschmer Einl. 222; Oštir Beitr. alr. Spw. 4 ff., § 371.

§ 2. ill.-thr. σκάρχη kann auch auf *σκίονη mit *er* > *ar*-Lautwandel zurückgehen, nur würde man in *σκίονη Palatalisierung erwarten, wozu *germ- > Ζερμι- > *Sarmi*, gr. χέλις > thr. ζειλή etc. vgl.; mit der phryg. Palatalisierung der Velare Hermann KZ L, 306 und dem ebensolchen alb. Lautwandel Hermann KZ XLI, 46 bestünde in diesem Falle ein Zusammenhang, nur müßte man dann die daneben vorkommende Erhaltung der Velare vor Palatalen im Thrako-Phryg. als Analogie Hermann l. c. auffassen, bzw. thr. *Germi*- müßte aus **garmi*- nach der Palatalisierung mit analogischer Wiederholung des *a-e-a^xi*-Stufenwechsels entstanden sein. Da mit dieser Frage auch das Labiovelar- und das Palatalproblem des Thrako-Phryg. zusammenhängt, so soll dieses Problem einstweilen unerörtert bleiben und als vorläufige Arbeitshypothese die Annahme gelten, daß im Ill.-Thrak. unter noch nicht sicher festgestellten Bedingungen (auch Wortton käme eventuell in Betracht) die Velare vor Palatalen in > *k'/t', g'/d* übergehen, wobei die Palatalvokale selbst entpalatalisiert werden können. Zu *k' > t'* vgl. : lat. *lancea* > ill.-thr. **lan't'a* > sl. *lot'a* (aber ἄρχι- > nhd. *erz-* mit lat. *k' > z*?). ill.-thr. *Βίρτισκος* < **Βέργισκος* Tomaschek II/2, 89. *Βίρτισον* : *Βέργισον* l. c. 59. *Μυρτίσκη* : *Μυργίσκη* l. c. 67. *Gurbita* : *Γούρβιζον* l. c. 88. *τοντάστρα* : sl. *tyky* Oštir Beitr. alr. Spw. § 481. **tinu-* > *dinupula* : *cinubula*.

§ 3. Mit ill.-thr. σκάρχη „ἀργύρια“ hängt zusammen vsl. **skilleng*- > **ščvlegz* **ščvle^dzv* > aksl. *štvlegz* Miklosich 300, Meillet Études 110 und gleichbedeutendes vgerm. **skilleng*- > **skilling*- > got. *skilliggs* „Schilling, Goldsolidus“, aisl. *skillengr*, ae. *scilling*, afries. as. ahd. *skilling* „aureus, eine Goldmünze“ Feist² 326, woselbst die bisherigen Deutungen des germ. Wortes verzeichnet sind; die gemeinsame Grdf. lautet **skor/LonG*- „aus Gold, golden“. Bevor ich die Differenzierung der Grdf. **skɔrlɔnG*- in die oben angeführten Formen erörtere, muß zunächst das Verhältnis des sl. **skvlegz* **skvle^dzv* l. c. aus **skuleng*- zu den obigen Reflexen besprochen werden. Der *u^{wi}i*-Wechsel in vsl. **skvlegz* & **ščvlegz* reflektiert den ill.-thr. Stufenwechsel **Labial** & **Entlabial**) *o* & *ø*, wobei *o* im Ill.-Thrak. als: *o* *ø* aus *o*, *ū* *u* aus *ó* und *a^xu* (dazu analogisch nach § 1 *eu*, *iu*) aus *ø* erscheint — die Reflexe der *ø*-Stufe sind § 1 vorgeführt worden —; dazu vgl. nach Tomaschek I-II:

vgr. Ἰόγχη ill.-thr. Λ-λογχον & vlat. *lancea* l. c. II/1, 3. -ννθος & -ινθος l. c. 5. βόνασος βόνασος: βούνασος; μόνωπος & μόναι(ι)πος l. c. 6. sl. **režv* & ill.-thr. *βριζा* l. c. 7. βρότος & lat. *brīsa* Brück IF XL, 241 ff. βρωρίς & βρινκος l. c. 7. ζειτέτης & ζειποτής l. c. 10. ζουρά & -ζαρον: ζειρα

ζιραι l. c. 11. *Komo-* ∞ *Kama-* l. c. 13, 49. *τούλβηλα* ∞ *tirçozila* l. c. 26. *σικουνπνούξ* ∞ *σικουνπνοέξ* l. c. 27. *μόζουλα* ∞ *μίζηλα* l. c. 27. *ζονόστη* : *ζονούστη* l. c. 28. *δονώδηλα* *dyodela* ∞ *diodela* l. c. 28, 32. *γονολήτα* : *γονολήτα* l. c. 29. *προπόδιλα* ∞ *προπέδινα* l. c. 30; -*δονλα* ∞ *-*dōl-* § 1. *χυνωλίδα* ∞ *χοιχολίδα* l. c. 31. *cinubula* ∞ *χιρούβοιλα* l. c. 34. *scupula* \circ *di-scopela* l. c. 35. "Ατνς *Atun* ∞ "Ατης *Attin* l. c. 42. *Ζηρυνθία* ∞ *Ζηρινθία* l. c. 45. *Μηδυζεύς* ∞ **Μηδιζεύς* l. c. 59. 'Αβρο- : 'Αβρον- l. c. II/2, 3. gr. 'Εριννός ∞ maked. 'Αράντισιν l. c. 7. 'Εβρο- : 'Εβρον- ∞ *Efri-* l. c. 8. *Eptula* ∞ *Eptala* *Eptela* l. c. 8. 'Ηζοῦς ∞ -ηζεις -ηζις -ειζις l. c. 9. *Uzandus* ∞ 'Ισάρθης l. c. 9. 'Ορο- ∞ 'Ορσα- l. c. 10. -βαλος -*balus* ∞ -βαλις -*balis* l. c. 11. *Βεῖθνς* ∞ *Βείθας* : *Bithi-* l. c. 13. -*bostes* : -*busta* ∞ -βιστας -*vista* l. c. 15. -βυθος l. c. 16 ∞ *B(ε)īθνς* *Βόνζης* ∞ *Bερζεις* l. c. 16. *Βυρε-* ∞ *Βοιρε-*; *Buro-* ∞ *Bνρε-* : *Bορρι-* l. c. 16. 'Ρ-ωξολ-ανοί ∞ 'Ρ-ενξιν-αλοί (: *Εβξειρος* „Schwarzes Meer“ ∞ "Αξειρος id.) l. c. 18. -*porus* ∞ -πορις; Ηόρις ∞ Ηάρις, -*parus* : -περ l. c. 19, 21, 39, 42. *Πύρ(ρ)ος* ∞ -πυρις l. c. 21. -τροιζος ∞ Ηρειζος l. c. 22. *Μήτοκος* ∞ *Μήτακος* : *Μήτικος* l. c. 24, 44. *Μόκας* : *Μουκα-* l. c. 24 f. *Mucatralulus* ∞ *Mucatralis* l. c. 25. *Νεστο-* ∞ *Νέστις* l. c. 27. 'Ραισκο- : 'Ραισκον- l. c. 27. 'Ρωμετάλκον : 'Ρυμιτάλκης *Rumitalca* ∞ 'Ρο/ωμιητάλκας l. c. 28. *Diogyris?* ∞ Ιιήγυλης? l. c. 31. Ιορ-*Dor-* : Ιούρας : **Deur-* > *De/iɔr-* *Diu(r)-* l. c. 31 f., 34, 35. Ιενδον- ∞ Ιιεδι- l. c. 33. Ιολ- : Ιονλ¹-, Ιολν- ∞ Ιαλη- : Ιιλι- l. c. 34 f. Ιυδαλσός ∞ Ιοιδαλσός l. c. 35. -τορμος : -*turme* ∞ -τελμις l. c. 37 f. -*traulis* ∞ *T/-τράλις* l. c. 25, 38. *Tutius* : ill. *Teuta* thr. Τιούτα l. c. 38. *Ζειπύτης* ∞ *Ζειπούτης*; *Ζυποίτης* ∞ *Z(ε)ιποίτης* l. c. 39. -*sucu* „Tochtername“; *Σουκοῦς* „weibl. N.“ ∞ *Sicu* „Tochtername“ l. c. 30, 43 f.; -*sicus* „männl. N.“ 49. Σπάρτοκος ∞ Σπάρτακος : *Σπάρτικος* l. c. 44. *Σκορύλων* ∞ *Σκερύλων* l. c. 45. Κερσί-βανλος βασιλεύς ∞ Ιεκί-βαλος „Dakenkönig“ l. c. 11, 47. *Κερδο-* ∞ *Κερσε-* : *Κερδι-* l. c. 47. *Κεδρο-* ∞ *Κεδρη-* : *Κεδρει-* *Κετρι-* l. c. 48, 85. Κισας auf Inschr. aus Kyzikos = *Κύζικος*? l. c. 48. Γύνωρ : *Γουνοῦς* l. c. 51. Αβθι- ∞ 'Αθν-; 'Αθν- ∞ Αβθι- l. c. 53, 55. *Μώτρεες* : 'Αμοέτριον l. c. 54. "Αρρωλος" : "Αρανλος l. c. 54. 'Οζόριη ∞ 'Οζάρβη l. c. 57. Οντος ∞ Οντι- l. c. 57. -βωρα : -*βουρον* l. c. 58. *Βολα-οδν-* ∞ *Βηλα-ιδι-* l. c. 59. *Βόλουρος* ∞ *Βέλλουρος* l. c. 59. *Biroë* ∞ *Bi-reum* l. c. 60. *Βονρόττω* ∞ *Burdipta* l. c. 61. *Burticum* ∞ *Ηεροντικόν* l. c. 62. *Βρύγιον* ∞ *Βρίγιτης* l. c. 63. *Ηώταλος* : *Πανταλία Peatalia* l. c. 63. *Πορο-* ∞ *Παρα-* -παρα : -περα l. c. 63, 65; vgl. auch den Stufenwechsel des „Kompositionsfugenvokals“ in *Breiero-* : 'Αθν- : 'Υμαν- ∞ *Acata-* : *Σκιατη-* : 'Επται-(τράλις l. c. 8) : Αβθι- l. c. 63, 70. (*Pele-n*)-*dova* ∞ -*dava-* : -*dева-* l. c. 64, 70 : (*Plovz*)-*divn?* -βορι- (in redupl. *Πιρο-βορι-*) ∞ *Ηιρο-*

¹ zu § 3 — : vgr. δοῦλος Oštir Beitr. alr. Spw. § 459.

βορι-) l. c. 64. *Πλευρος* ∞ *Πλευρος* l. c. 65. *Πολύρδα* ∞ *Πάλοδα* l. c. 65. sl. **Iskērē* ∞ **Oσκιλ्लος* l. c. 94. *Μυρτώνιον* ∞ *Μέρτηρον* l. c. 67. *Μορισηροι* ∞ *Μηρισός* l. c. 67. *Μούνδεπα* ∞ *Μέρδα* l. c. 66 f. *Ρακώλη* ∞ *Ρα(i)κηλος* l. c. 68. (*Rumbo*)-*dona* ∞ -*δαρα* : *Δινο-* *Dini-*, -*διρα* l. c. 58, 69, 72, 86; *Plovē-dinē* < *-*dynē* oder *-*dintē*. *Ια[γ]ώ/όνιον* ∞ **Διγα-* > *Δάνειον* (**Δαγ*^o > *Δανίον*) : *Δάμιτον* l. c. 70. -*βνζα* ∞ -*βιζα* l. c. 71. *προ-διογρα* ∞ *Διεργα* l. c. 71. *Δοχι-* ∞ *Δαχοι* : *Δεκί-βιλος* l. c. 31, 73. *Δορο-στόλος* : *Δουρο-στόρον* ∞ *Δρι-στρα* l. c. 73. *Druzi-* ∞ *Δριζι-* l. c. 74. *Τυρι-* ∞ *Τιρι-* l. c. 75. *Τέρε-* φως ∞ *Tirepsum* l. c. 75. *Τόμες* ∞ *Ταμο-τ-βαρι* l. c. 74 f. *Τορώνη* ∞ *Τερώνη* l. c. 75. *Τρόσμις* ∞ *Τροισμις* *Troesmis* l. c. 76. *Ζόβρα* ∞ *Ζάρβα* l. c. 76. *Σαλν-μ-βρια* ∞ *Σαλα-μ-βρια* l. c. 78. *Sostica* ∞ *Siosta* (*io=æ* oder *eu>iu?*; ähnlich *Zi(o)στρον-*) l. c. 77, 80. -*σουρα* ∞ -*sara* l. c. 79, 81. *Suci-* ∞ *Ζεκε-* : *Ζικι-* l. c. 81. *Σμόρνη* ∞ *Zmırna* l. c. 81. (*Σπι*)-*βριφος* ∞ -*βαρι/α* : -*βιρι* l. c. 74, 78, 81, 87. -*στορος* : -*στροφον* l. c. 81. (*Στελε*)-*χόρτα* : *Κονρτον-* ∞ (*Δινι-σ*)-*χόρτα* (*Κρατι-σ*)-*χίρτα* : (*Χερδού-σ*)-*χερα* l. c. 81 ff., 86 f. *Κορμον-* < **ku'um-* ∞ *Κονιμε-* *Quime-* l. c. 85. *Κυβερ-* ∞ *Κιβη/ερις* l. c. *Κοστο-* ∞ *Casta-* : *Coisto-* *Κιστο/-ι-* l. c. 86 (cf. auch I, 107). *Colla* : *Culla* ∞ *Κέλλαι* : *Κοιλα* *Cui/ela* -*ζιλον* l. c. 85 f. *Κομο-* ∞ *Κομι-* l. c. 86. *Τέμπνορε* ∞ *thess.* *Τίμπεα* l. c. 89. **Οσκιος* ∞ *Οἰσκος* **Iσκος* l. c. 94. *Οῦτος* ∞ *Οῖτος* l. c. *Ηάννισος* ∞ *Πάννισος* l. c. *Λουδίας* ∞ *A/Ποιδίας* l. c. 96. *Αι-βυσσος* F, *Μονσίος* F ∞ *Ti-βισις* *Ti-μήσης* F l. c. 95, 97. **Iωρον* „paeon. Burgn.“ : *Ιωρα* x (i/λ) *Αύρισι*² „gr. Burgn.“ l. c. I, 18. ill. *Αύγγαρος* ∞ ill. *Αύγγαρος* l. c. 22 f. phryg. *Βρίανα* ∞ phryg. *Βρίανα* ; *Βρέγοι*, *Φρύγες* ∞ *Βρίγες* l. c. 29. *Bē-βυνκες* : *Βρενκοι* l. c. 35. *Κροῦσος* l. c. 36 ∞ lyd. *Κροῖσος*. ill.-thr. redupl. παρα-βιη „Getränk der Paeonen ἀπὸ κίγχρον καὶ χονύγης“ < **Borq-bōr-* (*B* auch in vsl. *proso* mit -*sθ-* wie ill.-thr. *amalusta?*) ∞ sl. *бъръ* „Art Hirse“; dazu vielleicht *Pyro-geri* Tomaschek I, 87 (οἱ. ∞ ḡ̄) *Ии-γεγοι* (-γεγ- = thr. Lautung des gr. -γεγ-) l. c. 105 = *Μελινογάγοι* l. c. 121?, *Pere-prus* l. c. II/2, 64, *Иио-βορι-δανα* l. c. vsl. *дѣбрѣ* ∞ *дѣбрѣ* „Schlucht, Tal“ = vkl. **dubro-* „Wasser“ ∞ etr. *Tiberis* F (*t* < *ι*), *ι δ.pr* „Fluß, Tal“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 125, 148; hieher mit *βῆ* ill.-thr. F *Τιαρος* *Tiáραρος* Tomaschek II/2, 97 f. (*Δρ* ∞ *δρ*) *Ии-σπιριοс* l. c. 95 neben *r/r* in *Ииγγας* l. c. und *b^c/p^c* in *Φάγροντις* l. c. 94. Wenn sl. *duma* „Ratsversammlung, Gedanke“ ursl. und nicht eine erst späte (sl. dial.) germ. Entlehnung ist, so < ill.-thr. **daumā/sj* (*ð/ð*; ill. *θ*-onet. thr.-phryg. Wörter!), worüber unten) phryg. *δονηος* „σίγκλητος“ < idg. **dhō-mós* : got. *dōms*. vrom.-vkl. **lī/igita* „Schlamm“ (vrom. *līga* „Bodensatz“?), valb. *lēgatē* „Lache“ ∞ vlit. *liūgas* = ill. *ξλος Λού*.

² zu § 3 — cf. Oštir Alar. I, 285.

γεον (*ό/δ*) vsl. *luža*. vsl. *m̄zḡ* ∞ valb. *mušk*³. **p̄ikla*^x > sl. **pichla* > r. *pilā* (-*chl-* > -*l-* ist nicht ganz sicher⁴!), germ. **fixl-* > assim. **þixl-* (Entlehnung des sl. Wortes aus Germ. oder gar Ahd. ist wegen der Endbetonung schwierig) ∞ lit. *piúklas* — *ī/ū* weist auf Ill.-Thr.; ob das Wort thrak. < idg. **pū-tlō-* oder ill., also voridg. (etwa **p̄lintc/s-l-* „Feuerstein“ = germ. *flint-*, *flins-* > dissim. **p̄intc/sl-* > germ. **fiŋþl-* + sl. **pin/sjla* > *pila*) ist, wie lat. *serra* gr. *χίρη* (*r/l*) lat. *lima* Oštir Alar. I, 283⁴, lässt sich nicht entscheiden. lat. *rēno* : sl. *runo* (kaš.-masur. *reno* < **rano* oder **rəno*?) < **raunn-* (*nn/nt*) **rauⁿto* > *ruto* — wegen ē/au (< *ό/δ*) und *nn/nt* wohl ill.-thr. und mit *π/π* zur Sippe von vsl. *baranъ* Oštir Beitr. alr. Spw. § 81; γ*pn* (*PN* ∞ *πι*). sl. *strvmenъ* „Steigbügel“ (*ὁμ/ὅπ*) rom. **streup-* id. REW 8299 — wohl wie lat. *astraba* „id., Sattel“ < ἀστράβη „Sattel“ durch ill.-thr. Vermittlung. ill.-thr. *rov̄tāst̄q̄* ∞ vgr. *σικνς*. ill.-thr. δύν < **dun^d* ∞ valb. **hiⁿδ* > *hiθ* — δ < τ/θ; *h* aus s < θ (oder aus x < θ^c?), wenn **hiⁿδ* < **henδ-* < *hand-* < **sand-* wie γιθε^t : ganz. valb. *buke* ∞ vphryg. βέκος. *Tomarus* B ∞ skr. *timor* „Fels“ (*i=i* oder *y?*). lyd. *Kανδαύλης* ∞ thr. *Kανδάων* Kretschmer Einl. 389³. "Ο/Ωδω/ονες ∞ Ἡδωνοι I, 39. ξονθός ∞ Ξάνθιοι (= ξαρθός) l. c. 42. etrusk. *fu-fl-unu-* „Weingott“ ∞ *Bi-βλ-ινο-ς* *oīnos* l. c. 42; cf. noch *Bv-βλις* „Melos < **oīnos*“ und *Bv/ιβλις* „Quelle bei Milet“. *Mυσοι* ∞ *Mοισοι* l. c. 47. phryg.-pisid. Συλήα-σσός „Ort mit reichen Getreidegruben“ l. c. 55 ∞ thr. σιρός „spelunca, Getreidegrube“. Θυρός ∞ Φιρέύς? l. c. 67. Δύ-σωρον B & Δι-σοραι l. c. 72. Οδρύσαι ∞ Οδριζιτώρ l. c. 81. *Comosicus* „rex et pontifex der Daker“ ∞ Δι-χόμης „dak. Teifürst“ l. c. 103 (: κομῆται „dak. Edelinge niederen Ranges“ l. c. II/1, 15). *Kότυς* „G, Fürstenn.“ ∞ *Kοτίσων* „dak. Teifürstenn. l. c. 103, II/2, 50. gall. **rūscō-* ∞ phryg. > gr. ρίσκος Boisacq 842 mit Überführung des idg. Materials unter alar. Phonetik wie in phryg. κίμερος „νοῦς“. κίκλην, νι : sl. *kumati* „verstehen“, gr. κύκλος, νν, wozu außer unten noch Triballer-Griech. bei Aristoph. Av. 1565-1693 vgl.: ἀναβίσω τρεῖς > [ἀ]ναβαῖσα τρεν[ς], σοὶ νάχος βακτηρίῳ κρούσω > σαν νάκα[ς] βακτηρίῳ κρούσα, καλὴν κόρην καὶ μεγάλην βασιλεῖαν > καλένι κόραννα καὶ μεγάλα[ν] βασιλισταῦ[ν]⁵; auch das Griech. des „Skythen“ bei Aristoph.

³ zu § 3 — *mu*-Präf. + sumer. *šakan* „Esel“ Oštir Alar. I, 292¹ (*η/λ*) gr. μύ-σκλοι „οἱ σκολιοί“ (*šk/kš*) μυχλός lat. *mūlus*.

⁴ zu § 3 — sl. -*chl/r-* bleibt erhalten, ausgenommen in *utro* aus **uchtro*, wo aber **uchtro* aus **ucha* < idg. **ausōs+us'ro* kontaminiert ist.

⁵ zu § 3 — " wie lat. *cerésea* > ill.-thr. **kér[e]/siⁿ-jā* neben **kersjā* > sl. *čeršvňa čerša*, dies infolge *n/n* in δι'λλεια : διέλεια, worüber unten.

Thesmophor. ist wohl eigentlich Ill.-Thr. : 'Αρτεμισία > 'Αρταμουζία, ἵνα τινάξῃ σοι. οὐδος σι λαλῖς etc.

§ 4. Aus dem unter §§ 1-3 Vorgeführten ergibt sich die Möglichkeit des alr.-ill. Stufenwechsels $\sigma \approx \rho : \rho : \hat{\rho} > u \approx a : e : i$ in sl. *skvlegz \approx ill.-thr. σκάρχη ($a = a$ oder e § 1) : sl.-germ. *ščvlegz, *skilling-; ebenfalls ein Stufenwechsel u. zw. alr.-ill. $\lambda : \Lambda (= \lambda\lambda) > l/r^1$: ll/rr¹ liegt dagegen wohl in $r : l : ll$ von σκάρχη : *skv/vlegz (l auch aus ll erklärbar !) : *skilling- vor.

a) Zu $l(l)^1 : r(r)^1$ aus $\lambda(\lambda)$ vgl. ill.-thr. :

Λοιδίας F : 'Ροιδίας Tomaschek I. c. II/2, 96. Αὐλον- : 'Αβρον- I. c. 3. Aulutra : Aurotra I. c. 4. -τελμις : -τορμος I. c. 37 f. -σαλος : -σαρ-υη I. c. 41 f. Ζάλ-δαπα : Ζάρ-δαπα I. c. 77. 'Αλούτας : Arutela (oder Dissim. wie in -πολις : πορις ?) I. c. 92, 21. Helice : Egerica I. c. 56. Βέλγη : Βίργη I. c. 59. Διήγυνλις : Diogyris I. c. 31. Κάλπης : Κάρπης I. c. 100. Δικνος : Δίρκος I. c. 97. Carbilesi (oder Dissim. ?) : Κάρβερος I. c. 84. Σικελία : Σικέρα I. c. 80. Σαλινδησσός : Σαρινδησσός I. c. 78. Λύβιστος : 'Ρονθοῦστα I. c. 69. Δονρο-στόλος (oder Dissim. ?) : Δονρο-στόρον I. c. 73. Κόλαπις : Κάρπης I. c. 100. vrom. *silus REW 7955 : σιρός I. c. II/1, 19. gr. βαλανεύς² : (n/λ) βρίλων (oder dissim. ?) I. c. 7. πάλη, πέλτη ? : πάρη I. c. 17. Malianda : Μαριάνδινοι I. c. I, 64. Καλλιπιδαι : Καρπούδ-αιμον I. c. 108. Ὑγονρος „ξηρβος“ : etr. ἀγαλή-τορε „παῖδα“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 350 ff., 459.

b) Das unter a) Angeführte erklärt wohl den r/l -Wechsel in σκάρχη : *skilling- — vgl. dazu besonders Καρπούδ- : Καλλιπιδαι — ; im übrigen vgl. zum Wechsel Simplex : Geminata in sl. *skv/vlegz, ill.-thr. σκάρχη : germ. *skilling- :

a) Liquidae: -τραλις : Τράλλεις I. c. I, 56. Κορπίλοι : Κορπίλλοι I. c. 69. Σμίλα : Σμίλλα I. c. II/2, 81. Πιλλωρος : Πιλλωρος I. c. 64. 'Ρώλης : 'Ρολλ- I. c. 29. Βράγυλος : Bargullum I. c. 62. σιρός : σιρρός I. c. II/1, 19. Ορησκος : Ορησκος I. c. II/2, 56. "Αρανλος : "Αρρωλος I. c. 54. Βέροια : Βέρροια I. c. 58. Buri- : Burri- I. c. 61.

β) Nasale: Bénoi : Bénnoi I. c. I, 83. Ηάννησος : Ηάννησις I. c. II/2, 94. Samus : Sammus I. c. 41.

γ) Zischlaute: Bisüras : Bisurāras I. c. 15. Πόσις : Πόσσεις I. c. 20. Basī- : Basīs- I. c. 58. Beson- : Bessa- I. c. 60. Alīsos : Alīsos I. c. 70.

¹ zu § 4 — $r : rr$ vermutlich aus $\lambda : \Lambda$ nach o-Vokalen, während $: ll$ aus $\lambda : \Lambda$ nach ρ -Vokalen ?

² zu § 4 — (b/b) valb. *^baln- + -est- „Bad“ > al' tšt-ís „mische im Bade kaltes Wasser mit heißem“? Hieher mit r/r thr. Ballanstra ?

δ) Explosivae: *Piarenses* (*p-* < *pp-*?): 'Α-ππιάρεια l. c. 53. Ιρύπτεια: *Drippa* l. c. 73. Κοῦπαι: *Cuppae* l. c. 86. *Abrutus*: Ἀβρυττός l. c. 53. Σοῦκαι: *Soukkoi* l. c. 90. Δρήχων: *Dricca* l. c. 97.

§ 5. In den §§ 1–4 wurde die Entwicklung der Stammsilbe **skol-* „Gold“ zu **σκαρ-*, **skill-*, **sku/il-* erörtert, so daß noch das Suffix der Grdf. **skolonG-* „aus Gold“ zu besprechen bleibt; der Übergang *-onG- > -x-* in ill.-thr. *σκάρ-κη* erinnert an ill.-thr. **boλ-onG-*, das über **boλο·nG-* zu *Βρόγγος* und über **bo·λonG-* zu *Βάργος* Tomaschek II/2, 94 wurde, ebenso ergab **Βολ-on-ι-* > *Περοντ-ικόν* = *Burt-icum* l. c. 62.

Zum **-nG-Suffix** vgl. ill.-thr.:

Βρόγγος: *Βάρ/ον]γος*. *Cosingis*: *Κόσων* l. c. 49. *Brunga* l. c. 63. Στρόγγυες l. c. 82. *Πιέγγας* l. c. 95. Δρέγκων l. c. 97.

§ 6. Die Übergangsform zwischen *σκάρκη* und **skuleng-* lautet **skaraⁿk-* mit **geschwundenem Nasal**, wozu vgl. ill.-thr.:

a) *Burticum*: *Περοντικόν* l. c. 62. *Κάψα*: *Κάμψα* l. c. 82. *Σκαπτησύλη*: *Scaptensula* l. c. 82. *Succi*: **Soncium* l. c. 80. *So-strā*: *A-sam̥us* l. c. *Μελιτιάς*: *Μελιντιάς* l. c. 66. *Ηάλοδα*: *Ηολόνδα* l. c. 65. *Πίζος*: *Πινζος* l. c. 64. *Apulum*: *Ompoly* l. c. 53. *Βοῖται*: *Πόρτες* l. c. 91. *Κοσσιντης*: *Κόμψατος*: *Κόμψατος* l. c. 100. *Σαργεντίας*: *Σαργεντίας* l. c. 98. *Τέρασος*, *Σίφετος*: *Τιάραντος* l. c. Δρήχων *Dricca*: Δρήχων l. c. 97. *Τάκαι*: *Τέμπανος* l. c. 91. *Κέψελα*: *Κύμψαλα* l. c. 86. „-προν[ν]ς, -λοις ἀγρια“: vsl. skr. *perun-ika* id.; zu valb. *perəndi*: vsl. *peri/yns* mit *nD/nn*, zur Bedeutung cf. etwa aegypt. *δηβρι-σεδώ* = λαρ-σάορα = *χρτον* *βασιλικόν* Oštir Beitr. alr. Spw. § 861. alb. *gate* < ill.-thr. **gaⁿt-* < lat. *ganta*. ill. *Vindobona* > **Vēⁿdumn-* > sl. *Vēdnī* – vkelt. *Vindo-bona* wohl < *Vindelicia* + *Bonna*: ill.-thr. -βωνα Tomaschek II/2, 58 und vielleicht „Venetergründung“. vgerm. **grand-* > ahd. *grant* (*r/l'*) vgr. κύρδυ: (*nd* ∞ "D") vsl. *grotz*. -κυρθης: -κενθος l. c. 46, 51. *Scopius*: *Σκόμβρος* l. c. 89.

b) Unklar ist es, ob in den obigen Beispielen der Nasal durch die Zwischenstufe der Nasalierung des vorhergehenden Vokals schwand oder ob er (weniger wahrscheinlich) infolge alr.-ill. Stufenwechsels zu *n^c* aspiriert in *v* (*velares n*) überging, das über ' schwand, wozu etwa vgl. ill.-thr.:

gr. *ὅμινον*: *ὅμια* Tomaschek II/1, 28. *γονολῆτα*: *γονολῆτα* l. c. 29; *νένδ* „Stein“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 843. δι-ίλεια: δι-έλλεια l. c. 31. *Βιθύαι*: *Βιθυροι* l. c. I, 65, 67 (mit βι-Präfix zu Θυροι). gr. *λέγυνος* > ill.-thr. **lāguⁿ-* > sl. *lagvənъ*.

§ 7. In den unter § 6 angeführten Fällen kann *n* auch über *λ* geschwunden sein; zum alr.-ill. *n* ∞ *λ* : *λ* = *n* : *l/r* : 0-Stufenwechsel vgl. ill.-thr.:

a) Stufenwechsel *n* ∞ *λ*:

βύρανος : *βόλινθος* l. c. II/1, 5. gr. *βαλανέος* : *βούλων* l. c. 7. *γάρος* „Wein“ Schrader 944 : *ζειλά* l. c. 10. lat. *minium*¹ : *μίκτος* l. c. 16; *i* < *λ* ∞ *l* > τ Oštir Beitr. alr. Spw. § 417. lat. *sūcīnum* „Bernstein“ (durch Ill.-Thr. vermittelt): *vskyth. sacrium*, *peurop. > aegypt. sacal* Schrader 75. *Βιλληνός* : *Βιλληρος* l. c. II/2, 94. *δάκιρυ daccina* „λεπτώνιον. λογχίτης“ < vrom. **daca* „Dolch“ (*n/n* ∞ *λ*) **daculum* „Sichel“; *k* < *nk* wegen sicil. *ζάγκλον* „Sichel“ aus *γάνκ* (*θnK* ∞ *λnk*, analog. : *δnk*) : vgr. *λόγχη* „Lanze“, worüber weiter unten; wegen „λειμώνιον“ kaum zu alr. *λὸν* „Wasser“ Oštir Alar. I, 305 ff. Ebenso ill.-thr. *n/λ* in lat. *asinus*, *catinus*, *cuminum*, *lagena*² > sl. -germ. **asilāx-*, **katilāx-*, germ. **kumil-*, ahd. *lägela*; in germ. **ximil-* neben as. *hēban* ist auch *m/b* vgerm. (: vgr. *χμίλεθος*). vgot. *aglaitei* „Unzucht“ ∞ lyd. *άγνεώρ* „Hurenhaus“ (Suffix wie vahd. *araweiz* < alr. *-*θnA* ∞ -*θnA* > vgr. *θιθινθος*). Auch germ. ***igil-* kann alteurop. sein, dies wegen *n/n* in vgr. *ἐξίρος* : vlit. *ežys* (*n/λ* > lat. *ēr* gr. *χίρο?*). In kr. *molstir* wohl erst sl. Dissim.; ebenso in aksl. *rakno*³ *raklv*, das vielleicht mit *λ/n* zu

¹ zu § 7 — vlat. *minium* „Zinnober“ + *λο*-Präfix : vlat. *ta-minia* „eine an Hecken gemeine Pflanze mit roten Beeren“, *tamnus* „deren Stock“; zu berber. *ta*-Präfix cf. vlat. *ta-marix*, *ta-buda*, *ta-gantes* etc. Schuchardt Rom. Lehnw. i. Berber. 16.

² zu § 7 — *oi* in *lagoena* durch ill. oder etr. *ü/oi* < *ó/ô* aus *ü* in gr. *λάγνος* Oštir Alar. I, 299. Ähnlich ill. oder etr. *ā/ai* in *σκανά* > *scaena*.

³ zu § 7 — cf. noch kelt.-rom. *rac(h)ana* „Kleidungsstück“ (*k/x*) vgr. *μά-γαρα* „*Fell > *Leder > fouet“. Zum vgr. *m*-Präfix cf. vgr. *μά-γαδις* (*zr/kt*) *ζαγέα*; vgr. *μα-γέδαιος* „δρός σιλφίον“ (*Giō lōλ ∞ Giōδōλ*) **ksiλ* > vgr. *σιλ-φιον* = vlat. *sirpe* „silphium“, *lac* *sirpicium*, mit *c* statt *t* wegen *pix*, (*λ/λ*) vgr. *μά-στ-ετορ* „Blatt des Silphium“; vgr. *μα-κίλα* *γράγματα*, *δρύγατοι* „μά-κελλον“ „marché à la viande“ = vlat. *macellum* „marché aux vivres“, sicil. *Má-κελλα* : etr. > lat. *cella* „Vorratskammer, Kammer, Zelle“ (etr. auch „Grabkammer“), kleinasiat. *-γελα* (mit Kompositonslenition) „Grab“ Oštir Alar. I, 302; vgr. *μί-σκο-ς* : *ά-σκό-ς* Oštir Alar. I, 297, 298¹; vgr. *μέ-γαρον* „chambre, salle“ : (+ *λο*-Präfix >) lat. *tu-gurium* „Hütte, Schuppen“ (: aegypt. *ə-t* „Kammer“, sumer. *ga* „Haus“ > *[r/r]* *in-gar* „*Stein + Haus“ > „Mauer“?); vielleicht vgr.

alteurop. > gr. *váxos* „Vließ“, apr. *nognan* „Leder“ und mit *s*-Präf. zu vgot. *s-naga* „Kleid“ gehört. *Koύσαρα* : *Κούσουλος* l. c. 87. -δάρα : -δορις, -δαλα l. c. 57, 74, 86. *Samnes* : *Σάμυλος* l. c. 41.

b) Stufenwechsel $\lambda : \lambda'$, wobei λ über ι zu i und über τ zu τ' wird; i und τ' ergeben, soweit nicht i analogisch zu j/J wurde (dies wegen der Lenisstufe i bei der j -Reihe), im Ill.-Thr. $\tau' > 0$, so daß zu **Liquida** ∞ **Schwund** im Ill.-Thr. vgl. :

μάχλος „*asinus > lascif, impudique“ mit ϕ/ϕ zu *μν-χλός* „âne reproducteur“ < **mu-kšl-* > lat. *mūlus* „mulet“ (λ/n > sumer. *šakan* „Esel“), wie sicher mit *kš/šk* hieher vgr. *μέ-σκλοι* „οι σκολιοι“; vgr. *μί-λαθρος* „poutre de toit, toit, maison“ : vgerm. **lapp-* „Latte“ (θ/θ) vlat. */ʃ/asser* „Balken, Latte“ — kaum hieher mit *l/l* etrusk. > lat. *atrium*, da eher mit *a*-Präfix und vidg. *t/b* zu vidg. dial. **treb-* „Haus“; *μι-φορες* „*sterblich“ : etrusk. *lupu* „mortuus“ (ϕ/ϕ) vgr. *λ-λιθας* „rezoúcs“, — cf. auch vgr. *ἄρη-φορτος*; vgr. *μι-μαι-κνλον* : (ϕ/ϕ) *κό-μαρος* (m/m) vlat. *ar-butus*; vgr. *μι-σχος* „houe“ (θ/θ) vsl. *mo-tyka* : vkelt. **sukko-* „Pflugschar“ ($\theta\phi K \infty \lambda\phi\chi$) vlat. *ligo* = redupl. vgr. *λι[γ]-σχος* „Hacke“. Aus dem Vorlat. vielleicht hieher: vlat. *ma-tula ma-tella* „*Stein > Topf“ Oštir Alar. I, 274 ff.; *me-tella* „mit Steinen gefülltes Holzgeflecht, das die Belagerten auf die Köpfe der Belagerer ausschütteten“, *mu-talus* „Krag-stein“ : etrusk. *tular* „cippi“ Oštir l. c. Aus dem Vorkelt. vgl. : **mū-kurn-* „Knöchel“ > kymr. *migwrn* (*k/-k^c-* > *h*) gall. *or-diga* „große Zehe“ < „Fuß + Finger“, bask. *hor-* „Fuß“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 65, 353, wozu noch mit *δ*-Präfix vkelt. **as-kurn-* „Bein“ > kymr. *asgwrn*; vkelt. **makajā* (*r/r*) **makarjo-* „Feld“ Stokes 196 (*k/x*) vkelt. **mag^{f/r}o-* l. c. 198 : alteurop. > idg. dial. **agro-* neben **adro-* (= sumer. *agar, adar* „Flur“) > arm. *art* — *g* > *ǵ* in ai. *ajra-* wie sumer. *balag* > ai. *paraśu-* Oštir Beitr. alr. Spw. § 73; vkelt. **ma-kk^wo-* „Knabe, Sohn“ (*K/x*) **ma/o-g^{f/w}u-* „Diener“ Stokes 197 f. (mit urkelt. *wu* > *u*) = vgot. *mag^{f/w}us* „Knabe“, *mawi* : (*w* < *w* < *m^c/m*) vkelt. > ir. *cumal* „Dienerin“ l. c. 70, *kb/ml* „Kind“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 39; vkelt. **ma-glo-* „Fürst“ Stokes 198, gall. *Magalos G* : *kleinas. -γελα* „König“ (*z/l/kr*) gr. *μάχαιρ-ες* „les dieux“ > *μάχαιρ* „félicité“ (*kɔr/zɔr*) *kleinas. Οσο-γωα* „Zeus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 97, 378 (= sumer. *din-gir* „Gott“ < *dun* „Herr“ l. c. § 477 + **gir*); vgall. *Me-cusa* „O an der Mosel“ > *Moxius* > *Mosa* „Maas“, *Mosella* „Mosel“ : *Cus-* etc. F. Holder s. v., Oštir Alar. I, 280, 304, 307; illyr. *Με-τοῦλον* „auf zwei Gipfeln eines steilen Berges“ (*l/L*) *Toῦλλον* „Triglav“ = etr. *tular* „cippi“ Oštir Alar. I, 276 f., *l/l* wie *-bona*: *Bonna*.

Diurpaneus : *Diuppaneus* l. c. II/2, 32. ἀριαρ-σεξέ : ἀρια-σ-σεξέ sl.
**Iskurbz* : "Οσκος l. c. 94; Grdf. *oskor-. Κέρτουζα : κάττρουζα? l. c. 46.
Σκύμβρος : *Scopius* l. c. 89. Τέμπνυρα : thess. Τέμπεα l. c. Δινδόνηη :
Δινδόνηη l. c. 72. ill.-thr. *molo-n-tor- > *Μελωντοραι > Μίτραι: *Melartušas*
l. c. 66; -tor- „*Ort“ < alr. *Or (cf. γῆ Oštir Alar I, 276 ff.); *r-
in ill.-thr. -dea, -dia „*Ort“ l. c. 69, 73, 83 (r/r) -σ-τυρον „*Ort“ l. c.
81 (ό/ό) -τελις „*id.“ l. c. 73. -σιφη „*Kind, *Tochter“, -σαριος „*Sohn“
: -σαριος „*Sohn“ l. c. 42, 46; vgl. noch -σιλος „*id.“ l. c. 18. σιφός
„spelunca, Getreidegrube“ : *Sio-sta* (θ/ό) Σιν-σιός l. c. 80. -πορις,
-τολις „*Sohn“ : -paus „*id.“ l. c. 18, 21. -τυρις⁴ „*Ehefrau“ : -πονος,
-pus „*id.“ l. c. 18, 21; etr. *pu-ia* „Ehefrau“ Oštir Beitr. alr. Spw.
§ 83. *Tράλλεις*, arm. *T'ret-k'* : *T'rač-i-k' (k' = arm. Pluralform.?) >
Θράκ-; cf. mit Θέας (θ = θθ) lyd. ἡ-στραλλαν τὸν Θράκα l. c. I, 55, 57.
gr. Λάγισα „*Burg“ : "I-ωρον „paeon. Burg“ l. c. 19. sl. *banja* < ill.-thr.
*banja < lat. *balneum*; übrigens *l*-Schwund ist auch rom. vsl. *lāknu
> lanv „ein Feldmaß“ : etr. > lat. *acnua* „ein Feldmass“ Oštir Beitr.
alr. Spw. § 789 — ebenso vgr. αἴροι : vlat. *laurex*, vlat. *ebur* : vgr.
-λέγας Oštir Alar. I, 285. vsl. *lēkz*, vgerm.-got. *lēkeis* (lōK & 'ljōk)
igr. ӯзос (k/K = kk) ir. ӯcc, kymr. iach; kk < K'k wegen k'icn > š-g in
ikelt. *lēsag- > ir. *līačg* (l/l) vgr. Λσχ-ληπιώς. ill.-thr. *sim-peax*, *scinpoax*
> *simpotax*? „αρνύ-γλωσσον“ : valb. *ber* „Schaf“ Oštir Beitr. alr.
Spw. § 317. vsl. *nēd̄ro* (: *nad̄ragy* „feminalia“?) : vgr. νηδύς. etr.
et̄sv-. vlit. *lāpē* „Fuchs“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 89 : (B/b) ill.-thr.
Ցիրու „Ալարէնիծէ՞ (ՇՌ ՇՌ) vphryg. օհարօն, Ալարուշ“ Tomaschek
I/1, 9, vsl. *ՇՌ/meng- > *omegə* „aconitum napellus, slov. omej ali
isjak“. 'Օքդղսօն: Օդղսօն⁵. *V-i-adua* : *Od̄ra*; 'Ա-Գնրաչ „fl. Thrac.“.

⁴ zu § 7 — Mit alr. Kompositionslenition vgr. Ա-թօռ „jeune ser-
ante“ < „*mulier“ > Ա-թօռ „efféminé, mou, délicat, tendre“ (b'or & Bōr)
gr. δ-πνιω „prendre pour femme“; dazu mit δ-Präfix vielleicht etrusk.
-*pur* „(Neben)weib“ > lat. *spurius* „Hurenkind“, *spurium* „weibliche
cham“. Zu α-Präfix in Աթօռ cf. : *Astura* : *Stura*, Ալերտաւ : *Ալերտաւ*,
Արաւուս : *Արաւուս*, Արգայաց : *Կրայաց*, Արկրոն : *Տարոն* Ribezzo RvIGI,
I/3-4, 65 sowie vgr. Ա-ցր-ատրէ „չոռ-ճծորս“ — -ատրէ- kaum als „*Zahn“
! idg. γ/ed „essen, Zahn“ oder zu bask. -atz in *ox-atz* „չոռ-ճծորս“,
indern zu ill.-thr. -st- in Pflanzennamen : *amalusta*, չոռօտրη etc., wo-
über unten —, vsl. *o-garz* (z/k) vgr. *Kiç-թէզօս* „*Hund + Unterwelt“,
orüber ausführlich Oštir Beitr. alr. Spw. § 66, Alar. I, 305, wo
297 f. auch weitere Beispiele des α-Präfixes im Vorgr.

⁵ zu § 7 — valb. *kað-i* „Gerstenkorn im Auge“ = vgall. *c/ga(s)saria*
Holder s. v. mit [r] (kaum ') vor zd/d zu peurop. > idg. dial.

Zu *(n)n/λ>'/j* cf. etwa *Harrowia: Hatoria* Oštir Alar. I, 307. *Zλωνς* -*ζωνη* : *Zalēna* Tomaschek II/2, 76. ill. *Telaulum* (*aul* < *aw'l*) : *Telavius* < **telavi'o-* (*w'l/mn*) *TedafmJnius* (*D/-d-* > *d*) skr. *Zrmanja* — zu *mn* > *"n* & *"l* cf. *Drymon* > *Drinius* **Drilus* Pichler Austr. Rom. s. v. *Bellono* : *Belloio* Pichler Austr. Rom. s. v. *Delmion* : *Delminium* l. c. ligur.-illyr. *-eia* „Lokalformans“ mit *i/N* zu kleinas.-etr. *-a^xnn-* id.? Zu *l* & *'/j* vgl. noch vgr. *βλέννος* : *βαιόν*.

§ 8. Der Nasalschwund in *σιλεύη* gegenüber **sku/il(l)eng-* ist im Vorhergehenden mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit begründet worden, es bleibt noch übrig, den Vokalschwund zu erörtern, wobei oft unsicher bleibt, ob im Anlaut Schwund oder Präformans vorliegt; dazu vgl. ill.-thr.:

a) *Μέργος* : *Bούργος*. *Burticum* : *Ηεροντιζόν*. *Σπάρτος* : *Σπαράδος*, *Βονρ-ζέντρος* : *Βονρ-δαβα* etc. Kretschmer Einl. 228. *Μίδοζος* : *Λιθόδοζος* Tomaschek II/2, 6. *Bούραρζα* : *Bugaraca* l. c. 62. *Druzi-* : *Οδρύσαι* l. c. I, 81. *Piarenses* : *Αππιάρωνα* l. c. II/2, 53. *Σξιος* : *"Οσιος* l. c. 94. *Δρεστρα* : *Δρεστρόφον* l. c. 73. *Κιβρος* < **Κιαβρος* : *Klaibros* l. c. 100. **bereg-* > *Bίρη* : *Bοργε-* l. c. 61. lat. *patina* > ill.-thr. **pātnu* > sl. *pa[n]ny* > germ. **pannō*. lat. *cerēsea* > ill.-thr. **kersiā* > sl. *čerša*. gr. *μήντη-* > ill.-thr. **lābt-ū* > sl. *laty*. ill.-thr. *Αλυώς* : sl. *Lomъ*; *Arutela* : sl. *Lotrъ* Tomaschek II/2, 92.

b) Anschließend an den ill.-thr. Vokalschwund in den worttonlosen Silben bespreche ich kurz den ill.-thr. Vokalquantitätenwechsel *a^x* : *a^x*, wobei die Länge wahrscheinlich dem hauptbetonten, die Kürze dem nebenbetonten Vokal zukommt; überdies wird unter gewissen Bedingungen die Silbengrenze in den Konsonanten verlegt, wodurch die vorhergehende Länge vor der Geminata gekürzt wird, wozu Ähnliches im Kleinas.-Etrusk. bei Herbig Kleinas.-etrusk. Namengleichungen 31 vgl. Dazu vgl. ill.-thr.:

Κορτίλοι : *Κορτίλλοι* *Κορτίλιοι* Tomaschek I, 69. *Βήσσαι* : *Bίσ(ε)αι* l. c. 73. *Στρις*, *στρός* : *Στρρα* l. c. II/2, 80. *πῖνον* : *πίρος* l. c. I/1, 18. *Ζητρον* : *ζίτρη* l. c. 12. *Βύρασος* : *βύρασος* l. c. 6. *Δάκοι* : *Δάκης* l. c. I, 101. *Ρουμητάλχης* : *Ρουμητάλχης* l. c. II/2, 28; *Ρουμητάλχης* : *Ρουμητάλκος* l. c. 29. *Ρόβλης* : *Ρόβλη-* l. c. 29. *Σάδωνος* : *Σάδονος* l. c. 41. peurop.

**ghalerzd-*, **ghrzd-* „Gerste“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 69, wogegen im Suffix von *gasaria* : vlat. *hordeum* wohl *r/r'* vorliegt; ebenso in valb. *breð-i* „Tanne“ (A/A) vlat. *a-bil'ret-* (: vsl. *borr* /x/ & *pA/*) ligur. *padi* Oštir Beitr. alr. Spw. § 185), vlat. *pirum* : vgr. *ū-piōn*, *Laranda* „O Cappad.“ : *Aeuanδis*.

*lin- : *lin- „linum“. Κετρη- : Κετρι- l. c. 48. ζίλας : ζίλαι l. c. II/1, 11. Weitere Beispiele oben §§ 1-3, Tomaschek passim.

§ 9. Während sl.-germ. *skilleng- g aufweist (wie ill.-thr. Dolongae), hat σκάρκη statt g den k-Konsonanten (wie ill.-thr. Σόλογχοι); beide Reflexe gehen auf die Fortis G der Grdf. *skolonG- zurück, u. zw. g auf die aus Fortis entstandene Lenizata g, k auf die Fortis G, die über Geminata gg zu k wird. Zur Fortis B D G etc. im Ill.-Thr. vgl. den Übergang der idg. Media zu Tenuis in denjenigen idg. Sprachen, die in den alr.-illyr. Artikulationseinfluß gerieten, d. i. im Phryg., Armen., Tochar. Hermann KZ L, 303 ff.; alr.-illyr. ist wohl auch derselbe Vorgang im Germ. und in den idg. Lehnwörtern des alr. Hethitischen, wobei das Idg. des Thrak., Phryg., Tochar. und Idg.-Heth. sowie des Germ. zu der Centum-Gruppe gehört, während das Arm.-Alb. ein Satem-Dialekt ist. Mit Lenizata g aus Fortis G fällt ill.-thr. zusammen Lenis x, die zu g wird, so daß die k-Reihe, die in der Fortisstufe als K = kk und als Lenizata k, in der Lenisstufe als x > g erscheint, oft schwer zu scheiden ist von der g-Reihe, die in der Fortisstufe als G = gg > k und g erscheint, daher im Folgenden beide Reihen zusammen vorgeführt werden.

a) Stufenwechsel b ∞ p:

-ταρβα : Tarpo- Tomaschek II/2, 74. -βνρος, -bori (in Πιρο-Βοριδαύα), -βαρα/ι, -βτρις : -para, -pera l. c. 56, 63 f., 78, 81. -δαβα : -δαπα l. c. 67, 77, 81. Bur[on]ticum : Ηεροντιζόν l. c. 62. Βίστρος : Πίστρος l. c. 61. Βάρης. -βωρα. -βορρορ : -πανα, -πενε l. c. 58, 64. Βαδαρα : van. patari¹ „Stadt“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 24, 167. Ζιβοτης : Ζιροτης l. c. 39. Βοδαι : Ηόντες l. c. 91; cf. ill. Bontas. cinu-bula : dinu-pula l. c. II/1, 34 f. Βοιάρται : Priantae l. c. I, 43. Σκόπιος : Scopius l. c. II/2, 89. vgr. βαίρη : valb. pet-ke, vgot. paida (< *pait^cáx-). vgerm.-vsl. *berg- „Berg, Ufer“, vrom. *barga „Uferböschung“, ill.-thr. Blōra Bρήγη-, valb. breg- (< *brag-) : vsl. pergynja „Berggegend“, kleinas.-vgr. πίργαμα „Burg“ (ό/ό) πύργος (dazu mit g > d' ill.-thr. Βουρζιάων „arx Getarum“?) etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 52 — ebenso gehört vlit. krantas „hohes, steiles Ufer“ zu vrom. *(s)caranto- „Stein“ Oštir l. c. § 72. vsl. borna „Egge“ : ill.-thr. *πάρνη > assim. πάρηη „θυρεός“; beides < *b/Bar/d]n- „Erz, Eisen“, wozu vsl. bordy „Axt“, vgerm. *bardo“ = ill.-thr. *bard-o/u“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 117 ff. : bask.

¹ zu 9 — Dazu mit ^d τιτταρα „ein Kastell“ l. c. 53 und mit ^r -πτα l. c. 54, 61; wenn „Stadt < Burg < Fels“, so hieher ill.-thr. *petile(r)- > sl. pet' pet'era „Fels, Ofen, Höhle“ + ill.-thr. Ηέσσιτρον.

burdin burni „Eisen“ : *^bor^z- > ar(t)e „herse“, √brθ-n. ill. > skr. o-bala (oder *ob-vala ?) „Ufer“ : (l/r) alteurop. *āpe/ar- > vgr. ἄπειρος, vgerm. *ōfar-. vmessap. βρέρδον βριντίον (n^z/n^t > nd > a^xnn > ān) valb. brin-(ōn/ōr) vlit. briedis : (*ōⁿz-) vsl. plot-unz Oštir Beitr. alr. Spw. § 92 — dazu ill.-thr. Πρειδίς, Brendice Tomaschek II/2, 62, 65? vgr. ζάννα-βις : vsl. konopja — bsl. iē-Femin. zu masc. *konopъ wie lit. sēnē sēnis — (k/k^c) germ. *xanap- ; zu „Rohr + Nessel“ cf. „Nesel + Rohr“ in vsl. (i < ō/ō > a) pos-konъ Oštir Beitr. alr. Spw. § 58, 151, 323-9 : √kīnδ „Rohr“, √bō-n „Nessel“. illyr. Pelsō : vrom. *balsa (ki/K'it > [k]t) vsl. bolto Oštir l. c. § 45. vsl. kūlbjъ „Gründling“, valb. kułb-i (wegen t aus *kula^xb-?) : vgall. clopias „ein Fisch“ Holder s. v. ligur. Bóδ-εγκος : (o/ō) Padus Oštir Beitr. alr. Spw. § 125, 147; hieher zu √pō „bassus“ neben l. c. § 148 angeführten illyr. Entsprechungen wohl auch ill. Clam-betae „O am F Telavius“ Pichler Austr. Rom. s. v. (: Clavis F) und vgr. ἀλ-βδ-ώ „se plonger dans la mer“, vlat. a-bd-ōmen „Unterleib“ — kaum dazu mit vgr.-bd > d (wie σιβδη² > σιδη) gr. δύ-ω s'enfoncer —, vir. báidim „untertauchen“; zu peurop. *p/π-^z „F < tief > *Unter-“ cf. noch Poedikon „Poigtal bei Adelsberg“ Pichler Austr. Rom. s. v. (ō/ō) *Pad-ist-on-ja > slov. *Podbstonja > Postojna? (Poreston Anonym. Rav. = *Podeston mit d/r [= Schreibfehler, Stufenwechsel ^z/λ oder d > r-Lautwandel ?]).

b) Stufenwechsel d ≈ t:

-δοκος : -τοκος l. c. II/2, 6. -διζος : Μέ-τιζος l. c. 66. Καρπονδ- : Καρπάτης l. c. 84. Dierna : Tierna l. c. 71. Ardilenus : Ἄρτιλας l. c. 7. Σύρανδος : Τύραντος l. c. 74. Κεδρη- : Κετρη- l. c. 48. -δεσδος : -δεστος l. c. 100. *Οῦδος > *V-yd^v : Οῦτος l. c. 94. ? idg. *gⁱhedn- ? : phryg. ζέτνα l. c. II/1, 12. √kt „Katze“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 66, Alar. I, 298 in liby. coro-cotta „Hund + Katze > Hyäne“, vgr. i-xτiς „Wiesel“, ill.-thr. P Kárras Tomaschek II/2, 48, vlat. cattus, vsl. kotъ/y, nhd. Katze (tz < tt) : *kr > germ. *kad- > nhd. Kater; r erinnert kaum an sl. kocurъ < *kotъc-urъ, Endbetonung von kotъ spricht gegen direkte Entlehnung aus Rom.-Germ. vgr. ἀδράφαξυς (ō/ō) ἀτράφαξις etc.

c) Stufenwechsel g ≈ k:

Τολόη : Κολόη l. c. II/2, 88. Dolongae : Δόλογκοι l. c. I, 67. Γραστώνες : Κρηστώνες l. c. 35. -γολα „*Fluß“ : -κελος l. c. II/2, 98.

² zu § 9 — Vermutlich als alr. *θōπθ (θ = τ aus t(t) < θ wegen θ = T ≈ τ) zu √θpθ „malum“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 122 : vsem. *θpλ^c > tph, vgr. *θpλ > μέ-σπιλον, vgerm. *λpλ > *apl- (p/π) vsl. *abōl- etc. l. c.

**Haray-* > *Πάγγαιον?*, b. *Panega* : *Háraš* l. c. 94. **λογι-* : *Arci-* l. c. 54. vsl. *kvrga* „Art Gefäß“ : *kvrčagъ* „Krug“, *kvrčma* (: vnhd. *Krug*³ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 47). ill.-thr. *Μαδα-γαύα* „Name einer Gemahlin“ Tomaschek II/2, 23 < **zar-uⁿ-ā* : (*o/ō*) vsl. *kurva* „Hure“; dazu valb. **x^rrōn* > **grān* > *grua* „Frau“ und vgerm. **k^cōrōn*⁴ > **xōrō* „Hure“ (*i/ī*; *đ* = *δδ̄*) vgr. *κάσσα* (*n/l*) *κασωρίς* *κασάνγα* *κασαλβάς*⁴ id., *γ/κδ-n* „Mädchen“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 351-3? ill.-thr. *γέντορ* „*ζητίας*“ : vsl. **četv* in *četvchulъ πρωτοσπαθίριος* (*knt/xⁿt*) *či-gotv* „*σπα-*

³ zu § 9 — *Kⁱ/kⁱ* > *č* (und *Gⁱ/gⁱ* > *dž*; cf. auch *k g* > *k ġ* vor Palatalen) > nhd. *Krause*. Ebenso vielleicht ill. (wenn nicht Schreibfehler) *Calona Calouctanus* : *Salona* (: peurop. **Xⁱal* „Salz“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 458); *Gaganis* : *Saganis Gazana*; *Gardellaca* : *Sardeltaca*; *Faltestris* > **xel-* > **X' altestris* > *Saltestris* neben **[x]l-* > *Lassestris* (ss < *θ* oder *p* ∞ *θ* oder *T* > *Faltestris*) ; *Bacuntius* : skr. *Bosut* (: vkelt.-vgerm. **bak-* „Bach“ Holder s. v. *-bacis*); *Col(l)entum* : *Solent(i)a* (?; cf. Skok oben S. 8); vrom. **balca* „Ried, Sumpf“ (+ *-t-* „Fem.“) > vbsl.-alb. **bal[k]-ia* [*ʒ/p/*] vrom. **palta* REW 6177) : vrom. **balsa* „Pfütze“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 45; dazu ill. *Pelso* *lacus* (*p/ʒ*) *Balc-antia* Holder s. v., *Belca* F l. c., *U-belca* „F Gall.“ Forbiger III, 127 (*ʒ* ∞ *p^c* > *fʃ* > *w*) *Valco* „am Pelso“, *Volcae* „V Germ.“ (cf. „*stagna Volcarum*“ Holder s. v.), *Volcea palus* „Pann. infer.“ = *Hi-ulca Hi-ulco*, *Vulconum* „F Gall.“, *Ulca* „F, Pichler Austr. Rom. s. v.“ — vgl. daneben *br/R* „palus“ in vsl. *bara*, valb. *beř-ák*, ill. *Metu-baris* „Inselnland zwischen Bosut . . . Savus am Ausgang von Volcae palus“ (: kaum vkelt. *matu-* „Bär“, eher valb. *mat* „Ufer“), dissim. *Mastrabala* „Sumpf in Gall. Narb.“ Holder s. v. Der Wechsel *Velar* ∞ *Palatalspirans* ist also im Alar.-Ill. dreifachen Ursprungs: a) Stufenwechsel *Kⁱ* ∞ *kⁱ*, b) Palatalisation, c) analogischer Stufenwechsel *Xⁱ* ∞ *xⁱ* (< *θ^c*), wozu etwa noch vgl. zu *ἱδρη* „equus, asinus“ (*JPN* ∞ *ἱτη*) Oštir Beitr. alr. Spw. § 152 a, Alar I, 291 : vsl. *ko[m]njv* > p. *koniczyna* „Klee“ (cf. „Pferd > Klee“ noch in vsl. *dętelja* „Klee“ < etrusk. *δέμιρος* „ἵτητος“ (*mn/ʒ*) vlit. *dobilaī* „Klee“ l. c.) ∞ **đ/c/mi* > vgerm. **sm-r-x-* „Klee“ (> an. *smári*), vgall. *visumarus* (*ó/ō*) *μερι-σιμιόριον*.

⁴ zu § 9 — *r/l* wie vgr. *σύραη* : *σύλη*; ill. *Crambeis* : *Clambetae*, *Aecorna* : *Aquilis*, *Carpis* : *Colapis*, *Furfinium* : *Fulfinium*; wie das im § 4 Ausgeführte zeigt, ist dieser Lautwandel kaum labialbedingt, wie es diese Beispiele nahelegen könnten. Zu *γ/κδ* „jung“ wohl auch vgr. *zari-* > *καστ-γνήτος* „frère“ (*đ/đ*) vgall. *-cassis*, *-gassis* Holder s. v.

θάγιος“ (*t/r*) lyd. *závδ(a)vλος*, ἔξ ἐρθοῦ κρέως . . . οὐληγίον τυροῦ . . .“ Lagarde Ges. Abh. 272 (< *χαρδο-δ(*a*)*vλo-* : [*l/r*] vgr. *τ/φ**vρός* „Käse“ oder wegen „. . . γάλακτος“ : valb. *δ[w]atē* „saure Milch“; beides wegen [*ó/ô/q*] vsl. *tvar-ogr* „Quark“ aus γ *δρί* (*APN* & *ἰτλ*) „Milch“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 292, wozu noch ill. **k^o-lum-* > alb. *kl'umeš* „Milch“, vrom. tirol. *lup-milch* [*λ/λ*] vgr. *τάμιος* „Lab“ (*o/o*) vrom. **toma* „Art Käse“ [*J/J*] kopt. *oνf* „Lattich“ + vgr. *βριξ* „lactuca“, aegypt. *ξυ-βρωσι* id. **jbrt* < **ἰτλ* & **ἰτλ-t* *jrt-t* „Milch“, vgr. **ἱεπτ* > θριδαξ „lactuca“). vgr. *γλάνις* „Art Wels“ : vsl. **klēnъ kleńъ* „squalius cephalus etc.“ vsl. *gruša* : *kruša* Oštir Beitr. alr. Spw. § 55. vsl. *gorniča* „Art Eiche“ (skr. bg. *granica*) : vrom. **c/garr-* etc. Oštir l. c. § 72. vsl. *lqgr* „Aue“ : *lqka*, vlit. *lankā*, vrom. **lan-ca* „Flußbeet“, γ *δn* (*ΙN* & *λλ*) „Wasser“ Oštir Alar. I, 305 f., wozu auch ill.-thr. F ‘Πύρ-δαζος Tomaschek II/2, 96 (*n/n*) *λόχο-ζος* „trerische Ansiedlung in Phrygien, vom Wasser hinweggeschwemmt“, *λούκον-νάρτα*⁵ l. c. 70, wo *-νάρτα* „Tal“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 136 gall. Übersetzung des ill.-thr. **λούχο-* „Tal“ ist? vrom. **malga* „Alpenwirtschaft“ : vlat. *melca*, vsl. *melko* Oštir Beitr. alr. Spw. § 56. vsl. *muzgr* : valb. *mušk*, kaum erst < lat. *muscellus* (gr. *μύσκλοι*) wie lat. *ligula* > ill. **λόγι-a-* > alb. *l'ugę*, sl. *lržiča*. vsl. *mosęgr* *mosędzę*, vgerm. **massing-* < ill.-thr. **mossón^oχ-* & **mossón^oχk-* > *Μοσσόνοιχος* — wenn *Μοσσόνοιχος* nur Volksetymologie, so **μοσσόν* + *νροίχο-* „Kupfer + Zink > Messing“ = **mass-* (cf. npers. *mys* [*δ/λ*] vsl. *mědъ* > thr. *Μαιδοί*) „Kupfer“ Oštir l. c. § 118 + **onok* „Zinn, Zink“ l. c. § 115 (cf. vass. *anāku*); wahrscheinlich ist aber *-eng-* nur thr.-ill. Suffix.

Aus dem Vgriech.-Vlat. vgl. zu *g : k*:

πέργος : φέργος; θοιγγός : θοιγκός; γέρο-γαθος : κάλαθος: *gobius* : κωβιός; γωρυτός : *corythus*, wo aber bei lat. Wörtern *g* > *G* > *k* und *x* > *g* auch auf die Rechnung des vermittelnden Etrusk. gesetzt werden kann.

Die *g*-Stufe eignete vor allem der Nebentonlenition des Kompositums, worüber Anmerkung 1 der Einleitung vgl. und wozu etwa noch ill. *Celē_{ln}ia* O : **A-glan-ia* > slov. **V-oglanja* „F bei Cilli“ = ill.-ital. *C/Glanis* F, ill. *Clana*, *Clam-betae* „O am Flusse Telavius“ zu stellen wäre; cf. auch kleinas. *Κασα* : -*καζος*, *Σοα* : -*ζοας*, *Σεμεα* : -*ζεμις* etc.; vrom. **sar-* „Bach“, *Σαρος* „fl. Cilic.“ Oštir Beitr. alr. Spw.

⁵ zu § 9 — *a/o/u* wie vbsl. **kārw-* : **kurw-* (*r/r*) valb. *kā* (*ɔ/ɔ*) venet. *ceva* Oštir Beitr. alr. Spw. § 24; valb. *l'ope* (*o* < *ā*) : vlet. *luop-* (*uo* < *ā*) l. c. § 111.

§ 242, ill.-thr. F Σίγμος : *Ma-zara* „fl. Sicil.“ (*r/r* > ill. *Mačaior* Ribezzo RvIGI IV/3-4, 67), ill.-thr. F *Zoúgas*.

§ 10. Die Bedeutung des Formanten **-ng-** scheint die der Zugehörigkeit zu sein, so daß **skolon-G-* „aus Gold“ bedeuten würde. Entstanden ist **skolon-G-* aus dem Gen. **skolo-n-* „des Goldes“ + *G*; zum Gen.-Formanten *n*, das präfigiert und suffigiert wird, vgl. Oštir Beitr. alr. Spw. § 363, 378; Alar. I, 300 ff. sowie die folgenden ill.-thr. Gen.-Komposita:

a) **-n-Formans :**

Ιρύγυλος Tomáschek II/2, 73. *Pele-n-dova* l. c. 64. *Ballan-stra* l. c. 58. *Tauo-n-βαρι* l. c. 74. *Μεση-μ-βρια* l. c. 66. *Κοβέ-ν-κιλες* l. c. 86. *Ζιώ-ρ-χελος* l. c. 98. byz. *Σιά-μ-πολις* (= *Ιόντος πόλις*) mit gr. *o* > thr. *ø* > *a*? *Scapte-n-sula* l. c. 82. *Λετι-ν-δαά* l. c. 68. *Στραβά-ν-ιργα* l. c. 82; *Στρα-ν-βάστα*. *Θαρσα-ν-δάλα* l. c. 74. *Σιλα-μ-βρια* l. c. 78¹.

b) Gleichbedeutend ist wohl t/d- ∞ z/s-Formans (worüber Oštir Beitr. alr. Spw. § 516; Alar. I, 295, 309¹ vgl.):

Sarma-te-gte, *Sarma-ze-gete* l. c. 77. *'Pari-σ-χελος* l. c. 68. *Ιπη-σ-ζάρτα* l. c. 72. *Χερδού-σ-χερα* l. c. 85. *Κρατι-σ-κάρα* l. c. 87. *Dip-s-curtoς* l. c. 71. *Ιαον-σ-δαύα* l. c. 70. *Syra-s-celle* l. c. 80. *-s-cuthes* : *-ζυθης* l. c. 51, 45. *-s-por* : *-πορις* l. c. 45, 21. *-σ-τυρον*, *-s-dea* (< *τ-) : *-dia*, *-ν-τιας*, *-δορις*, *-δρα* l. c. 57, 66, 69, 73, 77, 81.

Aus dem Venet. hieher wohl *-s-* in *manni-s-navius* „Priester, höher als ein Flamen“, wobei *mann-* < **mōN* zu etrusk. *vn* „weihen, widmen“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 127 und *-nav-* vielleicht zu *v messap. -s-Präteritum raviς* „dedicavit“, wofür Ribezzo RvIGI IV/3-4, 81 idg. Etymologien gibt, gehört, so daß *manni-s-navius* etwa *pontifex* wäre, wenn **pon-t-* ebenfalls ein etrusk. **pun-t-* „Opfer“ Oštir l. c. fortsetzt. Vermutlich gehört auch lat. *flamen*, *flämōnium* zu etrusk. *fl-ere* „Statue“ l. c. § 126; ob *-melōn-* Reduplikation der *vpn* (*PN* ∞ *π/mλ*) oder etrusk. *-m-n-*Suffix ist, lasse ich dahingestellt; wenn *ā* in *flamen* aus *as*, so Grdf. **fla-s-men*. *nav-is* hat venet.-etrusk. *-s(t)-*Suffix, worüber Oštir Beitr. alr. Spw. § 450, 793 vgl.; wenn *nav-* „cavando facere“ Ribezzo l. c. (: lat. *navia* „lignum cavatum“, gr. *ἀπό-ναψε* „cavando fecit“ Ribezzo l. c.), so vielleicht hieher mit *b/B* etrusk. *naper* „Grabbinsche(n)“; sehr unsicher wäre die Zusammenstellung von *nav-* „geben“ mit valb. *nap* „geben“ (*n/i*) *ap* > *jap* id., obwohl *b/p* und

¹ zu § 10 — Ausführlich über alteurop. Reflexe des **-n-Formanten** Oštir Alar. I, 300 unter *Tilave-n-ptō-s*, wo auch kleinasiat.-berber. Entsprechungen erwähnt werden.

n/θ in voridg. Phonetik nicht auffallen, überdies alb. *ap* aus *nap* durch Umdeutung in idg. **n-ap* entstanden sein könnte.

§ 11. ill.-thr. *σκάρων* hat ill.-thr. -ē aus -ō oder gr.-dial. -η < ill.-thr. -ā < -ō; auf- ο geht auch -a in germ. **skillingaz* zurück, während sl. -ə in **skvlegz*, **skvležz* > **skvležz* entweder bsl. Suffixwechsel -as > -us wie bei idg. -o-Maskulina Oštir Alar. I, 289 oder kaum ill.-thr. ā/a ∞ u < ο ∞ ó-Stufenwechsel aufweist; -s in germ. **skillingaz* kann schon ill.-thr. Agens-Formans Oštir Beitr. alr. Spw. § 793 sein.

Zu ill.-thr.-bsl.-germ. Beziehungen in der Benennung der Goldmünze *σκάρων*, **skilleng-* vgl. noch ill.-thr. Vermittelung des lat. *quintus* oder eher *centum* zu den Slaven **kaint-* > **kīent-* > *cēta* „kleines Geldstück“ Berneker 122 und Germanen got. *kintus* „*χοδούντης*“ Feist² 233; die ill.-thr. Vermittelung wird gefordert durch den Vokalstufenwechsel *u : ā < o : ο* in der Endung got. -us : sl. -a und *e : ai < ο : ω* im Stamm got. *kintus* (wenn nicht aus sl. **kīent-* entlehnt ?) : sl. *cēta*, so daß die ill.-thr. Vermittelungsform **kentu-s* : **kaintā* lautet.

a) Ebenfalls durch ill.-thr. Vermittelung ist germ. **panding-* **panning-* „Pfennig“ Kluge s. v., sl. *pēnegr* *pēnēžb* aus lat. *pannus* „Stück Tuch“ entlehnt; diese Etymologie verdanke ich H. Prof. Jokl, der auf den Bedeutungswandel sl. *platz*¹ „pannus“ > *platiti* „zählen“ Miklosich 248 verweist, wozu noch Schrader s. v. Geld vgl. Die ill.-thr. Grdf. lautet **pann-eng-*, **pand-eng-*, **pē/ai(n)n-eng-*; zu *a:ē/ai* cf. oben § 1; zu *nn : nd* cf. lat. *mannus* : alb. **mandj-* > *mēs* Oštir Beitr. alr. Spw. § 20, sl. *Perunz* : alb. *perendi*² Oštir Alar. I, 295, ill.-thr. > maked. *Ἀράντιον* < gr. *Ἐρυρύοι* Tomaschek II/2, 6, alb. *pēndē* < lat. *penna*, ill.-thr. *Brendice* < gr. *Βρενίκη*? l. c. 62. Ill.-thr. *nn* > *nd* sehe ich auch in lat. **panneus* > rum. **pandj-* > *pînză* „Lein-

¹ zu § 11 — vsl. *poltr*, *platr* „Leinwand, pallium“ hängt durch *λ/θc* > *xⁱ* > š und ο/ω mit vsem. **p(a)iš-t-* „Flachs“ (B/b) vgr. *χάρνα-βισ[τ]* zusammen und geht auf alr. *γ' bθ-n* „urtica, linum“ (Bθ-N ∞ ^bλ-λ) zurück, wozu noch *^boθon > vgr. θórnη (cf. vhebr. *'ētūn*) „linge fin“ (θ/λ) peurop. **lī/in-*, sumer. *ga-da^{ln}* „Linnen“ (*ga-* = *gi* „Rohr“), bask. *gar-sande* (š < *xⁱ* < ^bθc) „chanvre“; zu alr. γ' *bθ-n* und γ' *kīn* „canna“ cf. Oštir Beitr. alr. Spw. § 58, 151, 323, 329.

² zu § 11 — (+ λ-Präfix) kleinas. *Αα-βραυδός* „Zeus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 807; hieher wohl auch mit *r/l* rät. *Feluennis* (*nn* < *nd*?) „Beiname des Juppiter“, das weiter zur Sippe des etrusk. *falado* „Himmel“, worüber ausführlich Oštir Alar. I, 275 ff., gehören dürfte.

wand“ REW 6190; weniger wahrscheinlich ist germ.-rom. *band- neben *bann- „Fahne“ sowie got. band-wa „Fahne, Zeichen“ Feist² 58 auf ill.-thr. *bann-, *band-, *band-uā mit b < π zurückführbar — zu ill.-thr. -uā „Fem.-Formans³“ (aus -ū „Fem.-Formans + -ā „Fem.-Formans“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 789, 792) cf. : -αρ-νη „f. P“ Tomaschek II/2, 42; πιτ-νη l. c. II/1, 18, Oštir Beitr. alr. Spw. § 804; Βιζ-νη Tomaschek l. c. II/2, 60, 76, 84; Ηεζτ-νη l. c. 64; Mal-va l. c. 66. Der Lautwandel n(n) > nD obiger Lehnwörter beruht entweder auf ill.-thr. Stufenwechsel n^d ∞ nD oder ist analogisch nach ill.-thr. nd > nn z. B. Basante : Basanius (nd < n^d ∞ "d > Valdasus wie Urbanus : Vrbas).

Ebenfalls durch analogischen Stufenwechsel o : ó : ô ∞ ɔ : ɔ̄ : ɔ̄̄ > o ɔ̄ : ɔ̄̄ / u : au/eu ∞ a/ā : ē/e : (a*)i §§ 1-3 ist die Vokaldifferenz in obigem *kaint- : *kent- etc. bedingt, wozu etwa noch folgendes ill.-thr. Lehngut vgl. :

b) Analog. Stufenwechsel innerhalb der a : u : a^xu ∞ a : e : (a*)i-Reihe:

gr. δίοζος > ill.-thr. *duskās > sl. дұска. gr. φιλαπτόπολις > ill.-thr. *Pulapu- > Pulpu-deva + sl. *Pulovn-dinъ, *Pulovn-divъ. vgr. μήτη Οštir Beitr. alr. Spw. 840, lat. menta > ill.-thr. *me/unt- > sl. мēta/y, ihd. minza + ahd. munza; cf. auch ill.-thr. -ua in aksl. mētva. vgr. αράιρ : ill.-thr. *k^curain- > sl. *chrēnъ. lat. cupellus > ill.-thr. *ku/ixi/uλ- > sl. кубылъ, ahd. *kubil + sl. čbbvр (+ zwi- > ahd. zwibar?); Entlehnung aus Germ. verbietet Endbetonung — hieher mit ill.-thr. Suffix -āxλ/n- l. čbbanъ und mit ill.-thr. b > б čbvanъ? —. lat. ligula > *ligla > ill.-thr. dissim. *lug/ljā > alb. lugę, sl. лъжица. gr. μοραστήριον > ill.-thr. *mu/ana/istūr- (-stūr- kann auch nur Volksetymologie nach ill.-thr. ιτυρα. -στυρον „Ortsnamensuffix“ Tomaschek II/1, 8, II/2, 81 sein) + sl. monastyrј (skr. molstir < *molbstyrј), ahd. munistūri; ebenso gr. μλτήριον > sl. psaltyrј und gr.-lat. πυ-πλαστρον > ill.-thr. im Anschluß an -σ-τυρα-Suffix *plastūr- > sl. plastyrј, worüber anders Meillet

³ zu § 11 — -ua auch in ill. O But-ua, Pard-ua, Sapu(c)a etc. γ/ρ) Starue, Bistue, wozu nach Holder III, 6 noch vgall.-iber -ua gl. z. B. in ligur. Mes-ua collis, das vermutlich mit vkelt. *māsto-runder Hügel < Hinterteil“ (> ir. máss) oder eher mit vkelt. *mes-t-Eiche“ (J/d. kaum mit erst kelt. [<> vkelt.?] st > ts) *mess-u- „Eichel“ > ir. mess) = bask. a-metz „Eiche“, vrom. *mesto- (γ/ρ) Μάστη „m. ethiop.“, Μαστονοία „m. Ion.“, Μαστυντος „m. Lyc.“, Μεσσωγις „m. yd.“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 422, Alar. I, 292 f. zusammenhängt.

Études 186. vulgärgr. *κυριόν* > ill.-thr. **k(a)iruk-ū* > sl. *čerky + cérky > cérky; ill.-thr. ist auch *l/r* < λ in altalem. *chiliha* (kaum + ecclesia). gr. θρίαξ > ill.-thr. *πται/udak-uā > sl. brě/udokva; η > γ (> ill.-thr. π) wie Θυές : Φινές oder *b-* durch Kontamination mit gr. θρίξ βούτηνη „Lattich, Salat“ Tomaschek II/1, 24; gr. θ- > lat. *fr- > ill.-thr. *πτ- ist wohl kaum anzunehmen. lat. *lignum* > ill.-thr. *lull-alb. *lul'e*. gr. π/βυτίνη > ill.-thr. *π/buri/un-j- > sl. bvdnja + germ. *budin-. gr. βαλ(λ)άντιον, *βαλαντίνόν > ill.-thr. *Ba/uλann'x-ū > *Balung-ū > sl. pogy, got. puggs. lat. *sulfur*, *sulpur, *slufur- (> alb. škufur(REW 8443 > ill.-thr. *swip^clá- > germ. *swiflá- > *swibla-, germ. *swi-x^ulá- > *swig^ula- > dissim. *swigla- mit *k^u* < *p* durch ill.-kelt.⁴ Vermittelung Oštir Alar. I, 294¹; zu ill.-thr. *l* > *t* > *w* oder eher Dissimilation *l-l* > *w-l* cf. *Lenula* : *Venula* Tomaschek II/2, 11; oder ist ill.-thr. *s^λ-up^clá- : *swip^clá- = *Kovuov-* : *Kovju-* l. c. 85? lat. *porta* > ill.-thr. *pa/irt- > sl. pa-po/urtv. gr. ὁ πολίτης > ill.-thr. *aτal^cp-j- > aksl. op/blašv. gr. πορφύρα, lat. *purpura* > ill.-thr. *pa/erpur-and- > aksl. *pra/eproda*; -and- entweder ill.-thr. -nD^(c)- : *λάρανδος*, *Τάραντος*, *Ηέρινθος*, *Βισύρη*, *Bvzárriov* Tomaschek II/2, 60f., 64, 74, oder eher aus gr. πορφύρα, *πορφυρά ? (anal. zu πορφυρός), kaum aus πορφυρό-βαπτα durch -bapta > -m^a[p]tā mit ill.-thr. *b* > *m*, *pt* > *t* (wie 'Επτα- : 'Era-, *Eptula* : *Ettela* l. c. 8). lat. *scūtum* > ill.-thr. *skal/eit- > ir. *sciath*, sl. ščitv, pr. *staytan*. lat. *Rōma* > ill.-thr. *rū/ei/īm- > germ. *Rūm-, ahd. *Rūma* + sl. *Rimv*. Eben so sind erklärbar: lat. *lactūca* > sl. *lok'tika* (cf. ill. *kt* > *tt* in ahd. *lattūh!*). lat. *Judeus* > *g'eī/īd- > aksl. židovin̄. lat. *būbalus* > ill.-thr. *bei/ībal- > sl. *bivolv*. lat. *crux* > ill.-thr. *krei/īg- (*g* < *x* wie lat. *papex, *calix*, *ficus* > ill.-thr. -x- > sl. *papegv, *kalegv > *papežv*, *kaležv*, *pigy* [= germ. *fīg- < ill.-thr. *p^cīg-] > ahd. *babes*, anders darüber Meillet Études 182, 185) > r. Če-krygin̄ > sl. *križv* mit Endbetonung, die bei rom.-germ. Vermittelung nur analogisch sein könnte. assyr. *kunukku* > ill.-thr. *kunik^c/x- > arm. *knik^c*, sl. *kunjiga*. gr. κυροεύς. lat. *amphora* > ill.-thr. *amtar- > sl. *qbora*, germ. *ambar- Kluge s. v. Eimer. lat. *scutella* > ill.-thr. *skurell-, *skantell- (mit analog. *n* wie gr. σάβατον > ill.-thr. -mb- > sl. *sobota*, germ. *sambat- wegen *n* + Kons. :

⁴ zu § 11 — Vgl. zu *Labial* > (*Labio-*)*velar* auch den alr. > ill. analogischen Stufenwechsel *p^c* > *f* > *x^u* > *X^u* = *K^(c)*/*G^(c)*, dies infolge des Zusammenfalles der Labiale und Velare in die spiransstufigen *x^u/x*-Laute (*x/X* zugleich für stimmhaftes *ɔ/ɔ̄*), worüber ausführlich weiter unten.

Kons., worüber § 6f. vgl., oder mit *Geminata > Nasal + Simplex?*) > *sk̥/qd̥ē/bv̥*. lat. *casa* > ill.-thr. **k̥cūs-* > sl. *chys/zv̥*, germ. **xūs-*. lat. *corbis* > ill.-thr. **karb-ij-ū* > sl. *korbъji*. lat. *mustum* > ill.-thr. **mist-* > sl. *m̥stv̥* > r. *mestv̥*. mlat. *mūta* > ill.-thr. **mū/āt/τ-* > sl. *myto*, aisl. *mūta* (ó/ō) got. *mōta*, ae. *mōt*; zu τ > d cf. ahd. *mūta*. gr. ζεμάστρα > ill.-thr. **k̥ramūspla* > sl. *kor(o)myslo*; *ra** > **ar* wegen ill.-thr. Βρεγε- : *Bίργη* Tomaschek II/2, 59, 63, Βράγνος : *Bargullum* l. c. 62, *e* > *a* infolge Stufenwechsel oder *er* > *ar*. gr. θύμβος > ill.-thr. **t̥a/embr-* > sl. *čqbr̥* (*ščebbr̥* (mit ill.-thr. s-Präf.?) ; *t'* kaum aus gr. dial. *θιονυθός, eher infolge ill.-thr. *iu* : *u* in *Diur-* : *Dor-* l. c. 32, *Tiōtā* : *Tutius* l. c. 38, -θιονυθός : -σονυθός (wenn θ : σ und nicht ο < ι?) l. c. 38, *Siosta* : *Sostica* l. c. 80. lat. *compater* > ill.-thr. **kampetr-* > sl. **kopebr̥* (ó/ó) ill.-thr. **kummatr-* (mit ill.-thr. π > *b* > *m*) > sl. *k̥motr̥* (ó/ó) ill.-thr. **kaummatr̥* > sl. *kumr̥*. vlat. *columba* Oštir Beitr. alr. Spw. § 51, 71, Alar. I, 310 > ill.-thr. **xalamb-* > sl. *golqbb̥*. gr. ιῦχον > ill.-thr. **l̥aik-* > lat. **poleik-* > **fæcatum*, *ficus* Oštir Beitr. alr. Spw. 331. lat. *colostra* > ill.-thr. **kolastra* > rum. *corastă*.

c) Analog. Stufenwechsel innerhalb der a : e : (a*)i-Reihe:

gr. μόναχος, lat. *monachus* > ill.-thr. **munīk-* > sl. *m̥nichv̥*, ahd. *munih.* gr. σκάρος > ill.-thr. **skip-* > germ. **skipa-*. gr. μάκτρα, lat. *mactra* > ill.-thr. **nikt̥-uā⁵* > sl. *n̥k't̥va*; anders Berneker

⁵ zu § 11 — Daneben mit ill.-thr. *a* > *u* **n̥kt̥va* (+ *n̥k't̥va* >) *n̥k't̥va* > r. *nočvy*. Zu *m* > *n* und *n* > *m* (kaum alr. Stufenwechsel *m* : *n^a* < *m^c* Oštir Beitr. alr. Spw. § 224, eher Assimilation bzw. Dissimilation) vgl.: rom. *matta* > **natta* REW 5424. ill.-thr. Μεσημβρία > ab. *Nesebr̥* Jireček Heerstr. v. Belgrad n. Constantinopel 145. *Sermius* > *Syrnota* l. c. 44. askr. *meropъhь* : *neropъhь*. ill. *Formio* F Oštir Beitr. alr. Spw. § 125 > ill.-thr. Φάροντις Tomaschek II/2, 94. rom. *mespilus* > **nespilus* REW 5540. gr. βάλσανο > *ill.-thr. > got. *balsan*. gr. θυμίαμα > aksl. *t̥mijan̥*. ill. *Flanona* > sl. **Plomyn̥*. lat. *prūnum* > ill.-thr. **pλūm-* > ahd. *pfrūma*, *pflūmo*. ill.-thr. Νίστος Oštir Beitr. alr. Spw. § 136 > Μίστος Tomaschek II/2, 96. dak. *kras-ješi* „όροβοχής“ mit ill.-thr. /g zu valb. *gomár* „Esel“ Oštir Alar. I, 291-2, Beitr. alr. Spw. § 76 + valb. *šoke* „Gürtel“ l. c. § 871, wenn νι nicht für νι verschrieben? gr. μαστιχων > ill.-thr. **maλ-s(i)n-j-* > vsl. *mošnja* > lit. *makšnà* (idg. *ksn-* ergäbe slav. wohl *k/s/n* > *n* wie **louksn-* > *luna*); wenn **mo-tn(j)a* < **mochvn(j)a*, so *ch* < *s* (über *ks* wie Ἀρτεμιστα > *skyth.*

Zbornik-Jagić 602, zu λ : λ (noch erhalten in skr. *mlačve?*) cf. § 7 b.
lat. *radix* > ill.-thr. **ra/e/idi-k-ū* > sl. *rodvky* *re/vdovsky*, germ. **ra/edik-*.
lat. *rapa* > ill.-thr. **rā/ēp^cā-* > alb. *rppe*, sl. *rēpa*, germ. **rō/ēfā-* >
**rō/ēb-*. lat. **astracum* > ill.-thr. **astrik-* > ahd. *estirih.* gr. *αστράκης*
> ill.-thr. **stamīx-* > sl. **stomigr* > kr. *stomižljiv.* lat. *brassica* > ill.-
thr. **bra/esk-ū* > sl. **brolesky*; in lat. *persica* > ill.-thr. **p/xe/aršk-ū* >
sl. *porsky* *bersky* liegt eher thr.-ill. *er* > *ar* vor. gr. *πάιλαξ*, lat.
paelex > ill.-thr. **pai/ē^λax-* > (mit ill.-thr. Δ/δ -Präfix oder **poti-*?) sl.
potvēga „uxor dimissa“. lat. *Caesar* (*ae* = *ē*) > ill.-thr. **k(a)isar-* >
sl. *cēsarjv* **čēsarjv*, got. *kaisar.* lat. *graecus* > ill.-thr. **Grē/ik-* > got.
Krēks (mit *e²* aus ill.-thr. *eⁱ* wie ill.-thr. **pēira* in -*περα* -*phara* „Seite
> Ort“ Tomaschek II/2, 63 > got. *fēra* „Seite“, dazu mit ill.-thr.
p^c > *f* alb. *a-fer* „bei“), sl. *Grēkr.* gr. *μάχαιρα* > ill.-thr. **mē/e/iki'a*
> got. *mēki*, as. *māki*, sl. *me/vč* — ill.-thr. sind noch folgende Waffen-
namen: ill.-thr. *πάρονη* „Schild“ assim. < **Bar^an-* & **b^arun-* > **brun-* >
**brun-j-* > sl. *brōnja*, germ. **brunj-* „Panzer“; ill.-thr. *παλλυη* „μάχαιρα“
> anord. *skalm* Much Deutsche Stammesk. 38 & **s^kālb-jā* (mit ill.-
thr. *sk* : *s^k* wie z. B. ill. *Scārdona* : *Sardona* und *b* : *m*) > sl. **salblja*
> *sablja* (*l* dissimiliert wie *sa/l/ dlo* : *solv*, *mo/l/ dliti* : *modv*, **gēl-dlo*
[lit. *gilti*] > *ža/l/-dlo* + *žēdlo*); ? ill.-thr. *(s)-*kaɪtr-* > lat. (s)*caetra* &
**skilt^{cr}āx-* > germ. **skildu-*. lat. *compater* > ill.-thr. **kampetr-* > sl. **kopetr*.
gr. **χλωφον* > ill.-thr. **alēw-* > got. *alēw.* gr. *ἐκκλησία* > ill.-thr. **eklaisia*
(wie gr. *ἀναβίσω* > triball. *raβισσω*) > rom. **eclesia* REW 2823. lat.
cappa > ill.-thr. **kep(p)-* > sl. *čepčv*. gr. *σεληνος*, lat. *sīrius* > ill.-thr.
**g'e/ē(i)λ-* > aksl. *vlaso-že/ilišti*, *vlaso-žalice*, (? + *žarv* >) r. *voloso-žary*;
g' aus *z* < *s* (wie lat. *sabulum* > ill.-thr. **g'a^bll-* > alb. *zał*, aksl. *žalv*;
lat. *casūbla* > ill.-thr. **kak'u^bll-* > alb. *kəsul'ε* = rum. *căciulă*), dies wahrscheinlich wegen ill.-thr. *k' g' > t' d' > 's dž* § 2; das Vorderglied *vol-*
(*o)so-* könnte aus lat. *Pliades* > ill.-thr. **Vl̥i/jad/Đa-* > **V^alasa-* entstanden sein wie r. *Volosv* < *Bλάσιος*? — zu *p* > *v* cf. *Pulpudeva* >
Plovdiv; zu *ia* : *a* cf. *Kiaþqos* : *Kiþqos* : *Cambre* Tomaschek II/2, 100,
Kúrra : *Kárras* l. c. 48, *Diur* : *Dor* l. c. 32, lat. *triumphus* (oder
θριαμβος?) > ill.-thr. **tramx-* > sl. *trqbā*, daher *θύμβος* > **tiamb-* >
čqbrv; zu *ra^x* > *"ra^x* > *a^xra^x* cf. *χρυμάστρα* > *kor(o)myslo* und *Ιράβησος* :
Daravescos l. c. 73. gr. **λέψων* > ill.-thr. **l(a)iw-*, **law-* > sl. *lvv*,

**λοταμονξία*), lit. *maktis* scheint jedoch ein idg. **mak-* zu erweisen, da sekundäre Entstehung aus **makš-* < **mas-* unsicher. lat. *milvus* : spätlat. *nilbus*. Hieher auch liby. *Mišq* : vulgo 'I-nišq' Forbiger II, 880?

germ. **laiw-* **law-i/j-*. sl. *misa* trotz pr. *mynsowe* kaum aus ill.-thr. **mins-* < lat. *mensa*, sondern ē > i durch gr. Vermittelung. *Ἀράγαος* „am F. Asamos“ : idg. oder gr. **en* wie *Ἀνά-δραιμος* „*Erriā δρόλ* (**drōm* & **Drōmē* > **traiv-* > valb. *treve*) ; *a-n-* jedoch eher zu ill.-thr. Präfix *n-*, worüber unten.

d) Analog. Stufenwechsel innerhalb der o : u : a/e/iu-Reihe : lat. *casūbla* (*casula*?) > ill.-thr. **kaseu^bl-jā* > sl. *košulja*, šu < *sju* und sl. *ju* < *eu*. lat. *buttis* **butina* > ill.-thr. **bu/eur-* > sl. *budžnjb* *bjudo*, germ. **budin-* **beud-* mit Bedeutungen „Faß-Flasche-Schüssel-Korb-Tisch“ ; dazu rom. *buttia* REW 1425 > ill.-thr. **butā/ū* > **buk'ā/ū* > sl. *břčal/y*.

§ 12. ill-thr. **skoλ/n* „Gold“ ist nächstverwandt mit arm. *oski* id. < **oski^h/o-* (zu n : λ : ^hλ und o : ο cf. oben), ill. **aus(k)an-* (*au* < *ô*) in *Ausan-calio*, „*Goldstätte, *Goldfluß“ Oštir Alar I, 301 = *Ασκαν-ελίς* (< **Ασκαν^hελίς*?) „O in Germ.“ neben **au(k)san* in lit. *áuksas* und **au(s)son* (mit vorital. *ᾶss* > *ᾶs*) in sabin. *ausom* (m statt n ist analog.) > lat. *aurum*; dazu vgl. noch **ksɔn-* in griech. *χαυθός*, „goldfarben > blond“ (*n/h*) *χονθός*. worüber ausführlich Oštir Beitr. alr. Spw. § 71, Alar. I, 303. ill.-thr. *sk* : *s^k* wie *Tibiscos* : *Tiθισας* Tomaschek II/2, 97.

Zu ill.-thr. *sk* : *ks* : *ss* : *s* vgl. :

a) Metathese *sk* : *ks* Oštir Alar I, 303, wozu noch vgl. :

vgr. *λ-σκάς* „peau, outre“, *μι-σκός* : *χάσις* „chabraise“ *χάς* „δέρμα“, *οσπέμβη* „frange, vêtement poilu des bergers“ (*s/λ*) *χώρικός* „sac de uir, besace“ — hieher vlit. **kši-kšnā* > *šikšnā* „gegerbtes Leder“ *ikšnó-sparnis* „Fledermaus“, vsl. **kšen-*, **kšne-* > **chę-*, (**k[š]ne-* >) *ne-* in **še-topyrъ* (kaš. *šatopierz*, *šatopierz*; wenn nicht Volksetym.), *e-topyrъ*; *-topyrъ* aus daneben vorkommendem *-potyrъ* (*B/b* > vengl. *at?*), wozu mit *όrl/ôl* vlat. *vesper-[p]tilio*? ill. **Viscla* > lat. *Vistula* Wixel: (*ks* > *ss*) sl. p. *Vista*. vgr. *μέσκιον* : **muksł-* > *μυχλός* + *mūlus*. gr. *ἵρφος* „hôte“ (*ό/ό*) valb. **skān-* > *huai*; vielleicht zu bask. *gizon* homme“ (**gze-* > **zze* > *a-tze* „étranger“?); wenn gr.-alb. **ksēn-w-*, *ikān-w-* alteuropäisch ist, so mit *n* < *nn* (wegen vorhergehendem *ᾶ*)

nd < *n^hl* & *n^hl* hieher auch alteurop. **gho/as-t-* id. (> lat. *hostis*, germ. **gasti-*, sl. *gostъ*) — zu „Mensch“ > „fremd, Gast“ cf. aksl. *udje* „Leute“ > wr. *ljudskij* „fremd“; got. *piuda* „Volk“ : aksl. *štuždb* „remd“. Hieher wohl mit λ-Präfix (cf. oben λ in *a-tze?*) vgr. *λ-σχη* *χ* < *skh* < *sk^c* < *k^cs* „Art Wirtshaus, wo Leute zum Schwatzen zusammenkommen“, womit mit λ/λ und ς/ς wohl auch vkkelt. **λ-ρ-κρω/t* **oikit-* > ir. Gen. *oeged* verwandt ist; ausführlich über alr. 1 g^u (n^h-Formans) „Mensch“ (*G^u/θ* & *ς/λ*) Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 35,

380, wozu auch vkkelt. **gallo-* „Fremder“ = *Gallus* „Mensch“? (**Glu* *g*.1) = sumer. *gàlu mulu* „Mensch“ (< **gⁱλ-*). vgr. **ksil-* > σκιλλα „scille“ ($\underline{\delta}$ /4) κιδαλον „Zwiebel“. vgr. σκιονρος „écureuil“ < *σκια + ονρα + vrom. **kosja* REW 4744 = * \hat{o} -*kósja* > vsl. *v-ekša* id. + peurop. **wer-* > vsl. *vě-ver-iča*; **kos* „Eiche, Buche“ ist erhalten auch in *(o-)*k^os* (auch „Haselstaude“?) > \bar{a}^xss > \bar{a}^x s von vgr. μν-ωξύς, vsl. *pvl-chv*, vlat. *gl-ī-ēr-* (< *gr-īr- < *gr-ei[k]s-) „Haselmaus“ und von kappad. νη-εξίς „... μῦς δν σκιονρόν τινες“ Lagarde Ges. Abh. 265 sowie in * \hat{o} -*k^os* > **aiks-* > vlat. *aesculus* „Bergeiche“ (a/e) **eiks-l-* > vlat. *īl-ex*, rom. **ēl-ex* „Stech-, Steineiche“ (-ex < idg. *-ok^u-s wie *cim-ex* : *-ōk^us) vgr. αἴγι-[σ]λ-ωψ, worüber Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 33, 67, 72, 161, 163 und Alar. I, 299 f. vgl. Weitere Fälle von peurop. *ks*/*sk* sind *ἰξύς* : *viscum*, *Wachs* : *voskv*, *ξίφος* : *σκίφος*, *ἄξινη* : *asci^[n]a*, *δξ-ά* : an. *askr*, *πέξος* > etr.-lat. > rom. **buscus* etc.

b) Explosivkonsonantenschwund im Ill.-Thr., daher *ks* oder *sk* zu k s bzw. s^k > (s)s, erfolgte durch die Lenisstufe b d g bei den Mediae, bei den Tenues ging die Lenis π τ ς > b d g analogisch in b d g , was ich durch π τ ς bezeichne, über und schwand so¹; überdies werden oft Explosivae dem folgenden oder vorhergehenden Konsonanten assimiliert bzw. ergeben in der Aspir. tastufe Spiranten *þ* (> *g^u*) *ð* *g* und *f* (> *x^u*) *p* *x*, die ebenfalls schwinden können, wozu noch spezifisch thr. (intervokalischer?) Mediaschwind hinzukommt.

a) p : b : w : 0:

ill.-thr. *Eptala* : *Ettela* Tomaschek II/2, 8. Ἀβρον- : Αβλον- : Ἀλλον- l. c. 3. Κόμψαντος : Κοσσιντης l. c. 100. *Pulpudeva* : *Plovdiv*. *Kaqbatiς* : *Kaλλατις* l. c. 84. -δα/επα : -δεβα : -δανα -deva : -de/ia -διαι l. c. 57, 61, 67, 69, 70, 73, 77 f., 81. *Sab-sa-dia* : Σανσαδία = *Sauzu-para* l. c. 78. Ἐβρον- : *Efri-* l. c. 7; zu Ἀβρον-? -para -περα : -βαρα/ι -βρια : -phara : -ι-αρος l. c. 59, 62, 63, 74, 78. *Di-baltum* (: alb. *bal'te* „Sumpf“) „lag zwischen zwei Bächen im Sumpfgebiete“ : Ιενελτός : *Deultum* l. c. 71. **Faluta-usis* Oštir Alar. I, 304 > *Flatausis* *Fla-*

¹ zu § 12 — θ, δ > λ/λ > θ oder θ, ζ > T, D > analog τ, d > θ; *k^{i/u}*, *g^{i/u}* > *xi/u*, *gi/u* > *i/u* > θ oder *K^{i/u}*, *G^{i/u}* > *K*, *G* > ς, *g* > θ; *p*, *b* > π, *b* > θ oder *p^c* > *f/h^u* > *f/h* > *w/h* > *w/h* > *w* > θ und *b^c* > *þ* > *w* > *w* > θ. Überdies schwinden *p*, *t*, *k* etc. als erster Radikal durch Umdeutung des erstradikalen Labialen zu *p-* „Sach- und Kollektivformans“, des erstradikalen Dentalen zu *δ-* „Femininformans“ und des erstradikalen Gutturalkonsonanten zu *k*-Präformans, worüber Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 94, 368.

utasis : **x^ualut-* > *Alutas Arutela* : *Galtis* (*g* < *X^{lu}*) „O am Alutas“ Pichler Austr. Rom. II/III, 112, Tomaschek II/2, 87, 92 — *g* < *X^{lu}* der Grdf. **X^ualD-*, erhalten noch in sl. *koldēžb* = germ. **kalding-* „Brunnen“; dazu ill.-thr. *πλ in „Ο-Βούλος“ „Gau oder Fluß in Moesia“ l. c. 56 = sl. *v-žbžb* „Brunnen“ Miklosich 396; γρδ „bassus, putes“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 125, 147, 396, 564. *Berzobis* : *Bersovia* Tomaschek II/2, 59. ολό-βαγρα : Φύγωνς l. c. 57. *Bithus* : *Vitus* l. c. 13. *-bostes* : *-vista* l. c. 15. *Besus* : *Vesus* l. c. I, 73. *A-pilas* F l. c. II/2, 92 : *Bιλλαιος* F l. c. 94 : heth. *wellu-* „Fluß“ (*ó/ô* > *i*) vsl. *vila* „nympha“? Oštir Beitr. alr. Spw. § 164; *bn(BN/bi)* in vlat. *amnis*, vir. *abann* — dazu vgr. ισ-πιλος „χείμαρρος“? vrom. **balma* „Stein, Höhle“ : ill.-thr. **baluw-* (in redupl. **pal-pan-*) > sl. *ba/olvanz* „Megalith, statua“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 104, *θpn(θPN* & λπλ) „Fels“. *Βεργοέλη* : *Vergule* Tomaschek II/2, 59. ill.-thr. βόλινθος : vsl. *volz*. *Καρτάρης* : ill.-thr. **k^urbāt-* > sl. *Chrvatě*. vlat. *carpisculum*, vgr. κονκίς vsl. *červyb*. dak. *xo-αδάμα* „ποταμο-γειτων“ (*p/p*) vgr. **po^udom-* > *τορανός* Oštir Beitr. alr. Spw. § 125, 147 f., 798; *p* > *θ* über *p^c* > *r^u* > *h* oder über Kompositionslenition *π* > *θ*, ebenso *Δ* > *d* in *xo-αδάμα*, wozu noch vgl. FF *Achi-adama* „fl. Carman.“, *Adamas* „fl. nd. e. G.“; *zo*-Präfix wie vgr. *zo-λονύνθη* (*λ/θ*) ζακυνθίδες Oštir Alar. 303 (*θ/θ*) ill.-thr. **tuk'a-str-* > *τοντίστρα* = vsl. *tyky* mit illyr. *-ū* „Femininformans“. valb. *p/fšat* „Dorf“ : *Seti-* Tomaschek II/2, 79, leinas.-ital. Σητ- Ribezzo RvI GI IV/3-4, 69 (*ó/ô*) *Phurgi-satis* Pichler Austr. Rom. s. v.; zu valb. *pšat* cf. Oštir Beitr. alr. Spw. § 52. Aus dem Mittelmeergebiete cf. *f* : *h* : *θ* - Beispiele bei Ribezzo RvI GI I/1-2, 88, wo weitere Literatur darüber.

β) Da *b* (aus *b^c* und *p^c* über *π^c* bzw. *τ*) mit *w* (aus *v^u* < *m^c*) zusammenfällt, so entsteht analogisch *b/p* & *m*-Stufenwechsel:

Τιβισζος : *Tigίσας* : *Tiviscus* : *Τιμίσης* l. c. 97. *-dava* : *-dama* l. 57; *Ιάβαρος* : **Dab-* > *Ιαύριον* *Ιαώνιον*, **Ιαφαν-* > *Ιάφειον* : *Ιάφειον* c. 70. *Σαπαΐκή* : *Σαμαΐκή* l. c. I, 85; *Σαπαῖοι* : *Σάπιοι* : *Σάπιος* l. c. 43. *Ιβρδών* : *Αινδών*² l. c. 17; Hesych. *α-βυδόν* „βαθέ“ = vlat. *a-bdōmen*

² zu § 12 – Hierher wohl **m^oλ* „tief“ (kopt. *μτω*) in *Μαρώας* „Donau“; *Ando-matis* „fl. Ind.“, *Solo-matis* „fl. Ind.“ sowie peurop. FF *ia^ut-* und *ma^ud-* bei Holder, Forbiger, Pape s. v., soweit diese nicht eher zu alr. γρδ „Geröll, Stein“ in vrom. **marra* (< **m^oλ*) „Geröll, Bergbach“ REW 5369 (*ó/ô*) vlat. *murra* „Flußspat“ (*ó/o*) gr. *μορρία* „vasa murrina“, vthrak. *μαριθάρ* *μαριζέβ* „... vom Flusse *μότος* mitgeführte Steinart, Braunkohle“, vgr. redupl. *μάρ-μαρος*

„Unterleib“ zu $\gamma\rho\delta$ „bassus“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 125, 147. $\Sigma\mu\eta\varrho\sigma\varsigma$: $\Delta\mu\eta\varrho\sigma\varsigma$ Tomaschek I, 20. $B\acute{a}\varrho\gamma\sigma\varsigma$: $M\acute{a}\varrho\gamma\sigma\varsigma$. $Z\acute{a}\varrho\beta\alpha$: $Zer-vae$: $Z\acute{e}\varrho\mu\iota$ - l. c. II/2, 76f. $D\acute{a}\varrho\beta\eta\sigma\varsigma\varsigma$: $Daravescos$: $\Delta\varrho\mu\iota$ l. c. 73; vielleicht zu ill.-thr. $'Ar\acute{a}-\delta\omega\mu\iota\varsigma ..'E\acute{e}r\acute{a}\iota \acute{o}\delta\iota\iota'$ l. c. 54; $\acute{a}v\acute{a}$ - < $\acute{e}r\acute{a}\iota + *Draib-$ > alb. *trevē* „Weg“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 297. $'O\xacute\varrho\beta\eta$: $'O\xacute\varrho\mu\iota\eta$ Tomaschek II/2, 57. $B\acute{a}\sigma\tau\iota\varrho\varsigma$: $M\acute{a}\sigma\tau\iota\varrho\varsigma$ l. c. 66. ill. > skr. *omora* : (*r/r*) vlat. *abies*, vsl. *bors*. *Večel* : *Micia* < **miki^la* l. c. 67. *Berdīs* : *Mervdīs* etc. Kretschmer Einl. 236. sl. *kapv[r]³* „Götzen-

„pierre, bloc de rocher, marbre“ (> *Maro* „m. Sicil.“), berber. $\vartheta\alpha\mu\epsilon\mu\alpha\iota\theta$ „caillou“ Destaing Dict. franç.-berbèr. 56 (λ/λ) valb. *mat* „Ufer“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 406; dazu *Mura* „fl. Noric.“ > *Mursa* „O Pannon. infer. an der Drau“, wozu vgl. *Noarus* = „*Mura* und Drau“ (für die südseitigen Anwohner ergießt sich Mur in Drau, für die nordseitigen umgekehrt!). *Noarus* < *Nó[F]aρος* mit *ò/B* zu *Naparis* „fl. Dac.“ ($\phi/\hat{\phi}$) *Nauportus* „F Laibach“ — dazu ON *Naubarum*, *Navarum* am Carcinites F Pichler Austr. Rom. s. v. wie ebenfalls hieher gehörendes *Navissus*, *Na[F]ύσσος* „F > O in Moes.“ zur $\gamma\nu\delta\delta$ „Fluß, Tal“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 136.

³ zu § 12 — Zur Nichtslavität des sl. Olymp vgl. etwa: *Perunъ* : (*nn/nd*) valb. *perēndī*, kleinas. $\Lambda\alpha\cdot\beta\varrho\alpha\eta\delta\sigma\varsigma$ „Zeus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 807, Alar. I, 274ff. *Svarogъ* : *s*-Präfix (worüber unten) + etr. *var ver-se* „Feuer“ l. c. § 100 + ill.-thr. *-a^x(n)g*-Suffix. *ba/olr-vanъ, vila* (worüber § 12 bα). *volso-žar-* < *Pliad-* + *σειρως* (worüber § 11 c). (*v*)*rajъ, v-grajъ* (< $\circ/\hat{\phi}/\phi$) Oštir Beitr. alr. Spw. § 148. Über aksl. *vlčhva* unten. vsl. *Velesъ* „Seelengott“ Brückner KZ L, 195 : valat. *lases* (*l- < vl-*) „Lares“ (kaum idg.; vielleicht mit *n/λ* zu etr. *vanъ* „eine Todesgöttin“ : *s-val-* > *sal-* „verscheiden“ wie *lein-* ϑ id. : *lein-?*). alteurop. ist wohl auch vsl. *mora*, vgerm. **mar-*, vir. *mor-* „Alp“ wegen *m/w* in vlit. *ait-varas*, (λ -Präf. >) vlat. *le-mures* „Nachtgeister“ (*r/r*) vgr. $\lambda\alpha\cdot\mu\iota\alpha$ „Gespenst“ (*[m/P] ἡπίαλος* „Alp“ [*t/r*] vsl. **v-a(m)pīrъ* „Wampir“ bleibt besser weg), wozu vielleicht bask. *ame[r]-ts* „songe, rêve“, *ames-kaitz* „cauchemar“ (dazu mit bask. *sk/k* oder alb. *ršk* > *[r]hk* > *k* valb. *emak^l* > *ank^l*; kaum < idg. **m^añ-k-* „treten, kneten“) Oštir l. c. § 108 ($\gamma\delta.p\lambda$ „schlafen“), ava. *maλo* (λ = Lateral-affrikata) „songe“. Auch *Stribogъ* kann in *str- < *s'r-* zu etr. *aisar* „Gott“ oder mit $\underline{\delta}$ -Präfix zu ill.-thr. *Diur-* gehören Oštir Beitr. alr. Spw. § 477, wie auch *Chvrsъ* an etr. *Xorchia* (l. **Xorssia*) „Feuergöttin, Vesta“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 100 erinnert. Ebenso sl. **kork'-* in **korč-unъ* wahrscheinlich < ill.-thr. **kaλ^{en}D'-* < lat. *calendae* (wie *Περοπτικόν* : *Bur-*

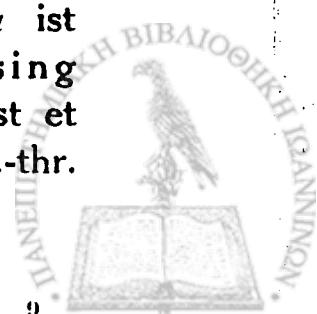
(= Affe?) - bild, εἴδωλον, εἰκών“ (ρ/\acute{o}) κυρός : kumirъ (**Ḡd/ρπ/xu-* > sl. kurē/ilъ korēлъ „σχῆμα, εἰκών, persona, larva“?) — Etymologie unklar, geographisch zu entlegen ist ägypt. *twt* „Ebenbild, Statue“ (*t* > *k* wie *tpnn* : gr. ζύμενος Oštir Beitr. alr. Spw. § 325 f.), eher alteurop., der elamischen *Hanu-bani* (= Affe)-verehrung entsprechender Sakralrelikt — wozu aber kaum vsabin. *cupen-cus* „Priester“ = etr. *cepen* Oštir I. c. § 204, **cu/ep-* „Götterstatue“ = sl. *ky/apъ?* —; *gipn* „simia“ Oštir I. c. § 150 : vai. *kapi-* „Affe“ etc., wenn auch sl. *bесъ* „δαιμων“ trotz vgr. πιθηκός und ägypt. *bs'* „Affengott“ eher zu lit. *baisūs*. lat. *cūpa* „Kufe“ > ill.-thr. **kame(n)g-* > sl. *komě/ęga* „id., Schiff“ — daneben ill.-thr. **kauπ-* > sl. *kubъ*. vgr. οὐβερνᾶν : οὐμερήτης; metathes. **kurmnā* > vsl. *kurma*, **kvrnъ* wie etwa ill.-thr. *Kaλέβη* : *Καβύλη* Tomaschek II/2, 83, Ζδέρβην : *Zdiřbou* I. c. 78, Ζάρβα : *Zářba* I. c. 76 etc., vsl. *lebeda* : vlit. *balanda* (: ill.-thr. βλήσ = vgr. βλήντος), wozu etwa noch arm. *Explosiva* + *r* > *r* + *Explosiva* vgl. — oder mit alar. *b/h* : **kušuru-mn-* > **kʷuru-mn-* wegen vgr. πρόμυνη? —

γ) *p^c* der *p/τ(>p/b)*-Reihe ergibt *f* und weiter (intervokalisch?) *-x^w-*, woraus — über *X^{l/w}* mit Übergang der fortierten Spirans in Explosiva oder analogisch wegen des Zusammenfalls der *k/χ*-Reihe in der Aspirata-Spirans-*k^c/-x*-Stufe mit der *-x^(w)*-Stufe der *p/τ*-Reihe — *k^(c)/g^(c)* beziehungsweise — infolge der Palatalisation unter unbekannten Bedingungen (vielleicht über *k^w/g^w* oder *x^w/g^w*, während *k'/g'* noch explosiv verbleibt) — *σ/ξ* entsteht.

Zu Labial : Velar(-aspirata > -spirans) : Palatalspirans vgl. :

vgr. γάλις (= vlat. *Falernus*), χάλις „Wein“ (> maked. οὔλιθος) : (λ/ν) ill.-thr. γάρος > ζειλά; λpn (APN ∞ i.τλ) „Wein(rebe)“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 116, Alar. I, 302. Dazu vgl. noch ill.-thr. *dinubula* (*d=d'* wegen *t' > k'*; oder *θ^c > xⁱ/X^{l/w}*) ζιρόβ-βοιλα (ρ/\acute{o}) *cinubula* „ζιρελος λευκή“ (: γάν „weiß“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 120, 334, Alar. I, 309 f.), προι-αδίλα προι-άδιλα, πε[λ]-τολρα „ὕμιπελος μέλιρρα“ (: vlat. *ater* /ρ/ο/ vir. *odar?*), παροι-βίη „Getränk (< οἶνος?) κρό ζεγχρον . . .“ (: vsl. *bvrtъ* „Art Hirse“), sicil. πόλλιος (*ll* < *A*) „Wein“, ll.-thr. Ηλετ-σ-τωρος „Dionysos“, *Bałlaś* (Εὖρον-βάλλινδος?) id., *Ιβ-[β]αλλος*

icum, σκάρων : *skrlegъ* etc.; *t' > k'* wie *brčy* < **buttea*) und *Rugli* < ll.-thr. **erxol-* < lat. *Hercules* oder < **ruzl-* < Ηρακλῆς *Lada* ist zweifelhaft und wenn zu *lada* „Gattin“, so Letzteres trotz Hüsing kaum zu lyk. *lada*, vgr. Λίδα. *Pripégala* „ut aiunt, Priapus est et Beelphegor impudicus“ erinnert an sl. **p/běg-* „paelex“ < ill.-thr. *rai^lež-* in **polb-p/běga* „uxor dimissa“ oben § 11c.

(oder $-[x^u]\varrho\lambda-$) id. (*Δό-πολ ο Δό-πον*) *Ιιώ(r)rίσος*, *Ιιώρυνδος* (*p/m*) *Mάρων* „Heros des süßen Weines“, *Bί-βλινος οῖνος* = etr. *Fu-flun-* „Dionysos“ Tomaschek I, 42 (auch *Tοι-φουλον Tri-bulium*, cf. *οῖνος* *Tοι-φυλίρος* aus Italia I. c. II/2, 76 : *τοι-* „*Ort“ zu ill.-thr. *-(α)-τνρ-* id.) : kleinas. **X^{l/u}en-* > **-tšen-* > ar. **šan-* „Wein“ > osset. *san* (> thr. *σαράπη*) etc. ill.-thr. *ζείρα ..είδος χιτώνος* (< **ζερ-*, kaum aus **ζεριν-*?) : vsl. *κερζνο*, vgerm. **kursin-* (*X^{l/u}/m; n/m/p*) vgr. *μάρσιπος* „sac, bourse“; dazu mit *r/l < λ* ill.-thr. *ζαλιύς* „δορὰ ἄρχτον“ < **ζελοίm-*; zu *γpn* (*PN* ∞ *π/mλ*) „Widder-, Ziegenfell“ cf. Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 81, 154, 195, 317, Alar. I, 298. ill.-thr. *Σ/Ζάλιμοξις* G < **ζελι-* : lyd. *haLm-* (*x^u/p*) *πάλινς* „König“ (*m/w*) get. redupl. *Γε-βελέ[F]-iξις*⁴, *Σάλιμοξις* (: ill.-thr. redupl. *Ζε-βελ-σονρδος* „Zeus“, wenn nicht eher mit δ/λ zu kleinas. *Αα-βρ-αννδος*; *-θιορ-δος* *-σονρδος* vermutlich als „Donnerkeil“ zu *γθn* „Stein“ Oštir Alar. I, 274 ff., kaum zu *γδn* „gebären“ oder *γδn* „Herr“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 459, 477) — *-oξι-* (*o/ø*) *-iξι-* (ξ und ζ wechseln im Ill.-Thr. *-διζος* : *-δειξας*, *Λόχοξ/ζος* etc.) vielleicht zu vgr. *Κάσιος*, *Ζεὺς Κεραύνος*“, worüber (*γpθ⁵* „primus“ und *γgind* „lapis“) Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 72, 225, 797, 807, Soumér. Abac. 341 ff., Alar. I, 295 u. weiter unten vgl. ill.-thr. *Ζερμι-ζε-γέθον-σα* „*Stadt der Geten“ : *Iέρμη Germi-* (*e < a*) Tomaschek II/2, 77, 88 < **X^{l/u}/x^uarm-* > vsl. *chormz* „Haus“ : lyk. *prñn-*, ill.-thr. *Μηκύ-βερνα* Tomaschek I, 37 etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 605 — zu *n/m* und *-ζ-*

⁴ zu § 12 — *Γε-* kann auch Präfix *χρ-* sein Oštir Beitr. alr. Spw. § 361₂, wozu noch vgl. ill.-thr. *Κέστιρος* : *Πύστιρος* Tomaschek II/2, 65, kleinasiat. *k-* Sundwall Einheim. Namen der Lykier 92 ff. und vielleicht vsl. *ko-šuta* : *šutv* (: vrom. **čott-*); *k/go-molv* „ohne Hörner“ : vkelt.-vrom. **multo-* „Hammel“, vlat. *molle-stras* „pelles ovillas“; griech. *λιβης* > (*ll/n*) ill.-thr. **ka-nabb-*, **k^{co}nabb-* > sl. *konobъ*, germ. **xnapp-* sowie Oštir Alar. I, 303. **Iέ-βελ-* jedoch eher < redupl. **γε[τ]-βελ-*, dies wegen vgerm. **gud-* „Gott“, wozu vielleicht mit *n-* Präfix vtochar. *ñakte* „Dieu“ = vphryg. *Κότυς* „G Rhea“; vgerm. **gud-* > **gut^cā^c-* < **X^{l/u}/όθ^cα^c-* mit Übergang der aus *X^{l/u}* entstandenen Explosiva *kk* in *x* > *g* (analogisch oder im Nebenton).

⁵ zu § 12 — lyd. *πάλινς* „βασιλεύς“ < **ρολ-* (*γpθ* „primus, princeps“ [*PΘ* ∞ *πλ*]) ∞ **προθ-* > illyr. *Bat-on* „Fürstennamen“ (*n/i*) vgr. **βατιλ-* (> βασιλ-εύς), wozu mit *π/x^u* < *π/p^c* illyr.-thrak. **džε[t]-buth-* < **X^{l/u}ρθ-πόθ-* in *ζι-βυθ-ιδες* „γνήσιοι“ und wohl auch **p^c/f^cοθ-* > illyr. **fat-* „Herr“ > alb. *fat* „Gemahl“, dies durch Vermengung mit idg. **poti-* „Herr“ > Gemahl“, das thrak. **p^cat-* lauten müßte.

cf. oben §§ 115, 10 b. vsl. redupl. *chor-brz* „tapfer“ : lyk. */x/ara* „frei, edel“ (> Arier), vgr. *ἱρως*; *γ/ρ* (*PA* ∞ *π^λ*) Oštir Beitr. alr. Spw. § 83. (vsl. *χτερέντ*, *χεράν*; *r* < *rs*?) vgr. *ο-κόροδον* : (*Δ/ι_δ*) vgr. *τράσον*, vlat. *porrum* Oštir l. c. § 146. ill.-thr. **τū/ιχ^υδ^ηλ-* > *δουώδη-λα* *diodela* „μυριόφυλλον. millefolium“ : vsl. *ty/isetja* „1000“ (*s* < *'s* < *x^u/X^{lu}*) vor Palatal, dazu analog. wie ill.-thr. *ζελα* : *ζονράty/isotja* vgerm. **pūsund*⁶; zu *p^c* cf. *π* in van. *atibi* Oštir Beitr. alr. Spw. § 851 und vielleicht mit *p/m* vtochar. *tumane* „10000“ = vsl. *tr̄ma* id. (anders Meillet IJb. I, 19). sl. *chorogy* mit ill.-thr. Suffix *-ang-ū* aus ill.-thr. **x^u/X^{lu}ar-* < lat. *pannus* mit *p^c* uud *N/λ*. Ebenso vielleicht sl. *bagurz* < ill.-thr. **πār-x^u/gur-* < gr. *πορ-γύρα*, wozu aber kaum mit *u/eu* sl. *božurz* „Krokus, Mohn“. Über vsl. *kold-ędžb* : heth. *ši-hillija* cf. oben § 12 b ∞ unter **Falutausis*. ill.-thr. *ufazi-la* „χννό-γλωσσον“ : **ux^u/X^{lu}e-* > *usazi-la* (: vsl. *p̄sə* [*pōsθ/πόστρ*] valb. *buštē*; zu bask. *potcho* „chien“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 88); sehr zweifelhaft. Auf ill.-thr. = alar. *p^c>x^u/X^{lu}* kann (neben alr. *p>kelt. k^u?*) auch beruhen: vgr. *ἰπνός* (*ð/ð*) vgerm. **ufna-* : **uxna-*; vgerm. *-*apa^x* „aqua“ : vgerm. **axwa^x*⁷; ligur.-iber. **penn-* „Gipfel“ (*p/p^c*) vgerm. **fenn-* (thür. *Finne*) :

⁶ zu § 12 — Man hat auch in lit. *-lika*, germ. *-*lif/b-* volksetym. Umdeutung des etr. *-l-χ/[w]l-* „10“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 784 gesucht; auch germ. **stē²g-* „20“ könnte mit alr. *ɔ < r^c/r*-Wechsel zu valb. *zet/er* id. = etr. *zaθr-* id. gehören, wie auch germ. **plōg-* „Pflug“ auf dieselbe Weise mit valb. *plor-* zusammenhängt Oštir l. c. §§ 57, 241, 786.

⁷ zu § 12 — Mit ill.-thr. *-*ap-* (*p/p^c > f > x^u*) **ax^u-* „aqua“ konkurriert alteurop. > vlat. *aqua* < **km^c*, worüber Oštir Beitr. alr. Spw. § 205, Alar. I, 307 vgl. Zu *-*apa^x* „aqua“ aus *-*aBa^{xl/m}* cf. *γobn* in kelt. **qbōN* > **abann-ā* „Fluß“ (*qN/on*) **abon-ā* id. (*on/ō*) **abō* id. *ð/ð* vlat. **abnis* > *amnis* (*b/m*) iber. *Mivioς* F, *Bainiς* F, ligur. *-umna* FF *Garumna* etc. Holder s. v. *-umna*. Davon peurop. FF *Abona* fl. Britan. (*n/λ*) *Abr-avannus* „fl. Britan.“, *Ablica* „fl. Holder s. v.“ *λ/ν.λ*) *Aβoς* „fl. Britan.“ (*ρ/ρ̄*) bask. **ibar-* „Fluß“ > *iba^hi* „rivière“ - *ibar* „vallée“ (*qbōA* ∞ *b^cqN* > **benn*) vrom. **venna* (cf. oben redupl. *ibr-avannus* fl.) „Mühlgraben“ (*b^cN* ∞ *B^{ν/λ}*) illyr. *Apus* „fl. Hungar.“ *ichler* Austr. Rom. s. v. (*ν/λ*) *Apro* „fl. Ligur.“. Hieher wohl -*p-* FF *Ιναρις* „fl. Sicil.“, *Σέραπις* „fl. Luc.“ etc. Ribezzo RvIGI 1/3-4, 73, wovon kaum zu trennen ist vkt.-vgerm. *-apa* id. Holder s. v. = illyr. z. B. *Arelape* „fl. Noric.“ — *p* statt **f > h* in vkt. *-apa* oweit nicht < *aqua*) wohl wegen der Entstehung aus vkt. *B*, da

vkelt. **k^uenno-* etc. Oštir Alar. I, 294. ill.-thr. redupl. ζει-ποιί/ύτης⁸ „ύπερχύτης“ < **x^u/X^[u]eſt/-pō/ót?*; dann dazu kaum ζετραια „χύτρα“, das überdies wegen ζα-τρειον „cippus“ aus redupl. oder präfig. δ-Θr, γθn „Stein“ Oštir Alar. I, 274 ff. Vielleicht ist auch vsl. *cho-mqtr* „Joch“ = ill.-thr. redupl. **x^u/X^[u]anD-manD-* mit ill.-thr. oder slav. -*antm-* > -*anm-* > -*amm-* > -*am-* : ill.-thr. μανδάκης „δεσμός“ (: B/Mερδίς?). vsl. če-chlr žb-glo, vgot. ha-kuls < **X^[u]-X^[u]l-* : vgr. πέ-πλος vlat. *palla* (*pλ/mn*) vlat. *mantum*; γpn „Ziegen-, Widderfell“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 195.

nur vkelt. *p^c* (und dadurch lautsubstituiertes idg. *p*) zu **f* > *h* wird — (B/b) *Orobis* „fl. Gall. Narbon.“ (o/o) *Rutuba* „fl. Ligur.“, *Gelduba* (b/B) *Gellep* (ó/o) *Saetabis* „fl. Hispan.“ etc. (dazu *F > O *Odi^[u]-abo* „Pannon. super.“ : **odir* „Fluß“, cf. *Duria*); schließlich hieher mit -*b^c-* > *t̄* vermutlich -*ava* in FF *Ambl-ava* etc. Holder s. v., woneben mit erhaltenem *n/λ* *λάνα-ποις* (Bλ/tλ) *Danuvius*. Neben γ_{vn} bestand alteurop. noch γ_{pδ} „bassus“ als Flußbezeichnung *A-psias* „fl. Brut.“, *Apsa* „fl. Ital.“ etc. Ribezzo RvIGI IV/1-2, 88, "Αζα-ν-ψις „fl. Pont.“ etc., wozu vielleicht oben behandeltes vgerm. *-*apa^x* neben *-*axwa^x* (wenn *xw* < *x^u* < *f*). Ausführlich über alteurop. γ_{pδ}, γ_{vn}, γ_{km} in den Flußnamen sowie sonst Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 125, 147, 164, 205, Alar. I, 305, 307. Feist Etymol. Wb. got. Spr.² 14 sieht in germ. -*ap-* kelt **apa* (< *aqua*), womit -*uba*-Suffix in *Gelduba-Gellep* unvereinbar ist, bzw. idg. **āp-* „Wasser“; was jedoch germ. *-*af-* ergäbe; bei idg. Etymologie müßte man überdies -*p-* „Wasser“ von -*b-* „Wasser“ trennen bzw. zwei verschiedene Wörter annehmen, obendrein wäre dann gewiß nichtidg.-iber. -*b-* „Wasser“, z. B. *Saetabis*, mit den übrigen alteurop. Flußnamen mit labialem zweiten Bestandteil unverwandt, was nur bei nur indogermanistischer Betrachtungsweise alteurop. Toponomastik zu halten wäre.

⁸ zu § 12 — ζει-πύτης erinnert in -πυτης an vlat. *ne-pōt-* „Vergeschwender, Schwelger“; vielleicht steckt in **pot-* (> **pōt-* > -πυτης [ó/ó] -ποιτης [ó/ó]) lat. -*pōt-*) alteurop. **potto-* „Topf“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 148, so daß „Topf > Trinktopf > Schwelger“ anzunehmen wäre; ζει- in ζει-πύτης kann δ-Präfix (kaum ζειλά „οίρος“) sein, wie im Falle der Hiehergehörigkeit *ne-* in lat. *ne-pōt-* ebenfalls ein Präfix sein müßte, wozu vgl. *Ne-ptū-nus* (ó/ó) Ηοτει-δάφων — **daw-ō(n)* „Erde“ (> Δᾶ/ω-, wenn nicht *Δῆ/ῶn, + alb. **de[w]e* > δe) < **dau^[u]-* < **Δōn-* < **λέδōn-* > **ɔ/ɔau^[u]-* > **γaw-ia* > γαῖα = vgerm. **gaw-t* + ala mit ' < ɔ, während γ < ɔ wie γίρρος ἵρρος etc. Oštir Alar. I, 291. γδn

§) ill.-thr. **mand-j-* > alb. *mes*: lat. *mannus*. ill.-thr. **Pa/er(a)und-* > alb. *perəndi*: sl. *Perynъ* *Perunъ*; dazu mit π kleinas. Αα-βρανύδος „Zeus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 807. ill.-thr. **g(a)und/d-* > alb. *gezof* „Pelz“ (ill. *f* < *p^c*), gr. γαυλησάπης : lat. *gunna* „Pelz“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 11. *nd* > *nn* dieser Beispiele ist kaum *nD* : *N^d*, eher Assimilation *nd* > *nn* > *a^xnn* > *ā^xn*.

Dental- : Dentalspirans-Wechsel ist dreifach: Stufenwechsel *J/θ*(> *D/T*) : δ/θ, Aspiration *t^c/d^c* > -*p/d*- und Palatalisation *t/d* > 's/dz'; **Schwund des Dentals**, von der re- und pro-gressiven Kontaktassimilation abgesehen, ist entweder Stufenwechsel *T/D* : τ/δ oder *đ-Spirantenschwund*, überdies schwindet θ/δ, s/z infolge des Θ/Δ, S/Z → λ/λ-Stufenwechsels.

Zu *t^(c)/d^(c)* : *s/z* : *l/r* : 0 vgl.:

ill.-thr. *dinu-pula* „ἄμπελος λευκή“ : ἀνε-ψᾶ „ἄλλιβιρος λευκός“ Tomaschek II/1, 33 ff., Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 120, 268, 277, 451, 638, 711. **X^{lu}oθ/θ-* „primus, βασιλεύς“ (*v/pθ* [*Pθ* > *PT* ◦ πλ] Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 225, 797, Soumér. Abac. 341 ff.) > Kórv̄s „G, Königsname“ Tomaschek II/2, 50, Γέτας „Königsname“ l. c. 51 : Κόσων „Dynastename“, Κοστίγγας, ιερεὺς τῆς „Ηρας καὶ ἡγεμῶν Κεβρηνίων καὶ Σκαιφοών l. c. 49 f. = südl. ON *Kosegr* *Koseđzv* „Edling“ : ζι[τ]- in redupl. ζι-βυθίδες „γνίσιοι“ l. c. II/1, 11, Ζιβ/τοτης „Königsname“ l. c. II/2, 39 (dazu [+ idg. *poti- >] **X^θ-p^θθ-* > sl. *gos-podъ* Herr“?); λ-Stufe⁹ in lyd. πάλιν; *haLm-* „König“, ill.-thr. Ζάλιοξις G

Erde“ (*JN* ∞ λλ) Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 102, 412, 905, wozu eben l. c. vorgeführten Formen noch **l̥ōn* > varm. **tei^{ln}-* > **tē-* > *ti-* Erde“ (*J/Δ*) vkelt. **dei^{ln}-arā* (*r* < λ ∞ *n* > -*δaf^{ln}ov*) > kymr. *daiar* ՚/ón) vkelt. **dun-jo-* „Mensch“; γδn „Erde“ zu γ δn „gebären“ l. c. § 459, 881. Die Formen wie heth. *dagan-* (> valb. **dä/gjε/nj* > δē) = tochar. *tkan* aus redupl. (kaum δ-präfig.) **λο-*-λ^con- > **λο-*-ɔ/ɔn-; zu λλ cf. *λόλ in bask. **rūrr* > *lurr-a* „Erde“ > illyr. *i-*Aur-* „Erde (cf. gr. *λωρ- „Erde“ in λωρυνόν ..βεγέτατον“), *Schlange (wie *zemlja* > *nija*)“ > Ἰλλέριος „Schlangenheros“ = heth. *Illuʃrljanka-* „eine sythische Schlange“ Oštir l. c. § 102. δ/γ < Δ/λ^c in *-*δaf-* : **γaf-* wie ei hieher gehörendem etr. *me-θl-um* „populus“ : *me-χl-um* < alr. ՚/ɔ̃i; m der etr. Formen kehrt wohl in sumer. *kalam* „Land“ und vielleicht in *m^c* > *v^u* > *w* des obigen **gaw*, **aw-*, **daw-* wieder, die sohin if alr. **ɔ̃ɔ̃m^c-* (λ^c/.) **l̥ōm^c-* der Grdf. **δn-m* zurückgehen müßten.

⁹ zu § 12 — Θ/λ, S/Z ∞ λ noch in ill.-thr. -δεβιι : -λεβιι „πάλις“ Tomaschek II/2, 53, 70; dazu wohl ligur. *A-lba* „*urbs“ (φ/o > a/o

und redupl. *ζι[τ]βελ- in Ζιβέλ-σουρδος G neben Γεβελέζις „Ζέλημοξις“ l. c. II/1, 60 ff. -dava : Burzi-avo l. c. II/2, 62. -tela : -διλα : -θ(ε)λα : -zila Tomaschek II/1, 26 ff. Daneben ^d > 0 in βονδά-λλα < βονδά-θλα l. c. 33 „βούγλωσσον“ (: lyd. ἴμβούς „βοῦς“, l. *i-μιούς mit b/m); s-cupu-la

wie ligur. *Meticanio* : *Meticoni*, *Pelianio* : *Pelioni*) sicil. Ὀλβία (π/p) illyr. *Tergo-lape* „Noric.“ und vielleicht vgr. ὥ-λβος „bonheur matériel“ ($\lambda^o\pi \approx \theta\hat{o}$ > *dejyu-) vlat. *dives*, pael. *des* „reich“, wenn „Stadt > Reichtum“ vorliegen dürfte. ill.-thr. -esbis : -lebis l. c. 3; *Esbenus* „*eques“ l. c. 9 mit n/λ zu * $\lambda\varrho\pi\lambda$ - > Ἄρρον- Αἴλον- Ἄλλον- „*equus“ l. c. 3ff. und * $\lambda\varrho\pi\lambda$ - > sl. *orb* „Pferd“ sowie mit λ/λ zu lit. *dobilai* „*Pferdefutter > Klee“ (nebeh λ in let. *ābuls*) und sl. **dern-* > *dē-tel-ja* (vermutlich redupl. **dōrn-*-*dōrn-*, kaum ill.-thr. -διλα -tela „*Pflanze“ l. c. II/1, 35); zur γόρπη „Pferd, Esel“ cf. Oštir Beitr. alr. Spw. § 152 a (dazu noch **ībλ* > sl. *tovar* „Esel, Last“) und mit δ/ι^ε γόρπη l. c. § 20, Alar. I, 291. ζο-αδάμα : ζο-αλάμα Oštir Beitr. alr. Spw. § 798. ξτίσται „... χωρὶς γυραυζός ζώσιν“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 353 (k/k^c) sl. *cholstv* „caeles“. *S-capte-n-sula* „O mit Goldbergwerk < *Bergwerk des Goldes“ : (**ka"pθ-* & **kampλ-*) *Ampelum* „O mit aurariae“ = sl. *kopělъ* (λ/θ > F *Kόμψ-αντος*) „Bad“ wie *banja* „Badewanne > Bergwerk“ Oštir Alar. I, 307, Tomaschek II/2, 82, Pichler Austr. Rom. II/III, 112. Ηά-θισος (: *Tισσός*) F : Ηάρισος; kontaminiert Ηάρθισκος Tomaschek II/2, 95; dazu Λισσος F l. c. 96. ill.-thr. *θα/euD/d- „Volk“ in ill. *Teuta*, ill.-thr. *Tauto-* *Tiočra* *Tutius* Kretschmer Einl. 228, Tomaschek II/2, 38 = sl. *tjudjъ* „*völkisch, fremd“ usw. Feist² 375 : *Anðoi* V, sl. *ljudъ* „Volk“, germ. **leud-* etc. Berneker 758; vermutlich zu etr. **la(u)t-* „*Frau, Familie etc.“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 145. iran.-sl. *toporъ* : gr. λάθρος^{9a}; ? γόρπη „Stein > Erz“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 132. τοντάστρα, sl. *tyky* : gr. ζο-λοκύνθη Oštir Alar. I, 303; dazu mit θ- gr. σικ-θ-η „Gurke“. *Toύτης* F : Λοιδίας ‘Ροιδίας F Tomaschek II/2, 96, 98. (Σου-δαρε)-λάναι „ein Kastell“ l. c. 81 : (*Kvrl*)-δανα l. c. 86; dazu vkelt. **dinnu-* „Hügel“. valb. **mø.t-* > *mal'* „Berg“ = ill. *Di-mallum* etc. Fligier Urzeit v. Hell. u. Ital. 437 : *mat* „Ufer, Strand“, ill.-thr. Sub radice *Via-matae* Tomaschek II/2, 90 (dazu kaum bg. *Vitoš* < **Vitatoš* < ill.-thr. **Viamata-sj-* oder < **vita/m/aþ-j-* : **Vitja-mata?*). ill.-thr. *Aulu-renus* : Αύλον-ζένης Tomaschek II/2, 4. valb. **rikāl-* > *rekuał* „Distel“ (r/r) vgr. Ηλικαλ-αργ-ις „chardonneret“ : ill.-thr. *σικούλ- in σικον-προϊς „ἡρόγγιον . . . Donnerdistel, Ziegenbart“ (: γόρπη „Widder, Ziegenbock Oštir Beitr. alr. Spw. § 81, 195, 317) und in σικ-άρη „διφαχος“.

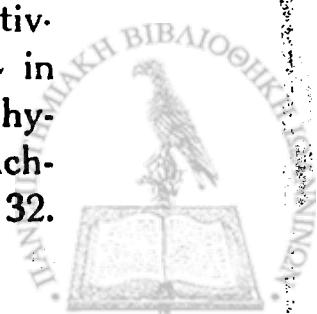
(*r*/r) etr. *corofis* Oštir Beitr. alr. Spw. § 72, 148 (daneben mit δ/Δ ill.-thr. *di-cop-tela > di-co-tela und kontaminiert di-s-cope-la „id.?“) Tomáschek II/1, 25; δόχε-λα „χαματπίτης“ l. c. 29: alb. *dā/g/e > δέ „Erde“ — tochar. *tkan* Oštir Beitr. alr. Spw. § 102; aber τούλβηλα wohl für *τούλξηλα = *tirço-zila* : *teloxa* „κερτάριζωρ“ l. c. 26 (wie κενταύρωρ zu δρόν „Pferd“ [JPN ω λαλ (λ/λε) Τπλ]; μόζου-λα¹⁰ „θέμυος“ l. c. 27 als „Stein-quendel, Thymus alpinus“ zu γῆδ „Stein“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 406 oder als μόζουλα zu alb. *delenē* „Wachholder“. *simpotax* : *simpeax* Tomáschek II/1, 24; -x- wohl = ss (wegen ks > xs > ss?) < *-s-δ̄i- < *-s-d̄i- (-s- = Genetivformans) in ? *lax* l. c. 24, οὐοντρός l. c. 27, ἀριαρ-σεῖ „ἀρο-βορχίς“ l. c. 29 < *ἀριαρ-σεξ[ο]-σει : alb. *gomár* „Esel“ + alb. *šoke* „Seil, Gürtel“) : -s-t(r)-¹¹ in τοντάστρα

Zu ill.-thr. *moδ > μόσσων ∞ *m/Bολ > πόλ-τυν cf. Oštir Alar. I, 292, 294. Zu l. c. 287 behandeltem vsl. *dōbrə* „Eiche“ gehört mit θ/λ und r/l > i/j vielleicht ill.-thr. ὁμογαῖα „λιννυτήριον, ἀκόρτιον μαζόν“; zur Semasiologie cf. Schrader 786 — dazu mit n/n und r/r vlat. *obur* „Eiche“?

^{9a} zu § 12^a — Dazu mit b/m und r/r Hesych. λάμιος id. = kret. *iamī* Gaerte PW Realenc. II R./II, 739; alar. sind auch die übrigen c. rekonstruierten kret. Wörter *kuti (*biti) „4“ = etrusk. *huθ* id. Grdf. *X^{l/u}/x^u-) Oštir Beitr. alr. Spw. § 777, Soumér. Abac. 351 X^{l/u}/X) *mi-gete „8“ < „2 × 4“ l. c. §§ 128, 781, Soumér. Abac. 346ff., *i/ama* „10“ (*r/r*) etrusk. *za-thrm-* „20“ < „2 × 10“ l. c. §§ 241 ff., 786, *i/u-v-a* „Stein, Berg, Land“ = lyd. *μωύς* (*r/r*) elam. *muru-* „Land“ c. §§ 406, 426, **Tarqa* = kleinas. *Trqq-* l. c. § 477, **Tillo* G (A/n) etrusk. *Tinia* „Zeus“ l. c. 457, **varia* > αἴρα „σφέρα“ (-b^corj : b^corj; -δ-Präfix >) vgr. σ-φέρα (: λ/δ zu γ/brδ „Erz“ l. c. § 117?), **Di-maro* Titel“ mit Δ-Präfix zu etrusk. *maru* l. c. § 202 - - eher wie etr. *mera* „Titel eines Beamten?“ l. c. § 886 zu vlat. *dubius* „Herr“ c. § 477, **gi-be* „Schaf?“ mit *r/r*, X/X^{l/u}/π zu **br* id. l. c. § 81?, *ra-* > τρά-μ-πις „Nachen“ als *Baum zu alr. γθν/λ „Eiche“ Oštir Alar. I, 287 ff.?

¹⁰ Zu § 12 — Daneben -λ- in *ἀνεψαλα > ἀνεψα Tomáschek I, 33, *λσα* l. c. 28?

¹¹ zu § 12 — s-tλ- und -s-tλ- wahrscheinlich mit δ > z „Genetiv-formans“ zu obigem -tela -διλα „Blatt, *Pflanze“; daneben *-D/dλ in *re-d* „ξονούσην“ (oder d=δ < z-δ < *-δ-d̄i-?), κνκωλι-δα l. c. 31 „phyllis halicacabum“: als „roter Steinbrech“ zu vlat. *cuscolium* „Scharlachere“, vgr. κίκκος Oštir Alar. I, 291, φα-θιβι-δα Tomáschek II/1, 32.

l. c. 34, *ri-borasta* l. c. 32, *amalusta* l. c. 28 (als „*χαματ-μηλορ*“ zu Oštir Beitr. alr. Spw. § 817 oder nach Tomaschek zu alb. *ámel-* „süß“ aus ill.-thr. **omogll-* < **omogA-* [*g* < *X/X* > *k*] vgr. *ἄμυκλις*¹² id.), *ζονοέστη* l. c. 28, lat.-*ill. *segestrum* „Binse > Matte“ in *Segesta* Oštir Alar. I, 304. Ebenso ergibt ill.thr. -(δ-)θ/θ(ό)ι/ι, „Stein, *Burg“ Oštir Alar. I, 275 ff. (-δ- = Genetivformans) -(σ-)τ(ν)ρ/λ-, -st- Tomaschek II/2,

¹² zu § 12 — *ἄμυκλις* „süß“ aus alr. redupl. **λομδⁿ-X^{omo}λ-* (*X/x* < λ^c) „salzig“ (*γεmn* [θMN ∞ λ^mλ]) „Salz“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 458, Alar. I, 310. Zu *k/g* < *X/X* cf. neben *k* in *ἄμυκλις* (dazu mit "/n *Amu(n)clae* „Ital.“, *Ἀμέκλαι* „Graec.“?) *g* in valb. **ama^xgll-* (*ll* < .1) > *ámel'* und vgr. *γλυκύς*, das höchstwahrscheinlich mit vlat. *dulcis* identisch ist — in diesem Falle *g/d*-Wechsel aus alr. Stufenwechsel *X/I* < λ^c/θ; *T[=θ]* > *d* aus *T[< θ]* = *t(t)* infolge alr. *T/τ* > *t(t)/d*. vgr. **άμυν-* „süß“ < **λομόⁿ-* „salzig“ (cf. dazu neben l. c. vorgeführten Wörtern noch vai. *lavaṇa-* „Salz“ < **λομ^con-* und vielleicht bask. *eme* „doux“) vermute ich auch in vgr. *ἄμυν-γδίλη*, *μού-κηρος* „noix, amande“ < „süße Nuß“ (cf. für „Mandel“ Bezeichnungen wie „*nux Graeca*“ und „*amygdalus dulcis*“); -*γδα-λη* (*ŋ^zA/nkλ*) -*κηρος* „nux“ stelle ich zu alr. *γnkδ* „Nuß“ (*NKA ∞ λκλ*) in bask. **no^ck^cóλ* > *hurr* „noisette“, redupl. und λ-präfig. **λ᷑-n^coδ-* + *no^ck^cóλ-* > *i-nzaur* (*n/λ*) *e-lzaur* (cf. dazu alr. **n/λōkōλ-* > *Nuceria Luceria* „Ital.“ mit *ū* < *eu* [*eu/au*] *Ναυκρία* [*ô/o*] *Ναυκρία* Ribezzo RvIGI IV/1-2, 96 sowie lyd. *Ναυκρα-σα* [*k/z*] *Ναυγρίων*) — kaum hieher alr. **nkóλ* > **nkud* „Nuß“ in vlat. [*d/nuk*, *v*kelt. **knud-* > ir. *cnú* (*kn^zA/k^cn^z*) vgerm. **xnut-*; noch unsicherer ist die Zugehörigkeit des alteurop. **ko'as(u)l-* „Haselstaude“ aus alr. **no^cko/γδó-λ-* (δ > z > idg. s durch Lautsubstitution) in vlat *corulus*, vir. *coll*, vgerm. **xasl-*, vlit. *kasulas* „Jägerspieß“, wozu ich Oštir Alar. I, 299 auch alteurop. *(o)ks- < *"o/k^cδ-* (daneben ober **kosu-l-* mit -λ-Suffix wie oben *ἄμυν-γδά-λη* : *μού-κηρος*) „corulus“ ir „Maus + Haselstaude“ > „Haselmaus“ von vgr. *μν-ωξός*. vlat. **gr ei/k/s-* > *glīr-*, **glēr-*, vsl. **pul-ksz* > *pylchz* gestellt habe. Aus den Kauk. zu *γnkδ* „Nuß“ **nka* > axv. *i-nqat'o* (*n/λ*) arč. *arkut*, weni der Dental nicht eher suffixal, so daß mit Ι-Suffix (cf. Ι/λ oben ii *άμυν-γδά-λη*, *corulus*) aus **har-qur-t* (> bud. *aburt?*) zu udi. *ere-q* > *uq* das gewiß auf urkauk. redupl. **[n]kλ-[n]kλ-* in ing. *kakol*, xvar. *qoqlę* sva. *kak*, rut. *xik*, var. *kix*, lak. *hivxh*, tab. *xef*, agu. *xiv* zurückgeht auch abx. *ara* wohl ebenfalls aus **ara-q?* (kaum Simplex). Mit λ-Suffix hieher redupl. **n^ckδ-λ* + *"kλ* in god. *c'ula-qa* (*q* < *k* ∞ *k^c* > *x* > *x'* vo Palatal > *x'/X*) kar. *c'ula-λu* (Λ = tonlose laterale Affrikata); Λ könnt

90, 88, 82, 81, 80, 73, 69, 68, 64, 62, 58; *-s-dea* l. c. 73 : *-σ-θυρα*
Jireček Heerstr. v. Belgrad n. Constantinopel 45 : *-δρ-, -δο/ερ-, -τη/ελ-, -δαλ-, -τια-, -δια-* l. c. 57, 59, 66, 69, 73 f., 77, 81 : *-σονρ-*¹³, *-σαρ-, -ζυρ-, -ζαρ-, -(s)s-, -ξ-* l. c. 59, 61, 66 f., 75, 77 ff., 81, 88 ff. z. B. *Τιριτ-στροτς* > *Tiristis Tirissa Τειρισιάς Τιριζα*¹⁴ l. c. 90. Zu **θολ* „Burg“ γ'θην vgl. noch **ΘΝ* „Stein, Burg“ — **θόν-* (*θ* > δ; *θ* analog. zu *θ* wegen *z = t* / = *t(t)* < Θ) und *δ* > *θ*) > *ξηρα* wie gleichbedeutendes lat. *cicū-ta*, gr. *χώ-νειον* zu *cautes* „spitzer Fels“ — in **θόν-* > **θύν-* > sl. *tynz* = germ. **tūn-* „Steinmauer, Zaun, Stadt“ = *Tύρρα* „O in Cataon.“; daraus mit Kompositionslenition Θ/θ vkelt. **dinnu-* „Hügel (θN/θn) *-dūno-, dūno-* = ill.-thr. *-don-, -δαρ-, -δερ-* *Ιοῦντας* B (n/λ) *-δαλα* (> sl. *dyl-y* „Stein, Faß“?) und mit ebensolcher Lenition θ/θ > δ ill.-thr. *-ξαρ-* Tomaschek II/2, 55, 58 ff., 69, 72, 76, 86, 89, wozu auch *mi-dne* „vicus“ l. c. II/1, 16. alr. γ'δην (*JN* ∞ λλ) „gebären“ Oštir Beitr.

auch auf alr. Ζ'/σ < δ^c der Grdf. **nkδc* zurückgehen, wozu vielleicht δ aus **nkδ* in kür. *khere-c* (> abx. *ara-sa?*) sowie δ > z > idg. s in vgrich. *záρv/σ]ov* ("k/nx) *τίρων* (ό/ό) vsl. **araišu-* > *ορέχτη* vgl., während valb. *ař-* aus **harr-* wohl mit *q/o* zu bask. *hurr-* gehört. Hieher wohl auch z < **n̥zδ* in alr. redupl. **n̥zq̥λ-** *n̥xδ-* > iran. **niga-uz-* > *Nīyavča* „Atropat.“ > (n/λ) hebr. *'egōz* (ό/ο) iran. > sem. **gauz-*, (+ λ-Präfix >) **λ.ο-n̥zq̥λ-** *n̥xδ-* > iran. **a-n̥gauz-* > osset. *ängüz*; aus einem iran. Dialekt ist entlehnt arm. *‘ngoiz* (e < i < ä?), gru. *nigozi* und j.-aram. *'amgōz-*. Nichtredupl. ist wohl **kʷor* > čeč. *b'ar* und *b/m*-präfig. ava. *mi-kh*; ain. *kic-iz* < **kic-kiz* (< **nkδ-** *kδ?*)? Ausführlich darüber Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 67, 402, 421, Alar. I, 299.

¹³ zu § 12 — Dazu mit λ *Σοντα-* l. c. 81 = *kleinas*. *Σοντα-*, *τύρος*; + p/π „Pluralform.“ > *Tarpo-*, *-τιροβια*, *-τρεβα*: *Ζύρβια* l. c. 71, '4, 76 = sl. *Terb-* O. Hieher auch **θόρ-* > *τύρος* „spelunca, unterirdischer Getreidespeicher“, davon (ό/ό) *Σοντ-σσός* „O mit τύροι“ l. c. I/1, 19 und vielleicht *Sio-s-ta*.

¹⁴ zu § 12 — *st/d* : *s/z* noch in ill.-thr. > lit. *stumbras* : sl. *zobrъ* > *ζύρβος*, lit. *stirna* : sl. *syrna* Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 166, 478. l. > alb. *štrog-* < **stēbāg-* : dak. *σιβα* < **σιβᾶ* < **σεβαγս* (g/G) vlat. *abucus*, metathes. vgall. *σκοβιην*, vsl. **ksub-* > *χρεβτη* „Attich“. Ob in diesen Fällen *st/d* > *t/ds* > *s/z* oder ob Stufenwechsel *θ/θ*, *δ/δ* > *Ζ/s*, *Z^dZ/z* — auch δ-Formans + θ/θ > δθ/δθ > *st/s* neben δθ > *z* kommt in Betracht — vorliegt, ist kaum zu entscheiden, auf jeden Fall kehrt bei ill.-thr. *st* : *z* in sl. *stopanъ* „Herr“ < ill.-thr. **stapān-* : sl. *županъ* „Bezirksvorstand“ < **zeupān-* wieder.

alr. Spw. §§ 459, 809, 881 > **λ/ν/λ/λ* in PN -τορμος -τελιμις¹⁵ Tomaszek II/2, 37 f., -turme l. c. 38, -θιουρ-δος (?) > -σονδος l. c. 38?, -τραλις -traulis -tra (= etr. -τορα, -θυρα) l. c. 38, 25; -ταλ-κης l. c. 28, 43; **λ*. (+ *k*-Formans) > -τ/δο-κος l. c. 6, 24, 42, 44 : -θενης l. c. 17 : -δερ-θης l. c. 30; -δωρος l. c. 34 : -ζανης -σενης -zenus l. c. 17, 39, -ζ/ξεν-θης l. c. 34 f.; -ζερες l. c. 39; -ζεληης -σεληης l. c. 39, **δλ* > Ζια „Name einer Tochter“ l. c. 40 : -σαρ/λος, -σιρα, -σαζληος (?) > -σιδης l. c. 41 f., -σαρ-νη „Name einer Tochter“ l. c. 49, -si-cus l. c. 49, -su-cu = Si-cu „Name einer Tochter“ l. c. 30, 43 wie Σάρ-κη Σερ-κης id. l. c. 42 (= etr. šeži „Tochter“); -σον-πος l. c. 44 (B/m) Σεμέλη „Mutter = Gebärerin des theban. Dionysos“ l. c. II/1, 40; -κενθος (: sl. čedo) -κυθης (: sl. κυδυλο) l. c. II/2, 46, 51 kaum mit *k* < *č* < λ^c aus *λ^cn-, eher zu venet. -χn- = etr. -cen- Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 460, 792. lat. *lent-* > ill.-thr. **lent/θ(j)-* > sl. *lętja*, ahd. *linsi*. gr. πλιρθος > ill.-thr. **p^clint/θ-* > engl. *flint*, ahd. *vlins* Oštir Beitr. alr. Spw. § 100. 'Ραιδεστός : 'Ρησιστόν Tomaschek II/2, 68. Μεταμβρία : Μεσημβρία l. c. 66. ill. *Denteleti* : *Denseleta*e l. c. I, 63 wie **g(a)und-* > lat. *gunna* „Pelz“ : alb. *gezóf* id. *Diurpaneus* Dacorum rex qui et Decebalus, *Diuppaneus* Tomaschek II/2, 32 : **zeuppān-* > sl. **zjupanъ*¹⁶ >

¹⁵ zu § 12 — Dazu vgr. ταλις „jeune fille nubile“, vkelt. -talo/i- in PN Holder s. v. (*λ/n*) -tano- l. c. und wohl auch vkelt. *talamasca* „pusio larvatus“ — : vrom. **mascarare* „mit Kohle schwärzen“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 487, wenn nicht eher mit ligur. -asc- aus **talam^{ln}/-* & *ἀγλη-* > valb. *djel'm-tε* „Kinder“ (*mⁿ/mⁿ*) *djal'ε* „Kind“. Zu *mⁿ/mⁿ*-Suffix vgl. valb. *del'mε* „Schaf“ : *del'e* (*λ/s*) **dasn-* > δεn- (: **dε* = *řan* : *řa*; *sn/sλ* > *si*) *daš* „Widder“ (: etrusk. *i-duli* „Schaf“, vlat. *a-dasia* „ovis vetula recentis partus“) Oštir Beitr. alr. Spw. § 112 : bask. *e-dos-ki* „sucer“; illyr. *Drymon* > *Drinius*; *Cuminion* : *A-cunium* (*λ/Δ*) *De^{gl}unnum*?; *Delminium* : *Delmion*; *Idiminium* : *Idinium*; *Lusomane* : *Lussonium*; ligur. *Garumna* fl. : *Garunna*, -mn- — auch in ligur. FF *Altumna*, *Alumna*, *Aronna*, *Autumna*, *Irumna*, *Rotumna*, *Vebrumna*, *Vultumna* etc. Holder s. v. — wohl zu vlat. *amnis* (*m/b*) vkelt. **abannā* usw. Oštir Beitr. alr. Spw. § 591. Zu obigem **das^mn-*, **dasj-* (*s/λ*) **dalm-* vermutlich jap. *アツカス*, gr. *Ἄτσος*; *Ἄτσες* = lat. *Dasius*; *Ἄτσιμας* = gr. *Ἄτσιμος* etc.; illyr. *Ἄτσος*, kar. *Ատսոր*, lyk. *Ատսաւ* Ribezzo RvIGI IV/3-4, 75.

¹⁶ zu § 12 — Zu ill.-thr. > bsl.-germ. Ständegliederung vgl. neben obigem *županъ*, *gospodъ*, *Koseğъ* > *Koseđžъ* „ON Edling“ § 12 bđ = *Kočirtčης* „ein Kroatenführer“ noch: *Coryllus* „dak. rex et pontifex“,

županъ „Bezirksvorstand“ (: δᾶ/δρ > *stopanъ* „Herr“) Niederle Slov. starož. II/1, 1662; *zeur-pān- „Herr + Bezirk“ < alr. γδν (ΙΝ ∞ λλ) „Herr“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 477, 886 in valb. redupl. *zār-stār > *zo/rjxt > zot „Herr, Gott“ : (z < δ/τ) ill.-thr. Τερ-ζελ-άτης G Tomaschek II/1, 57, vmaked. Ζειρήνη „Aphrodite“ l. c. 45 < „*Herrin“ wie das ebenfalls hiehergehörende etr. *Tur-an*; ill.-thr. *-tu/or- (=vgr. τέραρρος) in *gesti-s-tyrum* „locus possessorum“ l. c. 8 — *gesti-* < *zar-stō- : valb. *kar-st- (erhalten noch in vsl. če/črst-ja „tentorium“ [st/s(θ)] čer[č]mъ „Zelt“?) > *ka/rjxt- > kat-ún^d „Gebiet, Stadt, Dorf“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 60 (γκλ) = ill.-thr. O *karsθ- > *Carsium*, Καρσί-, -καρσο-/ι- Tomaschek II/2, 84f., 67, -κωρ-, -κρα, -κη/ωλ-, -celle, -κ(i)λ-, -g(e/i)r-, -gar-, -κωρ-τα, -σ-καρ-τα, -σ-κα/ερα, -s-curtos, -σ-κελ- l. c. I, 87, II/2, 54, 66 ff., 71 f., 74, 78, 80 ff., 83, 85 ff. —, *Ιλλει-σ-τωρος*

Σ-κορύλων Tomaschek I, 103 : sl. *korljъ* „König“ Oštir Beitr. alr. Spw. S. 137 c (dazu vgerm. *ka/erl- „freier Mann“?). Αε-καινεος *Di-ceneus* „dak. pontifex maximus“ Tomaschek I, 102 < *G/u/ρηνό/[ŋ]-∞ *G/u/ρηνός- > Κω-γαλωνος „B, Sitz des dak. pontifex maximus“ l. c. : *G/u/ρηνόŋ- > sl. *κρηνέγν, κρηνέžъ, germ. *kuni(ng)- „König, Fürst“; zu -eo- < *-ev/g/o- oder < *-ego- < *-e"go- (so auch in *Diur-paneus?*) vgl. dak. σαλια „τράγιον“ : valb. *sill- > šil'eg- „junges Lamm“ : ill.-ligur. *saliunca* „Baldrian“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 478, 929; zu *G/u/n cf. γ/ν „hoch“ l. c. § 97 und ill.-thr. Πέρνος „Anhöhe“ Tomaschek II/2, 87, zu Κω- „Berg“ < *koλ- cf. Oštir l. c. § 72, Alar. I, 291 — oder k-Präfix o. § 124? Κουηται „dak. Edelinge niederen Ranges“ : sl. κρμετъ „Freibauer“; Endbetonung, erwiesen durch ē in slov. kmēta, lässt höchstens ill. Vermittelung des lat. *comes* zu; vielleicht als „Großhüfner“ mit ill.-thr. p/b : m zu valb. kopšte „Garten“, vnhd. *Hufe*. sl. vitęžъ „heros, eques, Ritter“ vielleicht zu ill.-thr. *Beitus Vitus* „Heroenname, Sohn des Ares“, einigemale auch PN für thrak.-röm. „equites“ Tomaschek II/2, 13; *Beit-* vielleicht mit π/p zu ill.-thr. pete- „maior“ l. c. I, 85, wozu mit p/m und γ/ν (γ/ντ) alb. 'mant-is > me „mehr“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 183 wie vgr. βάτος = ill.-thr. μαντεία. Auch bei sl. *boljar-* „Adeliger“ (ρ/σ) *bylja* „Vorsteher“ ist neben türk. Entlehnung Anschluß an ill.-thr. Αεξι-ταλος „Dazier + König“, vphryg. βαλι/ν „König“, lyd. πάλυνς möglich. Vielleicht ist auch sl. *vrlb/vchva/ž „maga, magus“ (> aksl. vlvchva/ž) < ill.-thr. *buli/us-uā (s/θ)/st) πολιται „dak. Zalmoxispriester“ herleitbar (zu p/b cf. § 12 bα, zu st > s/θ) cf. § 12 bδ); πολ-τοται „Priester“ u γpn (PN ∞ π/mλ) „ponere“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 126-127,

„Dionysus“ l. c. I, 42 < „Wein-herr“ (: *pn/λ* „Wein“), *Σονγετ-γέθης* „G < *Herr + Gete“ wie *vskyth*. *Τοιτό-σνρος* l. c. 49?, *Σνργάστης* „bithyn. Zeus“ l. c., *Δούρας* „Dakenfürst“ l. c. II/2, 35, ?redupl. *Diur-danus* l. c. 31, **Δε/λο-ō-* „Gott“ in *De/io-*, *Diu-*, *Διο-σ-* l. c. 31 (auch in thr. > gr. *Ιύρ(ν)υσος* *Διώνυσος* mit wohl schon ill.-thr. *o/o*: *-*ν[F]νο-* zu valb. *nuse* „Neuvermählte“ [*νοβόζη-ј- (δc/đ)* *νόβोσt-ј*] vsl. *nevěsta*; *νpδ* Oštir Beitr. alr. Spw. § 110?) + **pōn-* „Burg, *Dorf,

804 : ven. *man(n)i-s-navius* „Art Priester“, etr. *men-*, *mul-* „weihen, widmen“, vumbr. *pun-t-* „etwas Rituelles“ > vlat. *ponti-fex*, *-st-* wie *zrlσται* und etr. *lanist(r)a* „carni-fex“ — kaum idg. Superlativformans *-ist(h)o-*, das vielleicht auch in sl. **lb^džvstъ* (< gr. *λάχιστος*, wenn *-vgb-*, woraus **-v^džv-*, statt *-v^džv-* mit analog. *-g-* nach **lgv-kv*) > *lbstv-nъ* „leicht“ steckt. vbsl.-germ. ist auch **(d)ārbā-* „Sklave, Arbeit“ in vlit. *dárbas* (*d-* kaum wegen *daraū*) *darbaī (A/i)* vsl. **ārbv* (mit neu-fallender Intonation [cf. slk. *rab*] wie lit. *dárbas* = let. *dar̄bs* infolge bsl. Worttonverschiebung von der fallenden [alt- und neufallenden] Silbe auf die vorhergehende [die neubetonte Silbe kann auch Proklitika sein] und der dadurch bedingten Metatonie der neubetonten Silbe von altsteigend [*< idg. Länge*] in neufallend und von altfallend [*< idg. Kürze*] in neusteigend; diese Metatonie wirkte auch in satzproklitischen Wörtern, daher ist neufallend Proklitika lit. **darbūs* > *dárbus*, worüber Oštir Alar. I, 288 f.) : *robv* (cf. neusteigende Int. in skr. *rōb*) wie ill.-thr. *Bargullum* : *Βράγυλος*, vgerm. **arbaid-*; „Sklave < *Mensch“ zu alr. *γδn* „leben, Mensch“ (*ΙN* & *ΙL*) in vgr. redupl. **λον-λ^{cō}ρō-p* (*p/π/ > b*) = Kollektivformans) > *ἄνθρωπος* (*p/m*) sumer. *urum* „Mann, Knecht“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 459, 441 — zu *d/0 < A/i* cf. noch vlit. *dobilai* : vlet. *ābuls* Oštir Beitr. alr. Spw. § 152 a, Alar. I, 306 (kaum *A*-Präfix!); hieher vielleicht ill.-thr. PN **Αν-δράβυς* (*Δ^oλοπ-∞ⁱλ^oλōm-*) **Ροιμη-* & **λολ-π-* — vielleicht dazu **λ/λōλ-k-* „Geborenes, Mensch“ in ill.-thr. PN (*Σι-*, **Ροιμη-*) *τάλκης* Tomaschek II/2, s. v. > [+ südsl. *dlaka*] südsl. *vulkō-dolkv* (ill.-thr. *āllā*) südsl. *vulkō-[d]lakv* „λύκ-άνθρωπος“ wie *Wer-wolf*, lat. **luc-umo* = **lucus* (wie griech. *λύκος*) + *homo* Oštir Beitr. alr. Spw. § 929, wenn aus „lucomones quidam homines ob insaniam dicti, quod loca, ad quae venissent, infesta facerent“ Festus-P.Diac. bei Müller-Deecke Etrusker I, 339, Anm. 27 erschließbar — > *Tάρβος* (*ρ/ό*, *π/m*) -*τελμίς* etc. Tomaschek II/2 s. v. Auch vbsl. **draugā-* „alius“ (*ρ/ό*) vgot. *driugan* „στρατεύεσθαι“ (*ŋ/n*) ill. > lat. *drungus* „Truppe“ ist eben wegen der Beschränkung auf bsl.-germ. Gebiet wohl illyr. Relikt und mit

*Bezirk“ in thr. *-τάρα -τάρε* Tomaschek II/2, 64 (*p/π*) *-βώρα -βούρων* l. c. 58 = vgr. *βούρός* „Hügel“ > illyr. *Boērroς* : *-μα/ερ- μινα¹⁷* l. c. 61, 73 f., Oštir Beitr. alr. Spw. § 126 f., Alar. I, 294. *Ἄβυβροιος¹⁸* : *Θυμβραιος* : *Ζημβραιος* Kretschmer Einl. 231.

ill.-thr. *-n/n-g-* aus **Ar* „2“, erhalten in ill. *I-tr-ius* „Secundianus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 241 ff., abgeleitet. Über vbsl.-germ. **t^c/leud/t-* „Leute“ (*t^c/l- < Θ^c/λ-*, wozu vielleicht auch **θ̄ōD* > *τοιδαλ-* (*θ̄/ό*) *τυδαλ-* in ill.-thr. PN Tomaschek II/2 s. v.) cf. oben § 129; zu *τυδαλ* mit *au < ὁ* vsl. *Dudlēb-* (mit alr. *-τ-* „Kollektiv-Plural-Suffix“)? Unklar ist mir bsl.-germ. **p^cū/ilkā-* „Volk“ — Herleitung aus lat. *pūblicus* (*ū* verlangt auch let. *pulkas* (ai) = et. **pulkas* [woraus nach Wortton *pūlks* Oštir Alar. I, 289]) über ill.-thr. **p^cū/t^blkāx* ist nach § 8 a, 11 b, 12 b a möglich, leider ist das Wort im Roman. nur gelehrt.

¹⁷ zu § 12 — Dazu auch vital. *-μ(ε)ρο/α-Suffix* in ON : *Nórvura*, *Kaṇuīrau* etc. Ribezzo RvIGI IV/3-4, 72 f., wo auch vgr.-kleinas. Parallelen angedeutet sind; aus dem Vekt. hieher *-manis*, vielleicht *-manni*, *-mina* (besonders in Ligurien), wozu mit *m/π -bona* (mit Kompositionslenition aus *Bonna*; *n/nn < n/N*) — worüber Belege bei Holder s. v. — (*o/ρ*) *-bannis* (*ρ/ρ*) *-benna*. *γ/p/τn* in ON entweder zu *γ/pn* „Stein“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 52, 104, Alar. I, 294 oder zu *γpn* „stellen, legen“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 126 f.; dies nur, nsoweit in *-p/b-n-*, *-m-n-* nicht *-p/b/m-Suffix + -n-Suffix* vorliegt. Auch vsl. **zeupān-* **zjupan-* > *županъ* (daraus *župa*) kann eine Weiterbildung mit *-p/bān-Suffix* sein, dies wegen vlat. *dubenus (n/l)* *dubius b/m + domus > dominus*, so daß ill.-thr. Grdf. **δōb^l-pōn-* lauten würde, dazu mit *δ/δ > z/(Z^dZ >)st* und *eu/a < δ/ρ* ill.-thr. **stapān-* > l. *stopanъ*.

¹⁸ zu § 12 — Aus dem Vgr. vgl. zu *Dental* ∞ *Dentalaspirata* ∞ *Dentalspirans*: Suffix *-ρδ-*, *-ρτ-* : *-νθ-* Huber De lingua antiqu. Graec. col. 40 (mit diesem Suffix auch vgr. *βοΐνθις* „lactuca“ zu **br-* „Milch“ *τροίς* „lactuca“ — worüber oben § 9 c vgl.; dazu kaum ill. **brand-j-* rum. *brînză* „Art Käse“, das aber als „Schafskäse ebenso kaum u valb. *beř* „Schaf“ gehört); vgr. *ζόρνθ-* „galea“ : *κορόδαλος* „avis alerita“ Oštir Alar. I, 307 f.; *ἄνηθον* : *ἄρυθον*; *τῦχον* : *σῦχον*; *θάλασσα* (*κλη* (vielleicht als „Salzwasser“ zu alr. **θε/θρ^mλ* in bask. *i-tsa[l]-so* Meer“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 262, 458, 652). Cf. Aspiration auch in vgr. *πέργος* : *φέργος*, *βο/ασκάς* : *φασκάς*; *Ιόρδος* : *Cordylussa* : *ορδής*.

ε) Bei der *k/g*-Reihe steht neben *z > g* und *G > k* ebenfalls Aspirata *k^c g^c*, die intervokalisch über Spirans schwinden kann, sonst findet Schwund auch über *g* und *z* sowie durch Assimilation, bei der *k^u/kⁱ*-Reihe auch über Lenis *u, i* (< *gu/i, zu i*) statt; *k¹⁹ gⁱ* werden neben entpalatalisierten *Kⁱ > K, Gⁱ > G* zu Palatalexplosivae (> Palatalspiranten), wie *k^u g^u* neben entlabialisierten *K^u/G^u > K/G* Labiovelarexplosivae ergeben — *w < gu, zu oder g^u?*

Zu *k^(u/i)/g^(u/i) : k^(c)/g^(c) : x/z : s/z : w : j : 0* vgl.:

Στάγειρος : *Stairesis* Tomaschek II/2, 81. *Τράγιλος* : *Traillios* l. c. 76. *Κύψελα* : heute *Ipsala* l. c. 86. *Πάρθισκος* : *Háthišos* l. c. 95. *Τίβισκος* : *Tibiscus* l. c. 97. *-bria* : iber. *-bric/ga* Oštir Beitr. alr. Spw. § 800. *ἀμαρ-(σεξέ)* l. **āmār-* „*óro-*“ : valb. *gomár* „Esel“. *Cusum* : *Usum* in Ungarn Pichler Austr. Rom. II/III, 137. vgr. *āmuklīs* „süß“ : valb. *āmel'* id. > dak. *amalusta* Tomaschek II/1, 28. *Κάρπιοι* : „*Aρπιοι*²⁰“ l. c. I, 109. *Δάκος* : *Dáklos* l. c. II/2, 29. *Mágoros* *Morava* l. c. 94. vgerm. **bag-m-*, dissim. **bagn-* „Baum“ : **bau-m-*; mit */n* zu valb. *bung-* „Eiche“ — (*π/p*) ill.-thr. *Hayyaios* B; *γpn-g* Oštir Alar. I, 294 — und zu **π^cō/ōⁿG/u/-* > gr. *γηγός*, lat. *fagus*, vrom. **fogina* „Marder“, vphryg. *Bayaīos* (*G/u/G/u/*) *Baco*, „G des Waldes Bacognens en Saintonge“ Holder III, 787, vgerm. *Bacenis silva* > **bōk-* „Buche“, vlat. *sa(m)-būcus* „Hollunder“ (= ill.-thr. *σέβα* < **σεβαγα* wegen *[ts/st < Z^dZ < δ]* valb. *štog-* < **stēbāg-*), vgr. **πōG/u/-* > *βαύκαλις*²¹ „ein

¹⁹ zu § 12 — *kⁱ gⁱ* sind wohl verschieden von erst ill.-thr. palatalisierten (vor bestimmten φ-Vokalen: *i, 'a^x?*) *k' g' > t' d'*?

²⁰ zu § 12 — Aus dem mediterranen Sprachgebiet vgl. zu vidg. *Velar* (≈ *Spirans*) ≈ *Schwund* Material bei Ribezzo RvIGI IV/1-2, 96 Anmerk., l. c. IV/3-4, 65 *Καλα-σάρωνα* : Ἀλα-σάρωνα (: zu -σάρωνa cf. Oštir Alar. I, 283) etc., womit überdies das *k*-Präfix Sundwall ENL 277 konkurriert und bei *Καλα-σάρωνα* wegen *Φαλα-σάρωνα* (: etr. *fal-* „hoch, Himmel“ Oštir l. c.) auch *p^c > x^u (> *χ/0*) > X^u > k(k)/k(k)^c* zu berücksichtigen wäre. Zu *f/0* in etrusk. *fal-* cf. das aus **falar-* (> lat. *falarica*) > **[h]lar-* entstandene alb. *l'ar-te* „hoch“.

²¹ zu § 12 — Hierher mit *λ/n* vrom. *baccinum* „Becken“ (> ill.-thr. **bākn-jā* > sl. *banja* „Art Gefäß“ wie lat. *patina* > ill.-thr. **pātn-ū* sl. *pa[n]ny* > germ.-ahd. *pfanna*), *bacca* „Wassergefäß“, *baccus* „Trog“? Wenn in vgerm. **bōk- (ō/ō)* vsl. *buky* (*πG/u/*/*π^cG/u/*) vgr.-vlat. *φηγός*, *fagus* wirklich der alteurop. Buchenname steckt — und die Lautgeschichte obiger Wörter, sobald man sie nicht auseinanderreißt

Gefäß“ ($\hat{o}/\hat{\rho}$) *βῖζος* = germ. *bauk-, *būk- „Buche, Krug, Flasche, Büchse, Kufe“, ill.-thr. Σα-βῶκοι Κοστρο-βῶκοι²² „V Nordungarns, Ostgaliziens, wenn *Bukowiner“ ($\hat{o}/\hat{\rho} > au$) vsl. *buk-y/z* „Buche“ mit ill. Suffix -ū/u — dazu (kaum aus gr. γούριζητα über thr.-ill. *πό/ρνικ-) sl. *buky*, germ. *bōk- „Buchstabe“? *usa-zila* „χυρό-γλωσσον“ < *ūki^l (k/z) vsl. *v-ygъlъ > *vyžvlъ* „Art Hund“ oder < *ūksa- : vgall. կրասենց (S/l.) vsl. *ogarъ* Oštir Alar. I, 305; anders oben § 12 b). *Ampelum* : vsl. *kopělъ* § 129. dak. ἀσα „βίγχον“ < *zas- oder *aks- : ai. *kāsa-* „Husten“. ‘Εβρω-, ’Εβρω-, Hesych. Ἐβρως ..τράγος βάτης‘ Tomaszek II/2, 7: *χαλ > vkelt. **gabro-* : *k^cp^cλ- > vgerm. **xafr-* : *kpλ > vlat. *caper* = vsl. *koprъ* „anethum“ — wie vapr. *kamato* „Fenchel“ : vrom. *camox* „Gemse“ (k/z) germ. *gami/ut- id., vlat. *fēniculum* „Fenchel“ (*p^cn/pλ*) dak. *πόλ-τορ > πόλτονμ „λύρηθορ“ (*vpn* „Widder“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 195), vgr. μάραθον : vrom. **marro* „Widder“ l. c. — < „Ziegenbock“, erhalten noch in *koza* = **koprъ* + *azvno*. ‘Πεναιράλος Tomaszek II/2, 18: ‘P-ενξιρ-ελοι (λ/n) ‘P-ωξολ-ανοι „V am Schwarzen Meere“ : gr. Ἀξειρος Ελξειρος, γόκσο-ν „Wasser, Meer“ Oštir Alar. I, 280. vgr. ζάρω[σ]α : ἄρω. valb. ar̥e ($\hat{o}/\hat{\rho}$) vsl. *orečhъ* Oštir Beitr. alr. Spw. § 67. lat. *casa* > ill.-thr. *k^cūσ- > sl. *chyz/sz*, germ. *xūs-. gr. ζεράρη > ill.-thr. *k^curain- > sl. *chvěřenъ*. vgr. *χερ- „Hund“ in *Kιρ-* ιρος „Hund der Unterwelt“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 66 : vsl. *k^curt- > *chvrtъ* (r/r^o) vgerm. *xrup-. pann. *camum* „Art Bier“ : *k^cum- > sl. *chmeljъ* „Hopfen“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 69, 343, 484. gr. αλέβη > (*b/m*) sl. *kolim-ogrъ* .σηληνή“ : ill.-thr. *k^cālauB- > sl. *chalupa* :

wozu kein Anlaß vorliegt, da *Buche* keine sichere idg. Etymologie hat, auch nicht haben kann, da die Urheimat der Idg. innerhalb der Buchengrenze unerwiesen ist), verlangt dies —, so reiht er sich an europ. Namen für Buche (Eiche) : *μῆλος*, *carpinus*, *ah* (*sk* < *k^os* ∞ *kōs*) *Iaesia* Schrader s. v. „Buche“, worüber Oštir Beitr. alr. Spw. § 72, 422, Alar. I, 288, 291.

²² zu § 12 — Zu *Ko(i)σ-το-*, *Cas-ta-* „*Wald“ cf. **ka^c(i)n^l-* „Eiche“ vrom. **kaiss-* „Eiche“ > *kosja „Eichhörnchen“ REW 4744 = vsl. ē-k^cša id. (*wai^c- zu peurop. *wai-wer- id. ?, vgr. *χαι-φονο- > ὄχλοντος; ks noch in vsl. *p^cbl-chъ „Bilch“ < „*Maus + Eiche, Buche“ und vlat. līr- id. < *gr + ei[k]s-), vsl.-slov. *ma-cès* „Lärche“ wie vgr. πρίνος Eiche“ : vrom. *bren-ua „Lärche“ Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 72, 455, Alar. I, 291 ff., oben § 12 a; γⁱkn^l (*kⁱ* wegen *Kⁱlij-* > andd. *Hēsi-* = *Iaesia* oben § 122) wegen *Kⁱlij^o - in nor. τὸ κῆτος ὄφος, vsl.-skr. etinje < *Cēlynja.

**k^calai̥b-* > sl. *chlěvъ*. vsl. *chlěbъ* = vgerm. **xlaib-*, vlat. *lībum* (*k^c/k* > vgr. *χλιβανος*) : (*l* < *λ* > *r*) vsl. *korvajъ* Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 69, 343, 484. vsl. *choměstorъ* **chomy (ē/a)* vgerm. **xamastr-* : ? vlet. *kāmis* — Suffix wie vsl. *korstělъ* l. c. mit *l* < *λ* oder dissimil.; *gor[m/nostarъ gornostalъ* und mit *λ* > *i/j* *gornostajъ* : (*z/k*) vrom. **carmō* „Wiesel“ (*k/k^c*) vgerm. **xarm-* (*K^{l/l/c}/kⁱ*) vlit. *šermuō*²³; vlat. *mu[l]stēla* (*ó/ó*) *mēles*. lat. **calcea* > ? ill.-thr. **k^c-* > skr. slov. **cholča*. iran. *kata-* > ill.-thr. **k^c-* > sl. *chata*. ill.-thr. -χραμης Tomaschek II/2, 51 : (*m/p*) sl. *cholpъ* „Knecht“. ill.-thr. *χτισται* : sl. *cholstrъ* (*chol-k^vll* redupl.?). sl. *chelmъ* „Helm“, germ. **xelm-* < ill.-thr. **k^cēlm-* < ill.-thr. **kē'm-* > *κῆμος* „πόα τις καὶ ὅσποιόν τι. κισσός. ζεταράγη λεοντοπόδιον“ (*λ.m/λB*) *καρωπι-θλα* „ζαταράγη, κῆμος“ — zu „*Helmbusch“ bei *κισσός* cf. *κύρνυβος* „sommet, touffe de cheveux, grappe de fleurs, spéc. de lierre; bei λεοντοπόδιον cf. Zugehörigkeit des Gnaphalium leontopodium zu Corymbiferae; vgl. weiter vgr. *κισσός* : vlat. *cassis*²⁴ „Helm“ < „*Erz“ (wegen *λ-ξινη*, vsl. *kosa* „Sense, Sichel“) Oštir Beitr. alr. Spw. § 922 (*S/λ*) vgr. *κύρνυς* id., vlat. *galērus* (*λ/λ*) *galear* l. c. § 926, Alar. I, 308. bsl. **k^camant/n-* (cf. ill.-thr. *nD* : *nn* § 12 bδ) > sl. *chomotъ* „jugum“ lit. *kāmanos* „lederner Zaum“ : ai. *śamyā* „Jochbalken“ (Grdf. **k^ca/maj*-*manD-* „Joch + Rind, Pferd“ : valb. *mēs [nd/nn]* vlat. *mannus* oder **k^cama-nD-* wie ill.-thr. *T/λάρα-ντ/δος*, *Πέρινθος, Βισάνθη* etc.); kaum idg. > thrak., eher illyr. redupl. **X^{l/l/c}anD-* *manD-* : ill.-thr. *μαρδάκης, δεσμός*. lat. *canticus* „musikalisch, *Zauberer (wie *cantatio*, *Zauberspruch*)“ > ill.-thr. **k^cantra/ux* > sl. **chqdogrъ* „Kunst“, got. *handugs* „weise“ (eventuell hiehergehörendes aisl. *hannarr* mit ill.-thr. *t*) — Kunst und Weisheit wird zugeschrieben vor allem den

²³ zu § 12 — Zu alr. *Kⁱ/Gⁱ* > *K/G* < *kⁱ/gⁱ* cf. vphryg. *-gordum* : *-zordum* etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 791 = vsl. *gordъ* : vlit. *žardis*; vgerm. > nhd. *Krug* : *Krause* etc. Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 47, 240.

²⁴ zu § 12 — Wenn ill.-thr. **καρωπ-* „*Helm(busch), Blume mit Helm“ < „*Erz“, so hieher auch **κολαβοισιός* „Θράκαιον δοχημα ἵροπλιον καὶ Καρεών“ Tomaschek II/1, 14 (= vpr. *kalabian* „Schwert“ [*b/b*] vlit. *kalavijas* = Hesych. *κολέ/ι[ʃ]α, ποιά τις δοχησις*“ > *κολᾶ* „εἶδος δοχήσεως δ καὶ ξιφισμός“); *κύλαβρος* „σκίρτησις“ kaum aus *κολαβριζω* (*ζ* < *nd-j?*) rückgebildet, so daß **κολαβο* + *βρινδ-* „Schwert + Tanz“ (**b^oλōnθ-* < **b^oλōnθ-* > **ballind-*) βαλλιζω mit Kompositionslenition zu alteurop. **B^oλōnθ-* > **plens-* in vsl. *plesati*, vgot. *plinsjan*. Mit *b/m* zu **κολαβο-* s-präfig. σ-κάλυη „μάχαιρα“ sowie mit *λm/i.p^c* vgr. *ξιφος* < σ-κίφος.

Dichtern = Sängern und Zauberern. ill.-thr. **k^cuilmá* > sl. *chv/vlm* (wegen Endbetonung r. *cholmá* Entlehnung aus Germ. unwahrscheinlich!), germ. **xulm-* : idg. **k^olm-* oder eher vrom. **ca/ulmis* „steinige Bergkuppe“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 72, Alar. I, 292, Longnon I, 26. sl. *krysa* < **króγ-* & **rōθ-* > germ. **ratt-* „Ratte“ wie vgerm. **latt/pb-* „Latte“ : (*λ/β*) vlat. *asser* (*γ/θ*) *atrium* Oštir l. c. § 33, 665. gr. *λεκάνη* > ill.-thr. **lak^cān-* > sl. *lo/achanъ*. Bei *Hydagta* „Ad Aquas in Dacien“ Pichler Austr. Rom. s. v. liegt wohl Verquickung von gr. *Ὑδατα* + ill.-thr. redupl. **g^cuda-g/ujt-* (kaum mit *g^c/e*-Stfw. **uda-g/ujt-*) vor; *γ^θ-n* „Wasser“, woraus **g^cόθο-gόθο*, wozu Oštir Beitr. alr. Spw. § 68, Alar. I, 280 vgl.²⁵ Zu *k/g* & *j* cf. *γⁱnd* „lapis“ l. c. § 531 : ägypt. *jnr* (< *z'n*) > kopt. *ωrn*, berber. *inij* „pierre du foyer“, vsard. *nurras* „cavità circolari nella roccia“ Ribezzo RvIGI IV/3-4, 68 (*ō/ō*) vgr. *ηριδας* „χοιλας πέτρας“.

§ 13. Das im § 12 Vorgeführte erklärt hoffentlich den Schwund des *k*-Lautes in ill. **aus^kan* „Gold“, vlat. *aurum* gegenüber ill.-thr. *azúoxu* germ.-sl. **sku/ileng-*, so daß hieher wohl auch *(*a*)*u(s)sal/er/l-* „Gold“ in ill.-thr. *D-eusara* „O im Goldbezirk von Dacia“ Tonnaschek II/2, 71, *S-capte-n-sula* „Goldbergwerk < Bergwerk des Goldes“ § 129, l. c. 82 (vgl. auch *Λσνλα* „Goldbergwerk bei Philippi“), sl. *user-egz* „inauris“ (daneben mit *ō/ō* **isser-ing-* > sl. **вser-* **serbga?*) und mit erhaltenem *k* ill.-thr. *R-esculum* „statio im Goldbezirk von Dacia“ l. c. 69 — dazu als Kurzname *'Pai/ησκον-*, *ησος?* Vermutlich hieher gr. **dheti-ausr-* (oder *θησ-* zu heth. *dāš* **legen*) Oštir Beitr. alr. Spw. § 450) > *θησανδός* „trésor“.

a) Zum interdentalen Präformanten (*t/d* < *θ/θ* & *z* < *δ* & *st*, *ts* < *Z^cZ*) < *δ* & *r/l* < *λ*) in *D-eusara* (*ō/ō*) *R-esculum* cf. Oštir Beitr. lr. Spw. §§ 162, 242-349, 498, 593-773, 930-942 (wo weitere, auch oponomastische Beispiele; als Infix oben § 10 b) sowie ill.-thr.:

²⁵ zu § 12 — *ks* & *ss* in vgr. *κιξάλλης* : *κιττάλλης*, *χριξός* : *χρισσός*, *llxes* : *Οιαστός* J. Huber De lingua antiqua Graec. incol. 35 hat itweder *Gs* & *s* oder eher *ks* & *k^cs* > *xs* > *hs* > *ss* wie im Etrusk. Lüller-Deecke II, 421, 423. Ansonsten vgl. zu *Velar* : *Velaraspirata* 1 Vgr. *λράνη λρώνς* : *λράχνη* Huber l. c. 13 (: *m/m* > *γ/m/br* Oštir eitr. alr. Spw. § 178); vlat. *urceus* (*n/n*) **urcna* > *urna* : vgr. *ἴρχη* štir l. c. § 47; vgr. *θριγγός* (*g/G*) *θριγκός* „pinna, corona muri“ *ηγγός* Huber l. c. 29, wahrscheinlich mit *ng*-Suffix zu alr. *γ/θn* „Stein“ (*θN* & *λλ*) Oštir, Alar. I, 276 ff.

a) **t-/d- < Σ/Δ:**

*Δ̄ρ̄-bόrn- > Δι-εօra *Tierna* (> *Zerna*), προ-διορνα¹ προ-διάρνη „έλλεβορος μέλας“ (προ- < λ/σ > ἀνε-ψαλ¹, „έλλειβορος λευκός“ mit λ/θ zu *dinu-pula* „μπελος λευκή“) : vsl. *vorn* „Rabe, schwarz“, ill.-thr. *Bόρνοι* „Ορνοι, Βάρνας F? Tomaschek II/1, 33 f., 57, II/2, 61, 71, Oštir Beitr. alr. Spw. § 192. Δι-οπλα l. c. II/2, 71 : ill. *Ort-opla* (: lig.-iber. *pala* „Fels, Grab“ Oštir l. c. § 104). *Di-missos* „in Moes. ?“ : *Moesia* l. c. 72. Δι-μερος : *Bι-μερος* l. c. 60, 72, Oštir Beitr. alr. Spw. § 406. *Tι-ψος* Tomaschek II/2, 74 : -ψ- in *Tύρε-ψος* „im Flußgebiet des Tyras“, Γάλη-ψος Λάδε-ψοι Νι-ψα l. c. : valb. *pa^xset-> p/fšat „Dorf“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 52, 430; γbs „Holz“ (BS ου^bλ), wozu mit b/m ill.-thr. μόσσων ..η ξυλίνη οίκια, έπαλξις, πύργος“ Tomaschek II/1, 16 (b/B) πόλιτων „id.“ l. c. 18. *Tι-μένα* l. c. 74 : *Tiutia-menos* l. c. 75, o. § 12bδ s. v. *Diurpaneus*. Δι-χόμης „dak. Teifürst“ : *Comosicus* „dak. rex et pontifex“ (: χομῆται „Art Edelinge“). Δε-καινεος „dak. pontifex“ < *kainengo- (ρ/ό) vsl. κτνεγε, vgerm. [ng/ng] *kun(ing)- [K^{l/u}/K] Γάρος „Höhe, Burg“ l. c. II/2, 87; Oštir § 97). Δόλογχοι (Δ/λ) ill.-thr. δ-λογχον „δόρν“ Tomaschek II/1, 3, vgr. λόγχη; γθnk (ΘⁿK ου λnχ) > vlat. lance^{lnj}a, vkelt. *lⁿχc > ir. laigen id. laige „Hacke, Spaten“ (= ? vgr. λαχή „trou creusé“; ρⁿχc/ρⁿχ) vlat. ligō, vgr. λισγος < redupl. *lig-sko- (λ/θ) vsl. *ma-tū(n)k- > motyka (θ/θ) Hesych. βάσχα (b/m) μά-σκη „δίχελλα“ (redupl. *το[χ]-σκ-> τόξα „flèches“ ?), vkelt. *succo- „Pflugschar“ (ό/ο) vrom. *soccus (οK/ρn) kypr. σίγυρνος „Speer“ (nn < nd < nτ/nT) vlat. sagitta „Pfeil“ (oder etr. > rom. Deminutivsuffix -itta; *γnk > ζάγκη „Sichel“ § 7a), μι-σχος § 73 : *θn^k > δίκ-ελλα > (δχ > ςχ > ς?) μά-κ-ελλα. *Δύ-βαλ- > Δύαλος „paion. Dionysos“ (dazu mit λ ου N/n Διόν(υ)νδος Διώνυσος ?) : *Βαλίας* „thrak. Dionysos“ Tomaschek II/1, 41 (Hesych. Εὐρ-βάλιτδος „Dionysos“ ?); γρn „Wein“ § 12by. *Di-baltum* : valb. bal'te wie ill. *Di-mallum* : valb. mal' Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 45, 56, 132, 407. Δι-γηροι : -geri Tomaschek I, 87. δι-έλλεινα (n/n) διέλεια „apollinaris“ : (δ/τ) vgall. βιλιρον-ντια „id.“ (: *Belinus* = Απόλλων Oštir Beitr. alr. Spw. § 101) Tomaschek II/1, 31. δι-έσεμα diessame „φλόμος, λυχνίτις“ < *we'sθr. „Feuer“ : valb. vatré = etr. verse etc. Oštir l. c. §§ 100-103; zu alb. rst > rx̄i

¹ zu § 13 — Wegen „crno-glavac“ πρ/-ψ- „*Kopf“ zu γρpθn (ΡΘΝ ου πλλ) „Horn, Kopf etc.“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 92 f., wozu auch vgr. έλλε-βορος — έλλε- mit Δ/ν zu ἀρε-? — und mit b/-b^c- > t (+ vērus >) vlat. veratrum (: ater) = (πρλ/mi-n) mys. μερ-δροντά l. c. § 109.

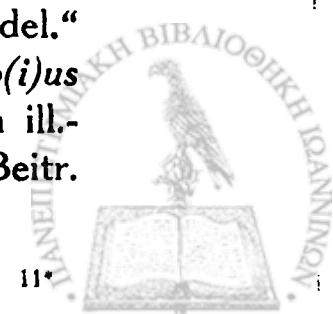
> *'xt > tt²* cf. l. c. 60, 72, 261, 420, 477, 553, 678, 745 — hieher wohl vsl. *ta-vārīs(t)-j- (*s < ss < st* ∞ *st*) „Herdgenosse“ > *tovaris(t)jv* „Genosse“ : vlat. *vernaculus* „einheimisch“ < *verna* „der im Hause geborene Sklave“ < *wers-n- wie aksl. *ogništъ* „mancipium“ < *ognь* „Feuer“. *di-co/p/-tela* „βατράχιον“ (*A/δ*, *D/d*) *s-cup-/d/ula* id. : (*r/r*) etr. *corofis* id. Oštir l. c. §§ 72, 148; kontam. *di-s-cop-ela* „id.?“. vsl. *to-bol-* „saccus, Beutel“ (*J/J*) vgr. ἀρί-βαλ(λ)ος „bourse“ : βαλ(λ)άρτιον; *γpn* „Widder“ (*PN* ∞ *πλ*) Oštir l. c. §§ 81, 154, 195, 317. venet. *Du-plavilis* : *Plavis* „F Ital.“ Oštir Alar. I, 2832. ill.-thr. *D-roles* : ‘Πώλης Tomaschek II/2, 36. *Δt*-Präfix l. c. 31.

Vermutlich hieher vgerm.-got. *ti-br = varm. *tvar* „Schafbock“ : valb. *beř* „Schaf“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 317 wie vrom. *tu-brūcus* (*ó/ρ* ∞ vgall. *braca*) > volksetymol. got. *biuh-brōks; vrom. *ti-prum* „Kufe“ : (*p/π*) *br-enta id. Oštir Beitr. alr. Spw. § 420; vlat. *tabo*en § 71 (aber afrik. > lat. *tuber* „Mispel?“ wohl als *Θόρολ- zur *γθρό* „Apfel“ o. § 92). Daneben cf. *Δ*-Präfix in valb. *ðél'pere* „Fuchs“ : (*A/λ*) vgr. ἀλώπηξ id. Oštir Beitr. alr. Spw. § 89. vkelt. *du-bro- „Wasser“ : (*A/λ*) bask. *i-ba'r'i* „Fluß“; *γbn* oder *γpδ* Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 125, 147, 164.

Hieher auch *Δ/Δ* > *t/d*-Präfix bei Oštir Beitr. alr. Spw. § 498 über. *Ta-barca* : *Barca* etc.; Sundwall ENL 63 *τα-κορα* : *Korou*, *t-isba : *isba und *t-līmme : *hlīmme l. c. 198 ff. (worüber auch Oštir Alar. I, 301 vgl.), lyk. *te-hluse* l. c. 277; vgr. *T-ενυμησός* : *Π-ενυματός, *T-ενυμησός* : *Π-ενυμαστίχιος* (worüber anders Fick Vgr. ON 81, cf. jedoch kleinas. *(h)ume Sundwall l. c. 85, 229, *erma l. c. 73 sowie *t-rbba *p-rbba : *m-rbba l. c. 183, *t-rqqa : *p-rqqa l. c. 185 etc.); illyr. *Tv-nin³* : *Ninia* (*Δ/Δ*) *Deramista* : *Οροος*, *Decatera* : *Catera*,

² zu § 13 — Daneben *Liquida + zd* > *dd* > *d/t* in *Carusadi[']us* > alb. *kodre* l. c. § 72. Dazu vgl. auch *virzd- „Taube“ (: vgr. περιτρέπω, bask. *urzo* Oštir Beitr. alr. Spw. § 51, 70) > alb. *vid/t-* Alar. I, 309; alr. *mālsδ- > ai. *māls- > *māša-* „Bohne“, npers. *māš* „Erbse“ (*δ/Δ*) alb. *moδ/tułt* „Erbse“ (: vgr. *Bō'sδ- > *τισ(ο)ος*); valb. *bers-*Aaxl-* > *rieδ/tułt* „Hamster, Dachs“ : (*b/b*) *ā-b[r]ś-δ/Δ(r)- > vlit. *obšrūs*, vapr. *obsdus* (*ś < x' < kic/Kli*) vkelt. *brokko- „Dachs“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 156, worüber anders Jokl Lingu.-kulturh. Unters. 182, 299.

³ zu § 13 — ill. *Ti-lur-ijs* fl. kaum mit *Δ/λ* zu *Hi-lara* „fl. Vindel.“ und weiter zu vgr. λωρ-νυνόν „βαθύτατα“, da Nebenform *Hipp(i)us* wohl griech. Übersetzung, so daß *Til-urius* „Pferdefluß“ zu ill.-alr. *tel- „Pferd“ in *telo-xa* „κεραύριον“ § 12bδ — | δpn Oštir Beitr.

Dulcinium : *Ulcinum*, *Διάδωρα* : *Iadera*, *Daxa* : *Axa*, *Dievali* : *Evali*, *Dyssamo* : *Ysamo*, *Dalmisium* : *Almisium*, *Duculum* : *Ucculum* Skok oben S. 4, 18, worüber anders l. c. Zum iber.-liby. *t*-Präfix in ON cf. Schuchardt Bask. = Iber. oder = Ligur. ? 120, wozu etwa noch vgl. *Δ/Δ- > t/d-* in *T-arualtae* : *Arualtes* „Liby. inter.“ sowie liby. *T-illi-baris* : iber. *Ili-berri*; *Tha-braca*, *The-ves-te*; hispan. *Tubucci* : berber. *abuk* „Hütte“ Schuchardt l. c. *Tacape* „Syrt.“ : *Gabes*. *Tapsus* „fl. Numid.“ : *Apsa* „fl. Ital.“ (*pδ/mΔc*) *Muthul* „Tapsus“; *νpδ* „bassus“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 147, cf. kopt. *μέτω* „Tiefe“, wozu auch *Μαρώας* (*p/mΔ ∞ η*) *Danu-vi^ηlus* „Wasser + tief“ (*η/pλ*) *Ιάρατος* Oštir Alar. I, 305 f. *Tibilis* „O in Numid. mit heißen Quellen“ : bask. *e-pel* „tiède“, iber. *Bil-bil-is* (cf. *Aquae Bilbilitanorum*) Oštir Beitr. alr. Spw. § 100; oder eher zu Oštir Alar. I, 306 behandelter *νBl*, „Wasser“, erhalten auch in ligur. *-palis* Holder s. v., vgr. *βαλανεῖον* „Bad“. *T-ορκαι* (*Δ/λ*) *'I-ορκαι* : *Ολόγοι* „V Sarmat., Scyth.“ Forbiger II, 467 f. *Teglanum* „O in Ital., laut T. P. mit Mineralquellen und Badeanstalten“ : *C/Glanis* F, *Aquae Cileneae* „O in Hispan.“; cf. noch T. P. *Ti-gtila* „fl. Ital.“ l. **Tigulia*; *γρθ-n* „Wasser“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 68? iber. *Ti-tulcia* : *Tulcis*. *Di-gentia* „fl. Ital.“ : (*ό/ό*) *Guntia* „fl. Vindel.“ : ill. > skr. *Cetina* o. § 133. *Di-mastus* „m. Graec.“ : iber.-rom. **mesto-* „Art Eiche“ Oštir Alar. I, 293 oder vgl. **māsto-* „runder Hügel“, iber. *Diluro* : *Iluro*. iber. F *Taber*, *Tader* (*θ/λ*) *I-berus*, *Durius*. *Tabula* „Schelde“ : **Ab(u)la* fl. Holder s. v. Aus Pichler Austr. Rom. s. v. vgl.: *Taracatriae*, *Teracati* : *Racat(ri)ae*; *Tarsium* : **Arsium* : *Garsium* (wohl Verschreibung), ebenso *Tricciiana* : *Gurtiana* und *Turiga* : *Curactica* (cf. jedoch kleinas. *t* : *k*-); *De-unnum* : *Cuminion*. In einigen dieser Beispiele kann überdies *t/d ∞ θ* (aus *θ/Δ ∞ λ* und *T/D ∞ τ d*) vorliegen, von der Verquickung mit lat. *ad*, *de* etc. zu schweigen. Vgl. noch kauk. *t-* (*Ta-matarcha?*) PW Realenc. IIR/I, 922.

β) *z- < δ*; *st-, ts-* (*< Z^dZ*) *< δ*:

s-cup-ula, worüber oben § 13 aa. *Σ-ζορύλων* : *Coryllus* „dak. Fürst“ vsl. *korljъ* Tomaschek I, 103. *σ-τίνος* „Braunkohle“ wurde in *Birai*

alr. Spw. § 152 a (*δ/λc > σ*) *Opn* §§ 20, 927, Alar. I, 291 f., oben § 129 — *< *χρτλ*, woneben **χρπn-Δ- > *χεν-τ-* in *Kέντ-αρρος* l. c., daher hieher vielleicht auch skr. *Cet-inā* „Tilurius“, wenn *< *cēt- < *kent-* — cf. heth. *šar-kant-* „Pferd?“ — (oder wegen *c* statt *č* aus **kain-t- < *χρπn-Δ?*). Ähnlich ist *Ιππος* „fl. Cauc.“ Übersetzung des einheimischen hiehergehörenden *De-konos* : vsl. *konjъ* (*j < λ/δ*).

gefunden l. c. II/2, 60. Σχάρα : Κάρα Tomaschek II/2, 82. Σχάσ-
τητα : Κάσσητα l. c. Σα-βῶκοι : Κοστρο-βῶκοι. Sa-dame : Uscu-dama
l. c. 57, 79 : valb. *ah* „Buche“, vgerm. *ask- (*sk/ks*) vgr. ὁξέα. Kaum
d/J-Präfix, eher alr. γῆ „Stein“ ($\theta N \propto \lambda\lambda$) Oštir Alar. I, 276 ff. +
alr. γῆ „brennen“ ($PN \propto \pi\lambda$) Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 100 ff., 899
in alteurop. Bernsteinnamen („Bernstein [: brennen + Stein]“ >
„Glas [Fenster] + Waid“) : vskyth. *γόν „Stein“ + πολ- > *su-/b/alo-
(> gr. θαλός „Glas“) > suali-ter-nicum „Bernstein“ — -ter- „*Stein“ <
*θόλ- wie vrom. vai. *pel-t(i)r- „Zinn“ Oštir l. c. § 114, vgr. κασσί-
τηρος id. < „weiß + Erz“ (cf. vskyth. Crou-casim „nive candi-
dum“) Oštir Alar. I, 310, vlit. ge/in-tāras „Bernstein“ (*ge/in- <
*χόν- mit $X < X^{lu}$ < x^u < -p^c- der γῆ „brennen“); gr. ἥλεκτρον id.
: "n und ϕ/ῷ > vlit. lángas „Fenster“); vlet. tēr-auds „Stein, Stahl“,
apr. au-tre „Schmiede“, vsl. v-t-trb „Schmied“ — (ό/ῷ > Σα-βαλι-γγιοι
, V German.“?), wozu mit alr.-ill. π/p^c > -x^u-/ X^{lu} vskyth. sa-crium
„Stein + brennen“ > „Bernstein“ ($r < \lambda > l$) peurop. > ägypt. sa-cal
d. (ϕ/ό; λ/n) vlat. sū-cinum id. (θόν/θό') vsl. ti-k(r)u „*Bernstein
> *Glas) > Spiegel“ ($\theta/\underline{\theta} > s's$) stb-klo „Glas“. γῆ „Stein“ wird
nachgesetzt (cf. vgr. κάρρα-βις : vsl. pos-konb §§ 9 a, 11) außer in
bigem gentāras etc. noch in etrusk. mal-s-tria (s = Komposition-
ugengenetivformans § 10 b) „*Bernstein > Spiegel“ (neben mal-ena),
lassen m aus p der γῆ „brennen“ wegen p^c > f > s > w = w < n^u < m^c,
(/f) vlat. fre-s-tra (oder etrusk. -str-Suffix ?) > fenestra „Fenster“ (f/-x^u-
 X^{lu} > X > g) vgall. gla-s-tum ($t < \theta/\lambda$ „Stein“) „*Bernstein > Waid“
st/ts) glēs/s/um „Bernstein“ ($X^l < f\lambda < p^{co}\lambda > f\phi\lambda > f\phi\lambda > wil$) vlat.
vi/l]-z-dr-om (-dr- < θόλ „Stein“) > vitrum „Glas, Waid“ (λ/λ) vgot.
izdi-la ($i < ai < \phi > ai$) vahd. weit ($l < \lambda/J > t$ -Femininformans) vgr.
vi/l]-s-θi- *fiessə-τις > iσατις „Waid“. Von der γῆ „brennen“ allein
nd abgeleitet A-balum „Bernsteininsel“ (b/m) etrusk. mal-ena
speculum“ (m/w) vkelt. redupl. *we(l)-p/b(ax)r- > bret. goularz „Bern-
stein“ + kymr. gwefr id., vlit. /w/lá-ngas „Fenster“ = ligur. langurium
Bernstein“, wenn nicht < *wla + n-gur-, wobei zu -n- oben § 10 a
gl. und -gur- < *χόλ- < *p^cόλ-, so daß Reduplikation vorläge; sl. okno
„Fenster“ kaum mit ϕ/ῷ/γῷ zu vlat. su-cinum „Bernstein“, wogegen
nn. klasi „Fenster“ gewiß aus germ. *glas/z- „Glas“ < (ϕ/ῷ) vkelt.
ēsum „Bernstein“. vgot. s-kalk-s „δοῦλος“ : kalkjō „Hure“ (: X^{lu}/x^u
varm. harč, arz. haluga- „Braut“ ($x^u < -p^c/p$) vgr. πάλλας Oštir
c. § 107 — zu p/ X^{lu} cf. o. § 12bγ sowie π/ X^{lu} in vphryg.
αιρ : kar. γιλαν). lat. arca > ill.-thr. *(s-)ark-ū/ā > sl. orky/a,
erm. *sark-.

Vgl. zum δ/ꝑ-Präfix⁴ noch vgr. Σά-τυρος (δ/ꝑ) τι-τυρος „bouc“ : τράγος (*r/r*) ἄ-ττηγος l. c. § 478; γθn. ill. *sa-baja* „aus Getreide hergestelltes Getränk der ärmeren Leute“ (*r/r*) ill.-thr. παρα-βῆν o. § 3. Σα-μαυόκιοι „Afric.“ : *Mamucensis* limes PW Realenc. IIR./I, 2101. Hierher wohl kauk. dial. *sa-* „Lokalformans“, wozu ON *Su-rion* : *Rion*, *Su-patos* : *Πάτονς*, *Su-surmena* : *Sürmene* etc. Kiessling PW. Realenc. IIR./I, 922 (C. v. Hahn, Erster Versuch einer Erklärung kaukas. geograph. Namen) vgl.

γ) *l/r < λ*:

‘*P-ωξολ-ανοι*, ‘*P-ενξιν-αλοι* „V am Eύξεινος “Αξειρος“. *ar-boria* „κισσός“ (kaum redupl. **b-r-br*) : vsl. **Bλeust-j-* **bλisθ-* > *b/pljuščb*, *brešljanc*, vgr. **λρ̄-B̄c̄r̄* > *ιρ̄vov* „eine gewisse Pflanze“ = vgerm. **i/i-bwa-* (*λ/s*) *ιψόν* „Epheu“. vphryg. *re-menia* zu δι-[*F*]ιλλεινα id., wenn < **β/mόλn*.

Zum Liquida-Präfix vgl. noch vkelt.-vgerm. **le-thr-* „Leder“ : vgr. θώραξ „cuirasse“ (*θc/λ*) vlat. *lōrum* „Riemen“ > *lōrica* : bask. *l/narru* „peau, cuir“, vphryg. νώρικος „άσκος“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 478, 424. vkelt. **le-ttrek-* „Anhöhe“ (*o/r/ôr*) mediterr. *ταῦρος* „mons“ Fick Vgr. ON 73, Oštir l. c. §§ 142, 271, Alar. I, 276 ff. vkelt. **li-ssoⁿ-* „*zweit > Stief-“ (*l/l*) bask. *-izun* id. : alr. γδn „2“ Oštir l. c. § 547. vkelt. **lu-kot-* „Maus“ (*λ/δc*) bask. *sa-gu^{l/r}-t-* l. c. §§ 33, 665. vkelt. **la-dg-* „Schnee“ (*r^c/r*) vbsl. **le-da/u-* „Eis“ (*l/l*, *r/R*) bask. *e-d/lurr-* „Schnee“ l. c. § 473 — vsl. ist auch *in/v-ηjv* „Reif“ = peurop. > ugrofinn. **e^xpp-* „Eis“ Szinnyei Fin.-ugr. Spw. S. 43 wie vugrofinn. vsl. *sani* Kalima WuS II, 183 f. vkelt. **la/o-kat-* „Auge“ : bask. *be-gi^{l/r}-t-* id. Oštir l. c. §§ 18, 47, 352, 555. Bei vkelt.

⁴ zu § 13 — vphryg.-thrak. *Savadios* trotz des Schlangenattributes kaum zur γδ-ρδ „Eidechse, Schlange“ Oštir l. c. § 190 (wozu noch [+ σήπω] vgr. σήψ), sondern zu etr. > lat. **Savi-tur-* „Saturnus“ PW Realenc. IIR./II, 188, 218 und weiter als „Erdengott“ (cf. Saturns Kultgenossin *Lua* [*r/r*] bask. *lur* „Erde“) mit vgr. Αἴδης < αἰα zu vidg. **saw-* „Erde“ < **tsaw-* < *-δοⁿ-π^c- o. § 128. Ebensowenig s-Präfix in vgr. Σιβυλλα „*Greisin“ (*Σπόλω λπόν*) Hesych. *iβηνοι* „*alt > νοεροι“, wenn zur γspn „alt“ (: sumer. *libir* = *sumun* etc.) Oštir l. c. § 202; auch vgr. σιγραι ..τῶν ἀγριῶν συῶν οἱ βραχεῖς καὶ σιμοί“ wohl mit alr. -r-(Plural)formans aus vgr. d. σικα „Schwein“ (*ɔ/ɔ*) *σι[ɔ]- (+ ̄νs >) σι^c = sumer. *šag^c* l. c. §§ 53, 482 — oder mit thr.-phryg. *u* > *i* (o. § 3) und *k* > *x* > *g* zu ai. *sūkara-*, kymr. *hucc*?

**littioñ* „Brei“ (*tt* < *tn*) : vgr. ἔτνος, vmir. *eitne* „Kern“ *lī* oder Präfix, wenn „Kern“ < „Stein“ zu *γῆ* „Stein“ Oštir Alar. I, 276 ff.; das-selbe gilt von *vkelt*. **lowes-* „Laus“, vgerm. **lūs-* : vlit. *vé-vesa*, vsl. *v-čšb* (*θ/θ*) vlit. *utē*. *vkelt*. **lo-/p/sto-* „Schwanz“ : bask. *buztan* = valb. *bišt* oder **plosto-* (*p^c/π*) vrom. **blesta* „Zopf“ Oštir l. c. §§ 87, 224, 815. vgr. λα-γω/νλός „lièvre“ : iber. > lat. *cuniculus*, bask. *unchi* (*λ/γ* „Fem.-Form.“) berber. *ṭág-enint* : *agnjn* Oštir l. c. § 124. vgr. λι-σγος „bêche“ (*z/k^c*) *ui-σχος* „houe“ : *vkelt*. **sukko-* „Pflugschar“.

In der Toponomastik vgl. zum λ-Präfix Sundwall ENL 79 f., 130 f., 277 f. : *Λι-μυρα*, *Λα-γθενς* sowie illyr. VN *Li-burni* : *Burnum* (anders Skok o. S. 17) wie valb. *l'efüt* : *füt* Oštir l. c. § 5. *Le-suros* „fl. Ligur.“, *Le-sura* „fl. Gall.“ : *Sura* „fl. Gall.“ etc. Holder s. v. (*ó/ø* > vrom. **sar-* „Bach“ Oštir l. c. § 242 [*lī/ʃ*] *I-sar-* etc. l. c.) – *Le-sura* „m. Gall.“ : (*ój/ḡλ*) vrom. **serra* „chaîne de montagnes, crête“ Oštir Alar. I, 283 (*θ/θ^c*) *Le-thericus* „m.“ Holder s. v. = *Li-hrus* „m. Pont.“ ? *Λι-ξος* „fl. Maurit.“ (cf. *ḡ/ó* > *Lu-xia* „fl. Hispan.“) „*Αξος* „fl. Ion.“, *Ξιώρ* „fl. *Λιξος?*“; γεθ-*n* Oštir Alar. I, 280; hie-ler **gθ-N* „Meer“ > „*Α-ξινος* (*λο/ιō*) *Εβ-ξινος* (*ō/ō*; *N/λ*) ‘*P-ωξολ-αροι* V am Pont. Euxin.“ (: abx. *a-m-śyn* „Meer“ l. c.) : **gλ-λ* > liby. λίλω *θδωρ* Hesych., *vkelt*. **lero-* „Meer“ (> vgr. *λέρος* „ins.“, *λέρη* „lac. Argol.“; *λ/n* + *λ* „Fem.-Form.“) **lin-du-* „Wasser, Pfuhl, See“ > *Altr-os* „fl. Car.“ : **gθ* > *Ly-gdus* „fl.“ Holder s. v. : (*θ/θ*) *Guttalus* „fl. armat. Europ.“, **Gḡθ* > *Coetnus* „fl. Gall.“ (*ḡθn/oθλ*) *Cotr-on* „fl. iall.“ (*oθ/óθ*) *Cuda* „fl. Hispan.“ (*G/G^c*) *Xιδας* „fl. Sicil.“ (*ó/º*) *Ara-lus* „fl. Epir.“ (*θ/θ* > *Ara-xus* „fons Campaniae“ etc. Ribezzo RvIGI I/3-4, 64, Oštir Alar. I, 280 : *Κάσας* „fl.“ Ribezzo l. c. IV/3-4, 65 *ḡ/ḡ* *Cusus* [*G/g*] *Gusus* „fl. Hungar.“ etc.), *Pa-ctius* fl. Apul. = *ακτιώλος* „fl. Lyd.“ Ribezzo l. c. 68 = kleinas. **p-aktta* : **aktta* undwall ENL 47, 172.

Zum *r* (< *λ*)-Präfix vgl. außer obigem ‘*P-ωξολ-αροι* vielleicht ligur. *ῥ-ταρος* „fl.“ : . *annus* „fl. Brut.“ : γεθ-*n* „Wasser“ Oštir l. c. § 243, lar. I, 305, wenn nicht eher zur γνδ „fluere“ (*NJ* ≈ *λλ*; Oštir l. c. 136, Alar. I, 280) in *Rutuba* „fl. Ligur.“, ‘*Pouδῶν* „fl. Sarmat.“ etc. ape, Forbiger, Holder s. v. *ra^xt/d-* (*λ/n*) *Nuta* „fl.“ Holder s. v. *">//d*) *Νοος* „fl. Aegypt., Cilic., Arcad.“, *Nusacus* „Borysthenes“ (*ḡ/ḡ*) *asava* „fl. Maurit.“ (*ḡ/ḡ*) *Νέσσος* *Νίστος* „fl. Thrac.“ — wozu aus older, Pape etc. s. v. noch cf. *Nassania* fons, *Nesa* fl., *Nis-kai*quit. Quellgottheiten“ etc. s. v. *na^xt/d/s* sowie vgr. *μόος* „Insel“ *ḡ/ḡ* *λι-ρανρος* „Bergstrom“. ‘*Po-γμοι* etc. Sundwall ENL 82 f.; ‘*ν-* kaum „Lallwort“. ‘*Pi-θυμνα* : *Tύμνος* : *Μά-θυμνα*, *Λεπί-τημνος* Fick

Vgr. ON 28 (: lyk. *tumppna*^{4a} „‘ράβδος“ Oštir l. c. § 602). *Ro-bogdion* (oder idg. **pro-*) : *Boγáδιον* Holder s. v.; *Ro-bach* F : *bacis* l. c. ‘*Po-δόπη* „m. Thrac.“ mit Kompositionslenition und *o/q* zu kar. *τύβα* „πέτρα“ Oštir l. c. § 141 = *Rutupiae* „Kastell und Hafen Britan.“. *Ru-bricatus* „fl. Hisp., Numid.“ (cf. *Ru-bera* : *Erū-bris* Holder s. v.) : bask. *i-ba/r'i* „Fluß“ Oštir l. c. § 125, 147 f. In nordafr. *Ru*-Namen *Ru-succuru* : *Ascurum*, *Ru-sibicar* : *Subicare* etc. sieht man phön. *rus* PW Realenc. IIR./I, 1234.

b) Von den übrigen ill.-thr. Präfixen ist besonders häufig der labiale Präfix *p/b/w/m-* Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 47, 94, 352-357:

a) **p-**: *Ηά-θισσος* : *Τισσός* Tomaschek II/2, 95. *Πε-πλάθιος* l. c. 66. *Πύ-στιρος* : *Κύ-στιρος*. *Πο-λόνδα* Tomaschek II/2, 65 : vsl. **lēdina* Oštir Alar. I, 278. *Pa-tavissa* : *-dava*. *Po-tula* : *Tύλις*. *Pe-hastii* : *Astii* Tomaschek I, 85. ill. *Parupium* : *Arupium* etc. (Verschreibung?). Vgl. noch Sundwall ENL 171 ff., 277; vgr. *Η-ενηίτιος* : *T-ενηήτιος*. *Η-ερμασίχιος* : *T-ερμησσός* Fick Vgr. ON 81.

b) **b- < π:** *Bi-θυνοι* : *Θυνοί* l. c. 63. *Bέ-βρυκες* : *Βρυκεῖς* l. c. 35. *Bή-μερος* : *Δι-μερος*. *Bή-βαστος* (*b/m*) *Bε-μάστη* > *Bή-μαζος*? : valb. *fšat* „Dorf“. *Ba-cauca* Tomaschek II/2, 58. *Bέ-παρα* l. c. : *-para*. *Be-dizos* l. c. 59 : *-διζος* wegen *Bi-διγις* l. c. 60 < **dēg-j-* (*τ/T*) vrom. *a-tegia* „Hütte“, bask. *tegi* „Ort, Haus“ Oštir l. c. § 309 (: Schuchardt Heim. u. fremd. Sprachgut 78 tuar. *edeg*, *edeğ*). *Bή-στιρος* : *Ηή-στιρος*. Vgl. auch kleinas. *b-* Sundwall ENL '8 ff.

c) **w-** aus **-b^c- < π^c** oder **w-** aus **τ < f < p^c**:

lat. *hortus* > ill.-thr. **w-ôrt-* > sl. *vbrtъ(pv)* „hortus, spelunca“ < **vbrto-tvpr[r]* : ill.-thr. *Tóπαιয়ু* *Tóπαιον* „e. Hügelstadt“ Tomaschek II/2, 75 (*p/π*) *Taburnus* „m. Ital.“ (= kar. *τάβα* „Fels“ = ill.-thr. mit Kompositionslenition *-δαπα* *-δεβα/r'* = vsl. *tabo, v* „Lager“ > türk. *tabor* „christliches Lager“), *Tiburnia Teurnia* „O Nor.“ (θ/θ) *Ιόβ/μηρος* „paion. Burg“ (= ill.-thr. *-dama*); dazu mit θ- ill.-thr. *I-σμαρος* „kikon. Küstenstrich und Anhöhe“; *γθpn* (*θPN* ∞ λπλ) Oštir l. c. § 141. Vielleicht ist *θ-* präfigiert auch vsl. *v-ěkъsa* „Eich-

^{4a} zu § 13 — (*ό/q*) vgr. *δίx-ταμνος* „Kraut, welches Pfeile aus den Wunden ziehen soll“ < **θōK^{lij}* ∞ **λόK^{lij}* > vsl. *lēkə* (λ/λ) vgr. *ἴχος* o. § 7b; oder *-ταμνος* zu etr. *δάμνος* „ἴππος“ Oštir l. c. § 152 a oder vrom. *damma* „Tier aus dem Rehgeschlecht“ l. c. § 478 (4/1) vgr. *ἀνθόλοψ* „Antilope“ Schuchardt Rom. Lw. im Berber. 78 (: berber. Plur. *a-deman*)?

hörnchen“ : vrom. **kosja* id. (**chyzr* < **k^cōō-* in *chyzinr* [zychv] *vē-verica*?) sowie vsl. *v-eprv* (*φ/ρ*) vlat. *aper*. *V-i-adua* (*r/r*) *Odēra*. Cf. auch *kleinas*. *w-* Sundwall ENL 239 ff.

*) *m-* < *w-* infolge *p* > *w* und *m* > *w* (< *n^u* < *m^c*), soweit nicht *m*-Präfix oder *w* > *m* infolge Nasal:

Ma-garis : *E-gerica*, *-ger-* Tomaschek I, 87, II/2, 56, 66. *Mi-tiχos* -*διχος* l. c. 66. *Mi-deka* : *Δεκη-* l. c. 31, 66. *Mó-karos* : *Carsium* -*καρσις* l. c. 67, 84. *Mó-dqā* : vsl. *mo-dr-ēnz* „Lärche“ l. c. 67 : **dr-* „Eiche, Lärche“ < *γθn* (*ΘN* > *λλ*) „Stein“ Oštir Alar. I, 276 ff. (cf. vlat. *larix* [*λ/θ*] vgr. διφθη διλβεια „ἄρκενθος“, ill.-thr. *καλαμι-ν-δαιρ* = vgerm. *-*dr-* > ahd. *affoltra*) wie vsl. *ma-klenz*⁵ : *kle/ē/ηn*, vmaced. *κλινό-τροχος* (*k/x*) *λείρος* etc. (*m/m*) ill.-thr. *καλαμι-ν-δαιρ* „πλάτανος“ (-*δαιρ* = -*τροχος*, *m/n^u*) lit. *klēvas*, **ma-cēles-(vn)* „Lärche“ : vrom. **caiss-* „Eiche“, **kosja* Eichhörnchen“, kappad. *ri-ažis* „μυς . . . σκλονος“ (*ri-* < *μι-* : vgr. *μυιος* *Maus, Moos“ oder Präfix?) Oštir Alar. I, 291, 299 f.; „Eiche > ärche“ wie vgr. *ἄ-σπροις* (*θ/λ*) *πρίνος* „Eiche“ Oštir Alar. I, 294 kelt. *p* > *k^u* oder alar. *p/x^u/k^u* **k^urnno-* „Baum“) : vrom. **πren* > *bren-ua* „Lärche“, hieher *-br-* in vsl. *gra-brv*, *dq-brv* l. c. 294. vsl. *o-gyla* „tumulus“ (kaum entlehnt, eher mit *ūl/ul(l)* valb. *mágul'ē*, im. *mägurā*) : kar. *Σονα-γ-γελα*⁶ „König-s-grab“, etr. *cela* (> vlat. *ella*?), vgr. *ἄρ-γιλλα* „demeure souterraine“?; daraus metathes. vsl. *omila* mit *ei/ū* < *φ/δ* neben *ull* in valb. *gamul'e* „Erdhaufen“ oder gegen skr. *gromila* eher < **gr^oomei/ull-* : vlat. *grūm(ul)us* „Hügel-hen“). ill.-thr. *mi-dne* „vicus“ : -*δινα*, vkelt. -*dūno-*. Über vsl. *mo-tyka*. § 13 aa. Weitere Beispiele des *m*-Präfixes⁷ oben § 73, 92, wozu

⁵ zu § 13 — *br-* in klr. *brá-klenz* erinnert an vlat. *acer-abulus* „Ahorn“ (*b/B*) *opuslus* „Feldahorn“ (*B/b*) vsl. *a-vorv*; γ_βδ (*B/J* > *mλ*) gegen **mδ-βλ* > germ. **mas/wjur-* > an. *mqsurr* „Ahorn“ (*δ/J*) **mat-sjur/l-* > ahd. *mazzoltra* (*Jb/JB* > *tp* > *p/p*) oder *λB*) an. *mopurr*.

⁶ zu § 13 — Volksetym. als *σονα* „Grab“ + *γελα* „König“ auf-faßt; ebenso Volksetym. *λστν-πάλαια* „θεῶν τράπεζα“ = Volksetym. rm. *astu-ac* „Gott“ + *πάλαια* „Tisch“ für *λ-στντάλαια* „*Fels“ Oštir Alar. I, 280, Beitr. alr. Spw. § 96, 450, 470; Σονα-γ-(γελα) (*δ/Jc*) Θεα-γ-λα) mit *r/r* zu vgr. *τέραννος*. philist. *s'rān-* l. c. § 470.

⁷ zu § 13 -- Wegen Hesych. vphryg. *μι* „πρόβατα“ < **μα'α* (*r/R*) om. **marro* „Widder“ Oštir l. c. §§ 81, 317 (: *m/p* > vgr. *πρύβατον*) r. *μάραγρα* „fouet“ < „*Schaffell“ gegen § 73 < redupl. **mλ-χ/u/pn* (*pn*), wozu mit *λ/n* und *p/x^u/[x^u]* vapr. *nognan* „Leder“, vgr. *νάκος* „ließ“ und mit *x^u* > § 12 bγ vgot. *snaga* „Kleid“.

wohl auch vgr. *μύζωρα* „τὸν ὄξον“ (*o/o*) vlat. *mu-cro* „scharfe Spitze“ (*r/l*) vgr. *ἄ-μυκαλαι* „αἱ ἀκίδες τῶν βελῶν“ : vlat. *curis* „hasta“ = vir. *cur* „Speer“; als **K^li* „Spitze aus Feuerstein“ zu peurop. $\sqrt{k^i n}$ „lapis“ (*K^li N* ∞ *z̄ll*) Oštir l. c. § 72, Alar. I, 291) wie z. B. bask. *aiz-kora* „hâche“ : *aitz* „rocher“ (*Kⁱ/kⁱ*) **aiz-zur* > *aitzur* „bêche“ — dazu vielleicht illyr. *Mu-ccurum* „Dalm.“, wenn zu *O-cra* „m. Pannon.“ (lat. *o-crem* „montem confragosum“ idg. oder alr. ?). *Ma-zara* „fl. Sicil.“ : *Σαρός* „fl. Cilic.“. vgr. *μι-τοη* : ill.-thr. *ταρα-βοστης* „πιλο-φύση“ Oštir l. c. § 806. Vgl. auch kleinas. *m-* Sundwall ENL 137 ff., 277 sowie kauk. *m-* (*Me-tasoris* : *Tassirus*) PW Realenc. IIR/I, 922.

c) **n-Präfix** (worüber⁸ Oštir Beitr. alr. Spw §§ 51, 148, 363, 719-21, 867, Alar. I, 293, 301 und o. § 10 a) steckt wohl in ill.-thr. **a + n-** z. B. *Ἄνταριος* „Kastell am F“ *Ἄνταριος* Tomaschek II/2, 93. Aus Pichler Austr. Rom. s. v. vgl. : *An-du^{l/r}ae tum* „O bei Preßburg... bei Waag- und Raabmündung“ (*r/r* wie *Vi-adua* : *Odra*) : *Duras Duria* F (dazu **Ne-du'a* > *Nedao Nedad* : *Nit[ə]ra Nejtra* ?); *a-* in *A-n-dua etium* wie *A-ucha* : *Waag?* **An-dektr-* > *An-de(t)r ium*⁹ (*kt* > *tt*), *Andekrion* „Muć“ : *De-cadaron* : *Cattarus*, *A-grauon* „O Dalm.“; $\sqrt{k^i n \delta}$ „Fels“ (*K^li n* ∞ *z̄ll*) Oštir l. c. §§ 72, 531. **An-odiabon* > **Andabon* > *Anabon* : *Odiabo*; *ia* > *a* wie *S(i)anticum*. *An-dautonia* : *Dautonia*. *An-diantes* „Illyrer r. und l. Drau“ (*r/r*) *Daros*, *Dravus* „Drau“. **e/i + n-** (kaum gr.-lat. *ἐν*, *in* oder idg. **en*) : *Ιν-δαρα* „Σικαρών“ „πόλις“ : *Ιηρά* „γῆς Ιβηρίας ἵστος Σικαρών ποταμός“ Ribezzo RvIGI IV/3-4, 66; *In-d-enea* : *Oeneus* Oštir Alar. I, 305 f. — oder *nd* > *n/n* in *Oeneus*, so daß **Oend-* (*ô/o*) vgall. *-*ondo*¹⁰ > -*onno-* zu alr. $\sqrt{n \delta}$

⁸ zu § 13 — Für idg. Deutung käme **en*, **anə*, **andhi* etc. in Betracht, in welchem Falle ill. *n*-Präfix mit kleinas. *n*-Präfix *N-άζως* „ins.“ : *Ἄζως* „fl.“; **n-akzza* : **m-akzza* etc. unverwandt wäre.

⁹ zu § 13 — Wegen (*[xu]/f* < *p^c* ∞ *π/m*) *Mandetrium* id. eher aus **mande-ktr-* : illyr. **mand-* „Füllen“ (cf. *Mandonia* „O. Lucan.“) oder illyr. **mant-* „groß“ in valb. **mant-is* (-is = idg. Komparativ-formans) > *mɛ* „mehr“ (*mɔnD* ∞ *pɔnD*; zu *p* : *m* cf. noch vgr. *χοηπής* (*p/π*) *χαρβάτιρος* (*b/-b^c-*) vsl. *červujb* : vir. *ca'rem* /rp ergäbe rr; ob **karpjim-* ?) ill.-thr. *pete* „magnus, maior“ Tomaschek I, 85 (*p/p^c* > *x^u*) bask. (*h*)*andi* „groß“, etrusk. *mant-issa* „Zuschlagsgewicht“ Oštir l. c. §§ 183, 791.

¹⁰ zu § 13 — Vgl. dazu **n^ol/4* „Fluß“ > -*nt/d*-Suffix in FF illyr. *Basante* (*l/4*) **Basande* > *Basanius*. *Va(l)dasus* (*l/4*) > *nd* > *n/n*) *Valdanus*. slov. **Labqd-* : *Alpis*. *Bacuntius* : vgall. -*bacis*. rät. **Gland-*,

„fließen“ Oštir Beitr. alr. Spw. § 136. ill. *Nalata* : *Alata*, *Narabo* (*r/R*) *Arrabo* = vgr. Ν-αρισβα-ρης : Ἀρισβα?

d) Zum Velarpräfix vgl. außer Oštir Beitr. alr. Spw. §§ 21, 207, 361₂, 744, 798, Alar. I, 303, o. § 124 z. B. ill.-thr. κάττρονζοι „Zwerge“ ($\theta/\underline{\theta}$) kar. τονσσόλοι (θ/Θ^c) vgr. τυτθός „petit“ noch vskyth. -ξιβα „μέτ-ωπον“ (in Βρίξιβα „Κριοῦ μέτωπον“ : valb. *ber* Oštir Beitr. alr. Spw. § 317) : σπον „Auge“ (in Ἀριμασποι : vskyth. Ἀριμα „ερ“ = viran. *arima-* „einsam“ = sumer. *l̥ru^m* „*1“ [λ/θ^c] *ušum* „einzig“ etc. Oštir Soumér. Abac. S. 341 ff.; $\gamma^p\theta/\lambda-m$ „1“) sowie kleinas. k- Sundwall ENL 92 ff. (*κε-δμος*), 277. Vidg. ist vielleicht auch alb.-sl. *ka*-Präfix (soweit nicht idg. **k*^w*o*-), da Anschluß an lat. *co-* wegen *k* der idg. Grdf. Walde s. v. zweifelhaft. russ. *Cho-AfslPh* 27, 244 erinnert an Ch-Präfix im Kaukasus PW Realenc. IIR/I, 943.

§ 14. Gegen Entlehnung des sl. *skvlegъ* aus dem germ. **skilling-* spricht wohl auch die Endbetonung *skvlegъ*, erschließbar: a) aus erhaltenener Endbetonung in lit. *kuningai*, r. *knjazéj*, slz. *ksążóğ*, skr. *κνεζóवा*; cf. auch endbetonten Lok. Sing. von slz. *śielöğ*. b) Aus

'I-gland- Oštir l. c. § 68 (*nd* > *n[n]* > illyr.-etrusk. *C/Glanis*) : vir. *il* „Wasser“ — dazu *Glin[do]-ditiones* „Illyrer am Lim F“ und slov. *V-o-glanja*; cf. *Clanius* „F Campan.“ (*ll/r*) **Grand-* > *Granna Granuas*. *sontus* : *Isis*. **Urband-* > *Urbanus* (cf. O *Urba^h/te*; *n^h/δ*) *Urbas* 'rbas : bask. *ur* „Wasser“. sl. **P̄erqtr* > klr. > p. *Prut* (*n/n*) vskyth. *t̄oqartr* : **pur-* „tief“ Oštir l. c. §§ 125, 147 f. *Tiaqartrós* (*τι* = *tš*; *J/δ*) **i-[t]šarass-* > 'Ιρασσος (*n^δ/Δ*) *Seretъ*. *Σαργαρτίας* (*n/n*) *Σαργαρτίας*. sl. **Dněprēd-y* etc. Zu "t cf. noch *Adsalluta* : *Sala-*. *Arelate*. **F* > O *rnolate* (*n^h/nd* > *nn*) *Ernolana*; *Neditae* (*n^h/nd*) *Nedinum* etc. Zu (*n*)δ > *ıss* „*Fluß“ cf. *A-nsa* „Flußgöttin, the Little Ouse“ (*n/n*) *Vidasus* „Flußott“ Holder s. v.; *Gerasus*; *Ana/isus*; **F/Haluta-usi-* > *Fla/utausis* *lautasis* > **flu.Tausis* > *Tausis* : *Aluta*; *Patissus*; *Tibissus* etc. Oštir Jar. I, 304. Dazu vgl. noch mediterr. Flussnamensuffix *nD^(c)* > -*nt(h)*- (*J^(c)/δ*) -*t(h)*- (*J^(c)/δ*) -*s(s)*- bei Ribezzo RvIGI IV/3-4, 71 f. Überdies kommt, weit Flussname < Ortsname, in Betracht auch mediterr. Lokalsuffix *η^(c)-* : *-n^θ-* > -*nt(h)*- : *-nd-* (< etrusk. lokal. *-nn-* + *-gi*) — woneben θ- in kret. *H̄piavros*, kleinas. *Σαραρός* Fick Vgr. ON 32 — sowie is ableitende Deminutivsuffix *n* „Genetivform.“ + δ „Femininform.“ B. *βόλιργος* (*i.θn.J^c/n^θδ*) *βόλια(η)ος*. Zu obigem *nt(h)* < *n^hD^(c)* : *n(n)* < *I* < *n^h* oder *n* < *n^h* : *s(s)* < *n^θ* : *t* < *Δ* cf. peurop: **lint-* : **lin-* : **lis-* lit- „linum“ Oštir l. c. § 151-2 < *γ^bθ/λ* + *n-δ* „Nessel“.

neufallender Intonation a) des -*e*- von sl. *kněz* ač. *kněz* und b) der Stammsilbe von skr. *vītēz pēnēzi* = sl. *vītez pēnez* sowie γ) aus (neusteigender?) Anfangsbetonung in r. *šelegz*, die infolge des bsl. Metatoniegesetzes „' ' ' > ' ' '“ Oštir Alar. I, 288 f. Endbetonung voraussetzen. c) Aus der analogischen neusteigenden Intonation in poln. *szeląg-* (= klr. *šeljágz*), sl. d. *penéz vītēz*, č. *peníz* nach obigem Metatoniegesetz. Die Intonation der Stammsilbe von r. *kolódezb*, č. *vītēz* ist entweder altsteigende infolge bsl. „' ' ' > ' ' '“ oder analogische, aus unter b) behandelter neufallenden Intonation nach c) entstandene neusteigende Intonation. Der Vokal des Suffixes -*egr* war ursprünglich wohl altsteigend, d. h. im ill.-Thr. lang -*ēng-*.

Wenn man von der kaum zu beweisenden Annahme, daß die Endbetonung obiger Wörter bsl. analog. Neuerung sei, absieht, so bleibt nur die Annahme übrig, daß die Endbetonung auf die Rechnung des Ill.-Thr., woher laut Ausführungen in den §§ 1—13 diese Wörter stammen dürften, zu setzen ist, wie dies z. B. auch für bsl. **katiláx* > lit. *katilaĩ*, r. *kotlá* (cf. auch neusteigende, Endbetonung voraussetzende Intonation in čk. *kotál*) gilt, wogegen germ. **katil-* anfangs- und lat. *catīnus* auf vorletzter Silbe betont ist, daher nur ill.-thr. **katiláx* — ill.-thr. ist auch *n/l* Wechsel § 7 a — sowohl der germ. wie auch der bsl. Form gerecht wird.

Aus Raummangel lasse ich die übrigen ill.-bsl. endbetonten Wörter — wozu auch die Endbetonung der ill.-thr. Toponomastik im Südsl. z. B. skr. *Nērētva* < **Nerētva* mit neusteigender Intonation infolge der Endbetonung des ill. **Nerent-ū* zu berücksichtigen wäre — weg und will nur eine Vermutung über die Anfangsbetonung in ill.-thr. *σκάρχη* gegenüber sl. *skrlegz* vorbringen. Wenn in *σκάρχη* der Wortton ursprünglich und nicht auf die Rechnung der gr. Überlieferung zu setzen ist — für Ursprünglichkeit spricht wohl der nachtonige Schwund des Suffixvokals —, so muß im Ill.-Thr. ein auch durch den Stufenwechsel vorausgesetzter (weil diesen bedingender) Akzentwechsel **skólongo* : **skolóngo* bzw. (im Anschluß an Zweisilbler wie **skólo* : *skoló*) **skólongo* : *skolongó* oder mit Beschränkung auf das Suffix **skolóngo* : *skolongó* bestanden haben. Für den alteurop. Akzentwechsel spricht wohl auch die verallgemeinerte Anfangsbetonung im Etrusk. (> Lat., und auf einem analogen nordeurop. vidg. Dialekte [der auch *B* > *p* und *p* ∞ *p^c* wie das Etrusk. und Vgr besaß, daher die germ. Lautverschiebung] beruhende Anfangsbetonung des Germ., die erst nach dem Wirken des Vernerschen Gesetzes

durchdrang), jedoch werden Spuren etrusk. Nichtanfangsbetonung z. B. *Tlamunus* < *Τελαμωνος* gewöhnlich auf die Rechnung der gr. Betonung gesetzt. Von dem eingangs Anm. 1, § 9c erörterten Satznebenton abgesehen, war die Funktion des Worttonwechsels wohl die, verschiedene „Kasus“ zu unterscheiden, auch die Formanten scheinen den Akzentwechsel zu bedingen, cf. analog finn. *kukka* ∞ *kukan*, *kota* ∞ *kotan* — damit will ich aber keineswegs den ugrofinn.-bask. Beziehungen R. Gutmann KZ LI, 44 ein Wort reden, obwohl nach der Zerlegung des uralischen Wortschatzes in ein unbekanntes Element (Altaisch?) + mit Uridg. verwandte Bestandteile + Paläo-europäisches sich ergeben dürfte, daß das Uralische ugrofinnisierter Alteuropäisch ist, so daß zwischen dem alar. und ural. Stufenwechsel ein geschichtlicher Zusammenhang nicht a priori ausgeschlossen wäre. Leider ist einstweilen solches vidg.-ugrofinn., d. h. alteurop. Sprachgut z. B. idg.-finn. **saxl-* „Salz“, **DamB'*- „Eiche“ etc. Oštir Beitr. alr. Spw. § 458, Alar. I, 287, 292, 310 noch wenig erforscht.

Zwischen den Urugrofinnen in Südostrußland und der paläo-europ. Bevölkerung Südrusslands waren sprachliche Beziehung wohl möglich; zum Vidg. in Südrussland cf. a) „Kleinasiatisches“ in Südrussland Hirt Idg. II, 587, Vasmer Die Iranier in Südrussland passim, b) „Vorskythisches“¹ (wobei BA = Beitr. alr. Spw., A = Alarod. I) im Folgenden:

μι-σπ-λη „στιλίρη“ < *δB : gru. **ma^x-sth-* > *mhvare*; γδb-λ BA § 348. *παγαιη „χύων“* l. **ζαγαιη* (> *Α-ζαγάριον*) : (λ/λ) bask. *zakur* δ/λ vsl. *ogar* BA §§ 66, 76, 681, 771, A 305. *πύποι „ἄγάλιματα πόγαια τῶν θεῶν“* l. **zóποι* : vsl. *karb* o. § 12bβ. οίορ „ἄνδρα“ > *Oíόρ-πα-τα „*virago“*; Hes. δομάται) < redupl. (λ/λ) *ολ-ολ : (p/π) vsl. **or-bo-* „Mensch, Sklave“ BA §§ 441, 459, o. § 1216 (λ/λ) vlit. *lárbas* „Sklave > Arbeit“ — vielleicht hieher (π/π^c) vskyth. *'Eráqe/[F]ες λιρδούρυροι*“, wenn aus **em-dareb-* (: sumer. bask. *eme* „(schwangere) irau“ < **λ.m-λ*, γδb-δ BA § 737; davon *Αμαζόν*, vgl. auch „Lallwort“ lb. *ame* etc.) mit *md* > *nd* > *n/n* neben "d und λ^c > ο in vphryg. διγνοές „θεός ἐρμαφρόδιτος“. Über *Λοιμαστοι* und *Bolξαβα* o. § 13d; über *sualiternicum sacrum* o. § 13aβ; über *závraβις* o. § 11i, a; über *Eβ-ξεινος* (ό/ρ) **A-ξινος* < *-gγό-N² „Wasser, Meer“ (λρ/λδ).

¹ zu § 14 — *Κιμμίροι* : phryg. *zimmos* „rov̄s“ o. § 3. *Teušpā kimmer. König“* < **teut/oj-ž[i]p-* : ill.-thr. **teut-* „Volk“ o. § 129 + *θια . . . ζετια* Tomaschek II/2, 40 (oder *Diuppaneus* mit *dj* > *δž*?).

² zu § 14 — Dazu wohl *Εξαμ-παιος* „Quelle des Hypanis“ : **[u]pai-* (ό/n) **Πανις* (ό/ɔ) *Kubanъ Q'obān* (όb/όm) vsl. *komonjv*

'Poo-ξοj-erōi ($\lambda < \lambda/N$) A 279 (λ -Präfix wie kar. *re-thla* „Meer“ : ava. *λιν* „eau“ < **x'enn-* < **gθ̥c̥N*); über ἄγλυ „χένρος“ < **λ̥gn-Xoj*. (n/n) varm. *angl* A 309 ($\gamma\theta^b n$ albus); über *Boqv-o-θērης* „*tief + Wasser“ ($\pi\lambda + \delta + \theta\kappa n \approx \theta n-p\lambda$) *λάρα-τροις* (ϕ/ϕ) *Dnēprъ* ($\phi\lambda/\phi\chi\epsilon\lambda$) *Danuvijus* ($\pi\lambda/m\lambda$) *Ματόας* — **θn* > *λάρα-σ-τροις* (ϕ/ϕ) *Dnēstrъ*: *Tēgas* ($\lambda\circ\lambda$ -Präf. + [xu] λ [x^u/π^c] $\lambda\phi + \theta\phi\lambda$) *Tiverb-ci*, *Donъ* (θ/θ) *Tárus*; **poi* > *Iló-οαf̥/τα-***Pεροτε* — BA §§ 125, 147, 243, A 305, 3091 ($\gamma p\delta$ „bassus“, $\gamma\theta^b n$ „aqua“), o. § 10b; über *σάγαρις* „Streitaxt“ ($\phi\chi\phi/\phi\kappa\phi$) vsl. *se/ekyra* vlat. *secūris* (λ/λ) *a-sciij/a* (λ/n) vgr. ἄξινη³ BA § 10; über λ -διγάρη „τρωξαλλίς“ ($\lambda\phi-X^u\lambda\phi/\lambda\phi-X^u\lambda\phi\lambda$) liby. *ζεγίριες* „Art Mäuse“ BA § 33, 163, A 299 — $\gamma p/X^u\lambda n/\lambda$ „Maus“, dazu kaum vsl. *kuna* „Marder“, *καυράχη*, eher *λ̥*φ-p/m*λ̥ > *σι-μωρ* „Art Mäuse“ und sumer. *zi-bin* „an animal, insect, destroying the young plants“ = *ša/ur-in* < **ša-/g/jur* mit *s* < *σ'* < *δc* = *ki-sim*^[ur] mit *s* < *s's* < δ, -in und *ki-* < **kin* < **X^u\phi\phi n*; zu *Crou-casim* (*r/r*) *Καύκασος* „nive candidum“ cf. vgr. *καύκαι-τερος* „weiß + Erz“ o. § 13 aβ und *Cronium mare* „Eis meer“. Zu $\lambda/\lambda > \lambda r > i'$ vgl. noch vgr. *βησσα* „Waldschlucht“ BA § 125 147; ill.-thr. -λεβα „πόλις“ o. § 129 : kleinas. *Αβα*; vskyth. *čroq* „νοῖς“ vgr. *rōos* (*o/o* > *'Avá[ø]-χαρσις* „skyth. Philosoph“ *[[gi]/G[i]]* *Γροῦρος* „sein Vater“; *γ'gi n* BA § 240, 304?); *Ta-βiij-τi* „Ιστιν“ (π/π^c) etr. *va* „Feuer“ verse id., vgr. *[F]t[ø]στiij/a* etc. BA § 100 ff., o. § 13 aα *Te-marunda* : *Μαῆτις* „Azowsches Meer“; *ἄ-σχυτη* „Saft des πε/orružó „Traubenkirsche?“ — (*p/m*) *valb. man^d* „Maulbeerbaum“ BA § 830' — : valb. *šege[r]* „Granatapfel“ etc. BA § 55, 663 (ist ass. etc. *šikar* „Rauschtrank“ > $\gamma\check{š}kr$ „sich betrinken“ mediterran wie vsem. **wain-* BA § 116?); *Ha-παῖος* „Zeus“ wohl Lallwort, kaum redupl. (wie eti *Fu-fl-unu* etc. A 297) und mit λ/λ zu valb. *per-εnd-i* o. § 123, 112

„Pferd“ (am *Τητανις* lebten bis in histor. Zeit wilde Pferde Niederl I/1, 157₁) BA §§ 20, 152 a, 927, A 291 ($\lambda\epsilon\alpha/\phi\phi\phi\lambda\lambda \approx \lambda\phi\phi\phi\lambda\lambda$) *Harr* *κάπις* F (*p/x^u/[xu] + λv̥i + zei̥nai*) *'Αντι-κάπιης* „Τητανις“ — *καπης* < **χop̥n* und **κεντης* < **χop̥n-λ* (cf. vgr. *Κέντ-ανρος*) = skr. *Cetina* § 133; $\gamma\delta/\phi\phi\phi\delta$ mit *σ* < *λc*, woraus *σ* > 0 und *χ/ɔ* > *k/g* — *λ* in alr. : vugro-finn. **λoτc-* > ung. *lov-* „Pferd“.

³ zu § 14 — $\gamma\theta kn$ < redupl. **θn-Xn* < **θn-λc n* „Stein, Erz, Eisen, Hacke, Pfeil etc.“ A 276 ff., o. § 13 aα s. v. *λόλογκοι*, wozu noch *Σάκαι* > *Σκέθαι* (*ιππο-τοξόται*) wie *Σαφομάται* (*ό/ο*) *Σαρμάται* ($\lambda/\Sigma\alpha\iota\alpha\iota\alpha$) : vmac. *σάρισσα* „Lanze“ < **θολ/*λoñ* „Stein“ > *λ-λαῖνοι* (*ό/ο*) *'Αλαροι* A 284 h — *μαται* (*m/p^c > x^u*) heth. *Hatt-* > arm. *Ha-* (*y < t*), *'Ετεό-κοητες* (*x^u/X[u]/X[u]*) *Γέται* -*γ/κεται*.

ταῖα „ἡ σκυθικὴ θορῆ“ wohl aus Σάκαι, kaum zu vlat. *sacer* ("n) *ancus* > *sancio* (δ/λ > sumer. *di(n)-gir* „Gott“ BA § 477?); *Ἄβική* „*γλαία*“: vgr. *ἄβιν*, vlat. *abiet-* (\hat{o}/ρ) vsl. *bora* etc. BA § 185, o. § 12 b β ; iynth. $\lambda\text{-}\beta\mu$ „*ἔβαλλον*“ zu alb. *bie* (< idg. **bherō*) „schlage, falle“ der aus gr. *ἔβαλλον*? *Ἀπὶ „Ιη“* (p/π^c) vgr. **aw-* > *aīa* (\circ/\circ) γαῖα < $\lambda\text{-}\gamma$) *Ηοτει-δάγων* — $\gamma\delta n-p$ „Erde“, woraus (über $\rho\pi^c$) **aw* in δ/γ $\alpha\mathfrak{f}$ ⁴; dazu redupl. oder präf. **λο-ο-ρ* (cf. vtochar. *tkan*) > vskyth. *γιτ-μασά-δας* „*Ηοσει-δέων*“ (: -μασα- [*mōd/po-λ*] *Ηοσει-* zu $\gamma\rho\delta$ „bassus, iteus etc.“ BA § 147) o. § 128, 134, A 300. *Ἄρ-τίμ-πα-σα*⁵ „*Οβοαρίη* φροδίτη“ < redupl. **λολ-λόη-* ∞ **λολ-δόλ* bask. *or-ze-* „Gott“ ($\phi\lambda/\delta\lambda$) r. *Ἄ[ο]-στυ-* id. ($\underline{\delta\lambda}/\underline{\lambda\delta}$) etr. *Tur-an* „*Ἄρφοδίτη*“ etc.; $\gamma\delta n$ „Herr“ A S. 20, § 68, 96 f., 477, 801, 861, A 299, o. § 12 b δ s. v. *Diurneus* — *-πασα-Suffix* wie ($\underline{\delta}/\underline{\lambda}$) oben *Οιόρ-πατα*, vlat. *duⁱⁿ-be-nus*, am. **ten-pt-* > *tem/pti* „Herr“. *σακν-δά-κη* „skyth. Kleidung“ kaum s. Σάκαι, eher **βθον-K^lόν-λ* (*K/K*) sumer. *su-g* „Röhricht“, vlat. *estre* „**harundo* > matta“, *sagum* „Umwurftuch“; $\gamma^b\theta n + k^i n-\delta$ A 58, A 303, o. § 111. *Γοιτό-συρος* „*Ἄπόλλων*“ ($\phi\Theta/\phi\Theta^c$) ill.-thr. *νρε-γιέθης* id. (anders o. § 12 b δ) = kos. *šū-ri-ia-aś* „Sonnengott“ (ϕ/ϕ) vgerm. **gubá-* „Gott“, vtochar. *ñä-kte* id. (*n*-Präf. aus *kom- $\tilde{a}t$* „Sonnengott“ [: bask. *egun* „Tag“] etc.) o. § 124, 10a, BA § 457; */X^{lu}/ρ* „primus“ + $\gamma\delta gn$ „Sonne“ — *Γοιτο-* kaum (\hat{o}/\hat{o}) etr. *χαντάμ⁶* flanze solis oculus“ BA § 820. Zu *p/x^u* im Vskyth. cf. *p/X^{lu}/c* *Ηέρσαι* = (ϕ/o) vskyth. *Chors-ar-i* (-ar vermutlich alr. Pluralformans B. in etrusk. *clen-ar*; so auch in vskyth. *χαρ-αρ-ύες* „*οἶκοι*, *χατίρεις ἀμάξιες*“ [*X^{lu}/X^{lu}c*] vsl. *chor-mi* o. § 12 b γ ; wenn nicht mit *u* und *X^{lu}/x^u* < redupl. **χαρ- $\lambda x u$ aρυ-*); weiter vgl. *π/X^{lu}* in vskyth. *ώλης* „e. König“ (ϕ/ϕ) kar. *γιλαρ* ($\gamma < X^{lu}$): vphryg. *βαλίν* (π/π^c) char. *wäl* „König“, *wlām-ñ-kat* „König-Gott“ (*p-n < p-m*), lyd.

⁴ zu § 14 — Zu δ/γ cf. noch Θ/λ^c > Θ/X > *d/g* in vsl. *kqd/žel-* *binnrocken*“ ($\rho\eta\theta\phi\lambda \infty \bar{\eta}\bar{\nu}\bar{\lambda}$ > **kunsi* > vsl. *Mo-kuš* „Göttin der nnstube etc.“) : $\gamma k^i n + b^i \theta n/\lambda$ „Rohr + Nessel“ o. § 111 (z. B. **θόν* ill.-thr. *δέρ* etc.), vidg. d. **ag/dro-* (lat. *ager*, arm. *art*; ai. *ajra-* wie *aśu-* < sumer. *balag*) = sumer. *ad/gar* BA § 73, A 310, o. § 12 λ_2 ; alar. *k/g* nicht nur < *k-, g-*, sondern analogisch über *x^(i/u)/X^{lu}-* *rans* auch < *p-, θ-, λ-Reihe* — *x > 0* über *x*.

⁵ zu § 14 — : **λολ-ρ-λόη* > ill. *Uriduⁱⁿ-a?* „Iuno regina“.

⁶ zu § 14 — weström. *Cautes*, *Cautopates* „Sonnengottheiten erhobener (Sonnenaufgang?) bzw. gesenkter (Sonnenuntergang?) *at-* zu alr. $\gamma\rho\delta$ „Abend“ BA §§ 50, 147, o. § 9 a) Fackel“.

πάλινς *haLm-* id. BA § 225, Soumér. Abac. 344; $\gamma p\theta/\lambda$ „primus“ — dazu wohl Σ-ζόλο-τοι „σύμπασι δὲ είναι οὐνομα Σζολότους, τοῦ βασιλέος ἐπωνυμίην“. An vsl. *korljъ* (λ/λ) lyd. κορήαλδ-εῖρ und vsl. *kun-egz* erinnern vskyth. VN *Κόραλλοι* (cf. Σ-κιλονός „Skythenkönig“) und (δ/δ) *Καν-ιτης* „Skythenherrsch“ o. § 1216, 13 au, BA 97; $\gamma k^u n/\lambda$ „altus“. σάνα-πτις „οἰνοπότης“ (> ill.-thr. σανάπαι) < var. **sana-* < **xu'en-* (δ/δ) ill.-thr. ζει-πύτης „ὑπερχύτης“ ($x^u'\delta^o/[xu']n\delta$) vlat. *ne-pōt-* „Schwelger“ (δ/δ) ζειποίτης ($\gamma p/x^u n$ „Wein“ BA § 116, A 302) o. § 12 bγ; -πτ-, -*pōt-*, -πν/οιτ- < idg. **pō[i]-t-* „Trinker“, kaum < alr. **pott-* „Topf“ o. § 128, A 300, wohl alr. Formans *p + A?* 'Ο-ποίη „e. Skythin“ : vgr. ὀπνίω „prendre pour femme“ etc. o. § 74 (λ/δ) vlat. *s-purium* „weibliche Scham“. Ονσι-γασος⁷ „PN“ ($\chi\delta/k\delta$) vgr. κέσ-τιρ „νεανίας“ (θ/θ) **κατι-γυνητος* (θ/λ) etr. κ-γαλή-τορα „παῖδα“; $\gamma k\theta$ „jung“ BA § 350 — dazu vgall. PN -c/gassis, *casa-mōlⁿ*⁸ „Jünger, adseptator“? Νιβλό-βωρος : valb. **bür-* > *bir* „Sohn“ ($r < \lambda > l$) *bil'* (cf. sumer. *bur* : *ibila* id.; πό \propto *po/ρ*) ill.-venet. -πο/αρις (r/r) elam. *pa-k-* „Tochter“ BA § 110, 249; $\gamma^n p\lambda$. *Μαιω-σάρα* „e. Frau“ < **δολ* : ill.-thr. -σαρ-νη o. § 12 bΔ; $\gamma/\delta n$ „gebären“ BA § 459. *Νάραχον* „Donauarm“ < **nōl*; $\gamma/\delta \delta$ „fließen“ BA § 136. *Ταμνράκη* „e. Vorgebirge“ < **θορ/mόλ*; $\gamma/\delta pn$ „Fels“ BA § 141 ff., A 279 f. r. *Osmonъ* „F“ : ill.-thr. *Asamus-Osma*. r. *Sava* F : ill.-maurit. *Savus*. 'Αξιάκης A 280. "Ασσα (> Ασαῖοι) : kleinas. "Ασσος, vmac. "Ασσα, iber. 'Ασσώ (vermutlich < vgr. "Ασσος F : -ασος F o. § 1310)⁹.

Die obigen, bei weitem nicht erschöpften Gleichungen — Gleichlautendes im Mittelmeergebiete kann man kaum auseinanderreißen, besonders da in der geogr. Nomenklatur normalerweise die Sprache der ersten Besiedler fortleben muß — würden durch Alarodistik auch etymologische Deutung erfahren, leider ist einstweilen die vgl. alr. Grammatik, solange deren Eckpfeiler: Kaukas., Bask. und Hamit. in sich selbst noch so wenig erforscht sind, mit Fehlschlägen und Irrtümern verbunden, wo nur Arbeit und selbstauf.

⁷ zu § 14 — : pict. *oñsoς*? „Wolf“, bask. *otso* BA § 128 > vgall *us-ubim* „λακτάγω“ o. § 9 c : kopt. *ovf*.

⁸ zu § 14 — (*m/p*) vgot. **K^oθō-pōn-* > *siponeis*; Suffix wie ill *Diur-paneus* o. § 1217.

⁹ zu § 14 — vskyth. *τάραρδος* : (*nd* > *n[n]*) valb. *drēn-* BA § 9; wie *βρέντιον* : *brin-*. Hes. (Schmidt IV 219) Konjektur κ-λείφα „βοῦς“ ($\delta/\delta/\delta$) valb. *l'ope*, vlet. *luop-* BA §§ 21, 111?; alr. > nordsem. *'a-la^{ri}pi „Rind“ — wie vidg. **tauro-* = vsem. **þauru* BA § 166 — (λ/δ^c > § sumer. *ši-lam* (*l/l'*) *áb* (*p/m/b*) sumer. > ass. **lawu* > *lū*.

opfernder Mut, auf unsicherer Grundlage zu bauen, zu besserer Erkenntnis verhelfen kann.

* * :

NB zu § 126 — Zu ill. > bsl.-germ. **t^cūx/x'ō/ōn-^z/A* „1000“ cf. tr. *θ (Zahlwortanfangsbuchstabe wie etr. > lat. *V X L C BA* 778-789, Soumér. Abac. 353₁) = etr.-lat. *Kreis mit schrägem Kreuz* der mit *Querstrich* (> lat. *D* „500“) „1000“ (*θ^cōp^con/ī^cōp^cōλ*; kaum ī > f-) etr. **feil-* (> lat. „∞ = 1000“ = lyd.-etr. „8 = f“?) > lat. *reilia* (*f/m, ō/ō, λ>r/l* wie *f/meles, fīcus* : *τōκον*, etr. *vener/lus* BA § 372) gr. *μύριοι* „10000“ (*m/f/x'*) sumer. *šār* „Menge, 3600“, ägypt. *χ' šo* 1000“ (*λp^cλ/θπλ^c*) *dbc τβα* „10000“ (viran. redupl. **bai-wan/r-?*); alr. *lpⁿ* > sem. **a-lpu* „1000(0)“, aber vgr. *σχο-λύπενδρα* „Tausendfüßler“ *γθ^cōK[^c]o* „pes“ BA 353?) eher als „*όνισκος*“ zu vgr. **μύ-σκλος* o. 7₃ (Suffix wie mit *p/m* vgr. *σαλα-μάνδρα* „moče-rad“ < **g^cōλ* „aqua“ § 13 ay); *γθpn* ∞ *λπλ* + fem. δ. Wz. eher **δpn*, wenn idg. **ǵhel/islo-1000*“ < alr. **δ^cp^cλ*?

Ljubljana.

K. Oštir.

Етимолошки и граматички прилози.

I.

1. *abołá*.

abołá, (финално) дä' не ће бити, како мисли G. Meyer, *Etymologisches Wörterb. der alb. Spr. s. v.* позајмица из тур. *ola*, 3. л. синг. опт. од глагола *olmak*, 'бити', јер под том претпоставком остаје необјашњен постанак почетног слога *ab-*. Због те исте објекције отпада и алтернативно Мајерово извођење алб. *abołá* из тур. *olaki*, ма да је значење тих двају конјункција идентично.

Мени се чини да има начина да се постанак *abołá* објасни и самога арбанаскога и то, ако се та конјункција схвати као сложеница, која се има рашчланити у **a-bo-łá*. Уз облик *abołá* који бележи G. Meyer I. с. долази, наиме, и на првом слогу наглашено *ábołá* код Kristoforidi, Аξ. τῆς ἀλβ. γλ. 1, а то колебање акцент указује засигурно на композитум; очувана медија *-b-* — она се основи међу вокалима губи — показује пак евидентно на то да с први композициони склоп находит између **a-* и **bołá*.

a- је препозиција (иевр. **o-*) на коју наилазимо и у другим арбансkim сложеницама: *a-řótula*, 'наоколо' G. Meyer, o. с. 375, *a-va* заједно N. Jokl, *Studien zur alb. Etym. und Wortbild.* 4, *a-žu* H. Barić, *Albanorum. Stud.* I, 2; *bo-* (од **b̥yō-*) се своди на **b̥h̥yē-* супл. инјунктив к **ésmi*, 'бити', за које је, у формалном погледу, довольно указати на слов. *bě* = лит. *būvo* = стлат. *fuat* = грч. οὐδείς = семантички овом праоблику је најближе стлат. *ne fuās*, 'не буди'.

Теже је објаснити *-łá-*. Највероватније је да је настало од ранјега *-la-* правилним прелазом међувокалног *-l- > -ł-* у универбацији **abola* пошто се изгубило *-t* претходног слога. Ово тумачење налази ослонца у чињеници да је губитак крајњег консонанта у **b̥h̥yē-* врло вероватно, једна дијалекатска појава још из прајезичке бслоге арб. добе.

abołá потсећа на стпрус. оптатив *boñlai*, 'био би' Trautman *Altpruß. Sprachd.* 385.; у вези с тим обликом **-la* у арб. *abołá*!

се могло изводити од иевр. инјунктива **ləd-e-t* (лит. *lēidmi*) или **y̥l-o-t* са *o* уместо *e* као у лит. *vēža* (< инјунктива **y̥égho-t*) према слов. **veze* од **y̥eǵhe-t*.

2. *agu'l'itše*.

Порекло арб. *agu'l'itše*, једна врста горског цвећа' није објашњено.

Ја држим да треба зањ поћи од *a-gu'l'itše* и сврставам ту реч ка **guł-* у арб. сложеници *ti-guł*, *Propfreis, Sproß*, (одакле је и рум. *tiugur* „клица, пупољак“) *Albanorum. Stud. I*, 54. од иевр. **gʷʰeł-* ка **gʷʰele-* у грчком *βλαστάρω*, *βλαστεῖν*, *germer*, *βλαστός* *βλάστη* *βλάστημα* *βλαστημός* „bourgeon, rejeton“ (од **gʷʰl-*) Boisacq, *Dict. étymol. de la langue grecque* 121. — *a-* је познати арбанаски префикс.

3. *akε*.

Арб. *akε* је партикула, која уопштава значење придева и про-чоминалних прилога, када им претходи, н. пр. *akε kuš*, *akε tsil'i* „ко год“, *akε ku* „где год“. G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 6. Етимолошког покушаја, колико ја знам, нема, изузме ли се немо-уђно Миклошићево навођење ове речи од лат. *ecce* *Beiti. zur Rumän. Lautl.* 4, 65.

Akε kuš је образовано на исти начин као и оск. *píspíd* „quisque“ или *quisquam*, лат. *quisquis* „ко год“ = арг. *τίπτις* = оск. *pispis*, за које је сасвим јасно да су настали редупликацијом упитне заменице *kʷi-*. Упор. нарочито иевр. индефинит и уопштавајући релатив *kʷos-kʷe*: стинд. *kašca* „ко год“, авест. *cīscā* „id.“, гот. *hazuh hōh iah*, стир. *cāch cēch* „quivis“ итд. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*² 631, 636 које је такође удвојено иевр. **kʷe/i-* „ко?“. В. и стинд. *yád agnē kāni :āni cid á tē dárūni dadhmási* „ако ми теби, о Агни, наложимо све мо-уће врсте дрва“ K. Brugmann, *Grundr. der ugl. Gram.*² 2/2, 353 = § 347, 3). И једноставни облик може доћи до неодређенога значења, в. на пример стинд. *kas* „ко год“ итд. K. Brugmann I. 350 (§ 347, 1).

Према томе се **kʷ* арб. облика *akε* може свести на иевр. **kʷ-* „ко, когод“ од којега је у арбанаском правилно постало **ka-*, па у јенаглашеном положају, *kʷ*. *a-* је протетички демонстратив као у *-ü k-ü* (од ранијега **kʷ-i-ü*) „онај“, *a-štú* : *kʷ-štú*, тако G. Meyer, l. c. 1.

G. Meyer l. c. мисли да је с арб. *akε* идентично *a-cā-* у рум. *acă-re* „talis“, док Procopovici, *Dacoromania* I, 169 своди ту румунску аменицу на *eccum-talis*, објашњавајући је у *acătare* епентезом између *s* и *t*. Другим речима, он полази од претпоставке да је развитак групе

-*cct-* био другачији, него групе -*ct-*, која даје *pt*, а предакценатски *t*: (В. о том S. Pușcariu, *Jahresber. des Inst. für rum. Spr. IX*, 9, *Zeitschr. f. roman. Phil.* XXVII, 678, *Conv. liter.* XLIV, 334). Али та разлика у изговору групе -*cct-* за коју нема других примера се сложеница са *eccum* (в. *atit(ă)* адв. ,толико' од *eccumtantum*), не може да оправда јављање *ă*, јер македонски облици *ahtare*, *aftare* показују, као и мак.-рум. *ahlintu* према дакорум. *atint*, у ком се правцу у прарумунском развијала група -*cct-*. Зато ми се чини да ће се *ă* у *acătare* имати ипак приписати утицају арб. *akε*, другим речима да се лат. *eccum* укрстило са арб. *akε*. Тако мисли и O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* I, 352.

4. *aštú.*

M. Vasmer, *Stud. zur alb. Wortgeschichte* I, 5 мисли да се *aštú* ,тако' има раставити у **aš-tu*. Он идентификује други саставни део ове речи са честицом **tu* у индиском егзортативном *tú tā* које Uhlenbeck, *Altind. Wörterb.* 113 држи истоветним са другим лицем личне заменице. Што се првога дела тиче, он нагиње мишљењу да је **aš* у *aš-tú* (а тако и **taš*, **kεš* у *taští*, *kεštú*) стари локатив у значењу арб. аблатива. Аблативи као арб. *asíš*, *asóš*, *kεsíš*, *kεsóš*, не би томе протусловили, пошто су они, по општем мишљењу, новообразовани H. Pedersen, *Zeitschr. f. vergl. Sprachf.* XXXVI, 314.

То је објашњење и сувише вештачко да не би допуштало и један једноставнији покушај анализе ове речи. Ја држим да треба поћи од **a-št-* ,онај', чији је други део истоветан са иевр. **sto-*, продуктом укрштаја основа **so-* и **to-* које, како је познато, прајезички образују једну парадигму, где се облици **so* **sā* јављају као мушки и женски номинативи једнине, док су други падежи образовани од основе **to-* K. Brugmann, *Grundriss der vergl. Gram.*² II/2, 313. Идентичан случај ове контаминације налази се, како је убедљиво показао N. van Wijk, *Altpruss. Stud.* 109, и у стпрус. *stas* ,онај', које се, већ због свог значења има одвојити од лит. *szítas* ,овај', све кад се њиховом једначењу не би опирало и *i* литавског облика с којим га доводи у везу Zubaty, *Listy filologické* XXXVI, 341 и д.

Према томе *a-štú*, *kε-štú* образовано је са протетичким елементима *a-* и *kε-* као и горе поменути *a-ü*, **kε-ü*.

Да ли се ово *a-* налази и у исторум. *aist*, дако-рум. *aista*, мак.-рум. *aistu*, како мисли G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 1 није лако пресудити. Пошто у румунском поред *acesta acela* доходи и *cesta*

cela није искључено да је према њима постало и *a-ísta*, *a-ístu* од старог **ist-*, образованог према плуралу *ištī* (в. *est* од **estus* = кла-лат. *iste*, *tasta* од *estam*) I. A. Candrea-O. Densusianu, *Dict. etimol. al limbii române* 15.

5. *bigε*.

Арб. *bigε* значи грана, огранак; мотка која се засади при сватби; кита цвећа причвршћена уз дрвце; нека врст праће, начињене од рачваста штапића' G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 36.

Мајер сврстава ову реч уз пров. катал. *biga*, шпан. порт. *viga*, 'грела', сард. *biga*, 'грелица', генов. *bighe*, 'runde Hölzer am Mastbaum', бреш. *bighe*, 'frondi d' abete'. Ово романско *biga*, чије порекло није објашњено, је западно-романска реч в. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb. s. v. biga*. Како је, услед тога, искључено да је она ушла посредовањем италијанскога, у којем би се случају једино могла објаснити очувана међусонатска медија која се у старијим позајмицама губи (упор. арб. *rugε*, 'улица' од итал. (млет.) *ruga*, 'id.' према *gök*, 'судија' од лат. *jūdicem* или *Berat* од стсрп. *Běogradъ* Meyer-Lübke, *Grundr. der roman. Phil.* I², 1052, *Mitt. des rum. Inst.* I, 28), ја мислим да не ће бити сувише смеоно, ако се покуша објаснити порекло арб. *bigε* из самог арбанаског језика.

То ми се чини оправдано и због тога што у арб. *bigε* није изолована реч. Она се, наиме, не да одвајати од арб. *vig-u*, 'брвно' (праобр. **ui-(s)* + *ghom*) N. Jokl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortb.* 96. Иевр. праоблик арб. *bigε* је **b h i - g h ā*. Као *bigε* образовано је ивнеш. *Zweig*, 'грана' од **d u e i - g h ā*, а исто тако и арб. *degε*, 'id.' од **d u o i - g h ā*; упор. још и стслов. *rozga* од *roz-*, 'на две стране' + *ghā* A. Walde, *Lat. etym. Wb. s. v. virga*. — За реч **bhi-*, у значењу 'на две стране', упор. гот. *bai*, 'оба', грч. *ἄμφω*, стслов. *o-ba*, 'id.'

6. *biθε*.

Арб. *biθε*, *büθε*, 'стражњица'. Сем у овом значењу *biθε*, *büθe* се налази, по G. Meyeru *Etym. Wb. der alb. Spr.* 57 још и као израз за 'тло, корен и стабло', а то су значења која се засигурно не могу довести у узајмну везу. Мајер не покушава никакво објашњење ове речи, али је помиње под *viθε* f. 'Hinterkreuz der Tiere'. Он оставља исто тако необјашњено и порекло ове речи.

viθε је, по мом мишљењу, образовано од локалнот *viθ*, 'позади', упор. препоз. *viθε* (у Фиери и у калабрискоарбанаском), а ово је сло-

жено од арб. предлога *v-* (од **ǵ̥hwāx* ,от‘) и *iθ* ,позади‘ (= иевр. **e/aīgāx*: лет. *aiz* ,иза‘, слов. *za*). На исти начин сложено је и *bīθε*: од **bī-* у арб. *tb̥e* ,код, на, у, за‘ : гот. *bi* (од **b̥hi*) + *iθ*.

и у дублети *bīθε* је настало секундарно од *i* у *bīθε* после лабиала. Више о тој појави код N. Jokla, *Stud. zur alb. Etym. u. Wortb.* 54 и д.

7. рум. *brînză*.

G. Weigand, *Jahresber. des rum. Inst. in Leipzig* XVI, 218 и д., држи да је рум. *brînză* ,овчи сир‘ латинског порекла. Он полази од облика **brancea*, адјектива од *branca* ,рука, шапа‘ у рум. *brîncă* (*Convorb. liter.* XX, 1005, Frîncu-Candrea *Rom. din Munți apușeni* 40.; в. и енгад. *brauncha* ,рука, прегршт‘, сев.-итал. *branca* ,прегршт‘, одакле и нем. *Pranke* J. Ju d, *Probleme der altromanischen Wortgeogr.* у *Zeitschr. für roman. Phil.* XXXVIII, 55) и мисли, доследно, да је ,руком прављени сир‘ првобитно значење румунског *brînză*. Семантички, та етимологија би се могла ослањати на паралелу у нем. *Handkäse*, а, можда, и у игрч. *μαρούφα* ,врста малог, округлог сира‘ (*Siphnos*), које K. Dietrich, *Byz. Zeitschr.* X, 594 објашњава као ,руком прављени (сир)‘ па га низводи од лат. *manus*. Али, ,прављење руком‘ неће бити карактеристична црта бринзе, јер се она, колико је мени познато, прави од неукуханог укисењеног млека и само цеди у тубошаку, а да јој се руком не даје известан облик. В. о том и Св. Томић, Сточарство и прерада млека код Срба, Гласн. Геогр. Друштва VII—VIII, 252 и д. Фонетски је то Бајгандово објашњење, међутим, немогуће. Од лат. **brancea* могло би се у румунском очекивати једино **brînță*, пошто постакценатски консонант + *cī* даје у румунском, и то безузетно у свима дијалектима, *-ts* : *sgrabunță* ,мали чир‘ од лат. *carbuntia*, *grāunț* ,зрно‘ од **granuncius* итд. S. Pușcariu, *Lat. tī und kī* у *Jahresber. des rum. Inst.* XI, 47 (§ 22). Примери које Бајганд наводи као доказ за умекшање *z* (мрум. *dz*) су редом илузорни: *malafrandză* ,сифилис‘ је позајмица из новогрчкога в. Chr. Geagă, *Erweichung und Verhärtung im Rumänischen* (*Jahresber. des rum. Inst.* XVII, 159), а *rînză* ,*Labmagen*‘ које Weigand l. с. 220 изводи од стлов. *ręsa*, је, како ћемо даље видети, зацело арбанаска позајмица. В. и St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rum. Lehnwörter im Westslavischen* у *Mitteil. des rum. Inst. in Wien* I, 289, бел. 2.

Није више вероватно ни мишљење H. Schuchardta који *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* XX, 142 изводи овај назив сира од имена

вароши *Brienz*, иако то мишљење усвајају и W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* s. v. *Brienz* и L. Spitzer, *Mitt. des Rum. Inst.* I, 294. Под том претпоставком остало би, наиме, у фонетском погледу необјашњено румунско *dz*. Тој етимологији противоречи иначе и са историске тачке гледишта околност, што се та румунска реч за „овчи сир“ јавља већ у XIV. веку у дубровачким документима (в. *brenza*, *caseus vlachescus* K. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* I, 88 = *Mon. spect. hist. Slav. Merid.* XIII. s. v., M. G. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 266, St. Wędkiewicz l. c.).

Како у румунском има сточарских израза и назива млекарских производа који потичу из арбанаскога језика (в. н. пр. рум. *zară* кисело млеко‘ од арб. *dałt* S. Pușcariu, *Zur Rekonstr. des Urrum.* 26. *Beih. zur Zeitschr. für roman. Phil.*) 60, 63 то се сам по себи замеће покушај, да се порекло рум. *brînză* потражи у арбанаском. Из арбанаскога је и рум. *rînză*, „сириште“, мрум. *rîndză* (одакле и прус. *ryndža*, *ryndza*, пољ. *ryndza* Miklosich, *Wanderungen der Rum.* 8) које се, како је тачно запазио већ G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 365, не да одвајати од арб. (тоск.) *rēndēs*, истога значења. Свајајући Мајерово мишљење да је *rēndēs* суфиксом *-es* проширење **endē*, „тежак“, ја сам покушавао идентификовати *brînză* са *rînză* као интаксичке дублете облика **urēnd-* (од **uront-*), на који се своди арб. *rēndē*, „тежак“ в. *Albanorum. Stud.* I, 87. Та би се комбинација јала и семантички оправдати (*der Labmagen lässt die Milch gerinnen, r macht sie schwer* G. Meyer l. c.), али се она ипак мора напутити, јер се оснива на непотпуном материјалу. Она не води рачуна о другој једној арб. речи за „сириште“, а то је гег. *raq*, *raq-n-i*, која се, истинा, не налази код Мајера, или коју бележи G. Weigand, *Alban. Wörterb.* 74, 142. Да ово *raq* спада ка тоск. *rēndēs* запазио је већ Th. Capidan, *Rapurturile albano-române (Dacoromania II)* 516. Он тврди да је *-ză* у рум. *rînză* суфикс, а франц. *-ette* у *caillette*, „грушевина“, а које упућује Capidan l. c., указује јасно на истоветност тог суфикаса с арб. деминутивним *-ze*. Арб. праоблик рум. *rînză* је, нрема сме, *rēnd-ze* од **rēndē-ze*; према коме је постало *rēndēs* као *muřis* према *muřizē*, где је *-ze*, напротив, колективног значења. Корен на је се сви ови облици своде је **ren-*, „тећи“ в. N. Jokl, *Lingu.-kulturhist. Inters.* 273, који се с правом позивље на сродно и по значењу идентично нем. *gerinnen*, „грушати“. Што се пак тиче узајамног односа облика *raq* и *raq-n*, док је *raq* очевидно part. perf. **ron-no-*, *raq-n* ће се имати извести или од одређеног акуз. **raq[ε]-n* < иевр. **ron-o-m + tod* или од **ron-to-m + tod*, за које последње говори тоск.

rēnde-s у којем је очувано **ron-to-*. У осталом *řan* би могло бити и аналогно према *řan-i*. Како год било, јасно је да се веза између арб. *rēndes*, рум. *rîndză* и рум. *brîndză* мора напустити.

Пут, којим треба поћи да се објасни порекло ове речи, показује нам јасно веза између *brîndză* и рум. **bundză* : *bunṭ* (са *t* од *dz* на крају речи), очуваног у ческ. *bundz* „sražené mléko z kterého se bryndză tlačí“, мрус. и пољ. *bundz*, „ser wołoski“ в. Miklosich, *Wanderungen* 10, где се наводи и *bāndz* = *bundz* „hruda tvarohu“.

Обе ове речи су арбанаског порекла. На то упућује околност што се постанак дублета *brîndză*: **bundză* може објаснити једино фонетским изменама које се врше у арбанаском језику. Јер губитком *r* као у *škrep* : *škepet* „сева“ > мак. *scáperu* ,id., рум. *scapăr scăpără* G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 409 може се, имајући у виду облик *brîndză*, за алотроп. **bundză* поћи од ранијег арб. **brundzə*; *dz* је од *dī*. Румунске дублете претпостављају, према томе, раније облике **brondjā* : **brundiā*, а то одговара иевр. **bhr-ontjā* : **bhrōntjā*. Облик **bhr-ont-ī* је фемининум иевр. парт. **bhr-ont-* од корена **bhere-* „fervere“ у латинском *fermentum*, англсакс. *beorma*, „квасац“. За вероватност ове етимологије говори и околност, што се од истог корена у самом арбанаском налази још и реч *brumē* (од **bhrō-mā*) „Sauerteig, Brotteig“. За проширење са *-ont-* в. *vrendē*, „ситна киша“ : стисл. *ūr* ,id., авест. *vār* „киша“ N. Jokl, *Stud. cit.* 74, 97; **brundz-* стоји према **bundz-* као арб. *trokē* према *tokē*.

Првобитно значење рум. *brîndză* је, дакле, било „квасац“. Прелаз значења „квасац“ — „сир“ је исти као у лат. *caseus* „сир“ према слов. *kvasť* „fermentum“, *kysel'* „горак“, *kysnati* Vaniček, *Etym. Wb.* 64 или у слов. *syrъ* „сир“, лит. *súris* ,id.“ према *súras* „осолјен“, ствнем. *sūr-* „кисео“, а из самог арбанаског *djaθē* „сир“ : стинд. *dádhi* „кисело млеко“. Поједнаке семантичке односе показује и група: ав. *raoyna-* „маслац“, иперс. *rōyan* ,id., стисл. *rjóme* „скоруп“, англсакс. *réam* ,id., свнем. *roum* ,id.“ (Schwyzer, *Indogerm. Forsch.* XXI, 180 и д.; XXIII, 307 и д.) које засигурно спадају ка лит. *rágas* „Sauerteig“, лет. *rugt* „превирати“ Scheftelowitz, *Zeitschr. der deutsch. morgenl. Gesel.* LIX, 704, J. Charpentier, *Glotta* IX, 50.

8. *bul'unge*.

Арб. *bul'unge* f. значи „гука на телу и на металном оруђу“. Да та реч не може бити позајмица из лат. *bullūca*, као што мисли G. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 53, пооказује јасно арб. *u*, место којега би се, за лат. *ū*, очекивало *ü*, упор. *fetürē* f. „лик“ < лат. *factūra*,

ündürē f. „маст“ < лат. *unctūra* итд. W. Meyer-Lübke, *Gröber's Grundr. der roman. Phil.* I², 1047. Ни извођења М. Е. Schmidta, *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* L, 236, према којима је арб. *bułunge* од *g*-суфиксом проширене *n*-основе **bhulon-*, ка иевр. **bhulnā* у арб. *buł-* „пупољак“ не може да се одржи јер се заснива на непотпуном материјалу. Шмидт не води рачуна о симплексу *l'ungē* „чир“ код G. Meyera, l. c. 53, Baškimi 241. *l'ungē* је од иевр. **ulōn-g(h)ā* са **ulonos* у *te-łā*. Због ове евидентне везе међу *bu-l'ungē* и *ne-łā* отпада, најпосле, и поређење алб. *l'unge* са стинд. *rōga-h* телесна мана, болест“, које заговора N. Jokl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortb.* s. v.

Поред *bułunge*, чије се *l'* место *ł* има приписати утицају неложеног облика *l'unge* налази се код Hahn-a и исконије *bułunge*, где је *ł* од међувокалног *-l-* очувано.

9. *ǵeǵēń*.

Арб. *ǵeǵēń* *ǵeǵiń* кал. „чујем“, аор. *ǵeǵi* „чух“, *ǵeǵun* гег. „чувен“, *ǵeǵem* „чујем“ је у два маха довођено у везу са *digóń*, *dǵóń* „чујем, лушам“: од G. Meyera, *Etym. Wb.* 66. и д., по којем би обе ове ечи потицале од лат. *intelligere* и од K. Oštira, *Anthropos* VIII, 75, који растављајући *digóń* у *di-góń*, спаја с њим *ǵé-ǵun*, а ово зводи од прајезичког **ge-gl-*. Међутим се ова два глагола морају пак раставити. У источногегиским дијалектима одговарају општебранаском *ǵ* (у тоск. *dǵóń*, *diǵóń*, јужногег. *ndǵój*) облици са *g*, а во указује на праарб. *gl*. Напротив облици ових дијалеката где *ǵ* остаје неизмењено — чам. и сиц. — указују јасно да ни једно од два *ǵ* у *ǵeǵun* не стоји за *gl*. То је све тачно уочио већ N. Jokl, *uks alb. Liedersamml.* 45 који се, у погледу на арб. *dǵóń*, враћа Маровом извођењу од лат. *intelligo* (са метатезом *-lg- > -gl-*), али оставља објашњено *ǵeǵun*.

Ово је стара арбанаска реч. Праоблик је **so-ǵut-no-* : лет. *sa-jus-t* (ор. **jeut-*, cf. *jūtu*) „sentir, remarquer, percevoir“, *just* ,id.“ Boisacq, *ict. étym. de la langue grecque* 37 и д. s. v. *ἀκούω*, а за облик *ǵeǵēń* је био поћи од **só-ǵut-njō*. Теже је објаснити *ǵeǵem*. Највероватније да је тај облик постао растављањем *ǵeǵ-ń* у **ǵeǵ-ēń*.

10. *hiře*.

Ни један од досадашњих етимолошких покушаја не може да удовољи. Поређењу арб. *hiře* „сурут ка“ са словенским *syrъ* „сир“

G. Meyer, *Etym. Wb.* cit. 152 опире се и *i* и *r̥*, пошто би индоевропском **sūro-* (у ст слов. *syrъ*) у арбанаском могло одговарати једино **hüre*. Ни веза арб. *hiře* са стинд. *kṣirám* ,млеко‘ H. Pedersen, *Zeitschr. für vergl. Sprachw.* XXXVI, 276, *Indogerm. Forsch.* V, 64 није могућа. У арбанаском једном *kš* одговара једино *ś* H. Barić, *Albanorum. Stud.* I, 20, а и *r̥*, уместо очекиваног *r*, остаје и овде необјашњено, па бисмо, у том случају, очекивали облик **śir*. То истичем, јер се N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* 172 поновно враћа том објашњењу, и не кушајући да отстрани ове фонетске тешкоће. И кад би се за *r̥* пошло од одређеног акуз. *-*rən-*, почетно *h* би, у сваком случају, остало нејасно.

Вероватније је да треба поћи од праобр. **sķernā*, упор. **ķer-* у стинд. *ā-śir-* ,млеко које се придаје соми‘. Корен је *(*s)ķerā* ,мешати‘.

За значење упор. стинд. *ā-mikšā* ,Quark von Milch‘, пракелт. **medga* (у галско-лат. **mesga* > франц. *mègue* W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* s. v.): лат. *misceo*, сирс. *medg* ,сурутка‘, стисл. *mysa* ,id.‘ (праобр. **mixswōn*).

11. *k'afε*.

Арб. *k'afε* f. ,врат, грло, зглоб на руци или нози‘. G. Meyer, *Etym. Wb.* 219 је потпуно у праву кад оспорана извођење ове речи од турс. *kafa* ,потиљак‘ због арб. *k'* према турс. *k*. Али се исто тако супростављају несавладљиве фонетске тешкоће и његовом поређењу арб. *k'afε* са лат. *collum* ,врат‘, герм. **xalsa-* ,id.‘, јер би од **kelsā* у арбанаском било постало **kiel-*, а не **kliē-* које би једино могло да образложи постанак арб. *k'*. Због истог разлога такође је немогуће усвојити и алтернативно његово извођење арб *k'afε* непосредно од иевр. **kolso-*. Не осврћући се на разлику у роду, очекивали бисмо, наиме, једино **kał-*, пошто паралела за метатезу *kal->kla-* у арбанаском нема. Најзад, да се не може поћи од *kl-* (позноарб. *k'*) показује очевидно и рум. *ceafă* <*k'afε* са према *g* у *ghimpε* ,бодљика‘ < арб. *ǵēmp* (од *gl̥imp-*). То произлази најзад, и из диалекатских облика оних крајева где етимолошком *kl-* одговара *k-* док се ту (н. пр. у косовским дијалектима) налази једино облик *k'afε*.

Ни поређење арб. *k'afε* са ствнем. *wirbil-* ,краљежњак‘ (< герм **xwerbila-*) *Albanorum. Stud.* I, 31 није сигурно, јер *rh* претпостављеног праобр. **k(ū)erph-* није утврђено : у грчком се налази само *χαρπός* ,Handwurzel‘, а аристичке паралеле за ту реч нема. Зато ће с морати тражити друго, убедљивије објашњење ове речи.

Мени се чини, да се арб. *k'af^ε* може без нарочитих тешкоћа одредити са грчким *ἀσφύς* f. ,кук, зглоб у куку‘ од иевр. **osk^uhūs*, чије уместо χ потиче од ген. **ἀσφάς*, јерм. *oskr* од **osk^uhu-r* Fick I⁴, 70, *Bezz. Beitr. XVI*, 171, авест. *asčaw-* ,лист (на нози)‘. Праоблик : **ko + osk^u(h)u-s*. Са правилним прелазом *h* (од **sk*) пред лабилним вокалом у *f* настало је **kōfu*, па прелазом прајезичког ḍ у *e* **k'ef^ε* > *k'af^ε*; *a* уместо *e* имаће се приписати аналогији арбанаске ттернације *a* : *e*. Првобитно значење је сасвим јасно : ,кост која таја два дела тела‘.

За **ko-* упор. лат. *costa* ,ребро‘ од **co-sita*. Тако се има, по мојем ишљењу, схватити и **ko-* у слов. *kostъ* према стинд. *āsthī* ,кост‘.

12. *kεřutε*.

Арб. *keřutε* ,рогата овца‘ мора да је, по G. Meyery, *Etym. b. der alb. Spr.* 190 од лат. *cornūta*. Али пошто и уместо очекиванога прави тешкоће, чини ми се да није неумесно покушати једно објашење ове речи из самог арбанаскога, полазећи од иевр. **ko-krū-tō-* огат‘. За **ko-*, у функцији нем. *ge-* у *ge-hörnt* в. N. Jokl, *Stud. zur b. Etym. und Wortb.* s. v. *kl'irtε* ,долина‘ (од **ke-li-r-te*), *k-θieł* ,чист‘ т. д. Основа је правилни редукциони степен иевр. **kerāu* ,рог‘, такле, са наглашеним суфиксом *-to-* **krū-tō-*, а под споредним акцентом, т. ј. у **ko-krūtō-*, скраћено **ko-krutō-*. За **kerāu-* ,рог‘ упор. . *srū-* ,рог, нокат‘, стир. *crū* ,копито‘, стисл. *hrū-tr* ,ован‘ итд. Walde, *et. etym. Wb.*² 156.; за функцију суфикса *-tō-* упор. ивнем. *ge-hörn-t*.

13. *l'arte*.

Арб. *l'arte* ,висок‘ је образовано суфиксом *-te* од **l'ar* као н. . *l'ikte* од *l'ik* ,опак, мршав‘, *aferte* ,суседан‘ од *afér* ,близу‘. Губитак стакцентског ненаглашеног ε у **l'ar(ε)te* је правilan. За образовање речи помоћу суфикса *-te* в. G. Meyer, *Alb. Stud. II*, 76 и д.

Тим отпада свако комбиновање арб. *l'arte* са етр. *larθ*, непознатог ачења, на које, колебајући се, мисли G. Meyer, *Etym. Wb.* 238. ог истога разлога мора се напустити и његово раније извођење б. *l'arte* ,висок‘ од итал. *erto* ,стрмен‘ *Bezz. Beitr. XIV*, 54 иако ме не би противудно, како је Мајер мислио, ε италијанскога лика (калабр. *irtu*), пошто арбанаска дифтонгација обухвата итворено романско ε Н. Pedersen, *Krit. Jahrb. über die Fortschr. roman. Phil.* IX, 1, 214.

**l'arε* се може свести на иевр. **tlə-ró-* „узвишен“ ка лат. *tollo*, *lātum* < иевр. **telā-* Walde, *Lat. etym. Wb.* 2. 783. За **tlə-ró-* од **telā-ró-* в. стслов. *spo-rъ* од иевр. **sp(h)ə-ró-*; **tlā* од **telā* находит се, сем у арбанаском, и у лат. *lātus* < **tlā-to-* и у грч. *τλήμων*.

За значење алб. *l'arte* упор. лит. *keliū* „уздигнути“ : лат. *celsus* „висок“.

14. *l'eθ.*

Арб. *l'eθ l'ebi* „ивица земљишта, насып, зид, брег реке“.

G. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 239 пита, да ли та реч може бити по пореклу идентична са *l'eθ l'eb-i* са значењем „влажна глина земља каква остане од исушене кишне баре“, које он пореди с стпрус. *laydis* „глина“.

Због семантичког подударања изгледа да би највероватниј било поређење алб. *l'eθ, l'ebi* „насып“ са лат. *līra* „брзда у леси“ стслов. *lēcha* „леха“, лит. *lyse*, стпрус. *lyso*, id. У том случају б требало узети, да је *l'eθ* ранији облик, а *l'eb-i* постало од њега што би се можда само дало правдати аналогијом према у арбанаско не баш тако реткој обрнутој појави типа *garði* : *garθ*. Међутим, т није вероватно ни због гласовне промене *s* у *θ*. Она би се, наиме могла правдати једино основом **lōsēs-* где *s-s* > *θ-s-*, а та није ничим утврђена. Због тога се то поређење мора напустити, ма како оно, семантички, и било убедљиво.

Много је сигурније, по м. м., поћи од *l'eb-i* (од праобр. **lōg̡ho* и поредити ту реч са лет. *lēza* „речни пруд“, стисл. *lāgr* „низак“, гр *λάχεια* „плитак“. За развитак опречних значења „висина“ — „низин“ из истог корена **leg̡h-* има тачна паралела у иевр. **kēzā-* „набрежни“ = грч. *χέλα* „удубљење“, келт. *-cuno-* „висок“.

15. *l'ot.*

Етимологија коју за ову реч даје G. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 2. заснива се на једном гласовном закону који није опште усвојен. Мајер претпоставља наиме, изводећи арб. *l'ot* „суза“ из лат. *flēt* „плач“, да је у ранијим арбанаским позајмицама из латинскога постало *o* и држи да се та иста фонетска еволуција може констатовати још у два примера: арб. *bołε* „велика змија“ и *mołε* „јабук“ које он изводи од лат. *bēlua* и *mēlum*.

Међутим, ни један од та два примера није сигуран. Већ L. Spitzer, упозорио на то да арб. *bołε* „велика змија“ не може бити из лат. *bēlua* због тога што лат. *lū* даје у арбанаском

упор. *šelbón* из лат. *salvare*, *Mitteil. des rum. Inst. in Wien* I, 295, и а је опаска несумњиво тачна. За етимологију арб. *bołe* в. *Albanorum. Stud.* I, 9, 81.; N. Jokl, *Zeitschr. für röm. Phil.* XLI, 228; h. Capidan *Dacoromania* II, 810 и. д. Што се пак другог примера тиче W. Meyer-Lübke, *Gröber's Grundr. der roman. Phil.*, 1040 и S. Pușcariu, *Principienfragen der roman. Phil.* (26. *Beih. zur Zeitschr. für roman. Phil.*) 60 држе да је *mołe* позајмица из грч. ηλος и то схватање изгледа сасвим вероватно, кад се узме у обзир а у арбанском има и других имена воћака која су, као н. пр. ερσί ,трешња‘, несумњиво старогрчког порекла. У осталом, кад би арб. *l'ot* ,суза‘ било, како мисли G. Meyer, I. c., од дат. *fletus* ,плач‘,стало би необјашњено почетно *l'*, пошто иначе у арбанаским позајмицама из латинског лат. *fl-* остаје: *fl'ok* од *floccus*, *fl'uturoj* од *fluctuare* в. W. Meyer-Lübke I. c. 1047 и N. Jokl *Stud. zur alb.ym. und Wortb.* 51.

Ја држим да за етимологију те речи треба поћи од иевр. *־[i]to-* ,изливен‘ ка слов. *lъjq*, *lějq*, лит. *lēju* ,точим‘, *lytūs* ,киша‘ *valde*, *Lat. Etym. Wb*²., 427; Fick 3⁴, 427), и да је с арб. *l'ot* ,суза‘ ентично стслов. *lěto* ,лето‘, чије је раније значење, ван сваке сумње, ло ,кишно доба‘, в. н. пр. ишвед. *läding* ,пролеће‘. Што се пак че прелаза значења ,точити‘ у ,суза‘ биће, мислим, доволно укажи на стслов. *slъza* ,суза‘ ка стинд. *srjati* ,точи‘, ивнем. *selken* ,цурити‘ ивр. **selg-*).

Према томе мораће се напустити не само Мајерова етимологија арб. *l'ot* него и његово извођење арб. *mołe* из лат. *mēlum*, што би под том предпоставком вокализам те арб. речи остао и једне паралеле. Те фонетске тешкоће, напротив, нема, ако се *łe* схвати као позајмица из стгрч. *μῆλον*, јер је арбан. прелаз иевр. *ē* у *o* захватио, како је познато, и *η* старогрчких елемената, н. пр. *tokere* ,млински камен‘ из грч. *μηχανή* *μηχαναὶ καὶ ὅργανά* *εἰς προσδεσμούμενα τὰ κτίνη ἀλίθουσιν* (Hes.) в. A. Thumb, *griechische Elemente des Albanischen u. Indogerm. Forsch.* XXVI, 16.

У арбанаским речима, чије је латинско порекло неоспорно, јом лат. *ē* одговара дифтонг *ie*. Тај исти резултат даје и лат. јтко *e*, т. ј. у арбанаском дифтонгира свако латинско *e* исто као ир. *ē*: упор. *vjet* ,година‘ из иевр. **yelos* уз *vjet-rē* ,стар‘ од лат. *terem* и *rjet* ,мрежа‘ од лат. *rēte*. Полазећи од ове констатације дерзен је *Krit. Jhber. über die Fortschr. der roman. Phil.* IX, 1, 214 заучио да је у латинској епохи арбанаске језичке историје било ‘вано само иевр. кратко *e*. То мишљење налази једну потврду

у овим извођењима, према којим се прелаз дугог иевр. ē у о има сматрати предлатинском арбанаском појавом, пошто у арбанаским речима латинског порекла, како је горе показано, нема ни једног примера за о из лат. дугог ē.

16. *mbəhī*.

,потреба‘ у сиц.-алб. (Пиана), в. G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr* 265, није досле објашњено.

Ако се узме да је *h* у *mbəhī* уметнуто за спречавање зев (као н. пр. *bahē* од **bae* < **baugā* G. Meyer, *Etym. Wb.* 23, N. Jokl *Linguist.-kulturh. Unters.* 175, 129), онда би се на тај начин добивен **m-bəi* могло без икаквих тешкоћа свести на иевр. **bhəjdhā* и поредити са стлов. *bēda* ,беда‘, рус. *bēdītъ* ,ослепити‘, чеш. *bída* ,беда невоља‘ и т. д. Е. Berneker, *Slav. etym. Wb.* 54. У ову групу реч Бернекер сврстава, по Мајеру I. с. 30, и алб. *bē* ,заклетва‘, али вез између те речи и лат. *fido* ,имам вере‘ је, по мојем мишљењу, мног ближа. За наше је питање, dakako, сасвим споредно, да ли Бернекер спaja *fido* са слов. *bēdītī* или не.

17. *nō-fułē*.

E. Berneker, *Slav. etym. Wb.* 142 анализује стлов. *čeljus-* као *čelj-ustъ*.

Тој сложеници одговара алб. *nō-fułē* ,чельуст‘ чији је друг саставни део сродан са слов. *čelj-*. Иевр. **(s)kele-* ,кост‘ гласи редукцији **sk^ola* одакле праарб. **skulā*, па познатим прелазом *sk > h > f* данашње **fułē*. **no-* ,брода‘ је од праобр. **gn̥uā* ил **gn̥ē[u]-* : лат. *gena* ,образ‘, стинд. *hanu-š* ,чельуст‘, грч. γένες ,брада γύραθος ,чельуст‘, гот. *kinnus* ,образ‘, стир. *ginu* ,уста‘, јерм. *cna* ,чельуст, образ‘, лит. žandas ,чельуст, образ‘ A. Walde, *Lat. etyml. Wb.*² s. v. *gena*. *g-* је нестало исто као у арб. *nōh* из иевр. **eⁱgnōsķō* > лат. *ignosco*. Ка *nw > n* упор. арб. *conson.+ w > conson.*

Семантички се ова етимологија, мислим, не може оспорит. За тип композиције **gnwā-sk^olā* ,брода + кост‘ упор. стинд. *hangraha-s* ,Kinnbacken-Krampf‘. За прегласни степен у **gn̥uā* в. Kretschmer, *Zeitschr. f. vergl. Sprachf.* XXXI, 325 и д., за *nū* гот. *kinnus* < **genw-*, па најзад, за -ā грч. Νε(γ)ά-πολις.

У осталом није искључено да је у ствнем. *scultira* ,раме‘ и **sk^ol-* очуван облик са *s*, пошто, на сваки начин, веза међу *(s)kele-* ,кост‘ и ствнем. *scultira* ,раме‘ није даља него међу гр

σχολιός и том истом речи. У ствари биће да се све то своди на *(s)kele- ,крив, увинут‘. Али у то ја овде не мислим улазити. Напоменућу једино да би се морао напустити велики број евидентних еквација, кад би се забацило „помично s“ о чијем постанку није нужно расправљати. За алтернацију облика са s и облика без s в. *Per Person, Beitr. zur idg. Wortf.* 990.

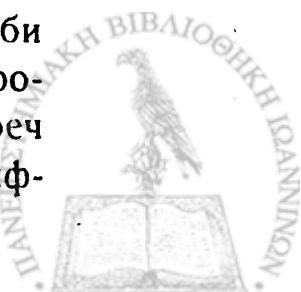
18. novē.

За итал.-арб. *novē* pl. ,новости‘ држи се да је словенског порекла. N. Jokl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortb.* 112 изводи ту реч од слов. *novъ*, што је a priori невероватно због тога што се *novъ* не налази ни у једном словенском језику као именица, како је тачно запазио јећ M. Vasmer, *Stud. zur alb. Wortf.* 47. Међутим ни Фасмеров посушај да ту реч ипак сврста међу арбанаске позајмице из словенскога није много убедљивији. Он претпоставља да за арб. *novē* pl. 'реба похи од слов. *novota* ,новост‘, па држи да је **novē* настало капло-логијом од *novetē* у вези са **tē mire*, в. *nove te mire* код Marchianò, *Canti popol. alb.* 36, 51. Ово сложено тумачење пушта из њида две ствари које противију етимологији. Прво, да реч *novota* иније документована у српхрв., а друго да се њему противи еографско распостирање те речи у арбанаском, пошто се *novē* је налази у речнику балканског арбанаског језика, него само у екстовима италијанских Арнаута. Ја мислим због тога да је много једноставније идентификовати арб. pl. *novē* са итал. pl. *le nuove*, које је истог значења као и арб. *novē*. В. н. пр. *aver buone nuove* Rigutini : Fanfani, *Vocabol. ital. della lingua parlata* s. v. *nuova*.

19. арб. *pełg-u*.

Вези арб. *pełg-u* ,рибињак, кишна бара‘ са лит. *pélkē*, *Torfbruch*‘ ј. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 326 супротставља се, у фонетском по-леду, арб. *g* поред *k* литавског облика; сем те тешкоће, која ије избегла ни самом Мајеру, мора се поменути још и то, да би од рајезничнога **palk-* *Hirt*, *Ablaut* 89 у арбанаском било постало **pel'k*, не *pełk*. За то је довольно указати на арб. *ułk* ,вук‘ од иевр. *ułkūos*. И Хан и Мајер бележе, међутим, само *pełk*.

Ни алтернативно Мајерово мишљење (l. c.), према којему би *ełg-u* могло бити позајмљено из грч. πίλαγος ,пучина‘ није фоетски беспрекорно. Јер под претпоставком, да ова арбанаска реч пада међу старе позајмице, очекивало би се **pjet(ε)g-* пошто диф-

тонгација обухвата, како је познато, и грч. ε в. н. пр. *pjērēr*, *pjērēn* „диња“ од грч. πέτρα A. Thumb, *Altgriech. Elemente des Alban.* у *Indogerm. Forsch.* XXVI, 16; а кад би се, напротив, узело да је грч. πέλαγος ушло у арбанаски јези тек у новијој епохи његова развитка, вокал његовог средњег слога не би, засигурно, био отпао.

Ја мислим да за објашњење арб. *pełg-u* треба поћи од иевр. **pō-leugā*, чији је други саставни део очуван у слов. *luža*, у рус. *ka-lúža*, *ka-lúga* „Morast“, мрус. *kałúha*, *kałúža*, *kałúža* „локва“, српхрв. *kàljuga*, *kàljuža*, слов. *kalúža*, id., чеш. *kaluha*, *kaluze* „Kotlache“ који се, иначе, због привидне припадности ка слов. *kal-* τηλός, блато доводе у везу са лат. *caligo*, грч. κηλίς, стинд. *kāla-* „црн, затворено плав“ итд. H. Peterson, *Baltisches und Slavisches* 16 и д. — **pō-* је иевр. препозиција **pō-* у грч. πώ-γων „брда“, сложеном од **pō-* (лит. *pō*, слов. *pa-*) и γέρος „брда“ Reichelt, Bezz. *Beitr.* XXVI, 225. То се **pō*⁻¹ налази и у самом арбанаском још у *pedím* „река“ од иевр. **dhwensmos* (> праарб. **dvi[n]smas* = лат. *fimbria* „река“) са *i[n]/s* од *ens* као у арб. *miš* „месо“ = стинд. *māsa-*, стслов. *męso*.

20. *pεřua*.

Арб. *pεřua*, *pεřoi* „поток, долина, бујица“ није засигурно романског порекла, како мисли G. Meyer, *Etym. Wb.* I. с. 335 изводећи ту реч од лат. *arrugia* у шпан. *arroyo*, порт. *arroio* „поток“. У том случају, против којега говори, у осталом, и лингвистичка географија, арбанаски рефлекс могао би гласити једино *[a]řuz̥. Исто тако није могуће прихватити ни мишљење M. Vasmera, *Stud. zur alb. Wortf.* 50 који, усвајући једну већ од Мајера с правом одбачену мисао, држи да је арб. *pεřoi* позајмљено из буг. *poroj* „поток“.

¹ И арб. *perəndī* „небо, бог“ могло би се рашиљати у *pe-rəndī* и на тај начин извести од *vrendē* „киша“ чије је поствокално *vr-* правилно прешло у *r-* (за ту појаву в. *Albanorum. Stud.* I, 91 ид.); од истога корена је, по мојем мишљењу, и стинд. *Varuṇas* „небески бог“, које ја не бих одвајао од *vār(i)* „вода“ пошто је првобитно митолошко значење стинд. *Varuṇas* „бог водâ“ в. Hillebrandt *Ved. Myth.* III, 4 и д. Како год било, мисао да се постанак имена тог божанства има тражити у кругу идеја од којих произистиче и име Митре, бога пријатељског уговора = ав. *miθra-* „уговор“ (тако и A. Meillet, *Journ. Asiat.* 156) је, ван сваке сумње, погрешна, пошто је веза међу Варуном и Митром врло позна. В. о том и H. Peterson, *Einige Bemerkungen zu den Götternamen Varuna und Mitra* у *Studier E. Tegner*. Више о томе на другом месту.

Истина, његова опаска да би *rēua* могло бити новообразовано од старијега *rēoi* према типу *krua*: *kroi* није без паралела (в. кал. *sarua*, -*bi* ‚гомила‘ од грч. *σωρός*); али да то овде није случај, него да се, напротив, у *rēua* ради о једној врло старој *n*-основи произлази очевидно из дак.-рум. *păriu* ‚поток‘, које указује на фонетски истоветну еволуцију коју сусрећемо у рум. *griu* од лат. *granum* S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* (26 Beih. zur Zeitschr. für roman. Phil.) 60 са *i* од ранијега назалног *ā* Procopovici *Despre nazalizare și rotacism* у *Anal. Acad. Rom.* XXI, 1, 265 и д.

Већ је Мајер I. с. тачно запазио да *r* у *rēua* упућује на **per-rua*. Јолазећи од тог облика Jokl, *Indogerm. Forsch.* XXXVII, 91 ид. своди арб. *rēua* на **per-rēn-* и доводи га у везу са ствнем. *rinnan*, нвнem. *innen*, ст слов. *iz-roniti* ‚effundere‘. То објашњење није једино могуће. Јво *per-* могло се развити и од прајезичког **pro* (преко фазе **pēr-* као н. пр. *pēl'tsás* од **plasás* G. Pekmezî, *Gram. der alb. Spr.* 50, **ron-* се може идентификовати са иевр. **srō(ū)-no-*, чије се *s* у рбанској правилно изгубило пред и за ликвидом. В. н. пр. арб. *kał* ‚клас‘ = праслов. **kolso-* у ст слов. *klasъ*, *larój* ‚ласкати‘ (праобр. *ləs-rā*) = слов. *las-ka*; за бсл.-арб. *ā* из иевр. *ō* упор. лит. *srovē* ‚бујица‘.

За корен **srewe* в. стинд. *srávati* ‚тећи‘ = грч. *ῥέω*, јерм. *ařu* ‚канал‘, стир. *sruth*, стинд. *srōtas* ‚струја‘, стперз. *rautah* ‚река‘, стир. *ruatm* ‚бујица‘, стисл. *straumr*, трач. *Στρούμη*, слов. *o-strovъ* A. Valde, *Lat. etym. Wb.*² 657.

**pro-* је позната препозиција, упор. стинд. *pra-sravatē*. Арб. *rēua* и дакле био девербатив. За суфикс упор. гал. *Rī-nos* ‚Рајна‘ : лат. *-vus*.

21. šar.

Арб. *šar*, *твор > *Marder*‘ не може бити, како мисли G. Meyer, *lym. Wb. der alb. Spr.* s. v. словенског порекла, јер извођењу те речи д ст слов. *dčchorъ tčchorъ* противује фонетске тешкоће, које се не ају уклонити све кад би се са Мајером претпоставило да је на „упритење“ почетка словенске речи утицала тур. реч за ‚твор‘ *samsar* *iñsar*. Али *dčchorъ* од *dčchъ* ‚задах‘ је један леп пример за основно значење ‚смрдљив‘ од којега се по мојем мишљењу има поћи да се ћасни арб. *šar*. В. и итал. *puzzola*, франц. *putois*, шпан. *hediondo* = *foetibundus*), порт. *doninha fedorenta* и нем. *Stinktier*, *Ständer*, *tänkerratze*, *Stänkermart Nemnich*, *Wörterb. der Naturgesch.* II, 677, ст франц. *vesō* од *vessione* G. Paris, *Romania* VIII, 520 ка рум. *besi*

,pēdere‘, пием. *vesa* ,crepitus ventris‘, франц. *vesse*, диал. *vener* (од *vesner*) < **vessinare* Meyer-Lübke, *Wiener Stud. XVI*, 321 и нем. *Wiesel* од **wisulō(n)* Palander, *Althochdeutsche Tiernamen* 133 ка *vissium*, *visio* ,смрад‘ Horning, *Zeitschr. für roman. Phil. XVIII*, 230 за ,*mustela vulgaris*‘.

Полазећи, за семантичну страну, од ових паралела, ја сврставам арб. *šar* као стару арбанаску реч уз грч. σκῶς σκατός ,екскременти‘ и изводим је од праоблика **skweros* чије се *w* налази у стслов. *skvara*, ,χρίσσω, *sordes*‘. Фонетских тешкоћа нема. *kw* пред *e* је по Педерсенову закону *Zeitschr. für vergl. Sprachf. XXXVI*, 305 и д. дало *s*, а ово се асимиловало са претходним *š* (од *s*) у *š*. Ту имамо, дакле, идентичан случај као у *šil'egu* ,младо јагње‘ од **skweln-* K. Oštir, *Anthropos VIII*, 167². Истина, N. Jokl, *Linguist-kulturhist. Unters.* 236, 328 и д. покушава да правило о прелазу *skw* пред палаталом у *š* оспори и враћа се у погледу на *šil'egu* Соковом извођењу те речи од лат. **exiliacus* *Zeitschr. für roman. Phil. XXXVI*, 648 и д. Али гласовне тешкоће, које се тој етимологији супротстављају остају на снази и после Јоклове аргументације у њег прилог. Јер извођењу арб. *šil'eg-u* од **exiliacus* протуслови *l* уместо *lj* (*j*), како увиђа и сам Јокл. А и кад би се узело, као што он хоће, да је лат. **exiliacus* ушло у арбанаски посредством српскохрватских дијалеката у доба кад је та промена *l*-а завршена, не би се могло оправдати *š* арбанског облика, пошто се у старороманским дијалектима далматинским, на које Сок мисли, асимилација лат. групе *cs (x)* у *ss* не врши, в. M. G. Bartoli, *Das Dalmatische I*, § 101, а остало би, у сваком случају, необјашњено и *g* у арб. *šil'eg-u*. У осталом Соково **exiliacus* је једна реконструкција која не налази ослонца у романском речнику, јер ту није очувано чак ни латинско, непростирило *exilis*. Што се најзад Јоклове заметке тиче, да је индоевропска етимологија нејасно образована, *g(h)*-суфикс је деминутиван као *k* у σκύλας в. *Albanorum. Stud. I*, 95.

22. *ſtrunge*.

Са арб. *ſtrunge* f. ,Abteilung des Pferches, in dem die Ziegen gemolken werden‘ идентично је рум. *strungă* ,endroit où l'on trait les brebis‘, па и грч. στροδύχα и срп. *struga*, и буг. *struga*, пољ. *stranga*, мрус. *strunga*. И поред читаве литературе, која се искутила око овог сточарског израза, остало је још увек у питању у којем је од ових језика та реч исконска. Byhan, *Jahresber. des rum. Inst. V*, 333 и

• Weigand, *ibid. XVI*, 229 држе да је та реч словенскога порекла и изводе је од слов. **strɔŋga*. Кад би то било утврђено, требало и у погледу на арб. *štrung* претпоставити румунско посредство, пошто у арбанаским позајмицама стлов. о одговара *en*, упор. арб. *əndi* од слов. *orəndije* H. Pedersen, *Zeitschr. für vergl. Sprachw.* XXIII, 537 бел., *pəndär* „пудар“ од слов. *pəndarъ* G. Meyer, *Etym.* ѣ. I. с. 332. В. и N. Jokl, *Stud. cit.* 106. Међутим, словенско порекло те речи није утврђено. о у пољ. *strɔŋga* не може бити пресудно словенско порекло, пошто је пољски назални вокал могао секундно настати од странога *-ip-*, очуваног у мор.-слов. *strunga*, док се од *strɔŋga* с акцентом на претпоследњем слогу, који изискује м. *strunga*, морало очекивати **strɛŋga*, кад би **strɔŋga* био правовенски облик, Wędkiewicz I. с., јер се прасл. наглашени вокали є у пољском скраћују, а скраћени носни вокал увек јавља као Ст. М. Кульбакинъ, Къ ист. и діал. поль. яз. 131. Ако се, пред тога, узме још у обзир да је то хипотетичко **strɔŋga* изовано у словенском, мораће се, са много више вероватности, атити мишљењу да су словенски облици туђег порекла. Тако исли и Фасмер који изводи нгрч. *στροῦγγα*, мрус. *strunga* из мунскога, а држи да рум. *strungă* потиче, посредством слов. *rɔŋga* из грч. *στράγγα*, девербатива ка *στραγγίζω*, „цедим, музем“ Roczn. slaw. II, 27. Међутим, грч. *στράγγα* није документовано у значењу, а тим пада свака доказна снага Фасмеровој етимологији.

Према свему овоме, имаће се ипак остати при Miklošеву назирању, да се извор целе ове групе речи има тражити у арбанаском, иако се његово извођење арб. *štrung* „обор“ од *štrengō* „штим“ не може усвојити из разлога које је већ изнео G. Meyer, *Wb.* 418. Фонетски је, напротив, беспрекорна етимологија коју једлаже Jokl, *Stud. zur alb. Etym. u. Wortf.* 89 поредећи арб. *štrung*, о стару арбанаску реч, са лат. *stringo* < **strehgō* „затегнути“, грч. *περιέχω* „савијен“, *περιγγίέω* „увијам“. Али семантички она није тако сигурна, како у први мах изгледа. Јер ова измена значења „увијено плетено > обор“ — као у лат. *crātis*, „тор“, грч. *κροτίς*, „обор“: слов. *krę(t)noti*, којим оперише Јокл —, одговарала би за арб. *štrung* и онда, кад би *štrung* значило торину, која је, дакако, ограђена цима, који су оплетени прућем (в. н. пр. за Куче Ј. Ердиновић, *Насеља Срп. Зем.* VI, 337 и д., и рум. *coșare* „тор, гравина од плетера“). Али струга не значи тор, него излазак из ра, кроз који се протерају овце једна по једна кад се имају

помусти (Ердељановић I. с. 237, 341).¹ Ја бих, у вези с тим, *ſtrung* довоeo у везу са стнорд. *þrøngr* ,узак‘, срвнем. *drange gedrange*, адв ,уско‘, нвнем. *gedrang* адј. ,узак‘, гот. *þreihan*, *þraih* ,гурати‘ Fick III⁴, 190, лит. *trānsmas* ,гурњава‘, авест. *þraxta-* ,збијен‘ Feist, *Got Wb.* 279, Ch. Bartholomae, *Altiran. Wörterb.* s. v., Walde, *Lat. Etym Wb.*² s v. *truncus*. Праоблик арб. *ſtrunge* је према томе **sm-tronkuā* *ſtrunge* је образовано са препозицијом *ſ-* као *ſkuře* од **sm-kuřsno-* стир. *crann* ,стабло‘ Н. Barić, *Albanorum. Stud.* I, 103 или *ſpur* ,Geleit‘ ка грч. πύρος N. Jokl, I. с. 82 и д. Ово су уједно и примери за арб. *ur* од прајезичког *oř*.

23. *tſełesę*.

Арб. *tſełesę* f., регистровано код G. Meyera, *Etym. Wb.* 44, у значењу ,Stößel des Butterfasses‘ без икаква објашњења, не може се одвајати од друге арб. речи за ,туцкало‘ *tſotilę*.

Ово спада ка лат. *quatio* ,дрмати, бйти, тући‘, стс. *skuddian* ствнем. *scutten* ,дрмати‘, лит. *kutēti* ,id., *atsikustù* ,продрмати се‘ стисл. *hossa* ,бацити, дрмати‘, грч. πήτεα·πίτυρα Hes. Праобр., о којега треба поћи за алб. реч је **sk(u)ēt̪i-slo*. -*slo* је суфикс који се образују имена оруђа, као у стслов. *veslo* од **wegh-slo-*; зи упор. лат. *quatis*, за *tſ* од иевр. *sk* пред палatalним вокалима N. Jokl, *Indogerm. Forsch.* XXX, 192 и д., а за *sk* од *sku-* алб. *k'em* ,каљ од **k(u)epno-* N. Jokl, *Stud. cit. s. v.*, в. и Per Person, *Beitr. zur id. Wortf.* 997; прелаз *sl* > *t* је у реду: в. *kolę* ,кашаљ‘ од **kāslā* = стслов *kašljъ*, арб. *kał* ,клас‘ : праслов. **kolso-* *Albanorum. Stud.* I, 73.

У синониму *tſełesę* суфикс је исти као у *geřesę* Kristoforid Аеξ. τῆς ἀλβ. γλ. 62, 63, *kmesę* ,Hacke‘, *l'uſe* ,поток‘ N. Jokl, *Sluc zur alb. Etym. und Wortb.* 9, тј. проширен суфикс *-tī* : *-tjā*, в. ли *-czia*, *-té* н. пр. *někoczia*, ,Futterschwinge‘ : *někōti*, *kapotē* ,Stock zur Ballspiel‘ : *kapoti*, *taikōczia* ,Streichholz‘ : *taikoti* Zubaty, *Indogerm. Forsch.* III, 140, Leskien, *Bildung der Nom.* 539; основе на *tī* долаз код *nomina instrumenti* и у словенском, упор. рус. *rukoyatъ*. *tſełes* је дисимиловано од **tſełt̪-es*.

¹ Интересантне и обилне податке о румунском типу тора донос: Giuglea, *Dacoromania* II, 327 и д., који дефинише рум. *strungă* као ,bortă într’ un gard, per care poate intră o oaie sau un porc‘ (стр. 329), „уша“ (стр. 330). Али његова етимологија — он држи да је *strung* укрштај герм. *stanga* ,пречка‘ са лат. *ruga* ,пролаз‘ — не може да убеди већ с тога што германизми у румунском, и поред његови извођења, остају и надаље упитни.

Како пак у арбанаском иевр. *sk* пред лабијалним вокалима преази (преко *h*) у *f* то је од истог корена могуће изводити и још један необјашњени арбанаски синоним за ‚туцало‘ : *fεl'itš*, ако се овај облик пође, од иевр. **skut-slo-*, чије *l'* показује да се *ts* > *ss* згубило кад се је у арбанаском завршио прелаз међувокалног *l*- у *t*; поред *fεl'itš* има и облик *fil'itš* са *i* за *e* пред *l'*. Има још облик *fεritš* које стоји према *fεl'itš* као н. пр. *aratrum* : *radlo*. N. Jokl, *inguist.-kulturh. Unters.* 194, 284 оспорава арбанаски прелаз *l* : *r*.

За значење свих ових речи упор. слов. *və-metati*: стинд. *manthā-ti* ‚дрмати‘.

Овим објашњењем отпада покушај G. Meyera, I. c. 103 да веде алб. *feritš* од срп. *frčka* ‚коло на дршку којијем се у стану сло мете‘ (Вук³ с. v.). Како се та реч налази само у Црној Гори, је a priori вероватније да је *frčka* позајмица из арбанаског језика, не обрнуто.

24. рум. *urdă*.

G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 455 доводи рум. *urdă* ‚сиње‘ у везу с арб. *urðos* ‚сир‘ (од ранијега **urðos* са правилним битком *r* пред спирантом), али не даје никакво даље објашњење јоштанку ових речи. Да су оне арбанаског порекла тврди с правом E. Schmidt, *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* L, 245, који поједнако као у *Albanorum. Stud.* I, 29 бел. изводи *urðos* од **urð-*, проширеног фиксом *-ðzə* (иевр. *-ā-dīa^x) са изменом рода као у *špes* m. ‚птица‘ *špezz* f. и тако долази до непроширеног **urðe*. Међутим, његово шљење да је арб. **urðe* (у рум. *urdă* ‚сирење‘) истоветно са гег. *dē* ‚локва, чатриња, бारа‘ (Baškimi, 163), тоск. ‚рупа испуњена юм‘ (Kristoforidi, 481), које спада ка прус. *wurs* ‚бара‘ N. kl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortb.* 30 и д., семантички није баш дљиво.

Није много вероватније ни Weigandово довођење рум. *urdă* ‚рење‘ у везу с арб. *hurðe* ‚Flechte, Flechtenkrankheit‘ *Zur Terminologie der Molkerei* у *Jahresber. des Inst. für rum. Spr.* XVI, 229 и д., би, под том претпоставком, *urdă* била једна ‚врста сира пре-ена плесни‘ а то, стварно, не стоји в. Th. Capidan, *Raporturile în oromîne* у *Dacoromania* II, 470—471.

Рум. *urdă* значи ‚Zieger, Lactoalbium, käsige Maße, die aus der Semolke durch Kochen gewonnen wird‘ Weigand I. c. 217, и 229. *Lactoalbium* је првобитно значење срп., буг., мрус., пољ.

ürda Miklosich, Wanderungen der Rum. 18, од којега су се после специјализовала имена разних врстâ сира.

Објашњење арб. **hurde* (у рум. *urdă* > слов. *(h)urda*) налази се по мојем мишљењу, у вези између те речи и арб. *gizē*, *Zieger* скадар. *džiz*, *ricotta*. N. Jokl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortb.* 2: сврстава *gizē* ка лат. *serum*, *Molke, Käsewasser* и изводи га, сасвим правилно, од ранијег облика **gir-djā*. Са тим обликом (иевр. **sér-dh-ja*) стоји у прегласном односу прајез. **sordhā*, чија се стара акценатска разлика, упростена још предлатинском стабилизацијом арбанаске акценатске системе, очитује у разлици арбанаског рефлекса почетног *s-* (праарб. *š*) које даје *g* онда, када претходи наглашеном вокалу, док пред ненаглашеним непалatalним вокалом постаје *h* (в. о том Н. Pedersen, *Zeitschr. für vergl. Sprach* XXXVI, 280 и д.).

Арб. *urdōs* и рум. *urdă* поред буг. *hurda* претпоставља да је арбанаску дублету **hurde* : **urde*; за губитак *h-* упор. арб. *hū*, *поништавам* : *uň*, *id.* од којих је облик са *h-*, засигурно, старији стслов. *po-chylъ*, *сагнут*.

Извођењу рум. *urdă* из арбанаског не противуди δ у арб. *urdōs* према *d* у рум. облику, пошто је промена *rd* > *rδ* врло познајућа арбанаска фонетска појава. То произлази очевидно из околности што она обухвата чак и речи турскога порекла у арбанаској упор. : *barðak*, *gerðan*. А тим отпада свака снага извођења Th. C p i d a n a, *Dacoromania* II I. с. који држи да би се, према релацији арб. *barð-* : рум. *barză*, мрум. *bardză*, имало у македонско-румунском дијалекту очекивати **urdză*, а у дакиско-румунском **urză*, — јер рум. *z (dz)* стоји једино за старо δ (*dž*) од иевр. *g(h)*. Епир. *urda* је, дакако, новија позајмица.

25. ūjɛzɛ.

Међу лексикографским изворима ūjɛzɛ f. у значењу „зглава“ наводи се једино код Hahna. По G. Meyery, *Etym. Wb. der alb. Sprachen* 460 ūjɛzɛ би се имало схватити као реч изведена од арб. ūl, „звезда“, или веза између те две речи, због разилажења у њихову значењу које није најмање убедљива. Мени се чини да је много вероватнија претпоставка, да се у ūjɛzɛ — као деминутиву на -zɛ — очуван арбанаски рефлекс праоблика *ūlna : грч. φλένη, лат. *ulna* и Walde *Lat. etym. Wb.* s. v., од којега је, према правилним прелазима *u* > ū и *ln* у *l*, постало *ūlɛ. За ūjɛzɛ према на тај начин добијеном

**ūl̥-z-*ε упор., у погледу на -j- за раније арб. -lj-, н. пр. арб. *ij-* 'слабине' поред *il̥-* 'id.' од лат. *īlia* 'слабине' W. Meyer-Lübke, *Gröber's Grundr. der roman. Phil.* I², 1050.

Арб. рефлекси иевр. *l̥ ū* су *al*, *ar* (*pare* 'први' итд.), али се уз њих јавља, како ћемо видети, и *ūl ūr* као у балтискословенском (**gūr-t/dla-* > срп.-хрв. *grlo*, лит. *gūrkli*) и староиндиском (*pūrṇa-h*). Више о том у идућој глави ових Прилога.

Ако је ова етимологија тачна, она би могла нешто допринети и за објашњење арбанаске речи за 'лакат' *brūl̥*, за коју није досада нађено једно задовољавајуће тумачење, иако се сви слажу у томе, да је она позајмица, која се не да одвајати од лат. *brachiāle*. Вулг.-лат. облик **brachiūle*, од којега полази G. Meyer l. c. 49, претпостављајући замену суфикса као у итал. *grembiule* поред *grembiale*, одговара арб. *brūl̥* само у погледу на ѹ, али му протислови *l̥* уместо којега бисмо за међувокално латинско -l- очекивали једино -t- в. H. Pedersen, *Die alb. l-Lalte Kuhns Zeitschr.* XXXIII, 535 и д.; а не *l̥* је арбанаски рефлекс међувокалног -l- и у старијим позајмицама из италијанског в. R. Helbig, *Die ital. Elemente im Alban.* у 'ahresberichte des Inst. für rum. Spr. in Leipzig X, 84 и д. Како лат. *ll-* у арбанаском одговара *l̥* то H. Pedersen l. c. 541 нагињешиљењу да би се арб. *brūl̥* имало свести на влат. **brachiullus*, што је фонетски, ван сваке сумње, тачно. Али, пошто један на тај начин од лат. *brachium* изведен облик није очуван ни у једном оманском језику, држим да ће се *brūl̥* са нешто више вероватности моћи схватити као контаминација лат. *brachiale* и арб. **ūl̥* 'главак, лакат', очуваног у савременом арбанаском језику у демиутивном облику *ūj-z-*.

Београд.

X. Барих.

O elbasanskem pismu in pismenstvu na njem.

I.

Vprašanje o elbasanskem pismu in pismenstvu na njem tvori v albanologiji (albanski filologiji) svojevrsten zanimiv in važen problem, ki pa še daleko ni od vseh strani osvetljen in razrešen.

Kakor znano, je zasledil t. zv. elbasansko staroalbansko pismo tedanji avstrijski vicekonzul v Janini dr. F. G. pl. Hahn, katerega prvo sporočilo o tem se je prebralo na seji filozofsko-historičnega razreda dunajske akademije znanosti 28. novembra 1849. leta: »Tekom mojega dela o albanskem jeziku sem slišal o abecedi, ki je na nekih krajih v rabi za cerkvene spise. Ker omenja Crispi v pripomnji k spisu o albanskem jeziku to pismo kot zelo staro, sem se na vse načine potrudil, da ga dobim v svoje roke. Pred kratkim se mi je to posrečilo; prejel nisem samo abecede, temveč tudi ž njo pisan rokopis, prevod grških homilij, ki pa bo težko starejši nego 50 let, ker mož, ki je to v svoji mladosti prepisal, še živi. Prvi pogled na to abecedo je bil za me povsem tuj, zdelo se mi je, da se od vseh znanih daleč oddaljuje. Pobližja raziskava pa je podala najzanimivejše rezultate. Vsa abeceda sestoji iz 52 znamenj, stoje pa v redu, ki nima nič skupnega z nam običajnim in ki spominja, četudi le od daleč, na arabski. Po izločitvi najmanje 13 dvojnih (sestavljenih) črk preostane 39 enotnih (nesestavljenih) znamenj.«¹

¹ Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissensch. Wien III. Bd. Jahrg. 1849, H. 6—10, str. 262—263. — Da od Crispija omenjeno albansko pismo ni identično z elbasanskim, sledi že iz pripomnje G. Crispija same (*Memoria sulla lingua albanese*, Palermo 1836, str. 126): »Esiste anche un alfabeto ecclesiastico composto di trenta lettere, le quali sono assai rassomiglianti ai caratteri fenici, ebraici, armeni e palmireni, alcune alla scrittura geroglifica jeratica, poche ai caratteri bulgari e mesogetici, ma vi manca ciò che la nostra curiosità vi cercherebbe di preferenza, cioè la rassomiglianza al carattere pelasgo ed etrusco e runnico. — La scrittura non è già astiforme, ma vi predomina la linea retta, come nè manoscritti greci, perciò noi crediamo che nella forma attuale essa sia l'opera dei preti cristiani o nel secondo secolo al occasione della introduzione del cristianesimo, o nel nono quando la Missa cristiana d' Albania fu definitivamente congiunta alla Missa romana. Questo alfabeto però contene alcuni elementi di alphabeti infinitamente più antichi usati

Sledeče l. 1850. je poslal Hahn dunajski akademiji že spis »Bemerkungen über das albanesische Alphabet,«² v katerem se bavi predvsem z analizo oblike črk. V § 1. stoji abeceda v sledičem redu:³ *a, e, i, o, u, ü, ε, s, z, ts, dz, ndz, v, l, l', k', k, x, r, ī, f, δ, m, j, g, ng, ġ, nǵ, r, ps, h, χ, χ', t, d, nd, ǵ, b, mb, p, n, tš, dž, ndž, st, š, ž, št, tε, n̄, as, ω.* V § 9. pravi Hahn, da red abecede ni stalen in da naštevajo drugi znamenja v drugačnem redu. Niso mu pa te razlike še znane. V § 11. se peča z vprašanjem, ali je od njega odkrita abeceda stara ali nova. To vprašanje, pravi, tvori brez dvoma najzanimivejšo točko preiskave. Za domnevo, ki bi bila, kakor priznava Hahn sam, sama na sebi pač naravnejša, da je to abecedo v novejšem času sestavil kak albanski učenjak za svoj materin jezik, mu govore sledeči razlogi: 1. okoliščina, da je nekaj let pred Hahnovim odkritjem res napravil tak poskus Albanec »Hunkukje« (nemški »Rothnase«), ki ni imel, kakor se zdi, nobene slutnje o eksistenci elbasanskega pisma;⁴ 2. stara navada Alban-

n Illiria, in Macdonia cd in Epiro. — Malte Brun, *Geographia universale*, omo I, pag. 25. sq. Milano 1828.« V francoski izdaji Malte-Brunovega dela *Géographic universelle* (t. VI, str. 215) stoji po L. Geitlerja, *Die albanesischen und slavischen Schriften* (Wien 1883, str. 62): »il lui manque, ce que notre curiosité y chercherait de préférence, le caractère pélasge, étrusque ou rounique; et n'est pas une écriture hastiforme; c'est le roseau des manuscrits grecs qui n'est le trait dominant...« Od kod je Malte-Brun črpal svoje sporočilo, neemo. Med neapoljskimi Albanci — med južnoitalskimi je bil tudi G. Crispi ekdaj direktor njih občin — je D. Camarda, kakor poroča Geitler l. c., brez speha iskal kako nacionalno pismo.

² Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissenschaft. Wien, d. V. Jahrg. 1850, H. 6—10, str. 841 sl. Izšlo je to tudi v posebnem ponatisu prim. Hahn, *Albanesische Studien*, str. 298).

³ Hahnovo nerodno in za nas dandanes tudi nenavadno transkripcijo črk amenujem z običajno v albanologiji G. Meyerja. Te se poslužujem tudi daljeoli v drugih slučajih. V gornjem redu črk je nekaj več znamenj, nego jih je potreba za albanske glasove in nego jih nudi Meyerjeva transskripcija.

⁴ Hahn misli tu na poskus Büthuk'ev: Νίορ ἀλβανικὸν ἀλφαριθμάτων ἦτοι τὰ ἐπότοις νεοφύτηι, ἀλβανικὰ στοιχεῖα γραμμάτων σχεδιασθέται καὶ εἰς φῶς ἐχθροφέρται τῷ τοῦ ἐφεργέτος αὐτῶν Ναούμ II. Βεζελγαρτζή ἐξ Βρετανίου τῆς Κολωνίας 1844. πόζετορ ἀλβανικὸν ἀλφαριθμάτων. Prim. Anzeiger der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissenschaft. Wien, Jahrg. 1901, Nr. IX, str. 59. Ime piše Hahn v *Albanesische Studien* in po njem tudi drugi kakor Geitler ali Faulmann „Büthakukje“; G. Pekmezi Anzeiger l. c. piše Bythakuć, v *Albanische Bibliographie* (Wien 1909, str. 27) pa oji „Naum P. Večilhardzhi iz Vithkuč-a v Koloni“. G. Weigand v slovarju pri „yth-a“ opozarja na „bith (byth) m“. Po naslovu v knjižici, ki sem jo svojčas sam del, bo pač najpravilnejše „Naum P. Vek'ülhardži iz Büthuk'-a v Koloňi“. Koloňa pokrajina južno od Devola in Korče. Glede Vek'ülhardži prim. v Weigandovem

cev, dopisovati si s tajnimi znaki (šiframi);⁵ 3. neverjetnost, da bi bila tolika vrsta znakov ohranila svoje oblike skozi kakih 90 generacij v taki čistosti, da se še dandanes lehko spoznajo njih prototipi; 4. popolna primernost abecede za sedanje rabe, tako da ni v njej niti najmanjšega arhaizma in niti enega znaka preveč ali premalo, nego je potrebno za pisavo albanskega jezika, kakor se sedaj govorji;⁶ 5. konsekventni, skoro organski razvitek znakov za sorodne konzonante (»mutae«) iz jedne osnovne misli.

Kljub tem razumnim lastnim pomislekom pa se je Hahn le odločil za visoko starost elbasanskega pisma, tako celo, da je videl v njem starejšo hčer fenikijskega in sestro pragrškega alfabeta (gl. str. 863). Na str. 853 sl. primerja elbasansko pismo s fenikijskim in pragrškim ter prihaja do zaključka, da je 1. elbasansko pismo kakor grško iz fenikijskega in da se 2. elbasansko pismo v mnogih oblikah ožje naslanja na prototip nego grško. Ti zaključki še bolj začudijo z ozirom na to, kar je mogel Hahn dognati glede ožje domovine elbasanskega pisma in tradicije o njem. V § 12. prioveduje, da je to pismo doma le v Elbasanu. V Draču in Škodri⁷ je ravno tako nepoznano kakor v vsej Toske-

slovarju (Lipsko 1914) vek' il' in hardž, kar je oboje iz turškega. Hahn je pozna Bǖkuk'a le po A. Auer-ja „Die Schriftzeichen des gesammten Erdkreises in 104 Alphabeten“ (Wien 1847). Geitlerju l. c. str. 62. ni jasna zveza med Bǖkuk'em ter knjižico „tiskano 1844. l. v Bukarešti od nekega Albanca Naum Hartsi iz Gorcha (Goritza) v zapadni Macedoniji.“ Sam je ni mogel dobiti, posnema pa podatek po D. Camarda, A Dora d'Istria gli Albanesi str. 9, in A. Dozon, La langue chkipe str. 169. Bǖkuk'evo, obenem pa tudi elbasansko pismo je reproducirano med dr pri C. Faulmannu, Das Buch der Schrift,² Wien 1880, str. 181—182.

⁵ O nekem takem tajnopisu iz južne Albanije poroča Hahn na str. 867. Pojasnil mu ga je jeden iz najuglednejših vodij iz Argyra, »Vrastron Veso bej iz rodbine Alisot Pašalidov.« Njega je v mladosti naučil tej pisavi njegov domači učitelj, neki hodža, rodom Albanec. Tajnops se je v rodbini podedoval, pa se ga je bej posluževal v dopisovanju s sorodniki. Reprodukcijo glej poleg Hahna tudi pri Faulmannu na str. 182.

⁶ Izvzeti bi bilo treba seveda le zname, ki so po nepotrebnem prevzeti iz grškega alfabeteta in ki tvorijo v splošnem plus proti G. Meyerju.

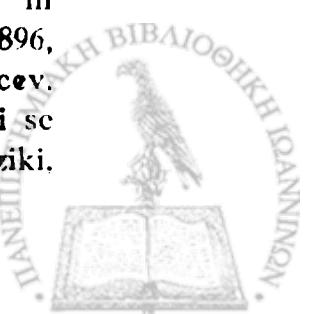
⁷ Za katoliške Albance je priredil Blanchus (Dictionarium latino-epirceticum, Romae 1635) latinsko abecedo, ki jo je pomnožil z nekimi posebnimi znaki. Prim. Archiv f. slav. Philol. Bd. XXI, 1899, str. 216. Tam je podan tudi pregled vse velike pestrosti v zaznamovanju albanskih glasov pri domačih in tujih piscih. Za Toske je obogatil latinsko abecedo s posebnimi znaki Sami bej Frašeri (prim. Abetare e g'uhašč šk'ip. Bukurešt 1885). Tabelarični pregled nekaterih načinov zaznamovanja albanskih glasov z latinskimi in grškimi, pomnoženimi in nepomnoženimi znaki podava tudi Miklošič, Albanische Forschungen

riji (Epiru); le v južnem sosedstvu v Beratu ga baje tu in tam razumejo in vporabljojo. Kako je s Krojo in vzhodno Gegerijo, še ni mogel izvedeti. V Elbasanu se vporaba abecede po Hahnu ni omejevala samo na cerkvene svrhe, rabili so jo tam tudi trgovci v dopisovanju z odsotnimi rojaki ter so vodili celo svoje knjige v tej pisavi. Tradicija jo veže, pravi Hahn, z nekim učiteljem tamošnje grške šole,⁸ po imenu Theodor, ki je bil obenem mestni pridigar in zelo učen mož. Vendar se ne ve, ali je on prvi prinesel abecedo v Elbasan. Ta mož baje ni prevel v albanščino samo novega, temveč tudi stari zakon sv. pisma (po septuaginti, kajti hebrejščine ni razumel) ter se je sploh pečal z ustvaritvijo pismenega jezika, ki bi bil skupen med seboj zelo se razlikujajočim narečjem. Na žalost so sorodniki po hudi kužni epidemiji iz strahu pred zopetnim okuženjem sežgali vse njegove spise. Sodeč po starosti njegovih za časa Hahna živečih sorodnikov je umrl najbrže proti koncu XVIII. stol. Študiral je v Moshopolju, 10 ur vzhodno od Berata.

Tu vriva Hahn ekskurz o Moshopolju, kar je brezdvomno upravičeno, ker je Moshopolje kot nekdanje žarišče ne le srednjeealanske, temveč centralnobalkanske kulture sploh soglasno s tradicijo gotovo v zvezi s postankom elbasanskega pisma. Zato pa je za nas tudi vse zanimivo, kar se tiče Moshopolja, o katerem nam je razmeroma tako isto malo znano kakor o elbasanskem pismu. Hahn prioveduje o Moshopolju sledeče. Moshopolje je

I 14 (Denkschriften der. k. Akad. der Wissensch. Philos.-hist. Cl. Bd. XIX. Wien 1870, str. 350). Da se tudi v novejšem času in pri narodih že s kolikor toliko razvito književnostjo morejo pojavljati poskusi uvodbe novih abeced ali grafičnih sistemov, za to podajajo lep primer Slovenci, ki so imeli ok. 1840. l. kar štiri različne pisave — bohoričico, metelčico, danjčico in gajico —, tako da se je vnela celo srdita »abecedna vojska«, ki ji ni posvetil le učenjak kakor M. Čop duhovite razprave »Slovenischer ABC-Krieg«, temveč tudi pesnik kakor F. Prešeren satirični sonet o »Kaši«. Sicet pa tvori ravno orient klasična tla za vse mogoče pisave, pri čemer so Slovani udeleženi z dvema, glagolico in cirilico.

⁸ Ta krščanska šola je poleg elementarne šole postojala v Elbasanu po Hahnu od pamтивeka. Vzdrževali so jo iz pobožnih ustanov. Institucija je bila pač podobna grškim in balkanskorумунским, o katerih homo še govorili in o katerih piše n. pr. V. Gjorgjević, Grčka i srpska prosveta, Beograd 1896, str. 86 sl. Za časa Hahna je imela elbasanska šola dva učitelja in 50—60 učencev. Učni predmeti so bili: grščina, zgodovina, geografija in geometrija. V Janini se je n. pr. v šoli bratov Marucev (1742—1797) predaval o logiki, metafiziki, fiziki, algebri, geometriji in matematiki (V. Gjorgjević I, c. str. 89).

bilo do sredine XVIII. stol. najizobraženejše mesto v vsej Albaniji; imelo je od časov srednjega veka znamenito šolo in celo tiskarno. Šola je baje zacvetela posebno po nekih izvrstnih carigradskih učenjakih, ki so bežali tje po padcu svojega rojstnega mesta. Podjetni moshopoljski prebivalci so se selili v vsa svetovna trgovska mesta in tisti, ki jim je bila v tujini sreča mila, so redko pozabili na šolo v domovini. Ko pa je začel sredi XVIII. stol. napredovati islam ter neznosno pritiskati na bogato krščansko mesto, so vsi premožni prebivalci skupno sklenili, da zapuste kraj in vzemo tudi rodbine s seboj, ki so sicer po krajevnem običaju ostajale vedno v domovini. Tako se je razpršila ta občina na vse kraje sveta in mesto je propadlo. Sporočilo mu pripisuje za časa razcveta ne manj nego 12 tisoč hiš, sedaj jih je baje 200—300.

Nekaj več razen omenjenega pove o Moshopolju C. Jireček.⁹ Bilo je prvo med štirimi balkanorumunskimi mesti, ki so nastala za časa turškega gospodstva in razen enega propadla za časa Krdžalijev.¹⁰ Ta metropola vlaških trgovcev, po imenu »Moshopolis« ali »Voskopolis«, je ležala v srednji Albaniji na južnem robu jezer bogate korčanske kotline, nekako dve uri zahodno od Korče, ter se je odlikovala po krasni okolici in svežem gorskem zraku; bila je tudi poletna prestolica metropolitov iz Berata in Drača. Dasi stavljajo tradicijo ustanovitev mesta na početek XVI. stol., vendar nahajamo že v drugi polovici XV. stol. v velikodevolski pokrajini razrušeno mesto Veskóp, ki je gotovo identično z Voskopolis.¹¹ Dasi je bilo meščanstvo, ki se je po večini pečalo s karavansko trgovino, vseskozi rumunsko, se je grščina gojila kot pisemni jezik. Z orjaškimi koraki je napredovalo Moshopolje v velikosti, bogastvu in izobrazbi. Na početku XVIII. stol. se je tam nahajala nele znamenita šola, temveč celo grška

⁹ C. J. Jireček, Geschichte der Bulgaren. Prag 1876, str. 457 sl.

¹⁰ O Krdžalijih gl. C. Jireček, l. c. str. 482 sl.

¹¹ Prim. J. C. v. Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar. Wien 1867, str. 292. Na priloženi karti ni Moshopolja, pač pa na karti pri »Albanesische Studien«. Današnje »Muskopol'e« beleži J. Cvijić v Geološkem atlasu Makedonije i Stare Srbije (Beograd 1903) na karti »Ekskursije po Staroj Srbiji i Makedoniji«. V uvodu h knjigi »Osnove za geografiju i geologiju Makedonije i Stare Srbije I« (Beograd 1906), kjer je opisan potek ekskurzij. Cvijić o Moshopolju ne govori posebe. V albanski pisanem zemljepisu „Ješkron“ prej S. H. F. (t. j. Sami bei Frašeri), Bukurešt 1888, str. 119. stoji: „Voskopoja, pšat i-maš, k't ka k'fnë k'ütet i tš'uart, ka pasurë eđe nř šlüptore, me 1100 nřes“.

tiskarna; knjige, tiskane παρὰ Γρηγορίῳ ἑρμονάχῳ τῷ Κωνσταντίῳ ἢ
in Močorolci (1740 sl.), so sedaj zelo redke.¹² Uničili, izropali in
požgali so to najizobraženejšo mesto turške notrajne pokrajine haj-
duški Krdžaliji.

V. Gjorgjević govorí o moshopoljski šoli in tiskarni v sledeči
zvezi:¹³ »U goríoj Arbaniji nalazimo škole u mnogim monasti-
rima, naročito u Ἱερᾷ μονῇ i u monastiru sv. Nauma, u Beogradu
(Beratu), u Korici, Ahridi, Siptiki. Najvažnija škola ovoga kraja
bila je u Moshopolisu, gde je 1710 osnovana i štamparija. Blago-
dareći baronu S. Sini, koji je odatle rodom, škola tu postoji i
danas. — Po kazivaúu g. St. Novakovića među priložnicima te
škole bio je i naš knez Miloš.«

»Pripomnjam o albanskem alfabetu« je Hahn priložil tudi
litografiran list geškega prevoda grškega horologija, neke vrste
brevirja, kakor pravi, ki ga je poleg več alfabetov vporabil za
določitev znakov in o katerem govorí že v svojem prvem spo-
ročilu. O možu, ki je to v svoji mladosti prepisal, se tu bolj
negotovo izraža, da »b a j e še živi«, pa bi tedaj rokopis ne bil
starejši od 50 let. Misli tudi, da je mogoče razlikovati v rokopisu
dve roki, od katerih naj bi bila starejša na priloženem faksimilu.
Faksimile obsega dve strani in 4º z 20 + 21 vrstami teksta.

V velikem delu o albanskih stvareh govorí Hahn o elbasan-
skem pismu v petem poglavju prvega zvezka.¹⁴ V obče je to po-
natis prejšnje razprave, »Pripomenj«, ter se le v nekaterih po-
trobnostih razlikuje od nje. Pri primerjanju elbasanskega pisma
fenikijskim mu je sekundiral paleograf I. Franz, kakor se pri-

¹² Prim. tiska, ki se navajata v Anzeiger der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissenschaften. Wien, Jahrg. 1901, Nr. IX. str. 61.: a) Αζολοφθία τῶν ἄγιων καὶ ἰσπα-
τῶν ἐπτὸν φωτίῳ τῆς Βούργαρας καὶ Ιακωβίας, Κρήτης, Μεθοδίου, Κλή-
ερτος, Ναούμ, Ποράσδορος, Αγριέλλαιος καὶ Σάρα, νὲν πρῶτον τετραθεῖσα συνεγράψ-
ιμελεῖα καὶ διπάρη τῶν ζρολῶν Ἀρδέον πατέρα / ωάρρον πατέρα καὶ τῶν εἰῶν αἵτοι
ἴκολάον καὶ Ἀραστασίον διὰ ψυχικὴν αἵτοι σωτηρίαν, ἀφιερωθεῖσα τῇ αἵτοι λατρείᾳ
τοῖσης ἀρτιλεπτορας καὶ προστάτας τοὺς ὅγιστας ἄγιοις πατέρας δὶ οὐρανού αἵτοι εἴλε-
τιαν, διορθωθεῖσα δὶ ὡς ἐφιστόρ, τῇ ὡν πρότερον εἶχε σφαλμάτων, γειρογραφιζόν-
των τῶν πρωτοτίτων καὶ πεπλαναμένων. — b) Μηρὶ Τούλιον τζ. Αζολοφθία τῶν
ἄγιων ἐπταφίμων, ποιηθεῖσα παρὰ τὸν ἐν ἑρμονάχῳ Γρηγορίῳ Μο-
χοπολίτον. Oba tiska je našel G. Pekmezi v knjžnici samostana sv. Ivana
Iadimira pri Elbasanu, a v tisku so znaki in ligature, ki se povsem identično
ponavljajo tudi v elbasanskem pismu, n. pr. v prvem naslovu ligatura za *st* v
ωατίρων.

¹³ Prim. l. c. str. 90.

¹⁴ I. G. v. Hahn, Albanische Studien. Jena 1854. I, str. 280 sl.

poveduje v pripomnji na str. 281 in kar je vporabljeno v § 7. O razvrstitvi črk pravi tu v § 9., da je slišal v Elbasanu, da ni popolnoma stalna in da naštevajo nekateri dva ali tri znake v različnem redu; ni pa mogel izvedeti teh razlik. Kot § 12. je tu vključen povsem nov odstavek »Historische Spuren«, a prejšnji § 12. o domovini abecede sledi sedaj kot § 13. V novem paragrafu govori Hahn o pismenih pri starih Grkih in Pelazgih ter opisuje možnost historične veze elbasanskega pisma z njimi. V paragrafu o domovini pisma je nekaj malih izprememb in dodatkov. O vporabi pisma pravi, da se ga poslužuje v eč trgovcev, da pa bi število vseh oseb, ki so ga vešče, težko prekoračile 50. O Teodorju se pripoveduje, da se ne ve, ali si je on izmislil pismo, ali ga je le prvi prinesel v Elbasan. Rokopise je Hahn brez uspeha iskal v Elbasanu; dva zvezka, eden s 7, drugi z 12 kvartnimi listi, odlomki geškega prevoda grškega horologija ter na foliopoli pisani geški prevod odlomka iz evangelija Joanovega, je vse, kar je mogel zaslediti. O piscu pravi tu: Mož, ki je b a j e pisal dozdevno starejše v svoji mladosti, še živi, noben teh rokopisov ne bi bil tedaj starejši od 50 let. § 14. je dodan litografiran faksimile iz odlomka prevoda evangelija Joanovega. S tretjo besedo na koncu prve vrste se pričenja c. XVI. Vseh vrst je 19. Faksimile je izdan tudi v tisku s Hahnovo transskripcijo ter paralelnim tekstrom iz prevoda Novega zakona po škofu Gregoriju.¹⁵ O tem prevodu govori Hahn v predgovoru k drugemu zvezku svojih »Albanesische Studien«. O narečju geškega prevoda pravi, da je zelo »purificiran« ter približan toškemu.

Za Hahnom se je obširno bavil s paleografsko analizo elbasanskega pisma slavist in paleograf prof. L. Geitler,¹⁶ ker je bil mnjenja, da je iz njega potekla Konstantinova glagolska azbuka, kar pa je seveda slovanskega filologija odklonila kot povsem nevtemeljeno in nedokazljivo.¹⁷ V svrhe študija je Hahn prepustil

¹⁵ Ἡ ταῦτη διαθήκη τοῦ ζερίον ταῖς σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δίγλωττος, τοντέστι γραμμικῇ ταῖς ἀλβανητικῇ. Ἐπιστολὴ Γονηγοῖον, ἀρχεπισκόπου τῆς Ἐρβοΐας. Κορφοί. Ἐρ τῇ τριποργασίᾳ τῆς διοικήσεως. 1827.

¹⁶ L. Geitler, Die albanesischen und slavischen Schriften. Mit 25 phototypischen Tafeln. Wien 1883.

¹⁷ Prim. V. Jagić, Archiv für slav. Philol. VII, str. 444—479 ter id., Otčet o prisuždeniji Lomonosovskoj premiji v 1883 g. s priloženjem čtyřeh kritiko-paleografických statej (Sbornik otděl. russ. jaz. i slovesn. imp. akad. nauk t. XXXIII. No. 2, str. 113—189, Sanktpeterburg 1884). Zadnje je izšlo tudi v posebnem odtisku. — Radi popolnosti naj se omeni tu še poskus Blau-ev-

Geitlerju oba odlomka iz horologija, ki ju je Geitler potem v soglasju s Hahnom prepustil prejšnji dvorni knjižnici na Dunaju. Razen tega je Geitler prejel tudi dva alfabeta (na str. 47. pravi — tri). Odlomka iz horologija sta napravila na Geitlerja vtis, da sta starejša, nego je sklepal Hahn. Pri tem govori Geitler pomotoma do 80 letih, med tem ko je Hahn trdil le 50 let. Rokopisa pričata o zvežbanosti v pisavi; glede pisma sploh pa povdarja Geitler, da ne noben iz mnogoštevilnih starih in novih poskusov, pisati albančino z grškimi ali latinskimi črkami, ne more, kar se tiče popolnosti v izraževanju posameznih glasov, meriti s tem domačim pismom. Zadnje strani obeh zvezkov so prazne, napisane so na njih le slučajne grške in arabske peresne poskušnje. List, ki ga je izdal Hahn iz horologija, se ne nahaja v njih. Zdi se, da se je zgubil pri litografiranju. Geitler ga zato ponastiskuje ter podava tudi transskripcijo in prevod, ki ga je priredil zanj D. Camarda; avno tako je izdal Geitler iz istega odlomka še dve strani, ki jih ahajamo tudi v faksimilu po fotografiji na I a—b. Faksimila I a—b in III a—b predstavlja štiri strani iz drugega horologega zvezka. Na faksimilu III b je po Geitlerju menda ista roka, ki je pisala tekst iz horologija, napisala tudi del alfabetu od a do j, edaj okoli polovice. Red je, kakor ga je določil Hahn. V jeziku albanoloških odlomkov nahaja Camarda prehoden dialekt med toščino in toščino ter opozarja tudi na turške besede kakor iňaja (svet), g'ünaf (greh), terezi (tehntica) ter nišan (znamenje). Hahnovem faksimilu, iz česar bi se dalo sklepati na mladost avoda ali recenzije; poleg tega povdarja Canarda še natančnost avoda v razmerju z grškim tekstrom.

Prve nove vesti o elbasanskem pismu je po Hahnu prinesel Elbasana Gj. Pekmezi, katerega je balkanska komisija dunajske akademije znanosti poslala l. 1900 v Albanijo v svrho dialektoloških študij.¹⁸ Izbral si je iz raznih albanoloških razlogov Elbasan. Prof. V. Jagić ga je napotil, da bi se zanimal tudi za elbasansko pismo. Rezultat tega je bil v glavnem potrdilo prejšnjih oročil, nekaj novega gradiva, v paleografskem oziru pa zaključek, pri katerem je sodeloval pisec teh vrst, da je elbasansko pismo individualno stilizirano grško kurzivno pismo XVIII. stol.

eitschr. der morgenländ. Ges. XVII, str. 666 sl.), razložiti elbasansko pismo lykijskega. Gl. Geitler, l. c. str. 3.

¹⁸ Prim. Anzeiger der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissensch. Wien, Avg. 1901, Nr. IX, str. 39 sl.

Nekateri znaki so naravnost brez izprenembe prevzeti. Zdi se, da je ta zaključek sedaj splošno sprejet v znanosti.

Kar se tiče vnanje zgodovine elbasanskega pisma, izvemc najprej o nekem učitelju Demetriju Andreju Pini (»Pina«), rodom Elbasancu, ki je tedaj pred nekimi leti umrl v starosti 27 let da je v svojih rokopisih poleg fraščijske in grške pisave vporabljal tudi elbasansko pismo ter tudi druge učil pisati na njem Pinovo rokopisno gradivo, ki ga je našel in dobil v roke Pekmezi obsega nad dvajset cerkvenih govorov (fjal'), prevode bizantinskih cerkvenih pesmi, odlomke prevodov iz grških in latinskih klasikov, poskus elbasansko-geške gramatike in odlomek slovarja Od tega so neki cerkveni govorji in neke cerkvene pesmi, en zvezek in več listov, napisani v elbasanskem pismu. Hrani tem menda še vedno Pekmezi. Jezik Pinov je po Pekmeziju pravilen in pristno elbasanski. Glede karakteristike Pinovega literarnega dela je zanimivo opozoriti na njega ozko zvezo z grškim in toškim svetom. Prvo je umljivo vsled pripadnosti h grški cerkvi drugo vsled sosedsko bližnjih stikov s toškim jugom, h katerem tvori Elbasan prehod in v katerem je tako isto centralno ležeč Berat Elbasanu sosedni brat.¹⁸ Navedena označba ima tudi z Toðerjevo delo — δaskal' Toðer je v Elbasanu ime za Hahnc vega »Theodorja« — svoj pomen, ker je za njega v XVIII. sto moralo oboje še v višji meri veljati nego za Pino koncem XIX stoletja. (Ime Toðer sem tako slišal v Elbasanu; sicer pravijo katoliki Gegi Teodori, pravoslavni, zlasti Toski, pa Θεοδορι, Θοðο in Θεοðορι.)^{19a}

Vesti, ki se tičejo postanka elbasanskega pisma in tradicije njem, so po Pekmeziju sledeče. V Elbasanu ga je posetil nad 8 let star menih Parthenij iz samostana sv. Ivana Vladimira, oddajanega eno uro od Elbasana. Ta je bil za bivanja Pekmezijevega v Elbasanu najbrže najstarejši mož, ki je pisal elbasansko pismo. Naučil se ga je, kakor je pričeval, od nekdanjega učitelja v Elbasanu in poznejšega igumena v samostanu sv. Ivana Vladimira, Camblaka, Toðerjevega učenca in naslednika. Ta je Partheniju tudi povedal, da je Toðer sestavil pismo ter ga prinesel iz Moshopolja, kjer je študiral. Vporabo pisma je našel Pek-

¹⁸ Prim. Anzeiger l. c. str. 54 omenjeno knjižico z okoli 100 elbasanskin in beratskimi pesmimi ter dejstvo, da je elbasansko pismo zašlo le še v Bera

^{19a} Prim. Kalendar i šok'nise „Dija“ per vjeten 1906 in Kalendar Kombiar 190 (Sofje 1908).

mezi že v izumiranju. Grafika Kristoforidija in Fraščetija sta ga potisnila v stran. Le malo oseb, nekaj trgovcev in jedna žena, od katere je Pekmezi prejel nekaj poskušenj na njem, ga je še vporabljalo v pismih; rabile so se tudi cerkvene pesmi, pisane na njem. Pred nedavnim časom ga je gojil posebno Pina, ki je svoje prekode cerkvenih pesmi pisal tudi na njem; posluževal se ga je pa tudi prejšnji srednjealbanski škof, rojen Elbasanec. O Toðerju se e pripovedovalo, da je prevel Sv. pismo in cerkvene knjige v albanščino, toda spise njegove so uničili po hudi kužni epidemiji z strahu pred novim okuženjem, kar poroča že Hahn. Zgodilo se e to menda koncem XVIII. stol. Vendar je Parthenij omenil Pekmeziju, da bi bilo mogoče, da se kaj Toðerjevega še najde v amostanu, kjer se v nekem kovčegu na cerkvenem koru nahajajo oleg drugega tudi knjige in rokopisi. Pekmezi je v resnici našel strašno zanemarjenem kovčegu, razen tega pa tudi v levem transkem oltarju poleg grških pergamentnih listov in cerkvenih njig tudi neke zvezke in liste, popisane z elbasanskim pismom, i pa so pripadali različnim dobam, ker so bili vmes celo neki Pisovi govori. Starejši dobi je po Pekmeziju pripisovati tri zvezke velikosti Hahnovih, obsegajoče po 6 do 20 listov in napisane od zličnih rok. Jeden izmed njih z nekolikimi cerkvenimi pesmimi ga morda še v XVIII. stol. Drugi vsebuje starogrške basni z edvrstnim novogrškim in albanskim prevodom. Ena stran izga je priložena Pekmezijevemu poročilu v faksimilu (tab. II). A koncu je napisala druga roka odlomke iz Novega zakona. -li pa to albanski in z elbasanskim pismom, Pekmezi ne pove, se tudi sam, ki sem imel tedaj Pekmezijevo gradivo v rokah, spominjam več nato. Ista vsebina je, pravi dalje Pekmezi, v etjem zvezku in na raztresenih listih. Med zadnjimi je najzani vejši po sredi pretrgan, precej zamazan list in quarto iz debelega pirja, kateremu se na prvi pogled pozna, da predstavlja med imi najstarejši albanski odlomek. Pekmezi ga je brez dvoma vili v XVIII. stol., menda tudi na podlagi elbasanskih zatrditev, Parthenij je še določno izjavil, da ga je pisal Toðer. Na listu sta namovani strani, in sicer s številoma 55 in 56, kar kaže, da bil list del zvezka precejšnjega obsega. To se vidi tudi iz vsele, ki obsega dve lekciji iz Pavlovega pisma Rimljanom, torej o stola. Na str. 55. стојi napisano z rdečilom: τῇ γ! τῆς α! ἐβδομᾶς. ε περπαγίνδμεια ąšte զ̄ i տրե . . . mu rumet epistoliet pavlit ąšte dimi; a na str. 56. zopet z rdečilom: τῇ δ! ἐβδομάδος. mu rumet

epistoliet pavlit qëstë këndimi. To predpolaga za cerkveno rabo prirejen apostol z izbranimi lekcijami, torej t. zv. praksapostolar grške cerkve. Taka knjiga je mogla iziti od Toðerja, pa bi teda list i vsebinski i časovno potrjeval sporočilo Parthenijevo. Končno se sklada s tem po Pekmeziju še čisti elbasanski jezik, s katerim je pisan odlomek na ohranjenem listu. Spodnja polovica ene strani, katere, Pekmezi ne pove,²⁰ je priložena Pekmezijevemu poročilu v faksimilu (tab. I). Po moji določitvi obsega Rom. I 23—27. Novejši fazi elbasanskega narečja odgovarjajoči sestav elbasanskega pisma poleg oblik znakov in lokalne tradicije govori res v najsilnejši meri za sklep, da je Toðer, rojen Elbasanec učenec Moshopolja, ustvaritelj elbasanskega pisma, pa tudi glavn izvrševatelj pismenstva na njem.

Spomladi l. 1917 je pisec teh vrst popolnoma nepričakovano prejel od albanske literarne komisije v Skadru poziv, da se udeleži nekih jezikovno-znanstvenih študij v Elbasanu. Poročilo njih in doseženih rezultatih je izšlo tudi v tisku.²¹ Ker je mogo biti pisec v Elbasanu le kratek čas, a raziskovanje o elbasansken pismu ni spadalo v neposreden program njegove zadane mu na loge, je umevno, da se je le mimogrede dotaknil tega vprašanj ter smatral za svojo dolžnost predvsem le domačine same zanimati za stvar ter jih opozoriti, kako zanimivo in važno bi bilo kritično zbrati z ene strani vse še dosegljive podatke o Toðerji njegovem življenju, pismu in delu, z druge pa vso ohranjen rokopisno ostalino na elbasanskem pismu, tvoreč sicer malo, a velezanimivo, povsem določeno pismenstvo na njem, pa naj je že od Toðerja samega ali poznejše, zlasti od njegovih učencev i naslednikov. V nadaljnji smeri naj bi se zbralo tudi drugo elbasanskem narečju zapisano gradivo. V poštew prihajajoči gospodje so pokazali za stvar mnogo zanimanja; je-li se je pa v teoziru že kaj storilo, mi še ni znano.

²⁰ Ako bi se smelo kaj sklepati iz cirilskih praksapostolarov, n. pr. sanstana Šišatovca iz l. 1324. (prim. F. Miklosich, Apostolus e codice monaste Šišatovac, Vindobonae 1853), — drugo mi sedaj ni pri roki — tedaj bi bila gomenjena lekcija na prvi strani. V cirilskem apostolu si sledi iz Pavlove pisma Rimljanim na str. 47 sl. neposredno I 21—24, I 28—32, II 1—9, II 14—I 7—12, po presledku zopet neposredno II 29, III 1—15, IV 17—25, V 10—V 17—21 itd. nepretrgoma tje do XVI 17—24, vsega skupaj 28 lekcij, za kateri stoji pozneje še ok. 10 lekcij.

²¹ R. Nachtigall, Die Frage einer einheitlichen albanischen Schriftsprac Graz 1917.

V podrobnem govorim v promemoriju, ki sem ga napisal še v Albaniji, o Toðerjevem delu sledeče (str. 15): »Po vsem videzu je hotel Toðer ustvariti albansko narodno cerkev, katera ideja ni izumrla v Elbasanu do današnjih dni. (O tem se je govorilo n. pr. v zvezi z imenom papa G'erk' (Germanos). Razen prevedov iz Novega zakona (evangelij in apostol) in katekizma, sta postekli od Toðerja tudi maša in liturgija, katero zadnjo je pisec sam videl v prepisu Anastasova, bivšega igumena samostana Šing'on, Elbasanca, kakor to vse prioveduje cirilski pripis na zvezku. Zvezek ima Lef Nosi.« O bolgarsko-cirilskem pripisu poročam v dodatkih k promemoriju (str. 26). Pripis, ki je zelo obledel, tudi pisalo se je počez, se glasi: »Pervo pisah ja ova filada s. liturgia na albanskia jazyk ot daskala Theodora, hadži Filipova, byvšago daskala učitelja albanskago, poslē ja prepisah, ieromonah hadži Josif hadži Anastasov, žit(elj) Albasana, byvšij igumen sv. Io(anna) u Albasana.« Pri čitanju mi je zelo manjkala dobra lupa. Važnost pripisa obstoji v tem, da se v njem prevod liturgije izrecno pripisuje Toðerju, kakor to tudi tradicija zatrjuje. V tradiciji je »daskal' Toðer « sploh še zelo znana in priljubljena osebnost. Na podlagi pripisa pa je dalje mogoče sklepati tudi na obseg in značaj cerkvenoliterarnega dela Toðerjevega, čigar osebnost in delo je v kulturno- in literaturno-historičnem, pa tudi v jezikovno-zgodovinskem pogledu v posebni meri mikavno. Ta zanimivost gre celo preko ožjega albanskega stališča kot svojevrsten pojav in pokret, ki ima gotovo vezbo z izvenalbanskimi duševnimi strujami tekom XVIII. stol. z ljudi, ki so še poznali pisavo, sem se seznanil z neko staro knjeno. Lehko se sploh reče, da se je pismo gojilo posebno v gozovih rodbinah. Vsekako je krajnji čas, da se ugotovi, kar se še ugotoviti da, kajti ljudje, ki so kaj vedeli o tem, so bili po večini že v letih, med njimi tudi piletne samostanske igumen. To je tudi lavni povod pričajoči razpravi, da da zopet pobudo k novim tudijam, opozori na zanimivost vprašanja ter posluži morda kot obrodošel pripomoček. Iz tega razloga je podano tudi obširnejše orocilo o dosedanji literaturi predmeta.

Glede Toðerja je stavil D. Camarda²² vprašanje, ali ni morda oðer oni Theodor Kavalliotis iz Moshopolja, ki je l. 1770. izdal

²² D. Camarda, Appendice al saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese. Prato 1866, str. V.

v Benetkah z grškimi črkami slovarček 1170 grških, vlaških in albanskih besed.²³ To seveda iz več razlogov ni mogoče. Po gori omenjenem pripisu se elbasanski Toðer imenuje »Filipov«, Kavalliotis pa po svoji knjigi „Ἀναστασίον“. Toðer je bil po tradiciji rodom iz Elbasana, Kavalliotis pa je nazvan v knjigi „Μοσχοπολίτης“ ter „δ ἐκ Μοσχοπόλεως“. Po priimku »Kavalliotis« bi bilo mogoče sicer sklepati tudi še na Kavallo, mesto nasproti otoku Thasu. Za primer besedne tvorbe lehko navedem pri Dositeju Obradoviću »Korfiot« (z otoka Korfa) in »Maksim Larisiotski« (iz Lariše),²⁴ za primer, da so tam tudi poznavalci albanskega jezika, pa na poročilo Pekmezijevo (str. 56), da je v Kavalli zbral neki gospod slovarno gradivo z ok. 45 tisoči besed. Končno prihaja tudi narečje albanskega jezika pri Toðerju in Kavalliotisu v poštov. Prvi je pisal v glavnem elbasanski geški, drugi toški. Prim. na faksimilu iz apostola v drugi vrsti »κατέρκαμβεντ«, pri Kavalliotisu pod τέσσερες „katrē“ in pod ποδάρι „kembē“; prim. še pri zadnjem proti Weigandu²⁵: Kav. ἀκέρατος i tere — Weig. tān, Kav. βελόνη g'iłperē — Weig. g'ül'pan, Kav. βασιλέας mbəret — Weig. mret (mbret), Kav. βαθρακός žabə — Weig. žab „eine Froschart“, toški džab „Frosch“, južnogeški bretkos „Frosch“ itd. Razlog iz narečja bi se seveda lehko izpodbijal s tem, da je Elbasanec Kristoforodi izdajal svoje knjige tudi toški, n. pr. Novi zakon: l. 1872. geški „Διατά e ré ... nde g'uhe gegenište“, a l. 1879. toški „Διατά é ré nde g'uhe toskerište.“²⁶

²³ Naslov knjige je: Πρωτοπειρία παρά τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ αἰδεσιμωτάτου διδασκάλου ἱεροχήρου κος, καὶ πρωτοπαπᾶ χροῖον Θεοδώρον Ἀναστασίον Καβαλλιώτον τοῦ Μοσχοπολίτον ξυντεθεῖσα, καὶ νῦν πρῶτον τίποις ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ ἐντιμωτάτου, καὶ χοησιμωτάτου χροῖον Γεωργίον Τούκονπα, τοῦ καὶ Κοσμήσκη ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος Μοσχοπόλεως. Ἐνετίνισιν ,αψο‘ 1770. Παρὰ Ἀρτωνίῳ τῷ Βόρτολι. Prim. izdajo pri G. Meyerju, Albanesische Studien IV. (Sitzungsber. der philos.-hist. Cl. der k. Akad. der Wissensch. Bd. CXXXII, Wien 1895, Abh. XII). Predgovor v knjižnici je podpisan: ‘Ο ἐν ἱεροδιδασκάλοις ἱεροχήρους καὶ πρωτοπαπᾶς Θεόδωρος Ἀναστασίον Καβαλλιώτης δ ἐκ Μοσχοπόλεως. Izvodu I. Thunmanna (gl. doli prip. 27) je bil privezan tudi „Slavonsko-bolgarski“ abecednik.

²⁴ Prim. Dela Dositeja Obradovića. Peto, državno izdaće. Beograd 1911, str. 62 in 68.

²⁵ G. Weigand, Albanisch-deutsches und deutsch-alb. Wörterbuch. Leipzig 1914. Prim. predgovor str. IV.

²⁶ Prim. še drugo R. Nachtigal, Die Frage etc. str. 16. Naslov toške izdaje je citiran po »Alb. Bibliographie«. Geško izdajo imam sam, pa ji je podrobni naslov: Διατά e ré e Zötit eðe Šel'buesit t'üne Jesu-Krištit, kəðüem prej grek' ištese vjetər šk'ip nde g'uhe gegenište prej Konstantinit Kristoforidit, Elbasanait. Konstantinopol 1872.

Dasi pa Kavalliotisa ne moremo identificirati s Tođerjem, je on vendar kot njegov sodobnik in Moshopoljec, ki je v Moshopolju v XVIII. stol. zavzemal odlično mesto in tudi igral vidno vlogo, za naše vprašanje zanimiva in važna osebnost. Na žalost do danes tudi o njem ne vemo mnogo. Je to skoro vse, kar nam poroča I. Thunmann.²⁷ Ta je tudi na novo izdal Kavalliotisov slovar (str. 181 sl.). Thunmann prioveduje: Gosp. Theodor Kavalliotis je protopapas ali najodličnejši pridigar v Moshopolju v Macedoniji, precej obširnem mestu, nekako poldruge geografsko miljo od Korče, kjer biva kadi, in štiri milje od Ohride, nedaleč od jezera Prespa. Prebivalci govore vsi vlaški. Je to učen mož, najučenejši v svojem narodu, ki je z uspehom študiral jezike, filozofijo in matematiko. Rojen je v Moshopolju ter sedaj okoli 46 let star. (Tedaj bi se bil rodil ok. 1730. l.) Humaniora je študiral v svojem rojstnem mestu pri Halkeju (Halkevs-u), učenem Moshopolitancu, in pri Sevastu (Sevastos-u) iz Kostura, ekonomu kosturske cerkve, filozofijo in matematiko v Janini pri učenem Evgeniju,²⁸ ki je sedaj v Petrogradu in ki je bil tedaj predstojnik šole Karag'anija (Karagjanni-ja) in Marutsija v imenovanem mestu. Ta je pisal skoro o vseh filozofskih vedah, od česar pa se nič tiskalo. Ker Kavalliotis razume in govori grščino, vlaščino in albanščino kot materine jezike, ga je napotil njegov rojak osp. Georgij Trikupa, imenovan Kosmiski, patriotičen trgovec in prijatelj učenosti, ki se nahaja po večini na Poljskem, kjer trži z ogrskimi vini, da napiše na korist Grkom protopejrijo, ter je dal potem na svoje stroške tiskati v Benetkah. Kavalliotisovo delo hvali tudi G. Meyer (str. 2) ter povdarja njegovo visoko rednost za študij albanščine in južne rumunščine radi razmeroma bogate vsebine ter priznanja vredne natančnosti. Omenja ido precej jasno transskripcijo albanskih in rumunskih glasov pomočjo grških črk, dasi so te za to kar najmanje prikladne in asi transskripcija ni vseskozi enakomerno izpadla (str. 5).

Podatke o Kavalliotisu je prejel Thunmann od Konstantina adžija Tšehanija²⁹ iz Moshopolja, ki mu je podaril tudi njegovo njigo. Razen tega je Tšehani podal Thunmannu tudi sicer

²⁷ I. Thunmann, Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. I. Leipzig 1774, str. 177 sl.

²⁸ O Evgeniju gl. še doli.

²⁹ Thunmann (str. 179) piše Tzechani, Kopitar (Jahrb. der Liter. Bd. 46, 60) pa Tschechani.

mnogo informacij o Vlahih in Albancih, o njih poimenovanju, razširjenosti, številu, jeziku itd. (str. 179—180). Glede zadnjega mu je poleg drugega izgovarjal in povedal razne albanske besede (str. 239). Dasi Thunmann teh besed ni ravno natančno zapisal, kažejo na toško narečje, n. pr. išt »je« proti Weig. qšt.³⁰ O Tše-haniju pravi Thunmann, da je bil mož z mnogim znanjem, posebno v filozofiji in matematiki, prosvetljenega mišljenja in srečnejše usode vreden. Ko je bil v teku več nego treh let dvakrat na univerzi v Halle,³¹ ko je posetil Leijden in Cambridge ter videl Francosko in Italijansko, odhaja sedaj v domovino, da s svojo pridobljeno znanostjo koristi rojakom.

Enak pomen kakor Kavalliotis ima za nas njegov sodobnik Moshopoljec, menih Daniil, ki je tako isto in približno ob istem času izdal večjezičen slovar, toda kedaj in kje, dosedaj še ni dognano. Je to štirijezičen grško-albansko-vlaško-bolgarski slovar, ki ga je Daniil natisnil z grškimi črkami, da bi naučil, kakor izvemo iz druge izdaje, »barbare grški«. Prvo izdajo je imel v rokah angleški polkovnik W. Martin-Leake, zastopnik svoje dežele med dr. tudi na dvoru Alija paše v Janini, ter jo je tudi ponatisnil v latinski transskripciji.³² Leake je domneval, da je bila knjiga natisnjena v Moshopolju med 1760. in 1770. l. Radi Kavalliotisovega tiska v Benetkah in ker »še nikdo ni videl dokazno v Moshopolju tiskane knjige«, je mislil Miklošič,³³ da je

³⁰ Prim. G. Weigand, *Albanesische Grammatik*. Leipzig 1913, str. IV in 15

³¹ J. Thunmann je bil redni profesor zgovornosti in filozofije na univerz v Halle.

³² W. Martin-Leake, *Researches in Greece*. London 1814. Prim. obširno receno J. Kopitarja v *Jahrbücher der Literatur*, Bd. 34, Wien 1826, str. 111—145

³³ F. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*. I. Zweite Abt., str. 43 sl. (Posebni odtis iz 32. zvezka »Denkschriften der philos.-hist. Cl. der k. Akad der Wissensch. Wien 1882). Naslov druge izdaje, ki je izšla v Benetkah l. 180 se glasi po Miklošiču: *Ελσαγωγικὴ διδασκαλία. Περιέχεται λεξικὸν τετράγλωσσον τὸ τεσσάρων κοινῶν διαλέκτων ἵτοι τῆς ἡπλῆς ὁμιλεῖταις, τῆς ἐν Μοισῃ βλαχικῆς, τῆς βουλγαρικῆς καὶ τῆς ἀλβανικῆς. Συντεθεῖσα μὲν ἐν ἀρχῇ χάριν εὑμαθεῖσα τῶν φιλολόγων ἀλλογλώσσων νέων παρὰ τὸν αἰδεσιμωτάτον καὶ λογιωτάτον διδασκάλον, οἰκονιον καὶ ἴερον ἥρον καὶ κυρίον Δανιὴλ τὸῦ ἐκ Μοσχοπόλεως, καλλιθεῖσα δὲ καὶ ἐπανηγνθεῖσα τῇ προσθήκῃ τινῶν χρειωδῶν καὶ περιεργειας ἀξιῶν καὶ εὐλαβῶς ἀφιερωθεῖσα τῷ πανιερωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μητροπολίτῃ Πελαγονελαίᾳ περτίμῳ καὶ ἔξιορχῳ πάσης βουλγαρικῆς Μακεδονίας, κυρίῳ κυρίῳ Νεκταρίῳ τῷ ἐ Μονυτανίῳ, οὐ καὶ τοῖς ἀναλόμασι τύποις ἐκδέδοται δι ὠρέλειαν τὸν ἐπιρριπτᾶντον εὐλαβῶν χριστιανῶν ἐν ἑτει σωτηρῷ, αὐτῷ 1802. Ta posebno redka knjiga ! sedaj nahaja v prejšnji dvorni knjižnici na Dunaju. G. Meyer l. c. str. 1. zelo („v velil meri“) želi nje natančen, popolen ponatis. Neka pesem v knjigi govori še o namer*

tudi prva Daniilova izdaja izšla iz kake beneške tiskarne. Kako je mogel Miklošič reči, da »za to mnenje govori tudi oblika črk«, ako je bil tisk neznan, mi ni razumljivo. Tudi dvom o moshopoljskih tiskih je dandanes neopravičen, ker vemo za moshopoljsko tistarno in tiske iz nje.³⁴ S tem pa seveda ni rečeno, da se Daniilova knjiga ni tiskala tudi prvič v Benetkah. Zanimivo je, da Obradović, ki spominja Kavalliotisov tisk, Daniilovega ne omenja.³⁵ V Krfu se je sicer vpoznal z nekim mladim duhovnikom »Daniilom Moraitcem«, s katerim je potem potoval v Benetke in Dalmacijo, ali ta ne more biti identičen z moshopoljskim (l. c. str. 67 sl.), ravno tako tudi ne znameniti vodja patmoške šole Daniil Keramevs. V zvezi z Leakejem je še spomena vredno, da je bil njegov učitelj v albanščini „ιεροποιος“ Eustratios iz kraja »the town of Vithkúki« v Pindusovem pogorju, prejšnji učitelj v Moskopolju, ki mu je tudi pomagal razbrati se v njegovem albanskem građivu.³⁶ Iz omenjenega kraja je bil tudi mož, ki je napravil l. 1844. poskus, sestaviti za Albance novo abecedo.³⁷

Z dobo, v kateri so delovali Kavalliotis, Daniil in iz katere je izšel Toðer, je v ozki zvezi tudi Dositej Obradović, ki je bival v svrhu svojih individualnih študij od l. 1765. do l. 1769. na Grškem, v Smirni in v Albaniji.³⁸ Potek študijskega potovanja slika Obradović sam v svoji avtobiografiji.³⁹ Že v septembru 1763. l. je slišal v Dalmaciji, »da u Atonskoj Gori na glasu Evgenije učitelj predaje na jelinskom jeziku nauke! Ajde tamo, pomislim . . .!« (D. 56, Skerlić 246). Radi bolezni pa je bil primoran odložiti svojo namero ter jo je mogel izvršiti šele l. 1765., ko je preko Krfa in Grške prispel na Athos v hilendarski samostan. Toda na žalost je moral izvedeti, »da je učitelj Evgenije, ne mogući trpiti tu koje-

G. 6. 17

knjige: Αλβαροί, Βλάχοι, Βούλγαροι, ἀλλόγλωσσοι, χαροῦτε, — Κ' ἔτοιμασθῆτε δλοι σας, Ρωμαῖοι νὰ γενῆτε, — Βαρβαρικὴν ἀφήροντες γλώσσαν, φωνὴν τὰὶ ἵψη itd.

³⁴ Gl. gori na mestu pri prip. 12 in to prip.

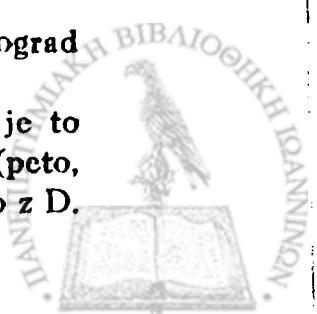
³⁵ Dositej Obradović, Dela, peto, drž. izd. str. 65.

³⁶ Prim. J. Kopitar, Albanische, walachische und bulgarische Sprache. Jahrbücher der Literatur, Bd. 46, Wien 1829, str. 66.

³⁷ Gl. gori prip. 4.

³⁸ J. Skerlić, Srpska književnost u XVIII. veku. Novo izpr. izd. Beograd 1923, str. 247 sl.

³⁹ D. Obradović, Život i priključenja II, str. 332—363. Priključeno je to »Ezopovim i pr.... basnim« (Lajpsik 1788). V »Dela Dositeja Obradovića« (peto, drž. izd. Beograd 1911) se nahaja to na str. 57—69. Prvo navajam z Ž., drugo z D.

kakve kaluđerske kabale, pre četiri meseca to čudnovito mesto ostavio, i učenici se svi razišli« (D. 59). Po Skerliću⁴⁰ pa se je to zgodilo že 1758. l. Otvorjena je bila »Atonijadska Akademija« učitelja Evgenija l. 1753. Jesen in zimo l. 1765. je prebil Dositej v Hilandaru, spomladi l. 1766. pa se je namenil na otok Patmos, ker je slišal, da se tam predava grški jezik. Toda na potu tje preko Smirne je ostal v Smirni, kjer je bil sprejet v »grško veliko šolo« učitelja Jerotheja (Ž. 339). O svojem triletnem bivanju v Jerothejevi šoli govori Dositej z velikim navdušenjem: »Ovo što bi' vam rad opisati u nastojaštem pismu, toliko je za me zname-nito, da će mi nevozmožno biti predstaviti vam to tako, kako ja u svemu životu mojemu to isto čuvstvujem. Sve ostalo, sireč: što sam iz Banata izišao, a po tom iz Hopova, iz mesta u mesto prehodio i opet se vraćao i po tom iznova othodio, sprama ovom slučaju toliko mi se čini, koliko obični sveopšti događaji, koji se svakom povsednevno u životu više prosto i slučajno priključavaju, neže li po predvaritelnom namjereniju i planu delaju i ispolnjavaju. Ali, da sam u Smirnu došao, o kojoj niti sam sanjao niti znao ni mislio, da sam tu, gdi ni dan ni dva nisam nameravao stajati, tri godine prebivao (i da se prežnja rosijska i turska ne zače vojna, jošt bi', može biti, tri), i da sam onoga božestvenoga muža, novoga grečeskoga Sokrata, to jest učitelja Jeroteja poznao, njim milostivo primljen bio, njegova blagodjejanija, ljubovi i nauke spodobio se: u ovom vidim i poznajem takovo lepo plana razpoloženije, kojega ne samo ja sam s detinjskom mojom pa-meću, nego i otac moj i ded da su mi s svojim sovjetom pomogli, ne bi' mogao tako izmisliti, raspoložiti i blagopolučnije u djest-vije proizvesti. Ovde dakle očevidno poznao sam nevidimu desnicu blagoga Promisla, koja me vodi i mnom upravlja« (D. 60). Po tem govori Dositej o propadu grške znanosti po padcu Carigrada. Početkom XVIII. stol. pa sta po Dositeju dva meniha Makarij Patmios in Gerasim Itakisios, ki sta spoznala tudi novejšo ev-ropsko filozofijo, ustanovila na Patmosu s pomočjo carigrajskih, smirnejskih in hiotskih trgovcev bogato opremljeno šolo, iz ka-tere so za nekoliko let izšli mnogi učeni duhovniki in učitelji, ki so potem uredili učilišča v različnih glavnih mestih Azije in Gr-ške. Jeden izmed njih je bil tudi Jerotej, ki je pred Dositejevim prihodom že trideset let učil. Dositej obširno riše duhovno pro-

⁴⁰ Skerlić, Srps. knjiž. u XVIII v., str. 247.

svetljenost ljubljenega učitelja (D. 61). Učencev je bilo okoli 30 iz različnih mest Grške in otokov. Imena važnejših Dositej navaja; jeden med njimi je bil dijakon Maksim Larisiotski, ki se je odpravljal domov, ko je radi početka vojske med Rusi in Turci kazalo tudi Dositeju zapustiti Smirno (D. 62). Ž njimi sta do spela po Veliki noči l. 1768. v Sarando (»Svete četrdeset«) v Epiru, kjer so ju neki Albanci iz Hormova gostoljubno povabili k sebi ter ju odveli tja preko Argyrokastra (D. 63). Ko so hormovitski starešine čez nekaj dni poslali nekega popa G'iko v Përmet in neka druga mesta k albanskim agam radi skupnih zadev, se mu je pridružil Dositej ter prebil ž njim na tem potu petnajst dni. Ker se je Dositeju in njegovemu prijatelju Larisiotu zelo dopadalo v Hormovu, sta sklenila še nekaj časa tam ostati, nad čemer so se gostoljubni Hormovitci srčno razveselili. Da pa ne bi jedla zadnj kruha, sta se ponudila, da bosta učila njih otroke. »Dobroljima je odgovoril Dima Duka, jeden od prvih hormovitskih starešin, »kad ste vi taki, i mi ćemo znati kako ćemo vas otpustiti, kad od nas podete« (D. 64).

Jeli sta bila od tu dva Dositejeva albanska učenca, o katerih govori Kopitar,¹¹ ni znano. Kopitar trdi namreč, da sta bila njegova učenca na Dunaju živeča brata Albanca Anástasius in Spyridon Tzellio iz Argyrokastra, ki sta po posredovanju M. G. Bojadžija¹² prevedla zanj na novo pričo o izgubljenem sinu (Luk. XV. 11—32).

V Hormovu se je Dositej naučil precej dobro albanski. Zanimivo je, kar piše v tej zvezi o pisanju albanskega jezika. »Ja sam već mogao dosta dobro albaneski govoriti. Nji'ov je jezik prost, i zato lasno se daje naučiti; a s našim slovami piše se, koliko da su za njega načinjena. I tako svaki dan bi pisao po koji razgovor i naizust izučio. Tome se Albanezi čuđahu i radovali, videći, što nikad pre toga nisu videli, da se i njij'ov jezik tako lepo daje pisati. Ja sam na blizu dve godine posle toga u Veneciji poznao nekoga popa Teodora, učitelja moshopolskoga, koji je i na štampu izdao bio nešto albaneski s grečeskimi slovami; ali s ovima ne može se ni treća čast

¹¹ Jahrb. der Liter. Bd. 46, str. 103. Tu je tudi dalje omenjeni albanski tekst natisnjen.

¹² M. G. Bojadži je po Kopitarju l. c. 65 izdal na Dunaju l. 1813 »romansko ali macedonsko-vlaško slovnico« (»romanische oder macedonowlachische Sprachlehre«).

tako pisati kao sa slavenskima, zašto u Grekov nema slova za izgovarati ža, ča, ša, i ča, a ovo je sve neotložno za albaneski kako god i za slavenski nužno. Ovo prilažem ovde zato, ako se po slučaju ko nađe da proreče da će s vremenom albaneski kako god i vlaški narod s slavenskimi slovami knjiga na svom imati jeziku, takovi čelovečeskomu rodu dobroželatljni proricatelj neka se ni malo ne boji, no neka svobodno to poželatljno opšte dobro predskazuje i proriče. Vešt je to takova koja se prirodno i lasno ispolniti može i 'oče, kad se Bog smiluje na onu hrabru naciju i na one prekrasne zemlje« (D. 65). To je mogel Dositej tem bolje reči, ker je slišal od Albancev: »Ko Serbijom oblada, toga ćemo i mi za našega vladjetelja priznati, zašto serbski kralji i naši su bili« (ib.). A ko jim je razložil ime »Lepažita« za polja nedaleč od Hormova, so mu rekli: »More kaluđeru, ne čudi se ti tome; mi smo sa Serblji jedan rod i pleme u staro vreme bili« (ib.). Iz gornjih besed pa sledi, da niti Hormovitci, niti Dositej niso slišali, ne vedeli kaj o elbasanskem pismu.

Početkom septembra l. 1768. so poslali Hormoviti Dositeja v neki zadevi nedaleč od Krfa, ki bi ga morala zamuditi tam najmanje štiri mesece. Ko pa je došel po petmesečni odsotnosti v Krf, sta ga čakali že dve pismi, jedno od tovariša, drugo pa od popa G'ike, v katerih se mu javlja, naj ostane do nadaljnjega v Krfu, ker so v Albaniji izbruhnili nemiri. Prijatelja so mu Hormoviti iz istega razloga odpravili v Janino. S tem se je končalo tud' Dositejevo bivanje v Albaniji. Pisal jim je le še o opravljenem poslu (D. 65—66), januarja meseca 1769. l. pa je odpotoval iz Krfu v Benetke, a od tam v Dalmacijo (D. 66—69, Skerlić 248).

Grški vpliv na Dositeja je bil zelo velik. Osobito je značilno pravi Skerlić (276), da se je tu prvi pot vpoznal s svobodnejšim idejami in poskusi reforme sodobne krščanske cerkve. Nositelj teh idej so bili sloviti grški učitelji s svojimi šolami,¹³ o katerih

¹³ Prim. V. Gjorgjević, Grčka i srpska prosveta, Beograd 1896, str. 86 s (o šolah), str. 120 sl. (o učiteljih) in dr.; Ottův Slovník naučný XVIII, str. 475 s »Novočecká literatura« (v Praze 1902); Skerlić l. c. 274 sl.; A. Thumb, Die neu griechische Literatur (Die Kultur der Gegenwart, str. 246 sl., Berlin 1908). Toin v Slovníku gl. še drugo literaturo predmeta. K. Dietricha »Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur« (Leipzig 1902) ter K. Dietrich »Geschichte der mittel- und neugriechischen Litteratur« (Die Litteraturen des Ostens I 4, Leipzig) i. dr. mi v Ljubljani ni bilo dostopno. Glede literatur XVIII. stol. se mi zdijo Thumbove sodbe preveč s sedanjega stališča in pre-

govori tudi Dositej, kateri so bili vzgojeni v izvestnem racionalističnem in modernem duhu, imeli liberalnejše poglede na cerkev ter se izražali za potrebo reform v pravoslavlju. Bil je to na splošno živ duhovni pokret, pravcati preporod, ki se je uveljavil na zapadu po XVII. stoletju reakcije kot nadaljevanje dobe renesanse in protestantovske reformacije in ki je dal XVIII. stoletju načaj veka racionalistične filozofije in prosvetiteljskih idej prim. Skerlić 3). Na Grškem se to, kakor rečeno, projavlja z ustanovitvijo novih šol in tiskaren ter prosvetiteljskim delom znamenitih učiteljev, pa se nova grška prosveta začenja baš početkom XVIII. stol. zlasti z učiteljem Evgenijem Vulgarisom in Nikiforom Teotokisom. Za dušo prosvetiteljskega pokreta se matra E. Vulgaris s Krfa (1716—1806), ki se je učil med drugim tudi filozofije pri Leibnitzu in Wolfu v Lipskem. O njem je bilo že gori po Thunmannu in Dositeju govora. Poleg Vulgarisa nazivajo tudi N. Teotokisa s Krfa (1736—1800) obnovilca grške prosvete. Od njega je prestavil Dositej in izdal v Benetkah l. 1796. Tolkovanje voskresnih evangelij«. Po nekem mestu v Kopitarovi korespondenci⁴⁴ se domneva, da je Dositej morda celo osebno oznal Teotokisa. Vendar se mi zdi, da dotično mesto tega ne raža, dasi osebno poznanje ni nemogoče, ker je bil Teotokis 1767. duhovnik grške cerkvene občine na Dunaju (Skerlić 276), ositej pa je preživel prvič tam od 1771. do 1776. l. (ib. 250). starejši generaciji grških učiteljev kakor Vulgaris pripada tudi ositejev neposredni učitelj Jerotej Dendrin z Itake, ki je po ositeju pričel učiti 30 let pred njegovim prihodom in učil še 10 let po njegovem odhodu (D. 61), torej je moral biti Vulgarisov vrstnik. Specialno z jezikom se je bavil Neofit Kavsokalivitis, je napisal obširen komentar k delu gramatike Teodora Gazija. Učitelje patmoške šole, v katero se je hotel po Atosu vpisati Dositej in katere vodja je bil Daniil Keramevs, so zvali Gaziste, učitelje janinske šole pa Laskarite, ker so se eni tesno oprijemali s ukov Gazisa, drugi pa Laskarisa. Toda ta starejša generacija bila zaverovana v slavo klasične grščine ter je prezirala prisostvo narodno govorico. Zato Točerjevega poskusa, uvesti baš

⁴⁴ reliefno je menda očrtan tudi tedanji novogrški duševni in jezikovni cret. Prim. še K. Krumbacher, Das Problem der ngr. Schriftspr. München 1902, 42 sl.

⁴⁵ J. V. Jagić, Pis'ma Dobrovskago i Kopitara, Sanktpeterburg 1885, str. 143 (hornik otdel. russ. jaz. i slovesn. imp. akad. nauk t. XXXIX). Citat preričlu str. 275 ni natančen i kar se tiče naslova knjige i številke strani.

to ne samo v pismenstvo, temveč celo tudi v cerkev, ne moremo neposredno vezati ž njo, pač i v slučaju, ako bi v Tođerjevem zamisleku nahajali le namero jezikovno osamosvojiti in ponaroditi cerkev v lastni domovini. Radi tega se mi zdi, da mora spadati on že v drugo mlajšo in še naprednejšo prosvetiteljsko generacijo XVIII. stol., generacijo učencev preje imenovanih učiteljev začetnikov, v kateri se pojavi še preporod pismenega jezika z uvedbo žive narodne govorice v literaturo. V tej drugi generaciji zavzema na grški strani najznamenitejše mesto Adamantios Korais (1748—1833), ustvaritelj novogrškega književnega jezika, na srbski Dositej Obradović (1742 ali 1743—1811),⁴⁵ »koji je prvi dao sve razloge za upotrebu narodnog jezika u književnosti, koji se sam isključivo služio narodnim jezikom« (Skerlić 298). A. Korais je bil rodom iz Smirne ter je nekaj časa pohajal celo tudi Jerotejevo šolo, »gotovo i možda u isto vreme« kakor Dositej (Skerlić 275). Vendar se Koraisu šola ni tako dopadla kakor Dositeju (Skerlić ib.). Nanj je več vplival holandski pastor Bernhard Keun, ki je opravljal duhovniško službo pri cerkvici holandskega konzula in izbral sebi Koraisa za učitelja grškega jezika. Kakor se je pozneje Koraisovo delo za domovino razvilo v tujini v najrazličnejših smereh, je v prvi dobi svojega življenja le imel bogoslovna zanimanja ter je n. pr. po prvem povratku iz Evrope prevel l. 1778. v Smirni z nemškega »Pravoslavno učenje ali kratko krščansko bogoslovje« moskovskega mitropolita Platona (Gjorgjević 149). Glavna Koraisova zasluga za grški narod pa je ustvaritev novogrškega pismenega jezika, uvedba žive narodne govorice v literaturo. Iz še mlajše generacije je lehko že imenovati spretne vporabitelje narodnega jezika, ki pripadajo lepi literaturi, kakor pesnika Athanasija Hristopula iz Kosturja v Makedoniji (1770—1847) ter pesnika in prozaika Joana Vilara (Vilaras) iz Epira (1771—1823). Ako je pozneje nastal regres v smeri k starogrščini, se nas tu dalje ne tiče.

V drugo strujo preporoda narodnih pismenih jezikov in literatur na njih, ki se je tako isto kakor na Grškem pojavila tudi drugod v Evropi v drugi polovici in proti koncu XVIII. stol., tu preje, tam pozneje, zlasti pri Slovanih, — podrobnih primerov, mislim, ni treba navajati — spada po mojem mnenju tudi Tođer.

⁴⁵ Prim. V. Gjorgjević l. c. str. 127 sl. »Korais i Dositej« in dr. O Koraisu gl. še Ottův Slovník naučný XVIII. str. 480 sl. »Novořecky jazyk« ter ib. XIV. str. 796 sl.

Na Balkanu je zaznamovana nova smer zanimanja med dr. pač i slovarno-primerjalnimi poskusi balkanskih priprostih govoric — grške, albanske, vlaške, bolgarske — Kavalliotisa (rojen ok. 730te) in Daniila ok. l. 1770. Da so taki poskusi, posluževati se narodnega jezika, z ene strani res tudi sicer bivali, z druge pa ne uahajali povsod v ljudstvu prijaznega odmeva, seveda zlasti še adi vsebine, nam priča Dositejevo pripovedovanje o nekem rškem učitelju v Tripolici, ki ga je poznal in ki je »knjigu jednu a prostom grečeskom jeziku izdao bio. No pogodi šta je bilo! ve su mu knjige sažegli, i za malim je ostalo da nisu i njega ajedno s knjigama spalili; i, da su smeli od Turaka, zaisto bi ga užegli živa, jer se je usudio bio protiv sabora, dugi' postova i urtvi' kostiju pisati« (D. 49). To je videl Dositej, kakor pravi, a lastne oči.

Opisanemu celokupnemu miljeju je moralo odgovarjati tudi istrorno ozračje v Moshopolju z njega šolo in tiskarno. Pri tem nobenega pravega povoda, ne verjeti, da ni Daniilova knjiga šla res tam, a Kavalliotis je bil, kakor smo videli, iz tamošnjih ljkulturnejših in najuglednejših mož. Verjetno je le, da v oshopolju morda ni bilo toliko tal za razvitje kakega krajnega cionalizma kakor drugod, dasi je Kavalliotis bil učenec Vulgasov in dasi so tudi Moshopoljci sami bivali na evropskih unirzah kakor n. pr. Tšehani. Vsekako je mogel Toðerjev zamek, začeti pisati na svojem narodnem jeziku in ustvariti celo narodno cerkev, povsem dobro vznikniti v kraju in času, kakor dovratno trdi tradicija, t. j. baš v Moshopolju v drugi polovici VIII. stol. Po tradiciji vživa tudi značilni epitheton daskal' ðer, ki je iz grškega prešel v vse balkanske jezike. Prim. pri Kavalliotisu pod δάσκαλος, vsl. δάσκαλον in alb. δασκάλ; prim. še bolg. skal. Bil je Toðer v Elbasanu nekako to, kar Kavalliotis v Moshopolju. Glede časa Toðerjevega življenja in delovanja bi v ladu s tradicijo, ki pravi, da je umrl koncem XVIII. stol. in skladu še z drugimi raznimi momenti mogli reči, da je bil Toðer kako sovrstnik Dositejev in tudi Kavalliotisov in, recimo še, ðraiov. Posebno zanimivo bi bilo poznanje ožjih zvez med im in Kavalliotisom. Ker je umrl od kužne bolezni za časa lošnejše epidemije, bi se čas smrti dal morebiti podrobnejše gnati. Vsekakor pa to ni mogel biti oni val epidemij, o katerih

^{**} Z ozirom na Thunmannovo sporočilo gl. gori.

poroča Dositej za čas neposredno pred dobo in po dobi svojih grških študij. Prvo je bilo pred odpotovanjem l. 1765.: »U trećem mesecu ftoře godine, budući ovo mesto blizu Bosne, okuže se neke kuće u Golubiću; onda ti kud koji može beži, i ja pređem u Kosovo.« Drugo pa je bilo l. 1767. v Smirni: »Ftoro leto, budući kužni pomor u Smirni, proveli smo u školski prekrasni domovi poljski.«

Nepopolna bi bila razprava v tem Arhivu, ako ne bi podal tudi že za prvo vsaj obrazca Tođerjevega jezika, o katerih obojih, i Tođerju, i njegovem jeziku, bo potrebno še dalje pisati, zlasti ko se iz Elbasana dopolni tu podano. Za primer prihaja brez dvoma predvsem v poštew po vsej verjetnosti najstarejši odlomek iz apostola, ki ga imamo v faksimilu in ki do danes še ni transskribiran. Kot drugi podajam odlomek iz evangelija v novi, po faksimilu pritejeni transskripciji, to pa zlasti radi tega, ker mi je mogoče tako oba odlomka opremiti s paralelnim tekstrom iz prevoda drugega važnega in Tođerju deloma podobnega Elbasanca, Konstantina Kristoforidija. Že gori navedena knjiga je bila tiskana l. 1872. v Carigradu in najbrže ni lehko dosegljiva. O drugem pozneje.

Rom. I 23—27.¹

23. Καὶ ἡλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν διαιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῷ καὶ τεραπόδῳ καὶ ἐρπετῷ.

¹ O transskripciji je treba pripomniti sledeče. Znaki elbasanskega pisma so transskribirani z odgovarjajočimi jimi znaki G. Meyerja. Zato so gotovi enotni znaki, oziroma ligature elbasanskega pisma izraženi po Meyerjevem načinu z dvojnima znakoma kakor tš, ts, dž, dz, št, ps. Ligature za glasovne skupine nosnik in pripadajoča eksploziva pa je bilo neobhodno potrebitno označiti posebe z nosnikom in zgoraj stoječim znakom za eksplozivo, ker je v albanskem dialektičnem izgovoru bistvena razlika med *nd* in *n^d*, *mb* in *m^b*, *ng* in *n^g*, *ng'* in *n^{g'}*, ter se tudi v odlomkih piše *mb* in *m^b*. Znak za nazalizacijo, ki je v elbasanskem pismu neke vrste *spiritus asper* nad vokalom, se v transskripciji stavi pod vokale, oziroma se vsled tipografskih težav označuje z znakom *n* gori ob vokalu. Naglas je v prvem odlomku označen s cirkumfleksom, ki prehaja tu in tam v bolj ravno črto, v drugem odlomku pa z akutom in na koncu z gravisom, vendar pa ni tako zaznamovanje natančno izvedeno; nahajajo se tudi pomote pri stavljanju znaka za nazalizacijo oziroma akcent. Na nekih redkih mestih stoji oboje na vokalu. Razen tega se zdi da ima v prvem odlomku stati cirkumfleks predvsem na dolgih vokalih, dasi se to označuje tudi z dvojnim vokalom in sicer v obeh odlomkih (n. pr. I v. 3 *pęgām*, II v. 4 *me jūu* i. pod.). Z navpično črto „|“ so označene vrste odlomkov. Grški tekst je dodan radi lažje razumljivosti; vzet je iz dostopne Tischendorfove izdaje „Novum testamentum graecum. Editio septima critica minor. Lipsiae 1859“. Kar je sicer pri-

Tođ. . . | (1) e peren^dīse pavdēkun me fütūrē t ikōnavet² prīšuna te nērežet ē te špēset³ | (2) ē te katerkāmbavet⁴ ē te ūškāniavet.⁵

Krist. eðe ndeřüene l'aftin' e te pa-vdieřit Perendī me šembelím figure nieriu te vdierí, e špendeš, e štāzeš, e šterpiňš.

24. Ač kai παρέδωκεν αὐτοὺς δ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἡκαθαρσίαν τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν αὐτοῖς.

Tođ. pran^dāj i⁶ dā peren^dīa n^de ān^dat⁷ | (3) te zemberavetūne⁸ te bajn^e peganesi tüe pegāam⁹ štātenat e tüne me šok' - | (4) šok't.

Krist. pərandai eðe Perendia i l'a nde ndunesine me ane te dešerim̄evet zemeravet atüne, ki te fulikine körpenat' e atüne ndermiēt atüne:

25. οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ὃς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τὸν αἰῶνας, ἀμήν.

Tođ. k'k'ā n^derūane te vertēten e peren^dīse me ūrenat,¹⁰ nde n^derūane, | (5) ē l'ūtn̄ n^dertēsen māq¹¹ tēper sē atē¹² ki e n^dertōi. Kkī qšte e l'avdūam | (6) me jētet. amīn.

Krist. te tsilke te ndeřüene te verteten' e Perendise me ūrenen, eðe rderuen' e l'utne krijesese mān tēperē se atēn ki e krijoi, i tsili ānšt' i bēkuem per gīðe jetet. Amen.

omniti k posameznim mestom v odlomkih, posebno prvega, gl. v pripomnjah k njim. Č primerjanju pritegujem zlasti Kavalliotisa. Kratice pomenijo: Kav. — Kavalliotis, Krist. — Kristoforidi, M. — G. Meyer, W. — Weigand. Pred odlomkom iz evangelija je postavljeno (Tođ.) v oklepaju, ker je to že prepis Tođrjevega prevoda.

² Kav. gr. εἰκόνα (M. „Bild“), vl. εἰκοάνη, alb. xóqa, W. ikon-a „Heiligenbild“.

³ W. špend-i in špēz-a; M. smatra to za geško, podava pa še špes in špes; Kav. gr. πονηλ (M. „Vogel“), alb. zog (M. gr. -alb., nahaja se pa zog seveda tudi sicer).

⁴ Pričakovali bi znak za nazal. Kav. gr. ποδάρι, alb. kəmbe, gr. τέσσερες, lb. katre.

⁵ W. ūšaj-a „Kupfernatter“, M. ūšaje „Viper, Otter“, ūšán „Reptil“ (Rossi).

⁶ Za i, katerega zahteva zmisel (prim. Kristoforidija), stoji znak, ki je podoben ekako a z okroglino na levi strani in ki se nahaja še v 6. in 8. vrsti (na zadnjem testu s piko za u). Geitler ne beleži takega znaka v svoji paleografski tabeli; ne more biti pa dvoma, da ga treba vpoštovati.

⁷ Kav. gr. ὑρέγομαι (M. „verlange“), alb. me éndete.

⁸ Nad „ē“ je „~“ popravljen v „‘“; morda ima stati tudi oboje. Posesivni ronomen je zvezan s substantivom, prim. v 6. vrsti na koncu in v 7. na začetku ūgate - | tüne.

⁹ Kav. gr. μαγαρίζω (M. „besudle“), alb. pegēij.

¹⁰ Znak za nazalizacijo je slabo viden. Kav. gr. ψεῦδος (M. „Lüge“), alb. ge-ešte, Kav. gr. πλ.ύνη (M. „Irrthum“), alb. reñe.

¹¹ Na prvem a sta, kakor se zdi, oba znaka nazalizacije in akcenta, ozir. olzine.

¹² Znaka za nazalizacijo ni.

26. διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτὸν ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας· αἱ τε γὰρ θηλεῖαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν.

Tođ. *pran^dāj i*¹³ *dā peren^dīa mi l'ēndū*¹⁴ *te turpenūame, sē grāale - | (7) tūne n^dērūane te kēnet e fīsit*¹⁵ *me te jāstē fīsit.*

Krist. *Perandai Perendia i l'a nder pesime fulikenie: sepsē ede grāt' e atüne ndeřüene zakönine ki ānštē mbas natürese, me atēn ki ānštē kundre natürese:*

27. ὅμοιώς δὲ καὶ οἱ ἄρσενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας ἔξεκαύθησαν ἐν τῇ ὁρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσιν τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἢν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

Tođ. *aštu*¹⁶ *n^de būrat. sī l'āne | (8) te kēnet e fīsit fēmēnes, udōg'ne*¹⁷ *mbēškut*¹⁸ *te tūne nāni me tjeterit tüe - | (9) baam. ūsfajlēk*¹⁹ *maškujt me māškujt, ē qštū*²⁰ *pāgen kī gāu*²¹ *te pagūajne*²² . . .

Krist. *Kēštū ede māškujtē l'ānē zakönine ki ānštē mbas natürese grüesē, e udoķne nde dēšerimt te vētēhes' atüne nianī me tieterine, tue punuem šumtīminē māškuj mbē māškuj, e tue mařē pagēn' e geňimit vet kī dūhei pēr vētēhen' e atüne.*

Jo. XVI.

1. *Taūta λελάληκα ὑμῖν ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε.*

(Tođ.) | . . . (1) *Ketō fōl'a juve | (2) ki te mos skandal'isi.*

Krist. *U fol'a juve ketō, ki te mos škandal'izoheni.*

¹³ Isti znak kakor v 2. vrsti

¹⁴ Napisano „mil'ēndū“ delim v prepozicijo „mi“, ki je tudi toški (prim. Pekmezi, Gramm. der alb. Sprache, str. 66), ter substantiv „l'ēndū“, ki ga pojašnjujem z M. *l'ēndōń* „berühre eine wunde Stelle, tupfe auf sie“ (Hahn) in *l'ēngōń*, skut. *l'ēńjōj*, *l'ńoj* „sieche, leide“. V besedi bi mogla tičati prvotna zveza z „languidus“, pa bi verb. *l'ēndōń* bil že sekundarno denominativ.

¹⁵ Kav. gr. φύσις (M. „Natur“), vl. φύσε, alb. sōi, W. sōj-i iz tur. (M.)

¹⁶ Znaka za razalizacijo na u ni.

¹⁷ Sličen znak, kakor je gori v 2. in 6. vrsti za i, je tu za u, le da stoji pika nad njim kakor tudi sicer pri elbasanskem u.

¹⁸ Napisano „mbeškut“ delim v prepozicijo „mbē“ in substantiv „eškut“, prim. Kav. gr. ἔρωτας (M. „Liebe“), alb. ešk iz tu. (M.), W. ešk-a „Zunder“, M. Etym. Wtb. eške, ešk „Feuerschwamm, Zunder“.

¹⁹ Prim. z ene strani srb. rusvaj „Schimpf“ iz, tur.-perz. rüsvaj „verspottet“, glede glasovne oblike pa M. alb. rüſtet „unerlaubtes Geschenk“ iz tur. rüſvet (F) Miklosich, Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. 2. Hälfte str. 46 ter Nachtrag, 2. Hälfte str. 20. Denkschriften der k. Akad. der Wissensch., philos.-hist. Cl. Bd. 38, Wien 1890, SA. ter ib. Bd. 34, Wien 1888, SA..

²⁰ Znak za nazalizacijo je pomotoma nad a, mesto nad u, prim. W. aštū.

²¹ Kav. gr. πρέπει (M. „es schickt sich“), alb. n̄gan.

²² Kav. gr. πλερώνω alb. paguaj.

2. ἀποστολῶντος ποιήσουσιν ὑμᾶς ἀλλ' ἔρχεται ὥρα ἵνα τὰς ὁ
ἀποκτεῖνας ὑμᾶς δόξῃ λατρεῖαν προσφέρειν τῷ θεῷ.

(Tođ.) do t ju bajn²³ surgūn júve, po do vi kóho,²⁴ ki kušdō,
ki t ju vrasi júve, do t i dúket si kur i bān kur- | (3) bān peren^dis.

Krist. Kāⁿne me u bāⁿme juve jaštē synagōgēse : por vien nī ore,
ki kušdō t' u vrasi júve, me i udükune se bije l'üteje te Perendia.

3. Kai tađta poijsoušin ðti ovx ēgnosan tōn patrōa ovđe ēmu.

(Tođ.) e ketō do ju a bajn^t júve se nuk me n^gofen²⁵ as müu, as
babane.

Krist. Ede kāⁿne me u bāⁿme juve ketō, sepsē s' nōfne ātine,^{25a}
as mue.

4. ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα δταν ἔλθῃ ἡ ὥρα μυημονεύητε
εἰπον, δτι ἵγω εἰπον ὑμῖν. ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἰπον, δτι μεθ'
μῶν ἤμην.

(Tođ.) po ketō fól'a júve ki kur te viñe | (4) kóhoja t i kujtoni
itō ki ju đášte çne,²⁶ ketō nuk ju a đášte perpára se iſje²⁷ me júu.

Krist. Por u fol'a juve ketō, ki t i kujtoni, kur te viñje ora, se un'
đašte juve. Ede nuk' u đašte juve ketō tše perpara hertse, sepsē išiem
aski me ju.

5. νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἔρωτος
Hod ὑπάγεις;

(Tođ.) mä naſtl²⁸ po škój²⁹ ke ai³⁰ ki me dergōi, é | (5) nérli nuk
püet, kú škón,

Krist. Por taſtī vete tek ai ki me dergōi, ede as ndońi prei juš
uki me püet, Ku vete?

6. ἀλλ' δτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λότη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν
ιρδίαν.

²³ Kav. gr. κάμινω, alb. bëj; zanimiv je izraz futura proti Krist., prvo je toško tudi elbasansko, drugo predvsem severnogeško (prim. moj spis „Die Frage einer heitl. alb. Schriftsprache, str. 13).

²⁴ Kav. gr. καιρός, alb. kohē, W. koh-a, M. Etym. Wtb. kohē, geški tudi koho.

²⁵ Kav. gr. γνωρίζω, alb. nōh, W. nōf. ^{25a} Krist. piše „A“ z „U“.

²⁶ Na u je znak palatalizacije, razen tega se končuje beseda na ē, prim. Kav. ἵγω, alb. une ter W. un-a.

²⁷ Imperfekt „iſje“ je elbasanski, prim. „Die Frage . . .“ str. 12 ter W. Gramm.
. 115.

²⁸ Kav. gr. τώρα (M. „jetzt“), alb. tanü, M. taní iz τα νῦν; W. taši, taſtī (to piše ist.), teſti, niſti i. dr., toški taní. Prim. še 9. in 17. vrsto.

²⁹ Verba na -oj iz -oň se končavajo pri Kav. na -oň, n. pr. gr. στοχάζομαι, alb. ndońi, enako gr. φεύγω, alb. ikeń, W. škoj, mendój, iki.

³⁰ Kav. gr. αὐτός, alb. aü, W. aí.

(Tod.) *pó pse ju ðášč kētō fjálč júve, u helmútč³¹ fort.*

Krist. Por sepsē u fol'a juvē kūtō, iðenimi mbuši zemrēne tūei.

7. ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλίθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω.
ἰὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἔλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἵὰν δὲ
πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.

(Tođ.) *pó үнт тे дрјтн өгем³² јуве, ки ju баhet | (6) мірт јуве
ки те шкож үнт, se ne мос шкофша үнт, hiri нук вјене ме јуу, мә ne
вօфш do тe тсоj hирин ме јуу.*

Krist. Por unę po u ūom juve tę vertētēnę, se ānštę mirtę per ju me ikun' unę; sepsę ndę mos ikša, Ngušulimtari s' kā me ārđuntę te ju; por mbassi tę vete, kam me e d̄rguem te ju.

8. Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἀμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κοίτεως.

(Tod.) prá si tē | (7) vīi aí híir, do šájē düñānē³³ pér gúnaftē,³⁴ ne
pér drejtenítē, ne pér gúkēt.

Krist. Ede ai kur te vřej, kā me kirtuem bötenē per făj, ede per dreitenī, ede per gūk:

9. περὶ ἀμαρτιας μὲν, διὰ οὐ πιστεύονσιν εἰς ἡμέας.

(Tod.) e per gúnaftę, psé nük *m^besójnt*³⁵ me müu,

Krist. per fäj, sepsē nuke mē besōjne;

10. περὶ δικαιοσύνης δὲ, δτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω καὶ οὐκέτι θεωρεῖτε με.

(Toč.) | (8) *pér drejte níte, se ke babáí do škój, nde núk mē šífsni ma.*

Krist. eðe per dreitnī, sepsē vete tek em- átt, eðe nuke me šifni mān;

11. περὶ δὲ κρίσεως, δτι δ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου πέκριται.

(Tod.) *i³⁶ pér gűköt, se arhon^di³⁷ kisáj düńaje ušáa.*

Krist. eðe þér gýk, sepsé urðenari i kesái botes' ugukue.

³¹ Kav. gr. λύτη, alb. hel'm, tođa gr. δογῆ, alb. ȝidənım, kar ima Krist.; prim. še v 16. vrsti héł'mi in hel'mógi, tođa ravno tam je za gr. λύτην ἔχει tudi iđenqhet, razen tega še v 18. vrsti za λύτη — iđenji.

³² Kav. W. Sem. M. Etym. Wtb. Sem. Sem.

³³ Kaw gr zéguac alb duńá W duńáiz iz tur

³⁴ Kav. gr. *ἀμαρτία*, alb. *faj*, W. *günaf-i* „Sünde“ iz tur., W. *faj-i* „Fehler, Sünde, Schuld“

⁹⁵ Kav. gr. *πίλατος*, alb. *bese*, W. besój; v elbas. tekstu stoji tu ligatura za *m^b*, prim. še 9. vrsto.

³⁶ Je pač pomotoma za *e*: na znaku je izostala pika.

³⁷ Kav. gr. ἀρογόντας, vj. ἀρογόντος, alb. μπογιάو, W. bujár-i.

(Tođ.) *kām ne šum | (9) per t ju ḍāne júve, pō nük mun^di m^bāni³⁸*
mén^de naští.

Krist. *Ede kam šum me u ḍānē juve, por taštī nukē mündeni me i bārtuni.*

13. *Μταρ δὲ ἔλθη ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάσῃ· οὐ γὰρ λαλίσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλίσει, καὶ τὰ ἐφόρμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν.*

(Tođ.) *pō kūr te viñtē ai špirti dretēnī, do ju thék me dždó³⁹*
vrtetnī. e | (10) nük ka me fól'e prej vetiu, pō sá te n^degój'e do flási,
n^de do ūfsejt te per t árdmet júve.

Krist. *Por kur te vřje ai, Špirti i se vrtetēst, kā me u terhekun'*
üdeni juve mbe gíđi te vrtetēst : sepsē s'kā me fól'ne prei vetiut, por
kā me fól'ne sā te ndegój'i : ede kā me u distuem juve atō pūntē kí
dote vřjne.

14. *ἐκεῖνος ἦμι δοξάσει, ὅτι ἡx τοῦ ἐμοῦ λίμψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.*

(Tođ.) *ai mūu do l'astój'e, se prej | (11) méje do dál'e, n^de do*
iałzój júve.

Krist. *Ai kā me mē l'avduem : sepsē kā me maře prei s'ěmest, ede*
čā me u distuem juve.

15. *πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐπά ἐστιν · διὸ τοῦτο εἰπορ ὅτι ἡx τοῦ*
μοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.

(Tođ.) *gíđ⁴⁰ kis ka babái te miat janē · pran^daj ḍaši, ki prej méje*
lo dál'e, e t ju kat- | (12) zóje júve.

Krist. *Gíđi sā kā āti, jañne te miate : p̄randai ḍaši, se kā me*
iaři prei s'ěmest, ede kā me u distuem juve.

16. *μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε μή, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὀψισθεῖ μή.*

(Tođ.) *ne pák⁴¹ hér, prá nük me šifni, p̄rsi⁴² ne pák hér, prá*
o me šifni, se do škój ke babái.

Krist. *Ede pak, ede nukē me šifni : ede prap ede pak, ede kēni me*
u pamē, sepsē uni po vete tek āti.

17. *Εἰπορ οὖν ἡx τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλος Τί ἐστιν τοῦτο*
λίγιν ὑμῖν Μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε μή, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὀψισθεῖ μή :
ἡx ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα ;

³⁸ Kav. gr. *μυστάζω*, alb. *μπάζ*, W. baj; v tekstu je ligatura za *m^b*.

³⁹ Napisan je znak, ki posebno z ozirom na druge znake za tři najbolj spominja i znak za dž, dasi popolnoma takega v Geitlerjevi paleografski tabeli ni.

⁴⁰ Kav. gr. *ὦλος*, alb. *gíđe*. V tekstu je obliko brez e morda še drugače lehko izložiti nego z dialektičnim onemenjem reduciranega vokala.

⁴¹ Kav. gr. *πάλιν*, alb. *i pake*; prim. prip. ⁴⁰; prim. tudi v. 8. šum, Krist. *šumē*, av. gr. *πολὺς*, alb. *šumē*.

⁴² Kav. gr. *πάλιν*, alb. *perser*, W. *perserl*, M. *persi* geško; prim. še v 18. vrsti.

(Tođ.) *prá* ڏáne tšira- | (13) *kete* šók me šók, tš ašt kejö ki na ڏóte ne nítšik *prá* nük me šifni *prá* ne nítšik do me šifni; n^{de} se dó škój ke babái; |

Krist. Atéhere disa prei dišepujs ati i ڏáne níani tietrit, K'iš ařstę kejö ki na ڏóte, Ede pak, ede nuk me šifni: ede prap ede pak, ede kēni me me pamę? ede, Se unę vete tek ati?

18. ἔλεγον οὖν Τοῦτο τι εστίν ὁ λέγει τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τι λαλεῖ.

(Tođ.) | (14) *pra* ڏóšin tšá kejö tsíke ki na ڏóte, nük e dímu se kiš na ڏóte keštū.

Krist. Өöšine prā, K'iš ařstę kejö ki ڏóte, Kejö ede pak? Nuk dimę kiš fi'et.

19. ἔγνω Ἰησοῦς ὅτι ἥθελον αὐτὸν ἐρωτᾶν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἡρὶ τούτοις ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων ὅτι εἰπὼν Μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτε με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ διφεροῦτε με;

(Tođ.) u kojtúa⁴³ krísti se do t e püssin, e ju ڏá véte, po pütni | (15) pse ڏášt ki ne nítšik *prá* nük me šifni, persú ne nítšik *prá* do me šifni;

Krist. Jesui prā muer vešt se dōjsine me e püetune, ede u ڏa atüne, Per kete häheni níani me tiétrine, se ڏášt, Ede pak, ede nuk me šifni: ede prap ede pak, ede kēni me me pamę?

20. ἀμὴν αμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλὰ ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται.

(Tođ.) verté verté ڏémi júve se do káni e dó váji, jú | (16) mä düńaja dó gezóje, e jú dó hélmóxi, po hélmí júje, dó kthéhet me gezím.

Krist. Per te vertét, per te vertét po u ڏom juve, Se ju kēni me kjamę, e kēni me bärme vaję, por bota kā me ugezuem: ede ju kēni me uideñuem, por iðenimi jüei kā me ubärme per gezím.

21. ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ λύπην ἔχει, ὅτι ἥλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκέτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν ὅτι ἔγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον.

(Tođ.) grúja kúr dó l'indí, iðenqhet,⁴⁴ se vjén⁴⁵ i érđe | (17) saháti sáje, mä si te l'indí fémíne nük e kujton mä te fëstíret, prej gezímít se l'eu neri me düńate.

⁴³ V besedi je pomotoma o mesto u, ker je izostala pika nad znakom; prim. v 17. vrsti u.

⁴⁴ Pričakovali bi ó, prim. v 18. vrsti gezóhet, v 19. vrsti kerkoni in v 5. vrsti báhet.

⁴⁵ Beseda je odveč in je tudi začeckana.

Krist. *Grueja kur piel, kā iđenim, se i erdi ora: por si te pieci fōšnent, s' kujtön mān štrengimine, per gezimine se l'eu ni nieri nde botet.*

22. *Kai ὑμεῖς οὖτε λέπητε μερ νῦν ἔχετε πάλιν δὲ ὄψουαι ὑμᾶς, καὶ χαρίσεται ὑμῶν ἡ χαρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ ὑμῶν.*

(Toč.) *ašto⁴⁶ ne jū, naštī | (18) iđenii keni po persii dükem nder jiu, e dó ju gezóhet zembra júje, ki atēn gezim sund ju a māri nerii.*

Krist. *Ede ju prā taštī keni iđenim: por per-se-rī kam me u pame juve, ede zemera jüei kā me ugezuen, ede askuši nuki ngrē gezimine tüei prei juš.*

23. *Kai ἐν ἐκείνῃ τῇσι ἡμέρᾳ ἦμεν οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι τι αἰτήσοντε τὸν πατέρα, δώσει ὑμῖν ἐν τῷ ὀνόματι μου.*

(Toč.) *pra m at hére mü mós | (19) me pütni pergä . verté verte gëmi jüve, ki sá t i kerkoni babáit me emenit t em, ju a ép jüve . . .*

Krist. *Ede nd' atēn dite s' keni me lüpun' asgān prei mejet. Per te vertét, per te vertét po u dom juve, Se sā t' i lüpni atit mb' emenit tem, kā me u dānni juve.*

Odlomka na elbasanskem pismu, razume se, nista potekla od iste roke. To kaže pisava in tudi grafika. V prvem odlomku iz apostola (I) je naglasni znak cirkumfleks, v drugem odlomku iz evangelija (II) pa akut ali gravis. Znak za nalazizacijo je v I bolj okrogel, v II bolj oglat. Za *i* in *u* imamo v I na nekih mestih (v. 2, 6 in 8) poseben znak, podoben črki *a* z okroglostjo na levi strani, česar v II ni. Glasovna skupina *mb* je v I izpisana, v II pa izražena z ligaturo *m^b* : I 3 *zembravet* — II 18 *zem^bra*, I 2 *kambevet*, I 8 *mbeskut*, toda II 7 *m^besójne*, II 9 *m^bani* Raba ligature *m^b* v II je seveda popolnoma v zmislu sestava elbasanskega pisma, pa se tudi v I n. pr. *n^d* vseskozi rabi. V II prim. poleg pogostnega *n^d* še slučaj z *n^g* : II 3 *n^gófen*.

Dasi pa sta odlomka nedvomno napisana od različnih rok, se mora vendar oboje smatrati i po jeziku i po stilu prevoda za delo iste šole in po vsej verjetnosti tudi istega prevajalca, tako da bi II predstavljal v tem slučaju prepis. Ozko zvezo med obema prevodoma vidimo n. pr. iz enake frazeologije: Rom. I 24 *εν αὐτοῖς šok'-šok't* in Io. XVI 17 *πρὸς ἡλίους šok' me šok'*. Prim. Krist. *ndermiet atüne in niani tietrit*. Kar se tiče sicer dialekta prevoda obeh odlomkov, sledi že iz gornjih pripomenj k tekstu, da se nahaja v obeh identično narečje in sicer v vseh ozirih — v glasovnem, morfološkem, sintaktičnem in leksikalnem — prehodno elbasansko-geško, ne pa morda toško ali severno-geško narečje.

⁴⁶ O je pomotoma brez vsakega znaka, prim. W. aštū, kar je pač tudi gori brati.

Nasprotno je pri Kristoforidiju popolnoma drug prevod s tudi povsem drugačno stilizacijo elbasansko-geškega narečja in grafike zanj, tako da je razvidno, da Kristoforidi ni vpošteval *Toðerjevega* dela, temveč da je izhajal že čisto od svojih gotovih premis. Med tem ko se *Toðer*, kakor vse kaže, precej zvesto drži elbasanskega narečja — seveda moramo pri tem predpostaviti še starejšo fazo dialekta in morda tudi nekoliko ozir na naravne prehodne veze elbasanščine s toščino —, Kristoforidi v mnogem odstopa od pristne elbasanščine ter projavlja z ene strani tendenco bolj k geškemu severu (prim. le futurum s „kam“), z druge strani pa popravlja to geščino pod nekimi teoretičnimi, etimološkimi vidiki. Rečeno pojašnjuje sledeče.

V elbasanskem pismu in v odlomkih na njem so po elbasanskem izgovoru v glavnem vseskozi izvedene ligature za skupine nosnikov in eksploziv, Kristoforidi pa vporablja za nje prvotne etimološke skupine: Rom. I 23 *Toð. peren^dīsε*, Krist. *Perendī*; Jo. XVI. 3 (*Toð.*) *n^góf^tn*, Krist. *ng'ofnε* itd. Kristoforidi piše diftonge, *Toðer* pa izvzemši gotove slučaje z *ua* monoftonge, kar je oboje v zmislu elbasanskega narečja in kar glede monoftongov Kristoforidi v svoji gramatiki sam uči:⁴⁷ Io. XVI 19 (*Toð.*) *pútni*, Krist. *püetunε*; ib. 3 (*Toð.*) *múu*, Krist. *mue*; ib. 21 *Toð. grúja*, Krist. *grüeja*; Rom. I 25 *n^dēřūanε*, Krist. *ndēřuenε* itd. Redukcijski vokal stavi *Toðer* v zmerni meri, kakor to deloma še danes odgovarja, a je pred nedavnim časom moralo še bolj odgovarjati elbasanskemu izgovoru. Je to približno isto stališče, kakor ga nahajamo pri *Fraš^riju*.⁴⁸ Vokal *ɛ* odpada le pred sledečim vokalom in pri naglasu na tretjem zlogu od konca, pri čemer pa diftong *ua* šteje le za en zlog. Pri sonornih konzonantih stopi redukcijski vokal pred nje. V sredi besed se *ɛ* še vseskozi krepko drži. Prim. v I. odlomku *perendīsε*, *mɛ fütürɛ*, *kater*, *te něr̩ezet*, *pęganɛsī*, *štāt̩nat*, *n^dēřūanε*, *věrtēten*, *fěm̩nɛs* itd. Povsem isto stališče zavzema II. odlomek. Temu nasprotno je šel Kristoforidi do skrajnih mej stavljenja redukcijskega vokala, tudi pri naglasu na tretjem zlogu od konca i. dr. : n. pr. Rom. I 27 *măškujt^ɛ*, *zakōnīnε*, *natūr^ɛsε*, *tiěterinε*. Da pa tudi on ni tako govoril, kaže apostrof, ki ga v podobnih slučajih večkrat nahajamo, pa tudi izpad *ɛ* : n. pr. ib. *vet^ɛhes'*, *vet^ɛhen'*, ib. 25 *věrtet^ɛn'*, Io. XVI 17 *tietrit* itd.

Navedene pripomnje naj zadoščajo za splošno karakteristiko jezika prevoda *Toðerjevega* in Kristoforidijskega. Podrobnejše pa bo

⁴⁷ „Die Frage einer einheitl. alb. Schriftspr.“ str. 6, Anzeiger dunajske akademije znanosti, l. c. str. 54.

⁴⁸ S. H. F., *Škroňetore e ġuhese šķip*, Bukurešt 1886, str. 4: „Keštū n^e vandit^ɛ te: hékurt, Ȣóšint, mótere, púnene, Ȣemi: hekur, Ȣošin, motre a moter, punen, etj.“

treba razpravljati zlasti o prvem tedaj, ko bo mogoče zbrati vse še dostopno tekstno gradivo.

Končno naj sledi še nekaj besed o sestavu in redu elbasanskega pisma. Tudi to dvoje je za presojo Toðrjevega dela značilno in važno. Razen dveh, treh znakov je red abecede, ki šteje obilico 52 črk, po tradiciji stalen. Poleg Hahnovih abecednih zapiskov kaže na to tudi polovica abecede na III. faksimilu iz horologija pri Geitterju. Na čelu elbasanskega pisma stoje znaki za vokale (*a, e, i, o, u, ü, ε*), za njimi se vrste znaki za konzonante, ki se pričenjajo s *s, z, ts, dz, n^{dx}*, vse pa zaključuje na 52. mestu za albanščino nepotrebni grški znak *ω*. Kakor je v tem zadnjem jasno videti vpliv grškega alfabetja, je red pisma sicer na splošno fonetičen, pa se v njem zrcali že nedvomno ednev naukov grške gramatike starejše dobe. Za dokaz naj nam služi gramatika iz početka XIX. stol., ki jo je napisal Ιησήτριος Νικολάου ὁ Αρχιβασιλεὺς ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας.¹ Postanek in razvitek njegovih naukov sega seveda v glavnem tradicionalno še v staroklasično in bizantinsko dobo.² Sicer pa delo odgovarja običajnemu stanju grške gramatike XVIII. stol. Po navedbi pisnenih znakov se tu po stari šabloni uči: Τὰ γράμματα διαιροῦνται ἐς δύο: εἰς φωνήτα καὶ εἰς σύμφωνα. Φωνήτα εἶναι ἐκεῖνα, ὅσα καθ' αὐτὰ ἐκφωνοῦνται ἵποι κάμποιν συλλαβὴν καὶ εἴναι ἐπτὸν τὸν ἀριθμόν: , ε, η, ι, ο, υ, ω (str. 2). Odmev tega je naštevanje in red vokalov a početku elbasanskega pisma.

Po vokalih se navajajo v njem znaki za konzonante ter se njih azlika proti vokalom označuje s prispopodo: Τὰ σύμφωνα ἀναλογοῦν μὲν σώματα καὶ τὰ φωνήτα μὲν τὰς ψυχάς (str. 3). Konzonanti pa se dele a dve skupini: εἰς ἡμίφωνα καὶ εἰς ἄφωνα. Prve definira naša grška ramatika: Πμίφωνα εἴναι ἐκεῖνα, ὅσα χωρὶς τυρος φωνήτως ἢ διφθόγγον δίδουσιν ἀφ' εἰντὸν πάποιαν φωνὴν ἢ συριγμόν, ὅταν προφέρονται τὶ εἴναι δυτός: ζ, ξ, ψ, λ, μ, ν, ο, σ (str. 4). Tudi v elbasanskem pismu : pričenja vrsta konzonantnih znakov s „hemifonoma“ s in z. Za to,

¹ Γραμματικὴ ἱπλοελληνικὴ σχεδιασθεῖσα ἐπὸ Διημητρίου Νικολάου τοῦ Διηγέρεως τοῦ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας εἰς χρῆσιν τῶν ὁμογενῶν νέων καὶ δοθεῖσα φιλοτίμῳ δαστάρῃ τῶν κινίων αὐταδέλφων Διαφύλακεων. Ἐν Βιέννῃ τῆς ουστρίας. Ἐν τῇ ἐλληνικῇ τετογραφίᾳ Γεωργίου Βενδόντη. 1806. Knjiga se nahaja ljubljanski študijski knjižnici ter je bila nekdaj, kakor kaže podpis „Preshérn“ na ej, last pesnika Prešerna.

² Prim. H. Steinthal, Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und imern. Berlin 1863, str. 553 sl. K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur vom Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches. Zweite Auflage. München 1897. str. 501, 580 i. dr.

da stoji s pred *z*, kar je ζ , je mogoč dvojen razlog: z ene strani nahajamo v pismu še nekolikokrat nezveneč konzonant pred zvenečim (prim. *ts* — *dz*, *t* — *d*, *ts'* — *dž* in *s* — *ž*), z druge pa nazivlje grški slovničar „ σ — $\muοναδικόν$ “ ter ga oddeluje tako od drugih hemifonov, od katerih so mu „ λ , μ , ν , ρ — $\lambda\muετάβολα$ “, a „ ζ (kot *zd*, sicer tudi *z*), ξ , ψ — $\deltaιπλω$ “ (ib.). Da sledijo po *s* — *z* znaki za *ts* — *dz* — *n^{dz}*, ki so tudi po obliki pripadajoče ligature, je umevno, ker je tudi v drugih slučajih izveden v pismu sistem odgovarjajočih si glasovnih skupin: *t* — *l'*, *k'* — *k* — *ks*, *r* — *ř*, *g* — *n^g* — *n^{g'}* in dalje *γ* — *h* — *χ* — *χ'*, *t* — *d* — *n^d*, *b* — *m^b* — *p*, *ts'* — *dž* — *n^{dz}* ter *s* — *ž*. So to po večini ne le skupine glasov, ki so grškemu jeziku tuji, temveč uči tudi grška gramatika neko deljenje po govorilnih organih (str. 7). Med *s* — *z* s pripadajočimi glasovi in *t* — *l'* je vrinjeno *v*, ki ga grška gramatika imenuje $\muέσον$ (str. 5) in ki je morda tudi v izgovoru napominjal *t*. Mogel se je tudi povsem upravičeno smatrati za „hemifonon“. Med *t* — *l'* in *r* — *ř* nahajamo skupino *k'* — *k* — *ks*,³ ki ima tu svoje mesto pač radi „hemifona“ *ks* in zveze *l'* s *k'*, po obliki znakov ligatur za *lj* in *kj*. Glede *z* — *l* prim. še str. 8: *zaὶ τὸ μὲρ ζ* *zaὶ λ εἰναι γλυκύτατα εἰς τὴν προφοράν*. Da stojita pred nadaljnjam „hemifonom“ *m* znaka za *f* — *δ*, je, v kolikor to res odgovarja prvotnemu stanju razporedbe v pismu, morda uzrok neke vrste artikulatorični red (*r* — *ř* — *f* — *δ* — *m*: dentala — labiodental — interdental — labial), seveda tem laže pod vidikom, ako sta omenjena glasova bila sestavitelju pisma „hemifona“. Da je ta mogel imeti tak svoj nazor, za to bi govorilo *j* po *m*, torej glas, ki ga grščina nima in ki je sam po sebi mogel biti le „hemifonon“. Razen tega me navaja uvrščanje nezvenečega labiodentalnega spiranta *f* pred zvenečim interdentalnim spirantom *δ*, ker je tako razvrščanje nezvenečih glasov pred zvenečimi tudi sicer v pismu običajno, na misel, da se je tu med glasovoma najbrže izkonstruirala fonetična zveza, medtem ko je nezveneči interdentalni spirant *θ* našel svoje mesto pred skupino labialov *b* — *m^b* — *p* ter po skupini dentalov *t* — *d* — *n^d*. Zadnje je osnovano tudi po grški gramatiki, kjer stoji v redu „afonov“ *θ* neposredno za *τ*. Iz preostalih „hemifonov“ nimata odgovarjajočega mesta v prvi polovici elbasanskega pisma le *ps* in *n*. Nameščanje znaka za *ps* med *γ* in *h* je neumljivo in najbrže sekundarno; *n* pa je za *p* in pred šumevci ter očividnimi ligaturami na koncu abecede, torej s svoje strani tako rekoč na koncu onega dela abecede, ki odgovarja grškim konzonantom, po vsej verjetnosti radi oblikovne

³ O ξ uči grška gramatika, da je sestavljen iz *k* in *s* (str. 4).

sorodnosti z znakom *p*. Tudi znak za *ń*, t. j. *nj*, ni postavljen poleg *n* kakor drugi palatali poleg odgovarjajočih nepalatalov, temveč stoji na koncu abecede med očividnimi ligaturami po *št* — *tz* in pred *as* (sledi le še *ω*).

Po „hemifonih“ so morali dobiti svoje mesto seveda najpreje „afona“, v kolikor se ni to pri posameznih izmed njih iz raznih razgov opredelilo drugače. „Afona“ definira grška gramatika sledeče: Ἀγορα εἰναι ἐκεῖνη, οὐα χωρὶς τινος φωνῆστος ἢ διφθόγγου δὲν δίδονται λαγή εἰναι ταῦτα γωνὴν ταῖς εἰναι ἐπέντε: δ, γ, δ, ζ, π, τ, θ, φ, χ (str. 4). Ker je *v* že od spredaj, trčimo v pismu najpreje na *γ*; toda ele po *g* — *n^g* — *g'* — *n^g*. Ker grškega *γ* albanščina prav za prav je pozna, grščina pa ne redovnega *g* (prim. str. 2), je umljivo, da se naričenja ta skupina z *g*. Razen tega je v gramatiki še tuje *γν = g* in čelu pred *μτ = b* ter *ντ = d* (str. 8—9). Z ozirom na to in prejšnje (*r — s*) pa je mogoče umeti tudi nadaljnji red znakovnih skupin po : *h — ς — ς'*, *t — d — n^d* in (*θ*) — *b — m^b — p*.

Konec vrste znakov elbasanskega pisma tvorita skupini šumevcev ter očividnih ligatur. Da so šumevci *tš* — *dž* — *n^{dž}* ter *š* — *ž* na koncu onzonantov, je moglo prouzročiti že dejstvo samo na sebi, da pa jajo izven okvira grškega alfabeta; moglo pa je na to vplivati tudi ako poznanje fenikijskega, oziroma semitskih abeced, v katerih stoji na predzadnjem mestu. Na zvezo grškega alfabetu s fenikijskim pozarja grška gramatika sama, ki pripoveduje v daljši pripomnji, da

Kadmus prinesel prve pismenske znake ἀπὸ τῆς Φοινίκης (str. 9). Navedeni pripomnji se govorí dalje še o poznejši izpopolnitvi grškega alfabeta ter na splošno o razlikah novejše grške izgovorjave v primeri s staro. V šolah so učenci izvedeli od svojih učiteljev ali di iz obširnejših gramatičnih del najbrže še kaj več o teh in takih drašanjih, kar se je po tradiciji prenašalo iz davnih dni.⁴ Zato bi bilo nemogoče, da je tudi pri znaku za *ε* poleg diferenciacije grškega vplivalo morda tudi fenikijsko „*he*“, ker je znak obrnjen proti levi in, kar se pri grškem *ε* tudi v ligaturah ne nahaja v taki meri. razlago oblik znakov kot nadaljevanje študije v „Anzeigerju“ se dalje ne vpuščam.

Med šumevci pred *š* — *ž* — *št* stoji ligatura *st*, ki je po obliku polnoma identična s sodobno grško ligaturo *st*, tudi v tisku

⁴ Prim. odmeve takih tradicionalnih naukov po grških gramatičnih spisih tudi itari cerkvenoslovanski pismenosti v t. zv. Hrabrovi apologiji slovanskih pismen gić, Razsuždenija južnoslavjanskoj i russkoj stariny o cerkovno-slavjanskom jazykē, leđovanija po russkomu jazyku. I 302, 311 sl.)

(gl. že gori). Kar se tiče mesta ligature, je seveda brezpomembno. Reči je morda le, da sta znaka za *s* — *ž* po svojem postanku bila občutena kot ligaturi. Iz drugih ligatur imamo po *št* in pred končnim *ω* še ligature *tε*, *nj* in *as*, od katerih sta *tε* in *as* brez dvoma tako pogosto rabljeni albanski partikuli, člen in negacija, *nj* pa je prav za prav izraz za fonetično enoten glas *ń*, ki pa nosi za svoje ime ravno radi sosedstva *tε* — *as* izvestno albansko besedo *njan* — *ńan*, med tem ko so vsi drugi konzonanti razen še ene izjeme poimenovani po sebi s pridodanim vokalom *a*, torej *sa* — *za* — *tsa* — *dza* itd. Druga izjema je *ksan* za *ks*, kar se je naravnost pripoznalo kot dvojni konzontant in kjer je tudi oblika očividna ligatura. Ker se *ks* nahaja regularno le v grških tujkah, je smatrati pač tudi ime črke za tukko iz novogrščine. Geitlerjeva domneva o zvezi s tošk. *ksaj* je kot neutemeljeno odvrniti. Da je pri imenih drugih črk način poimenovanja latinskih znakov uporabljen vokal *a*, je razlagati morda iz tega, ker je *a* prvi vokal ter se v grški gramatiki definira: *Tù a ἐχφωνίται μὲν ἀνδριαν φωνήν* (str. 6). Ako bi se pa hoteli ozreti še po kakšni paraleli, bi mogel kot na najbližji analogni slučaj pokazati le na slovansko glagolsko-cirilsko *šta* — *ša*, kar je lehko bilo znano tudi sestavitelju elbasanskega pisma, saj je imel n. pr. Thunmannov izvod Kavalliotisovega slovarja na koncu poleg latinskega abecednika še „slavonsko-bolgarski“, ki je obsegal osem strani (Thunmann, l. c. str. 179). Sicer se pa zdi, v elbasanskem pismu ni jasnih sledov cirilske azbuke, še manj seveda pa glagolske.

Na pojmovanje grške gramatike spominja še zaznamovanje dolžine pri vokalih s pomočjo podvojenja znakov: *Μακρὰ . . . καλοῦνται δὲ καὶ διπλᾶ, ὅτι σύγχεινται ἢ δέω φωνηέτων* (str. 2). Da se znaka za *e* — *i* ter *u* — *o* razlikujeta le po piki nad znakoma za *i* — *o*, je morebiti v zvezi z dialektično črto, ki je široko razvita v celi vrsti narečij vseh balkanskih jezikov, da prehajata *e* — *o* pod gotovimi pogoji v *i* — *u*. To je tudi v elbasanščini, dasi iz drugih razlogov nego v grških ali makedonsko-slovanskih ali bolgarskih narečijih. Znak za *ü* je po svojem postanku vsekako znana grška ligatura iz *ov*. Znaki nad vokali ter interpunkcija so očividno prevzeti iz grške grafike. V transskripciji se seveda vse te posebnosti niso dale izvesti.

Tako kaže tudi analiza sestava in reda elbasanskega pisma v isto smer kakor razni drugi momenti, da je Toðer moral biti učenec grške šole druge polovice XVIII. stol. Zanimiv in odločilen pa bi bil posebno odgovor na vprašanje, ki ga pa jaz tu v Ljubljani ne morem dati, ali je mogoče zaslediti v grških vplivih pri Toðerju kako bistveno

erto šole Laskaritov, kakor so se imenovali pripadniki janinske šole, katero je nedvomno stala v zvezi tudi moshopolska. Saj je tam čil Vulgaris, a tega učenec je bil n. pr. Kavalliotis. Toda pretres teh in mnogih drugih z našim predmetom zvezanih nalog moram prepustiti bodočnosti, pa tudi drugim raziskovalcem, ki so tako srečni, da so uvidevajoč zanimivost in važnost takih raziskav za albansko filologijo ob enem tudi pri bogatejših virih.

„Арбанаски пирг“ у Хиландару.

У Средњем Веку постоје између Србије и Арбаније тесне везе политичке, културне и религиозне. У XV веку арбанаски кнезови у званичној преписци служе се српским језиком. Они подижу цркве српским светитељима; они чине прилоге српским црквама. И у манастиру Хиландару живи још успомена на интимне везе ове чувене српске задужбине са арбанаским кнезовима.

У ризници Хиландара чувају се две интересантне листине. Једна (под № 82), објављена, датирана је 1425./26. год. (на пергаменту). Друга (под № 105.) није датирана. У првој Иван Кастројот (1407.—1438.) са синовима Станишом, Репошем, Костантином и Ђурђем прилаже Хиландару село Радостуш. У другој игуману манастира Хиландара Атанасије са сабором цркве Хиландарске уступа пирг Св. Ђорђа Ивану Кастројоту и трима синовима његовим Гепошу, Костантину и Ђурђу. Станиша се овде не спомиње, поуздано због тога, што се он око 1428. год. беше потурчио. Пирг Св. Ђорђа уступа се споменутима заједно са виноградима, маслињацима и свима принадлежностима његовим и дају им се четириadelфата (»адрфата«) на њихова четири образа. Чим би један од њих умро (»чим један образ оде«), имао би се угасити и дотичниadelфат, а кад »оду сва четири образа«, т. ј. кад сва четворица помру, пирг ће се опет вратити под власт манастира Хиландара, а имена споменуте четворице остаће у поменику цркве, док траје Хиландара. За све ово Иван Кастројота и синови приложише манастиру »шестдесет флорина«.

Пирг Св. Ђорђа у Хиландару сачувао је све до данас назив »Арбански пирг«. Он је управо само под тим именом познат у манастиру. У овоме имену лежи сведочанство, да су се Иван Кастројот и његови синови користили правом, које им је давала споменута листина Хиландарска (№ 105.), те су становали у пиргу Св. Ђорђа. Да су арбанаски кнезови неко време становали у Хиландару, сведочила би још једна околност.

У унутрашњем нартексу саборне цркве Хиландарске на северноме зиду сасвим доле налази се једна пространа полукружна ниша, која обележава један гроб у цркви. У ниши је у средини

асликана Богородица, која држи Христа на руци, а с једне стране је лук Св. Симеона српског, а с друге лик Св. Саве српског. Сподњих се налази један натпис, из кога се види, да ту почива арбанаски кнез (»дукс илирски«) Репош.¹ У овоме Репошу ваља, есумњиво, гледати Репоша, сина Ивана Кастројота. У неком часу једнога рукописа Румјанцовског Музеја у Москви² забележено је, да је Репош, син Ивана Кастројота, умро 25. јула, а година смрти није забележена. Ако би овај дан смрти »25. јула« био члан, онда би година смрти Репошеве према натпису у Хиландру била 1431.

Ова година смрти Репошеве пре свега могла би помоћи да се чније одреди датум недатиране листине Хиландарског игумана Ганасија. У њој се Репош спомиње још као жив, за то се година пошеве смрти, 1431., има сматрати као *terminus ante quem* за тирање њено. Као *terminus post quem* имала би се сматрати година 1425./26., као година, које је писана споменута листина Ивана Кастројота, а у којој се поред осталих синова Иванових спомиње Станиша, који више не фигурира у листини Хиландарског игуна Атанасија.

С друге стране натпис о смрти Репоша и гроб његов у нартексу јорке цркве Хиландарске ишли би у прилог тврђи, да је то обитавао у Хиландару и да га је ту смрт задесила. Не изда много вероватно, да је чак са арбанаских страна његово о пренето у Хиландар. Спомен о становињу Репоша у Хиландару, у коме су неко време могли пребивати и отац и браћа њега, сачувао се у називу пирга Св. Ворђа, који им је био стављен расположење, а који је и дан данас скоро искључиво познат и именом »Арбанаски пирг«.

Београд.

Др. Влад. Р. Петковић.

Арнаути у Србији за владе Кнеза Милоша (1815—1839).*

За владе Кнеза Милоша у Србији је било више Арнаута, но би се у први мах могло помислити. Она маса Турака, што

* Одломак од већег рада о приликама у Србији за владе Кнеза Милоша Становића.

¹ Др. Влад. Р. Петковић, Старине 1923 стр. 15 № 2.

² Љ. Стојановић, Стари српски записи и написи III. стр. 74. № 5055.

се у Србији у време Кнеза Милоша помиње, није била турскога порекла, већ су то били, већим делом, Срби мухамеданске вере и, мањим делом, Арнаути. Њих је било нешто и међу оним јаничарима, који су се после смрти Бећир-паше у Србију доселили.¹ Пореч - Алија, муселим ваљевски у јануару 1804 године, био је Арнаутин.² Даље, било их је и међу спахијама, и међу јаничарима, и међу ерлијама. „Београдски су Турци најгори зулумћари, све сам Арнаутин и Бошњак“, говорили су српски депутати у Цариграду 1833 године.³ Како су били мухамеданске вере и живели као и Турци, то су се понајвише називали Турцима, исто онако као и Срби мухамеданске вере. Као стални становници они се помињу у Ђуприји и Алексинцу. У оба су места били страшни зулумћари и велики зликовци, те су били на терету не само Србима, већ и Турцима ерлијама. У Ђуприји их је било више. Изгледа да су ту већ одавно били настањени и да су се умножавали придоласцима. 28 јануара 1821 године пише из Свилайнца Милосав Здравковић Кнезу Милошу „да се многи Арнаути из Голака (крај у Топличком Округу) у Ђуприју насељавају“ и да „саде ономад и опет дођу 15 кућа из Голака“, јер је тамо на њих, као на зликовце, паша завојшио. Ђупријски Турци ерлије, бојећи се од њих, писали су везиру у Београд да их од њих ослободи, а у исто време моле и Кнеза Милоша да пише везиру „не би ли их протерао оданде.“⁴ Тим поводом пише Кнез Милош 2 фебруара 1821 године војводи Ђупријском да се овакви зликовци, по Ферману, који има, не смеју насељавати.⁵ 3 фебруара пак пише везировом Ћаја - бегу, жали се на Ђупријске Арнауте и пита: „имају ли они зликовци изун, или без изуна честитог везира насељавају се. Ако је перво, то да могу представити височајшему девлету, ако ли је друго, то покорно молим, представите честитому нашему везиру да оним зликовцима својом високом бурунтијом заповеди да који су се населили из предела овога изићу, нити други истога племена да се насељавају, докле опет нису, по својему обичају, у овому пределу ватру запалили.“⁶ 22 априла 1822 пише Кнез Милош

¹ Л. Арсенијевић - Баталака, Историја српског устанка I, 14.

² Л. Арсенијевић - Баталака I, 44.

³ М. Гавrilović III, 467.

⁴ Државна Архива, Кнежевска Канцеларија, Нахија Ђупријска 1821.

⁵ Држ. Арх., К. К., Деловодни Протокол 1821, № 74.

⁶ Држ. Арх., К. К., Дел. Прот. 1821, № 79.

Милосаву Здравковићу да извести Ђупријске ерлије, који се жале на Арнауте да ће се постарати да им се помогне.¹ Шта је даље напоменуто у преписци нема помена. Међу тим чак 20 фебруара 1824 године пише из Свилајнца Милосав Здравковић кнезу Милошу: „Ђупријски Арнаути зликовци отишли су на вилајет, и што су имали крв, помирили се, и веће 12 кућа одоше, а око Ђурђева - дана месеца, који спајије нису хоће да иду.“² 25 фебруара пише му из Ђуприје да је сазнао „од наших пријатеља да су се подписали борбени Арнаути од оних зликоваца из Ђуприје да иду с кајтасом у Енишер на Грке и своје фамилије хоће да дигну на вилајет.“³ Из ове преписке се не види на које се баш Ђупријске Арнауте ово односи. Али да нису отишли сви види се из многих података. 25 фебруара 1824 године пише Милосав Здравковић Кнезу Милошу да су из Лесковачког округа четири куће Арнаута, које су биле прогнате за Лесковац обегле своме фису у Ђуприју, али да их је Ђупријски муселмански четири одмах послao у Ниш.⁴ 1826 године нашао је Ј. Вујић из Ђуприји до 230 дома, у којима је становало више „Турака, Арнаута неже ли Сербаља“. И он помиње њихову осиноност, због чега се није „смео даље упуштати осматривати ову варош, јер би тако би преко сокака прелазио, тако би турска деца за мном прчала, језик плавила и зубе кезила, а тако би исто и матори турци радили, што сам био у немачким хаљинама“.⁵ Тужби је против њих морало бити непрестано. Тиме се објашњава ревностан Кнеза Милоша да их отера. 13. децембра 1829 пишу из Ђуприје генерал Радојковић и Милосав Здравковић Кнезу Милошу да су, по његовој наредби, заједно са везировим човеком дошли у Ђуприју да је пред отменим Србима из околине „у присуствују свију дашњих ага и Арнаута“ прочитан код војводе „царски ферман“ добро истолкован Турцима, који по разуменију фермана одмах друкчије показаше... и почели су да се расељавају; има до 100 кућа што је отишло, а и ови остали приправљају се да лазе.⁶

Особито је било живо настојавање Кнеза Милоша око исељавања Ђупријских Арнаута у почетку 1834 године. По хати шерифу

¹ Држ. Арх., К. К., Дел. Прот. 1822, № 733.

² Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска 1824.

³ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска 1824.

⁴ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска 1824.

⁵ Ј. Вујић I, 124.

⁶ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска 1829.

од новембра 1833 године ваљало је да се Арнаути из Ђуприје одмах иселе у Турску. Међу тим и ако је шанац у Ђуприји био срушен још пред Божић 1833. године¹, они су са сеобом или одлажали или су се исељавали врло споро. Тада их је било само у „Арнаутској Мали, више шанца, до Циганске Баре, збијено у једној гомили, више од 80 арнаутских уџера, које немају темеља ни покривача, ни плаца . . .“² Да би се обезбедио од повратка оних који би се одсељавали Кнез Милош је наредио те су се од њих куће откупљивале. До 17 фебруара 1834. године Милосав Здравковић је, по налогу Кнеза Милоша, откупио до 40 арнаутских кућа. Извештавајући Кнеза Милоша о томе, он му вели да се спремају да одлазе „и сваки је спремио кола, само гледају време да пођу. Но везир је писао војводи да зауставља Турце да не хитају сас поласком. Турци кажу: Нећемо више њине лажи да слушамо, хоћемо да идемо. Ја ћу се овде бавити још који дан, гледају да се још која кућа одкупи и да се крену сви главни, а после вукара неће за њима остати.“³ Одговарајући на ово писмо Кнез Милош шаље Милосаву Здравковићу још новаца за откуп арнаутских кућа, макар их и скупље плаћао, само „нека се час пре с врата торњају. Тако ако кошта који уџар или која сиротињска зграда 50 гроша, платите му 55 и 60 гроша и тако даље; нека виде Арнаути да им се с тим милостиња даје, па макар после у њих угарак метнуо.“⁴ Исељавање је међу тим, ишло споро. 22 фебруара 1834. јавља Милосав Здравковић да се крећу по петора или шестора кола и „одлазе к Нишу, а једни у Арнаутлук“⁵. Најзад је крајем јуна или почетком јула 1834. године везир београдски, по заповести из Цариграда, послao свога капици - ћехају Мехмед-ефендију, те је пред чланом Суда Народа Србског, Милосавом Здравковићем и великим сердаром крајинским, Милетом Радојковићем, раселио и остатак ђупријских Арнаута. Неки су отишли у Ниш, а неки у Албанију. Ко год је имао тапије на име исплаћено му је.⁶

¹ 17. децембра 1833. године пише Кнез Милош митрополиту Петру: „Сутра полази Ресавац са везирским човеком у Ђуприју да ју до основања сруши.“ (А. Илић-Петар Јовановић, 19.)

² Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска писмо Милосава Здравковића од 17. фебруара 1834.

³ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска 1834.

⁴ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријска, 18 фебруара 1834.

⁵ Држ. Арх., К. К., Нах. Ђупријске 1834.

⁶ Новине Србске 1834, № 27, стр. 105: М. Гавrilović, Милош Обреновић, III. 507

О Арнаутима у Алексинцу много је мање помена остало. Стари људи у Алексинцу су ми причали да су Арнаути имали засебну малу, која се звала Арнаутска Мала, кроз коју хришћанска душа није смела проћи. У фебруару 1824 године они убију свога ајана и Шашин паша пошаље своје сердаре са 500 момака, опколе Алексинац и позову их на предају. Видећи да се не могу одупрети, они се предаду, а сердари уђу „па све их натоваре и истерају оданде, куд ко зна да иде, а ономе што је убио ајана, његову кућу и фиса његова све попале и сав мал у беглук одузму, а жене и децу у Лесковац отерају, а убица побегне“. ¹ Изгледа пак да сви Арнаути нису тада из Алексинца отишли, већ да су остали све до ослобођења тих крајева.

У другим се местима Арнаути слабо помињу, јер су, као што рекосмо, називани Турцима. Поименце се помињу у Београду. Џаље се 1821 године помиње некакав Цена Арнаутин, који је у Београду извршио насиље над једним дететом, па побегао у Јмедерево, и некакав Абдула Арнаутин, макачки спахија, који је грабио био кћер Пауни Влахи из Ђуприје.²

Колико је свега Арнаута било у Србији не да се одредити. Београд.

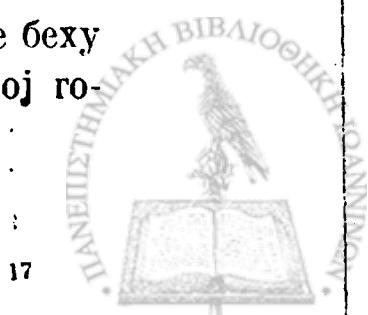
Тихомир Р. Ђорђевић.

Напомене о албанским траговима у Херцеговини.

Граница између старе босанске и хумске државе и између равних албанских средишта није се непосредно додиривала све до јед крај XIV века. Тада тек, проширивањем Тврткове државе подручје старе Рашке све до Никшића и у борбама све до Спужа, делничним заузимањем Зете и њених приморских градова од индаља Хранића, па после од Стјепана Вукчића, створена је ближа директна погранична веза. Али она је дошла, кад се обе државама био већ приближио судњи дан и с тога је остало без бљег трага. Колико се данас може видети, везе између Босне и ума с једне и албанских (не зетских) династа с друге стране беху ома оскудне. Занимљиво је политички само то, да у тешкој го-

¹ Држ. Арх., К. К., Нак. Ђупријска 25 фебруара 1824

² М. Гавrilović, II., 92, 107, 110.

жни босанске државне кризе, 1463., кад је било јасно да Гурци угрожавају државну екзистенцију и Босне и нове Херцеговине. Скендербег беше обећао помоћ Херцегу Стјепану, али је није могао послати непосредно, него, са дозволом, само преко подручја млетачке републике.¹

Али су биле за то нешто живље привредно-културне везе. Већ је К. Јиречек упозорио на пастирску општину Бурмаза или Бурмазовића, у сточачком крају, у Хуму, која се помиње од почетка XIV века, а која је, изгледа, бар по свом оснивачу, албанског порекла (*bur tas* значи »велики човек«).² Та стара туђа пастирска општина, у сред данашиње Херцеговине, врло је карактеристична појава, исто као што је карактеристична појава да све сточаре при њиховим важним кретањима »зову Арнаутима, па и кад су српскога порекла«.³ Кад се мало више прегледа читав рад наших сточара и планинка, са свим називима њихових алата, производа и материјала, као и са многим ознакама, често најбитнијим, чисто сточарског посла, онда бива очевидно, да је највећи део тога примио наш елеменат од људи, који су се тим стварима већ раније бавили. То су стари Романи (Власи) и уза њих Арбанаси. Већ је Ј. Дедијер упозорио на неколико сточарских назива у Херцеговини, који имају албанско порекло, н. пр. баља »бијела овца, која има црне мрље по глави или црна коза с бијелим мрљама«, ћено »младо псето«; кећ, кећа, кић, кића »узвик, који употребљују херцеговачки чобани кад гоне козе«.⁴ Гоком, Љине, све до Сребренице, продрло је неколико арбанаских речи и одржало се тамо у такозваном »банијачком« тајном говору. Од сточарских, арбанаског су порекла: каљац, каљче, коњ од *kal* (рум. *cal* < *caballus*), миш, „месо“ — *miš*; ћем, „пас“ — од *k'en*; а од других буке „хлеб“ од *buk*; руша „вино“ од *ruš* — „грозд“. Рајза „девојка“, виза „вода“ и неке друге.⁵ У продукцији сира арбанаског су порекла речи: јурда и можда шулина, а вероватно и израз бачије и бачевање, који су у употреби и код

¹ S. Ljubić, Listine X, 242.

² Die Romanen in den Städten Dalmatiens, I, 41, Staat und Gesellschaft im Mittelalterlichen Serbien, I, 24; Illyrisch-albanische Forschungen, I, 69.

³ Ј. Цвијић, Балканско Полуострво и јужнословенске земље, 282. Ср. важно дело K. Kadlec, Valaši a valašské právo, 123 — 169.

⁴ Насеља VI (С. Е. Зборник XII), 105.

⁵ О том језику белешке Л. Грђића, Гласник Зем. Музеја, XII, 589 — 591. Арбанаске речи у тој листи љубазно ми је обележио г. Х. Барин.

нас. Ближа испитивања у овом правцу, нарочито код још недовољно проучених херцеговачких балија сточара, даће несумњиво још и више података овакве врсте.¹ Да су Аријути из околине Плава и Гусиња и северније одатле ишли са својим катунима у Босну на зимовник све до недавно, знамо из занимљивих бележака о њиховом сточарству од Милоша Велимировића² и иначе; и по том, као и по старијим везама, овај утицај који налазимо у нашим називима бива лако разумљив.

За везе Гусињаца са нашим људима из Босне има доказа и иначе. Оне су, по данашњим извештајима, још свеже, али није искључено да имају старије порекло. Барон Нопча подвлачи појаву, да мусимански Гусињци говоре међу се и са становницима села Мартиновићи, Вусај, Вишњева, Ноксићи и Аржаница „словенски“ односно српски, док се становници тих села споразумевају међу собом највећим делом само арбанаски. С тога, вели, „важе Гусињци као Бошњаци“.³ С друге стране била је и у Босни посебног интереса за Гусињце. Ј. Ашбот слушао је и забележио у Босни, у кући једног бега, гусларску песму о Гусињу.⁴

Један део албанских трагова и утицаја дао би се видети и у известним нашим локалним именима лица и породица. У арб. зот значи „господин“; у Херцеговини познато је угледно старо браство Зотовића у Љубомиру. У дубровачким књигама помиње се 1. марта 1431. „Nouach Vizich de Osalnich“ (Rog. IV, f. 275). Један Бањанин носи име Додош Новаковић (10. маја 1428. Cons. Min. IV, f. 160). Чајничка породица Передија има траг у арб. *rerendi*.⁵ Име Дуганићића и Дуканићића можда је у вези са Дукађином (понекад Дукачин). Имена Лека и презиме Лекић, доста честа код нас, имају албански облик. Мостарска православна породица Барзета има паралелу у арб. имениу Barzeci. Католичке породице у Мостару Каカリћа и Прека зна се, да су албанског порекла и да су овамо прешли у XIX веку, као и мусиманске Џуџе. Презиме Арију-

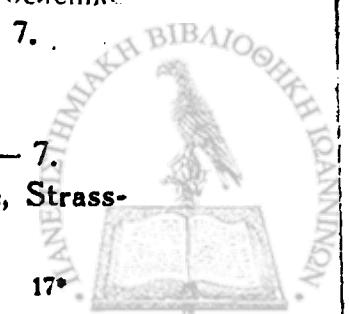
¹ Упозоравам на то, да балије у Подвележју носе „бијелу капицу“, која је толико карактеристична за Аријуте. Ср. С. Н. Семиз, Зора, III, 323. Сумарне белешке Г. Вајганда, XIV Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache, 191 – 7.

² Годишњица, XVIII, 166 – 180.

³ Aus Šala und Klementi. Sarajevo 1910., 75 – 6.

⁴ Publikationen der ethnologischen Mitteilungen aus Ungarn, III, 13 – 7.

⁵ G. Meyer, Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, Strassburg 1891., 328.

т о в и ћ даје јасно обележје за своје носиоце. Топографских албанских назива има, исто тако, дosta ; чак и онда, кад изоставимо све старије илирске и предроманске називе. Ср. при-
мера ради Туkleк ; Малтокет, Отомал и слично.¹ Читав низ арбанашких локалиних назива у Херцеговини утвр-
дио је г. В. Скарић² и ми то овде не мислимо понављати (и ако не држимо, да су паралеле и закључци из њих изведени увек добри); истакнућемо само најважније: део села Криевића у хер-
цеговачкој Шуми зове се Арбанаска ; Ибаљи код Јабла-
нице у вези су са Ибаљима у Дукаћину; Тучепи међу Нерет-
вом и Макарском имају аналогију у Тучепима код Добра и сл. Врло је карактеристичан назив села Ђеч у билићким Рудинама.
Ова арбанаска насеља мора да су дosta стара. Њихови досеље-
ници, и. пр. Ибаљи, сасвим су заборавили одакле су дошли. Веро-
ватна је, с тога, Скарићева претпоставка, да су та насеља, као и
многа друга са дosta романских и словенских елемената, постала од
настира, који су се склањали од Турака. Бежања сточара испред
Турака, са свим благом, имамо кроз другу половину XIV и кроз
читаву прву половину XV века често забележена у дубровачким
књигама за она подручја, која су тражила склоништа код мале
републике. Ја бих у тај низ смео додати и фочанске Лигате и
босанске Лигатиће (ср. Piga'e, бара, мочвара³).

У новије време Арнаути и Арнаутапи долажају у наше кра-
јеве као саленције, бозације, а понекад и као терзије. На гласу су
кроз сву Херцеговину »скадарски фермени« је њихов вез. Многи
од таквих, који су долазили или као појединци или као мање по-
родичне скупине, остајају понекад стално на месту, у које су
дошли, појачавајући нарочито муслмански елеменат. Њихова
путовања те врсте допирала су врло далеко. Од таквих Арнаута
настала је у Ђијельини Арнаутмахала и заселак Арнаути у оп-
штини Улишињак у срезу маглајском.³

Иначе, Арнаути се чешће јављају на херцеговачком подручју
као ратни најамници. За време Конавоског Рата (1430.—1433.)
дубровачка република доводила је Арнауте из праве Арбаније, а
често под »албанским« именом помињала и зетска српска пле-
мена. 28. априла 1430. узела је република 200 људи ,ex Albanen-

¹ M Sufflay, Ungarische Rundschau, V, 12.

² Гласник Зем. Музеја, XXX, 229 — 234.

³ Др. Р. Јеремић, Гла ник географског друштва, VII и VIII, 148.

sibus de loco Pastrouich et Veleresouich'; 7. јуна помињу се ,Albanenses de Liustiza'; 5. јула дошла је једна нова партија без знаке одакле су; 10. јула расправља се ,de prouidende Albanen-sibus Matagusiis qui nouiter venerunt'. 23. јула узима се у најам Геч Арнаутин (Geç Albanensis), ,cum sociis armatis' и даје му се дозвола, ,quod dictus Geç usque ad complementum bandere unius possit accipere decem ex Albanensibus cum armis.¹ Они су имали да ратују против војводе Радосава Павловића у требињској области.

Ту своју навику, да служе као ратни најамници, Арнаути су настављали и доцније.²

B. Ђоровић.

Inhaltsangabe: Albanerspuren in der Herzegovina, wenn auch nicht zahlreich, sind doch in manchen Richtungen zu konstatieren. Die alb. Hirtengemeinde Burmazi befindet sich in der Herzegovina seit dem Anfange des XIV. Jhrs.; der Wortschatz der Viehzüchter weist auch jetzt einen gewissen albanischen Einschlag auf. Auch in der Toponomastik und bei den Familiennamen sind manche Albanismen klar zu unterscheiden. Die Beziehungen zwischen Gusinjoten und Bosniern werden ausdrücklich betont. Ein Teil der Albaner, die nach Herzegovina kamen, früher als Hirten und später als Handwerker, kommt in der Gegend von Trebinje, und Konavlje als Söldner der ragusanischen Republik gegen den Vojvoden Radoslav Pavlović (1430—1432.) vor.

Ima li čakavskih pozajmica u arbanaskom?

Ja sam se tim pitanjem pozabavio već ranije (*Albanorum. Stud. I*, 48) i za to se ne bih na nj povraćao, da N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Untersuch.* 187 i 323 i opet ne pokušava dokazati opravdanost hipoteze da u arbanaskom ima i reči čakavskog porekla. On tvrdi, naime, da se kao sigurna pozajmica iz srpskohrvatskoga jezika ima držati arb. reč za hrast, drvo *l'is*, pošto se njen čakavski oblik daje

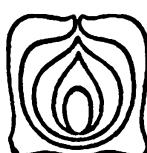
¹ Дубровачки држ. архив; Rog. IV, f. 152, 173, 192, 200. Cp. N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l' histoire des croisades au XVe siècle. II, Paris 1899., 270. Ć. Truhelka, Glasnik Zem. Muzeja, XXIX, 153, 159, 161.

² Cp. J. N. Томић, О Арнаутима у Старој Србији и Санџаку. Београд 1913., 80 — 81.

lako razumeti, ako se drže na umu tesne trgovinske veze, koje su u srednjem veku postojale među Arbanijom i Dalmacijom. Moram otvoreno priznati da me ta argumentacija ne može ubediti. Istina, ja ne mislim sporiti da usled pomenutih veza u arbanaski nije mogla ući i po koja reč iz čakavskih primorskih dijalekata. Ali to bi bilo samo onda verovatno, kad bi se radilo o rečima koje označuju Arbanasima nepoznate kulturne pojmove ili o nazivima stvari, koje su iz Dalmacije ili preko Dalmacije došle Arbanasima. U konkretnom slučaju arb. *l'is* bi se, dakle, moglo držati čakavizmom, kad bi bilo utvrđeno da je izvoz drva išao iz Dalmacije u Arbaniju, a ne — baš obrnuto — iz šumovitog arbanaskog zaleđa u ogoljeno dalmatinsko primorje, kao što proizlazi iz Jirečekovih izvođenja (v. *Albanien in der Vergangenheit* u Thalloczyjevim *Illyr.-alb. Forsch.* I, 76) na koje se Jokl pozivlje. Isto tako nema stvarnog momenta zbog kojeg bi se moglo pretpostaviti čakavsko poreklo ni jedne od ostalih reči koje su dosle iznesene kao tobogenji arbanaski čakavizmi, a kojima Jokl, kako izgleda, pridaje još uvek izvesnu važnost. Jer zbog značenja nije ni najmanje „prirodno“, kako misli Jokl, *Indog. Forsch.* XXXVI, 101 izvoditi arb. *drińe* „pruće“ iz ikavsko-čakavskog kolektiva **drin-je*, a ni upitna zamenica *ča* ne spada zcelo u izvoznu robu, da bi se njom moglo objasniti poreklo arb. *tše* „što“, kako tvrdi K. Treimer, *Zeitschr. für roman. Phil.* XXXVIII, 388. Za to ostajem i sada pri tome, da se za ove reči ima poći od pretpostavke da su one iskonske u arbanaskom jeziku, bile etimologije, koje sam l. c. predložio, ubedljive ili ne. Drugih primera u prilog hipoteze da u arbanaskom ima čakavskih reči, koliko ja znam, nikako i nema.

Beograd.

H. Barić.

Критика.

NORBERT JOKL. *Albanisch* u Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft seit ihrer Begründung durch Franz Bopp II/III/2 стр. 109—151. Strassburg. Trübner. 1917.

Поводом стогодишњице Бопова дела *Das Konjugationssystem der Sanskritsprache*, којим су ударени темељи упоредној граматици индоевропских језика, кренуо је лајпцишки проф. W. Streitberg издавање историје те научне гране и она је ушла као саставни део у *Grundriß der indogerm. Sprach- und Altertumskunde* од K. Brugmanna и A. Thumba. Први део ове историје сачињава Штрајтбергова монографија о развитку лингвистике, док други део *Die Erforschung der indogerm. Sprachen* садржи низ радова у којем поједињи стручњаци дају историски преглед научног испитивања појединих индоев. језика или језичких група.

У другом делу трећег тома ове колекције изашао је оделак о арбанаском језику од N. Јокла већ 1918. год. (са датумом од 1917). Али, како се о тој важној публикацији није досле онако реферисало, како то изискују проблеми у које овде Јокл улази, биће нам дозвољено да зађемо у мало детаљнији приказ овога дела.

Јокл је у свом историско-критичном приказу развитка арб. лингвистике показао у концизној, и малдане увек прегледној и јасној експозицији резултате које је за научно испитивање арб. језика дао упоредни метод. После једног кратког увода о географији арбанаске територије (с. 109—112.), Ј. говори о најстаријим писаним изворима, међу којим нарочито истиче Дом Ђон Бузуков досле само деломично објављени превод Св. Писма из год. 1555. (с. 113—117.) да пређе на питање о пореклу Арбанаса (117—122.). Онда говори (с. 122—125.) о узајмним односима између арбанаскога и суседних језика, па о стању савремене арб. диалектологије (с. 125—127.). Остали део третира чисто граматичке партије: етимологију (с. 127—136.), фонетику (136—145.), морфологију (145—147.), образовање речи (с. 148.) и синтаксу (149—150.). Приказ завршује ауторовим посматрањима о задацима који претстоје испитивачима арбанаскога језика.

Из изнесене садржине упада у очи велика несразмерност поједињих глава у том приказу, али се то не може замерити писцу, пошто та неједнакост одговара несразмеру рада око поједињих питања, условљенога, поред осталог, и нашим врло фрагментарним познавањем арбанаског језика у његовим дијалекатским варијацијама.

Мора се нарочито истакнути тачност Јоклових општих погледа у приказу историје арбанаског језика и јасноћу којом је приказао преокрет који је за последњих деценија унела нова школа с Педерсеном на челу, утврдивши да арб. језик, поред велике своје речничке мешавине, ипак није „полуромански“ „мешовити“ језик, ни по својој

фонетичкој, ни морфолошкој физиономији, како се то дуго држало, и како се од научника, и то нарочито оних који се више инцидентално баве арбанаским језиком, понекад још и сада тврди.

Што се граматичких питања тиче, замерке, које се Ј. могу учинити, односе се само на детаљ.

Када се износе резултати који имају, у једној историји науке, важити као дефинитивни, од етимологија смеле би се наводити једино оне које су евидентне или бар *communis opinio*. Међутим, то се не може казати ни за Мајерову еквацију арб. *andere*, 'сан' = грч. ὄνειρος (Ј. с. 131) због необјашњеног *d* —, ни за извођење арб. (*h*)*üll*, 'звезда' од иевр. **sūl*, 'сунце, око', од којега бисмо, прелазом *s* пред *ü* у *š* (в. н. пр. *šüta*, 'набрекле жлезде'), очекивали **šūl*. Запажа се, даље, у Јоклову приказу етимолошког испитивања арб. речника понекад и несигурност у разликовању старог арбанаског лексичког блага од позајмица. Он усваја н. пр. као „несумњиво тачно објашњене“ мишљење Мајерово да је *nīs*, 'почињем' од лат. *initium*, ма да против тога говори арб. *i* према влат. *e*, а, најзад, и околност што лат. *initium* са значењем 'почетак' не долази ни у једном романском језику, док глагол *initiare* — он се налази само у северним итал. дијалектима — значи само 'начети'. Због *I* и *s* не може опет бити тачно ни извођење арб. *šil'eg-i* од **exilacum*, па се међу овом Скоковом и Оштировом етимологијом — он предлаже иевр. **skuelno* [Anthropos VIII, 170] требало одлучити за ову последњу, с којом је у вези и грч. σκύλαξ 'младо живинче'. Да се пак усвоји Thimbovo схватање (IF XXVI, 1. ид.) да је *fjer*, 'папрат' из грч. πτέρυς требало би најпре документовати у арбанаском прелаз *pt* у *f*, а овај се, дабоме, не да доказати. Међу арб. речи туђега порекла не може се сврстати ни *θekere*, иако се оно од Schuhardta па овамо изводи од влат. *secale*, јер ъ место *š* (за лат. *s*) које је дало повода толиким и тако мало убељивим теоријама о судбини лат. *s* у арбанаском — долази још једино у речи *θike*, која засигурно није од лат. *sīca*, в. о том моје *Albanorum. Stud. I*, 13 и д.

Ја мислим да Јокл греши кад тврди да су у арбанаском са сигурношћу констатоване и германске позајмице. Ја не ћу да тим кажем да је то *a priori* немогуће, пошто су Готи, како је познато, владали Северном Арбанијом више од јелнога века (од 396—555 год.), али материјал, на који Ј. упућује (с. 136.) није ни најмање убедљив. Тако н. пр. *fat*, 'муж' које он изводи од гот. *fat* претпоставља (а тако и Мајерово идентификовање арб. *fare*, 'семе, племе' са лонг. *fara*) уске германско-арбанаске племенске везе, а то су све ствари, које би се тек морале доказати.

Нешто арбитрарности се осећа и у приказу резултата арб. историске фонетике, која је, иначе, у сваком погледу, најуспелији и историски најпрегледнији део Јоклове књиге. Где се говори о арб. прелазу *a* у *e* (с. 142 и д.) Ј. оспорава с правом Gelzerov покушај (*Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVII, 260 и д.) да утврди услове те појаве, али он није на правом путу кад мисли да је она исцрпно и коначно објашњена ранијим поставкама W. Meyer-Lübkea. Ње-

овим правилом да се *e* за *a* има приписати прегласном дејству *l'* у *hel'm*, 'отров' = стигнем. *scalmo*) остаје необјашњено *a* уз *e* и понеким арбанаским речима где бисмо према томе закону мали очекиват једино *e*: в. н. пр. *k'ełp*, 'гној' уз *kałp*, *id.* (> рум. *ălbează*, 'maladie du fois chez les brebis'), *bal'aš*, 'коњу или волу а белим репом', 'плав', 'риђ' од иевр. **balnās*, *nal'te*, 'висок': скад. *elt'e*, *id.* итд. Мислим да Ј. такође није у праву кад, напротив, држи ерешеним питање да ли у арб. језику дифтонгира и влат. *e* исто као *ę*. Изводи W. Meyer-Lübkea (*Mitt. des rum. Instituts* I, 24 и д.), на је Ј. упућује (с. 143.), не могу нас вратити старом назирању да су арб. позајмицама из латинскога ова два вокала остала одвојена. Ер од арб. примера са *e* за влат. *e šegete* (од лат. *sagitta*) може ити, због *e* старог арб. *śerp* (од *śierp* = иевр. **serpo*) нова фаза разјег облика са дифтонгом *ie*, како то у осталом допушта и сам *eyer-Lübke*; а да је пак према овој несумњиво старој позајмици *r̥e* италијанског порекла (*verde*), види се јасно из *rjetē*, 'мрежа' од лт. *rēte*. И други пример *tjegule* на којем је H. Pedersen, *Krit. Jher. er die Fortschritte der rom. Phil.* IX, 214 и д. поставио закон да *ie* арб. рефлекс лат. *e* (é î) је, и поред Meyer-Lübkeових извонја, сигуран. На *e* а не на *ę* упућује, наиме, не само итал. *tegghia*, го и стдалм. *takla*, чије је *a* постало од *e* у затвореном слогу: в. *askro* (*crēscere*), *basalca* (*basīlica*), *sanglo* (*sīngulu*). Од *gula* са *ę*, на које мисли Meyer-Lübke, било би у вељотском стало једино **čakla* (од **tjakla*) упор. *scala* (од *astēlla*) и. д. M. G. Bartoli, *Das Dalmatische* II § 448. И *i* у арб. *il'k'* може одговарати ат. *e* (в. итал. *elce* од лат. *ēlicem*), пошто у арбанаском *ie* прелази пред дугим консонантом. Задржао сам се на овом закону зато што се са њим обара и последњи траг ранијега схватања према којему арбанаски вокализам имао карактеристике романског развитка.

Библиографски подаци су тачни и, у главном, исцрпни. Где је зора о морфологији није се смело прећутати Meilletов рад *Sur la flexion du suffixe indoeuropéen de présent *je/o en alb.* у *Mem. de la ling. XIX* (1914) 119 и д. Где се пак помиње Bartolijev покушај (с. I 232, 265) да се утврди паралелизам фонетске еволуције међу арбанаскороманским елементима и јужноиталијанским дијалектима (с. 142.) морало се, због спорне основаности тих погледа поменути радове Cl. Merlo (*Mem. Acad. delle scienze di Torino* LVIII, 149 и д.) и *Bull. de dial. rom.* I, 150 и д.) којима се та теорија лишава важнијих ослонаца.

Више се може замерити Јокловом критичко-библиографском јагању о месту које заузимље арбанаски у кругу индоевропских језика, и то нарочито у погледу на његов генетички нос према трачком и илирском. Док се у приказу рада са чисто граматичких питања осећа да је њихов историк самолан радник, у експозицији овога питања Ј. запада у једну континуацију опречних погледа у савременој науци која је и сувише зоплета да би се могла усвојити, чак и кад се не би превазилазило инице онога, што је око тог сложеног питања досле урађено.

Ја држим да време за формулисање тако одређених по-гледа у питању односа арбанаског језика према трачком и илирском није још на помолу. У првом реду већ с тога што резултати предрадња из области илирске епиграфије и крајња оскудица а и неиспитаност илирских и трачких језичких извора стоје у обратном размеру према замршености проблема узајамних односа међу тим језицима и арбанаским. У мраку пут се може наћи једино тапкајући, али треба и признати да се — тапка по мраку. Међутим, схватити ово питање решеним у смислу Meyерове хипотезе о илирском пореклу арбанаског језика, како то чини Јокл, показује, у најмању руку, једну и сувише велику преданост ауторитетима. Јер, како је познато, то мишљење се не заснива на утврђеним заједничким цртама у арбанаском и илирском језику, него првенствено на гoloјчињеници што данашњи Арбанаси живу, у главном, на територији некадашњих Илира и носе име илирског племена *Ἀλφαροί*, ма да ни једно ни друго не може бити од пресудне вредности у питању о пореклу Арбанаса, пошто је старо племенско име могло лако прећи на позније досељенике. Да заједничких језичких црта међу арбанаским језиком и језиком предлатинских натписа на територији североиталских Венета, које Херодот убраја међу Илире, нема, показао је већ H. Pedersen KZ. XXXVI. Јокл је, према томе, несумњиво у праву кад оспорава венетско-арбанаску језичку заједницу. Али се то не може казати и за све оно што Ј. из тога изводи. Усвајајући данашње опште, од C. Pauli (*Ital. Forsch.* III) изнесено мишљење да венетски језик припада групи *centum*, он издаваја, — поводећи се у том за Педерсеновим становиштем — венетски од илирскога, а држи да овај обухвата арбанаски и месапски. Међутим, венетски се не да одвајати од месапскога не само због поједнаке старе номенклатуре венетских и месапских натписа, него и због граматичких црта, на које је, делом, упозорио већ C. Pauli I. с. 233 и д. Очекивало би се, према свему овоме, да се, напротив, од месапско-венетског, као илирскога, одвоји арбанаски. А и с друге стране, докази језичке заједнице међу језиком месапских натписа и арбанаским, на које се позивље Јокл (стр. 121.) нису поднипошто такови, да би се месапско-арбанаска језичка заједница могла са таком сигурности издвојити са степена једне хипотезе на степен научне теорије. Арб. прелаз *au* у *a* не да се истоветовати са појавом коју сусрећемо у мес. *βάργιας τεῖχος* Buggé, *Bezzenberger Beiträge* XVIII, 195 јер *βέργιος τεῖχης* показује да се ту ради о алтернацији *au* : *a* : *u* којој у месапским, а и у венетским натписима одговара *eu* : *u* (упор. вен. *Βέργιος τεῖχης*, и т. д. Pauli o. с. III. 233 а за месапски, Deecke, *Rh. Mus.* XXXVII, 381). Она се налази и у предлатинским именима, очуваним у латинским натписима на Балкану (упор. и. пр. име *Beusas* : *Busa* Liv. 22, 52 док те алтернације нема у арбанаском где је *eu* дало само *e* (в. *deša* од **ǵe̚us-* : грч. γέεω) као — у трачком *ξετροίας ἡ γέτρος* (ка *χίως*). Ни услови прелаза *o* > *a*, за које мисли P. Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache*. 266., да се налазе у месапским именима лица као *Dasimas* нису идентични са арбанаским. Како је

казао Meyer-Lübke (*Mitt. des rum. Inst.* I, 23) једино је постаје арбанском *a*, док се, о губи и то преко фазе *u*, како то очевидно показује н. пр. *šteg-u* „пролаз“ (иевр. **stójgho-sò*) где се о увало под споредним акцентом. А и то одговара, опет више зчикоме где имамо *Auluzanu*, или *τάφος* : грч. *πόθος*. Ако има, дакле, арбанаским фонетских црта које указују на старе балканске језике, се има у првом реду водити рачуна о онима, које се, као у ѕанском, налазе и у трачком. Поменуте црте нису наиме једине, а упућују на трачки који је у осталом засигурно са *тешким* језиком, и арбанаски. Шта више, изгледа да је и еволуција прајезичких *ијалатних* гутарала у трачком идентична с арбанаском тј. да се, у арбанаском језику, ту очувала првобитна разлика чистог велара лабиовелара (в. о том моје *Guturalne probleme* у *Belićevu Zborniku* (с. 185—196) чим би, ако су моја извођења тачна, ова група џних језика заузимала, у том погледу, оно централно место, на упућује и њен географски положај.

Узме ли се све то у обзир, а не сметне с ума да се и остала месапски језик на етимолошки врло нејасном материјалу докумен-
зане арбанаске језичке црте ($bh < b$) налазе, како је познато, и у јаком, остаје за илирско порекло арбанаскога, у главноме, један јмент, тј. месапско-арбанаске лексикалне паралеле. После свих ентих језичких црта, које говоре у прилог уске језичке сродници арбанаскога и трачкога, лексичке паралеле међу арбанаским месапским могу се лако објаснити као реликти очувани у језику њих арбанаских досељеника. Другим речима арбанаски се имају рати као трачком блиски дијалект с којем се огледа извесни јаски утицај. Истина, и Јокл држи да су „и Трачани имали удела бразовању арбанаског народа“ (стр. 188.). Али негово становите, у погледу хронолошких односа међу трачким и илирским јасм мора дати повода одрешитом пратусловљењу. Јокл усваја, је, мишљење археолога С. Patscha, *Thrakische Spuren an der Donau u. Jahrestage des öst. arch. Inst.* X, који држи да је трачко јавништво на западу балканског полуострва било старије илирскога. Ја мислим да је то мишљење из основе потпуно, и да се обрнута релација има узети као основица по њу постанка арбанаскога језика. Свакако је још преурањено ати питање, када су Трачани дошли на југозапад Балкана, али је ми се чини сасвим јасно, т. ј. да је илирски слој старији од њега. Резултати Пачових топономатичких студија су по мојем јењу, исто тако непоуздани као и метод којим он ради. Јер из а да се нека имена места налазе на истоку (дакле у историској неоспорној трачком делу) и на западу балканског полуострва, то искаже као нужна последица да је порекло тих имена трачко. Ји се, служећи се тим и сувише упрощеним методом могло јити и обрнуто, тј. да су та имена илирска, а илирски супстрат и на ју балканскога полуострва старији од трачкога, све док се за тај не докаже да имају специфичне трачке језичке особине. А тога није дао. Из низа „трачких имена на западу“, којим он оперише,

како он каже, „са опрезношћу првог покушаја“ има, свега, један једини топономастикон, којему би се могла приписати извесна важност. То је *Thermidava* Ptol. II 16, 9 чији се други саставни део налази у трачком *dēva* : *dava* у *Pulpudeva* и сл. Међутим, може врло лако бити да се ова реч не има изводити од иевр. *dhā* —, него да је она, како је то већ H. Hirt запазио (в. *Die Indogermanen* II, 300), идентична са кариским, дакле алогеним *teba* „клисура“, на што, осталом, упућује и географско распостирање имена: Θῆβαι (Бојтија) анат. Θήβη Fick, *Vorgriech. Ortsnamen* 78, St. Byz., *Teba clivus* (Reate) Varro, *De re rust.* III, 6. Тај се географски момент мора истакнути и за оцену значаја топономастичких подударања међу балканско-илирском и јужноиталском (месапском) територијом, пошто се велики део тих имена, који се обично схватају као специфичне илирске, шири по свем прединдоевропском средоземном базену. Упор. и F. Ribezzo, *Riv. indo-greco-ital.* IV/1—2, 83 sgg., IV/3 — чију је значајни рад по том питању, изгледа, остао незапажен о Јокла. У вези с тим мора се нарочито подвући још и то, да се и географско распостирање неких речи које су заједничке арбанском и месапском обухвата и области језикâ, с којим арбанаски засигурно нема сродничких веза, па да је, према томе, могућно да се и овде ради о у арбанаском очуваним речничким реликтима предарбанаскога слоја, чија се језичка припадност ка индоевропском даје много лакше тврдити, него ли доказати.

У питању је, најзад, да ли је и досадање језичко испитивање имена лица у венетским и месапским натписима и латинским написима балканског историског Илирика ишло увек методски сигурним путем. Опажа се, наиме, да се у илирскоиталским написима јављају имена која се поклапају с именима етрурских написа и латинских написа некдашње етрурске језичке територије. Да ли та имена имају схватити као резултат старог померања Етрурчана или као одраз експанзије њихове културе? Поређење тих имена са нелатинским именима других језичких зона ставља и даље, у погледу на неиспитани илирски патписни материјал, и пред нова крупна питања и врло сложене могућности објашњења подударања, која изискују, пре свега, детаљна ономастичка испитивања.

Ја сам у почетку овог реферата окарактерисао велику вредност ове Јоклове књиге и замерке које сам изнео не имају и не може да јој одузму ишта од њене вредности. Док год не узимамо исту ризику арбанаску граматику — а од тог смо врло далеко, јер она и предрадње о појединим питањима, и јер је сам материјал, нарочито у погледу на старе текстове и на савремене дијалекте, још увек недовољно испитан — по овом ће Јокловом делу имати се ориентише сваки који хоће да уђе у питања арбанаске језичке историје. Што се пак тиче илирског питања, мораће се загурно ударити другим путевима.

Београд.

Х. Барић

MAX VASMER, Studien zur albanesischen Wortforschung. (Acta Commentationes universitatis Dorpatensis. B I. i.). Dorpat 1921, p. 1—71. 8°.

Арбанаски је речник, како је познато, сав испретуран түђим ементима. За то је, природно, најпрече да се издвоје позајмице са старог лексичког блага. То је, како Фасмер у предговору своме ду каже, био и њему првенствени задатак у овом раду. Методски ј програм не претставља, у истину, никакву новину, али Фасмер жи да је то требало ипак нарочито подвучи, пошто је, по његовом мишљењу, новија школа пустила из вида студиј позајмица

те мере, да је чак дошло до постављања закона о развитку зрих арбанаских језичких промена на основу речи које су — то љесмер мисли доказати — сасвим рецентне позајмице из околних ика.

Толико у предговору. Међутим, што се самих етимолошких илога тиче, не може се, на жалост, казати да је овај албанолошки венац познатог словенског филолога донео позитивних резултата јављеном правцу. Шта више, у претежном делу његових извођења, то има места, која би се могла усвојити. А и иначе ова публиција даје, како ћемо видети, утисак на брзу руку набачених јележака и комбинација. Али то није једино што се после његовог толико речитости изнесеног програма врло неугодно доимле.

Има, наиме, међу његовим етимологијама, велики број њих, је су свакоме који се арбанаским студијама бави — поодавна знате. Тако се н. пр. несумњиво тачно извођење арб. *bel'bits^ε*, „ста слатководне рибе“ од слов. *bělvica* налази већ код G. Pascu, *fa rom. III. 56* (в. и *Beitr. zur Gesch. der rum. Phil.* 1920 с. 73). Исто то као и Ф., али много времена пре њега је и L. Spitzer, *Mitt. rum. Inst. an der Univ. in Wien I.* (1914), насупрот Јокловом извођењу арб. *pod*, *pode* од лат. *podium* (*Stud. zur alb. Etym. u. Wörte* 133), идентификовала ту реч са слов. *pod*. Од Spitzera је такође (I. с. 327) објашњење арб. *s^εpat^ε* укрштајем *sappa* + *lopata*, које се, као новина, налази код Фасмера у нарочитом оделку.

Фасмер је израдио ове своје студије у врло тешким прилицима, у Дорпату, далеко од својих текстова и од својих забележака (предговор с. 2.) и та околност може и мора да бар донекле објасни чијеве, као што су ови које сам поменуо, а који би се лако могли јужити. То оправдање мора да важи и кад он изводи, после *zīganda*, *Jhber. des rum. Inst. XII*, 109, који то исто каже, арб. *k^εk^ε* од рум. *ghiogă*. Али ни такови случајеви нису изузетни да износи познате ствари и кад се налазе и у оним делима, које је несумњиво имао под руком. То је н. пр. случај где износи ернативно мишљење да би *kl^εok^ε* могло бити и од срп. *kljuka*, је наводи K. Štrekelja, *Zur slav. Lehnwörterkunde* 28 и ако он ради на другом месту помиње (с. 55.). Тако није било излишино, извођењима о арб. *pal'ts^ε* (с. 47.) које он пореди са лит. *pilnas*: ид. *rūnas* поменути Oštirova разлагања, у *Wörter und Sachen* 18 који су Ф. у морала бити познати бар по *Indogerm. Jahrb.* IV. 109,

који иначе наводи. Непотребио је било, даље, износити еквацију, арб. *l'eš*: грч. λάχνη, јер она стоји већ у мојим *Albanorum. Stud. I* (1919), 47. а то исто вреди и за етимологију арб. *l'ak*, шкропим¹ (Ф. 37.) из **qolq-*, l. с. 45—46. Најзад, ни оно што Ф. износи као ново у погледу на арб. *kur*, где 'камо' није ново. Јер да та реч није латинска позајмица, како је мислио G. Meyer, *Etym. Wb.* s. v. — он је изводи од лат. *quā horā* — показао је већ H. Pedersen, *Alb. Texte* (1893) 145, 1.; в. и *Vergl. Gramm. der kelt. Sprachen* I 127; па Brugmann, *Grundr.*² 212, 350 где се упућује, у погледу на основу, на арб. *ku*, где', а у погледу на суфикс, на лит. *kur*. Цела литература по тој речи сабрана је од Jokla у рецензији о Weigandову арб. речнику где се погрешна Мајерова етимологија понавља (*Anz. für idg. Sprach- und Altertumskunde* XXXV [1915] 36.). В. у осталом, и P. Person, *Beitr. zur idg. Wortf.* 958.

Ново је, у погледу на туђе речничке елементе, што Ф. покушава доказати да у арбанаском има и протобугарских елемената. Међутим извођењу арб. *dose*, 'свиња' из буг. *doxs* (s. 13.) — по Миколи, у особним именима *Dox* и *Tudor Doksovъ* — противи се арб. *s* уместо очекиваног *fs*, јер ова гласовна промена обухвата и врло позне елементе, док у рецентним позајмицама група *velar + s* остаје неасимилована. (За културноисториски момент, в. Vambery 4. *A magyarok eredete* 291 и д.). Није више успео, по мом мишљењу, ни Фасмеров покушај да утврди старороманске далматске позајмице у арбанаском, ма колико то a priori и било могућно. Арб. *sküt* се може наиме, и не прибегајући тој хипотези, објаснити укрштајем *skut* (од итал. *scudo*) и *šk'üt* (од лат. *scūtum*), и то тим пре, што се сва три облика налазе у једном истом дијалекту, тј. у скадарском в. R. Helbig, *Die ital. Elem. im Alb.* 44 и 9. Ни за објашњење *k'* (место *k'č*) у *kermil*, 'пуж', које Фасмер с правом изводи од грч.-лат. *ceramida*, 'ид.', такође не треба залазити у стародалматински, где веларно лат. *k* остаје, јер је много вероватније да се ту ради о укрштају *k'ermil* са арб. синонимом *katšamil*. Ни онде, где Ф. иде за тим да новим аргументима поткрепи извођење извесних арбанаских речи из туђих језика, не може се казати да је сретније руке. То важи и. пр. о његовим извођењима у прилог Meyer-Lübkeова мишљења да је арб. *fšat*, 'село' од влат. *fossatum*, 'опкоп'. Примери као *gradъ* са значењем 'тврђава' и 'варош' (в. више о том Bogrea, *Dacoromania* I (1921) 353.) показују само да реч за насеље може значити, по свом пореклу, и војни објект. Али да се то у конкретном случају примени, требало је показати, да су арбанска села настајала око опкопа војних утврђења, а то Ф., дакако, није ни покушао. Исто је и са Фасмеровом етимологијом арб. речи за 'лисицу', *del'perē*, коју Ф. изводи од лат. *vulpes*, јер разлози, које је G. Meyer, *Alb. Stud. IV*, 16 изнео против идентичног Buggeова покушаја (Bezz. *Beitr. XVIII*, 165) важе и за Фасмера, који то опетује.

Некоје од нових етимологија су зацело погрешне. *karare* се не може изводити од лат. *carraria* (с. 26.) пошто се за лат. *ari* очекује *er-* (в. *k'er* од лат. *caries*), а и сама чињеница што се *karar-*

ходи једино у калабрискоарбанаском указује јасно на то да се рекло те речи има потражити у кал. *carrare*. Због *ri* (уместо *li*) је убедљиво ни извођење арб. *egre*, *egēr*, диваљ' од грч. ἄγριος, id. (15.) и д., јер тај прелаз обухвата, како је познато, и врло позне зајмице. Фонетске тешкоће, које се супротстављају еквацији б. *katšer*, сваља' и ст слов. *kotora* f. ,id.' (с. 28.) су пак, бар за мене, савладљиве, а ни Ф. изјава да му гласовни односи нису јасни, ће, мислим, много допринести вероватности те етимологије. Има у Фасмерову раду и грешака друге природе. С обзиром

то да је арбанаски језик очуван само у врло позним извома, од велике су важности старе арбанаске речи очуване у ицима суседних народа, а нарочито у консервативном румунском, је врло често очуван старији арбанаски облик, који може бити пресудан за етимологију. Ни о том Ф. не води доволно чуна. Тако је очевидно да је његова, првидно тачна етимологија арб. *kik'elī* f. ,врхунац' (ка и евр. **kīko-* у нашем *kičiti se*, ивнem. *igel* с. 35.) неодржљива, чим се узме у обзир и рум. *Chicere*, са које не указује на старо *ki* од којега би у румунском били пошло *ci-*. Тако исто је очевидно да је немогуће и Фасмерово извођење арб. *re̥oi*, поток' об буг. *poroj*, ма колико то писцу изгледало идентично, чим се узме обзир рум. *răgăi*, на које се он никако не врће, а због којега се арб. реч. мора раставити од бугарске.

Фасмерово одређивање порекла арбанских туђица представља, често, само могућности, а често пута се оне заснивију на мој хомојофонији. Тако се, поред грч. μέσσεων, μέσσεων, тањир' (44.) могло поменути као можебитни извор арб. речи *misúr* тањир' и мрум. *misur(ā)*, id., док су извођења о пореклу гег. *tsérk* — с' — од ром. *mēr(y)la* под утицајем слов. *crn* (с. 62.) — чисто вероватна. Ни сигурност, којом Ф. изводи арб. *vrāne*, црн' из слов. *vranъ* није тако заснована као што он држи, пошто је елаз - *n* - у - *r* - у тоск. *vrerēt*. предсловенска појава. А кад би се, о до сада ничим није утврђено, и дало доказати да је та појава ухватила и најстарији слој слов. елемената у арбанаском, опет арб. реч не би могла изводити из словенскога, пошто би се живало поред такове старине један арбанаски рефлекс са још извршеном слов. метатезом као н. пр. у (*dalt*, ,длето': *dláto*, ич. *bájim*: *slama*). У осталом, већ је Miklosich против извођена арб. речи из слов. навео околност да се у слов. *vran* не каже за човека ни за облаке, као што је то, ипротив, случај у арбанаском, в. Alb. *Forsch.* I, 37. Фасмерова тврђња да је арб. *ros'* патка' јужнослов. порекла, наилази, пак, на ту тешкоћу, што имера за арбанаски прелаз акцентованог *o* > *a* у доба словенскога щаја на арб. језик нити има, нити икако може бити, пошто је таја завршена још у предлатинској епохи арб. језичне историје. Задржавајући се на арб. речима, које Ф. изводи из словенства, морам још истакнути да је неприхватљива и његова етимологија арб. *dorberi*, благо, ,стадо' ,стока'. Он изводи ту реч од в. *dobro* — од кога би у арб. било настало **dobr* или **dobr'*,

па онда образовано као арб. *bokeri* f. „бронак“ од *bok* — али пушта из вида да се *dobro* са значењем „речис“ не налази ни у једном словенском језику. Не стоји боље ни с његовим доказивањем да је арб. дублета *gamul'*: *magul'* словенског порекла. Он држи да је *gamul'* метатетички, а *magul'* старији облик, па га изводи од слов. *mogyla* и тражи везу ове речи са — стслов. *vel'moža*, *mogo* и сл., упућујући на семантичку паралелу у стинд. *bhūbṛt-* са значењем „кнез, краљ“ и „брдо“. Што се образовања речи тиче, он мисли да је ту основа *mog-* проширења суфиксом *-yla*, као у *kobyla*, али смеће с ума да је овај пример и сам усамљен.

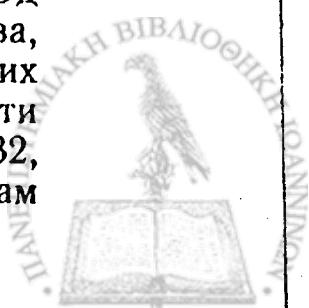
У питању узајамних односа међу арбанским и суседним језицима, словенски утицај на арбански и обрнуто је, сразмерно, понајмање испитан. И с тога је било очекивати у једном програмском арбанолошком раду једног слависте, који у арбанаска етимолошка питања улази првенствено с намером да испитује позајмице, извесних резултата сем у лексичком и у фонетском погледу. Истакнуо сам Фасмерово неосновано претеривање у погледу на речничке позајмице, али морам подвучи да ни фонетски Фасмерови покушаји у том правцу такође не могу да убеде. Тако он држи, на основу арб. речи *pł'eme* да се је у арбанском језику *v* изменило у *m*. То је одиста ново, али и несумњиво погрешно, пошто других примера за ту промену нема, а већ је Miklosich, у *Slav. Elem.* 29. (в. и G. Meyer, *Etym. Wb.* 345.) казао, што се самог *pł'eme* тиче, да та реч није од *plēvna* него од слов. диал. *plemta*. То истичем, јер се на том Фасмерову „закону“ о прелазу слов. *v* у *m* у арбанаском језичком развитку заснива и његова аргументација против извођења арб. *għanik*, *għanik*, grosser Stein beim Herde zum herauflegen der Holzscheite, из *glavná*. У осталом та Јоклова етимологија, коју он оспорава, има и ту предност што је и сематички беспрекорна, док се то заиста не може казати за његово извођење арб. речи из бур. *klānik*, срп. *klanac*.

Доста су бројни и Фасмерови покушаји етимологисања старих арбанаских речи, али и они, на жалост, дају понајчешће оправдана повода противусловљењу. Тако, у погледу на његово објашњење арб. *rave* f. „праг“ — он га пореди са стслов. *rovъ* — није разумљиво како се очувало прајезично међусонантско *-v-*, када се медије, како је познато, губе чак у речима — старосрпског порекла, в. *Berat* од *Bělgradъ*; извођењу арб. *nes* „сутра“ од *en-đči* „у брзо“ противулови већ *s* (у место *đ* за међусонантско *-đ-*). И онде где по која комбинација изгледа доста убедљива, питања, која су у вези са дотичном речи, нису разрађена. Тако је у погледу на арб. *jetę* f. „живот“ — по Ф. сродно са кимр. *oet*, — требало пречистити с тим, да ли се арб. реч може довести у везу са романским облицима, као фурл. *yete*, енг. *eta*, које W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 251. 3, заједно са мак.-рум. *étă*, изводи од * *ae(v)ita*, образованом према * *aevitas* као *juventa* према *juventas*.

Израђених нових погледа на историску фонетику или арбанаско образовање речи у овом раду нема. Изузетак чини Фасмерови покушај, да покаже да у арбанаском *a* одговара невр. *n* *m*. Међу

тим, то је његово мишљење погрешно, као што је, незасновано и његово мишљење да има свега један арбанаски рефлекс иевр. назалних сонанта.

Од примера, на којим Фасмер заснива своју тезу, да је *a* арбанаски рефлекс иевр. назалних сонанта нема ни једнога који ји уистину могао важити као сигурна потврда за ту претпоставку, да да Фасмер с њом оперише као са утврђеним језичким фактом. Сапитални Фасмеров пример је *štate*,⁷. Он одбацује Мајерово ишљење (*Alb. Stud. II*, 332. III, 42.) да је *štate* (од ранијега **štetē*) налошки облик према *gaštē*,⁶ и мисли да је облик са *a* исконски, ошто би, по њему, **štetē*, да је икада постојало, у погледу на било нашло такав ослонац у *tetē*,⁸ да би аналошко дејство блика *gaštē* било сасвим искључено; шта више, по Фасмерову ишљењу, било бу од изолованог *gaštē* у том случају постало **geštē*. Ваја Фасмерова аргументација је, међутим, из основе погрешна. Релаз иевр. *ō* у *e*, које претпоставља *tetē* (од **oktō-ti*) обухвата, ико је познато, и речи латинског порекла у арбанаском, па се *e* у *tetē*, образно томе, јавља тек у познолатинском периоду арбанаске зичке историје. Према томе не може, дакле, бити говора о томе би арб. реч за ,⁸ била подржала *e* у *štete*, кад у њој самој још је било *e* за старо *ō*. Тим отпада не само овај, по Фасмеру ајевидентнији“ пример за *a* од *n*, него и свака доказна снага б. *zet*,²⁰: лат. *viginti*, стинд. *viçati-*,²⁰, које Фасмер држи другом последњом „сигурном“ потврdom свог „закона“. Јер, да се усвоји његово мишљење према коме би *e* у *zet* постало од *a* услед преасног дејства крајњег-*i* као у *k'en*, „псета“ од **cani*, требало би, иродно, најрпе утврдiti, да је то претпостављено *a* и — постојало. То се на основу *štate*, чије је *a*, како смо видели, аналошко, пошто не може држати доказаним. Да је, напротив, *e* у *zet* иста исконски арбанаски рефлекс прајезичног назалног сонанта, сизлази евидентно из других примера. Ја нећу да наводим примере *lēftē*, *lēhte*, „лак“, које би се могло схватити и као суфиксом проширено лат. *lēvis*, или *pesē*,⁵, које се може врло лако и ључије објаснити, или *etēn*, „име“. Али морам још једном подвући и судну вредност *e-* у *esełē*, „трезан“: *sil* = „ручак“, *eđełē*, „на таште“, „јело“, чије *e* засигурно одговара прајезичком *n* у грч. *α-*, I. *in* итд. [в. *Albanorum. Stud. I*, 59 и д.], а које Фасмер, не умем зашто, никако и не помиње. Али замерке, које се смеру морају учинити у погледу на његова извођења о арбаким рефлексима прајезичких назалних сонанта, нису овим исечене. Он не оспорава само тачност горње поставке, него држи зорним и учење да се, поред *e*, за **n* у арбанаском находит и *in* за језично *o-n*. Ни ту Фасмер, засигурно, није на правом путу. Од и, које су досле изношene као потврде тог арбанаског заступства, им да арб. *grunde* f., „мекиње“ остаје, и после Фасмерових изјења, сасвим сигуран пример. Да се та реч не да одвајати днем. *grand*, „пшеничне мекиње“ (G. Meyer, *Etym. Wb.* 132, okl., *Stud. zur alb. Etym. und Wortbild.* 25.) не оспорава ни сам

Фасмер; његова објекција да би се *up* могло схватити као позноарбанаска „измена ранијега *an* пред нагласком“ не може да то обескреши, јер овај „нови гласовни закон“, који Фасмер са извесним колебањем поставља *ad hoc* за овај случај, лебди потпуно у ваздуху. У погледу на *tund*, „дрмам, мичем“, које Јокл (l. c. 91.) држи старом арб. речи, Фасмер се за љубав своје хипотезе враћа објашњењу те речи од лат. *tundo*, „гурати“ као „сигурнијем“. Он губи, међутим, из вида да то објашњење претпоставља прелаз латинског глагола у арбанскую конјугацију без *n*, док потврда за то у арбанском нема. В. Н. Pedersen, *Krit. Jahresber. über die Fortschritte der roman. Phil.* IX. 1, 211. Арб. *škunt*, „тресем“, које је довођено у везу са рум. *scoate* је, како је показао већ K. Treimer, *Mitt. des rumän. Inst.* I, 356 ид., реч сродна са лат. *quatio*, а да се тај облик има као стара арбанаска реч заиста рашчланити у *š-kunt* показује очевидно симплекс *kunt* у префигованим облицима *per-kúnt*, „зивам“, *Pε-kunt* итд. Уз ове примере, који засигурно нису позајмице, иде и *mund*, „могу“: ствнем. *muntar*, „чио“ (N. Jokl, l. c. 58), а можда и *bungu*, „храст“, које се може са грч. πάχνης, „дебео“ стинд. *bādhāh*, „јак“ свести на прајез. **bhñg/gh-*, претпоставивши исту ону измењу значења која се налази у односу између англс. *trum*, „чврст“ и иевр. *dāxru*, „дрво“; в. и моја извођења о арб. *štrunge* стр. 154. овог броја *Arhiva*.

Још једна опаска. У албанолошкој литератури владала је досле ἀγαθή, ἔρις. Улазећи овим својиш радом у невелики круг раденика у области испитивања арбанаског језика, г. Фасмер као да је ишао за тим да учини један изузетак, заузимљуји према овој доброј традицији у својим етимолошким и граматичком покушајима, које смо горе охарактерисали, један агресиван став. И како и у науци треба рачунати с темпераментом, та би се борбеност лако дала и схватити и подносити, кад би она, у ствари, водила некај методској обнови или бар била оправдана позитивности извесних резултата. Међутим, г. Фасмер, коме заиста нико неће моћи оспоравати извесан темперамент, имаће још да савлада све оне тешкоће које се, природно, испречавају свакоме, који прилази олако проучавању једнога језика, који му у својој грађи није још довољно познат.

Београд.

X. Барих.

NORBERT JOKL: *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen.*¹ Berlin u. Leipzig, Walter de Gruyter & Co. 1923. XI + 367.

Ova važna najnovija Joklova publikacija, коју су поратне не-даće дugo задржали, изашла је након у Streitbergovoј i Sommerovoј zbirci *Untersuchungen zur idg. Sprach- u. Kulturwissenschaft*. У нjoj u glavnom nastavlja Jokl svoj dosadanji rad u oblasti albanologije.

¹ Povodom ovog Joklova dela изаћи ће у идућој свесци „Arhiva“ моја студије „Iz arbanaske jezičke i kulturne istorije“, где ће се приказати индоевропски део проблема, у које писац у својој важној knjizi улази. H. B.

Ispravlja etimologički rječnik Meyerov i daje nove etimologije. U ovom pravcu on poravnava nove putove. Etimologički nazori Meyerovi doveli su do toga, da se albanski jezik smatrao neke vrsti mješovitim jezikom i precjenjivao se tuđi elemenat u njemu. Joklova etimologička upoređenja dovedoše već sada do toga, da se mnogo više procjenjuje ide. baština u alb. jeziku. I ova knjiga njegova donosi rektifikacija u ovom pogledu, kao n. pr. kod *nip*, *mbesë*, *martoj*, *kl'umësht* i t. d., koje smo dosele držali latinskim tudicama.

Nakon njegovih istraživanja može se na alb. jezik gledati na isti način kao na rumunjski. I u ovom se jeziku danas mnogo više naglasuje latinski, negoli pozajmljeni elemenat.

Pored toga daje Joklova nova knjiga brojne rektifikacije etimologičkih istraživanja drugih, kao Bugge-a, Barića, Vasmera i dr., a potvrđuje fonetske rezultate Pedersenove.

U metodološkom pogledu pridržaje Jokl pri etimologisanju dosadanji klasički metod u ide. poredbenoj nauci: tačno i rigorozno upoređenje glasovno, morfološko i semantično. Pored toga daje i on svoj tribut novijim nastojanjima, da se komparativni metod produbi proučavanjem stvari, na kojé se riječi odnose. Povijest riječi i on spaja s poviješću stvari. Ovaj put je n. pr. kod ispitivanja albanskih izraza za srodstvo upotrijebio u izdašnoj mjeri i pravnu nauku.

Napose pak u pogledu etimologisanja u alb. oblasti drži se ispravnog gledišta, da za alb. riječi treba najprije potražiti paralele, srodstvo, osnovu i izvedenice u alb. jeziku, prije negoli će se pristupiti upoređenju s drugim ide. jezicima. Pored glasovne analize daje svaki puta i morfološku. Geografski metod, koji se s velikim uspjehom upotrebljava u romanistici, nije još oproban u ide. poredbenoj lingvistici², pa ga ne upotrebljava ni on. Ove karakteristike Joklova rada pokazale su se već u prvoj njegovoј zbirci, što ju je izdala bečka Akademija. U još se jačoj mjeri ističu u novoj.

Kao i u studiji o riječi *katun*, tako i sada priklanja osobitu pažnju vezama albanskim sa balkanskim jezicima, osobito s Rumunjsima. S toga ima njegova nova knjiga veliku vrijednost za izučavanje t. zv. balkanskih riječi, t. j. onih, koje se ne nalaze samo u albanskom, nego i u ostalim balkanskim jezicima. Za slavistiku ima njegova knjiga osim toga još posebno značenje radi toga, što kod upoređenja uzima osobiti obzir baš na slav. jezike.

Nakon ove opće karakteristike Joklova rada dozvoliću sebi neke napomene, koje se odnose poglavito na one riječi, koje su u albanskom latinskoga podrijetla i na t. zv. balkanizme. Slijediću red stranica.

P. 6. Joklova je zasluga, što je protumačio akcenat u srp.-hrv. *köpil(e)*, adj. *köpilan*. Ovaj se akcenat osniva na alb. nom. * *kópil'*, dok sadašnji alb. akcenat *kopil'* potječe iz akusativa. Šteta je samo, što nije uzeo u obzir i akcentuaciju rumunskih oblika te vokalizaciju bugarskih i grčkih. Isporedba s ovim oblicima jasno pokazuje, da je

² Glavne principe ovoga metoda daje sada i ilustrira ih sa mnogo primjera G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et méthodes*. Montpellier et Paris 1923, p. 29 sq.

ova balkanska riječ došla iz albanske jezične sfere. Rumunjski jezik ima oba akcenta. U značenju ‚dijete‘ naglasuje rum. kao i alb. isti slog *copil*, *copilă*. Prema tome bi izgledalo, da su ovu riječ uzeli Rumunji od Arnauta i da su značenje samostalno dalje promijenili, kao neki romanski dijalekti što promijeniše *mulus* ‚bastard‘ > ‚dijete‘ RE W 5742. U značenju ‚bastard‘ imaju Rumunji isti naglasak kao i srp.-hrv.: *cópil*. Iz ovoga bi opet izlazilo, ili da su Rumunji posudili ovu riječ u ovom značenju od nas ili da su je nezavisno posudili od arnautskoga nominativa. Dvostruka akcentuacija pored druge vokalizacije nalazi se i u grčkom *χόπελος* (Stephanus IV 1810) ‚spurius‘ = srp.-hrv. *köpil* = rum. *cópil*, novogr. *χοπέλη* sluga, *χοπέλα* ‚jeune fille‘ (= alb. *kopil* = rum. *copil*, *copilă*), odatle izvedenica *χοπελοῦσθα*. Srp.-hrv. i rum. akcenat na prvom slogu dolazi i u bugarskom *кóпелчя*, odatle *kopelák* spurius. Mjesto *i* u rum., srp.-hrv. i alb. obliku imamo ovdje *e* kao i u grčkom,isto tako i u *κοῖελη* (Miklosich, Lexicon palaeosl. 302), deminutiv *копеличишть*. Ovo *e* > *i* će se tumačiti kao i u *nip* iz ak. *nipnē* (Meyer s. v., a to prihvaća i Jokl). Prema tome se je u grčkom sačuvao pravi nominativni albanski oblik, a srp.-hrv. i dijelom rum. sačuvaše samo nominativni akcenat, dok vokal uzeše analogički, kao i Arnauti iz alb. akusativa.

P. 18. Ne mogu se složiti s Joklom, kad prihvaća dosadašnje mišljenje, da geg. *djemən* ‚đavao‘ potječe iz *daemōn*. Kako se iz Weiganda, Alb. Gr. p. 25 vidi, *djemən* (neodređeno), *djemnit* (određeno) je plural od *djał* < *diabolus*. Ovaj je plural samo na prvi mah nepravilan. Zapravo je on sasvijem pravilan, ako se uporedi sa pluralom od *djal'ɛ* ‚dječko‘, koji glasi pored *djel't* i *djel'm* i (sa ispadanjem od *l'* pred *m*) *djem*. Ove posljednje oblike daje Weigand o. c., a potvrđuju ih Meyer p. 60 i Pekmezi p. 93. Iz pluralne osnove, kao i kod Rumunja (*băetan*), izведен je *djel'mós* pored *djal'oš* ‚dječak‘ (Pekmezi p. 89). Ja tumačim oba ova plurala kao t. zv. dvostrukе plurale, upravo onako, kako je Pedersen protumačio pluralno *-a* < *-ɛ* + *e*, koje tumačenje i autor preuzimlje, i kakovi su još plurali *püje*, *šelgje*, *bregje* i t. d. G. Weigand p. 23 i Pekmezi p. 90. Samo je ovdje sufiks kolektivnoga značenja za produljivanje osnove (cf. Pekmezi p. 91) došao dva puta na osnovu, koja je pored toga doživjela još i prijeglas kao n. pr. i *kunat* pl. *kunetəna*, *vętā* pl. *vęlezəna*. Na preglašenu osnovu došao je dakle dva puta (drugi put nakon disimilacije, jer se zaboravilo, da je *m* nastalo od *n*) isti nastavak *djel' + en + en*. Samo je prvo *n* radi disimilacije *d — n* > *d — m* prešlo u *m*. Da ova disimilacija postoji u alb., kao što postoji u srp.-hrv. (isp. tur. *beden* > srp.-hrv. *bedem* i t. d.), dokazuje *čenit* < *stimare* u Permeti (Pekmezi). Isp. i ime arnautske rijeke *Drim* pored *Drin* = alb. *Dri* (Ak. Rj. II 780) = Crni Drin, koji se u starije doba zvao *Drilōn*.¹ Potvrdu za ovu disimilaciju

¹ Δρίλων, Δρίλωνος PW V 1707. Ovi su oblici zacijelo nastali na osnovu disimilacije *n — n* > *l — n* iz * *Drinōn*; -*ων*, -*ωνος* u grčkom obliku stajaće u vezi sa alb. akusativom * -*An*, cf. Jokl IF XXXVI p. 100 sl.. tako da se grčki oblik zapravo osniva na praalb. akusativu * *Drin-An*. Vara se Patsch l. c., kad misli, da su oblici *Dirinus*, *Drinius*, *Drinus* skrivili prepisivači možda pod uplivom sjeverne Drine.

u alb. deklinacionom sistemu nalazim još u geg. *del'me* za toskičko *del'e*. Gegički je oblik, kako je Jokl često puta imao prilike izvrsno opaziti, singularizirani plural. Od pluralne osnove je izvedeno *del'muar* *del'mjér*, 'ovčar' (Meyer p. 63.).

P. 27 sl. Dopuštam, da se prema Joklovu izvođneju alb. *nip*, 'nećak', *mbesë*, 'nećakinja' mogu tumačiti i iz ide. sredstava i da ne moraju biti posuđene riječi iz lat. jezika. Prema tome bi ja mogao revidirati svoje mišljenje u Pojavama p. 87, i reći, da je *nepotia* na latinskim natpisima provincije Dalmacije riječ, koja je došla u vulgarni latinitet ove provincije iz ilirskoga. Uza sve to ja ћu reći, da je i kod ove riječi autor mogao resonirati isto onako, kao i kod *płas* = *polača* < *palatium* na str. 93, t. j. da je nemoguće *mbesë* rastaviti od *nepuča* (u Boci *nēbuča*) i rum. *nepočaă* i da se *nepotia* na natpisima, koja je izvjesno temelj ovim dvijem riječima, dade sasvijem lijepo protumačiti iz latinskih jezičnih sredstava i da nema ama baš nikakve potrebe misliti na ilirsku posuđenicu. Osim u Dalmaciji, gdje je na natpisima obilno potvrđena, dolazi ova riječ još jednom na natpisu u Tomi (Konstanță), dakle izvan Illyricuma, CJL III 6155. Nikako se ne može reći, da se u Dalmaciji čita samo na onakvim natpisima, na kojima dolaze ilirska epihorska imena. Takov je natpis samo jedan jedini iz gornje Cetine, gdje se je sačuvalo najviše ilirskih epihorskikh imena. To je CJL III 2756 (Vrlika). Tu neka Ilirka imenom *Zaiio*, kćи nekoga *Siala* (gen. *Siali*) postavlja svojoj osmogodišnjoj nećakinji (*nepotiae*) *Seiioni* (dativ) spomenik. Na svim ostalim natpisima imaju osobe, koje postavljaju spomenik, i nećakinje, kojima se postavlja, latinska ili grčka imena. Međutim ovo epigrafsko i onomastičko resoniranje još ništa ne kaže, da li je riječ *nepotia* latinskoga ili ilirskoga podrijetla, isto tako postavljač natpisa u Tomi mogao je potjecati iz Dalmacije. Ovdje odlučuje jedino to, da li *nepotia* odgovara historijskom razvoju lat. riječi.

Zna se, da se riječ *nepos* mogla upotrebljavati u oba roda. Potvrda ima u izobilju na natpisima, cf. n. pr. CJL III 10549, VIII 8732, X 2118, 2240, 2302, 3127 a, 3451 i t. d. Ovoj se je neugodnosti uklanjao lat. jezik time, što je upotrebljavao u ž. r. *neptis*. *Nepos* i *neptis* se opet, kako pokazuju natpisi i romanski jezici, izmjenično izravnavaju, jer im tvorba odskače od obične mocije n. pr. od *germanus* — *germana* i t. d.; pa imamo prema *neptis* u m. r. * *neptus* u kat., šp., pt. REW 5892, a prema ovome opet *nepta* i na natpisima n. pr. CJL III 1269, X; 7648 ili se od *neptis* pravi sa mocijonom sufiksom *io* *neptia* također na natpisima n. pr. CJL III 10541; cf. REW 5893. *neptis* se je sačuvala samo u istarskome *nieto*, 'nećakinja' REW 5893 a. Jezik može izjednačiti *nepos* i *neptis* i na taj način, da uvede *o* iz m. r. u ž. To se je dogodilo u *nepotis* s. f., koje je dosada potvrđeno samo na afričkim natpisima CJL VIII 4050 (Numidia), cf. Kübler, AfIL VIII 197. Prema *neptia* (Pirson p. 123) dobila je *nepotis* s. f. još mocijni sufiks *ia* : *nepotia*, koja je prema tome prava latinska tvorevina. Može se, — toliko koncediram Joklu, — reći jedino to, da alb. *mbesë*, sudeći po foneticu, može biti i domaća riječ. Za *nip* kaže p. 27. ispravno, da

može biti i dalm. vulg. lt. * *nepo*, cf. *nepus* CJL X 4523. Da se odlučimo u pitanju, da li su *nip* i *mbesë* domaće ili posuđene riječi, nije nam dosta promatrati glasove, nego treba potražiti razloge izvan jezika. Te vanjezične razloge nije dao Jokl.

P. 161. Mislim, da alb. *trap* „splav za prevoz na rijekama“ ne će stajati u vezi (ili da je čak posuđeno iz) srp.-hrv. *trap*, nego će biti u vezi sa srp.-hrv. *kërep*¹ Ak. Rj. IV 93 istoga značenja. Glede *kr* > *tr* ispor. *trašë* < *crassus*. Vokalni su odnošaji doduše nejasni.

P. 84. Slažem se sa autorom, da je srp.-hrv. *stuha* posuđeno iz alb. *stuhī*, samo ne mislim, da se je promjena dogodila onako, kako je on prikazuje, da je naime srp.-hrv. oblik rekompozicija prema *čedo* — *čedija*, nego je alb. dočetak *-i* bio identificiran sa srp.-hrv. pluralom m. ili ž. r., pa je odatle nanovo stvoren jednom sing. *stuh* > *zduh*, pl. *zduhovi*, a drugi put prema *-y* u ž. r. sing. *stuha*. *Stuh* je dao povoda, da je riječ prema narodnoj etimologiji došla u vezu sa imenicom *duh* i glagolom *duhati* > *duvati*. Za to je dobila i nastavak *-ac*, koji dolazi najviše kod izvedenica od glagola.

P. 107. Autorovo izvođenje alb. *vegš* „lonac“ < *vegšm* „der Gehenkelt“ ima svoju paralelu u *ručkāń*, gen. *-áńa* „lonac sa jednom ili dvije ručke“ (u Žumberku).

P. 107. Alb. *għanik* ima u Žumberku također svoju paralelu u *zlāmnik* < * *s̻glaw̧nik* od *glāmna* ibidem < *glaw̧na* „velika glavnja, na koju se meću druge manje za vatru u peći“.

P. 109. a za ē u *sanę*, *tsarą* ne mora da bude u vezi sa zamjenom u zapadnobugarskim dialektima, jer se takva zamjena vidi i u rum. i novogrč. Isp. moj članak u Beličevu zborniku p. 122 sl. bilj. 5.

P. 119. Ne mislim, da je kod alb. *truezë* „stō“ moguće misliti, da je posuđeno iz slav., jer je bug. *tron* zacijelo mlada ili učena posuđenica iz grč., kao što je n. pr. u Žumberku *trōnus* posuđeno iz srednjevjekovnog lat. jezika. Za grčko *οὐ* imamo redovito u pućkim riječima *u*: *δρόμος* > *drum*, također rum., *gumb* < *χούπη*, *δρυώρ*, *-ωρος* > *drmun*, *poplun* < *τὸ πάπιον*. Prema tome je alb. *true-* došlo direktno iz grč., a ne preko slav.

P. 142. Alb. *l'emię* „vitao“ ne može biti posuđeno iz arum. *limniū*, jer je ovaj adjektiv izведен sa sufiksom *-ivus*, pa je prema tome *i* naglašen, dok je u alb. osnovno *e* naglašeno. Prema tome mora se uzeti za alb. drugi lat. adjektiv *ligneus*. Alb. riječ nije posuđena iz rum., nego je dragocjena potvrda za *gn* > *mn*, *m* kao u rumunjskom i starodalm. (cf. moj članak u Nast. Vj. XXX p. 129 s. v. *Ston*), jer drugih albanskih potvrda za ovaj fonem nema osim *pignus* > *penk*, za koju se i prema Meyer-Lübke-u Grundriss 2. izd. l. p. 1055 § 56 ima tražiti drugo tumačenje.

P. 151. Ne će biti s gorega, da autora upozorim na riječ *ligure* „male saonice, što se djeca vozaju po ledu i snijegu“ (u Užicama, Srbija) Ak. Rj. VI 54 = *ligure* gen. *ligūrā* „saonice od drva bez potkove, što služe djeci za sklizanje“ (u Kreševu, Bosna). Ova izvedenica po

¹ Ak. Rj. kaže, da je posuđena iz madž. *kerép* istoga značenja. Odakle ima madž *kerép* za *komp* „splav“?

tvrđuje, da je i u srp.-hrv. postojalo **lyga*. Moguće bi bilo, doduše i to, da je *ligure* posuđeno iz alb. *l'ugore*, 'kopanja'. Imalo bi se uzeti, da i стоји za alb. *u* kao u *Lim* za *l'ume*, 'rijeka'. -ura bi bio deminutivni sufiks kao u *l'atore*, 'sjekirica'. Ne znam, da li geografski momenat govori za pozajmicu.

P. 163. Alb. prema autorovu tumačenju kao ime kraja i kao apelativ 'šuma' nalazi svoju paralelu u imenima *Šumadija* i *Prniba* (na Krku). Glede posljednje riječi isp. moj članak u Lozanićevoj spomenici p. 331.

P. 174. Alb. *plaje* upor. sa *plâj* na Rabu, cf. Zfr Ph XLI p. 153 i sa imenom mjesta *Blaža*, Nast. Vj. XXIX 227.

P. 194. Uz **vorna*, 'otvor' treba spomenuti i srp.-hrv. *vrâni*, koje se nalazi i u rum. *vreană*, glag. *vrâni*.

P. 199 sl. Nikako se ne mogu složiti sa autorom, da se rum. *molid*, 'jela, omorika, ariš' itd. može protumačiti na osnovu suponiranoga alb. *mol'ið(ε)* i to poglavito radi toga ne, što za alb. δ nalazimo u rumunjskome redovito *z*: *barðε* > *barză*, *vieðułε* > *viezure*, *møðułε* > *mazăre*, *ðałε* > *zară* kao i u srp.-hrv., bug. (*barzast*, *barzilo* itd.) Prema tome mora se uzeti, da je rum. *brad* nastalo na taj način, što je alb. *bredi* bilo shvaćeno kao rumunski plural **brezi*, pa je odatle prema *hăiat* -ieti stvoren novi singular *brad*, odakle opet novi plural *brază* prema *fag* — *fagi*. Moglo bi se doduše isto tako rezonovati i za *molid* i reći, da je alb. **mol'iðε* bilo identificirano sa rum. pluralom *molizi* i odatle stvoren prema gornjem tipu novi sg. *molid*. Ali pored *molid* nalazimo u rum. mnoštvo oblika sa drugim konsonatskim zavrsecima, kao što su *molidf*, *molidv*, ili sa t mjesto *d* pa sa metatezom kao u *moliftă* pored *molitfă* za slav. *molitva*: *molift* i, jer je ova konsonantska grupa neobična u rum. jeziku, imamo i ispadanje od *t d*: *moliv*, *molif*. U banatskom je dijalektu zamijenjen ovaj neobični dočetak sa drugim slavenskim sufiksom -bcb > -ete (kao u *stiglete*, *castravete* itd.) *molete*, koja je zamjena nastala prema pluralu **moliti*.

Zacijelo se ovdje radi o rumunjskoj zamjeni jedne rumunjskomu jeziku neobične slav. konsonantske skupine, a to može biti samo slav. skupina *ķons.* + *v*. Kako različito rumunjski jezik postupa u ovim slučajevima, pokazao sam u Slavia I, p. 486, 2; p. 490, 6; 493, 11 i Revue des Etudes slaves III p. 63, 3.

Bug. *molika*, 'pinus abies, pinus peuce' slaže se u značenju i akcentu sa rumunjskom riječi. Kod imena drveća imamo u srp. hrv. i slov. vrlo često dočetak -va kao bug. *kruša* = čak. *krušva*, *jelva* = *jela* itd. Ovaj je dočetak nastao prema deklinaciji *smoky* -vve, *buky* vve > bug., srp.-hrv. *smokva*, *bukva*. Ovakva je deklinacija morala nekada biti vrlo raširena kod imena drveća, jer imamo još i danas na otoku Krku nominative singulara: *smoki*, *muri* (= *murva*), *bliti* (= *blitva*), *kruši* (= čak. *krušva*), *žuki* (= *žukva*), *praski* (= *praskva*), *tiki* (= *tikva*), *uliki* itd. Zbornik za nar. život V. 68 sl. Prema tome nije nikakova smionost, ako i za *molika* predpostavimo deklinaciju **moliky* -vve. Skupina¹ kv je u stanju da nam protumači sve rumunjske

¹ Rum. *morcov*, *morcovel* ne potječe iz 'merky', -vve nego iz malorus. *morkov*.

varijante. Prema tome je rumunjska riječ posuđena iz bugarskoga kao što je i alb. *molika*.

Što se tiče Joklove etimologije ove riječi, mora se istaći, da je on doduše ovdje gledao izbjegći onoj griješci, koju spravom prigovora mnogim albanolozima, što ne uzimaju u obzir sve oblike iste riječi. Jokl je uzeo u obzir sve do sada poznate bugarske oblike. Gerov je naime zabilježio, da Bugari imaju za ‚*pinus abies* i *pinus peuce*‘ osim *molika*, koji izraz dolazi, kako je već Jokl istakao, i u srp.-hrv. kod Vasojevića, još *morika* i *múra*, koje posljednje ne dolazi u srp.-hrv. u ovom obliku. Bugarsko *morika* je zacijelo identično sa srp.-hrv. *omòrika*, *omarika*, ili bez sufiksa *-ika*, koji je inače čest kod imena bilja, *omara*, odakle kolektivum *òmôrje*, *omarje* 907, 927. cf. Ak. Rj. VIII.¹, a ne treba da bude kontaminacija od *mura* + *molika*, kako Jokl veli p. 302 bilj. Već je Ak. Rj. dobro opazio, da ova srp.-hrv. riječ nema paralela u drugim slav. jezicima. Za *omòrika* i bug. *morika* ima se bez sumnje tražiti isti etymon, a isto tako i za *mura*, koje posljednje ne će biti identično sa *murva* = *dud*. Boje bobica duda i borovice nijesu tako slične, kako misli autor.

Kako u srp.-hrv. *jäblän* (nekada = jabuka, sada *populus pyramidalis*) pokazuje, imena biljki često se prenašaju. I Jokl ovu činjenicu češće ističe kao i mnogi drugi. Razlozi prenašanju naziva u ovoj oblasti nijesu još tačno ispitani. Nešto srodstva sa ovom vrstom pokazivaće *tamarix*, koja je, kako sam u Nast. Vjesniku XXIV p. 661 i XXIX 329 sl. pokazao, ušla u srp.-hrv. čak. kao *komorika*, *kamariz*. Prijelaz *t* > *k* odnosno ispadanje može se lako protumačiti, ako se uzme, da je u *tamarice* > **tomorika* početno *to* bilo za srp.-hrv. i bug. jezični osjećaj identično sa zamjenicom sr. roda *to* i, jer joj u riječi nema pravoga mjesta, jednom je *t* zamijenjen sa *k*, drugi put je otpao ili je čak čitav *to* ispušten.

Schuchardt je u ZfrPh XXXIII 350 sl. učinio veoma vjerojatnim, da je *tamarix* lybijska riječ, u kojoj je *ta-* član. Taj je član ispašao u grč. *μύριζη*². Posljednja je riječ ušla u alb. kao *mûringë* Meyer, Alb. Wbch. 259. Sa ispadanjem sufiksa *-lizη*, kako smo već kod *omara* vidjeli, dala je ova riječ u bug. sasvijem pravilno *mura*. *Tamarix gallica* zove se srp.-hrv. ne samo *komorika*, *kamariz* nego i *mriječ* (ikavski *mrič*) Ak. Rj. VII. 59. Ova je riječ također istoga postanja. Grčka riječ ušla je u lat. *myrice*. Odavde sa sufiksom *-eus*, koji često nalazimo kod romanskih imena biljki (isp. tal. *faggio* < *fageus*), nastao je adjektiv *myriceus*, koji je dao pravilno *mriječ*.

Jedino ne znam zasada još naći razloga za prijelaz *r* > *l*. Ide li on na račun bugarskoga ili albanskoga? Ipravna će biti autorova misao, da *molika* u Vasojevićima potječe iz albanskoga.

¹ Odavde je stvoren *òmrär* s. m. ‚sitna gora smrčeva‘, rašireno i kao mjesno ime, v Ak. Rj. VIII p. 906, a odavde opet *omarik*.

² Upor. ovakovo postupanje sa članom u arapskim riječima, što uđoše u zapadne jezike i naš. Dok ga naš jezik ispušta, španj. i franc. ga pridržavaju: n. pr. šp. *alcalde* = srp.-hrv. *kàdija*, franc. *arcanne*, *orcanète* = srp.-hrv. *křna* ČMFL VI p. 42. itd.

Izvjesno je, da se ovdje radi o jednoj posuđenici iz mediteranske sfere, koja se ne može protumačiti iz albanskih jezičnih sredstava.

P. 237 i 328. Ja sam u ZfrPh XXXVI, 654 tumačio *šiljeg* iz lat. **exiliacus* i autor se ne drži neprijateljski prema mojoj etimologiji. Kao paralelu ovome nazivu za 'mlado janje' mogu sada da navedem *nrhālj* 'janje, koje čini prvu zimu' na Pagu (privatno saopćenje, cf. Ak. Rj. VII 59). Ovaj je izraz zacijelo u vezi sa *mršav*. Moja je etimologija naišla na odlučan otpor sa strane Oštira i Barića. I ja sâm mam neke dvoumnice o njoj. Prije svega radi toga, što ovaj pastirski ermin nije jasno određen. U Poljicima Zbornik IX 108 zove se janje stoma druge godine *šilježe* ili *dvišćić* od *dvize*, *dvizica* ili *dvogodac*, treće *ovce* ili *ovni*, ali se imenuju *šiljeg*, *šiljegovica*, *prašiljegovica*. *šiljegovica* se kaže za svaku ovcu, prije nego se počne kotiti. U albanskom i bugarskom terminu nijesmo još uopće nikako upućeni. Li je nemoguće, da se i u ovoj riječi radi o istom terminu kao i u *nnuculus*, koji kao *onukle*, *nuklica* dolazi kao Čakavaca (u hrv. statima) i u drugim romanskim dijalektima, a odgovarao bi alb. *vits ele* < **vjet-s* (p. 34). Kako je autor na više mesta (p. 59) pokazao, ov. s dolazi u starijim posuđenicama u alb. kao s. Nije nemoguće, a je alb. *šel'ek*, *šil'ek* posuđeno od srp.-hrv. *sèletak*, gen. *sèletka* < *lèt̄bkr* (dem. *šèlećić*, *sèleče*) 'jare od godinu dana', potvrđeno u Škarić Nastavni Vjesnik XV 737 sl. Jedino poteškoćunila bi grupa *t̄k̄i* > *k(g)*, jer ova grupa obično ostaje u alb. isp. **netk̄i* Meyer o. c. 43., *patkua* pored *paktua* < *podžkova* Pekmezi. Ali posljednja riječ pokazuje, da je u svoj grupi moguća i metaza, tako da je u alb. **šel'ekut* mogao t otpasti, jer se identificirao određenim članom, isp. *visek* Meyer 473 i *kl'umēš* pored *kl'umeš* 276. Ako bi to bilo istina, onda bi valjalo uzeti, da je srp.-hrv. i ig. riječ natrag posuđena iz alb. Ova pojava dolazi češće kod posuđenica iz madžarskoga jezika. Da u albanskoj pastirskoj terminologiji ima i slov. riječi, dokazuju *prč* < *prč* Meyer 334, a pokazaću ugom zgodom, da je i alb. *ogić* < *jagīvcb*.

P. 241. Naziv 'mjesec' za žensku periodu (menstruaciju) dolazi Žumberku kod katolika: *m̄sec*.

P. 243. Sufiks *-oń-* geg. oj dolazi i u srp.-hrv. *-ońia*, kojega -a mačim na drugom mjestu iz rum. *-ońu*, jer se je u shvatio kao slav. usativ (isp. isto -a za -u u *Drakula*, *Šerbula* itd. za starorum. *Dra-lu*, *Serbulu*). K autorovu izvođenju geg. *-aj* < *-aneu* dodajem, da je uralno *-aj* < *-ani* služio za filiaciju i u starodalm. kao što sam pozao u ČMFL VI p. 254. kod *Gumaj* > *Geminiani*.

P. 258. Semantična paralela za *ǵq* 'stvar' > 'životinja' nalazi se Žumberku u vezi *níma stvár* = životinja.

P. 289 sl. Autorovoj etimologiji *bl'ett*, *mbl'et* 'pčela, pčelinjak' lat. **melletum* ne da se doduše ni sa fonetskoga ni sa morfologičoga ni sa semantičnoga gledišta ništa zamašita prigovoriti. Uza sve to ja knje pristajam uz nju i to ponajviše radi toga, što se albanska riječ o može dovesti u vezu sa rumunjskom *albină* 'idem', pa nije nužno om konstruirati za alb. riječ novu latinsku.

Kako pokazuje *ml'atūr* < **oblatitorium*, *ml'* nas ne sili nikako, da radi *mb'l'etē* tražimo i za *bl'etē* drugu osnovu.

Rumunjsko *albină* je deminutiv od *alvus* = *alveus* cf. Th. I. I. I 1863, 68 sl. (upor. takov deminutiv *alviolas apicolarum* kod Galena, kao i *alvaria* za *alvearium* „pčelinjak“). Ovaj deminutiv u značenju pčelinjaka potvrđen je kod Capera VII, 10, 7: *alvaria non alvinae*.

Kako opet pokazuje *filianus* > *fin*, moguće bi bilo za rum. *albină* postaviti i (apis) **alveana* od **alvea* = *albea* (Itala) > rum, *albie*. Riječ bi značila pčela, koja stvara med u „panjevima“¹. Taj bi naziv kod Rimljana bio razumljiv. Oni su poznavali savršeniji način pčelarenja (upor. autora p. 295.) nego što je valjda bio u Illyricumu. Ali ovaj etimon nije nuždan, jer je Puscariu, analogno sada Joklu, pokazao, da n. pr. *stup* u arum. znači i pčela, cf. Dict. limbii rom. I. s. v. *albină*.

Alb. riječ dade se protumačiti sa *alveata* Th. I. I. I 1788 > **albeata*. Sufiks *-ata*, kako autor p. 317. dobro ističe, ima kolektivno značenje, ali je služio i za izvađenje adjektivnih izvedenica u značenju posjedovanja nekoga svojstva cf. Meyer-Lübke, Rom. Gr. II § 476 n. pr. *barbatus* > rum. *bärbat* „koji ima bradu“, *bradat* > *muž*, muškarac, tome dodajem još *pateratus* u Galiji „očuh“ (Pirson), čemu odgovara kod Rumunja **frateratus* > *firtat* „pobratim“. Prema tome bi *albeata* (sc. apis) moglo značiti dvoje 1. pčelu, koja živi u panjevima, i 2. pčelinjak poput panja, korita itd.

Glede glasovnih promjena valja upozoriti 1. glede *a* > *e* na *filaster* > *gještře*, 2. glede ispadanja početnoga *a-* na *gušt* < *agustus*, *kift* < *auceptor* (složenica od *capere avem*), *l'ter* < *altare*. Prema tome je **l'bietē* metatezom dalo sasvijem pravilno *bl'etē*.

Isto tako mislim, da je *fl'etē*, koje autor drži p. 290 prema do-sadašnjem mišljenju posuđenicom iz tal. *foglietta*, < lat. *foliata*. Isto tako ne će ni *kul'etē* > crnogorsko *kulete* sadržavati sufiksa *-ittus*, koji autor dobro kaže, da ne dolazi u istočnoj Romaniji, nego će biti **culleata* od *culleus*.

Što se tiče različitog postupka sa nenaglašenim *o'*, *ü'* u ovim rijećima, on ima svoju potpunu paralelu s jedne strane u *filaster* > *gještře* iz **gještře* kao *kešile* > *kšil*, *fki* < *vicinu*, a s druge strane u *kuvent* < *conventu*, *kunat* < *cognatu*.

P. 302. Slažem se sa autorom, da je *nn* > *nd* u *pendē* već vul-garnolat. pojava i upozorujem na rum. *pannea* > *pînză*, za pravo od **pandea* i na svoj člančić o *Dindari* u ovom časopisu.

P. 303. Ne držim, da je autor uspio, kad dovodi alb. *škabę* „kobac“ u vezu sa kasnolat. *capus* i protiv Meyera razstavlja od slaven. riječi, i to radi toga, što najstariji sjeverotal. spomenici, koji potječu već iz 13. stoljeća, ne poznaju *„p“* > *b*, nego samo *v*. To umekšavanje mora da se je dogodilo već vrlo rano, jer za *t* > *d* ima već iz 8. stolj. potvrda. Čini mi se, da je Meyer ipak imao pravo, kad je uporedio *škabę* sa *skobec*, *kobec*. Istina je doduše, što veli autor, da nema pri-

¹ U Žumberku se za svaku košnicu kaže *panj*, bilo ona od dasaka ili pletena od slame.

njera za prijelaz naglašenoga slav. *o* u alb. *a*, ali je istina i to, da u srp.-hrv. postoji oblik od ove riječi, gdje je *a* nastao prijevojem iz *o*. To je *škānāc* gen. *škáńca* u Žumberku (a zacijelo i drugdje) u istom načenju (*šk* je ovdje zn *sk*: *škropiti* za *kropiti*). Ova je riječ zacijelo astala od *skab* (= *kob*) + *ьn* + *ьj* + *ьcь*, t. j. ona je supstantivirani djektiv od iste osnove, od koje je i *kobac*. Alb. riječi *škabe gaboni* okazuju, da je *skab-* *kab-* morao nekada postojati u južnoslov.

P. 335. Joklova je zasluga, što je ispravno protumačio alb. *pērua*, *rua*, određeno *přoni*, 'potok'. Šteta je samo, što nije jasno izrazio svoje mišljenje obzirom na rumunjski oblik *părău* i bug. *poroj*. Kako je iz njegova razlaganja može razabratи, on drži ispravno, da je *poroj* amostalna bugarska kreacija, a nije posuđenica iz albanskoga, jer se dade dovesti u vezu sa osnovom, koja je raširena u svim slaven. jezicima. Pita se, kako стоји rumunjska riječ prema ovima. Da *părău* nije posuđeno iz bug. *poroj*, očito je. Ako isporedimo *părău* sa riječima, kao što su *briu* < **brenu* (alb. *bres*, *brezi* sadrži prema tome neminutivni sufiks *z̄t*), *friu* < *frenu*, *griu* < *granu* (alb. *grun* posuđeno iz rum.), možemo zaključiti, da i *părău* = *píriu* također potječe **per-rēn*. I rumunjski oblik pretpostavlja nazal u ovoj riječi kao i albanski, ne može dakle da potječe od *poroj*. Što se tiče rumunjskoga i on odgovara posvema alb. *ɛ*, ne bug. *a*. Za nenaglašeno slav. ima doduše primjera za prijelaz u *ă* u susjedstvu labijala, upor. oje Etymologické drobnosti u ČMFL VII p. 165. s. v. *cilnic*. Međutim i ural rumunjske riječi pokazuje, da potječe iz alb. plurala. Moderni rum. ural *părăe* slaže se sa alb. *pērēne* sa *ń* > *j* kao i u lat. elementima *neu* > *cuīū*, samo je alb. dočetak *-e* bio identificiran sa rum. plurlnim nastavkom *-e*, cf. *viezure* < alb. *vjeđute*. Neobični su jedino urali *părae* i *părao* (Tiktin). Potonji je možda kao u *doao* za *două* **doe* > **doae*.

Ova djelomično različita mišljenja i odstupanja od autora i spunjci njegovim nazorima nijesu ni najmanje u stanju, da i u mu ustanje veliku vrijednost njegove knjige, koja znači važan prinos samo izučavanju albanskoga leksikona nego i interbalkanskih jezičnih odnošaja. Jasan način njegova izlaganja čini, da se veoma odno čita. Sa velikim interesom očekujemo njegove studije o alb. uoglu i o srodstvu albanskoga jezika sa ostalim idg. i želimo, da i za njihovo publiciranje nađu što skorije sredstva, kao što su se pokon našla i za ovu.

Zagreb.

P. Skok.

M. LAMBERTZ: Italoalbanische Dialektstudien. (KZ. LI 259 — 290).

U posljednjem dvobroju KZ. dao je Lambertz fonetiku t. j. prvi svojih interesantnih studija o albanskim dialektima u tal. provincama Campobasso i Foggia (Molise), dakle pendant poznatim Reševovim studijama o srp.-hrv. kolonijama u istim provincijama. Autor stoji nakon historijskog prikaza ponajprije, da točno razlikuje fonet-

ske pojave, koje su specijalno albanske, od onih, koje su zajedničke sa okolnim abručkim dijalektima, te na koncu daje tabelarni prikaz jednih i drugih crta, a to radi toga, što autor shvaća ove toskičke govore, importirane u Italiju polovinom 15. stoljeća, kao „Mischdialekte“.

Nema sumnje, da je točno razlikovanje jednih i drugih pojava u ovakovim slučajevima od prijeke potrebe. Jedino nas je autor, koji je u § 24. zabilježio, da su ovi kolonisti zadržali albansku artikulaciju kod tenues, ostavio u dvoumici o tome, da li ima kakve razlike između artikulacije medija kod njih i kod okolnih Talijana.

Razlikovanje albanskih i talijansko-dijalektičkih pojava nije ujek tačno, tako u § 3., gdje navađa albansku pojavu *a > e* pred *n*, meće i *strät* za *šrat*. Ovo posljednje je zacijelo abručka pojava (cf. Bertoni, Italia dialettale p. 160 sl.).

U § 1., gdje se studiraju pojave, što su ih albanski dijalekti preuzeli od abručkih, izgleda mi, kao da je autor pomiješao mnoge stvari, koje nikako ne spadaju zajedno. Tu su pobrkane morfološke pojave sa fonetskim. Zaciјelo nije identična pojava prijelaz dočetnoga alb. -e u a u riječima, koje ne dolaze same za sebe, nego čine s drugima sintaktičnu grupu, kao n. pr. *vajz a bukr* mjesto *e*, ili *ta ní de* mjesto *te*, sa dočetnim -a mjesto -e u 2. licu imperfekta i aorista, gdje se može ovo a analogički tumačiti (izjednačenje 1. i 2. lica kao u gegrčkom imperfektu). Sasvijem je opet druga pojava dodavanje -a u 1. l. sg. pres.: *šesa* mjesto *šes* (-a prema aoristu?). Prva pojava nije nažalost dosta osvijetljena brojnim primjerima, osobito sintaktičkim grupama. Mislim, da se u *vajz a bukr* itd. zaista radi o imitaciji abručke pojave *šta femmena belę* pored *šta bela femmenę*, t. j. dočetno -a, kad je usred sintaktične grupe, čuje se, a kad je na koncu grupe, onda se reducira (cf. Bertoni o. c. p. 165 bilj.); samozdušu valjda albanski dijalekti generalizirali dočetno -a u nekim riječima, koje dolaze samo u sintaktičnim grupama.

Od pojedinosti ističem, da *ka* p. 264 u ovim dijalektima netreba da je = tal. *che*, nego je = *ca*, koje baš u abručkim dijalektima dolazi.

Isto tako nije izvjesno, da prvo nenaglašeno *a* u *samarā* mjesto *somaro* počiva na asimilaciji (cf. Meyer, Alb. etym. Wbch. 378), jer bi se moglo raditi o *sagmariu* > * *saumariu* > *samar*; *somar* bi bio italicizam.

P. 268 *ákvarits* ne će biti *acqua rugiada* (nemam potvrđa za ovakov izraz), nego možda *acquerugiola* = pioggia minutissima, rugiada (Tommaseo). Ispadanje sufiksa je nejasno.

Umetnuto *r* p. 286 (isp. sada Jokl, Ling.-kulturh. Untersuchungen p. 304) ne treba da je zajednička pojava sa abručkim. Nikako ne ide ovamo *atsari* < tal. *acciaro* (= *acciajo*) ili *sterpari* za tal. *sterpaio*. Zna se, da i u toskanskom -*aio* i -*aro* naizmjence dolaze.

Groppa u § 51 ne će biti iz lat. *crypta*, nego ide zajedno sa rum. *groapă*, kako se već kod Meyera p. 131 nalazi; vstim ako se hoće uzeti, da je grčko *y* prešlo u *o* kao u *martores* (gen. CIL III 1488).

cf. tal. *grotta*) i da je *-ta* > *-t̪* otpalo, jer se identificiralo sa postpositionim članom. U tom slučaju bi rum. *groapă* potjecalo iz alb.

Šteta je, što autor nije jače istaknuo one fonetske pojave, koji ozvoljavaju odgovor na pitanje, odakle potječu ove Toske. Ovamo le možda pojava u § 44: zamjena labijalnog spiranta sa dentalnim.ao najkarakterističnija pojava ima se svakako istaći, da u ovim tošćkim govorima jednako kao u čamiskom dijalektu *kl gl* ne palataliziju (§ 32). Diftong *uo* ovdje ostaje, iz čega bi izlazilo, da je još u i. stoljeću toskički diftong *ua* glasio *uo* (cf. § 22). Upada u oči, da ftong *ie* monoftongira gotovo posvema. Diftongi *uo* i *ie* ne idu ikle paralelno kao u gegičkome.

Očekujemo s interesom nastavak autorovih studija.

Zagreb.

P. Skok.

MAXIMILAN LAMBERTZ, Albanische Märchen Wien. 1922. izdanju bečke akademije izašla je gornja zbirkaronautskih priča XII. sveska kolekcija „Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung“. Zbirkar se sastoji od 61¹ teksta, ūinom priča i bajki sa dodanim njemačkim prijevodom. Pisac ih je rao za vrijeme svoga boravka u Albaniji 1917. god. gdje je za rame rata služio u austrijskoj vojsci. Ovim djelom je L. učinio veliku ugu albanologiji, pošto je njegova zbirkar priča i po objemu i po ržini do danas svakako najznačnija u albanološkoj literaturi.

Na temelju svoga i do sada u literaturi poznatog materiala, je obradio u zasebna tri poglavlja ličnosti, motive i oblike autskih priča. Taj prikaz je vrlo iscrpan iako, prirodno, nije potpun, kad bi se htjelo donijeti potpun prikaz, trebalo bi poznavati neine, nego hiljade priča; ali je ovo djelo ipak zasluzno, i ono će gurno u velike olakšati daljnji posao u ovom pravcu. Osobito a istaknuti, da je pisac na osnovu predanja drugih naroda prispoljao važnije motive i ličnosti aronautskih priča sa paralelama kod gih naroda; nastavljajući ovaj komparativni rad, doći ćemo vremenom spoznaje, što je od toga još iz doba indoeropske zajednice, što je ijkla ilirskog, a što ima da zahvali svoj postanak uzajamnom račaju između Arnauta i susjednih naroda.

Od naročite je važnosti ispitivanje uticaja narodne književnosti gih balkanskih naroda na aronautku i zato je velika šteta, što, se čini, proizvodi našeg narodnog maštanja i mišljenja S. Lambertzu dovoljno poznati. Poređenjem on bi mogao ustanoviti, što je od izvorno kod nas, a što kod Arnauta, a i samo nabrođenje analogija bi zanimljivo. Tako bi se moglo ustanoviti, da kao što Arnauti imaju dvije vrsti zmajeva, *kulshedre* i *drangone* i naš narod razlikuje ih od zmajeva. Jedni su ognjene, drugi vodene nemani, koje se ilice međusobno biju, dok vodene ne nadjačaju ognjene i tako

¹ U uvodu veli pisac, da ih je 180. Valjda će one, koji su iz ove publikacije ili naknadno objaviti.

u bajnovitoj formi prikazuju zapravo peripetije oluje na uzburkanom, munjama rasplamsalom nebu.

Arnavtski *lugat* je identičan sa našim *vukodlakom* (među sjevernim Arnautima može se za nj naći i pozajmljeno ime *vurkolak*), a i *biri lugatit* nije, stvarno, ništa drugo nego naša *stuha*. I tako bi mogli nabrojiti još cijeli niz mitoloških ličnosti, koje su zajedničke našem i arnautskom praznovjerju. Valja da je samo puki slučaj, da se Lambertz, sabirajući svoj materijal, nije namjerio na ličnost, koja odgovara našoj *mòri* premda se i ona tamo često javlja a zovu je *penkthija*.

Listajući ovim dijelom rasprave, palo mi je u uči, da pisac identificuje od Arnauta recipirani čin sa džin ili kako on piše *Tschinn* i *Dschinn*, što mu se nebi desilo, da mu je bolje poznato naše narodno blago jer džin je riječ turskog porijekla i znači „vrag“, dočim je čin našega i znači „Zauber“ i to u rđavoj namjeri. Piscu je takođe izmaklo, da Arnauti „vilu“ označuju i sa *hürija* uz *zana*. Prvo je arabizam i upotrebljava se, kada se misli prikazati vilu kao ideal ljepote. Na to ga je mogla uputiti i stavka u 27. priči: *is̄te eđe kah ąna e hiesis trupit̄ ni hürij* = „bila je s obzirom na tjelesnu ljepotu vila“. *Zana* označuje više junonska svojstva, snagu i krjepčinu tijela a uz to donekle i zlobu, jer je dosta obična kletva „*t' raft zana*“ = vila te ubila!

Na osnovu analogija u našim pričama pisac bi još mnogo toga jasnije uočio. Tako bi i njegovo tumačenje, zašto Arnaut, kad nekome padne kap, veli „*i ka ra püka*“, bilo, da to valja pripisati turskom uticaju, jer u turskom riječ *dam* ili *damla* znači i kap vode i kap, kao smrtnu bolest. Poznavanje srpskohrvatskog očuvalo bi ga i od nekih očevidnih pogrješaka. Tako on na strani 101. u priči *kulshedra me drangoit* prevodi riječ *bulog* kao da je to toponomastikon za zmajev dvor a u istinu je to arnautska pozajmica iz srphrv. *brlog*. Alb. *bulog* sa značenjem, „dvor, kuća“ nalazi se, u ustalom, i u samom tekstu: *bulogu ašt št̄pia kulshedrs* = „brlog je zmajeva kuća“ (a ne ime toj kući).

Piscu je valjda samo slučajno izmaklo, da je *Džerdž Elez Alija* identičan sa bosanskim Džerzelez Alijom, a bosanskoga je porijekla i pjesma o Muji i Halilu, jer je Mujo odentičan sa Kladušaninom Mujom. U dotičnoj se pjesmi u 2^{om} stihu Kladuša čak izrično spominje, da je tamo malo niže *Gudbina* identična sa *Udbinom*, lako se je domisliti. Nije ni čudo, da su ovi naši bosanski motivi, a s njima i mnogi drugi, prešli među Arnaute, kada se zna da su Arnauti, ne samo kao vojnici, nego i kao buzadžije, halvedžije i kazazi često dolazili u Bosnu i tamo se bavili dulje vremena, pa su na povratku, pored svoje zarade ponijeli i po koji motiv naše narodne pjesme i priče. Tako je i njima i nama zajednički pogdjekoli motiv iz ciklusa narodnih pjesama o Kraljeviću Marku a jednom sam zabilježio tako savršeni arnautski tekst sa istim motivom, što ga obrađuje pjesma o Kraljeviću Marku i banu od Vipera grada, da je teško utvrditi, koja je redakcija izvorna arnautska ili srpska.

U Lambertzovim tekstovima često se zamenjuju glasovi ř (*ø*), l (*λ*) i (dh) ali tome neće biti toliko krivnja do prepisivača, koliko u tome, što u arnautskim dialektima ima kolebanja u izgovoru ovih glasova. Zavolju fonetike Lambertz ide na nekim mjestima, mislim, predaleko. Tako n. pr. stezanje troje zasebnih riječi *s' po t'* u *spot* i sl. nije pravdano a oteščava i čitanje.

Osijek.

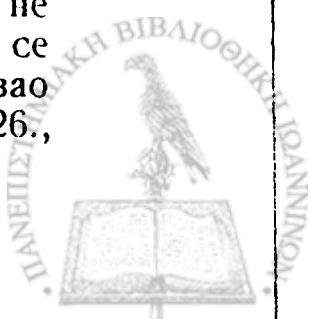
Dr. Č. Truhelka.

NORBERT JOKL, *Vuks albanesische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich-sachlichen Erläuterungen ersehen.* [Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићу оводом 25. год. његовог научног рада посвећују његови пријатељи ученици, стр. 33-87]. Београд, С. Б. Цвијановић, 1921. 8°.

У овом су раду објављене, уводом и опширним коментаром попренае све арбанаске песме, које је Вук био сакупуо 1830. год. у В. Копитара. Две од тих песама, које је Вук био преписао од једног калуђера у Пећи, објавио је већ Љ. Стојановић са Вуковим опитару управљеним писмом до 12/24. априла 1930, по рукопису рп. Краљ. Академије бр. 1713.¹ За остале песме, њих 11 на броју, ћало се из преписке само да их је Вук забележио 1830. год. по азивању некога Пећанина, а могло се закључити да их је јамачно његовој позије послала Копитару, пошто његово писмо, којим подржавају пријем тих песама, носи датум од 25. I. 1831. год.

То су, како Јокл показује, оне исте песме којим се Миклошић ужио као лексикографском грађом у свом раду о словенским елементима у арбанаском језику, где су, местимице, цитиране и чланке реченице из тих текстова. Али их није објавио ни Копитар, нити Миклошић. Сам Вук у свом попратном писму (Јокл стр. 42.) њих казује да су оне „онајвише рђаве“, па је врло вероватно, ко мисли и Јокл, да се Миклошић, у чије су руке те песме прешле Копитаревој смрти, зато и устручавао да их објави. Од тога је морала одвраћати и сама несигурност текста и очевидна неподаност превода, који је Вук као и сам текст забележио по азивању свог Пећанина, чије се име, Довица Обадовић, изричено помиње у наслову сад објављених песама. Сем тога, издавање арбанаских текстова је, само по себи, у то време било један доиста згодан посао због ондашње недовољне испитаности арбанаског језика у опште. У данашњем стању арбанаских студија тај је посао сразмерно мање тежак, али се ипак мора признати, да ни Јоклов доказ није био најлакши, не само зато што су ове песме, делом, агментарне, него и стога што потичу из једног краја, чији дијалект је описан, па најзад и зато што се за сабирача њиховог не же баш казати да је владао арбанаским језиком. Истина, Вук се и у време које претходи сакупљању ових песама интересовао арбанаски језик. Ми знамо из преписке његове да се он већ 1826.

¹ Преписка I. 365, 366.

накањујући се на путовање у Далмацију, Црну-Гору, Арбанију, Мореју и Бугарску носио чак мишљу да напише и арбанаску граматику, али његова спрема, све у свему, није ипак прешла извесне границе. Јер, иако се нипошто не може узети дословце његова изјава у попратном писму Копитару да он не зна арнаутски [Јокл стр. 42.], несигурност његова рукописа у растављању фонетске целине у речи указује јасно на то да његово познавање језика није било баш велико, а то потврђује и од Вука неисправљени, местимично погрешан Обадовићев српски превод ових песама.

Јокл је у овом својем издању успео да те тешкоће савлада. Што се фонетске транскрипције тиче, није било много шта да се исправља, пошто се и овде, како сам Јокл истиче, показала на делу тананост и објективност Вукова слуха, тако да је Јокл, у том погледу, могао малдане потпуно да остане при Вуку. То важи нарочито за *ħ* и *ȝ*, којим Вук обележава етимолошко арб. *č* и *ȝ*, јер су ови гласови у дијалекту Вукових песама, као у северозападним гегиским дијалектима одиста заступљени африкатама *tš* и *dž*, које одговарају срп. *ħ* и *ȝ*. Мање је, напротив, разумљиво зашто Јокл у латинској транскрипцији не употребљава за *ȝ*, у место *d*, знак *ð* или *d̥* као што то чини и *Jarník, Zur alb. Sprachenkunde pass.*, барем јединствености ради. Аргумент, да се знаком *ð*, у чисто латинској транскрипцији означава интердентални спирант *ð*, и онако није на месту, пошто Јокл, као и у осталим својим радовима, и у овом свом издању тај глас безизузетно пише словом *ð*.

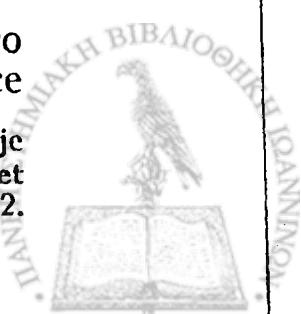
И Јоклова емендација текста је, мал да не свуда, успела. Има ипак понекоја конјектура, која се никако не може усвојити. Тако н. пр. у ст. 19 — 21 I^e песме, који у Вукову оригиналу гласе *Се у ком бии ме кашер љуљбе | Кашер љуљбе љиб ме ђеље | Синћер лии, куку сод пр ђеваб „исправљено“ је Синћср лии у Si n̄ ðerli* (стр. 43) и преведено са — „mit Draht verbunden wie an Zäunen“ (стр. 43.)! Јокл држи, наиме, да је *ðerli* — са назализованим i плурални облик, образован (као н. пр. *kuneti* према *kunat*) од синг. *gard, gardi*, ограда. Све то је само једна и сувише сложена и из основе погрешна комбинација, која се даје објаснити само тежњом са етимологисањем и кад томе има најмање места, т. ј. кад се ради о једном неразумљивом или неразумљеном пасусу или речу. Ту се наиме ради о једној и то турској речи *sindırılı*, идентичној са срп. *синџирли зрно* п. die Kettenkugel, globus catena junctus globo: *синџирли га зрна ударила*, Вук, Срп. рјечн. с. в., као што, иначе, тачно стоји и у преводу: *Найунио са и вас (тј. пушке) са чештири зрна, | чештири зрна жицом ђовезана | жицом везана куку данас за момке*. Ја не ћу овде да улазим у даље исправке ситнијих греша, којих има повише, али морам се зауставити мало и на Јоклову суду о вредности Обадовићева превода, који Вук бележи уз арбанаски текст. Он је несумњиво местимице погрешан и мора се признати велика вештина којом је Јокл објаснио нека управо загонетна места оригиналa који је код Вука понекад у

растављању речи врло аљкав. Али његово неповерење према вредности превода завело је Јокла, по неки пут и на исправке које су сасвим излишне. За стих *L'uti paša či na ka* (2, 18) н. пр. Јокл каже да је у преводу „до неразумљивости изопачен“ (стр. 54), иако се Обадовићев превод *Благо таши што не има* потпуно слаже са његовим „*Heil dem Pascha der uns hat*“. Цео је неспоразумак, наиме, своји на то, што је — Јокл погрешно схватио српско диал. не (= нас) као негацију не. Сличан случај је и са Јокловом критиком Обадовићева превода 21—23 стиха песме: *Mehmed begu po i prbi, | Si kušedra kur bje št, | = Мехмедбер* ће да их прогуне, | Ка' и дуга кад иде киша, (стр. 43.). Јокл је наисту да је у овим стиховима садржана митолошка реминисценција а змаја, као олујног демона, али он ипак нагиње мишљењу да је Обадовићево превођење *kušedra* са дуга не има приписати његовом тачном схватању арбанаског текста, него његовој двојезичности. Ошто је, по Јоклову мишљењу, у питању, да ли се у арбанском фолклору нахиди престава змаја у дуги, као у словенском, док *ušedra* „заправо означује само змаја или змајевицу“ (стр. 48.). Ени се чини да су ова Јоклова разлагања сувишно компликована, ошто се замена „змаја“ са „дугом“ даје, како ћемо видети, врло епо објаснити из самог арбанског фолклора. Специфично значење рб. речи *kušedra* није „змај или змајевица“ него неман или змајевица која се за време олује бори са *dranguima*, својим исконним спријатељима;¹ с друге стране се змај, као кишни демон, у арбанаском зове *ülbér*, а та реч значи и дуга. Истина, лексикографски и фолклорски извори, на које се Јокл позивље, не бележе њих значења, али со она ипак за обе ове речи сигурна. Још пре дања Lambertzovih *Albanische Märchen* (1923), где је за куледру изнесен доста обилат, Јоклу, наравно, још не приступачан материјал, митолошко значење кулшедре документовано је у италско-арбанаској, у том погледу драгоцену народној песми о клешедри сунчевој кћери, објављеној у збирци, *Rapsodie d'un poema albanese* G. de Rada (1866) стр. 71. А да је *ülbér* „arc-en-ciel“ „selon croyance populaire albanaise un serpent qui descend zur late pour boire de l'eau“ стоји већ у Cihacовом *Dict. d'étymologie co-roman II* (1879), стр. 717., где се то исто народно веровање лежи и за румунски *cucurbéu*, *curcubéu*.

На другим местима се, с правом, замера јасност преводу, али гично место ипак не објашњује. Мислим наиме, на случајеве као пр. *Ić ja małen ti per sti* 2, 26 (стр. 55.), у преводу *Turi mu i od њега*, којим се Адемага, победник у борби с Алијом, почиње да „скине мал“ с њега, тј. да га — изује, пошто је пљачка ладаног противника, како је познато, право победиоца.

Културноисториски коментар је врло богат. Треба нарочито акнути, у погледу на српскоарбанаске узајамне односе екскурсе

¹ То арбанско народно веровање о борби кулшедре са драгунима обраћено је савременој арбанаској уметној поезији у спеву *Kulshedra*. (*Nji epizod prej vepret iuta e Malciës*“ познатог Скадарског песника Фишите, в. *Hylli i Drites III/6*, 271—282.

u bajnovitoj formi prikazuju zapravo peripetije oluje na uzburkanom, munjama rasplamsalom nebu.

Arnavtski *lugat* je identičan sa našim *vukodlakom* (među sjevernim Arnautima može se za nj naći i pozajmljeno ime *vurkolak*), a i *biri lugatit* nije, stvarno, ništa drugo nego naša *stuha*. I tako bi mogli nabrojiti još cijeli niz mitoloških ličnosti, koje su zajedničke našem i arnautskom praznovjerju. Valja da je samo puki slučaj, da se Lambertz, sabirajući svoj materijal, nije namjerio na ličnost, koja odgovara našoj *mōri* premda se i ona tamo često javlja a zovu je *penkthija*.

Listajući ovim dijelom rasprave, palo mi je u uči, da pisac identificuje od Arnauta recipirani čin sa džin ili kako on piše *Tschinn* i *Dschinn*, što mu se nebi desilo, da mu je bolje poznato naše narodno blago jer džin je riječ turskog porijekla i znači „vrag“, dočim je čin našega i znači „Zauber“ i to u rđavoj namjeri. Piscu je takođe izmaklo, da Arnauti „vilu“ označuju i sa *hürija* uz *zāna*. Prvo je arabizam i upotrebljava se, kada se misli prikazati vilu kao ideal ljepote. Na to ga je mogla uputiti i stavka u 27. priči: *ište eđe kah zāna e hiesis trupit nī hürij* = „bila je s obzirom na tjelesnu ljepotu vila“. *Zāna* označuje više junonska svojstva, snagu i kрjepčinu tijela a uz to donekle i zlobu, jer je dosta obična kјetva „*t' raft zāna*“ = vila te ubila!

Na osnovu analogija u našim pričama pisac bi još mnogo toga jasnije uočio. Tako bi i njegovo tumačenje, zašto Arnaut, kad nekome padne kap, veli „*i ka ra püka*“, bilo, da to valja pripisati turskom uticaju, jer u turskom riječ *dam* ili *damla* znači i kap vode i kap, kao smrtnu bolest. Poznavanje srpskohrvatskog očuvalo bi ga i od nekih očevidnih pogrješaka. Tako on na strani 101. u priči *kulšedra me drangoit* prevodi riječ *bulog* kao da je to toponomastikon za zmajev dvor a u istinu je to arnautska pozajmica iz srphrv. *brlog*, Alb. *bulog* sa značenjem, „dvor, kuća“ nalazi se, u ustalom, i u samom tekstu: *bulogu ašt štēpia kulšedrs* = „brlog je zmajeva kuća“ (a ne ime toj kući).

Piscu je valjda samo slučajno izmaklo, da je *Džerdž Elez Alija* identičan sa bosanskim Džerzelez Alijom, a bosanskoga je porijekla i pjesma o Muji i Halilu, jer je Mujo odentičan sa Kladušanim Mujom. U dotičnoj se pjesmi u 2^{om} stihu Kladuša čak izrično spominje, a da je tamo malo niže *Gudbina* identična sa *Udbinom*, lako se je domisliti. Nije ni čudo, da su ovi naši bosanski motivi, a s njima i mnogi drugi, prešli među Arnaute, kada se zna da su Arnauti, ne samo kao vojnici, nego i kao buzadžije, halvedžije i kazazi često dolazili u Bosnu i tamo se bavili dulje vremena, pa su na povratku, pored svoje zarade, ponijeli i po koji motiv naše narodne pjesme i priče. Tako je i njima i nama zajednički pogdjekoli motiv iz ciklusa narodnih pjesama o Kraljeviću Marku a jednom sam zabilježio tako savršeni arnautski tekst sa istim motivom, što ga obrađuje pjesma o Kraljeviću Marku i banu od Vipera grada, da je teško utvrditi, koja je redakcija izvorna arnautska ili srpska.

U Lambertzovim tekstovima često se zamenjuju glasovi ř (ø), l (λ) i d (dh) ali tome neće biti toliko krivnja do prepisivača, koliko u tome, što u arnautskim dialektima ima kolebanja u izgovoru ovih glasova. Zavolju fonetike Lambertz ide na nekim mjestima, mislim, predaleko. Tako n. pr. stezanje troje zasebnih riječi *s' po t'* u *spot* i sl. nijeopravdano a oteščava i čitanje.

Osijek.

Dr. Č. Truhelka.

NORBERT JOKL, *Vuks albanische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich-sachlichen Erläuterungen versehen.* [Зборник филолошких и лингвистичких студија А. Белићуј водом 25. год. његовог научног рада посвећују његови пријатељи ученици, стр. 33-87]. Београд, С. Б. Цвијановић, 1921. 8⁰.

У овом су раду објављене, уводом и опширним коментаром препраћене све арбанаске песме, које је Вук био сакупио 1830. год. а В. Копитара. Две од тих песама, које је Вук био преписао од једног калуђера у Пећи, објавио је већ Љ. Стојановић са Вуковим опитару управљеним писмом до 12./24. априла 1930, по рукопису рп. Краљ. Академије бр. 1713.¹ За остале песме, њих 11 на броју, нало се из преписке само да их је Вук забележио 1830. год. по азивању некога Пећанина, а могло се закључити да их је јамачно ного позије послао Копитару, пошто његово писмо, којим подржавају пријем тих песама, носи датум од 25. I. 1831. год.

То су, како Јокл показује, оне исте песме којим се Миклошић ујвијо као лексикографском грађом у свом раду о словенским елементима у арбанаском језику, где су, местимице, цитиране и зле реченице из тих текстова. Али их није објавио ни Копитар, нити Миклошић. Сам Вук у свом попратном писму (Јокл стр. 42.) њих казује да су оне „онајвише рђаве“, па је врло вероватно, што мисли и Јокл, да се Миклошић, у чије су руке те песме прешле са Копитаревој смрти, зато и устручавао да их објави. Од тога је морала одвраћати и сама несигурност текста и очевидна неподаност превода, који је Вук као и сам текст забележио по азивању свог Пећанина, чије се име, Довица Обадовић, изричено помиње у наслову сад објављених песама. Сем тога, издавање арбанаских текстова је, само по себи, у то време било један доиста згодан посао због ондашње недовољне испитаности арбанаског језика у опште. У данашњем стању арбанаских студија тај је посао сразмерно мање тежак, али се ипак мора признати, да ни Јоклов датак није био најлакши, не само зато што су ове песме, делом, агментарне, него и стога што потичу из једног краја, чији дијалект је описан, па најзад и зато што се за сабирача њиховог не може баш казати да је владао арбанаским језиком. Истина, Вук се у време које претходи сакупљању ових песама интересовао о арбанаскијем језик. Ми знамо из преписке његове да се он већ 1826.,

¹ Преписка I. 365, 366.

накањујући се на путовање у Далмацију, Црну-Гору, Арбанију, Мореју и Бугарску носио чак мишљу да напише и арбанаску граматику, али његова спрема, све у свему, није ипак прешила извесне границе. Јер, иако се нипошто не може узети дословце љегова изјава у попратном писму Копитару да он не зна арнаутски [Јокл стр. 42.], несигурност његова рукописа у растављању фонетске целине у речи указује јасно на то да његово познавање језика није било баш велико, а то потврђује и од Вука неисправљени, местимично погрешан Обадовићев српски превод ових песама.

Јокл је у овом својем издању успео да те тешкоће савлада. Што се фонетске транскрипције тиче, није било много шта да се исправља, пошто се и овде, како сам Јокл истиче, показала на делу тананост и објективност Вукова слуха, тако да је Јокл, у том погледу, могао малдане потпуно да остане при Вуку. То важи нарочито за *ħ* и *ȝ*, којим Вук обележава етимолошко арб. *ħ* и *ȝ*, јер су ови гласови у дијалекту Вукових песама, као у северозападним гегиским дијалектима одиста заступљени африкатама *tš* и *dž*, које одговарају срп. *ħ* и *ȝ*. Мање је, напротив, разумљиво зашто Јокл у латинској транскрипцији не употребљава за *ȝ*, у место *d̥*, знак *d̥* или *d̥'* као што то чини и *Jarník, Zur alb. Sprachenkunde pass.*, барем јединствености ради. Аргумент, да се знаком *d̥*, у чисто латинској транскрипцији означава интердентални спирант *ð*, и онако није на месту, пошто Јокл, као и у осталим својим радовима, и у овом свом издању тај глас безизузетно пише словом *ð*.

И Јоклова емендација текста је, мал да не свуда, успела. Има ипак понекоја конјектура, која се никако не може усвојити. Тако н. пр. у ст. 19 — 21 I^e песме, који у Вукову оригиналу гласе *Се у ком биш ме каћер йљумбе | Каћер йљумбе љид ме ћеље | Синћер лии, куку соđ пр ћеваб „исправљено“ је *Синћср лии* у *Si n̄ ðerli* (стр. 43) и преведено са — „mit Draht verbunden wie an Zäunen“ (стр. 43.)! Јокл држи, наиме, да је *ðerli* — са назализованим *i* плурални облик, образован (као н. пр. *kuneti* према *kunat.*) од синг. *garð*, *garði*, ограда!. Све то је само једна и сувише сложена и из основе погрешна комбинација, која се даје објаснити само тежњом са етимологисањем и кад томе има најмање места, т. ј. кад се ради о једном неразумљивом или неразумљеном пасусу или речу. Ту се наиме ради о једној и то турској речи *sindırılı*, идентичној са срп. *синџирли* зрно п. die Kettenkugel, globus catena junctus globo: *синџирли га зрна ударила*, Вук, Срп. рјечн. s. v., као што, иначе, тачно стоји и у преводу: *Найунио са и вас (тј. пушке) са чештири зрна, | чештири зрна жицом йовезана | жицом везана куку данас за момке*. Ја не ћу овде да улазим у даље исправке ситнијих греша, којих има повише, али морам се зауставити мало и на Јоклову суду о вредности Обадовићева превода, који Вук бележи уз арбанаски текст. Он је несумњиво местимице погрешан и мора се признати велика вештина којом је Јокл објаснио нека управо загонетна места оригинала који је код Вука понекад у*

растављању речи врло аљкав. Али његово неповерење према вредности превода завело је Јокла, по неки пут и на исправке које су сасвим излишне. За стих *L'uti paša či na ka* (2, 18) н. пр. Јокл каже да је у преводу „до неразумљивости изопачен“ (стр. 54), иако се Обадовићев превод *Благо паши што не има* потпуно слаже са његовим „*Heil dem Pascha der uns hat*“. Цео се неспоразумак, наиме, своји на то, што је — Јокл погрешно схватио српско диал. не (= нас) као негацију не. Сличан случај је и са Јокловом критиком Обадовићева превода 21—23 стиха ће песме: *Mehmed begu po i prbi, | Si kułshedra kur bje št, | = Мехмедбер же да их прогуне, | Ка' и дуга кад иде киша,* (стр. 43.). Јокл је наисту да је у овим стиховима садржана митолошка реминисценција ја змаја, као олујног демона, али он ипак нагиње мишљењу да је Обадовићево превођење *kułshedra* са *дуга* не има приписати његовом тачном схваташу арбанаског текста, него његовој двојезичности. Јошто је, по Јоклову мишљењу, у питању, да ли се у арбанском фолклору нахиди престава змаја у дуги, као у словенском, док *ułshedra* „заправо означује само змаја или змајевицу“ (стр. 48.). Јени се чини да су ова Јоклова разлагања сувишно компликована, јошто се замена „змаја“ са „дугом“ даје, како ћемо видети, врло епо објаснити из самог арбанског фолклора. Специфично значење рб. речи *kułshedra* није „змај или змајевица“ него неман или змајевица која се за време олује бори са *drangimia*, својим исконним пријатељима;¹ с друге стране се змај, као кишни демон, у арбанаском зове *ülbér*, а та реч значи и дуга. Истина, лексикографски и фолклорски извори, на које се Јокл позивље, не бележе њих значења, али со она ипак за обе ове речи сигурна. Још пре јадања Lambertzovih *Albanische Märchen* (1923), где је за кулшедру изнесен доста обилат, Јоклу, наравно, још не приступачан материјал, митолошко значење кулшедре документовано је у италско-арбанаској, у том погледу драгоцену народној песми о клешедри сунчевој кћери, објављеној у збирци, *Rapsodie d'un poema albanese* G. de Rada (1866) стр. 71. А да је *ülbér* „arc-en-ciel“ „selon croyance populaire albanaise un serpent qui descend zur la te pour boire de l'eau“ стоји већ у Cihacовом *Dict. d'étymologie co-roman II* (1879), стр. 717., где се то исто народно веровање лежи и за румунски *cucurbéu*, *curcubéu*.

На другим местима се, с правом, замера јасност преводу, али гично место ипак не објашњује. Мислим наиме, на случајеве као пр. *Ić ja małen ti per sti* 2, 26 (стр. 55.), у преводу *Тури му и од њега*, којим се Адемага, победник у борби с Алијом, почиње да „скине мал“ с њега, тј. да га — изује, пошто је пљачка ладаног противника, како је познато, право победоца.

Културноисториски коментар је врло богат. Треба нарочито акнути, у погледу на српскоарбанаске узајамне односе екскурсе

¹ То арбанско народно веровање о борби кулшедре са драгунима обрађено је савременој арбанаској уметној поезији у спеву *Kulshedra*. (*Nji epizod prej vepret iuta e Malciës*“ познатог Скадарског песника Фиште, в. *Hylli i Drites III/6*, 271—282).

о словенској правној терминологији код Арбанаса (стр. 75 и д.) и о утицају средњевековног словенског права у опште, па о обичајном арбанском праву у погледу на „примање на вјеру“ (стр. 71. и д.) и, најзад екскурс о „рукоставницима“. Ове су партије интересантне и са гледишта упоредне правне историје.

Књижевна вредност ових песама, дабоме, није велика, као што у осталом није, више мање, ни код осталих досле објављених арбанаских песама. Али оне пружају, како Јокл опширно показује, много нова за упознање диалекатских фонетских црта и у погледу на речник. Ја не мислим овде улазити у приказ тих диалекатских особина, пошто се на то мислим вратити на основу проширеног материјала другом приликом, али, што се лексика тиче, не могу прикрити сумњу да је ту Јокл местимице отишао преда-леко, вођен тежњом ка етимологисању, које му се, како смо видели, и иначе у овом раду свети, као и жељом да што више пронађе у овим песмама. Међу речима, које досадашњи лексикографски извори не познају Јокл уноси и *l'orę* у значењу „meretrix“. Како би арб. рефлекс лат. *lūpa* могло бити једино **l'üpę* Јокл мисли да треба претпоставити да је та реч унесена из једног итал. дијалекта у којем ћ постаје ó и помиšља стога на — абруцешки као непосредни извор. Мени се чини да то *l'orę* није ништа друго него познато арб. *l'orę*, „крава“, јер стих *se s jom l'ora te m're štage* 9, 3 не може да значи него „нисам крава да се дијем батином“, ма да и иначе непоуздано Обадовић место „крава“ има „курва“, прво с тога што се у значењу ове последње речи, у истој песми (ст. 2.) налази *kare*, а онда за то што је израз да се „крава бије батином“ не само арбанаски него општебалкански, док *l'orę*, „крава“ у пренесеном смислу не значи никада „meretrix“, него, као и рум. *văcăreasă* и срп. *krava* означава само лену, неспретну жену. Ни етимологија арб. *kuře* (стр. 52.) није убедљива. Као и Н. Pedersen, *Alb. Texte* 145, *Vergl. Gramm. der kelt. Spr.* I. 127 и Јокл анализује ту реч у **kur-kene*. То би, међутим, само онда фонетски било оправдано, кад би прелаз *rk* и *r* био у арбанском утврђен, док је то, напротив, врло сумњиво. Како у арбанаском *rs* даје *r* (в. *ter* од **torsežo*), а *rn* пак *ř*, то би се за *kuře* пре могло поћи од *kurs(ε)nε*, са *s* од *ku* у стинд.-*čana*. У осталом, фонетски је најдноставније Оштирово извођење арб. *kuře* од *kur + nε* (*Wörter und Sachen* IV 311 бел.), које је, како ми се чини, избегло Јокловој пажњи.

Не осврћући се на ове, и друге ситније замерке, које би се још могле учинити, може се казати да Јоклово издање ових песама и његов коментар иде међу најбоље албанолошке радове из ове области. Оно је за нас Србе од важности и као прилог познавању Вукова рада. Зато ми можемо и у том погледу само одати нашу захвалност уваженом немачком научнику што је свој рад објавио код нас у једној нашој послератној научној публикацији.

Acta et diplomata res Albaniæ mediae aetatis illustrantia.
 Collegerunt et digesserunt dr. Ludovicus de Thallóczy, Dr. Constantinus
 Jireček et Dr. Emilianus de Sufflay. I (344 — 1344) 1913; XXXVIII + 292,
 II. (1344 — 1408) 1918, XXIII + 300.

Већ и пре него што је створена албанска држава 1913 год. био је интерес за албанска питања и за албанске ствари доста велик, особито у државама, које су имале ма какву врсту политичких или економских претенсија у Албанији. У том погледу особито су се истакле, наравно, Аустро-Угарска и Италија. Литература о Албанији још се знатно умножила за време првог балканског рата, и, особито, за време кризе, коју је изазвало питање о стварању албанске државе и о њеним границама.

У целију тој доста великој литератури о Албанији, коју су изазвале политичке и економске претенсије, ратови и политичке кризе, доста је мало озбиљних дела и књига трајне вредности. У гај мали број спада у првом реду без сумње и ово дело, чији је наслов горе исписан.

Сва три уредника ове збирке нису једнаке вредности. Двојица од њих (Јиречек и Шуфлаји) били су научници, док је трећи Талоци био дилетант, без довољне спреме, а без икаквог талента. Срећа је међутим што је у овом монументалном делу Талоци дао само своје име на корицама, а иначе се његов рад и утицај у самом делу не осећа. Тако су ове две књиге труд Јиречеков и Шуфлајев, стога оне имају у сваком погледу научну вредност првога реда.

После Увода, у коме се говори о географском простору, који је обухваћен у овом делу, изнели су издавачи све што је потребно материјалу, који је употребљен у њему, и, напослетку, о принципима свога рада и издавања. Затим долази списак употребљених дела, па онда изнета садржина свих аката, која се односе на Арнауте је албанске земље, како су их писци ограничили и обухватили.

Одмах да кажем, да те границе, у које су писци укалутили средњевековну Албанију, иду далеко преко природних, етничких и историјских граница оне области, која би се у то доба могла с разлогом извати Албанијом. Ту је у границе средњевековне Албаније унет Призрен и готово цела Метохија, и, сем тога, зетско приморје чак и Дубовице! Повлачење таке границе нема наравно са науком нига заједничког, оно је изведено по политичким комбинацијама и претенсијама аустро-угарских политичара. Сада, кад су те комбинације и претенсије заувек пропале, за науку је, мора се пријати, боље, што је тако ненаучно поступљено, јер је на тај начин због тога у ову збирку унет много већи број докумената, но то би то био случај, да су писци одређивали границе средњевековне Албаније по научној, а не по политичкој тенденцији.

Али главна вредност овога дела не лежи у регистрама самих докумената, која су већином позната и налазе се у збиркама појавилу доста лако приступачним. Главна је вредност његова у личним богатим научним примедбама и коментарима, који су дани уз сваки регистар докумената. Ту је нагомilan силан, делом

нов материјал и изнети су често сасвим нови и врло важни резултати. Наравно да је главна маса тог одличног научног апарате из неисцрпне ризнице знања и бележака покојног Јиречка, најбољег до данас зналца података за историју Балканског Полуострва у средњем веку.

Штета је само што је у књизи све, и предговор и регеста и коментар, писано латински, и то тешко и неспретно латински, тако да то знатно отежава употребу овог одличног дела, без кога се не може кретати у научном раду ни један стручњак, који хоће да проучава историју Балканског Полуострва у средњем веку.

Београд.

Саш. Станојевић.

Anonymi descriptio Europae orientalis. „Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia“. Edidit, praefatione et adnotationibus instruxit Dr. Olgierd Górkа. Cracoviae, 1916.

Г. Горко открио је један нов опис источне Европе, који је написао један непознати романски, вероватно француски духовник, по свој прилици доминиканац, у првим месецима 1308. године. Овај нови опис очито је у вези са акцијом Карла Валоа против Грка. Издавач је то лепо запазио и довољно нагласио у свом опширном и брижљивом предговору.

Опис је занимљив и заслужује посебну студију. Ми ћемо овде дати само неке напомене. Издавачев коментар, иако вредан, не одговара на сва питања ни довољно, ни увек добро. Анонимни писац дао је по неки локални назив онако како га је чуо. *Mons parnassus*, вели он, *nunc vocatur Sfeptagoria*. Упада у очи облик *sfept*. Није ли у оном ер некако изражен звук назала од *свлтъ*? Карактеристично је, даље, да се даје словенски назив, а не грчки или општији назив Атоса. Аноним подвлачи чињеницу, да на подручју између Мађедоније, Ахаже и Солуна, *est quidam populus ualde magnus, et spacioius qui vocantur Blazi, qui et olim fuerunt romanorum pastores*'. По њему, те Влахе потерали су из дунавске котлине Мађари. Њихов крај у то време, *habundat enim caseis optimus, lacte et carnibus super omnes nationes*'. Далмација је прозвата по граду Делми (Delminium, Дљмно), али *eadem civitas postmodum vocata fuerit [salona]*'. Издавач ову нетачну комбинацију оставља без примедбе.

Албанија је „доста широка и велика“. Људи су јој „ратоборни“, одлични копљаници и стрелци. *Terra est fertilis in carnis, caseis, et lacte, in pane et uino non multum habundant*‘. Оскудица у житу у Албанији забележена је баш те године, кад је овај писац пролазио кроза њу. (Acta et diplomata Albaniæ, I, бр. 584); у обиљу жита, наравно, није ту било никад. Албанци немају градова, утврда, вароши и правих села, *sed habitant in papilionibus et semper mouentur de loco ad locum per turmas et cognationes suas!* Једина варош код њих је Драч, а и тај је латински. Доиста, од 16. јула 1305. он је под влашћу Карла II (Acta, бр. 574), односно Филипа

Тарентског (ср. ib., бр. 584). „Dictum Albanie regnum nunc regem nullum habet, sed terra diuiditur per principes terre, qui ipsam regunt et ipsi nulli subsunt“. Имају велике и опаке псе. Сами Албанци „oculos habent depictos et glaucos in pupilla adeo quod melius de nocte uident quam de die, et ideo sunt magni fures et de nocte discurrunt sicut et de die“.

Сва се Албанија дели у две покрајине: Клисуру и „Tumurist“, односно Томорицу. Остале су области: „Cumania“, „Stophanatus“, „Polatus“, „Debra“. И ако прву област рукописи бележе „Cumania“, „Cumania“, „Cumamia“, издавач није дошао на мисао, да је то добро позната Cunavia, γοναβία, Cimania, Cumania (ср. Acta I, 265), него је преноси у Куманово код Скопља! За те покрајине казује писац да су tributane eisdem albanensibus et quasi serue, quia exercent agriculturam et colunt vineas ipsorum ac seruant necessaria in domibus suis“. Људи јих области не иду из места у место, „sed habent stabiles mansiones et opida, nec sunt pure catholici nec pure scismatici“. Подвучена разлика у карактеристици становништва од нарочита је значаја. Ово је елеменат земљораднички и сталан; чисти Албанези су сточари и пола номади. Сви они, вели тенденциозни католички писац, „naturaliter diligunt Latinos“, што је, у ово време, био само акт невоље. (пр. Јиречек, Illyrisch - albanische Forschungen I, 73). „Albani prefati abent linguam distinctam a latinis, grecis et sclavis ita quod in nullo intelligunt cum aliis nationibus“.

Рашка има три области: Хум, Дукљу и Приморје. У овој поједињој главни је град Бар, који „distat a littore maris ad unam aruam leucam. Становници су ту „puri catholici et quasi latini“. стали становници су „scismatici perfidi“, „et ideo nimium persecuntur ctoſ catholicos, et permaxime ecclesias latinorum destruunt, disiant, et inuadunt prelatos et captiuant et plura inexquisita mala faciunt“. Ванредно је важно ово место из тога извештаја, које се, по ој прилици, односи на богомиле: „preter hoc eciam, quod sunt ismatici sunt et heretici pessimi, infecti as hereticis, qui fugiunt ad irtes illas a facie inquisitorum et ideo magis sunt infesti christianis catholicis“. Необично је даље ово, да се „secunda pars huius gni vocatur Servia“ с познатом етимологијом још од Порфирогента, да су „omnes seruili conditionis“. Рашка је Милутинова, а јубија је Драгутинова држава и обухвата: Босну, Мачву и „Marciam“. Издавач и ту погрешно тумачи „Марку“ као Макар (или Макарску). „arcia је „крајина“ и то браничевска. Вароши има само у Приморју; земљи су многи градови „castra“ утврде и велика села са по 0—400 дрвених кућа и са колњем „sine aliqua clausura“. Земља је гата сребром, оловом и железом, „nam rex rasie habet actu in regno et circa maritimam regionem septem argentifodinas“. Држава плодна „in pane et carnibus et lacticinijs, sed deficit in vino et cibus, nam communiter non bibitur vinum ibi, sed ceruia et lac“ Али та констатација важи само за пук; „rex tamen et reges utuntur uino in copia a maritima regione portatum“ (ср. Јиречек - Радонић, Историја Срба, III, 297). Како је спис писан с

намером, да потакне Карла и његове пријатеље против Срба, то је разумљиво, да се овима спори храброст, а истиче се лепота њихова стаса и код мушких и код женских. У тим пределима коњи су мали, али јаки добри за трзање. (Не видим разлога зашто име реке Бистрице „bistrice“ издавач објашњава Дрином или Моравом. Упада нарочито у очи, да у свим овим партијама он не консултира класично Јиричеково дело *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*.)

За Драгутина прича овај писац, да је владао две године после очеве смрти читавом српском земљом. Издавачева примедба, да се то рачуна не од пада Уроша I, него баш од његове смрти и мени се чини потпуно пријемљива. И он помиње његов пад с коња „de ipso cecidit et crus turpiter fregit! Нетачно је, да је тада био „sine prole“. Овде се срета Милутиново домаће име у помућеном облику, „Mecolimus“. Занимљиво је, да писац наводи разна мишљења, која су тад владала у Србији и о начину абдикације Драгутинове и о условима под којима је то учинио, да тако илуструје сву шометност тог питања још за живота оба брата. Ради спора о том „ortum est bellum et dissensio inter dictos fratres usque ad hodiernum diem“. То место даје доволјно повода, да се поново узме у претрес хронологија сукоба између Драгутина и Милутина (Јиречек - Радонић, Историја Срба, I, 331—2). Ми ћемо то извести на другом месту. Пишчеве симпатије су на страни Драгутиновој, пошто он помаже католике, а у сродству је с напуљским двором. Милутин пролази рђаво. Као лажни Брокард, односно као лажни Гијо Адам, и он му придаје само рђава својства. Занимљиво је, што за њ пише, да нема законите мушки деце, „sed tamen quandam bastardum a quadam comuni muliercula“, и кћер од мађарске принцезе, бивше монахиње. „Filio enim sue... dedit duos maritos, bastardo eciam duas uxores“. Прогони католике, али сад моментано показује склоности према римској цркви, да та одврати Карла II. од рата против њега. „Timet enim dominum karulum ex duplice causa“, прво ради Приморја, а друго ради опасности за јужне земље своје државе.

Описи осталих земаља не улазе у оквир овог приказа.

B. Ђоровић.

C. PRASCHNIKER UND A. SCHOBER. Archäologische Forschungen in Albanien und Montenegro. (Akademie der Wissenschaften in Wien. Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung, Heft VIII). Wien, A. Hölder, 1919. 4°, III—V, 1—104.

Писци су г. 1916 у два маха путовали по Албанији и Црној Гори у циљу археолошких студија. Они су обишли све места од Никшића до Берата где су мислили да ће наћи остатака из античког доба. Шобер и Прашникер нису аматери археологи, него стручњаци. Они су рушевине од градова, трагове од путева, сломенике итд. проучили што су могли брижљивије, описали их, снимили,

фотографирали. Њихова је књига драгоцен прилог за археологију ових области. Особито су важна њихова проучавања илирских тврђава.

Један летимичан преглед књиге показаће читаоцу која су места писци посетили и какве су старије нашли у њима.

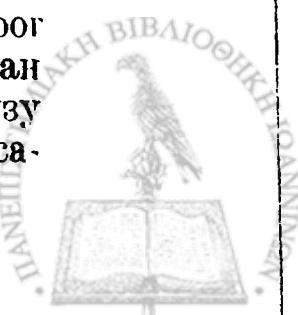
Из Дукље (Doclea) они саопштавају неколико нових римских натписа. На једном од њих спомиње се, први пут у Дукљи, један легијонар. У Медуну (јамачно Meteon) има остатака од једне тврђаве најдоцније из 3. в. пре Хр. Сачувани су доста велики комади градског платна са четвртастим кулама. Техника зидања је она иста коју налазимо и у старом Лису (Љеш). Ове тврђаве су зидали вероватно не домаћи, него грчки мајстори. Недалеко од тврђаве налази се једно гробље. Отворен је један гроб и у њему је нађен један скелет коме је глава била окренута истоку и поред њега неколико предмета (један скифос, лончић, флашица). Гроб је сигурно из истог времена из кога су зидане, али се не може рећи и застале гробове ту то исто. У сваком случају потребно је раскопати и остале гробове, јер овај начин сахрањивања у нашим крајевима је нов за античко доба.

У Скадру готово нема трагова живота из античког доба. Само а два места остало је нешто од зидина старе тврђаве и у једном галом музеју налази се неколико предмета од интереса (статуица од бронзе малог детета које седи и које је подигло ручице — јачино одломак из групе која је представљала вучицу како доји детета — и једна лепа карикатура од теракоте која представља ијаног роба).

Између Скадра и Љеша, код Вигу, налази се један стари етвороугаони кастел, доста добро очуван, с кулама и капијама, доста великих размера (96×71 м).

Градско платно античке тврђаве у Љешу обухватало је даљину варош и тврђаву на брегу. Оно има у обиму око 2200 м., дебело је 3.50 м. Било је утврђено многобројним, махом четвртастим кулама. Сачуване су две капије, а јамачно је било још две. Акропол је био опасан зидом. Писци општено описују ове зидине и начин како су зидане. У самом Љешу нема готово никаквих трагова од старе вароши. Исто тако нема у њој скоро никаквих натписа и архитектонских делова. Само је у непосредној близини гробиши скоро нађен део једног гробља из античког доба и ту један римски надгробни натпис. Писци доказују да је стари Акропол јамачно на данашњем Малом Шелбумиту, па чијем се врху налазе остатци једне тврђаве зидане у малочас споменутој техничци.

Круја се налази у области где су у старо доба живели Албани. Ни се зато не може рећи да је она подигнута на месту старог запорополис. У Круји нема никаквих трагова из тих времена. Хан мислио да Албанополис треба тражити на месту Згорзеш, близу Крује. Ту је он нашао зидине с кулама, местимице прилично сазане.

Говорећи о Драчу у књизи се расправља врло стручно о месту које је захватао Dyrrhachium и месту где је био Epidamnos (основан 627 г. пре Х.). У Драчу се могу видети многи грчко-римски споменици, од којих неке вреди истаћи: један натпис који помиње аугустале (ово је први пут да се та институција помиње у Драчу), један рељеф који представља Пана с три богиње (можда из 4. в. пре Х.), други рељеф на ком се види Викторија с једним окованим варварином, а унаоколо разно оружје. Писци описују и неколико споменика из Драча који се сад налазе у Београдском Музеју.

И у Елбасану, где је била некада Scampa, како то кажу натписи и рељефи ту нађени, био је један кастел у античко доба. Овде писци говоре опширно о кастелима који су сродни с елбасанским и који чине с њиме једну групу. У самом Елбасану није нађено никаквих старина.

Берат је стара Antipatrea која је такође била утврђена. У њој нису нашли писци никаквих нивох споменика. Али они објављају поново неке већ познате, међу којима има и врло добрих радова. Ту су саопштени и неки рељефи и архитектонски делови из Фјери.

Аполонија (дан. Појани) је врло богата у старијима. Она је била опасана зидом, који је имао у обиму око 4500 м. (О њој и о старијима у њеној околини види идући реферат).

Код села Марглића налазе се рушевине од једне старе вароши које досад нису биле познате. Око вароши је био зид, а зидом је била опасана и акропола. Тврђава је јамачно из предгрчког доба. Првобитни зид је био киклопски. После је варош била под јаким грчким утицајем, па су је вероватно Грци били и насељили. У то време саграђено је платно од тесаника. После Христовог рођења тврђава је још једанпут рестаурисана.

У цркви Шен Деметри налази се више старија које је већ објавио Пач. То вреди и за Арденицу (ту једна дивна глава и фрагменти се неколико античких споменика (н. пр. фрагмент од два дорска фриза с маскама у метопама). Што се тиче натписа и менат једне изврсне амазономахије). И у манастиру Либовца на рељефа који су већ раније нађени у Каваји, они су ту можда донесени из Аполоније. За Кавају се не зна да је подигнута на месту неког античког насеља.

Кастел у Прези има облик петоугла. На четири угла налазе се округле куле, а на једној страни једна четвороугла. Код овог кастела јасно се распознају две периоде зидања.

У Јелциљу има нешто трагова од старих зидина у старом делу вароши и неколико архитектонских споменика. У околини вароши нису нађени никакви антички остаци.

Позана је јамачно некадашња Bassania. Ту је нађено нешто старе керамике.

Слична тврђава налази се у Кодра Маршењт. Она представља један важан пример староримског утврђења. Градско платно је очувано дosta добро (око 200 м дуж.), с једном четвртастом кулом и једном капијом. Напротив руина Калаја Хотит, изгледа, неће бити из старог доба.

Код села Вуксанлеја морало је бити у старо доба једно веће насеље на римском путу (*Bersumnum, Birziminum?*). А између ога места и Подгорице налазе се три миљоказа и трагови од старог пута.

Код Подгорице је можда била стара *Alata*. У сваком случају у нису нађени никакви антички трагови. У долини пак Трешанице види се римски пут, који се и данас употребљава.

У Даниловом Граду (*Salluntum?*) нема трагова од старог насеља. Тако исто ни у Никшићу (*Sanderva, Andarba, Anderba?*) осим што тамошњи кастел почива делом на античким темељима.

Б е о г р а д.

H. Вулић.

CAMILLO PRASCHNIKER, *Muzakhia und Malakattra. Archäologische Untersuchungen in Mittelalbanien. Mit 131 Abbildungen (Österreichisches Archäologisches Institut).* Wien, A. Hölder, 1920. 4°, 5—236.

Ова књига допуњује претходну. Писац саопштава у њој резултате археолошких испитивања која је вршио у једном делу Албаније 1917 и 1918. г. Он је прокрастарио област између река Емени и Војуше и између старе Аполоније и данашњег Бератаражећи трагове античког живота (насеља, тврђаве, споменике, итд.). Ређе је вршио откопавања, мањих размера.

Област коју је Прашниker испитивао веома је богата у старијема грчко-римског доба. Тако рећи на сваком кораку налази се ће античке рушевине и споменике. Писац тачно описује остатке града, путева и даје о њима све потребне податке. Исто као он објављује, на један беспрекоран начин, све појединачне једмете које је видео (написе, рељефе, мозаике, гричарију итд.). Књига је снабдевена добрым картама и многобројним одличним илустрованим и фотографијама. Захваљујући томе, као и простом и сном начину излагања, она се чита не смо лако, него и са задовољством.

После једног кратког увода, у ком се говори под каквим је зловима радио, и једног географског прегледа области коју је испитивао, Прашниker најпре описује рушевине албанске из најстаријег времена. На првом месту он говори о најзначајнијим међу њима. То су остаци старе Аполоније (основана 588 пре Хр.). Писац је проучио детаљно градско платно. Не мање пажње поклонио је испитивању старе вароши. На једном месту биле су приватне јаде за становање. Један брежуљак изгледа да је био резервисан

за јавне грађевине, јер су ту нађене једна статуа природне величине с панциром и један рельеф богиње Артемиде. Тај рельеф је јамачно доказ да је Аполонија имала један храм Артемидин. Нађене су и рушевине једног Асклепијевог храма. Остатака од трилатних зграда утврђено је да има и на неким другим местима. Писац помишиља да је нашао и позориште.

Изван вароши у непосредној њеној близини код Стиласи има такође један храм. Поред њега налази се једна зграда у којој је јамачно становаша свештеник. Код Кригјате, такође недалеко од Аполоније, виде се остаци од једне богато украшene мање грађевине. Вероватно је то била једна гробница, у јонском стилу. Простор око ње је патосан великим плочама. У близини гробнице налази се велика некропола. Писац је отворио ту око 20 гробова. Неки мртваци били су сахрањени у каменим саркофазима, док су други гробови били окренути ногама истоку или југу, а поред њих су лежали разни предмети, као лампице, тзв. лакриматорија итд. У устима су понекад имали по један новац. Неки мртваци су спаљивани. Нађено је и место где су спаљивани и урне у којима им је био пепео чуван. Напослетку, једно је дете било положено у дрвен сандук. Сви ови гробови биће уз два последња века пре Хр. Друго једно гробље налази се на противној страни вароши, такође недалеко од видина градских.

Пошто је описао старине у Аполонији и њеној околини, Прашникер посвећује једну крађу главу луци Аполоније. Затим прелази на »нимфејон«, чувено пророчиште у старо доба. Не зна се тачно где се он налазио. Писац мисли да га, на основу података у старим изворима, треба тражити јужно од Аполоније, око 7—8 км. далеко. На овом месту писац прави једну оштроумну конјектуру. Он држи да коруптела *catamant* код Ампелија (*Ab Apollonia et catamant . . . milia passus quinque*) није друго но грчко *κατά τὴν Αμαντίαν διδῷ*, како је стајало у оригиналу који је Ампелије употребио. Међутим, чини нам се да се не може усвојити пипичево мишљење да се река Aoos звала и Anios (Plutarch). По свој прилици и Плутарх који каже Anios и Дијон Касије код кога читамо *πόδες τῷ Λυαὶ ποταμῷ* чине овде погрешку, јер је велика разлика између Anas, Anios с једне и Aias, Aoos с друге стране.

После овога долази преглед читавог низа мање важних насеља. С неколико речи описано је насеље код Флача, где је нађено много цигли и одломака од грнчарије. У малом Гурдезесу један зид с кулама обухвата два брежуљка. То је била једна тврђава. На основу одломака од грнчарије она је саграђена пре 3. в. пре Хр., али је после, у византијско доба, обновљена.

Најзначније старо насеље у области коју испитује Прашникер после Аполоније је Byllis. И ова варош била је опасана зидом од великих тесаника и с кулама. Код тог платна разликујемо две грађевинске периоде, јелинистичку и византијску. У доцније доба,

јамачио у 5. или 6. в. по Хр., варош је преграђена једним зидом на два дела, јер је број становништва био опао и није могао бранити толику тврђаву. У то доба Билис је био седиште владичанства. Под словенским именом Градицијон варош је постојала до у рани средњи век. У унутрашњости њеној нађени су остаци агоре или гимназије. Исто тако сигурно се зна где је било позориште. Гу је јамачио било средиште вароши и ту су се налазиле јавне рађевине. Напротив, источно од унутрашњег зида су биле пријатне зграде.

Једна стара варош налази се код Кљоша. Зид којим је опана старији је од градског платна у Билису. Није вероватно да е он саграђен после 4. в. по Хр. Са сигурношћу се може рећи где је била једна градска капија и један део пута који је у њу водио. Јари трагови на површини земље у вароши врло су ретки. Извесни предмети нађени у њој показују јасно јелинистички карактер ароши. Она је, међутим, трајала све до римског доба. Билис и ова варош код Кљоша постојале су у исто време и живеле су једна поред друге. Било би нетачно мислити да је варош у Кљошу била ретходница Билиса и да су је становници Билиса било из кога злога напустили и преселили се у Билис. Прашникер још доазује да у овој вароши код Кљоша не треба гледати стару Аманџију. Он се слаже с Пачем да је Аманџија била код Пљоче.

У долини речице Ђанице налазе се на једном месту рушевине диог античког мајура, на другом остаци једне старе црквице, јачко из 6. в. по Хр., а на трећем један старински мост. Осим тога тој долини виде се огромне рушевине које вероватно потичу од дне бране што је затварала долину.

Интересантне су рушевине једне цркве у Балши. Распознаје апсида, а неки гранитни стубови још се виде. Јамачно је ова јевина из врло раног доба. У раном средњем веку она је играла атну улогу. Ту је нађен један натпис отприлике из Јустинијановог времена. Можда он стоји у вези с грађењем храма. Како је атну улогу играла та црква у раном средњем веку, то најбоље казује други натпис из г. 866, који помиње бугарског кала Боса — Михаила I. На истом камену урезан је доцније други један глас Норманина Роберта Монфорта; то показује да је храм постојао још у 12. в. Из Борисовог натписа писац изводи важан кључак, наиме да је овај крај припадао бугарској држави још 9. в. То би значило да је Бугарска у то доба допирала до самог црног Мора.

Близу Балши нашао је Прашникер још неколико античких сеља.

И код места Кала Крот налазе се рушевине једне вароши. Ту јасно распознаје акропољ и варош. Насеље је вероватно из врло југ доба, јер је писац нашао доста керамике с црним фирмјесом, међу остalog и фрагмената архајских коринтских ваза.

Напослетку, с понеколико речи нотира Прашникер рушевине код Зфири (на коти 655) и једну тврђаву из средњег века код Миршове.

Толико о рушевинама.

После тога писац у једној дужој глави (стр. 106—126) говори о Via Egnatia. Он описује њене остатке и на основу њих и старих итингера расправља куда је тај важни пут пролазио.

Затим долази велики одељак у ком су описаны појединачни предмети. Они воде готово сви порекло из Аполоније. Највише има надгробних споменика. Нарочито треба истаћи једну групу аполонијских надгробних споменика. Они почињу отприлике с краја III. в. пре Хр. Осим надгробних споменика објавио је Прашникер још и знатан број рељефа и скулптура. У његовој књизи има и лепих архитектоних делова из Аполоније. Пластичка уметност седе била је под јаким утицајем Италије, особито Тарента.

Једна од најзначајнијих скулптура нађених у Албанији, то је глава једног младића у Арденици. Осим те главе нађено је још много глава, мушких и женских. Једна лепо израђена статуица представља девојку која клечи. Према стилу она је јамачно из краја V. в. пре Хр. Отприлике из истог времена биће ваљда и горњи део једног мушких торза. Има још добрих и врло добрих скулптура из јелинског и јелинистичког доба, као и из раног царског времена. Неки су опет радови слаб провинцијални произвол.

Споменућемо још од важнијих и интересантнијих рељефова: изванредно лепу стелу (сл. 47), рељеф с ратником у оклопу који се наслонио на копље а десну руку дигао као да говори (бр. 24), рељеф с даћом (бр. 26), рељеф који представља брачни пар а у калкану писаћи прибор који видимо и на једном споменику из Салоне (бр. 27), рељеф на ком је представљена једна Изидина службеница са sistrum, ситулом и још неким предметима (бр. 28), рељеф с три божанства: Зевс на средини, лево Аполон а десно Атина (бр. 37; јамачно крај IV в. пре Хр.), рељеф с два пара хрвача (јамачно одломак фриза који је представљао дело Тезејево; бр. 40), трагична маска с виртуозно израђеном косом (бр. 41), одломци једне битке Грка с Амазонкама (бр. 42, 1 а, б, с).

Од натписа вреди истаћи бр. 1 (можда још из IV в. пре Хр.) и бр. 8 и већ споменути бр. 10 који гласи: *a) Μαρίας Βόρης διπλογαμβείς, Μιχαήλ σὺν τῷ ἐξ θεοῦ δεδομένῳ αὐτῷ ἔθρει ἔτος .στοδ'* и *b) Hic est subpositus de Forti Monte Robert(us), corpore formosus, prob(us) armis, vir generos(us). Sub duce Normanni[s] cunctis quoq(ue) praeuit Angli[s]; dumque iuventutis dives floreret in anni[s], deseruit mundum Dominique petendo sepulcr[um] hic obiit Phoeb[o] [i] a (m) sub Libra quater orto. Det Roberte tib[i] [s]ua gaudia rex para[disi].*

Књига се завршава с једним »Додатком«. Ту нам писац говори најпре о једном врло важном мозајику који је ископао за време рата у Драчу. То је један од најстаријих досад нађених мо-

зажика грчких од уметничке вредности. Мозаик представља једну главу с дијадемом из прве половине III в. пре Хр. А ми смо досад имали свега један мозаик који би могао бити старији од III в. Овај мозаик је важан и зато што нам каже да је ту где је он нађен била јелинистичка варош, а то нам досад није било познато. У »Додатку« Прашникер описује још неколико ствари из Драча и три радишта: код Белиша, Калаји Градишт код Берата и градиште код Симиза.

Како што се из ове и приходне књиге види, Албанија је веома југата стваријама. Оно што је на површини и што је ископано Шобер и Прашникер су изврсно описали и обрадили. Али под њима крије се не мање драгоценог блага археолошко. Требало је приступити што пре систематском откопавању, особито сад поменутог мозаика у Драчу, па цркве у Балши, храма у Стиаси, рушевина у старом Билису. Чини нам се да је најприродније да тај посао предузму археолози из наше земље, Београда, Загреба, Сарајева, Сплита итд. Наша држава је први сусед Албаније. Она треба да сматра Албанију за сферу својих интереса у ултурном погледу. То би било од користи за обе државе.

Београд.

H. Вулић.

Белешке.

Месапски натписи. У *Rivista indo-greco-italica di filologia-lingua-antichità*, anno VI, fascicolo I e II (1922) објављује уредник Fr. Ribezzo да је намеран издати критички *Corpus* месапских натписа.

Први који је с пуном ревиошћу купио месапске натписе био је J. Baptista De Tommasi у почетку 19. в. Г. 1850 издао је све дотле познате месапске натписе Th. Mommsen у делу *Unteritalische Dialekte*. Нов *Corpus* тих интересантних споменика приредио је Fabretti 1867 под насловом: *Corpus inscriptionum Italicarum*. После је исти писац додао свом делу три додатка (*Supplementi alla raccolta delle antichissime iscrizioni italiche*, Torino 1872—77. Састављајући их, он је употребио збирку коју су издали 1871 Maggiulli и Castromediano под именом *Le iscrizioni messapiche raccolte*, а у којој је било много фалсификата. Фабретијевом делу додао је једну допуну и Gamurrini (*Apendice al corpus inscriptionum Italicarum di Fabretti*, Firenze 1880). Први пак који је после Момзена критички и с пуним знањем издао месапске натписе био је Алојзо Viola. Г. 1896 пропутовао је област где се они налазе Бартоломео Nogara. Он је нашао око десет нових, које је издао брижљиво и покушао граматички да објасни. Исто тако прокрстарио је у том циљу Месапију г. 1906 Енглез J. Percy Droop.

F. Ribezzo бави се одавно овим споменицима. Он је досад објавио читав низ расправа о њима, о месапском језику, о месапској старини итд. Најзначнија му је *La lingua degli antichi Messapi*. I. *Introduzione storica*. II. *Ermeneutica*. Napoli 1907. Ribezzo је даље пропутовао земљу у којој се налазе месапски остаци (они су најчешћи у салентинској области), идући од вароши до вароши и од села до села. Напослетку, он сам каже да је проучио све што је досад о Месапима написано.

Ново издање биће критично. Као што је споменуто, има много фалсификата међу месапским натписима. Ribezzo је нашао неколико нових споменика. Свој *Corpus* он ће снабдити критичким апаратом, у ком ће бити *variae lectiones*, сродна трачка и илирска имена итд. Где мисли да се то може учинити, писац дели речи једну од друге и покушава да их објасни, али, како сам каже, с много обазривости и пажљивости.

Месапски је језик још једна загонетка за научнике. Велика већина га сматра за сродан с данашњим арнаутским, с којим би се слагао у врло битним тачкама (Kretschmer, *Einleitung* стр. 263 и д. 272 и д., Bugge, Brugmann, и др.; другчије Pais). Веће натписе из Басте и Брундизија тешко је објаснити.

Надајмо се да ће Ribezzovo дело бацити нове светlostи на овај важан проблем.

H. B.

Buonamici G., Di alcune vere od apparenti analogie fra l' etrusco e l' albanese. Riv. indo-greco-ital. III. (1919) 81—92.

Поређење арбанаског језика с етрурским, које је предмет ове Buonamicijeve студије, није први покушај у овом правцу. Б. стоји, како изгледа, под извесним утицајем те литературе, а нарочито Thomopoulos ПЕЛАΣГИКА 1912, који је

на основу арбанаског покушавао интерпретацију етрурских, критских, лесбиских и предњеазијских натписа, руковођен фантастичном претпоставком да је арбанаски језик нова фаза пелазгискога. *Biouamici* је, дакако, на чисту с тим да о правном поређењу арбанаскога и етрурског не може бити говора, пошто етрурски није, као арбанаски, индоевропски језик. Он иде за тим да те „истинске или привидне аналогије“ између арбанаског и етрурског објасни утицајем предарбанаског супстрата, који је по *Biouamiciју*, био идентичан или сродан с етрурским. Али уза све те каутеле, које писац испољава и у самом наслову, његова расправа не одаје ни стварну, ни методску спрему за рад на трновитом послу око испитивања предарбанаског језика, на чијем би се познавању имала тек утврдiti сродност с етрурским, да се може прећи ка студију његових фонетских утицаја на арбанаски. Из његова начина рада документује се пре његово испознавање арбанаскога, него ли теза, коју он заступа. Јер — да наведем само један пример — поређење етр. суфикса —*αχ* (н. пр. у *gimataχ*, *romanus*, *velspaχ* и сл.) с арб. *-ak* може доказати једино да Б. не зна да је тај арб. суфикс слов. порекла, и ништа више. И иначе је очевидно да Б. није ни најмање упућен у елементе арб. историске граматике.

Пут којим би се морало ићи при проучавању простничких утицаја на арбанаски је, по мојем мишљењу, много дужи, али несумњиво и сигурнији. Да је на алканском полуострву било народа по језику сродних с Етрушанима, мислили су јећ S. Reinach и Pauli и њихова теза о сродности предгрчког елемента с етрурским ашла је на језичке потврде већ код Hammarströma (*Glotta XI*, 276) и P. Kretschmera, *ibid.* 276. Она је уздигнута над сваку сумњу објашњењем, које је К. Oštir, *Teitr. zur alarod. Sprachw.* 34 изнесо за ‘*Υπηρίλα, Τετράπολις*‘ на основу етр. *hui* је значење *4'* утврдио већ Skutsch, *Indogerm. Forsch.* V 256 и д., в. и Pauly-Wiss. *ealenc.* под *Etrusker*. A priori је вероватно да се и у арбанаском као и у грчком чувало у речнику по која иендоевропска реч из језика предарбанских становника, предељивање језичке припадности тог простничког елемента мора се пре свега искључити на основи евидентних еквација између предарбанског, пелазгиског и турскога, на које упућује предарбанска топономастика. И тек кад се прецисти ратификација тог елемента у арбанаском и одреди веза међу Пелазгима и прастариништвом Илирика, можиће се прећи на испитивање фонетских промена, у арбанској, које би се имале приписати утицају индигеног елемента. X. B.

Арбанаски и јерменски језик. — У Зборнику филолошких лингвистичких студија који су у част лингвисте А. Белића издали његови сеници и пријатељи (Београд, Цвијановић, 1922) објављен је под насловом *Culturalni problemi* један рад Х. Барића, који се, ма да претира једну јерменску гласовну јаву, дотиче и питања родбинских односа арбанаског према тракофригиској језичкој упини, у коју се сврстава и јерменски као нова фаза фригискога. Барић се на основу вих аргумента придржује Паулију и Хирту, који оспоравају теорију о континуитету илирског језика у данашњем арбанаском и сматрају да је арбанаски ствари један новотрачки дијалекат, у ком су се очували извесни елементи илирског ика, на чијој се територији распрострањио арбанаски.

Предмет Барићева рада је заступство иевр. непалatalних гутурала који се у њим *saltet* ским језицима стапају у један ред сеам у арбанаском, где су, како је казао Педерзен, они остали одвојени. Б. износи нове потврде за ту појаву у јанаском, али не усваја мишљење, да је одвојеност трију првобитних редова гутурала на специфично арбанаска појава, него доказује да је та консервативна црта каракте-

ристична за тракофригиски у опште. Полазна тачка му је позната недоследност палатализације првобитно непалаталних гутурала у јерменском. Она се своди по Барићу на то што се лабијални елемент прајезичког лабиовелара држао у јерменском још у време кад се вршила палатализација **k > č, g > ġ*. Примери као *ač' - k'*, очи' од **okʷje* са првобитним лабиовеларом (в. грч. *ἄλφιον* - *ωλφία*) не противују том схватању јер је прелаз лабиовелара + ј у гутурал + ј прајезичка појава, како се види из грч. *πέπτω*, *кувам'*: *πεπτός* или лат. *socius: sequor*. Што се пак тиче примера као *čil*, *жила'*: лат. *filum*, Б. их објашњава раним губитком лабијалног елемента у иевр. *gūh*, као што је случај и у келтском. У том би се, дакле, јерменски (са фригиским) одвајао од арбанаског где је, као и у трачком, лабиовеларна *media aspirata* очувана.

Овај рад је извадак из већега у целини још не објављеног списка, из којега су ови нови погледи и резултати у кратко саопштени.

М. Б.

Из арбанаског обичајног права. — У арбанаском часопису *Djal'egia* објављена је у 40м броју првог годишњака једна врло интересантна студија познатог балканолога барона Др. Фр. Нопче о арбанаском обичајном праву. Ту су у кратко саопштени резултати његових историско-упоредних студија из те области, док ће цео рад, како је најављено, изаћи у *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* и то на немачком језику.

Барон Норса држи да се остатака првобитних примитивних правних обичаја, који потичу још из добе индоевропске заједнице, у арбанаском обичајном праву има и германских утицаја из добе сеобе народа. Он то истиче нарочито у погледу на Лонгобарде, чији се утицај, по мишљењу неких лингвиста као Г. Meyera, N. Jokla, Giuglea) огледа и у правној терминологији, у коју они сврставају и саму арбанаску реч за племе — *fare*. Што се пак средњевековних словенских утицаја тиче, на које је код нас већ раније указао Рад. Коスマјац, саопштавајући делом Лекин Закон (Годишњица Николе Чупића XXI (1901), 210—220), барон Нопча заступа мишљење да се овај ограничује само на јавно право, а од приватног, само на право својине. — Ових питања се дотиче са нарочитим обзиром на правну терминологију и проф. Н. Јокл у коментару свом издању Вукових арнаутских песама (Белићев Зборник 71 и д.), истичући, независно од Нопче, да паралелизам израза арбанаске и словенске правне терминологије не имплицира a priori словенско порекло дотичних правних обичаја. Арбанаски текст Лекина закона објављен је у арб. часопису *Hylli i Drites* (Скадар) II и III у издању Gecova. Поменућу овом приликом да се један још необјављени рукопис Лекина закона налази у рукама г. Јоце Јовановића, нар. посланика у Београду.

Р. П.

Латински елементи у Арбанском језику. — У XXI—XXV. годишњем извештају Weigandова Института за румунски језик у Лајпцигу изашла је већа радња Валтера Damaschke-а о латинским елементима румунског речника, категорисаним по значењу. Тај рад је интересантан и за наше студије као прилог као познавању онсега балканско-латинскога који је био од замернога значаја и за историју арбанаског језика. У погледу на то мора се истакнути да је писац настојао да наведе свуда паралеле из арбанаскога. Он је тим у неку руку допунио одличнији рад Helbig-ов (објављен у X. књизи исте колекције), који првенствено има у виду фонетску карактеристику латинског и италијанског речничког елемента у арбанаском. — О развитку латинског језика на Балкану говори са њему сопственом компетенцијом и проф. S. Pușcariu у својој приступној беседи (*Locul limbii române într-*

limbile romanice) одржаној 1920 год. у краљ. румунској академији наука у Букуре-шту. Прилазећи питању образовања румунског језика, он се задржава на оним језичким иновацијама које, сем прарумунскога, обухватају и стари романски језик наше јадранске обале и латинске елементе у арбанаском језику и карактерише стари латински речник заједнички румунском и арбанаском. Р. држи да су извесне речи са романског Запада нашле — и после прекида међу источним и западним романитетом — свој пут у румунски посредством арбанаског језика, који је остао у саобраћајној вези с Италијом. То нам се схватање не чини вероватним. Јо, засигурно, неће наћи тражене потврде у еквацијама као рум. *balegă* — арб. *al'egt*, јер ова реч нема никакве везе са итал. *bagola*, које би у арб. било дало *bagul't*, него је стари арбанаски сточарски израз (в. о том Белићев Јужносл. Фил. /3—4 (1921) 297 и д.).

X. Б.

Uzajamni odnosi arbanaskog i rumunskog jezika.

- Od jezika на које је арбанаски вршио известан утицај, румунски је у том погледу цело најинтересантнији. Јер док се код словенских језика Балкана непосредни утицај арбански своди, у главном, на рећникепозајмце новијег датума, мадане искључиво из очарског живота, има румунско-арбанаских заједничких crta које засигурно datiraju dobe, kad geografski kontinuitet tih jezika nije još bio pretrgnut usled dolaska južnih Slovena. По том предмету искупила се од Kopitara на овамо читава literatura, ali se osećala потреба за делом које би uzajamne odnose Rumunja i Arbanasa израдило у целини.

У том циљу objavio је prof. Th. Capidan u Pušcarijevom godišnjaku *Dacoromania* II (1922) обзетну студију под naslovom *Rapurtu:ile albano-române*. On se trudi odvoji stare arbanizme u rumunskom od novih i polaze naročitu pažnju dokazivanju da u arb. ima pored latinskih, i starih specifično rumunskih pozajmica. Najzad,kušava da geografski odredi doticaje Arbanasa i Rumuna u predsvlovenskoj epohi Balkanske istorije.

Ishodna tačka Capidanovih razmatranja po ovom пitanju je poznata činjenica, se izvesne crtejavljaju i u аrbanaskom i u rumunskom само dialekatski, kao pr. *rotacizam* (izmena *-n > -r-*), koji od arb. dialekata обухвата само јуžни (toski), dok se ta ista појава nahodi само u dakisko i istarsko-rumunskom. Po pidanu „to tamno пitanje iščezava ako se drži u виду, da su se toskiska plemena ого pre svoga javljanja u istoriji morala nalaziti u blizini ili čak u oblasti gegiskog mene, čije se prebivalište nahodilo u okolini Skadarskog jezera ili još više na er где su — по C. — Toske, pre seobe на jug, bili u kontaktu sa rumunskim ele- itom. Rum. dialecti koji nemaju rotacizma mora da su se, prema tome, nahodili na istok od осталих, које је ta toskiska inovacija zahvatila. Time bi se objasnilo u makedonskom i meglenskom rum. dial. nema mnogo starih arb. reči, očuvanih danas u dakorumunskom.

Sve то, меđutim, nije pojednako sigurno. Gde su se nahodili današnji Makeduni moći će se odrediti, kako i C. priznaje, тек kada se sistematski prouče razni elementi slovenskog elementa u njihovim dialektima. Svакако, protiv njine uobičajene лизације на западу (одн. severozapadu) говори i стара rum. toponomastika људних (и severo-zapadnih) krajeva, u којој nema tragova specifičnih, delom vrlo љих makedonskih karakterистика. Ali što se tiče postavke о времену kada je inuta стара веза међу Arbanasima i Makedorumunima, moralo bi se, da se

Capidanovi zaključci usvoje, prečistiti sa još otvorenim pitanjem, da li ni prethodna faza rotacizma, opštearbanaska nazalizacija vokala, doista nije bila obuhvatila i mak.-rumunske dijalekte. A ni druga pretpostavka da gegiski nije imao u ranijim svojim fazama rotacizma takođe nije van spora. Pitanje odnosa među rum. i arb. dijalektima koje C. zove, neznam zašto, „mica chestiune“ (= sitno pitanje) imaće se dakle, udubiti u vezi s istoriskom dijalektologijom i toponomastikom.

Što se rečničkih odnosa tiče, izvesna se nesigurnost oseća u nelakom poslu odvajanja starih od novijih arb. pozajmica, a ni često puta samo nominalno razlikovanje arbanaskih od „balkanskih“ reči ne doprinosi mnogo prečišćavanju pitanja koja su u vezi s njihovim poreklom. Ima i slučajeva da se među rumunske svrstavaju čisto arbanaske reči. I broj starih rumunskih pozajmica u arbanaskom, koje C. s uspehom konstatiše, moraće se zasigurne reducirati.

Težište ove rasprave je, međutim, u studiju novijih uzajamnih odnosa među arbanaskim i makedorumenanskim. U tom se pogledu Capidanov rad visoko uzdiže nad sve što je dosle po tom predmetu pisano i s obzirom na iz osnove pročišćeni, umnoženi i detaljno lokalizovani rečnički material i na gramatičku karakteristiku njegovu. U njem se odrazuje ne samo široko Capidanovo znanje mak. rum. dijekata, nego i lepo poznavanje savremenog arbanaskog jezika. A to je ono, što ovom delu daje nesumnjivu naučnu vrednost.

H. B.

O. Hauser. *Albanische Volkslieder. Übersezt und eingeleitet von —. („Aus fremden Gärten“. Eine Sammlung bedeutender und interessanter Dichtungen fremder Völker, übersezt und herausgegeben von O. Hauser Nr. 71.) A. Duncker Verlag, Weimar. MCMXVIII. 8° str. X. + 36.*

Ova knjižica sadrži u nemačkom prevodu 36 arnautskih pesama koje je Hauser, kako saznajemo iz predgovora, izabrao iz jedne rukopisne zbirke Zet Filipit Krasnići, svog učitelja arnautskog jezika za vreme nemačke najezde u Peći. Ove su pesme pretežnim delom zabeležene u Prizrenu, ali potiču, po H., iz raznih krajeva. Original je, na žalost, izgubljen. On je sadržavao ravno sto pesama.

Hauser je podelio prevedene pesme u tri odelka: u junačke, u ljubavne i u pesme o „bedi“. Junačke su, pretežnim delom, pesme o osveti, a ljubavne malo da ne redom dilbarske. Pesme o „bedi“ pevaju o kizmetu. To su pesme o čežnji za rodnom grudom. Ove i ljubavne pesme ove kolekcije nisu poznate iz dosadanjih edicija arnautskih pučkih pesama, dok se junačke nahode u Prennushijevoj 1911. god. u Sarajevu objavljenoj zbirci *Kangë popullore gehnishte. (Zur Kunde der Balkanhalbinsel II/I.)* Prevod je, koliko se po pesmama poznatim u originalu može suditi, u glavnom dosta dobar, iako se, zbog zamerne razlike u dijekiji, ne može kazati da je veran; u ostalom izvesna otstupanja će se imati, takođe dobri delom, odbiti na lokalne varijante. U predgovoru se pored sumarnih općih razmatranja o Arbanasima i njihovom poreklu, govori, sasvim u kratko, o metriči arnautskih pučkih pesama (parno ili unakrsno rimovani trohejski stihovi sa četiri arse), i ističe sličnost njihova metra sa rumunskim. Tu tezu o srodnosti arnautske i rumunske metrike Hauser razrađuje nešto detaljnije u predgovoru svom prevodu rumunskih narodnih pesama, objavljenih iste godine u 72. u 73. svesci iste kolekcije. H. B.

Др. Мита Костић, Арнаутско насеље у Срему (Прештампано из Јужне Србије). Скопље 1923, 8°, стр. 8.

У овом кратком чланку дао је Г. Костић јасан преглед историје Арнауга (Klementa) у Сремским селима Хртковцима и Никинцима. Он је врло лепо успео

да нам изнесе њихово порекло, место њиховог некадашњег становића, време и узрок њиховог исељавања и досељавања у Срем и њихову даљу судбину до данас, кад су се већ претопили у Србе и Хрвате »и задржали само успомену о своме арнаутском пореклу«. Желети би још било да се од оно неколико »деда или баба у тим селима што знају ионешто арнаутски« прикуни све што је још од њихових предака сачувано: језик, традиција, обичаји, попња и све друго што је била њихова арбанаска карактеристика. Оно што је о томе забележио Фр. Ж. Кухач (»Оче наш« и неколико народних песама на њиховом дијалекту и још по коју реч, нешто о расту, карактеру и темпераменту, нешто о оделу, обичајима и лепоти народне мелодије у расправи, *Albanesen in Slavonien, Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn 1891*, св. II—V, стр. 25—32 и VI—VIII, стр. 169—175) није товољно, можда није у свему ни тачно да да пуну карактеристику њиховог некадашњег бића. Исто би тако било од научног интереса пропратити њихов дијалекат и тачнији њиховог мешавина са околином, слабљења њихових знакова и особина и тоначно пропадање.

T. P. Ђ.

Novija arbanaska bibliografija. — Primili smo brošuru *Az Ibániárol szóló legújabb irodalom* (Budapest 1918) u kojoj je baron dr. Ferenc Nopcsa bjavio arbanasku bibliografiju od 1912—1918 god. Ona sadrži, sa dopunama, svega 292 roja. Najiscrpnije je zastupljena madžarska, a zatim nemačka literatura. Međutim, spisak adova na nemačkom nije ni približno potpun, šta više, izostavljeni su čak — i ponati Joklovi bibliografski izveštaji, koje *Indogermanisches Jahrbuch* donosi svake odine, a po čijim je podacima — ma da ni oni nisu potpuni — pisac mogao znatno opuniti svoju oskudnu bibliografsku građu. Romanska literatura je vrlo slabo zastupljena, a od radova pisanih na slovenskim jezicima pomenut je — jedan jedini. Vesne štamparske greške u imenima pisaca (Brugmann, Bartholomäus (sic) za rugmann — Bartholomae, pa Mataranga za Matranga, Fraschari za Frasheritd.) su smelete ostati neispravljene. Važnost ove bibliografije je u glavnom u popisu adžarskih publikacija koje bi inače mogle lako ostati nezapažene.

Uz naslove knjiga dan je, ponekad, i kratak, većinom tačan sud o njihovoj ednosti. Oštra kritika bar. Nopcsie o Legrandovoj arbanaskoj bibliografiji (1912) potpuno umerena.

H. B.

Grai și suflet. Revista institutului de filologie și folklor din București. Vol. I, fasc. 1. (1923).

O. Densusianu, проф. романске филологије у Букурешком Универзитету, писац знате *Histoire de la langue roumaine*, покренуо је нови часопис за филологију и мклор. Ово је, после Пушкаријеве *Dacoromania*, други нови лингвистички часопис, ји се јавља у послератној Румунској, где је обнова научног рада, устајалог због та, узела, како и овај сам факт показује, велике размере и нов замах.

Расправе су, мањом, из румунске области. Али оне су од интереса и за арбанске студије у колико се дотичу балканског лексика и историје балкансколатинскога који је имао толико удела у развитку арбанаског језика. У вези с тим мора поменути чланак I. A. Candrea о пастирској терминологији мегленској и не баш едлива расправа O. Densusianu, који — поводећи се у том за археологом Pârgărom — у румунском (а и у арбанском) тражи — иранске лексичке елементе. Индесантан је и чланак T. Papahagi који покушава утврдити, на основу самих мклорних црта, некадашњи стари румунски живаљ на југу Илирика.

Међу рефератима оцењено је и више радова објашњених у *Dacoromania*. Ту О. Densusianu побија са успехом мишљење Giuglea-е да у румунском има старих германских елемената. Опрема часописа је узорна.

А. Балота.

У првој послератној књизи Стариара, органа Српског Археолошког Друштва (III^a сер. I књ. за 1922 год.) објавио је Georges Seure једну опширу студију „О вотивним рељефима у Београдском музеју“. Они се, несумњиво, односе на Тракију и били су, мал да не сви, досле неиздани. Сем с археолошке стране ови су споменици важни и у језичком погледу, у колико неки од њих (рељеф бр. 1 и 14, оба из Пловдива) носе посвете у којима уз име лица које је посветило рељеф стоји и његов патроним: *Δορξένθης Δίνεος | Δουλεπόρις Ζωδέγονος*. Анализи ових имена посвећен је нарочити оделак (с. 240—247.).

E. Schneeweis.

У XV књизи „Насеља и порекло становништва“ (= Српски Етнографски Зборник, XXVII том) изашла је већа студија А. Јовићевића о Малесији. Ј. је обишао Хоте, Груде и Клименте 1920 год., кад су ова племена била поседнута нашом војском, док је, у погледу на Шкреље и Кастрате, био, у главном, упућен на податке Малисора с којим је долазио у дотицај у Скадру 1922 год., пошто му бављење међу овим племенима није било дозвољено од скадарске префектуре.

Ј. описује област *Malsia tabe* и њене граанице, старине и предања, износи локалне традиције о постанку малисорских племена, говори о њиховој организацији и међусобним односима, задржава се на њиховим обичајима и ношњи и најпосле покушава да у кратким потезима окарактерише њихове психичке особине. Писац обраћа нарочиту пажњу везама Малисора са Србима у прошлости (стр. 73—84). — Раду је додан од стране редакције регистар претежно топономастичке садржине и једна лепо израђена карта Малесије у размери 1 : 200.000. Ми ћемо се на овај интересантни рад, изрећен по иницијативи и упутствима г. Ј. Цвијића, повратити у једном од идућих бројева Архива.

Х. Б.

Арбанаске студије у београдском Универзитету. — Према Уредби Универзитета од год. 1905 предвиђена је у београдском Универзитету настава арбанаског језика и литературе, која би имала бити поверена једноме лектору. То место није досада још попуњавано. Међутим, одржано је ове и прошле године више курсова из албанологије и наука које су с њом у уској вези. Тако је г. Др. Т. Ђорђевић, ред. проф. етнологије, одржао у прошлој акад. години курс о Трачанима (4 ч. нед.) а ове године курс о Илирима (4 ч. нед.); из области арбанаског језика г. Х. Барић, проф. упоредне граматике иевр. језика, одржао је у 1922/23 год. два курса: Латински елементи у арбанаском језику (2 ч. нед.) и Романски утицај на арбанаски језик (2 ч.), а у зимском семестру 1923/24: Језички положај арбанаског језика и његови односи према суседним језицима (1 ч. нед.). У летњем семестру прошле год. Х. Барић је одржао у Скопском Филозофском факултету серију предавања „Арбанаски утицај на румунски језик и питање прадомовине Румуна“. — У Лингвистичком Одјељењу почело се (1922 год.) са предрадњама за организовање рада око арбанаског речника.

Хроника.

Институт за проучавање Јужноисточне Европе. — Догађаји који су се а последних десетак година одиграли на Балкану учинили су да се интензивније сети потреба узајамиог упознавања балканских народа. Тој потреби је, у културно-историском погледу могао да удовољи најбоље један институт, чији би задатак био а испитивања о узајамним односима балканских народа научно удоби и тим радом опринесе и културном упознавању и зближењу балканских народа у садашњости и будућности.

Земља, у којој је ова мисао најпре дошла до израза, била је Румунска. Упућена њојим географским положајем на земље на југу Дунава, Румунска се држала позваном и узме на себе ту посредничку улогу међу балканским народима, и због стarih иза с једним од најстаријих нација Балкана, које датирају још из предсловенске јохе балканске историје, с Арбанасима, и због позијијих али интензивних културних односа са Грцима, па најпосле са словенским народима балканским, римима и Бугарима.

Да се ова намисао спроведе у дело није била довољна само иницијатива, него личност, која би својим ауторитетом загарантовала испуњење свих оних услова, з којих се успешан рад на том широком пољу не би могао спровести у дело; око вога института требало је сакупити историке, географе, етнографе и лингвисте ји рад обухвата балканску домену. Оваку организацију могао је да води, међу људима, једини научник, чија је велика активност његово име већ одавна учинила знатим преко граница нације из које је потекао. То је проф. Н. Јорга.

Проф. Јорга је већ 1911 год. заинтересовао Краљ. Румунску Академију за оснивање института за проучавање Јужноисточне Европе, али освећење његово није могло извршити него тек 1914 год. Тад је његов оснивач у једној конференцији изнео *posé* о задатку и циљевима овог института и методским путевима, којим он треба крене. Према мислима, које су разрађене у овом предавању, изучавање историје одвојиво је од упоредне историје цивилизације и удубљениог изучавања етнографских питања и народне психологије, отварајући, на тај начин „pour celui qui envisage l'histoire des grands unités territoriales, des races dans le plus large sens du mot, les grands courantes de la civilisation et de l'état d'âme qu'elles créent, des mes sociales durables qu'elles arrivent à cristaliser“.

Према плану изнесеном у том предавању, у раду на испитивању Јужноисточне роне on devra tenir compte, toujours plus des grandes unités territoriales de cette région du Sud-Est de l'Europe, où nos délimitations tachées de long laissent des traces tellement insignifiantes et passagères, de la grande unité de l'ensemble des ancêtres communs, Thraces et Illyriens, plus vivant qu'on ne le croirait, la résistance opiniâtre de ces formes politiques et sociales qui, pour avoir été déchirées au cours des âges grecques, bulgares, serbes, roumaines, turques, n'en sont pas moins romaines, du caractère commun de toutes les grandes influences occidentales, orientales, septentrionales, de race, de domination, de religion, que nous avons subies. Par cet élargissement du champ des recherches, par cet

établissement de leur base immuable on se rapprochera nécessairement entre peuples d'abord, entre Etats ensuite. Chacun apportera sa part dans ses recherches qui ne sont pas internationales puisqu' elles touchent seulement ceux qui viennent de fondements nationaux, de superpositions nationales communes, et chacun profitera de l'apport provenant des autres qui ne sont pas seulement des voisins".

Циљ института одређен је врло јасно у осам тачака.

1°. Est fondé un Institut libre d'études et de recherches concernant l'Europe du Sud-Est, sous le nom d'Institut d'études concernant l'Europe sud-orientale.

2°. Son but est de provoquer et de diriger, d'aider et d'organiser les recherches scientifiques portant sur les pays et les nations de la région des Carpathes et de celles des Balkans et en général du Sud-Est de l'Europe et des régions limitrophes, tenant compte aussi des traditions et des intérêts actuels des Roumains.

3°. On aura égard à ce que l'activité de l'Institut vienne en aide et favorise la préparation pratique de ceux qui devront représenter la Roumanie et les intérêts roumains en Orient comme attachés militaires, diplomates, consuls, chargés d'affaires, agents de commerce et généralement de tous ceux qui devront être employés dans ces pays et surtout dans la Péninsule des Balkans.

4°. L'activité de l'Institut se composera: a) de cours et conférences de géographie, d'ethnographie, d'histoire, de littérature et de folklore sur ces régions; b) de cours et leçons pratiques de langues orientales (bulgare, serbe, grecque, albanaise, turque, magyare etc.); c) de travaux spéciaux poursuivis dans des séminaires ou sur place; d) d'exercices scientifiques et de missions spéciales organisées et soutenues par l'Institut, en publiant le résultat de ces études dans un Annuaire et des monographies éventuelles.

5°. Le personnel sera composé de professeurs et de lecteurs, qui pourront être payés sur les taxes des auditeurs et sur le montant des dons et des subventions qu'aura obtenus l'Institut. Pour certaines questions et travaux on pourra s'adresser à des professeurs et savants roumains et étrangers en leur demandant des conférences.

6°. L'Institut sera conduit provisoirement par un Conseil formé des initiateurs signés ci-dessous et après son organisation complète par un directeur choisi pour trois ans par le Conseil des professeurs.

7°. Aucune condition n'est requise pour l'inscription aux cours et aux travaux de l'Institut; mais on délivrera des certificats annuels constatant la fréquentation et les travaux accomplis.

8°. L'Institut commencera son activité au mois de janvier 1914, conformément à un règlement.

До данас се навршило десет година од оснивања овога института. У овом раздобљу рад је његов неколико пута морао бити прекидан услед светског рата. Према томе, ни све тачке овог великог програма Букурешког института нису могле бити успуњене. Али од оснивања Института до данас излазио је месечни преглед под насловом *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale* (у редакцији гг. Н. Јопре, Г. Мургочи и В. Првана). У овом месечнику је објављено више важних расправа, нарочито из области историје балканских народа. Најглавнији радови су из пера Н. Јопре: *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*. Văleni 1913. pp. IV. + 413. *Istoria razboiului balcanic*. Văleni 1915 pp. 151. *Notele unui istorie cu privire la evenimentele din Balcani* објављене у *Analele Acad. Rom. sectia ist.* XXXV. c. 117 — 158. *Relations entre Serbes et Roumains*. Văleni, 1913.

Pagini despre Serbia de astăzi. Văleni de Munte, 1914. Oltenia și Serbia. Văleni 1915. Historie des relations russo - roumaines. Iasi 1917. pp. 368. Relațiuni culturale greco - române în „Revista Istorica“ p. 65 – 80. Istoria Românilor din Peninsula Balcanica (Albania, Macedonia, Epir, Tessalia) București 1919. Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanaise. București 1919. Roumains et Grecs au cours des siècles. București, 1921 etc.

У последње време букурешки Институт је отворио једну нову секцију у Сибињу.

Cluj.

Th. Capidan.

Za prvním českým albanologem Janem Urbanem Jarníkem.

Není tomu dávno co položili do chladného hrobu srdce, které takře bilo pro lepší budoucnost českého studentstva, hlavu, která přemýšlela o povznesení krás české přírody.

Tatáž hlava, která dovedla oceniti sociální bídou českého studentstva která tolik přemýšlela o přírodní kráse naší vlasti, tatáž hlava dovedla hluboce zamyslit nad šedou theorií jazyků běžné vědě dosti odlehč. Rumunská filologie našla v něm velikého svého předstitele a možno evřeně říci, že profesor Jarník byl prvním propagátorem českorumunské erární vzájemnosti. Ale profesor Jarník šel ještě dál a stal se pro skou veřejnost objevitelem krás i záhad jazyka, o němž se dotud v ské veřejnosti skoro ničeho neznalo, totiž jazyka albánského. Již roku 1881 ve výroční správě nižší reálky v Leopoldově ve Vídni uveřejnil è statě „Zur albanischen Sprachkunde“, které později ještě doplnil na ském jazyce dalšími „Příspěvky ku poznání nářečí albánských“ r. 1883. ãace tyto vyznamenávaly se důkladnými znalostmi těžkých problemù albánské dialektologie a k nim musí se vrátiti znova každý, který se cí věnovati studiu tohoto starobylého jazyka. Kromě těchto statí nalezne Janolog mezi jeho pracemi četné posudky o různých albánských kni- ch filologických, na př. o Miklosičovi, Gustavu Meyerovi, Weigandovi j. On to byl, který vzbudil u nás první zájem o albánský národ a tliže dnes i v českém vědeckém světě začíná se probuzovat zájem o jazyk, zvyky a literaturu albánskou, pak je to jeho zásluhou. A národ albánský tak utěšeně dnes se rozvíjející po stránce politické, kulturní a spodářské, dodatečně ukázal, že zájem o jeho řeč není zájmem o jazyk hynoucí nebo zahynulý, nýbrž o jazyk národa, který, jak se zdá, svu bude hráti vážnou úlohu na Balkáně jako ji hrál ve starověku i edověku.

Bibliografie albánských prací

Prof. dra J. U. Jarníka.

Zur albanischen Sprachenkunde (článek programní realné školy vídeňské) 1881.

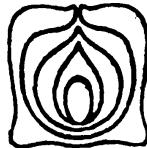
Příspěvky k poznání nářečí albánských (ve spisech české společnosti nauk) 1883.

3. *Albanesische Märchen und Schwänke* (ve Veckenstedtově Zeitschrift für Volkskunde) 1884.
4. Rec. o Schusterově článku *Der bestimmte Artikel im Rumänischen und Albanischen* (Hermannstadt 1883) v Literaturblatt für german und roman. Philologie r. 1884, č. 2.
5. Rec. o Meyerově *Albanesische Studien I* (1883) v Deutsche Literaturzeitung r. 1884, č. 11.
6. O největším zloději (v Listech filologických) 1887, str. 423 - 433
7. Rec. o Grammaire albanaise od P. (London 1887) v Literaturblatt cit. r. 1888, č. 2.
8. Rec. o Kurzgefaßte albanesische Grammatik von G. Meyer 1888 v Literaturblatt cit. r. 1889, č. 9.
9. Rec. o Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache von G. Meyer 1891 v Deutsche Literaturzeitung r. 1891, č. 23.
10. Rec. o Meyerově *Albanesische Studien III* (1892) ibid. r. 1892, č. 43.
11. Rec. o Manuale di letteratura albanese od Alberta Straticó 1896 ibid. r. 1896, č. 29
12. Rec. o Kurzgefasste Grammatik der nordalbanischen Sprache od Julia Pisko v Zeitschrift für österr. Gymnasien r. 1897, str. 744 - 756.
13. Rec. o Albanesische Texte und Glossar od H. Pedersena v Deutsche Literaturzeitung r. 1898, č. 38.
14. Za jazykem albánským. Osvěta r. 1916, č. 3.
15. Rec. o Weigandově *Albanesische Grammatik im südgegischen Dialekt* (1913) téhož *Deutschalbanisches Wörterbuch* (1914) v Streitbergově Anzeiger der Indo-germ. Forsch. XXXVI (1916), 1-21.

Бělehrad.

Dr. St. Brandejs.

Регистри.

Саставио Д-р. Рудолф Коларић.

I. Предметни регистар.

Акцент:

слов. крајни 131 ид.; у арб. речима које су узете из слов. језика 46.

Алтернације:

Вокалне: вокал > 0 90; вогалих квантишета 90; аналогичне 79, 81, 97, 99, 101; ā/a ∞ u 6; a/o/u 94; ē/au 84; i/u 81; ī/ā 84; a:e:i 80; u:ā:a:e:i 85. Консонантске: асимираша 102; /p 78, 83, 89, 91; b/p ∞ m 103; /v 85; велар ∞ сиранс ∞ 0 118; > z- 124; δ > st-, ts- 124; дигамилације: d - n > d - m 220; l - l > w - l илир.-т. 98; n - n > l - n срп.-хрв. 1; nd > nn срп.-хрв. 15; r - r l - r илир.-т. 18; r - r > -l тал. 9; g'/d' 81; g/k 91, 92, 8; дентал > 0 109; дентал ∞ ншаласмираша ∞ денталсиранс 7; дентал ∞ денталсиранс 109; r 92; k/h 79, 88; k/kk 89; k/t ; ks ∞ ss 121; лабиал : велар смираша > -сиранс): ī/ā:лашал-чранс 105; l/0 83, 87, 88, 89, 1, 126, 127; l/l 88; l/n 87; 84, 85, 92, 93, 94, 96, 98, 126, 0; мe ī/ā:а ī/ā:е з e: -lg- > -gl- б. 145; sk > ks илир.-т. 1; m/0 88; mn/n ∞ l 90; m/p

84; n/0 84, 86, 96, 101, 111, 113, 125; nd/d 86; n:l/r:0 87; n/l 85, 87, 132; nn/nd 15, 86, 97; (n)n/j 90; nn/nt 84; p/0 84, 102; p/v 93; ротацизам: -n- > -r- арб.-рум. 249; r/0 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 104, 111, 126; симилекс/геминаша 85; s/z 80; t/d 3, 9, 78, 80, 83, 92, 122; f:h:0 103; -chl/r- 84; šk/kš 84.

Арб.-слов. одношави 45 ид.

Вокали: влат. e: > јслов. ѕ 12; er > ar илир.-тр. 79, 81, 99, 100; i > ѕ после лабиала у арб. 142.

Елбасанско писмо 160 ид.

Форманти: иншерденшални преформаниши 121; инфиксси: -n- 78, 95; -ng- 95; -s/z- 95; -t/d- 95; ѕрефиксси: a- 88, 89; ѕi- 86; веларни 131; δ- 88, 89, 102; илирски 17; k- 102; xo- 103; лабиални 128; ликвида 101, 126, 127; m- 87; mi- 84; n- 130; p- 102; s- 88, 104; ta- 87; суфиксси: -ar 155; -διչօս 78; -ēia 90; -eng- 94; -entum 6, 7, 8, 24; -estae 9; -este 24; -isti 4; -ista 13; -istae 9; -m -n 95; -n 16; -ng- 86; -nia > nü 18; -nt(h)-/-nd- 130; -ոնէ арб. 225; -st- 89; -str- 125; -ua 97; -ysk 6; -ycь 2.

Етр.-лат. θ 8 137.

II. Регистар речи.

Аварски језик.

lin 134
mikh 113

Арбанаски језик.

abołā 138
afr 100
agul'itše 139
ah 125
akε 139
**alnest-* 85
amε 133
ámel'ε 112
qandεře 208
ankø 104
ap 95, 96
ařε 113
aštú 139, 140
atsari 228
bał aš 209
bał ege 249
**bal[k]ta* 93
bałtε 80, 102, 122
barð- 158
bel bitsε 213
beř 89, 117, 123, 131
beřák 93
biğt 141
bie 135
bigε 141
bil 136
bir 136
bišt 127
bl'etε 225
bo- 138
bokəří 216
bołtε 148
bredi 90
breg- 91
brin- 92, 136

brumε 144
brül 159
bukε 84
bul tε 145
bul unge 144
bung- 118
bung-u 218
buštre 107
büğtε 141
dałtε 94
daš 114
dege 141
del'e 114
del'mε 114
dégóń 145
děłtεńε 111
djağε 144
djal'ε 114
djek 45
djel'mtε 114
djemən 220
dorberí 215
dost 214
drek 41
dren- 136
drinč 206
džiz 158
đe 109, 111
đel'perε 123, 214
đen- 114
đerli 232
đekere 208
đike 208
egetε 217
eger 215
emen 217
enjtε 32
esetε 217
đng 34
fat 106, 208
fer 40
fel'itš 157
feritš 157
feturε 144
fil'itš 157
fjer 208
fl'ete 226
fl'ok 149
frumb 32
fšat 103, 122, 128, 214
fuřik 38, 39
gamul'e 129, 216
gate 86
gěřátš 40
gezóf 109, 114
glaňík 45, 216, 222
glaňík 45, 216
gomár 99, 111, 118
grua 93
grundε 217
geđe 39
geğen 145
gełtε 217
gékunt 36
giđekand 36
giđε 84
gize 158
gük 141
hel'm 209
herde 38
hiđ 84
hirč 145
huai 101
hurde 157
hül 208
iđ 142
ije 159
il ε 159
il'k 209
kā 94
kađi 89
kafšε 43

- ał 153
 al p 209
 ařarę 214
 atšer 215
 giet 147
 ent 35
 ermit 214
 ērute 147
 esułę 100
 eštū 139, 140
 lirtę 147
 loke 213
 lumeš 94
 odre 123
 opil 219
 opštę 115
 ulb-i 92
 ul etę 226
 ur 214
 uře 234
 lp 209
 ifę 32, 146
 rój 153
 irte 118, 147
 ód-i 148
 g 148
 hte 217
 mňe 222
 gate 83
 ; 205
 ve 94, 136, 234
 t 148
 ge 94, 97
 le 98
 nge 145
 gulę 129, 216
 l 110, 122
 n 134
 t 93, 104, 110
 ehj 150
 eškut 184
 115, 130
 áq 145
 ; 109, 120
 úr 215
 ; 152
 37
 ſ/tułę 123
- mołę 149
 mos 37
 muguł 139
 mušk 84, 94
 nal te 209
 nap 95, 96
 ndrek 41
 nes 216
 neke 34
 nenk 34, 36
 nengę 34, 36
 nge 34
 nip 221
 nis 208
 nófułę 150
 nove 151
 nuk 34
 nuke 34
 nuku 34
 nuse 116
 orendt 155
 pedim 152
 pełgu 151
 perendt 86, 96, 104,
 109, 152
 pesę 217
 petktę 91
 pętás 221
 pęndär 155
 pęnde 96
 pę̄roi 152, 215
 pę̄rua 182, 227
 pjeper 152
 plaje 223
 pleme 216
 plor- 107
 pod 213
 pode 213
 pšat 103, 122
 puřę 45
 rave 216
 repe 100
 rikuat 110
 rendt 143
 rendes 143
 rjetę 149, 209
 řaq 143
 řani 143
- ūuge 141
 s 34, 37
 sepatę 213
 sil 217
 skut 214
 sterpari 228
 šar 153
 šegę 134
 šel ek 225
 štęgetę 209
 šil egu 115, 154, 208
 škabę 226
 škufur 98
 škunt 218
 škuře 156
 šküt 214
 šoke 111
 štatę 217
 šteg-u 211
 štog- 113, 118
 strungę 154
 šüta 208
 taští 140
 tetę 217
 terguzę 46
 terkuze 46
 tersire 46
 tjugule 209
 tokę 144
 toře 40
 trap 222
 trevę 101, 104
 trokę 144
 tsaraq 45, 222
 tše 206
 tšelésę 156
 tserde 38
 tšotilę 156
 uđós 157
 ūjczę 158
 üł 158, 208
 ündürę 145
 vatre 122
 vid/t- 123
 viđ 141
 viđtę 141
 vieđ/tułę 123
 vig-u 141

vits 225
vjet 149
vjetere 149
vrende 144
zał 100
zet 107, 217
zgrov(i) 44
zot 31, 32, 115

Арзава.

haluga- 125

Арчински језик.

arkhut 112

Баскиски језик.

aitz 130
aitzur 130
aizkora 130
ameskaitz 104
amets 104
ametz 97
andi 130
ar(t)e 92
atze 101
begit- 126
burdin 92
burni 92
buztan 127
edoski 114
ed/lurr- 126
egun 135
elzaur 112
eme 112, 133
epel 124
garsande 96
gatz 79
gizon 101
handi 130
hor- 88
hurr- 112, 113
ibai 107, 123, 128
ibar 107
inzaur 112
itsaso 117
-izun 126

larru 126
lur 109, 126
narru 126
oxatz 89
orze- 135
otso 136
potcho 107
sagut- 126
tegi 78, 128
unchi 127
ur 131
urzo 123
zakur 133

Будух.

aburt 112

Венетски језик.

ceva 94
mannisnavius 95, 116

Германски језици.

(Прагерм. и гот. ре-
чи нису означене.)

affoltra ствнем. 129
aglaitei 87
axwa 107
air̥pa 32
alēw 100
**ambar-* 98
-apa 107
**apl-* 92
arawaiž ствнем. 87
**arbaid-* 116
**asilá-* 87
**ask-* 125
bābes ствнем. 98
**bagm/n-* 118
balsan 99
bandwa 97
**bardō* 91
bat енгл. 101
**bauk-* 119
**baum-* 118
**berg-* 91
**beud-* 101
**bōk-* 118
**budin-* 98, 101
**būk-* 119
dōms 83
driugan 116
erz- ствнем. 81
estirih ствнем. 100
**fenn-* 107
fēra 100
fifaltrā ствнем. 32
**fig-* 98
**fixl-* 84
**flins-* 84
vlins ствнем. 114
**flint-* 84
flint енгл. 114
**gami/ut-* 119
**gasti-* 101
**gawī* 108
**glas/z-* 125
grant ствнем. 86
**gud-* 106
**gupá-* 135
**xafr-* 119
hakuls 108
Hall нвнем. 79
**xamastr-* 120
**xanap-* 79, 92
handugs 120
**xarm-* 120
**xasl-* 112
hēban сц. 87
**xelm-* 120
**ximil-* 87
**xlaib-* 120
**xnapp* 106
**xnut-* 112
**xōrō* 93
**xrup-* 119
**xulm-* 121
**xūs-* 99, 119
**i(ibwa-* 126
**igil-* 87
kaisar 100
**kalding-* 103
kalkjō 125
**kalerl-* 115
Kater нвнем. 92

katiláx- 87
 Katze нвшем. 92
 hilihhaсталем. 98
 intus 96
 Krause нвием. 93, 120
 kréks 100
 Krug нвшем. 93, 120
 kumil- 87
 kuni(ng)- 115, 122
 kursin- 106
 gela ствнем. 87
 gr стисл. 148
 aiw- 101
 att/pb- 88, 121
 ttūh ствнем. 98
 awí/j- 101
 keis 89
 ethr- 126
 eud- 110
 lif/b 107
 nsi ствнем. 114
 ñas- 127
 nar- 104
 nassing- 94
 awi 88
 azzoltra 129
 éki 100
 nékja- 79
 nza ствнем. 97
 ñsurr стнорд. 129
 ñta 99
 inih ствнем. 99
 inistüri ствнем. 97
 inza ствнем. 97
 ita стисл. 99
 ar- 92
 ida 91
 inning- 96
 innó" 90
 inna ствнем. 118
 ñto ствнем. 99
 ñta ствнем. 99
 isjan 120
 ñg- 107
 inke нвшем. 142
 igs 98
 ñ/ilká- 117
 lédik- 100

*ratt- 121
 *rō/éb- 100
 *sambat- 98
 *sark- 125
 siponeis 136
 skalks 125
 skalm стнорд. 100
 *skildu- 100
 *skilleng- 79
 skilliggs 81
 *skipa- 99
 smári стнорд. 93
 snaga 88, 129
 *stēg- 107
 *swibla- 98
 *tibr- 123
 *tün- 113
 *pixl- 84
 piuda 101
 piuhbróks 123
 próngr стнорд. 156
 *þúsund- 107
 *ufna- 107
 *uxna- 107
 Wachs нвшем. 102
 weit ствнем. 125
 Werwolf нвшем. 116
 wizdila 125
 zwibar ствнем. 97

Грузински језик.

mthware 133
 nigozi 113

Грчки језик.

ἄβιν 135
 ἄβρα 89
 ἄβρός 89
 ἄβρούρ 103
 ἄγρωστις 89
 ἄκαλαρθις 110
 ἄκος 89, 128
 ἀλείγη 136
 ἀλίβας 88
 ἀλιβδέω 92
 ἀλώπηξ 123
 ἄμυγδάλη 112

ἀμυκαλαι 130
 ἀμυκλίς 112
 ἄναυρος 127
 ἀνθόλοψ 128
 ἄρθρωπος 88, 116
 ἀξίη 120, 134
 ἀπιορ 90
 ἀργιλλα 129
 ἀσκός 101
 ἀσπιλος 103
 ἀσπρις 129
 ἀττηγος 126
 αἴροι 89
 βαίτη 91
 βαλανειορ 124
 βαλανεύς 85
 βασιλεές 106, 109
 βαέκαլиς 118
 βησσα 134
 βίκος 119
 βρέρθις 117
 βρηγόса 134
 βροζ 94, 117
 γαῖα 108, 135
 γάνσάτης 109
 γλάρης 94
 δέλβιа 129
 δέρφη 129
 δίσκος 97
 δοῦλος 82
 δέω 92
 ἐλλίβορος 122
 ἐρίβιρθος 87
 ἐστιа 134
 ἔτρος 127
 ἕχηρος 87
 ἑλεκτρορ 125
 ἑπειροс 92
 ἑπιαλοс 104
 ἑρως 107
 θησαυρός 121
 θοιδαξ 94
 θοιγγός 121
 θόραξ 126
 ιβηροи 126
 ιστήс 92
 ιξόс 102
 ισαтис 125

ἕφνον 126
 κάνναβις 79, 92, 96
 καρβάτινος 130
 κασαλβάς 93
 κασαύρα 93
 κασίγνητος 93
 κασωρίς 93
 κάσσα 93
 κασσίτερος 125, 134
 κατι- 93
 κατίγνητος 136
 κεράïν 97
 κέστερ 136
 κίδαλον 102
 κισσός 120
 κλιβαρος 120
 κόκκος 111
 κόνδυ 86
 κόρυθ- 117
 κόρνος 120
 κρηπίς 103, 130
 κύκλος 84
 κύμινον 105
 κώνειον 113
 λάβρυς 110
 λάγυρος 86, 87
 λαγωός 127
 λαμία 104
 λαχή 122
 λέβητ- 90
 λέσκη 101
 λίσγος 122, 127
 λόγχη 81, 87, 122
 μάγαδις 87
 μαγέδαρις 87
 μακέλα 87
 μακελλον 87
 μάραγρα 87, 129
 μάραθρον 119
 μάρμαρος 103
 μάρσιπος 106
 μάσπετον 87
 μέλαθρον 88
 μέσπιλον 92
 μίνθη 97
 μίσχος 88, 127
 μίτρη 130
 μνίον 129

μόχρωνα 130
 μορφία 103
 μούκηρος 112
 μύριοι 137
 μύσκλοι 84, 88, 101
 μυχλός 84, 88, 101
 μυωξός 102, 112
 νάκος 88, 129
 νᾶσος 127
 νηδές 89
 νηρίδας 121
 νόος 134
 ξανθός 101
 ξένος 101
 ξουθός 101
 δθύνη 96
 δλβος 110
 δξά 125
 δριάται 133
 δσφός 147
 πίπλος 108
 πέργαμα 91
 ποταμός 103
 πράσον 107
 πρῖνος 119, 129
 ὄινη 84
 ὄισκος 84
 σαλαμάνδρα 137
 σίγραι 126
 σίκα 126
 σική 110
 σιλλα 102
 σίκνις 84
 σιλφιον 87
 σκίουρος 102
 σκολόπερδρα 137
 σκύροδον 107
 σφῦρα 111
 τᾶλις 114
 τάμισος 94
 τίτυρος 126
 τράγος 126
 τέραρρος 115
 τυρός 94
 τυτθός 131
 θαλος 125
 θρῆ 121
 φάλις 105

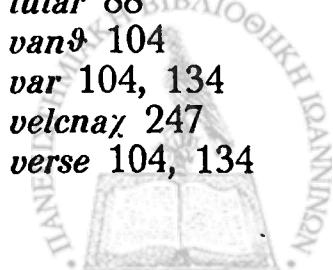
φηγός 118
 χάλις 81, 105
 χήρ 87

Еламски језик.

muru- 111
pak- 136
tem/pti 135

Етрурски језик.

ἀγαλίτορα 85, 136
 δάμνος 93, 128
fal- 118
falado 96
flere- 95
fuflunu- 84
huñ 111
iduli 114
καντάμ 135
cela 87, 129
cepen 105
clenar 135
corofis 123
lanist(r)a 116
la(u)t- 110
lupu 88
malena 125
malstria 125
mantissa 130
maru 111
meχlum 109
men- 116
mul- 116
naper 95
netšv- 89
puia 89
punt- 95
rumaz 247
šezi 114
tamera 111
tular 88
vand 104
var 104, 134
velcnaz 247
verse 104, 134

аθr- 107
 аθγt- 111
Иберски језик.
 nēsto- 124
 ala 122
 repp- 107
Илирско-травачки језик.
 ουρος 85
 ογχον 81, 122
 malusta 118
 εψα 109
 αρστεξι 99
 φρους 86
 а 119
 cca 118
 λιγθос 103
 νδάλλа 110
 iça 81
 νтос 81
 uccos 3, 26
 νна 86
 νоs 87
 νтov 93
 stistyrum 115
 λа 92
 νолгта 86
 сcina 87
 ина 87
 а 89
 Іа 109
 љs 78
 а 110
 иа 83
 upula 81, 109
 o/p/tela 123
 η- 113
 ιδηλа 107
 84
 ιи 89
 ιs 119
 ιоs 106
 ιtov 80
 ι 81
 νι/νtηs 108, 136

ξελρα 106
 ξεραла 80, 108
 ξηνа 113
 ξύμβρος 113
 -θιουρδοс 106
 -ινθос 81
 καλаміндаφ 129
 κάттонъи 131
 -жълос 92
 κωδάми 103
 cinubula 81
 κολαβριбмáс 120
 κομηтai 84
 κυкoлiдa 111
 lagoena 87
 -λεβa 109, 134
 λωφнmрóн 109
 μανδáкηs 108, 120
 *mand(i)us 15, 24
 μαρиzеnс 103
 μαρиtháн 103
 midne 129
 μилтоs 87
 μóζонла 111
 μóссовn 122
 -νaнta 94
 πaγaиη 133
 πáлmuс 106
 pannea 15, 24
 -πaφa 82
 πaφaвiη 126
 πáфmη 91, 100
 -paus 89
 -πeρa 82
 pete- 115, 130
 picentinus 7
 -πoлиc 89
 πóлπoнuм 119
 -πoρiс 89, 136
 *pott- 136
 -πoνoс 89
 πρoдiоргa 122
 πóρgос 91
 -πuρiс 89
 -pus 89
 ψoмraла 111
 sabaja 126
 -σaλoс 89

σaнáпai 136
 -σaиoс 89
 -σaρiоs 89
 -σaρuη 89
 σiκoнpтoи\x 110
 -sicu 82
 simpeax 89
 σiмwоd 134
 σiφoс 84, 85, 89
 σiкálum 100, 120
 σiáрkη 79
 σiкiáрo 110
 scinproax 89
 -σiнyρdос 106
 σiтiноs 124
 σiπoи 131
 -σiтoнqа 97
 -σiтuρoи 89, 97
 -sucu 82
 τaρaвbостeиc 130
 τaнqоs 126
 -tela 110
 -τeлиc 89
 teloxa 111
 -tor- 89
 τoнtáбtqа 81, 84
 τqáмkиs 111
 τqи- 106
 usazila 107
 -φeиγ- 83
 -ωσti- 89

Индоирански језици.

(Ст.-индијске речи без ознаке.)

a'rima- иран. 131
 ajra- 88, 135
 asčaw- авест. 147
 āśir- 146
 dādhi 144
 kāsa- 119
 kašca 139
 lavaṇa- 112
 māś һперз. 123

māša- 123
miθra- авест. 152
mys нперз. 94
parašu- 88, 135
**pelt(i)r* 125
šamyā 120
vār авест. 144

Јерменски језик.

angł 134
art 88, 135
astu-ac 129
engoiz 113
harč 125
knik^c 98
oski 101
oskr 147
žil 248
ti- 109
tvar 123
k^cał-c^cr 79

Кападокиски језик.

rŋt̪-xiś 102
ražiś 129

Карата.

rethla 134

Карски језик.

γέλαν 136
τάβα 128
τουσσύλοι 131

Келтски језик.

(Гал. без ознаке.)

abann стир. 103
**abannā* 107, 114
**abonā* 107
asgwin кимр. 88
**-bacis* 130
báidim ир. 92
**brokko-* 123
ca'rem ир. 130

-cassis 93, 136
casamō 136
cas(s)aria 89
clopias 92
cnú ир. 112
coll ир. 112
**k^uenno-* 108
cumal ир. 88
cur ир. 130
daiar кимр. 109
**dinnu-* 110
**dubro-* 83, 123
**dunjo-* 109
-dūno- 113
eitne ир. 127
**gabro-* 119
**gallo-* 102
-gassis 93, 136
gassaria 89
gil ир. 131
glastum 125
glēs[s]um 125
goularz бретон. 125
gwefr кимр. 125
icc ир. 89
**ladg-* 126
laige ир. 122
**la/okat-* 126
**lero-* 127
**lethr-* 126
**lettrek-* 126
lía'g ир. 89
lī/igita 83
**lisso-* 126
**littiōn* 127
**lo/p]sto-* 127
**lowes-* 127
**lukot-* 126
**mago-* 88
**makajā* 88
**makarjo-* 88
**makkʷo-* 88
-manis 117
máss ир. 97
**mästo-* 124
matu- 93
μερισεψίφων 93
mess ир. 97

migwrn кимр. 88
mor- ир. 104
**multo-* 106
-onno- 130
ordiga 88
rac(h)ana 87
**rūsco-* 84
sciath ир. 98
**succo-* 122
**sukko-* 88, 127
talamasca 114
usubim 136
visumarus 93

Косејски језик.

šú-ri-ia-aś 135

Критски језик.

**kuti* 111
**mi/ua* 111
**migete* 111
**ti/ama* 111

Латински језик.

abdōmen 92, 103
abiet- 90, 104, 135
acerabulus 129
acnua 89
adasia 114
aesculus 102
ager 135
amnis 103, 107, 114
aper 129
arbutus 88
aqua 107
ascia 134
asser 88, 121
astraba 84
atrium 88, 121
aurum 101
brīsa 81
canticus 120
caper 119
carpisculum 103
cassis 120
catīnus 132

ella 87
eresea 84, 90
cūta 113
orulus 112
osta 147
niculus 127
uris 130
uscolium 111
ves 110
ominus 117
prungus 116
abenus 117, 135
ibius 111, 117
alcis 112
ur 89
 87
gus 118
larica 118
nestra 125
niculum 119
us 99
men 95
mōnium 95
stra 125
erus 120
nta 86
r- 102, 112, 119
im(ul)us 129
na 109, 114
ndeum 90
tis 101
 102
cea 81, 122
x 129
s 104
rex 89
ures 104
m 120
 122
la 94
i 84
ca 126
m 126
umo 116
ellum 87
nus 109, 120
tum 108
lla 88

meilia 137
melca 94
menta 97
metella 88
milvus 100
minium 87
mollestras 106
mucro 130
mūlus 84, 88
murra 103
mustēla 120
mutulus 88
navia 95
nepōt- 108, 136
nilbus 100
nux 112
palla 108
pannus 107
patina 90
pirum 90
pontifex 95, 116
porrum 107
rēno 84
sabūcus 113, 118
sacer 135
sagitta 122
sagum 135
secūris 134
segestre 135
segestrum 112
serra 84
sirpe 87
sūcinum 87, 125
spurium 136
spurius 89
taminia 87
tūber 123
tugurium 87
urceus 121
urna 121
veratrum 122
vernacularus 123
vespertilio 101
viscum 102
vitrum 125

Либиски језик.

ζεγίριες 134
corocotta 92
λλην 127

Лигурски језик.

langurium 125
padi 90
pala 122
**penn-* 107
saliunca 115

Лидиски језик.

άγνεωρ 87
χάρδ(α)υλος 94
κοαλδδεῖν 136
μωύς 111
πάλμιος 106, 109, 136

Ликиски језик.

ara 107
lada 105
pr̄pn- 106
tum̄na 128

Литавски и летски језик.

ābulis 110, 116
aiz 142
aitvaras 104
áūksas 101
balanda 105
br̄iedis 92
dárbas 116, 133
dobilaī 93, 110, 116
**draugá-* 116
ežys 87
ge/intāras 125
kalavījas 120
kāmanos 120
kāmis 120
kasulas 112
katilai 132
klēvas 129

krantas 91
kuningai 131
lángas 125
lankà 94
lápē 89
lēza 148
-lika 107
liūgas 83
luop- 94
makšnà 99
maktis 100
obšrùs 123
piúklas 84
pułkas 117
sajüst 145
sēnē 92
sēnis 92
stírna 113
stuñbras 113
súris 144
šermuõ 120
šikšnà 101
szítas 140
térauds 125
utē 127
vévesa 127
vēža 139
žardis 120

Македонски језик.

зáліфоς 105
злівóтвохoς 129
сáғибba 134

Малоазиски језици.

-γελa 87, 88
τέργaμa 91
σoνa 113

Месапски језик.

βoήvðor 92
βoήvttor 92, 136
ravīs 95

Пиктски језик.

oños 136

Старопруски језик.

autre 125
boūlai 138
kalabian 120
kamato 119
mynsowe 101
nognan 88, 129
staytan 98
wobsdus 123

Романски језици.

(Прапор. без
ознаке.)

acătare рум. 139
aista рум. 140
ahtintu рум. 140
attegia 78, 128
baccinum 118
**balca* 93
balegă рум. 249
**balma* 103
**balsa* 92, 93
**barga* 91
barză рум. 158
**blesta* 127
brad рум. 223
**brenua* 119, 129
brînză рум. 117, 142
bună рум. 144
butlia 101
căciulă рум. 100
**ca/ulmis* 121
camox 119
cannula 15
**caranto-* 91
**carmō* 120
ceafă рум. 146
corastă рум. 99
**cott-* 106
**daca* 87
**daculum* 87
damma 128
**eclesia* 100
**ēlex* 102
firtat рум. 226
**fogina* 118

ghimpe рум. 146
grän̄t рум. 142
***kaiss-** 119, 129
***kosja** 102, 128
***lanca** 94
***līga** 83
***lī/igita** 83
lup-milch ром.-тиrol.
mägură рум. 129
***malga** 94
malafrandză рум. 142
***marra** 103
***marro** 119, 129
***mascarare** 114
matta 99
mespilus 99
***mesto-** 97, 124
molid рум. 223
mugur рум. 139
***multō** 106
nurras сард. 121
***palta** 93
părâu рум. 227
***pelt(i)r-** 125
pînză рум. 15, 24, 96
rac(h)ana 87
rînză рум. 143
***sar-** 94, 127
scăpără рум. 144
***serra** 127
sgrabunță рум. 142
***silus** 85
***soccus** 122
***streup-** 84
strungă рум. 154
tiprum 123
***toma** 94
urdă рум. 157
***venna** 107
zară рум. 143

Сабински и умбриски језик.

ausom 101
cipencus 105
punt- 116

Семитски језици.

'*amgōz-* арам. 113
anāku асир. 94
 'ētūn јевр. 96
 'gōz јевр. 113
 'gauz- сем. 113
 'kipukki асир. 98
 'n асир. 136
 'p(a)išt- сем. 96
 'ikaru асир. 134
 'r̥h сем. 92

Сицилски језик.

άγκλον 87
 όλλιος 105

Скитски језик.

ζίε 135
 ελν 134
 Μηγόρ 134
 γορ 134
 ομα 131
 ιχν 134
 φαρέες 135
 νράζη 134
 σπλη 133
 ιβα 131
 ηρ 133
 /ορτικόν 134
 ποι 133
 γαρις 134
 καια 135
 κυρδάζη 135
 οριού 87, 125
 νικητής 136
 iliternicum 125
 ωρ (перз.) 134
 μανδος 136
 - 125

ловенски језици.

(-слов. и праслов.
 без ознаке.)

asilāx- 87
avorъ 129
 бачевање срп. 202
 бачије срп. 202
 бадъгъ 107
 баља срп. 202
 balta 93
ba/olъvanъ 103
banja словен. 110, 118
bara 93
baranъ 84
bēg- 105
berg- 91
bersky 100
bēssъ 105
bivolъ 98
bjudo 101
bljušćь 126
boljar- 115
bolto 92
bordy 91
borna 91
borъ 90, 104, 135
božurъ 107
bráklenъ мрус. 129
bré/udokva 98
brō/esky 100
brъnja 100
brъsljanъ 126
 буке срп. 202
buky 118, 119
bundz мрус., пољ.,
 ческ. 144
bylja 115
bъča/y 101
bъdъnјъ 98, 101
bъrъ 83, 105
cērъky 98
cēsarjъ 100
cēta 96
čēvръ 99
čēdo 114
čechlъ 108
čērъcь 100
čērmъ 115
čērša 84, 90
čē/vrstja 115
čēršvňa 84
červѣjъ 103, 130
četvchulъ 93
čigotъ 93
čqbrъ 99, 100
čъvanъ 97
hem срп. 202
heno срп. 202
dētelja 93, 110
dōbrъ 111, 129
draugá- 116
duma 83
dъ/vbrъ 83
dъska 97
doly 113
golqbъ 99
gomila 129
gomolъ 106
gordъ 120
gorni a 94
gornostaj/l/rъ 120
gospodъ 109
gostъ 101
gqsvъ 33
grabrъ 129
gromila срп.-хрв. 129
grotъ 86
gru a 94
chalupa 119
chata 120
chelmъ 120
chl vъ 120
chl vъ 120
ch dogъ 120
chol a срп.-хрв., слов.
 120
cholm  рус. 121
cholpъ 120
cholste 110, 120
chom storъ 120
chom otъ 108, 120
chorbrъ 107
chormъ 106, 135
chorqgy 107
ch b t  113
ch /vlt  121
ch melj  119
ch r en  97, 107, 119
ch rt  119

- chys/zъ 99, 119
 chyzinъ 129
 in/vыjъ 126
 jаblаn срп.-хрв. 224
 kaležъ 12, 98
 kaљaц срп. 202
 kaљce срп. 202
 kamariz срп. 224
 karpъ 104, 105, 133
 katiláx- 87
 keh срп. 202
 keha срп. 202
 kuh срп. 202
 kuha срп. 202
 klel/ělъпъ 94, 129
 knēz словен. 132
 knēz стчес. 132
 knjazéj рус. 131
 kocurъ 92
 kqd/žel- 135
 koldędъ 103, 107
 kolódezъ рус. 132
 kolimogъ 119
 komě/ęga 105
 komolъ 106
 komonjъ 133
 komorika 224
 koniczynaполь. 93
 konjъ 93
 konobъ 106
 konopja 79, 92
 kопrель 110
 kопpetrъ 99, 100
 koprъ 119
 korbъji 99
 korčunъ 104
 korljъ 115, 136
 kor(o)myslo 99, 100
 korstélb 120
 korvajъ 120
 kosa 120
 hostъ 147
 košulja 101
 košuta 106
 kotla рус. 132
 kot/y 92
 koza 119
 kruša 94
 krysa 121
 kryžъ 12, 98
 kubъ 105
 kumati 84
 kumirъ 105
 kumъ 99
 kuna 134
 ku/oré/ilъ 105
 kurgъva 93
 kъbълъ 97
 kъdъlo 114
 kъlbъjъ 92
 kъmetъ 115
 kъmotrъ 99
 kъnegъ 115, 122, 136
 kъnjiga 98
 kъrčagъ 93
 kъrčъта 93
 kъrga 93
 kъrma 105
 kъrnъ 105
 kъrzъпо 106
 kуръ 105
 lagъvъ 86
 lanъ 89
 laty 90
 lebeda 105
 ledal/u- 126
 lędina 128
 lekъ 89, 128
 lętja 114
 lligure срп. 222
 ljudъ 110
 ljudъje 101
 logъ 94
 lo/achanъ 121
 lo/ka 94
 lokfika 98
 lo/ta 81
 luža 84, 152
 lъžicâ 94, 97
 lъdъstъ 116
 lъstъnъ 116
 lъvъ 100
 macès 119
 macé/es-(ъп)ъ 129
 maklenъ 129
 me/ъcъ 79, 100
 mědbъ 94
 melko 94
 merorъhъ стсрп. 99
 mestъ рус. 99
 mětal/y .97
 mětva 97
 misa 101
 мии срп. 202
 modrěnъ 129
 mogyla 129
 molíka буг. 223
 molstir срп. 87, 97
 monastyrjъ 97
 mora 104
 moríka буг. 224
 mosęgъ 94
 mošnja 99
 motyka 88, 122
 tъnichъ 99
 тъstъ 99
 тъzgъ 84, 94
 myto 99
 nědъro 89
 netopyrъ 101
 nevěsta 116
 nočnu рус. 99
 пъkъva 99
 obala срп.-хрв. 92
 qbore 98
 ogarъ 89, 119, 133
 ognisti 123
 okено 125
 omegъ 89
 omora срп.-хрв. 104
 op/blašъ 98
 ōrbo- 116, 133
 orechъ 113, 119
 orky/a 125
 orъ 110
 pany 90, 118
 papežъ 98
 papo/ъrtъ 98
 pěg- 105
 pěneždъ 96
 pěnez 132
 pergyunja 91
 perunikа 86
 peru/уnъ 86

ełera 91
 ełętъ 91
 ełigъ 98
 ełila 84
 lastyrъ 97
 latiti 96
 lęsatи 120
 ljušćь 126
 lot-unъ 92
 ogy 98
 ołtъ 96
 oroj буг. 227
 orsky 100
 oskonъ 92
 otърѣga 100, 105
 ra/éprøda 98
 roso 83
 saltyrъ 97
 ū/ilka 117
 olchъ 102, 112, 119
 osъ 107
 ujza срп. 202
 jъ 104
 kłtъ 87
 kno 87
 'ydky 100
 va 100
 dъky 100
 zga 141
 no 84
 svaj срп. 184
 sha срп. 202
 źъ 81
 ndža мұрус., поль. 143
 blja 100
 ni 126
 ekyra 134
 ы/qdě/ылъ 99
 para 154
 bota 98
 ь 100
 mižljiu хрв. 100
 ranъ 113, 115
 ытепъ 84
 ha срп.-хрв. 222
 klo 125
 na 113
 ь 144

ščitъ 98
 šelegъ рус. 132
 šetopurybъ 101
 stuždbъ 101
 stvlegъ 79, 81
 шулина срп. 202
 šutъ 106
 taborъ 128
 tik(r)ъ 125
 timor срп.-хрв. 84
 tjudjъ 110
 tobol- 123
 toporъ 110
 tovarisjъ 123
 tovarъ 110
 trøba 100
 tъma 107
 tъmijanъ 99
 tyky 81, 103
 tynъ 113
 ty/isę/qtja 107
 tvarogъ 94
 ýrda срп. 202
 user-ęgъ 121
 utro 84
 va[m]pirъ 104
 věkъsa 102, 119, 128
 veprъ 129
 věverica 102, 129
 vila 103
 vitędžbъ 115
 vîtez 132
 виза срп. 202
 vlasožalicę 100
 vtchva/з 115
 volosožary рус. 100
 volsožar- 104
 volъ 103
 voskъ 102
 vornъ 122
 vъbъlbъ 103
 vъšъ 127
 vъtrъ 125
 vъlkodolkъ 116
 vъrtъ(rъ) 128
 vyrajbъ 104
 vyžbъkъ 119
 zqbrъ 113

zychъ 129
 žalъ 100
 župa 117
 županъ 113, 115, 117
 žbglo 108
 žydovinъ 6, 12, 98

Сумерски језик.

áb 136
 adar 88, 135
 agar 88, 135
 balag 88
 bur 136
 dingir 88, 135
 dun 88
 eme 133
 gá 87
 gada 96
 gàlu 102
 ibila 136
 ingar 87
 kalam 109
 kisim 134
 libir 126
 mulu 102
 ru 131
 sug 135
 šag^c 126
 šakan 84, 88
 šár 137
 ša/urin 134
 šilam 136
 urum 116
 ušum 131
 zibin 134

Тохарски језик.

näkte 106, 135
 tkan 109, 135
 tumane 107
 wäl 135
 wlāmñkat 135

Уралско - алтайски језици.

*eñn- угрофин. 126
 klası фин. 125

kopan фин. 133
kota фин. 133
kukan фин. 133
kukka фин. 133
lov- угар. 134
tabor тур. 128

Фригиски језик.

λδαγνούς 133
βαλήν 125, 135
βέκος 84
δονηος 83
ζίτρα 92
χιμεφος 84, 133
μά 129

τώρικος 126
οβαροῦν 89
remenia 126

Хамитски језици.

abuk бербер. 124
ademan бербер. 128
agnīn бербер. 127
θágē nīnt бербер. 127
θamerdai⁹ бербер. 104
edeg бербер. 78
ἱμβρωσί 94
ɔ-t египат. 87
ini᷑ бербер. 121
jnr египат. 121

jrl-t египат. 94
弟兄бебó египат. 86
ѡռԵ копт. 121
օվֆ копт. 94, 136
sacal египат. 87
tpnn египат. 105
twt египат. 105

Хетитски језик.

dagan- 109
dāš- 121
šarkant- 124
śthillija- 107
wellu- 103

III. Имена лица (и апелатива) и географска имена.

ιβα 134
balum 125
 βιτική 135
 θέρας 89
 εμετε 6
 ενона 14
 grigentum 7, 25
 ιδης 126
 γέστης 14
 κέστη 14
 κράγις 7, 25
 αβαρδη 78
 λυροί 134
 βα 109
 misium 4
 λιός 90
 λωπη 9
 παξών 133
 n bisontia 24
 μίδοκος 90
 mpelum 110
 eabon 130
 νάχαρος 134
 dautonia 17, 19
 derba 8
 derva 21
 detrium 19, 130
 naius 22
 sa 131
 ticapri 18
 τικείτης 134
 tivari 19
 πισται 17
 ι 135
 πλαρα 91
 πάρια 90
 άρτιοι 82
 xus 127
 βα 9
 lia 21
 διατοι 21

Aremorici 17, 24
 Arinista 13
 Αριδαμηνης 78
 Ἀρταμονξία 85
 Ἀρτεμισία 85
 Ἀρτίμιτια 135
 Arupini 23
 Arutela 90
 Arverni 17, 24
 Asamus 136
 Ἀσκανικαλίς 101
 Ἀσκληπιός 89
 Ἀσσα 136
 Ἀσύλα 121
 Λστελεβη 78
 Ἀστυ- 135
 Ἀστυπάλαια 129
 Ateste 10
 Ausancalio 101
 Autariatae 19
 Axa 4
 Ἀξιτος 82, 119, 133
 Ἀζαγάριον 133

Bacenis silva 118
 Baco 118
 Bacuntius 7, 25
 Βαγαῖος 118
 Bakar 2, 10, 25
 Bakarac 2
 Ballenilo 7
 Bari 3, 19
 Βάρνας 122
 Basante 9, 25, 97, 130
 Bast 16
 Beitus 115
 Berat 141, 216
 Βέργα 91
 Βέργη 90
 Βερραβλωιον 78
 Βέρτικος 81

Beuzas 7
 Βίβλιος οῖρος 84, 106
 Βιδηγις 78
 Bigeste 10, 25
 Bihać 20
 Bindus 32
 Biston 16
 Blandona 15, 24
 Βόδιγκος 92
 Bolentium 7, 25
 Bononia 18
 Βόρνοι 122
 Βορνσθέρης 134
 Bosut 8, 9, 25
 Βούγαρκα 90
 Βονδιδανα 90
 Βονφιέτιος 90
 Βονζιάνη 91
 Brazza 9
 Βρεγε- 90, 91
 Brendice 96
 Brišće 12
 Βρόγγος 90
 Βρυγιεδαρα 78
 Buccari 2, 10, 25, 26
 Buccarizza 2, 25
 Buccinium 4
 Bugaraca 90
 Bulentum 7, 25
 Bulet 7, 25
 Бурмаза 202
 Burnistae 4, 17
 Burnum 13, 17, 24
 Burnus 17, 19
 Burticum 82, 90
 Buštra 27
 Βυβλις 84
 Βρδινъ 18, 19
 Вънетъci 12, 25

- Caesaris* 4
Calamos 6
Calona 79
Capri 18
Carsium 115
Casta- 119
Catera 4
Cautes 135
Cautopates 135
Celēia 94
Cētъva 23
Cetina 124
Cetinje 119
Cherso 12
Cijevna 23
Cissa 7
Clambetae 92
Codras 8, 21
Colapis 16
Collentum 8, 25, 93
Colops 11
Comosicus 84
Corcyra 9
Corīni 19, 22
Coryllus 114
Crepса 12
Crestones 16
Cronium mare 134
Croucasim 125, 134
Curicum 12
Curzola 9
Cus- 88
Czazyn 23

Čaška 7
Čekryginz 98

Dabar 7, 24
Далмација 236
Dalmisium 4, 124
Danuvius 108, 124, 134
Daorsa 4
Daranto 9, 25
Dautonia 17, 19
Daverza 4
Daverzus 22
Daxa 4, 124
Dazas 7

Decibalus 80
Декабріос 122
Dekatera 4, 123
Декітера 82
Delmata 17
Делма 236
Delminium 17, 18, 20
Dennaia 22
Деніа 130
Deraemestae 4, 13, 23,
 123
Deuri 5, 16
Deuriopes 5, 6
Deusara 121
Devol 6
Діадома 4, 124
Діамполіс 95
Dibaltum 102, 122
Diełę 32
Dievali 4, 124
Діевали 122
Діоклітіан 84
Dimaro 111
Dinara 15, 24
Dindari 14
Діонісіос Махом 106
Dita 16
Ditiones 24
Diurpaneus 135
Dominicus 6
Donъ 134
Дондріос 90
Dox 214
Drangua 27
Dravus 8, 130
Дравус 10
Drim/n 220
Drimъсь 2
Drina 9, 18
Drinaš 2
Дрістра 90
Drišti 11, 25
Drivastum 10, 11, 25
Drôme 9
Druentia 9
Druzi- 90
Dschinn 230
Dubrovnik 13

Duculum 5, 124
Dudle'b- 117
Dulcinium 4, 124
Durence 9
Duvno 18, 20
**Dzńepredy* 131
Dzńeprъ 80, 134
Dzńestrъ 80, 134
Dyssamo 4, 124

Чагиасабдис 135

Devske 6, 10, 23

 'Εβρον- 119
Edones 16
Egelasta 79
Ekatera 4
 'Εράզετς 133
Endetrio 20
Enji 32
Epetini 8
Ergeník 40
 'Ερινурнъи 82
Esbenus 110
Este 10
Евгентиос 82, 119, 133
Eval 4
 'Εξαμπαтиос 133
Фáρоутис 99
Fatitę 28
Feluennis 96
Филіппóполис 97
Flautausis 131
Frombos 32
Fuflun- 106, 134

Gacka 19
Gallus 102
Gata 21
Гáроς 115, 122
Гефтэлтїзис 106, 110
Гѣтас 109
Girgenti 3
Glemona 16
Glína 24
Glinditiones 16, 24
Грундоς 134

- οιτόσινδος 80, 135
 rabaei 21
 ranna 131
 ranuas 131
 roppa 228
 тъку 100
 udaća 16, 24
 umin 16
 urbita 81
 ътъска 19

 alauni 79
 anubani 105
 att- 134
 ay- 134
 ene 32
 si- 119
 ulca 3
 nūć 20
 iñypo 19
 orchia 104
 orsari 135
 smac 10
 ersz 104
 ervatz 103
 dagta 121
 druntum 3

 rac 2
 асос 131
 /rjanka- 109
 лёгios 109
 ота 10
 otski 6
 йаqa 130
 рон 83, 89
 оа 83
 ила 118
 то 4
 - 127
 ии 83, 89
 арос 128
 tius 24
 tus 131
 zo 11
 21
 4
- Jadera* 4, 12
Jovista 13

 Казасбоз 78
 Каљијат/даи 85
 Каиритија 136
 Karin 18, 19, 20, 22
 Каортоуд- 85
 Кабиоц 106
 Качија 11
 Каттара 92
 Кањакадоц 134
 Кібдоц 90
 Кіфевроц 89
 Кіафдоц 90
 Кумеџија 133
 Knin 19, 24
 Ков- 115
 Коћијанда 78
 Когајијороц 115
 Коцијето 119
 Кόллектоу 9
 Коцијетаи 115
 Кόраљија 136
 Korčula 9
 Kore 28
 Kosеgъ 109
 Коштиччија 114
 Кόсово 109
 Костворбжоц 119
 Котијан 84
 Kotor 4, 11
 Котија 84, 109
 Kozar 2, 14
 Kozarac 2, 14
 Krk 12
 Krkar 9
 Кројибоц 83
 Kubанъ 133
 Kućedra 27
 Kulshedra 27
 Kupa 11, 16

 Labin 17
 Labqd- 130
 Аафкаунгдоц 96
 Lacin 4
 Lačo 31
- Lada* 105
 Лагијенс 78, 127
 Лакија 83, 89
 Latra 31
 Ајонија 127
 Ајрос 127
 Lesina 9
 Leuvrigni 17
 Liburni 17, 24, 127
 Liccarius 22
 Аимнџа 127
 Аирдоц 127
 Ljutiā 9, 25
 Аóхозија 94
 Lomъ 90
 Lotre 90
 Аоњеон 83—84
 Аонкорванта 94
 Lua 126
 Андоц 110
 Lusiz 2
 Luxia 127

 Мадажана 93
 Madelena 4
 Magalos 88
 Маијтија 134
 Maiонес 16
 Маиорбада 136
 Makar 3, 10
 Мáкелла 87
 Maluentum 8
 Mandetrium 19, 20, 21,
 24
 Mandyria 15
 Мáрогоц 90
 Marоšъ 80
 Mastrabala 93
 Mauđia 28
 Маџаїоц 5, 21
 Mazin 22, 23, 24
 Mecusa 88
 Mediolan(i)um 7
 Мидоц 90
 Мелантија 89
 Meleda 9
 Mesua 97
 Mirијоц 78

- Μετούλον 88
 Μέτραι 89
Metubaris 93
Mokro 6, 24
Mokvš 135
Morogutiba 78
Morava 118
Mosa 88
Mosella 88
 Μοσσένουζος 94
Moxius 88
Muccurum 3, 6, 10, 24, 130
Muc 20, 24
Mura 104
Mursa 104
Murter 9
Mygdones 16
Mvotisn 81

Nadin 12, 22, 23
Nároazov 136
Narona 14
Nauportus 104
Nedad 130
Nedinum 23
Neptūnus 108
Nérētva 132
Nesebr 99
Nevest 10
Niβλόβωρος 136
Nírovča 113
Nin 5, 14
Nitra 18
Ninia 18, 24, 123
Nitra 130
Noarus 104
Norin 14
Novi grad 2, 26

 Οδρέσαι 90
Odžra 89, 129
Oeneus 8, 21
Ωγυγος 78
Ohmučević 20
Olónotata 133, 135
Olbonenses 17
Olib 9

 Όλέντα 8, 21
Omis 4
Onestini 21
 Όποιη 136
Ora 28
 Όρνοι 122
 Όσκιος 83, 89, 90
Osma 136
Ostropol 136
 Οσογωα 88
Otranto 3
 Ου-γερις 78
 Ουλκαῖοι 3
 Ονσίγασος 136
 Οντος 92
Ozuae 21

Padus 92
Ilaiores 16
Ilaiovia 90
 Παναβλημις 78
Panes 25
Iannoviae 90
 Παρτικάπης 134
 Παπαῖος 134
 Παρα- 82
Parentium 6, 25
Parenzo 7, 25
Pazin 2, 22
Pelendova 82
Pelso 92, 93
Peluća 16
Heréstai 17
Perast 9, 25
Perendi 32, 33
Perkunas 32
Περούτιζόρ 90
Πέρσαι 135
Perun 32, 33, 96, 104, 109
 Ηεσέντα 22
Ιεσσιοέντιος 8
Πέσσιορ 91
Petuntio 7
Piarenses 90
Picenum 25
Pictones 16
 Πιέρειγοι 83

Pinnes 8
Pinzgau 24
Piquentum 7
Pirasto 10
Pisaurum 20
Pisino 2, 22
Pituntium 7
Πλαδαρια 78
Πλειστωρος 105
Πληραῖοι 21
Plomupy 99
Plovždin 83, 97
Plovždiv 80, 82, 97, 100
Poedikon 92
Πωγλα 78
Πολάθοι 11
Polatum 11
Πόριτα 131
Poreč 7, 25
Πορο- 82
Postojna 92
Ποτειδάωρ 135
Pravai 22
Prema 32
Promina 14, 24
Pripégala 104
Prniba 223
Prut 131
Pset 22
Pulpudeva 97, 212
Πλυγελα 78
Pyraei 21
Pyrgeri 83
Πύρ(ρ)ος 82

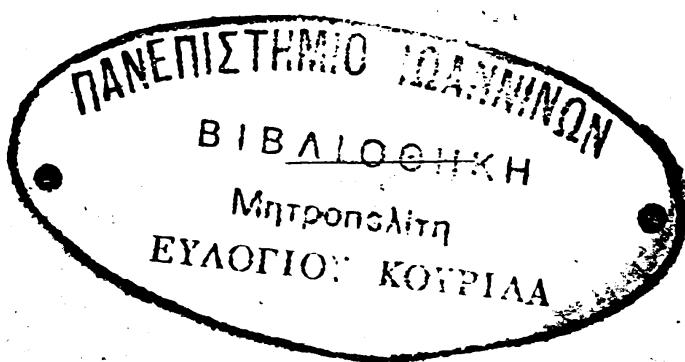
Q'obán 133

Ragusa 13
 Ραισζο- 121
Ramista 13
Resculum 121
Rimini 3
Rim 98
Risan 18, 20
Rūma 98
 Ρύνδαζος 94
Rugl 105

- Σαβώνοι 119
 Sagino 23
 Salona 10, 14
 Sancus 135
 Sanderva 8, 21
 Sansecum 12
 Santones 16
 Carmi- 81
 Σάρος 94
 Sasaei 21
 Jasonis 23
 Σάτυρος 126
 Savus 8, 136
 Savadios 126
 Savitur- 126
 azin 23
 campinus 23
 captensis 110, 121
 cirtones 5, 16
 codra 8, 19, 21
 cutari 3, 26
 egesta 13, 25
 em 23
 ειπίλι 114
 emeni 4, 23
 eretv 131
 estri 14
 ibentum 6, 24
 iþviliæ 126
 ieu 82
 Costa 83, 89
 ιπαρούττορ 6
 pontum 24
 scia 13
 steron 14
 nadar 3
 αρδόνα 9
 άλικορος 136
 ios 90
 άλοτοι 136
 iéðai 134
 iéñiç 135
 zdbvz 19
 ča 8, 11
 lenta 8, 21, 93
 lin 14, 22
 nista 13
 ntius 11
- Sostica* 83
 Σονα- 113
 Σοναγγελα 129
 Σονδαριλάραι 110
 Σονζοῦς 82
 Σονφεγέθης 80, 135
Spalato 20
Spalatum 11
 Σπαράδοξος 90
 Σπάρτοκος 90
Spinut(i) 8
Splét 11
Splonum 4, 13
Stribogъ 104
Stulpinos 17
Stupin 17
Sulet 8, 25
Sunista 13
Susak 12
 Συρρός 84, 89
Svarogъ 104
Syrnota 99
- Šenjt Šurd* 31
Škumbi 23
Šolta 25
Šumadija 223
Šurda 31
- Тарити 134
 Тарнодын 136
Tannus 127
Tara 9, 19
Tarento 9
Tausis 131
Tauto- 110
Telanius 90
Telaulum 90
Telavius 90
 Тетрісіас 113
Temarunda 134
Tiμπεа 83
Tiμпeа 83
Tenin 18
 *Terb- 113
Tergeste 11, 12
Teušpă 133
Teuta 82, 110
- T'relk'* 89
Thermidava 212
Thingsus 33
Tiberis 83
Tilurius 123
Tinia 111
Tinin 19
Tininium 18, 24
Tiořta 82, 110
Tirissa 113
Tiristis 113
Tiqiçæ 113
Tivari 19
Tiverьci 134
 *Tiw- 33
Tlamunus 133
Tnin 18
Tomarus 84
Tóπegor 128
Tóπeipa 128
Torino 14
Toñkor 88
Trieste 11, 12, 25
Trqq- 111
Trsat 19
Tschinn 230
Turan 115, 135
Tutius 110
Terra 113
Téρεψος 122
Tъnин 123
- Ucculum* 5
Ugljan 5
Ulbo 9
Ulcin 4
Ulcinium 4
Ulcirus 3, 26
Una 8, 21
Unac 2
Urbas 131
Urbanus 131
Uridua 32, 135
Ursicinus 6
Uskoplje 5
- Valco* 93
Valdasus 97

<i>Vardaei</i> 21	<i>Vitore</i> 27	<i>Wixel</i> 101
<i>Varunas</i> 152	<i>Vitos</i> 110	" <i>Γκαρις</i> 133
<i>Večel</i> 104	<i>Vitus</i> 115	
<i>Vedžnīš</i> 86	<i>Vižinada</i> 12	<i>Zadvīr</i> 12
<i>Veglia</i> 12	* <i>Voglanja</i> 94	<i>Zána</i> 28
<i>Velesz</i> 104	<i>Volcae</i> 93	<i>Zeipýnη</i> 115
<i>Venétici</i> 25	<i>Volcera</i> 3	<i>Zéquu</i> 81
<i>Viadua</i> 129	<i>Volosz</i> 100	<i>Zemiszegečdovna</i> 106
<i>Vidasus</i> 131	<i>Vrbas</i> 97, 131	<i>Zerna</i> 122
<i>Vindobona</i> 86	<i>Vrm</i> 5, 23	<i>Zia</i> 114
<i>Vis</i> 5	<i>Vuka</i> 3	<i>Ziβέλσονρδος</i> 110
<i>Vista</i> 101	* <i>Vydz</i> 92	<i>Zrmanja</i> 90
<i>Vistula</i> 101		

Ард. №. 140.605

СЕМИНАР ЗА АРБАНАСКУ ФИЛОЛОГИЈУ
SÉMINAIRE DE PHILOLOGIE ALBANAISE

АРХИВ
ЗА
АРБАНАСКУ СТАРИНУ, ЈЕЗИК И
ЕТНОЛОГИЈУ

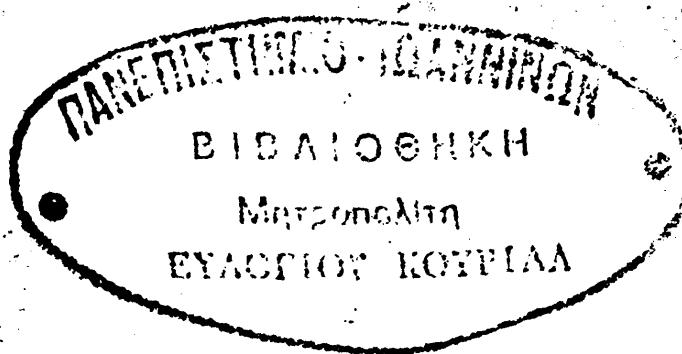
УРЕДНИК

Х. БАРИЋ

ПРОФ. УНИВ. У БЕОГРАДУ

КЊИГА II,

ΒΙΒΛΙΟΘΕΚΗ
ΣΒ. ΙΑΝΟΥ ΚΟΥΡΤΑΔ
ΛΑΤΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

БЕОГРАД — BEOGRAD

1924

Садржај II. књиге, I. св.

Страна

Расправе и грађа:

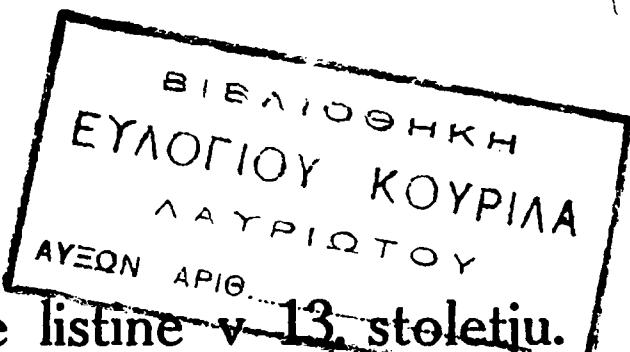
<i>M. Kos: Draške privatno-pravne listine v 13. stoletju</i>	1
<i>Др. М. Косић: Прилози историји српско-арбанаског устанка 1689.—1690. г.</i>	11
<i>K. Oštir: Illyro-Pelasgica</i>	21
<i>Др. П. Колендић: Документи о Андрији Алешију у Трогиру</i>	70
<i>X. Барић: Етимолошки и граматички прилози</i>	79
<i>R. Nahtigal: Luk. XV 11—32 v prevodu bratov Anastasija in Spyridona Tsellio (Tsel'o) iz Argyrokastra</i>	89
<i>P. Skok: Slave et Albanais</i>	107

Ситнији прилози:

<i>M. Premrou: Pepel iz I. 1631.</i>	127
<i>X. Барић: Пињал Краљевића Марка</i>	131
<i>Гл. Елезовић: Једна религиозна буквица муслиманских Арнаута</i>	133
<i>P. Skok: ūgić en monténégrin</i>	134

Критика:

<i>Д. Анастасијевић: Златарски В. Н., Мамърениятъ въ Албания надпись съ името на Българския князъ Бориса-Михаила; Slavia II 1 (Праг 1923) 61—91</i>	137
<i>П. Шобајић: А. Јовићевић, Малесија (XV књ. „Насеља и порекло становништва“ Срп. Етног. Зборник XXVII том)</i>	142
<i>Др. С. Стефановић: Maximilian Lambertz. Zwischen Drin und Vojusa, Märchen aus Albanien, herausgegeben und übersetzt von — Verlag der Wiener graphischen Werkstätte. Leipzig-Wien 1922</i>	146
<i>St. Stanojević: N. Jorga, Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais. (Publications de l' Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.) Bucarest. 1919. 68. 8°.</i>	150
<i>H. Barić: N. Jokl, Albaner in: Reallexikon der Vorgeschichte unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter, hgg. von Max Ebert, Berlin, Walter de Gruyter & Co., I. Band, Ie. Lief. 1924, S. 84—94</i>	151

Draške privatno-pravne listine v 13. stoletju.

(Les chartes du droit privé à Durazzo au 13me siècle.)

Srednjeveška Albanija je z ozirom na svojo diplomatiko dejela velike raznolikosti. Listine, redigirane v latinskem, grškem in srbskem jeziku, kažejo v svojem diplomatskem sestavu zahodne, bizantinsko-grške in slovanske vplive. Posebno mesto med albanskimi listinami iz srednjega veka gre draškim latinskim listinam iz 13. stoletja, ki so nastale na teritoriju, kjer so se vedno križali politični in kulturni vplivi zapada in vzhoda.

Znanih nam je sedmih privatno-pravnih latinskih listin, katere so redigirane v 13. stol. v Draču. Vseh sedmih se nahaja tudi v Državnem arhivu v Dubrovniku. Pisane so na pergamenu in očuvane, z izjemo listine, datirane 27. decembra 1214, originalni redakciji. Listine so izdane v Smičiklasovem Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, III (1905), V (1906), V (1907) in VI (1908), a v obliki obširnih regestov v Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia (vol. I, Indobonae 1913) ter so po kronološkem redu:

1. 1214, december 27 (Codex, III, 137—138, n. 120; Acta, 45, n. 144);
2. 1243, april 21 (Codex, IV, 186—187, n. 168; Acta, I, 55, 179);
3. 1243, maj 6 (Codex, IV, 188, n. 169; Acta, I, 56, n. 180);
4. 1248, januar 24 (Codex, IV, 334—336, n. 298; Acta, I, 57, 188);
5. 1249, junij 4 (Codex, IV, 396—397, n. 350; Acta, I, 59, 192);
6. 1256, februar 15 (Codex, V, 1—2, n. 535; Acta, I, 70, n. 240);
7. 1288, oktober 28 (Codex, VI, 623—624, n. 527; Acta, I, 151, 507).

Poleg zgledov draške latinske privatno-pravne listine sta nam pa ohranila tudi dva zgleda sodobne draške grške privatno-pravne listine, katera nam nudita važne tekste za primer-

janje obeh diplomatskih tipov, latinskega in grškega. Grška dokumenta sta: 1. listina, s katero neki Joannes, zet Joannes-a Skena proda neko zemljišče nekemu Simeonu Brana, datirana 18. januarja 6754 (= 1246);¹ 2. prodajna listina nekega Davida Lacciotes Mageses in njegove žene Marije za nekega Pashala sina Mastrogera Pitzos, datirana 23. februarja 6766 (= 1258).²

Draške grške privatno-pravne listine kažejo vse karakteristične znake sodobnih grških privatno-pravnih listin iz drugih krajev, posebno pa tipov, redigiranih v vzhodnem grškem svetu (Balkan, Mala Azija). Študije Giannina Ferrari-ja nam omogočujejo to konstatacijo.³ Ker torej grška draška listina 13. stoletja ne kaže kakih posebno značilnih diplomatskih znakov, jo hočemo tudi zaenkrat preiti in začeti našo študijo z latinsko draško listino.

Med sedmerimi latinskimi listinami se jih petero nanaša na kupčijske posle s soljo, katere so Dubrovčani imeli v Draču (2, 3, 4, 5, 7); dokument o izplačanju dolga iz l. 1214. sta izdali dubrovniški stranki v Draču (1); listino iz l. 1256. je izdal neki Petrus Vrana iz Drača na korist dubrovniških trgovcev (6). Izdajatelji štirih listin (1, 2, 3, 4) so Dubrovčani mudeči se v Draču, dveh (5, 6) Dračani in listine iz l. 1288. (7) Benečan Johannes.

Prva formula naših latinskih listin je *suprascriptio*, katero poznajo že starorimske listine in katera obsega ime izdajatelja s znakom križa (+) na početku. To formulo najdemo v peterih naših listin (2—6), in sicer v dveh glavnih oblikah: 1. »+ Signum (proprie manus, crucis, manus, crucis manu proprie) N. N. qui hoc firmat« in 2. »+ Ego N. N. (hec) firmo«. Dokument datiran 21. aprila 1243, katerega ste izdali dve osebi, ima tudi dvojno »suprascriptio«. Ta draška latinska suprascriptio

¹ Po tekstu v grškem kodeksu 389 javne biblioteke v Petrogradu izdal A. Papadopoulos-Kerameus v *Byzantinische Zeitschrift*, 14, 1905, 569—571; regest v *Acta Albaniae*, I, n. 181.

² Original na pergamenu v Državnem arhivu v Benetkah; izdala Miklosich in Müller, *Acta et diplomata graeca*, III, 239—242; regest ima Marc. Plan eines Corpus der griechischen Urkunden (München 1903), 45 in v *Acta Albaniae*, I, 71—72, n. 246.

³ I documenti greci medioevali di diritto privato dell' Italia meridionale e loro attinenze con quelli bizantini d' Oriente e coi papiri greco-egizii. Leipzig 1910 (Byzantinisches Archiv, 4).

odgovarja enaki formuli v sodobnih grških listinah iz Orienta in južne Italije.¹ Prvi tip draške latinske suprascriptio odgovarja grškemu: »+ σίγηρος χειρός..., ιδιωχείφως... τοῦ σταυροῦ...«, a brez ščodatka, ki ga imajo draške listine: »qui hoc firmat.« Križ v uprascriptio ne predstavlja invokacijo božanstva temveč nadomešča podpis nepismenega izdajatelja, čigar ime je napisal notar neposredno za znakom križa. Nasprotno predstavlja oblika »+ ego N. N. firmo« avtograf izdajatelja in je po svoji pravni rednosti enaka subskripciji.² Subskripcija na koncu listine se nahaja v obliki »+ signum suprascripti N. N. qui hec fieri cogavi« v listini iz l. 1214.

Draška v latinskem jeziku redigirana suprascriptio je torej v svoji formi posnetek supraskripcije v sodobni grški privatnopravni listini in predstavlja pojav, ki mu v srednjeveški diplomatički ne vem za paralelo. Sicer je suprascriptio grških listin iz žne Italije tudi včasih redigirana v latinskem jeziku, toda sleči tekst je vedno le grški.³ Dva edina analogna zgleda, ki jih hko navedemo, se nahajata v dveh listinah zadevajočih cerkev v Pankraciji v Babinem Polju na dalmatinskom otoku Mljetu: odnošaje te cerkve z benediktinsko opatijo na otoku Lokrumu pred Dubrovnikom — toda ti dve listini sta falzificirani.⁴ Izdajatelj listine datirane 7. julija (leto manjka!) je Lotavit »prospatarius epi tho crussotriclino, ypatus et stratigos Servie et Schulmie«, druge datirane samo meseca julija in s sedmo inicijo neki Hranko iz Zahumlja.⁵ Dokumenta začenjata z besedo gillum« in imeni izdajateljev, torej v obliki, katero si je avtor ših listin izposodil iz grške privatno-pravne listine. Toda baš v

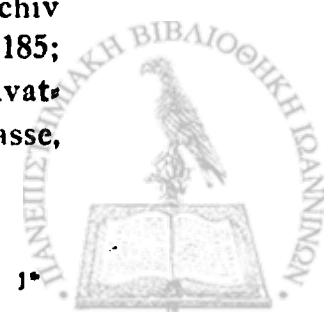
¹ Ferrari, 24, 39—40, 89. Zachariae v. Lingenthal v Byzantinische Zeitschrift, 2, 179.

² Cesare Paoli, Grundriss zu Vorlesungen über lateinische Palaeographie und Urkundenlehre, III, 174—175 (nemški prevod Innsbruck 1899).

³ Ferrari, 24.

⁴ Mnenja glede avtentičnosti teh listin se razlikujejo: Rački v Književniku 864, 221 in v Radu jugoslav. akademije, 30, p. 81, n. 2; Jireček v Archiv für Slavische Philologie, 26, 167 in Istorija Srba, I, 2. srbska izd., 157, 185; Smičiklas, Codex diplomaticus, II, p. XXV; Sufflay, Die dalmatinische Privatinde, Sitzungsberichte d. kais. Akad. d. Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, p. 49, 71, 72, 146, 147 in Acta Albaniae, I, 25.

⁵ Smičiklas, Codex diplomaticus, 2, 68—69, n. 71; 88, n. 85.

teh se suprascriptio ne imenuje »sigillum« temveč »σιγνον.«¹ Avtor, kateri je hotel dati našim listinam grško-bizantinski pečat, je uporabil namesto splošno-navadnega σύρον grški σιγίλλιον, ki pa pomenja vobče vsako s pečatom opremljeno listino.² Z izjemo teh slabo uporabljenih grecizmov ob začetku listin kaže ostali tekst veliko nevednost avtorjevo na polju grške diplomatike. Invokacija manjka; notar ni imenovan; v datumu pogrešamo letnico; imenovati mesečni dan je v grški diplomatiki nenavaden pojav; podpisi prič manjkajo v dozdevnih originalih (!); Lotavit pečati s svojim pečatnikom (*vulotirium, βούλλωτήριον*)³ in ne pečatom, kateri se navadno omenja v listinah. Vsi formalni znaki kažejo, ne glede na vsebinska nasprotstva, da imamo opraviti s falzifikati. Edini pozitivni rezultat pa je, da je falzifikator moralno poznati obliko grške privatno-pravne listine in si iz nje izposoditi formulo za supraskripcijo.

Po tem ekskurzu v skupino lokrumskih falzifikatov hočem podvreči ostale dele draških latinskih listin natančnejši analizi. Za supraskripcijo sledijo: simbolična invokacija, izražena z znakom križa (+), verbalna invokacija (in nomine [domini] dei eterni) in datum, obstoječ iz leta včlovečenja, dneva, meseca in indikcije. Te formule so iste kakor v sodobnih instrumentih, sestavljenih od italijanskih notarjev. Citirana verbalna invokacija je ena izmed v instrumentih najbolj razširjenih.⁴ Po božičnem stilu, to je običaju začeti leto z božičnim dnem, kateri je bil zelo razširjen v Italiji še posebno pri notarjih imenovanih po cesarski milosti, je datirana listina iz l. 1214.⁵ Invokacija te listine »in nomine domini dei et salvatoris nostri Jesu Christi« je karakteristična beneška invokacija.⁶

Za datumom sledi v naših draških listinah publicacija, katera je redigirana v subjektivni dispoziciji in v obliki »ego N.

¹ Ferrari, 24, 39—40, 89.

² Zachariae von Lingenthal v Mémoires de l' Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg, VIIe sér., tome 41, 1893, 3.

³ Schlumberger, Sigillographie de l'empire byzantin, Paris 1884, 10.

⁴ O. Redlich, Die Privaturkunden des Mittelalters, 214 s. (Handbuch d. mittelalterlichen u. neueren Geschichte. Abt. IV, Urkundenlehre III).

⁵ Paoli, 234.

⁶ Ст. Станојевић, Студије о српској дипломацији, Глас српске краљ. академије, 90, стр. 73.

N. tibi N. N.« V pogledu te formule so naše listine slične romagnolskim, beneškim in dalmatinskim listinam, ki so včasih celo do 15. stoletja ohranile svojo subjektivno dispozicijo.¹ Lahko pa tu nislimo tudi na vplive grške privatno-pravne listine, ki je v sredi 13. stoletja na splošno redigirana v subjektivnem smislu.² Publikaciji naših draških listin se glasita: »ego quidem Paulus de Miletia ciuis Ragusii intus in ciuitate Dirrachii coram probis hominibus estibus subnotatis signum crucis superius propria manu feci et literis affirmaui« (1248) in »ego Petrus Vrana ciuis Dirrachii qui in loco dicto seu scripto uoluntarie signum crucis propria manu feci« (1256). Ako primerjamo s tem formulama tip grške publikacije (ἐγώ ὁ προτεγματέρος Ν., ὁ τὸν τίμων καὶ χωρού ὁ ταῦθα ἴδιοχεῖρως οὐήσας) lahko dokažemo vir latinske publikacije. Z avtografno formuljo grške listine „σὺν τῷ οἰκείῳ μου διρύματι“ je primerjati „et litteris“ listini iz l. 1248.³ Nova je formula „coram probis hominibus [subscription] testibus [subnotatis, subnominatis]“, katere ne najdemo v publikaciji grške listine, temveč še-le na koncu v koroboraciji: τώπιον καλῶν καὶ ἀξιοπιστῶν μαρτύρων (ali „καλῶν ἀρθρώπων“).⁴ Iz ške listine ali pa iz italskega instrumenta jo je prevzela draška lista.

Nadaljnji tekst naših draških listin je redigiran popolnoma po vzorcu formul in klavzul italskega notarskega instrumenta. I tu moj namen podati analizo ali zgodovino teh formul v draških listinah, v bistvu ne obsegajo nič več kakor slične dobro im znane formule in klavzule v sodobnih italskih ali dalmatinskih listinah.⁵ »Poena dupli« z obljubo generalne hipoteke (št. 2, 4, 10), klavzula o »exceptio... non debite pecunie« (št. 2), »stipulatio« v obliki »solenni (sollempni) stipulatione interposita (adposita)«, vse te formule rimskega-pravnega izvora se ponavljajo v vših draških listinah.

Pomešanc z grškimi diplomatskimi elementi so znova sklepne formule naših listin. Koroboracijska formula, katera vori o overovitvenih sredstvih listine, to je o povelju notarju

¹ Voltolini, *Acta Tirolensia*, II. p. XVIII; Šufflay, *Die dalmat. Privaturide*, 78—79; Redlich, 215—216.

² Ferrari, 26.

³ Ferrari, 26, 41, 91—92.

⁴ Ferrari, 55.

⁵ Šufflay, 110 sl.

glede zapisa listine in o podpisih prič in notarja, kaže dve obliki. Dve izmed naših listin je napisal notar na prošnjo izdajateljevo označenega dne, meseca, leta in indikcije (nostro scripsit rogatu). Ta formula odgovarja formuli v grških listinah južne Italije „*Ἐγράψη ἡ παροῦσα ἀσφάλεια προτροπῆ* (Αξιόσει, παρακλήσει) *ἱμῇ. διὰ χειρὸς..*“ (notarja).¹ Obširnejši tip te formule pa obsega naročilo izdajatelja naslovljeno na notarja, naj napiše listino v varnost in na korist prejemnika, kar se je zgodilo ob navzočnosti prič in ob navedenem datumu (št. 3, 5, 6, 7). Tudi taki latinski formuli odgovarja grška formula v listinah grškega vzhoda, na primer: „*τὸ παρὸν πρατήριον ἡμῶν ἔγγραφον πρὸς ὑμᾶς πεποίχαμεν τῇ ἡμῶν προτροπῇ διὰ χειρὸς (notarjevo) ... ἐνώπιον τῶν ἵπογραφάντων μαρτύρων*“² (št. 5: »hanc yppodixin autentica uobis fieri feci per manus... et... ipsum scribere rogaui dictum notarium sub affirmacione mea et subscriptorum testium roborari«). Neskladno v teh latinskih formulah v primeri s sočasnimi grškimi je naznalo notarskega znaka, katerega takratna grška privatna listina sploh ne pozna ter sklicevanje na zgoraj stoječi datum, medtem ko ga stavi grška listina na konec.³

Sklepne formule naših draških listin obstojajo iz podpisov v priči in notarja. Ti so izoblikovani v dveh tipih, katera smo sicer že srečali v supraskripciji, v tipu avtografa »+ ego N. N. testis sum [subscripti]« in v tipu »+ signum [proprietatis] manus] N. N. qui testis est [sum]« ozioroma »qui interfuit testis«, kjer je samo križ lastnoročen. Pomanjkanje znaka križa pred signum manus v eni naših listin ni v grški diplomatiki nenavaden pojav.⁴ Vobče pa odgovarjajo našim latinskim podpisom podpis v sodobnih grških listinah, ki se glase v svojih glavnih tipih »+ σίγνον χειρὸς N. N., + N. N. μαρτυροῦν] ὑπέγραψα, + N. N. παρὼν τὰ μαρτυροῦν ὑπέγραψα, + σίγνον N. N., + σίγνον μάρτυρος N. N.⁵ Draški latinska listina je v nekaterih pogledih posnela grške vzorce (*μάρτυρον* ὑπέγραψαι = testis subscripti), v drugih zopet se ravna po

¹ Ferrari, 38.

² Ferrari, 90. V citirani draški listini iz l. 1258.: „καὶ οὕτως ἐγράψαται τὸ παρὸν πρατήριον ἔγγραφον, ὅπερ Ἐγράψη προτροπῆ ἡμῶν χειρὶ... καὶ ἀρεστήτα προετρέψαμεν ὑπογραφῆναι παρὸν τῶν προσκληθέντων μαρτύρων“ (Acta graeca, III, 24).

³ Ferrari, 90—91.

⁴ Ferrari, 40.

⁵ Ferrari, 39, 55, 91.

vzorcih stare langobardske karte (+ signum manus N. N., + ego N. N. testis).¹ V tem oziru zaostajajo draške latinske listine, ki so v svojem ogrodju vobče zasnovane kot notarski instrumenti, časovno daleč za temi. Nastajajoči notarski instrument je obenem z drugačnim pojmovanjem pravne funkcije izpremenil tudi svojo zunanjo formo in začel opuščati priče kot nepotrebne. Izpremembu se je izvršila v Italiji v 12. in v početku 13. stoletja.² Draška latinska listina je pa ohranila podpise prič do druge polovice 13. stoletja. V tem oziru gre paralelno pot s sodobno dubrovniško listino, ki je tudi očuvala podpise prič do 13. stoletja.³

Po našem mnenju je latinska draška listina obdržala tako dolgo podpise prič pod vplivom sodobne grške privatno-pravne istine. V formalnem oziru odgovarjajo podpisi draških latinskih listin podpisom v sodobnih grških listinah in so včasih ob drugače latinskom tekstu sestavljeni celo v grškem jeziku (+ N. N. παρὼν ταῦ μαρτυρῶν ὑπέγραψα).⁴ Paralelo k tem grškim podpisom prič v draških latinskih listinah tvorijo latinski podpisi v nekaterih grških listinah iz južne Italije in pa v citirani draški grški listini iz l. 1258.⁵ Vobče pa poznam v območju vzhodnegaadranskega obrežja pojav grških podpisov v drugače latinski listini samo iz ustanovnega dokumenta za benediktinski samostan na otoku Lokrumu pred Dubrovnikom, kateri je napisan za asa vlade bizantinskega vladarja Bazilia II. (976—1025).⁶

Za pričami se je podpisal v naših draških listinah notar obliki »+ ego N. N.« Listino iz l. 1214. je napisal »Dominicus acerdos«, listine iz l. 1243. »magister Jacobus«, listine iz ll. 1248., 249. in 1256. »Nicolaus diaconus« in listino iz l. 1288. »Nicolaus le Brundusio«. Notar Dominik se imenuje »Dirachii notarius utenticus«, notar Jakob in diakon Nikolaj »imperialis et pupillus Dirachii notarius«, Nikolaj iz Brindisija pa »puplicus Dyra-

¹ Redlich 25.

² Paoli, 174.

³ Smičiklas, Codex dipl., III, št. 68, 105, 383.

⁴ Acta Albaniae, I, 70, n. 240. — Ferrari, 91.

⁵ Ferrari, 18, 19, 21, 39; Miklosich et Müller, Acta graeca, III, 242.

⁶ Kukuljević, Codex diplomaticus regni Croatiae, I, 103, n. 114; Jireček v Archiv f. slaw. Philologie, 25, 502—503.

chii notarius¹. V podpisih notarjev se mešajo vplivi grške privatno-pravne listine in italskega instrumenta. Notar Jakob ima naslov magister, katerega si je prejkone pridobil v Italiji.² Notarja Dominik in Nikolaj sta duhovskega stanu, prav tako kakor notarji in pisci sodobnih beneških, dalmatinskih in grških listin.³ Notarji v Draču se zovejo po mestu, v katerem izvršujejo svoj poklic, podobno kakor notarji instrumentov ali sodobne grške listine. Zapadnega izvora je notarjev naslov »imperialis«, kar označuje notarja, ki je imenovan po milosti zapadnega cesarja.⁴ Znaki postavljeni pred imena notarjev Jakoba in Nikolaja kažejo na diplomatske elemente zapada in vzhoda. Mali križ začrtan pred imeni odgovarja križu pred imeni prič in notarja v grški listini, »signum notarii« po drugi strani odgovarja običajem notarskega instrumenta. Subjektivna dispozicija je lastna grški listini in italskemu instrumentu. Podpisi notarjev Jakoba in Nikolaja diakona obstojajo iz »+ ego«, imena in čina notarja, toda brez glagola, ki označuje v grških listinah ali pa v instrumentih podpis ali overovljenje listine po notarju (scripsi, subscripti, solito signo signavi, ἔγραψα, ἐκάρθωσα, ἵπέγραψα, μαρτυρῶν ὑπέγραψα)⁵. Razlikujejo se notarjevi podpisi v listinah Dominika in Nikolaja iz Brindisija, katere vobče kažejo močne vplive italske diplomatične. Notar Dominik sklepa svojo listino z izrazito beneško komplecijsko formulo: »scripsi complevi et roboravi⁶. Nikolaj iz Brindisija pa podpisuje svojo listino s formulo, ki je tako razširjena v sodobnih italskih notarskih instrumentih (scriptis atque predictis interfui et meo signo signavi).

Klerik Dominik, magister Jakob in diakon Nikolaj so latinski notarji mesta Drača. Verjetno je, da so poznali kolikor toliko grški jezik in s tem ustroj grških listin mesta Drača, ki se je takrat nahajalo pod grško politično oblastjo. Da je bilo znanje obeh jezikov okoli srede 13. stoletja v Draču razširjeno, nam

¹ Jireček v Archiv f. slaw. Philologie, 25, 521, op. 1.

² Šufflay, 12.

³ Zachariae v. Lingenthal v Byzant. Zeitschrift, II, 181; Šufflay, 15—16, 24—26; Ferrari, 8, 9, 13.

⁴ Redlich 21.

⁵ Redlich, 215; Ferrari, 55, 90.

⁶ Brunner, Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde, 67 op. 5, 81.

kaže listina papeža Inocenca IV., datirana 2. septembra 1254, katera priporoča »magistrum Nicolaum de Durachio camere apostolice clericum in latina et graeca lingua peritum« za kalabrijsko škofijsko stolico v Cortone, torej mestu, kjer je v 13. stoletju bilo tudi znanje obeh jezikov razširjeno.¹

Poleg latinske cerkve s svojimi kleriki in notarji je pa v 3. stoletju obstajala v Draču tudi grška cerkev, katere kleriki so kakor njihovi latinski kolegi opravljali tudi službo notarjev in se sorazmerno po činu imenovali *ταβονλλάριοι*, *νομικοί*, *προτοροτίαι* ali *ρωτάριοι*.²

Draške latinske privatno-pravne listine kažejo vobče interesantno sintezo vzhodnih in zapadnih diplomatskih vplivov. V stini notarja Dominika prevladujejo zapadni vplivi, predvsem beneški (invokacija, komplecija formula). Ti beneški vplivi nase smejo presenetiti, ako pomislimo, da je bila izdana listina samo eno leto po prenehjanju beneške oblasti v Draču (1205 do 213).³ Grški režim pod epiškimi despoti in nicejskimi cesarji (1213–1272) je uvedel v Drač novo grško periodo.⁴ Istodobno pa začela draška notarja Jakob in Nikolaj oblikovati nov tip latinske draške listine, približujoč se z njim sodobni grški pravno-pravni listini. Toda razmere niso pospeševale to početno stvarjanje v latinski diplomatiki povsem novega tipa listine, posebno še potem ne ko so l. 1272. zavladali v Draču Anjouvini. V idnji listini, ki nam je znana iz 13. stoletja, oni notarja Nikolaja Brindisija, so grški diplomatski elementi skoraj izginili. Italiski notarski instrument je zmagal. To je bil tudi najbolj naraven izvoj, kajti latinska listina v drugih albanskih mestih sledi v 1. stoletju oblikam notarskega instrumenta.

Ljubljana.

Milko Kos.

* * *

Les chartes latines du droit privé rédigées à Durazzo au 13me siècle montrent dans leur construction diplomatique une sin-

¹ Acta Albaniæ, I, 69, n. 235.

² Zachariac v. Lingenthal v Byzantinische Zeitschrift, II, 180–182; Šufflay, litische Schicksale des Themas Dyrrhachion, Vjesnik... zemaljskog arkiva agreb), XVII, 2, 8–9, 18, 36–37.

³ Šufflay, l. c., 290.

⁴ Šufflay, l. c., 291 sl.

thèse des influences occidentales et orientales, c'est à dire de l'instrument italien d'un côté et de la charte byzantino-grecque d'autre côté. Le régime grec sous les despotes d'Epire et les empereurs de Nicée (1213—1272) a inauguré à Durazzo une période grecque et grécisante et en même temps les notaires latins de Durazzo ont commencé à former un type nouveau de la charte latine s'approchant de la charte grecque contemporaine. Une charte rédigée immédiatement après la fin de la domination précédente vénitienne à Durazzo (1205—1213) montre dans les formules de l'invocation et de la completio encore des influences de la diplomatique vénitienne. Les chartes latines rédigées vers le milieu du 13me siècle correspondent dans la formule de la suprascriptio de l'éditeur à la tête, dans la formule de la publicatio où l'éditeur mentionne le signum crucis fait par lui dans la suprascriptio, dans la formule de la corroboration et dans les signatures des témoins aux usances diplomatiques de la charte byzantino-grecque contemporaine. La suprascriptio durazzienne rédigée en latin forme un signe caractéristique sans parallèle dans la diplomatique. Sans doute nous trouvons la suprascriptio de la charte grecque de l'Italie méridionale rédigée de même quelquefois en latin, mais le texte suivant et toujours en grec. Les seuls deux exemples d'analogie que nous pouvons citer se trouvent dans deux chartes concernant le couvent bénédictin dans l'île de Lokrum près de Dubrovnik (Raguse), mais ces deux chartes sont fausses. Dans les autres parties et formules les chartes durazziennes latines sont formées d'après les types des chartes contemporaines latines rédigées en Italie et en Dalmatie, surtout d'après les formes d'instrument italien. Les circonstances pour l'évolution d'un nouveau type grécisant de la charte latine à Durazzo n'étaient pas favorables, surtout pendant le régime politique des Anjous. L'instrument italien prévalait. C'était l'évolution la plus naturelle, car les chartes latines du droit privé des autres villes albanaises sont dès le 13me siècle formées en général d'après l'instrument italien.

Прилози историји српско-арбанаског устанка 1689.—1690. г.

Историја српско-арбанаског устанка против Турака уз аустријску војску 1689.—1690. г. у главном је већ позната. Аустријски војни писац D. Wallon¹ је кратко, M. Angelli² нешто више, а капетан Р. Грба³ је опширио на основу грађе из бечког Ратног Архива стручно војнички описао продирање аустријске војске у Јужну Србију 1689. г. и освајање Ниша, Приштине, Скопља, Пријепола, Штила, Љуме, затим пораз Аустријанаца код Качаника 1. јан. 1690., покушај генерала Ветеранија да настави продирање и повлачење Аустријанаца преко Дунава и Саве.

На основу службених извештаја свих заповедника и подзаповедника из тог војног похода изнео је Грба по хронолошком реду све војне операције аустријске војске до тањчина, обележавајући чако рад сваке поједине војне јединице. Уз то је описао и устанак Срба и Арбанаса уз аустријску војску, улогу пејског патријарха Арсенија III. при том и учешће организованих и неорганизованих српских и арбанаских устаника у ратним операцијама против Турака.

Том Гробином чисто војничком опису аустријског продирања Јужну Србију додао је Јован Томић⁴ у својој књизи: Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима (1683—1693), ајвише на основу грађе из млетачког државног Архива и талијанске стручне литературе потребну политичко-историску позајму, без које се тај део војни поход не може разумети; при том је,

¹ Wallon D., *Feldzug der Oesterreicher gegen die Türken im J. 1689. Nach sterr. Originalquellen.* (Oesterr. milit. Zeitschrift, Wien, 1840, 6. Heft.)

² Angeli M. v., *Die k. Armee unter dem Oberkommando des Markgrafen Ludwig v. Baden in den Feldzügen 1689—1692 gegen die Türken* (Mitteilungen d. k. k. Kriegs-Archivs, II. Jhg. Wien 1877).

³ Gerba Hptm., *Die Kaiserlichen in Albanien* (Mitteil. d. k. k. Kriegs-Archivs, Neue Folge II. Bd. Wien, 1888).

⁴ Томић Ј., Десет година из историје срп. народа и цркве под Турцима (1683—1693) Б.. 1902.

наравно, српско-арбанаском устанку и улози Арсенија III. у њему поклонио више пажње од Р. Грбе.

У две даље расправе описао је Томић суревњиво закулисно најецање између Млетачке Републике и савезничког бечког двора да у том рату задобију пећког патријарха Арсенија III. и преко њега српска и арбанаска племена на своју страну: да се дигну против Турака и помогну њихове интересе.⁵ У трећој, засебној расправи, описао је Томић подробније учешће Арбанаса у том устанку.⁶

Док су се тако научни резултати у испитивању како спољашњег тако и унутрашњег тока тога српско-арбанаског устанка против Турака умножавали, међусобно се допуњавали и у главном се слагали, у једном једином питању из историје тога устанка се мишљења наших и страних историка све до данас разилазе: у одређивању значаја манифеста цара Леополда I. од 6. априла 1690. г.,⁷ којим је он Арбанасе и Србе под Турцима после пораза Аустријанаца код Качаника поново позвао на општи устанак.

О том Леополдовом акту постоји у нашој историографији већ опсежна литература, садржина његова се различично схвата и води се спор о његовој правој вредности. Једни му не дају нарочитог значаја, други га сматрају као царски позив на сеобу, *litteram invitatoriam*, док трећи опет у њему виде важан државноправни докуменат: прву српску привилегију, у којој се први пут изриче мисао Војводине, и то не чисто српске Војводине, већ Војводине балканских народа, која би имала бити део угарског краљевства.

Цео тај спор отежава знатно чињеница, што тај важан историски докуменат није познат у критичком издању по оригиналу, него по каснијим преписима. Само тако се могла иницијативом Илариона Руварца — у главном на основу негације у реченици тога манифеста: *lares vestros culturamque agrorum non deserite* (коју негацију и. пр. Стојачковић и мађарски историк Szalay у својим текстовима тога манифеста нису штампали) — у нашој

⁵ Томић Ј., Патријарх Арсеније III. Црнојевић према Млечићима и Ђесару 1685—1695. (Глас С. К. А., LXX.) Томић Ј., Црна Гора за морејског рата 1684—1699. Б. 1907. Изд. С. К. А.

⁶ Томић Ј., О Аријутима у Старој Србији и Санџаку. Б. 1913.

⁷ Текст Леоп. манифеста од 6. апр. 1690. више је пута штампан, има га и. пр. Czörnig, Ethnographie d. österr. Monarchie, III, 69. Beilage. Уз лат. текст и срп. превод: Ђорђевић Ј.. Радња благовенитељског сабора, 1861., стр. 187., и др.

историографији развити многострана полемика⁸ око природе преласка Срба у Угарску 1690. г., т. ј., да ли су Срби под Арсенијем III. Перијевићем прешли у Угарску под уговором, — *reg modum pacti*, на позив цара Леополда I. у манифесту од 6. априла 1690.. или народ није био позван да дође, него је испред непријатеља бежећи наједампут се нашао у земљи Угарској без намере да тамо остане.

Овај у прилогу Ј. штампани Меморијал о Албанији тумачи нам постанак тога Леополдова Манифеста Арбанасима и Србима, и уједно и постанак царева ипсма патријарху Арсенију III., истога датума.

Тај Меморијал је написао фрањевац Тома Ропасари, свакако у фебруару 1690. г. Он на њему додуше није потписан, али за његово ауторство имамо и посредних и непосредних доказа. Његов агилног фрањевца употребио је генерал Пиколомини у јесени 1689. г. као мисионара код арбанаског католичког племена Клемената, да их задобије за Аустријанце и држи их у покорности.⁹ Генерал Ветерали каже за њега у својим Мемоарима, да је он Пиколоминију учинио добрих услуга.¹⁰ Од г. 1683. пратио је аустријску војску у њезину продирању на југ лични духовник цара Леополда, капуцин *fra Marco d' Aviano*, и то не само као војни вепителик, него и као важан одлучујући фактор у врховном вођству. Његов велики утицај при том најбоље се види из објављене претиске, коју је за то време са царем водио.¹¹ Он је цара Леополда најпре и наговарао да освоји Београд, »без чијег поседа су — каже — сва дотадашња освојења само привремена и без јамства«;¹² али се осле пада Београда повукао. Његову улогу у штабу аустријске војске при продирању у Јужну Србију, преuzeо је *pater* Тома. И он је одлучно захватио у ток догађаја. Као мисионар развијао је успехом живу агитацију међу хришћанским Арбанасима (народу католичким Клементима) и Србима, да уз аустријску војску стану на Турке, али је и у својим извештајима давао савете за

⁸ Литература о тој полемици: Летопис М. С., књ. 206, 1—7.

⁹ Grba, о. с. р. 148 Томић, Десет година, 131, 136, 168.

¹⁰ Des Grafen Veterani Feldzüge in Ungarn u. angrenzenden Provinzen im J. 1683—1694. (Dresden, 1788) p. 75.

¹¹ Klopp O., Corrispondenza epistolare fra Leopoldo I ed il P. Marco Aviano capuccino (Graz, 1888).

¹² Klopp O., Das Jahr 1683 u. der folgende grosse Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz (Graz, 1882) p. 417.

даљу акцију, који су у Бечу од Дворског Ратног Савета и од цара Леополда у целини примани.

И ова два у прилогу штампана извештаја фрањевца Томе плод су те његове акције међу Арбанасима и Србима. Постанак та два за историју српскоарбанаског устанка крајем XVII. в. важна документа може се такођер објаснити.

6. новембра 1689. г., кад је генерал Пиколомини стигао у Призрен, српскоарбански устанак попео се до врхунца. Аустријску војску дочекао је пећки патријарх Арсеније III. с крсташем барјаком.¹³ Пред градом је немачка војска прошла кроз дворедове од 6000 Срба и Арбанаса, који су у знак радости испалили три салве. По рачуну једног савременика Пиколомини је тада под својом командом имао преко 20.000 »Ratzen oder Albenses, Welch alles ein kriegerisches Volk wäre« и почeo се већ саветовати с патријархом и својим официрима, је ли то добро, поверавати се једном превртљивом народу, који је трипут јачи од њега.¹⁴ Но за таки страх Пиколомини није имао разлога, јер је због свог предусретљивог и праведног држања уживао опћу наклоност и Срба и Арбанаса и ови су му радо прилазили. Познати аустријски историк Арнет згодно каже, да је Пиколомини тим својим понашањем Монархији учинио далеко већих услуга, него као храбри генерал.¹⁵ При задобијању Арбанаса највише заслуга је стекао фрањевац Тома, док је вођа српских устаника био патријарх Арсеније III.

Но у то је генерал Пиколомини трећи дан по свом доласку у Призрену умро од куге, коју је пре десетак дана у Скопљу задобио.¹⁶ Његова смрт је у целом српскоарбанаском устанку изазвала

¹³ »Piccollomini in Prisren von Erzbischofen u. Clementiner Patriarchen welcher ihm samt einen grossen, mit einem Kreutz bezeichneten Fahnen entgegen kommen, nebst einer grossen Menge Volcks empfangen«. (Theatri Europaei, XIII. Tl. (Frankfurt a. M., 1698, p. 648.) И Contarini (Istoria della guerra di Leopoldo I. Venezia 1710. II, 168) каже: Arcivescovo tenente uno standardo effigiato colla Sanct. Cruce...

¹⁴ Аустријанци нису тачно разликовали Србе и Арбанасе. До сада најбољи извор за те догађаје, рукописни мемоари једног учесника у том рату, каже: Es standen aussen von Priserin 6000 und mehr Albineser, und auch selber derjenigen so vormahls von dcnen Türcken besoldet und Arnauten genannt werden... Dahero der Piccollomini mehr als 20.000 Ratzen oder Albenses unter Fahnen hatte. (Annotationes u. Reflexiones d. gloriosen kays. Waffen im J. 1689. Ms, fol. 152, pag. 35. — Kriegsarchiv zu Wien, Turcica 1689, 13/1.)

¹⁵ Arneth A., Das Leben d. FM. Gf. Qu. Starhemberg. Wien, 1853, p. 116.

¹⁶ Др. М. Костић, Спаљивање Скопља 27. и 28. септ. 1689. (Отисак из »Јужне Србије« 1922) p. 7.

потпун преокрет. Херцега од Холштајна су због његова сурова и безобзирна понашања српскоарбанаски добровољци почели нагло да остављају и опет Турцима и Млечићима да прилазе тако нагло, да је њихов број до краја децембра спао на 3000.¹⁷ У битци код Качаника (1. јануара 1690) цело је оделење аустријске војске под потпуковником Штрасером било сачрвено највише због тога, што су у одлучном моменту битке добровољци Арбанаси због његова сурова понашања према њима напустили и прешли Турцима.¹⁸ Јосле Качничке погибије се pater Тома са остатцима разбијене војске: једним делом коњичког пукка »Piccollomini« и нешто српскоарбанаске милиције¹⁹ под заповедништвом Србина потпуковника Антонија²⁰ задржао у Призрену. Чим је нови главни заповедник за српско ратиште, генерал Ветерани, стигао у Ниш, послао је одмах у Призрен заповест, да се цела тамошња посада заједно са фрањевцем Томом преко Новог Пазара повуче у Београд, јер се Призрен није могао држати. Но пре још него што је та заповест стигла, Турци су напали Призрен, Аустријанце истерали, отели им ву комору и многе потукли, а остатак се с потпуковником Антонијем и фрањевцем Томом повукао у Београд.²¹

Кад је Ветерани на брузу руку из Ниша поново организовао гупор, позвао је потпуковника Антонија с добровољцима да се из Београда врати доле и да са собом поведе и оца Тому. Помоћу их хтео је он да поново придобије српска и арбанаска племена, то беху отпала од Аустријанаца и пристала уз Турке и Млечиће. Као Тому је недавна погибија ћесареваца дубоко потресла каже Ветерани,²² али је он ипак започео нову акцију, да хришћанске

¹⁷ Annotationes, 42.

¹⁸ Најбољи опис Качничке битке дао је генерал Ветерани. Поред 3500 аустријанаца борило се 1500 Срба и Арбанаса. Разлог, због кога су Арбанаси ред битке прешли непријатељу описује Ветерани овим речима: »da er Oberst Strasser) weiter marschieren wollte wurde er beiseiten von einem beranführer der Arnauten gewarnt, nicht weiter zu gehen, der Feind sei zu stark. Strasser lachte hierüber und scholt ihn einen Feigling und da der Albausse mit einigen Worten erwiderte, so verwundete ihn Strasser mit seiner stolz am Arme. Einen anderen Soldaten von den Arnauten liess er auch aus ertriebener Scharfe für eine Kleinigkeit hinrichten. (Veteranis Feldzüge, 6—175.)

¹⁹ ibid., 71.

²⁰ У: Annotationes, р. 61 зове се он »Antonio Czitschy«, док га Contarini (с. р. 216) зове »colonello Antonio Valerizigy«.

²¹ Veteranis Feldzüge, 71.

²² ibid., 75.

Арбанасе око Косова задобије за то, да се поново уз Аустријанце дигну на Турке. Један учесник у тим догађајима карактеристично описује ту његову акцију међу Србима и Арбанасима овим речима: »bei diesen bemühte sich seher Pater Thomas, ein Franciscaner, welcher als unterrichtet und im Land bekannt die Einwohner zu einer getreüen observanz gegen den frommen Kayser von Occident persvadierte, sich gewiss einbildendt, gleich wie es auch in That ware, durch diese mittel sich einen gewissen Staffel in das Paradeys zu bauen: uzw. umb so viel mehr, als durch sie der catholische Glauben in selbigen Confinen würde gepflanzt werden«.²³

Али, убрзо је отац Тома увидео, да Србе и Арбанасе под Турцима празна обећања о ослобођењу не могу виште тако лако на устанак покренути као прошле јесени. Са Аустријанцима имали су они и сувише рђава искуства, после Качаничког пораза преко њих је прешла страшна казнена експедиција Нарадинових Татара и мухамеданских Арбанаса.²⁴ Косово је готово опустело. Раније густо српско становништво око Вучитрна, Трепче, Приштине је сасвим разређено,²⁵ а празна места попуњавали су нагло мухамедански Арбанаси, које Турци зову Арнаутима.

²³ Annotationes, 50.

²⁴ Литература о њихову пустошењу, код Ј. Томића, о Арнаутима у Ст. Србији и Санџаку, р. 45, прим. 3.

²⁵ Ј. Томић (о. с. р. 46—51) полемише против у нашој историографији уобичајене тврђење, да је т. зв. Сеоба Срба у Угарску под патријархом Арсенијем III. 1690. г. »најјаче захватила југозападне крајеве српске — пределе Призрена, Ђаковице и Пећи — и да су тада ти крајеви скоро опустели« и тврди, да се том приликом иселио: »српски живаљ из Санџака, Косова са Горњим Поморављем и цела Србија у границама до овога рата, где су се ћесаревци дуже задржали.«

Међутим једна савремена статистика из г. 1690. опсег емиграције Срба из Јужне Србије тачно одређује: Bemerkungen, die zur Zeit des FM. Veteranis sind gemacht worden: Im Gebiet von Priština sind 360 grosse u. kleine Dörfer, davon ein Theil durch öftere Einfälle der Türken u. Tartaren verstört worden. Im Gebiete von Trepčia, wo die Silberbergwerke sind, und Vučitrn, sind deren ebensoviel, wie unter Priština, aber jetzt fast alle verlassen. Unter Novo Brdo gehören 60 Dörfer; die sind noch bewohnt. Haben Silberminen. Isniarnik hat 30 bewohnte Dörfer. In Jagnevo sind Bergwerke, hat wenig Dörfer unter sich. Binac hat 60 Dörfer, alle bewohnt. Prizren hat mit Inbegriff Suha Reka 105 Dörfer die bewohnt sind. Opoglia hat 36 bewohnte Dörfer; Hassi u. Letagni haben deren 60, auch alle bewohnt. Diakovica u. Reka werden 160 Dörfer haben. Pechia hat deren 130, die auch bewohnt sind. (Veteranis Feldzüge, 180.)

Видећи, да његова акција међу хришћанским Арбанасима налази на слаб одзив, pater Тома је написао врховном заповеднику аустријске војске у Србији, Лудвiku Баденском, овај у прилогу штампани Меморијал о Албанији, у ком је поред извештаја о Арбанасима, нарочито о католичком племену Клемента, предложио, да цар Леополд Арбанасе и Србе позове на устанак против Гурака царском дипломом, у којој ће »преузев праведна и стара права своје наследне угарске круне, потврдити сваки њихов привилегиј, ослобођење, степен племства, наставак њихових стarih кнезова, слободан избор њихова војводе, слободно исповедање вере, ослобођење од било којег новчаног плаћања, које ће се зајединити обvezом, да ће се дићи на оружје против краљевих непријатеља, слободан посед свију њихових земаља, села, добара посредних и непокретних, које су стекли од Турака у својој земљи. Ња узврат толиких краљевских доброчинстава, они ће морати на ваку заповест Његовог Величанства, коју им њихови генерали аопште, дићи се на оружје против заједничког непријатеља...«

Уједно је предложио, да се патријарх Арсеније, који је побеђао у Београд такођер царским писмом позове, да и он свој народ од Турцима на устанак позове.

Предлог фрањевца Томе је у Бечу примљен. На основу његова Меморијала састављен је и од Леополда I. 6. априла 1690. г. издан ознати Манифест: *omnibus populis et provinciis, ab haereditario Vostro Hungariae regno dependentibus, et quibuscunque aliis praesentes lecturis aut audituris, in primis vero populo Ibanensi...* Ту цар позива *omnes populos, per universam Albaniam, Serviam, Mysiam, Bulgariam, Silistriam, Illyriam, Maedoniam, Rasciam, sub jugo turcico gementes*, да се дигну против Турака на оружје, обећавајући им за то готово истим речима, које је pater Тома у свом Меморијалу навео, разна права повластице.²⁶

Та узрочна веза између fra Томина Меморијала и Леополдова манифеста се при компаративној анализи оба текста на први поглед види и по мислима и по фразеологији.

Истога дана, 6. априла 1690. г., издао је цар Леополд по предлогу Роспасаријева Меморијала и писмо патријарху Арсенију III., ком га ласкаво позива, да и он својим угледом међу Србима и

²⁶ Ђорђевић, о. с. р. 189.

Арбанасима поради на томе, да се дигну на оружје и помогну, да се Турци победе.²⁷

Исто тако је и ово друго у прилогу штампано писмо Томе Р-спасарија Лудвику Баденском важан извор за историју тога српскоарбанаског устанка.

После пораза код Ђачаника Аустријанци су за десет дана напустили цело Косово и једва су се задржали у Прокупљу и Новом Пазару. Међу првима који су ћесарску војску гонили био је пећки паша Махмуд-беговић; без боја је узео Призрен и Пећ, патријаршију и варош је спалио, заостале калуђере побио и по целој околини је међу заосталим Србима и хришћанским Арбанасима начинио страховит лом.²⁸

Слика, коју из савремених записа и летописа о пустоши српској после узмака Аустријанаца и бегства патријарха Арсенија добијамо, пуня је ужаса.

Овај други извештај калуђера Томе, послат из Ниша 22. јула 1690. Лудвику Баденском, јасно црта душевно расположење оних Срба и Арбанаса, који су поново потпали под Турке. Из њега видимо, да сва та несрећа код Срба није скрхала борбену снагу и отпорну моћ против Турака, него да су поред свега тога они и хришћански Арбанаси, нарочито племе Клемента, опет били вољни да се поново дигну на Турке, само кад се аустријска војска у њихову крају појави.

Али до новог српскоарбанаског устанка овај пут није дошао. Генерал Ветерани је 14. августа т. г. морао пред турском војском да коначно напусти Ниш и да се из Србије повуче.

Прилог I.

Memorie su l'Albania.

Gli Albanesi sono divisi in sei o sette distretti tutti di rito sismatico eccetto li Clementi, che professano perfettamente la fede cattolica romana.

Sono di genio fiero uendicatiuo, dedito alle rapine ed abitanti fra orridi et inaccessibili monti, che hanno ancora impedito li Turchi a potterli dominare dispoticamente.

Si gouernano frà loro praticando ogni distretto d'elegere un capo detto voiuod a,²⁹ che ha la direzione sopra tutto il paese, procedendo nella giustitia con forme barbare.

²⁷ ibid., 190.

²⁸ Томић Ј., Десет година, 160—166.

²⁹ Поред »барјактара« има свако арб. племе и »војводу«, који по част одмах за овим долази; али питање о положају војводе, затим када и како с

Questa gente, che da Turchi si chiama arnaut molto rinforza per numero e qualità l'Infanteria Turea, non mancando di robustezza di corpo, ne di ualore, ne d'esquisitezza d'armi tanto di taglio, che di foco.

Dunque sarebbe seruitio grande del Pade di pottere leuare al Inimico i grand' aiuto alienandoli tutta questa populatione, e giacchè non è possibile per la forza d'armi, vincerlo per li mezzi sussegunti. Forsi potrebbe seguire al intento col formare un diploma cesareo, nel quale inuocando le sue antiche aggioni d'Ungaria animasse ogni distretto di prendere l'Armi contro Turchi

beneficio della Religione Christiana, e della propria Patria, minore la M: ua riasumendo le giuste, et indurre ragioni della sua creditaria corona 'Ungaria riconfermando ogni loro priuileggio, esentione, grado di nobiltà, continuatione de loro antichi knesi, libera eletione dei loro voiuode, libero sertitio di Religione, esenti di ogni pecunaria contributione, che dourà pertutarsi nel insorgere con l'Armi contro i nemici del Re, che dona libera osessione di tutti li terreni, uillaggi, beni e mobili e stabili che aquistaranno a Turchi ne loro confini.

Per contracambio di tante Regie gratic douranno ad ogni comando di M. insinuatoli per li di lui gene: prendere l'armi contro l'Inimico comune, agire subordinatamente al gene: Alemano, che li mostrerà le più nobili operationi che gl'assisterà di polucre, palle, prouiande, quando si sia in tal cinanza a Magazeni da poterlo fare.

Qualunque de distretti, che con conoscere il loro douere uorrà apertamente chiararsi nemico de Turchi, lo alla richiesta del gene: bohan: comparso per oi obligati e dato solenne guiramento, e tutte le altre maggiori cautelle di de se li concede il presente diploma segnato con medema Regia sottoscritione, autenticato da Regio sigillo.

Chi de distretti contrauenisse a qualche d' uno de capitoli sia sottoposto quei castighi che si sogliono dare contro li trasgressori di fede da un si gran onarca come è il Presente Leopoldo.

Introdursi con un epilogo delle passate uittorie con esagerare le forze del niente campagna, metterli li riflessi Christiani, e gloriosi al antico decoro d' ualore della natione.

Il distretto di Clementi di rito latino, e popolato, e di gente braua non rà che bene esprimerli qualche particolare riflesso di religione, che li dourà r negligere ogn'azardo militare.

Il Patriarca de Rasiani, che stalla in Ipek loco de Albanesi Clementi, e sta rifugiato a Belgrado potrebbe pure essere inuitato da S: M: (con lettera) animare li suoi Popoli in Albania, Seruia di prender l'armi contro i Turchi, questo medemo Patriarca dicono, che molto giouasse al Co: Piccolomini.

Di questi diploma se ne puo fare più Esemplari, lasciando il nome del stretto in bianco, che poi nel dispensarli se li potrà porre e dare al gene: necessarie informationi, rimettendogli per il dipiù a quello sopra loro interà per il bon seruitio di S. M. C.

банаси тај свакако од Словена позајмљени почасни назив примили, није до да решено. (Thalloczy, Türk. Gesetzentwurf, betref. Kodifizierung d. alban. ewohnheitsrechtes. Illyr.-alb. Forschungen, I, 483.)

Tutto ciò non costa molto e potrebbe produrre qualche effetto, e se non altro li Turchi sempre restarano col sospetto di qualche ribellione, che gl' obli-
garà a divisioni di forze.

Il Co: Veterani prima di uenire a questo contratto esaminerà le congiun-
ture, e circostanze, e con quelle si dourà regolare.

(Haus-, Hof- u. Staatsarchiv zu Wien, Illyrico-serbica.)

Прилог II.

Nissa h 22 huglio 1690.

Oggi appunto capitaroni qui a Nissa due villani raziani, mandati dal Mahumet Pascia di Pechia in Albania per causa di uno schiavo quali narrano il gran desiderio di quei paesi che ansiosamente spettano alla nostra venuta da se scuoter il barbaro giogo dei Turchi, avendo i Principali mandato a dire che non ci scordassimo di loro.

2° Che il Mahumet Pascia con la sua gente sia andato contra Seraglio Garei e Krakenichia, i quali inviolabilmente hanno conservato la devozione verso S. M. C. riuscando sempre l' amicizia turca, benchè l' abbia oppresso tante volte con promesse minaccie e preghiera e loro dicono, essendosi ritirati nei propri posti se ne ridono di lui e dei fatti suoi.

3° Essendo calati alcuni Clementini nelle pianure per dimandar le solite contribuzioni, hanno messo tanto spavento in Pechia che non hanno arditò di andarli in contro, si sono tutti chiusi dentro il vallato e loro avendo stabilito la contribuzione, se ne sono ritornati verso Bielopoglie per far l' istesso e spettano solo la nostra comparsa per far il peggio al Turco e questa estate con la loro consuetudine non hanno usato i Turchi nelle pianure metter i loro animali nei monti per paura dei Clementi, i quali sempre ostilmente si sono portati con loro e si portano ancora, minacciando fuoco e fiamme.

Tommaso Rospassari
Vic. d' Albania.

(Copia aus dem Grossherzog Baden'schen Archive zu Karlsruhe, in der Schriftenabteilung des Kriegsarchivs zu Wien, 1690, 7—13.)

Inhaltsangabe. Die zwei im Anhange gedruckten Beiträge zur Geschichte des serbisch-albanischen Aufstandes gegen die Türken, im Anschlusse an den österreichischen Vorstoss nach Süd-Serbien im J. 1689—1690, sind vom Franciscanermönch Tomaso Rospassari verfasst. Die aufwieglerische politisch-religiöse Tätigkeit dieses Franciscanerpaters während dieses Aufstandes bei den serbisch-albanischen Bergstämmen unter den Türken wird anbei vom Verfasser näher beschrieben und die oft entscheidende Wirkung seiner diesbezüglicher Ratschläge auf die Entschlüsse der obersten Kriegsführung hervorgehoben. Auf Grund dieses Memorials gab Kaiser Leopold I. seinen bekannten, in der serbisch-deutschen Historiographie polemisch heute noch heiss umstrittenen Aufstandsaufruf an die Balkanvölker (vorerst an die Albaner) vom 6. April 1690. heraus. Der Brief pater Thomas vom 22. Juli d. J. gibt uns näheren Aufschluss über die Stimmung der Serben und Albaner während dieses Aufstandes nach der österreichischen Niederlage bei Kačanik.

Скопље.

Др. Митиа Костић.

Illyro-Pelasgica¹.

Abkürzungen, Transskription:

a) *A* = Oštir K., Alarodica I. *alr.* = alarodisch. *BA* = Oštir K., Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft I. *IT* = Oštir K., Illyro-hrakisches. *SA* = Oštir K., L'origine soumérienne des noms numéraux des Abacistes lorrains.

b) *MAJUSKEL* = Fortis > Geminata. *HOCHPETITMAJUSKEL* = Erkürzung von *T(<θ)*, *D(<ɹ)*, *K(<K Q X('u))* zu *θ > t*, *ɹ > d*, *Q X('u) > k*, *ΓΤΩ('u) > g*. *TIEFPETITMAJUSKEL* = Lenierung von *T(<θ)*, *(' < K Q X('u))* zu *θ > d*, *K Q X('u) > g*. *Minuskel* = Fortis > Simplex. *ochpetitminuskel* = Schwund. *Tiefpetitminuskel* = Lenierung: a) Tenuis > Media, b) Media > Schwund.

c) *ϑ δ* = Interdentalspirans. *ɾ > l* (nach φ-Vokalen), *r. ʐ γ* = Patalexplosiva. *q ʐ* = Labiovelarexplosiva. *x ɔ* = Velarspirans (oder aryngal?). *y* = stimmloses *j*.

d) „“ = Palatalisation, eingipelige Spannung. „—“ = Fortis. „“ = Aspiration. „^“ = zweigipelige Spannung. „„“ = Entlabialisation. „“ = Nasalierung infolge Gaumensegelsenkung (= Lenierung) oder folge Assimilation an Nasallaute. *θ, /ʃ/* = Schwund. „>“ wird zu. „, /“ = Lautwandel. „()“ = Danebenvorkommen. „×“ = Reihenwechsel. „√“ = Wurzel.

e) Alr. wort- und satztonbedingter Lautwandel, d. h. *Fortis* nach dem Ton, bei Vokalen unter dem Ton) ∞ *Spirans* (vor dem Ton) ∞ *Lenis-Schwund* (in tonloser Stellung) ∞ *Aspirata* (vor analogischem Ton) ergibt folgende Stufenwechsellauttabelle.

¹ = voridg. = alarodische Sprachen Nord- bzw. Südbalkans.

Stufenwechselstabelle:

Reihe	Fortis ⁵ (aspirata)	Spirans(aspirata)	Lenis(aspirata)-Schwund ¹
p	$P(>pp)/p$	$f/x^u [f/x^u > \theta/c^u]^3$	$\rho > b [p > \bar{\eta}^3, \frac{\tilde{p}}{w}] > [m]^3$
b	$B(>bb>p)/b$	\dot{b}/c^u	$b > 0,$
w	$W(>ww)/w$	c^u	$w > 0,$
m	$M(>mm)/m;$ $m^e > w$	$[n]/c^u [n^u > N^4]^3$	$m > 0,$
y	$\Theta(>tt)^4/q > s^2$ $[t > t, \theta > d, \underline{q} > S, \underline{q} > \delta]^3$	$[X^{(tu)} > K^{t/u/4}/x, k, q]^3$	
d	$\Delta(>dd>t)^4/\delta > z^2$ $[t > d, \underline{z} > Z]^3$	$[C^{(tu)} > G^{t/u/4}/\gamma, g, z]^3$	
n	$N(>nn)/n;$ $n^e > [n]$	$[n]/c$	$\alpha [J/x, \partial/\partial x > j, \bar{v}^3]$
s	$S(>s's > st, ts)/s;$ $s^e > \check{s}$ $[s > z]^3$	$x' [x' > \sigma']^3$	
l	$J(>nl)/n;$ $l^e, r^e > x, \sigma$	x, σ	$\alpha > l_r > j,$
j	$J(>jj > y > h)/j$	σ'	$j > 0$
t	$T(>tt)/t$	b	$\iota > d [l' > \bar{\eta}^3]$
d	$D(>dd>t)/d$	d	$d > 0$
x	$K(>kk)^4/x > ts^2$ $[k > k, k > g, x > \gamma]^3$	$x' [x' > \sigma']^3$	$j [x > j, > \bar{\eta}^3]$
k	$K(>kk)/k$	$x [x > \sigma]^3$	$k > g [k > \bar{\eta}^3]$
q	$Q(>kk)^4/q > kw$ $[Q > k, q > g, q > z]^3$	$x^u [x^u > c^u]^3$	$w [q > w > \bar{\eta}^3]$
γ	$l^e (> gg > k)^4/\gamma > dz^2$ $[l^e > g]^3$	σ'	$j [r > j > \bar{\eta}^3]$
g	$G(>gg>k)/g$	c	$\alpha > 0$
r	$\mathcal{T}(>gg > k)^4/r > gw$ $[r > g]^3$	c^u	$w [r > w > \bar{\eta}^3]$
o	$\delta^7 > \ddot{u}^8/\delta^7 > (\alpha^x)\ddot{u}^8/o > \ddot{o}^8$		$\varrho^6 > \ddot{a}^8/\delta^7 > \ddot{e}^8/\delta^7 > (\alpha^x)\ddot{u}^8/o > \bar{\eta}^3$

¹ Schwund außer über Lenis auch über Spirans > ^c und Assimilation an umgebende Laute (= „~“ = Nasalisation bei $n/m > 0$) sowie infolge Umdeutung zu Formanten. ² Aspirierte s-Laute > š-Laute. ³ []-eingeklammert = Reihenwechsel infolge: lenierte Tenuis > Media; nasalierter Labial > m; s/θ-Spirans = Palatalspirans; Liquidaspirans = Velarspirans; Labialspirans = Labiovelarspirans; s/θ/n-Lenis > Liquida; interdentalfortis > Dental/s-Laut; Labiovelarfortis > Velar ∞ Labiovelarenis > w; Palatalfortis > Velar ∞ Palatallenis > j; Velarfotis p > N. Infolge der Entspirantisation, Entlabialisation, Entpalatalisation, Entvelarisation der Geminata. ⁵ Fortis > Geminata auch zu Nasal + Simplex infolge Lockerung des Nasalverschlusses („~“). ⁶ -Entrundung infolge Enttonung. ⁷ -Verengung bzw. -Diphthongisierung infolge primärer und analog. Betonung. ⁸ Quantitätswechsel infolge Silbengrenzenwechsels und infolge Analogie, da ó/ô bzw. ɔ/ɔ lang und o/ø kurz sind; analogisch ist auch Qualitätswechsel bei a^xi/u, wo e/o statt nach der ɔ/o-Stufe. ⁹ Vokalschwund (gewöhnlich unbezeichnet) vermutlich erst nach erfolgtem o ∞ ɔ-Stufenwechsel in spätalr. tonloserstellung über o u e i etc.

Näheres und Material dazu cf. in den eingangs erwähnten Arbeiten sowie bei Marr in Jafeticeskij Sbornik I und bei Cuny Rev. t. anc. 12, 26, Rev. ét. gr. 34.

valb. *dēt* „Meer“.

N. Jokl Stud. z. alb. Etymol. u. Wortf. 14ff. erweist für *dēt* als b. Grundform **deet* (woraus *dēt dejēt deit*), führt diese auf idg. *leubeto-* „Tiefe“ zurück und verwirft mit Recht die Erklärung von *đel* aus **del't* wegen des angenommenen Zusammenhangs mit gr. *ἅλασσα* „Meer“. Solange man alb. *dēt* und griech. *θάλασσα* für idg. hält, ist die lautliche Verbindung beider Wörter gewiß unmöglich; wenn man jedoch in *dēt* ein uralb. **dhaja(n)khta*^x und in *θάλασσα* ein v. griech. **dhala(n)khja* sucht und diese beiden Urformen für nichtidg., h. alar. — wenn man also für das alb. Wort von einer illyr. und für den griech. Ausdruck von einer vgriech. Bezeichnung für das „Meer“ ausgeht — hält, so lassen sich die lautlichen Differenzen aufgrund der Lautlehre des Alarodischen leicht überbrücken.

Zu uralb. **dhaja(n)khta*^x > **deet* > *dēt dejēt deit* „Meer“ cf. im einzelnen: *dh* > *d* wie sonst bei idg. Mediaaspirata, die uralb. (vielleicht schon idg. dial.) die Aspiration aufgab. *a* > *e* wie sonst oft im alban.; wenn dieser Lautwandel nur durch Assimilation an das folgende ^x entsteht, so ist als alb. Grundform **dhaja(n)khtī* anzusetzen.

Wenn BA 4 in alb. *a* > *e* mit Recht (unter bestimmten Akzentverhältnissen eintretende) Wiederholung des illyr.-thr. *a* > *e*-Stufenwechsels vermutet wird, so genügt für alb. **deet* als Grundform auch **dhaja(n)khta*^x. Intervokalisches *j* in **dhaja(n)khta*^x > **deet* schwindet regelrecht im Alban., wozu idg. **s̥khojā* > alb. **hae* > *hē* „Schatten“ etc. Brugmann Grundr.² 1/1, 277 vgl. *ɛ* in **deet* gegenüber *a* in **dhaja(n)khta*^x infolge alb. Vokalreduktion in den unbetonten Silben; der Lautwandel *kht* > **tt* > *t* entspricht dem bekannten illyr. und alb. *kt* > *t*-Lautgesetz: illyr. **Λοαχθος* > **Λοατθος* (**Λοαιθος* kaum infolge *kt* > *xt* > *x't* > *jt*, sondern illyr. *a* > *ai*-Stufenwechsel IT 81 ff.), alb. *nate* < idg. **noktēm*. Der Nasalschwund in **deet* < **dhaja(n)khta*^x wie in idg. **dlonghto-* > alb. *glate* *ǵatē* „lang“ H. Pedersen KZ 36, 308. Wenn *nkt* > *t* unbeweisbar ist, so ist alb. **deet* kaum aus **deetd* entstanden, wozu Jokl l. c. geg. *ded* vgl., und dieses aus **de[j]ənd[a]*^x mit regelrechtem *nt* > *nd*, da der Nasalschwund kaum zu rechtfertigen ist, überdies -*nt*- in alb. tonloser Stellung wohl zu -*nn*- > -*n*- wurde: -*ne* < idg. -*m* + *tom*, 3. Pers. Plur. -*n*- < idg. -*nt*-.

Wenn also **dhaja(n)khta*^x als Grundform nicht genügt, so kann man auch von uralb. **dhaj^ankhta*^x ausgehen, sodann mit Übergang des ^a*n* in *a* und mit regelrechter Kürzung dieses *a* zu *ɛ* in der alb. Grundform **deet*; zu ^a*n* > *a* cf. idg. ^ɛ*n* > ^a*n* > *a* Vasmer Stud. z. alb. Wortf. 39 f. nach N. Jokl Lingv.-kulturh. Unters. 314, der m. E. alb. *ésete* „nüchtern“ mit Unrecht als sicherstes Beispiel für idg. *n* > alb. *e* anführt, da wegen *i* in *sił e* in *ésete* wohl auch aus *a* umgelautet sein kann. Im übrigen ist für unsere Frage belanglos, ob ^ɛ*n* zu *e* oder ob ^ɛ*n* über ^a*n* zu *a* (woraus infolge alb. *a* > *e* ebenfalls *e* entstehen konnte) wurde, da ^a*n* in **dhaj^ankhta*^x mit idg. ^ɛ*n* zusammenfallen konnte (oder ist direkt von valb. **dhaj^enkhta*^x auszugehen?) und so auf jeden Fall einen entnasalierten Vokal ergab, der tonlos regelrecht zu *ɛ* wurde.

Vgriech. θάλασσα θάλαττα „Meer“ ist aus urgriech. **dhalankha* und **dhal/enkha* erklärbar: **θαλ-* aus **dhal* braucht keine Begründung; zu -*ankhj-* > *-*aʃnʃbb-* > -*ασσ/ττ-* cf. *ἴγχι* : *ἄσσον*. Wenn das zweite *a* in *θάλασσα* kurz und wenn -*ασσ-* in *ἄσσον* regelrechte Vertretung eines urgriech. -*änkhj-* ist, d. h. wenn *-*ank/hj-* > *-*anhp-* zu *-*ähp-* wurde, ohne daß *v* in **ἄνησσον* > *ἄσσον* analogisch nach *ἴγχι* sein müßte —, so müßte griech. *θάλασσα* auf urgriech. **dhal^enkha* mit regelrechtem ^ɛ*a* > *a* zurückgehen.

Das so gewonnene uralb. **dhaja(n)khta*^x bzw. **dhaj^enkhta*^x > alb. **deet dēt* „Meer“ unterscheidet sich vom urgriech. **dhalankha*

bzw. **dhal^{a/e}nkhja* > θάλασσα id. erstens in *j* > *l* und zweitens in *t* > *j*; dieser Lautwandel repräsentiert den illyr. bzw. vgriech. Stufenwechsel *l* > *t* bzw. *θ* > *j*, woraus regelrecht *j* > *l* bzw. θ > *tt* > *t* > *j* entstehen mußte, wozu die Stufenwechseltabelle unter θ und *l* vgl.

Da also *j* in valb. **dhaja(n)khtax* > *dēt* auf alr. *l* zurückgehen kann, so lautet die Wurzel **dhal-*; -*nkh-* und -*tt-* (aus *θ*) bzw. das damit stufenwechselnde *l* > *θ* > *t* > *j* sind Formanten. Zu γ*dhal* cf. noch δαλάγχαρ· θάλασσα Hesychius-Schmidt § 148, dessen δ statt θ aus *dh* kaum auf die Rechnung eines nichtgriech. bzw. „makedonisierenden“ idg. Balkandialektes mit *dh* > *d* zu setzen ist, da *dh* in θάλασσα neben *d* in δαλάγχαρ eher alr. Stufenwechsel *Aspirata* (vor dem analog. Ton) > *Nichtaspirata* fortsetzt.

Dazu vgr. ζάλη „Meer“ — mit alr. *ρ̄-* > 'i-Präfix oder griech. dial. ἵρ- > *i[r]-* i-ζέλος · ο θαλάττιος σκορπίος Hesychius-Schmidt § 349 dazu oder zu phryg. ξεις l. *ξεις „Igel“, ahd. *igil* id. ? —, wobei mir aber unklar ist, ob ζ vgriech. *d̄* aus intervokalischem *dh* von θάλασσα fortsetzt, wozu IT 109 cf., oder ob ζ auf vgriech. *dz* < *ts* < *θ*, womit *d(h)* aus *θ^(c)* — in θάλασσα, δαλάγχαρ — im alr. θ > *θ^(c)*-Stufenwechselverhältnis (cf. dazu Stufenwechseltabelle und IT 109 ff.) steht, zurückgeht; überdies kann ζ- auch urgriech. *j-* reflektieren, so daß auch alr. **jal* < **ial* mit alr. *l* > *θ*-Stufenwechsel, worüber unten, in Betracht kommt.

Hieher auch δάξα· θάλασσα. Ηπειρώται Hesychius-Schmidt § 237, das, wenn *δάξη lautend, aus *δααξα < *δα[j]αξα infolge griech. ηα > αα > ά entstanden und so mit valb. *dēt* < **deet* > **dhajakhtax* „Meer“ bis auf den Stufenwechsel -*sā* > -*ta* aus alr. -θō > -θρ̄ identisch sein kann, was in Hinblick darauf, daß heutige Albanesen zum Teil auf ehemals epirotischem Gebiet wohnen, gewiß nicht auffällt.

Wenn also δάξα mit *dēt* bis auf θ > s > θ > tt > t identisch ist, so wäre das Nichtvorhandensein des Nasals in *dēt* schon voralb., wofür auch das eventuell schon vgriech. nasallose θάλασσα < **dhalakhja* sprechen würde; das Verhältnis dieser nasallosen Form zu nasal-aufweisendem δαλάγχαρ kehrt wieder in illyr.-thr. Ιούγκωρ : *Dricca* etc. IT 86 und in kleinasiat. *idā-kre* : *Ida-yros* etc. Sundwall ENL 269 ff., in vgriech. αἴγυρθος : αἴγυρος J. Huber Ling. antiqu. Graec. 12 und in etrusk. *ancari* : *acari* Müller-Deecke Etrusk. 2, 434 — welche von beiden Möglichkeiten: *Vokal + Nasal* > *Nasalvokal* > *Oralvokal* oder -*n-* „*Infix*“ : kein -*n-* „*Infix*“ in valb. **dhajakhtax* > *deet* > *dēt* „Meer“ (*t(t)* < θθ < θ > θθ > θ > s) epirot **dajakhsā* > **daʃʃaξa* > *δάξα > δάξα „Meer“ (*j* < *l* > *l*; *s* < θ > *t* > *j*) vgriech.

**dhalakhja* > θάλασσα „Meer“ gegenüber vgriech. *θαλάχχων* wahrscheinlicher ist, wird erst weiter unten erörtert werden.

Der *d*-Laut von vgriech. *θαλάχχων* geht auf alr. Interdental-spiranten *θ* zurück; dieser ergab in der Fortisstufe *θ* > *θθ* > *tt*, wozu analogisch infolge des alr. Stufenwechsels der *t*-Reihe *T* > *τ* > *θ* > *d* durch Reihenwechsel *θ* < *t* die dentale Media *θ* > *d* aufkam, die weiters vor dem Ton aspiriert *θ^c* > *d^c* in θάλασσα ergab. *θ* setze ich an wegen des alr. **tsāl-* „Meer“ in griech. **τσάλος* > *θάλος* „unruhige Bewegung des Meeres, jede unruhige Bewegung überhaupt“, vlat. *salum salus* „hohe See, unruhiger Seegang“, vir. *sál* „Meer“, wenn „Meer“ die älteste Bedeutung ist und wenn diese drei Wörter zusammengehören, was a priori wegen der beinahe identischen Bedeutung wahrscheinlich und auf Grund des obigen alar. Ansatzes auch lautlich möglich ist; bei indogermanistischer Betrachtungsweise müßte wenigstens griech. *θάλος* fernbleiben Boisacq Dict. éym. gr. s. v. und für die lat.-kelt. Wörter wäre nur Anschluß an idg. *γ/suele* „schwellen“ gegeben Walde Lat. éym. Wb. s. v.

ts des alr. **tsāl-* „Meer“ aus *sts* < *θ* = fortiertes *θ* (< *θ*), während unfortiertes *θ* zu *s* wurde in alteurop. **sā/šl-t/d-* „Salz“ (*š* & *šl* < *θ* & *θl*) > vgerm. **salt-* **sult-*, vbslav. **saldv-* (zu *š* cf. lit. dial. *saldv*) neben alteur. **salan(n)-* > vir. *salann*, vslav. **sálnz*, vgriech. θάλασσα < **salⁿn-* etc.; *t/d* neben **nd* > *n(n)* vermutlich aus alr. Formanten -*/n/t/d/* & -*nd*-, worüber IT 109, 13010 cf. Zu „Salz > Meer“ cf. θάλασσα „Salz, Meer“ etc. Schrader Reallex. 702, wozu wohl auch ιάλιον· ιαλίθιον. ή τηρ θάλασσαν. Κορης Hesychius-Schmidt 33 gehört, wenn von urgriech. **iálios* < **iθálios* < **i-sal-* auszugehen ist; unklar bleibt dabei, ob *i-* < idg. *i*-Präfix oder, was mir wahrscheinlicher ist, aus alr. *θ*-Präfix über *θ*-Stufe entstanden ist. Übrigens kann *iálios* auch auf alr. **jal* (> griech. ζάλη) zurückgehen, wenn dieses vgriech. Wort aus dem Kretischen in den griech. Wortschatz erst nach erfolgtem *j- > g*riech. *ζ/h*-Lautwandel übernommen wurde wie z. B. Ιάων : vhebr.-assyr. **Jawan-u* etc. Cuny Rev. ét. gr. 34, 157 ff., so daß in ζάλη „Meer“ die urgriech. Lautung des vgriech. **jal*, in ιάλιον dagegen ein Lehnwort aus dem Kretischen, das dann noch über die Periode des griech. *j- > ζ*-Lautwandels hinaus gesprochen werden müßte, vorliegen dürfte.

Für alr. *θ*-Präfix spricht vor allem das bask. *itsaso* „Meer“ aus **i-tša-šo* (*š* < *s^c*) < alr. **θ-θ^col-θ^col* (Pluralreduplikation) : ' < , < „; *a* & *o* = alr. *θ* & *o*, da bask. *hegal* : *ego* „aile“ kaum innerbask. *a* > *o* oder *o* > *a* erweist; der *I*-Schwund ist wohl erst bask. u. zw.

bei erstem *l* infolge des folgenden *š*, beim Schluß-*l* infolge des absoluten Auslautes oder wegen satzphonetischer Vorkonsonantenstellung, wozu obiges *hegal* : *ego* und etwa noch *athal-* „porte“ : *athe* id. cf.

Sicher ist die obige Annahme der Reduplikation in bask. *itsaso* keineswegs, da man *-so* auch mit bask. *-tsu* „-ig“ identifizieren und in bask. **i-tsa[l]-so* ein „salz-ig“ (aus alteurop. **(t)sal-* „Salz“) suchen könnte, abgesehen davon, daß bask. *itsaso* „Meer“ auch mit epirot. δάξα „Meer“bildungsgleich — also auf **itša[j]ašo* < alr. **θ-θ^cοιρκήθ^c* mit vorbask. (oder innerbask.?) *khθ^c* > *š* zurückgehend — sein kann, so daß die Differenz zwischen beiden Wörtern nur in dem Stufenwechsel *θ^c—θ^c* > *tš—š* ∞ *θ—θ* > *d—s* bestünde.

Oben habe ich vermutungsweise in **-(n)khta^x* des valb. **dhaja-(n)khta^x* > *det* (*tt* < *θ* ∞ *θ* > *θ* > *j*) **-(n)khja* des vgriech. δάλασσα (*j* < *θ* < *θ* ∞ *θ* > *s*) **-(n)khsā* des epirot. **δα[j]aξα* > δάξα ein Suffix u. zw. *-(n)kh-* + *-θ/θ/θ-* angenommen, das wohl auch in **-nkhāt* < **-nkhōθ/θ* des vgriech. **δαλαγχα* (> δαλάγχα) vorliegen könnte, wenn dieses Wort aus urgriech. **δαλαγχατ* mit regelrechtem griech. Schwund des Schlußdentals entstanden ist. Zum ersten Teil des *-(n)kh* + *t/j/s*-Formanten, der auch *-(n)gh*- gelautet haben kann, da *gh* im Griech. *kh* ergibt, cf. ill.-thr. *-ng*-Formanten IT 86 aus *-n + k-*, so daß in vgriech. δαλάγχα die vortönig aspirierte Nebenform *-ng^c*- vorläge. In den übrigen Formen genügt neben *-ng^c*- auch *-ng-* mit Übergang des *g* in *k* vor *s* und *t*, nur in δάλασσα müßte man von *-nk-* ausgehen; übrigens ist *-σσ-* am besten aus *-k/h/j-* erklärbar, dies wegen δαλάγχαν.

Indessen geht diese Sippe eher auf alr. **θl(-n) + gθ* „Salz(es) + Wasser > Meer“ zurück; der lautliche Unterschied läge nur in *k/k* > *g* des Ableitungsformanten gegenüber *g* der Wz. **gθ* „Wasser“, so daß *kh* in vgriech. δαλάγχαν auf vgriech. aspirierte Fortis *G^c* *g(g)^c/k^c* zurückgehen müßte, was ohneweiters möglich ist, da bekanntlich eben auf Grund solcher vgriech.-vlat. aspirierten Mediafortis idg. Mediaaspirata im Urgriech. und im Urtal. zu **Fortis-* > Tenuisaspirata verschoben wurde. *n* in alr. **θl(-n) + gθ* ist Genetivformant; Einklammerung dieses *n* soll andeuten, daß vorläufig unmöglich ist zu entscheiden, ob das Nichtvorhandensein dieses *n* in einigen der obigen Wörter auf die Rechnung des alr. **θl-gθ* „Salz-Wasser“ ohne Kompositionsfugengenetivformanten (dasselbe gilt von der obigen Suffixerweiterungsannahme) zu setzen ist, oder ob es eine Folge des alr. oder erst idg. dial. *n*-Schwundes ist.

alr. Stufenwechsel *gθ* ∞ *g^c* ∞ *g^x* der Wz. **gθ* „Wasser“ — cf. BA § 68, A 280, IT 127 — bewirkt in **θl(-n) + gθ* „Salz(es)-Wasser

> Meer“: **kt(t)* „Wasser“ in valb. **dhalā(-n)* + *kta^x* > **det* > *dēt* „Meer“ aus alr. **Gθ*, **ks* id. in epirot. **δαλα-χσα* > δάλα „Meer“ aus alr. **Gθ*, **khāt* id. in vgriech. **δαλα-ρ-khā[τ]* > δαλάγχα-ρ „Meer“ aus alr. **Gcōθ* mit *Gc* > *g(g)c/kc* und *š* in bask. *i-itsa-so* „Meer“ aus alr. **gθc*. Zu **kj* oder **khj* „Wasser“ in vgriech. **dhala(-n)* + *k(h)j-* > δάλασσα aus alr. **G(c)*, cf. vor allem vgriech. ω-ξεανός „océan“ aus urgriech. **'ō-kejan-* (für vgriech. auch von J. Huber Ling. antiqu. Graec. 27 gehalten) und dieses aus alr. **ō*-Präfix + *Gōθ¹* „Wasser“ + *n* „Genetivformant“.

Das Vorderglied des Kompositums vgr. δάλα-σσα „Salz-Wasser“ > „Meer“ geht, wie oben ausgeführt, auf alr. **d^cal-* < **θ^cōl*-Stufe der γ/θλ > θλ/r „Salz“ zurück; dieses **θλ* kann für älter **θ_bλ* — dies infolge alr. *β* > *θ* — stehen, so daß sich als alr. Urwurzel **θbn* < λ_bλ < *x'v[n]* „Salz“ ergibt, worüber ausführlich BA § 284, 458, A 284, 310, IT 112, während hier nur die vgriech. hiehergehörenden Bezeichnungen für „Meer“ erörtert werden.

Neben oben behandeltem ζάλη aus alr. **tsobl* mit *dz* < *ts* < *ts* (neben *θ* > *d* und *θc* > *dh* in θ/δαλ-) gehört hieher vgriech. ζάψ, ζάλη aus **dzaBc* < alr. **tsobcn* < **tsobc* > arm. *cov* „Meer“ mit erhaltenem *ts* wie in *anicanem* < **əneits-* (: idg.-gr. *ōreiðos*) und mit *v* aus urarm. *-bh-*; *dz* < *ts* ist leniertes *ts*, das auf alr. η (< θ < Θ) zurückgeht; *Bc/bc* ist aspiriertes *Bc* > *bbc* (> *p^c*)/*bc*; das drittradikale *n* schwand entweder über */-*, *[n]* oder über *λ* > *λ* > *r* > *'*. Erhalten ist der drittradikale Dentalnasal als Lenis *λ* in *l/r* des vgriech. ζέψυρος „vent d’ouest, ord. violent ou pluvieux“ aus alr. **tsobcōl* (*ts* < *ts* < *θ*); leider ist die Urbedeutung „Meer(wind)“ zwar wahrscheinlich (cf. ähnlich unten vhebr. *jām* „Meer > Westen“), aber kaum zu beweisen. Ebenso müßte das von ζέψυρος kaum zu trennende vgriech. ζόγος „occident, ténèbres“ auf alr. **tsobco* „Meer“ zurückgeführt werden.

ζ des griech. ζέψυρος kann aber auch urgriech. *j*² reflektieren;

¹ Auf *k* aus alr. *G* über *g(g)/k* weist hin Ωγίρ· Ωκεαρός Hesychius-Schmidt ω 21 mit griech. dial. *η* < *εα*, so daß als urgriech. Form **ωγεαρ* anzusetzen wäre; *-ε-* statt *-η-* in Ωγειρίδαι· Ωκεαρίδαι. l. c. ω 19 müßte in diesem Falle analogisch sein.

² *j-* ist vermutlich noch erhalten in mediterran. Mask. **jaθa*-*n*, Fem. **ja[b]an-d* „zum Meere gehörend“ > hebr.-assyrr. **Jawan-* „Jonier“, griech. Lehnwort (nach erfolgtem *j-* > ζ/*h-*) Ιάωρ Ιάς „Jonier(in)“, woraus analog. nach Ιώρ **Ior* (mit *ō* : *o* wie *χώρων* : *χώρος*) Ιόριος „Jonisches Meer, Meer von Gaza bis Ägypten“; *θ* wie unten in vgerm.

dies ist mir wegen des am Schluß behandelten, ebenfalls hieher gehörenden vhebr. *jām* „Meer > Westen“ wahrscheinlicher, so daß von urgriech. **jeBhur-* „Meer, Westwind“ < alr. **ἱόBcόr* „Meer“ auszugehen wäre. Ebenso kann vgriech. ξάνη urgriech. **jal-* < alr. **ἱόb* fortsetzen, wozu mit alr. *ι* > *l/r* vielleicht auch ξαρίξες· ἔπιθετον πελαγόρ Hesych. aus alr. **ἱόbι + Gόs* „Salz-Wasser“ gehören würde, wenn die angenommene Bedeutung feststünde.

Mit Schwund des erstradikalen *θ* — wahrscheinlich infolge Umdeutung zu dem Präformanten *θ-* oder infolge schon alr. Assimilation des aus *θ* entstandenen Dentalen bzw. ' aus , < *ι* < *λ* ($\infty \theta$) an das folgende zweitradikale *b* — kann hieher gehören βύρη · θάλασσα. . . . Hesychius-Schmidt β 1321 < alr. **θbón* = **būn*; daneben alr. **θBon-θ* > **pōn-t/t* > vgriech. πόρτος id., das sonst zu idg. **pont(h)-* „Weg“ gestellt wird. Kaum aus alr. **θBόλ* > **p(ē)l* „Meer“ vgr. πέλαιγος, das wie πλάτη · ή ωμοπλάτη . zai ή θαλασσ(i)a l. c. π 2483 zu idg. **pelā* „étaler à plat“ Boisacq s. v. gehört; eher hieher πηλός κέδρος · περὶ τὴν Αἰθένην ἵστι τόπος . zai τὸν δριζότα ωκεανόν l. c. s. v., wenn daraus erst volksetymologisch „unübersehbarer Kot“ entstanden ist.

Eher gehört zu vgriech. βύρη „Meer“ alteurop. **ma/or-i* id. aus alr. **θb/o/i* mit Übergang des *θ* in *m* — Nasalierung des lenierten *b* durch folgendes *i*, das nasal war (weil aus *n* entstanden), oder durch Gaumensegelsenkung infolge Lenition — und des *i* in *r*; nicht-idg. Herkunft dieser Sippe vermute ich vor allem wegen *ü* (< *o*) in **mūr-* des griech. πλη-μύρις „flux“, lat. *mūria* „Salzbrühe“, da *ü* als idg. Reduktionsstufe von *a* in **mar-i* unsicher ist. An vgriech. ζάψ „Meer“, varm. *cov* id. kann vgerm. **saiwi-* „Meer, Landsee“ aus alr. **tsaib-* < **θb* angeschlossen werden; alr. *θ* > *ts* > germ. *ts* > *s(s)*- und alr. *ai* < *o* sowie alr. *w* < *b*, so daß die Differenz nhd. *Meer* ∞ See aus alr. *θbn* ∞ *λbι* ∞ *x'b/n* „Salz, Meer“ alr. **θbοι* ∞ **θbθb/n* reflektiert.

Neben der *θ*-Stufe (woraus *T* > *tt*, *θ* > *t*, *θ(c)* > *d(c)* und *θ* > *s* bzw. *θ* > *ts* > *ts* > *dz*) des erstradikalen Interdentalspiranten der *θbn*-sf, die *x'*-Spiransstufe in dem fortisierten *X' > K'/J'* des vgerm. **khall-* > **xall-* in ahd. *halhūs* „salina“ aus alr. **X'θbι* mit *ll* aus *L* oder

saiwi- und eventuell in varm. *cov*; *bd* > *d* wie vgriech. σίδη : σίδη, *v* ∞ *b* < alr. *b* ∞ *b*; dazu wohl auch mit *B* > *p* vhebr. **Japt-u* „Japhet“ = Ιαπετός „Flut“, worüber teilweise anders Cuny Rev. ét. gr. 4, 155 ff.

eher auf germ. Boden aus *ln* — cf. dazu das vkeilt. mit Genetivformanten *n* erweiterte **salann-* „Salz“ mit *s* aus alr. *g*. wenn *s* in in idg. dial. **sāl-* „Salz“ nicht eher aus *s' < x'* IT 93 —; dazu cf. iber. kompositionsleniertes *E-gelasta* salinae etc. BA § 284.

Die *λ*-Lenisstufe des erstradikalnen Interdentalspiranten der $\gamma\theta bn$ $\infty \lambda b\lambda \infty x'b[n]$ steckt in vai. *lavaṇa-m* „Salz“ aus alr. **λoθon*, woraus „Meer“ in vkeilt. **lero-* > mir. *ler* cymr. *llyr* aus alr. **λoþr* über **lēr-* ∞ **lor* > **jūr-* in vbalt. **jūr-jē* „Meer“ in lit. *jūrés* let. *jūra* pr. *iūrin* (in *luriai* wohl kein ursprüngliches *l*, sondern verschrieben für *i?*), so daß dieses Wort ebensowenig idg. ist wie lit. *krañtas* IT 91 — dies ist deswegen wichtig, weil diese zwei Wörter — in geograph. Nomenklatur des baltischen Sprachgebietes schon Jahrtausende v. Chr. im Gebrauch — als idg. aufgefaßt (*jūrés* : **uā*xr* „Wasser“) und so als Beweis für das hohe Alter der Besitzergreifung des baltischen Gebietes durch die Balten vorgeführt werden.

Außeraltereuropäische, zur alr. $\gamma\theta bn \infty \lambda b\lambda \infty x'b[n]$ „Salz, Meer“ gehörende Wörter:

a) ägypt. **jomm-* > *jm*, kopt. ειοηι εαιι „Meer, See“ ($\bar{o} < o \in \bar{o}$ > \bar{a} oder $o \in \bar{o} > au$, wenn **jamm-* < ursemit **jaumm-* mit *au* > *a* in geschlossener Silbe) vsemit. **jamm-* (phön., hebr., aram., assyr.?; im Arab. Lehnwort Gesenius s. v. *jām* „Meer“) mit *mm* < alr. *bn*, wohl über *bn* > *mm*. Zu *m* aus *b* cf. den erhaltenen Labial *b* in sumer. **jab* > *ab* „Meer“ mit sumer. Schwund des *j-* (wie später unter sumer. Einfluß im Assyr.), daher das Sumer. bekanntlich auch kein *j-* kennt. Dazu mit alr. *j* > *J* > *jj* > *y* > *h* und mit alr. *θō-* > *t(a*)li-* Präfix assyr.-hebr.-arab. **ti-hām(-at)-u* „Ozean“ l. c. s. v. *t^ēhōm*.

b) Zu „Salz“ cf. *sumer. > assyr. *tumru* „Salz oder wenigstens etwas Salzartiges“ Muss-Arnolt s. v. aus alr. **θōb̄i*, dazu Stufenwechselform **l̄b̄ōr* > **xmū'* > ägypt.-kopt. *ḥ m'(j-t) huov* „Salz“ Spiegelberg Kopt. Hwb. 233, woneben mit *r* und sumer. > assyr. *ḥ* > *θ* sumer. *ni-mur* „Salz“ (mit *ni*-Präfix, kaum redupliziertes **mni-mur*) Delitzsch Sumer. Gl. s. v., wo zu *ni-mur* „Asche“ gestellt, was die Urbedeutung der alr. $\gamma\theta bn$ „Salz“ sein kann wie in sumer. *mun-u* „Brand, Salz“ aus alr. **xmūn* < **l̄b̄ón* und vielleicht in sumer. */m/nu des *ni-mur* „Salz“. Der Schwund des ersten Radikals in sumer. *munu* könnte auch über alr. *g* > *θ* erfolgt sein, wofür vsemit. **θ̄b̄ōr* > **mil-ḥ-u* „Salz“ Gesenius¹⁶ 427 spricht; cf. dazu sumer. *mel* „Brand“. An das oben behandelte alteurop. **tsāl-* **sāl-* „Salz“ erinnert kopt. *dž̄iθ* „Salz o. ä“ Spiegelberg Kopt. Hwb. s. v. aus ägypt. **dr* < alr. **dzōb̄i* mit *dz* < *ts* < *θ*.

c) Weil mir nur Erckert zugänglich ist, ist die folgende Darstellung der alr. *γθbn* „Salz, Meer“ im Kauk. problematisch:

urkauk. **dzm* (aus alr. **θb̥n* mit *ts* > *t̥s* > *dz*) „Salz“ in sva. *džimu* ava. *tcam* aka. *dzi šap.* *šu-gu*; urkauk. **kl* (aus alr. **X̥l/t̥l*) in rut. *qel* etc.; urkauk. **mr* (aus alr. **θb̥l*) in ing. *maril*.

valb. *štunε* „Samstag“.

alb. *štundε* „Samstag“ bzw. mit *-nd[ɛ]-nε *šetunε* *štunε* hat Schuchardt aus *Saturni* (dies), G. Meyer aus *sabbatum* und Spitzer aus idg. **septomto-* „siebenter“ hergeleitet. Wenn jedoch valb. *pr̥mte* „Freitag“ als „*pētrkv*“ zu vgriech. παντοκράτορες καλοῦσι Hesych., worüber anderswo, gehört, so ist für „Samstag“ **septomto-* „siebenter“ kaum möglich, da weiter *Saturni* (dies) und *sabbatum* lautlich unmöglich sind, so verbleibt für *šetunε* nur die Annahme übrig, daß darin das alb. Korrelat des griech. Κρότος bzw. des lat. *Saturnus* zu suchen ist, wie in valb. *éniētε* „Donnerstag“ valb. **aisn-j-* „Juppiter“ (cf. mit *n* ∞ *a* > *l/r* etrusk. *aesar* „deus“ etc. BA § 477, IT 104) zu stecken scheint. Wenn diese Annahme richtig ist, so ergäbe alb. *štundε* *šetunε* ein valb. **Šetund-* „*Krōtοs*, *Saturnus*“, das kaum aus lat. *Saturnus* infolge illyr. *r* ∞ , > ' > 0 und *ŋ(n)* ∞ *nd* wie z. B. *Diurpaneus* > *Diuppaneus* (*rp* > *pp*-Assimilation?) über *Saturnus* > **Satunnus* > **Setunt/dus*¹ > **Šetund-* wie z. B. *Agártis* < *Egírrēti*. alb. *pēndε* < *penna* etc. (dies wegen illyr. *nt/d* ∞ *nn*) zu erklären ist; zu illyr. -*nt/d* ∞ -*n(n)-*, daher -*n(n)-* > -*nt/d-*, und zu illyr. *r* > 0 cf. IT 96, 109, 130₁₀ und 88.

Daher vermute ich in alb. **Šetund-* „*Krōtοs*, *Saturnus*“ die einheimische valb. = illyrische Entsprechung des *Krōtοs*-Saturnus und setze als illyr. Grundform **Sewa^x-tu,ando-* „Erde-Herr“ an; daraus entstand über schon illyr. **Sewatu'nd-* > **Sewatund-* > alb. **Še[w]a-und-ā*/ā regelrecht **Šetündε* > **Šetundε* > *štundε*, **šetund[ɛ]-nε* > *š(ɛ)-unε*. Zu *r* ∞ , > ' > 0 und *a* > 0 in illyr. **Sewaturand-* > **Sewatund-* f. illyr. > slav. **Iskvrz* : illyr. *"Oσκυος*, illyr. Σκόπιος : *Scopius* etc. IT 18 ff.; zu *a* > *ə* > 0 cf. Σπαράδονος > Σπάρ-ρονος etc. l. c. 90, vor allem aber aus *-teurand- „Herr, Gott“ entstandenes *-t^eurd- — mit *a^x-ichwund* wie *Mάργος* : *Bάργος*. *Burticum* : *Περιτζόρ* etc. l. c. — in illyr.-thrak. *Zβελ-θιορδος* > *Zιβιλ-σονρδος* *Zbel-thiurdo* GN; zu *u* : *eu* in *št-tundε* : *Zβελ-θιορδος* cf. IT 81 ff.

Zu illyr. *-t^eurand- ∞ *-turand- „Herr, Gott“ vgl. vor allem mit griech. *nd* > *nn* vgriech. *τύραρρος* etc. BA § 477, 886, IT 115; zu

¹ Mit ill. *a* ∞ *e*-Stufenwechsel IT 79 ff., 99 ff.

nd > nn cf. οίζενδος Fick Vgr. ON 59, οίζενθος : *οίζεννος > *vaccinium* (?) ; cf. [Kretschmer Wiener Eranos 1909, 118 ff.] : + *vaccinus*), vielleicht ist mittelmeerländ. -*nn-* „Lokalformant“ mit -*nθ/ð*- id. identisch — freilich kann auch alr. -*N-* „Genetivformant“ : -*nθ-* „Genetiv- + Lokalformant“ vorliegen, was auch für **turand-* : **turann-* gelten könnte, wo aber -*θ-* „Kollektiv-, Femininformant“ ist — ; zu **tur-* „Herr, Gott“ aus alr. **τόλ* der Wz. δηνοσ' [ŋ] οντα cf. ausführlich BA § 477, SA 342, A 295, IT 115. Dasselbe **turanno-* „Herr, Gott“ vermute ich auch in vital. **Savi-turanno*¹ „Erde + Herr“ IT 126₄, woraus regelrecht lat. *Saeturnus* *Sāturnus* „Gott der Aussaat, Κρόνος“ mit lat. -*r[a]nn-* > -*rn-* entstehen konnte; **Savi* ist identisch mit illyr. **Sewa**- in obigem **št-tundɛ* „Saturni (dies)“ und kehrt wieder in vphryg.-vthrak. **Sa/ewa-dio-* > Σαβάδιος Σεβάδιος Σα/εβάζιος Σενάδιος Σανάζιος etc. „Dionysos“ SbAkW Wien ph. 130/2, 43. *-*dio-* „Herr, Gott“ ist identisch mit illyr.-thrak. *Dio-*, *Deo-* etc. in PN Tomaschek SbAkW Wien ph. 131/1, 31 aus alr. **θθr* > **d(a*)i*', kompositionslenierter IT 78, 116 Nebenform zu obigem **t-eur-* in Ζβελ-θίουρδος, so daß formell dem illyr. > alb. **št-tundɛ* „Saturni (dies)“ am nächsten *Saeturnus* und Σαβάδιος stehen.

Auch begrifflich scheint der Σαβάδιος dem *Saturnus*-*Κρόνος* nicht fern zu stehen: einerseits ist Σαβάδιος „Dionysos“ Sohn der Σεμέλη, einer alten Erdgöttin [Kretschmer Aus der Anomia 17 ff.], womit er wegen alr.-illyr. *a* < *ø* & *ó* > ē und *w* < *f* & *p̄* > *m* IT 79, 103 auch etymologisch zusammenhängen kann, anderseits kann der illyr.-thrak. *Σάλμολ-ξις „Zeus und Hades, Hermes und Dionysos, Kronos und Herakles in einer Person“ Tomaschek SbAkW Wien 130/2, 62 ff. > Σάλμοξις, Ζάμολξις etc. l. c. als ursprünglicher „Erdgott“ desselben Ursprungs wie Σεμέλη < *Σελμέλη (*l-l* > *0-l* infolge Dissimilation oder eher wegen illyr.-thr. *λ* > *λ* > *ll* > *j/l* > *0* IT 88) sein; -*ξι-* in *Σάλμολ-ξις (zu *a-o* aus alr. *ø* & *o* gegenüber *ó-ó* > ē-ē in Σεμέλη cf. IT 81 ff.) aus -*κτι-*, sei es infolge illyr.-thrak. oder griech. *τι* > *τι* oder wegen alr.-illyr. *t* & *s* < *θ* & *θ*, *t* & *p̄* IT 109, so daß Anschluß an illyr.-thrak. **kot/s* „Gott“ > vphryg.-thrak. Κότυς „GN, Königsname“, illyr.-thrak. Κοσιγγας „ιερεὺς τῆς Ἡρας νεὶ ἡγεμῶν Κεφονιών ταὶ Σκαιβοῶν“, vtochar. ñä-kte „Gott“ (= vgr. *réztaq*² „göttlich“ wie ἀριθμοσία; mit *n*-Präfix aus Kompositum *kom-ñ-kat* etc.),

¹ cf. noch alr. **θόρόν-* > **d[u]rūn[n]-* > etrusk. *θρουρा* „η θρυή“.

² Mit alr. -*r*-Zugehörigkeitsformanten. Indogermanisten sehen in *réztaq* **ne* „nicht, un-“ + *xtéqa* „honneurs funèbres“.

mit Kompositionslenition vskyth.-vthrak. *Σονρε-γέθης Γοιτό-σνρος* GN, vgerm. **gut^ax* > **guða^x* „Gott“ etc. IT 1064, 109, 135 möglich ist. *l* in $\Sigma\varepsilon[\lambda]\mu\acute{\epsilon}\lambda\eta$ **Σάλμολ-ξις* < $\lambda(\infty n)$ ist (Kompositionsfugen)genetivformant *n*, worüber IT 95 cf.; daneben unerweitertes **Σα/ε[λ]f-* in *Σαβάδιος*, **Sewa^x-tu,[a]nd-* > **še-tund^e* und *Sae-turnus*. Zu alr. **Σα/ε(λ)μ/w-* „Erde“ obiger Beispiele cf. IT 1088, 1264, 135, woran ich mit alr. *ts* < z^Dz < $\underline{z} \infty \lambda > l/r$ noch vgriech. **λαφο-* > *λαύς* „Erde > **homo* (: humus) > Volk“ sowie mit **λῷⁿ-s* & **λῷⁿ-ρῷ-λ* (: $\lambda \infty n$ -Genetivformant) vgr. **περὶ οἰκοῦ* > *ἱπειρος* „rivage, terre ferme“ (*pōl* & *p̄ōl*) vgerm. **ōfar-* „Ufer“ ($\lambda \infty \lambda > l/r > j'/> 0$) vskyth. *Ἄπι* „Γῆ“ IT 135 anschließen möchte.

valb. *ruš* „Traube“.

alb. *ruš*¹ „Traube“ verbindet G. Meyer Etym. Wb. alb. Spr. 371 fragend mit aksl. *grozdr* *grezdr* *grosnž* *greznž* „Traube“, das nach

¹ Zum leichteren Verständnis der folgenden Ausführungen sei das Resultat kurz vorweggenommen. alr. Bezeichnung für „Wein“ autet infolge des Stufenwechsels *pn* & *f[n]* & *p^c*; das erstradikale *p* wird überdies über \tilde{p} zu *m* (dies teils wegen *p-n* > *m-n* [Assimilation], eils infolge Gaumensegellockerung bei leniertem *p*), über *f* > *x^u* zu eniertem *f/x^u* > *θ/ɔ^u* > *w/ɔ^u*, wovon *ɔ^u* infolge des Zusammenfalles mit *“(∞ ε)”* in die (Labio)velarreihe überging, d. h. zu *ɔ* fortiert und weiter zu *G^u* entspirantisiert und wie altes *T* zu *G^{lu}/g^u* > *gg^(c)k^(c)* Zeichen: „*ɔ^{lu}*“), *g^(c)* (Zeichen: „*ɔ^{lu}*“) und *gw* verschoben wurde; überdies ergab *x^u/x^u* > *x^u/ɔ^u* vor *ei i* palatales *x^{lu}/ɔ^{lu}* > *s/z*. Das weitradikale *n* geht in der Lenispiratastufe *n^c* > *l^c/r^c* > *x/ɔ* infolge des Zusammenfalles mit *x/ɔ(∞ k/g)* in die *k/g*-Reihe über, so daß *ʃ/ɔ* > *K/G* entsteht. Geschwunden ist *p* (Zeichen: „*p*“) über *p* > *b* > *0* infolge des *p* × *b*-Reihenwechsels oder wegen *f/x^u* > *f/x^u* > *w/ɔ^u* über *w* > *0* und *x^{lu}/ɔ^{lu}* > *c* > *0* bzw. über *g* > *0* nach Übergang des *p* in die *z/g*-Reihe; *n* schwand (Zeichen: „*n*“) über spirantisiertes oder spiriertes */n*, über Lenis *n* > *ŋ* > *r* > *'* und über *~* > *0* in *a^xn* > *ã^xn* > *x* > *ãx*. Das zweite Kompositionsglied *ȝn* & *x'[n]* & *ll* wurde an das 'orderglied mit oder ohne Genetivformanten *ȝ* angefügt; *ȝ* ergab in der Fortisstufe *θ* > *T/ȝ* > *T(θ>t, θ>d)/s(ȝ^c>s^c>š)*, wovon *ȝ* zu *s* > *st ts* und *ȝ* zu *ð* > *z* wurde.

Die Bedeutung des Kompositionsgliedes **ȝn* war „Pflanze > lebe“ bzw. „Kern > Beere > Traube“; daneben für „Traube“ noch *ȝbn* „cumulus“, dessen *x* als *K* > *K(> kk)/x* > *ts* und dessen *b* als *l* > *b(b)* und *ȝ* > *m* erscheint.

ihm durch seine verschiedenen Formen als Fremdwort gekennzeichnet wird. Berneker Slav. etym. Wb. s. v. *grozdr* (*grozni*) hält diese Zusammenstellung für bedenklich, dies insoferne mit Recht, als alb. *gr-* > *r-* kaum durch Schwund des satzphonetisch in Nachvokalstellung *-a^x + gr-* gekommenen *g* erklärt werden kann, abgesehen davon, daß auch der Ablaut *a^x : o > idg. dial. a^x : u* in *grozdr* : *ruš* zwar nicht unmöglich, aber kaum wahrscheinlich ist. Jedoch kann man trotzdem die beiden Wörter kaum auseinanderreißen, da erstens durch die Auseinanderreißung die Etymologie des alb. bzw. des slav. Wortes keineswegs klarer wird, da zweitens eine idg. Etymologie bei einem Begriff, der den Urindogermanen unbekannt war — die idg. Urheimat lag wohl nicht innerhalb des Weinrebengebietes —, kaum zu erwarten ist, daher die obigen Wörter vorindogermanisch, d. h. mittelmeirländisch sein können, wo die beiden Wörter lautgesetzlich vereinbar sind, wenn die A, BA, IT, SA passim und oben in der Einleitung auseinandergesetzten Lautentsprechungen zu Recht bestehen.

Zum Lautwechsel *gr-* > *r-* in vslav. *grozdr* : valb. *ruš*, d. h. zum Stufenwechsel *g* > *0* vgl. aus dem zunächst in Betracht kommenden illyr. Sprachgebiete die Zusammenstellungen IT 118, aus dem Vorgriechischen *ἱρρος* „das Junge des Maulesels“ : *γιννος* A 292; ausführlich über *g* > *0* BA §§ 1—76. Der Schwund erfolgte entweder über Lenis *g* > *0* oder über Spirans *ɔ* > *ɛ* > *0*, auch Assimilation des *g* an folgende Konsonanten kommt in Betracht.

Zum Lautwechsel *a* > *u* in vslav. *grozdr*¹: valb. *ruš*, d. h. zum Stufenwechsel *a* > *u* (aus *ă* < *ø* > *ū/ō* < *ó/o*) cf. illyr.-thr. *Absarus* : *Absyrtis*, *Casta-* : *Koστο-* etc. IT 81 ff., BA § 3716. *z* in vslav. *groz-dz* entstand aus *s* durch Assimilation an das folgende stimmhafte *d*; *s* ist noch erhalten in *š* des valb. *ruš*, sei es daß dieses auf uralb. **rus-* mit erhaltenem *s* > *š* vor unbetontem Palatalvokal zurückgeht, sei es daß *š* aus *sj* über *šj* entstanden ist, wenn alb. *šoš* „ich siebe“ mit Recht zu lit. *sijóju* „ich siebe“ gestellt wird. *j* des uralb. **rusja-s* „Traube“ könnte durch *d* des vslav. *grozdr* gestützt werden, wenn sich valb. **rusja-s* zu vslav. *grozdr* so verhält wie vslav. **korljъ* „König“, zu lyd. *zo/jaλδδειν*², worüber ausführlich BA S. 137, IT 115, 136.

¹ Zu *a* > *i* in vslav. *grozdr* neben *grъzni* cf. illyr.-thr. *a* > *i* in *Casta-* : *Koστο-* etc. IT 80 ff., BA § 3716.

² δδ kaum aus fortiertem *D*, eher = lyk. Geminata nach Konsonant **tasttē* etc. Sundwall ENL passim.

Zum Lautwechsel $j \approx d$ aus alr. Stufenwechsel $j < \text{ } < \text{ } < \text{ } \approx \theta >$
 $\theta > d$ cf. Stufenwechsellaustabelle und BA § 372, 400 ff., A 298, IT
 90, 128_{4n}; vgl. auch $l \approx j$ IT 88 und *Dental* \approx *Liquida* IT 109₉.

vslav. Nebenform *groznъ* „Traube“ entstand auf slav. Boden aus **grozdnъ* infolge $dn > nn > n$ z. B. aksl. *vrz-brnqti* : *brdeti*; *grozdrъ* u **grozdnъ* verhält sich etwa so wie vslav. *omela* zu vapr. *emeln-o* „Mistel“ A 289, wenn auch *n* in *emelno* ein Formant l. c. ist, während *n* in **groz-dn-* höchstwahrscheinlich zum zweiten Kompositionsgliede (alr. $\gamma/\theta n \approx \lambda\lambda$) gehört; zum Kompositionsgenitivformanten -*s-* vslav. **gra-s-dn-* cf. ill.-thr. *taov-σ-δαρά* etc. IT 95, A 295, 309₁, BA

516. Infolgedessen geht auch vslav. *gro-z-drъ* wahrscheinlich auf **gra-s-dun* zurück; -*un* zu *z* über *z'* oder über -*zn* + *a'* > -*z* + *n a'*, worüber ausführlich A 289, während in **gro-z-dn-* vorslav. Schwund > 0 vorliegt. Auch valb. *ruš* kann aus **rusjun* entstanden sein, indem aus **rusjun* entstandenes **rušε* als Akkusativ aufgefaßt wurde, odurch analogisch zu **rušε* der Nominativ *ruš* aufkam, worüber vgl. IF 36, 98 ff. vgl. Übrigens kann das slav. Maskulinum *grozdrъ* auch auf **grazdan* zurückgehen wie z. B. Akk. *vulkъ* auf bsl. **vilkan*, es durch analogische Überführung der bsl. -*a*-Maskulina (aus idg. -Maskulina) in die Klasse der -*u*-Maskulina, worüber A 290 vgl. ebenso kann alb. *ruš*, analogisch für **rušε* stehend, auf **rusjan* zurückgehen, so daß das zweite Kompositionsglied in *gro-z-drъ* und in **u-s-ja/un* > alb. *ruš* valb.-sl. *-*da/un* bzw. *-*ja/un* gelautet haben kann.

Durch obige Ausführungen ergibt sich für vsl. *gro-z-drъ* < **gra-ł/a/un* und für valb. *ruš* aus **rušε* < **ru-s-ja/un* als Kompositionsvorderglied **gra-* bzw. **gru-*, -*s-* als Kompositionsfugengenitivformant und *-*da/un* bzw. *-*ja/un* als zweites Kompositionsglied. Das Kompositionsvorderglied **gra-* kehrt wieder in der vgriech. Reduplikationsdung $\ddot{\imath}\gamma-\gamma\circ\alpha$ „*σταγνλή*“ — Hesychius-Schmidt a 397 : $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha-\ddot{\imath}\cdot\sigma\tau\alpha\gamma\lambda\eta$, adnot. $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha\cdot\dot{\delta}\alpha\ddot{\imath}$, l. c. 4/2, 136 *σταγνλή* : $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha$; cf. ch l. c. 1, 553 —; **gor-* in $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha^1$ mit erhaltenem Vokal in der

¹ Dazu mit $o \approx \phi > \bar{o} \approx \check{e}$ $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha\dot{\chi}\alpha\mu\circ\alpha\cdot\sigma\tau\alpha\gamma\lambda\eta$ Hesychius-Schmidt a 393 (dazu kaum mit $\lambda > r/l$ $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha\lambda\iota\chi\eta\cdot\dot{\delta}\alpha\chi\eta\circ\alpha\sigma\tau\alpha\gamma\lambda\eta$ l. c. a 387), woneben mit alr. $'' > 0$ (über [n], [l], n ∞ , >') $\dot{\epsilon}\dot{\phi}\dot{\alpha}\dot{\chi}\dot{\alpha}\beta\circ\alpha\cdot\sigma\tau\alpha\gamma\lambda\eta$ l. c. a 457 und $\ddot{\imath}\gamma\circ\alpha\dot{\chi}\alpha\beta\circ\alpha\cdot\sigma\tau\alpha\gamma\lambda\eta$ l. c. '48 (volksetymologisch mit *λυρο-* kontaminiert) — *χαμον* mit *m* < *τ* den *b* in *χαβος* gehört mit alr. $o \approx \phi \approx \phi > \bar{o} \approx \bar{a} \approx \check{e}$ zu *-*kēmo-vlat.* *ra-cēmus* „(Kamm der) Traube“, worüber ausführlich am Schluß dieses Artikels.

o-Stufe, während dieser in vsl. *grozdr* und valb. *ruš* über ° schwand. **kr-* in *üγ-yoqa* ist kaum der IT 130, A 293, 301, BA § 51, 148, 363, 719-21, 867 behandelte Präformant *a + n*, da **an-* wohl auf **rɔn* oder **gɔn* zurückgeht, womit **ɔl/ɔl* > -*yορ-* mit *ɔl/ɔl* < *ɔu* < *f/xu* im Stufenwechsel steht. Für die Ursprünglichkeit des Nasals in *üγ-yoqa* aus **rɔn-ɔl/ɔl* — an sich selbst wäre ja auch Dissimilation **ko-yoqa* > *üγ-yoqa* möglich — spricht vor allem *n* in vgr. *uxavá* · *κλήματα* Hesychius-Schmidt a 8821, l. c. 4/2, 136, dessen *χ* aus *k^c* auf *G^c* < *G^{l/u/c}* aus *ɔl/u/c* hinweist. 'a- < alr. **ρ-* in *u-χavá*¹ ist der in BA § 242 ff., A 305, IT 89 behandelte *θ* < λ-Präfix; zu *G^{c/g}* < *ɛ* > 0 in *uxavá* : *(üγ)-yoqa* : *üγ(-yoqa)* cf. etwa vlat. *hinnus* (*h* aus *kh* < *G^c*) „Maultier“ : vgr. *γίννος* : *ἴννος* A 292 sowie BA § 239, IT 118; zum Lautwechsel *n* < *r* in *üγ(-yoqa)* : *(üγ)-yoqa* aus alr. Stufenwechsel *N* < *n* cf. z. B. vlat. *sūcīnum* „Bernstein“ : vskyth. *sacriūm* id. etc. IT 87, BA § 372.

Der Velar *g*, *G^c* > *k^c*, *g* > 0 obiger Wörter geht auf den Labial der Wz. **pn* „Wein“ BA § 116, A 302, IT 105 f. zurück, so daß hier alr. Reihenwechsel *Labial* × *(Labio)velar*² vorliegt. Entstanden ist

¹ Oder *uxavá* mit alr. *n* > 0 über *[n]*, *[ŋ]*, *n* < , > ' zu *üγyoqa*, wozu vorhergehende Anm. und oben S. 351 cf.

² Es ist wenig wahrscheinlich, daß im vgriech. *φάλις* : *χαλι-* „unvermischter Wein“ (worüber unten) zwei verschiedene Wurzeln vorliegen, oder daß etwa ein **khwal* zugrunde liegt, so daß die Differenz *φ- : χ-* erst auf griech. Boden (*χ* nach *u*-Vokalen infolge Dissimilation) entstanden wäre, da sich für den *φ : χ*-Lautwandel bei einem wohl vgriech. Worte (und die Weinbezeichnungen können vgriech. sein, da die Rebenkultur die Griechen gewiß nicht aus der idg. Urheimat mitgebracht haben können) der Anschluß an *γ/f* < *h* (> *k^c*) in *Φαλασάρωνα* : *Ἀλασάρωνα* etc. IT 11820, Ribezzo RIGI 4/1-2, 88 [l. c. 2, 245 ff., Lattes Saggio di un indice fonetico etr. in Rend. Ist. Lomb. 1909 p. 800], Fick Vgr. ON 93, Müller-Deecke Etruskia 2, 422 : *farθana* < *harθna* etc. von selbst aufdrängt. Im Zweifel kann man nur darüber sein, ob *φ : χ* in *φάλις* : *χαλι-* durch Lautsubstitution aus *f : h* entstanden ist, oder ob darin *p^c : k^c* zu suchen ist. Zu *φ :* im Vgriech. cf. noch *δάφνη* : *δαύχνα* „Lorbeer“, das sich auch wegen *-av : a* (cf. etrusk. *au : a*) und *d* < *l* in *λάφνη* und wegen *p^c* < *u* (< *p^c* < *f*) in *δυʃʃ/δρεια* und mit *u : au* (cf. etrusk. *u : au*) *laurus* als mediterran legitimiert; weiter cf. etwa noch vgriech. *ἀπίνη* „Wagen“ : *ἀμάναν* · *έμαξαν* Hesych. : *άγληννα* · *έμαξα* . . . Hesych., das sich wegen

dieser Reihenwechsel infolge des Zusammenfalles des x^u/σ^u -Lautes der v -Reihe — x^u/σ^u entstand aus der f -Spiransstufe der p -Reihe mit Übergang des f in x^u und der Lenierung des x^u zu $x^u > \sigma^u$ — mit der x^u/σ^u -Spiransstufe der q/z -Reihe, so daß ($p \infty x^u/\sigma^u$ sekundär zu X^u/\mathcal{O}^u fortiert, das so entstandene X^u/\mathcal{O}^u zu K^u/G^u entspirantisiert daher mit Q/\mathcal{T} zusammenfallend) wurde. $K^u = kk^u$ ergab wie Q in der nichtverkürzten Fortisstufe infolge Entrundung $K = kk$ (Zeichen: „ $X^{u/u}$ “), bzw. infolge des Zusammenfalles mit der k -Reihe nach Entrundung verkürztes $K > k$ (Zeichen: „ $X^{u/u}$ “), während das vor Entrundung verkürzte $X^u > K^u$ zu $k^u > kw$ wurde. Ebenso wurde γ^u zu $G^u = \mathcal{T}$ entspirantisiert und $G^u = gg^u$ in der unverkürzten Fortisstufe zu $G = gg/k$ (Zeichen: „ $\mathcal{O}^{u/u}$ “) entrundet, während in der verkürzten Fortisstufe die Labialisation verblieb $g^u > gw$; zu $\mathcal{O}^{u/u} = g/k$ wurde infolge des Zusammenfalles mit G der g -Reihe analogisch verkürzte entrundete Fortisstufe $\sigma^{u/u} > g$ gebildet. Der so entstandene Velar aus Labial wurde überdies vor sekundär betontem Vokal spiriert: $\mathcal{O}^{u/u} > gg^c/k^c$, $\sigma^{u/u} > g^c$. Beispiele für den Stufenwechsel *abial* ∞ *Velar* sind von mir in BA § 224, 394—399 sowie IT 105 ff., 25 zusammengestellt worden; cf. auch den anlautenden Velar in auk. **kδ* „4“ gegenüber sonstigem **fδ* „4“ SA 353.

Zum Labial $f/x^u(\infty p \infty, > b)$, dem Ausgangspunkte des Reihenwechsels Labial \times (Labio)velar bei vgr. $\ddot{\gamma}\gamma\cdot\gamma\varrho\alpha$ „*σταγνλή*“ etc. cf. gr. $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$ „*σταγνλίνος*“ bei Hesychius-Schmidt α 358: $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho\cdot\sigma\tau\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\varrho$. *Λάκωνες*; l. c. adnot. emendiert in *σταγνλίττωρ*, $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$; l. c. 4/2, 136 *σταγνλή* : $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$. as aus $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$ zu erschliessende gr. * $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\sigma\circ\varrho$ ist mir im affix unklar — griech. oder mit -zd- in vslav. *grozdr* zu identifizieren, dem -ozd- < -a-z-d- aus - $\varrho\text{-}\vartheta\text{-}\theta\text{-}$ und -i-s-t- aus - $\hat{\varrho}\text{-}\vartheta\text{-}\theta\text{-}$ entstanden —, ansonsten aber wohl in * $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\sigma\circ\varrho$ zu analysieren, so daß $\gamma\varnu\lambda\iota$ in $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$ mit *- $\varphi\varnu\lambda\iota$ in vgr. *σταγνλή* „Traube“ identisch t, in welchem Falle *σταγνλή* ebenfalls in **στα* + *γνλη* zu zerlegen äre. Der Labial von *-phul- in $\lambda\pi\alpha\varphi\circ\ddot{\nu}\lambda\iota\sigma\tau\circ\varrho$ und in *σταγνλή* geht

$> 0 \infty G > gg/k$ in *καπάνα* id. ebenfalls als vgriech. ergibt und schstwahrscheinlich mit dem genetiv. -n- aus **g/gop/*, „Rad (cf. *λα* · *τροχός*), Wagen“ (cf. dazu etrusk. *γάπος* · *σχημα* . *Tv̄(q)ηροι*) ableitet ist. Ebenso $\ddot{\eta}\varrho\varphi\alpha$: $\ddot{\eta}\varrho\chi\alpha$ neben $\lambda\ddot{\eta}\varrho\alpha\beta\omega\pi$ (cf. Hesych. s. v.), das ie vhebr. *וְרָאֵבּוֹן* mediterran ist Cuny Rev. ét. anc. 12, 162. Ausführlich darüber und über weitere vgr. Wörter mit Labial- ∞ (Labio)- larwechsel anderswo.

auf *-*b^cul-* oder *-*p^cul-* zurück; *u* ∞ *o* in *-*gvλ-*: *ūy-yoqa* erklärt sich aus alr. Stufenwechsel *ū* < *ō* ∞ *ō* < *o* BA 3716, IT 81 ff., 101 f.; zu *rωl* in *ūy-yoqa*: **gvλ-* aus *λ* cf. die Zusammenstellungen in BA § 372, IT 85, A 308. Was **ūta-* in *ūπαγούλιστορ* anbelangt, so ist dieses in *ū*-Präfix+Reduplikationssilbe *-ta-* zu zerlegen, wobei es unentschieden bleiben muß, ob die Reduplikation *-ta-* oder *-*ταν-* lautete, da Letzteres einerseits wegen *n* in *ūy-yoqa* und in *ū-χανά* ebenfalls möglich ist, anderseits im Vorgriechischen *n* der Grundform **ū-ταν-gvλ-ιστος* schwinden konnte, wozu die Zusammenstellungen in BA § 372, IT 86, Müller-Deecke Etrusk. 2, 434 und oben S. 25 vgl. Wenn *-ta-* ursprünglich ist, so liegt alr. Stufenwechsel *n* ∞ , > ' oder *n* ∞ [n] > 0 vor, wenn aber *-*ταν-*, so ist der Nasal durch alr. dial. Gaumensegelsenkung „~“ in *a^xn* > *ā^xn* > *ā^x* und die darauffolgende Entnasalierung *ā^x* > *ā^x* geschwunden, was ich kurz durch „[~]“ bezeichne. *p* in *ūπαγούλιστορ* kann auch auf urgriech. φ = *ph* zurückgehen, da ein urgriech. **ūπαγυλιστος* infolge der griech. Aspiratendissimilation regelrecht zu **ūπαγυλιστος* werden mußte, so daß man als alr. Grundform auch **φ-ρ^cρ(n)-ρ^cόλ-* ansetzen könnte; cf. dazu mit alr. *p^c* ∞ *f* etrusk. Weingott *Fu-fl-unu-*, vomit das vgriech. Wort identisch wäre, wenn φ durch Lautsubstitution aus *f*.

Schwieriger ist **στα-* in vgriech. *στα-γυλή*. Am einfachsten wären die Vergleichung dieses **στα-* als Präfix mit dem 'a-Präfix im obigen *ū-χανά*, da dies nach alr. Phonetik wohl möglich ist; auszugehen wäre in diesem Falle vom θ-Formanten, da θ einerseits in der Fortisstufe Θ bzw. daraus verkürztes θ, das in der sekundären Fortisstufe zu θ > S > s's > st ts wird, ergibt — Grundform von *στα-γυλή* wären **θρ-ρ^cόλ-* —; anderseits schwindet derselbe θ-Formant in der Lenistufe λ über „,“ das über „,“ > ' regelrecht zu 0 wurde. Ausführlich über diesen Formanten IT 124 ff., wo l. c. 121 die weitere Literatur angegeben ist. Weniger wahrscheinlich wäre die Annahme, daß in **στα-* von *στα-γυλή* „Traube“ dasselbe Element wie in -*d₂* von aksl. *gro-z-d₂* etc. stecke, d. h. daß von der alr. Wz. θn ∞ λλ auszugehen wäre: *st* in *στα-γυλή* und *d* in *gro-z-d₂* würden in diesem Falle den alr. Stufenwechsel θ ∞ θ reflektieren. Für diese Annahme spräche vor allem vgriech. *στέμμα-γυλα*¹ „ausgepreßte Oliven, ausgepreßte

¹ Wenn *στέμμα-γυλα* nicht für alr. **θόρρ^cul-* < **θόρ-ρ^cόλ-* steht, dies infolge alr. Gaumensegelsenkung *pp* > *ρρ*, woraus *mp*, wozu BA § 224 cf.; dazu alr. **θ^c-ρ^cλ* > *στέμμα-γυλα* Hesychius-Schmidt σ 1496.

Weintrauben“ mit *στερ- aus *δόν neben *στα- in στα-γυλή aus *δο/ν/-/ oder *δο-, auch ein urgriech. *στα- mit vorgriech. Reduktion des Stammvokals ο > α zu α und Übergang des “m gleichzeitig mit urgriech. “m aus uridg. ‘m in α wäre nicht ausgeschlossen; zu α ∞ ε < ḥ ∞ ē < ο ∞ ρ cf. BA § 371₆, IT 79 ff., zu αn ∞ αx cf. überdies noch etrusk. *fala(n)do*: vgriech. Ηαλλάδ- A 294. Es darf aber nicht verschwiegen werden, daß für στέμφυλα der Bedeutungsübergang *Traube > ausgepreßte Traube > Trester > Oliventrester zwar möglich, aber nicht sicher ist, wenn auch die übliche idg. Etymologie für στέμφυλα „Trester“ aus γ/stemb(h) „stampfen“ Boisacq Dict. étym. gr. 903 wohl möglich, aber für σταγυλή „Traube“ kaum wahrscheinlich ist, abgesehen davon, daß in diesem Falle vgr. ἀ-πα-γούλιστορ fernbleiben müßte, wenn man dieses nicht für verschrieben aus *ἀτταγούλιστορ mit lak. στ > ττ halten mag. Unklar ist mir griech. σταφίς ἀσταφίς σταφίς „raisin sec“ — das Boisacq Dict. étym. gr. 90 zu ἀσταχός „homard“ stellt —, da eine Grundform ὀ-σταφίς „Traube“, woraus ὀσταφίς abgeleitet sein kann, mit σταφυλή auf Grund der vorgriech. Lautgesetze, wo l mit , > ' > θ wechselt BA § 372, IT 88, unter *στα-γ[w]- < *sta-phu^ŋl < *δοⁿ-p^cό, zwar verbunden werden kann, aber einstweilen unbelegt ist; oder ist bei ὀ-σταφίς gegenüber σταφυλή mit griech. Suffixrück- und Suffixumbildung u rechnen?

Übrigens kann vgr. *δ-στα-γά „Traube“ auch alr. *p^cό fortsetzen: > θ geschah entweder über [n] > θ, n ∞ λ ∞ , > , > ' oder aber über ~ > θ, d. h. über Nasalierung des vorhergehenden Vokals, der lr. dial. oral wurde. alr. " > θ auch in von ἀπαγούλιστορ und σταφυλή aum zu trennendem vgriech. ἀμάμαξυς „vitis“ — cf. Hesychius-Schmidt a 3427: ἀμάμωξ · ἀμπελος, ἡ γένος σταφυλης; adnot. ἀμαμαξός, μαμαξίς, ἀμαξνς, ἀμαξίς; I. c. 4/2, 136 σταφυλή : ἀμάμαξνς —, da der autwechsel *Labial* ∞ *Labialnasal*, hervorgerufen durch Nasalierung des Labials infolge der Gaumensegelsenkung oder infolge der Assimilation an den Nasal des zweiten Radikals der Wz. *pn bzw. durch en Reihenwechsel *Labial* × *Labialnasal* infolge , > w < m^c, im Vor- riech. nichts Ungewöhnliches ist, worüber BA § 221-224, A 309, Γ 103 ff. cf., daher *ἀ-μα-μα- in ἀμάμαξνς auf alr. redupliziertes θ-ρθ-θθθθ zurückgehen kann, so daß *δ-στα-γά an damit verwandtem ἀμαμα- eine Stütze hätte. ἀ- in ἀμάμαξνς ist alr. θ-Präfix; ohne ἀ- i. vgr. μαματίδες · ἀκαδενδράδες. Ιόλοπες Hesychius-Schmidt 215, welches Wort zugleich auch unsere Annahme, daß in redupliziertem *μα-μα- der Kern des Wortes ἀμάμαξνς stecke, zu bestätigen

scheint. Mit dem Suffix *-ξv-* in *λ-μά-μα-ξv-ς* weiß ich nichts Rechtes anzufangen; vielleicht steht *ξ* = *ks* für *sk*, wofür Beispiele aus dem Vorgriech. in A 303, IT 101 vorgeführt wurden, so daß bezüglich des zweiten Teiles in *λυάμα-ξvς* an vgriech. *δρεσχάς* · *τὸ σὺν τοῖς βότρυσιν λγαιρεθὲν κλῆμα* Hesychius-Schmidt o 1170 (daneben mit *ō* > *au* *αὐροσχάς* l. c. v 811 adnot.) — daraus mit wohl erst griech. Vokalassimilation *λρασχάδες* · *τὰ περνσινὰ κλήματα* Hesychius-Schmidt a 6986, aber *a* in *λρέσχαι* · *κλήματα*. *βότρυνες* l. c. a 7139 muß wohl auf alr. *o* neben *o* in *δρεσχάς* zurückgehen — gedacht werden könnte. Vgriech. **δρεσχ-* neben **λρεσχ* wäre in diesem Falle in **δρε-* **λρε-* aus alr. **ρίγλη*, wozu oben valb. *ru-š* sowie mit *λ* < *n* vgriech. **λν* in *λγγορα* vgl., und in **-σχ-* aus aspirierter Nebenform *-sk^c-* zu *-sk-* — zur Aspiration cf. IT 121₂₅ — zu zerlegen, so daß, abgesehen von der Aspiration in *δρεσχάς*, das Verhältnis zwischen *λυάμα-ξ-v-ς* und *δρεσχ-άς* dasselbe wäre wie zwischen vgriech. *ξιφος* neben *σκιφος*; dies ist aber nur dann gültig, wenn von *-s-k-*, also einer Velarerweiterung des Fem., Gen. **pn-θ* ausgegangen werden kann. Anderseits kann die ursprüngliche Lautfolge auch *ks* gewesen sein — cf. dazu Beispiele in IT 101 f. — und liegt in *δρεσχάς* die Metathese vor, wofür vielleicht vlat. *racēmus* „Kamm der Traube, Beere, Traube“ spricht, wenn es auf **ra-cesmo-* zurückgeführt werden darf, was lautlich erlaubt ist; **ra-* in *racēmus* wäre in diesem Falle identisch mit obigem **λρε-*, **δρε-*, die bekanntlich auch erst auf griech. Boden aus **ρε-* entstanden sein können, so daß ein vgriech. **ρε-ξ-* mit vlat. **ra-ces-* bis auf *e* < *a* aus alr. *ø* < *o* und *O* < *e* aus alr. *ο* < *ø* identisch wäre. Die *ó*-Stufe könnte in valb. *ruš* „Traube“ stecken, wenn dieses aus uralb. **rukso-*; jedoch sind die von Barić Albanorumän. Stud. 1, 95 f. für alb. *ks* > *š* vorgebrachten Beispiele vielleicht nicht genug beweiskräftig. Von vlat. *racēmus* kann kaum getrennt werden vgriech. *ράξ* „grain de raisin“, woneben mit Stufenwechsel *ø* < *o* > *ā* < *ō* vgriech. *ρώξ*¹

¹ Wenn z. B. *μικρόρρωξ* · *μικρύβοτρος* Hesych. urgriech. **ρώξ* erweist, so ist diese Sippe auf alr. **w(a^x)r* „Wein“ aus **ʃ(ø)₁* zurückzuführen, wobei *w* griech. dial. vor Vokal schwand; ebenso wurde anlautendes *wr-* griech.-lat. zu *r-*, nur alb. *wr-* > *r-* (in *ruš*) ist trotz Barić Albanorumän. Stud. 86 nicht ganz sicher. Wenn wirklich von **w(a^x)r* „Wein“ auszugehen ist, wofür auch das Ausbleiben der Prothese in *ράξ* spricht, so griech. *δρεσχάς* < **ρωρεσχάς*, lat. *racēmus* aus **wracēmos* und griech. *ρώξ* aus **ρώξ*. Zu **w(a^x)r* „Wein“ aus alr. **ʃ(ø)₁* cf. weiter unten S. 48.

d. Da es unwahrscheinlich ist, daß griech. ὁμιλη- auf Grund des Nominativs ὁμιλη- durch Umdeutung in *ὁμιλη- gebildet wurde, so ist hier vom alr. G-Formanten auszugehen, woraus regelrecht infolge $\tilde{G} > g(g)/k$ ὁμιλη-, ὁμιλη- und weiter mit s-Formanten -Gs- in vgriech. μάμαξις neben *-Gos-m- in vlat. *ra-cesmo- > racēmus; daneben Metathese in vgriech. ὁμεσχάσ.

An vlat. *ra- in *ra-cēmus* erinnert ὁμιλητής τρόπος σταγνλίς. Ιακεδόνης Hesychius-Schmidt p 95, aber das Suffix -ματα hängt auch mit dem in griech. κλή-ματα oder gar mit -ματ- in obigem α-μα-τ-ιδες „κραδενδράδες“ zusammen. Über das eventuell zu *ra-cesmo- gehörende -κασ- in κλικασμα „Trauben“ weiter unten; übrigens (*ra-*)ēmus eher zu (ἀγγερά)-κομον.

Neben p^c in ἀπαγούλιστορ, $\tilde{p} > m$ in ἀμάμαξις und $f/x^u > x^u > \infty > \mathcal{O}^u > G^u > G > g$ sowie $p > \emptyset$ in ὅγη-γορα für „Traube“ weist das Vorgriech. für denselben Begriff auch die Lenisstufe $p > b$ auf. zw. in βλήσσα·βύτρουν ἡμιπειρον Hesychius-Schmidt β 723, ebenso mit Übergang des lenierten ι in j und Fortierung des j zu ∞jj vgriech. βαλεσσα·βύτρους Hesychius-Schmidt β 78; alr. Grundform für *βλ- bzw. *βαλ- lautet * ρ_l bzw. * $\rho_{\emptyset l}$ > * $\rho_{\emptyset j}$ > * $\rho_{\emptyset J}$. Zu ∞jj aus alr. $l \infty J < l \infty \iota < \lambda \infty \eta$ cf. BA § 372, IT 88 ff. Da λ berdies über $\lambda >$, zu ' > \emptyset wird l. c., so gehört hieher wohl vgriech. ὄτρον „grappe de raisin“, dessen Etymologie unklar ist Boisacq dict. étym. gr. 128. In diesem Falle müßte βύτρους auf *βο- aus alr. $\rho/\eta/\sim$ oder * $\rho_{\emptyset \lambda}$ über * $\rho_{\emptyset \lambda} + \tau\theta-$ zurückgehen; $\tau\theta$ ist entweder Suffix oder, was mir wahrscheinlicher ist, geht auf alr. *θλ der Wz. θn $\infty \lambda\lambda$, wie wir sie oben z. B. in vslav. *gro-z-dz* etc. festgestellt haben, zurück. -ss- in βαλεσσα βλήσσα geht zunächst auf urgriech. *ts* oder ss zurück und kann unter alr. ι bzw. ι-ι mit dem -zdz in vslav. *gro-z-dz* identifiziert werden; wenn von ι > *ts* auszugehen ist, so ist βλήσσα r. ι-ι-Erweiterung mit fortisiertem ι aus verkürztem θ, wenn doch -ss- der Urlaut ist, so verhält sich alr. *-ι + θsn in vslav. *o-z-dz* zu alr. *-ι + ι-ι in vgriech. βλήσσα wie z. B. vlat. *vīzdom *vīdrom > vitrum „Waid“ zu vgriech. ισατις IT 125.

Hieher gehört wohl auch vlat. *bacca* > *bāca* „Beere“, das gegen vgriech. Βάκχος — cf. Bacchi et Liber, cuius comites Bacchae, vinum in Hispania bacca; bachia primum a Baccho, quod est num... Walde Lat. etym. Wb.² 80 — ursprünglich *„Weinbeere“ bedeutet haben kann; *kk^c* in Βάκχος ist aspiriertes *kk* von *bacca*. doch möchte ich *bacca* Βάκχος nicht in *ba < *ρ̄n + Suffix K^(c) legen, da K^(c) auch aus alr. *l* (aus λ) infolge Aspiration, wodurch

l^c zu *x* und durch Sekundärfortierung zu *X* > *K=kk* bzw. zu aspiriertem *K^c = kk^c* wurde, entstanden sein kann, so daß in *bacca Bάκχος* vielmehr alr. **pɔ:l*, das über **bal^c-* > **bax-* > **baX* > **baK^(c)* zu **bakk^(c)* wurde, d. h. alr. Wz. **pn* < *pɔ:l* „Wein“ ohne jede Suffixerweiterung vorliegen dürfte. Zu *Liquida* & *Veler* cf. die Zusammenstellungen in BA § 372, IT 1076.

Was die Aspirierung in *Bάκχος* gegenüber *bacca* anbelangt, so vgl. dazu das oben behandelte vgr. ἀ-χανά „κλήματα“ mit Aspiration gegenüber vgriech. οὐρν· πίεσμα, τὸ ἀπὸ στεμφύλων ποτόν. Κέπριοι — Hesychius-Schmidt z 4623 πυρόπισμα· τὸ ἀπὸ στεμφύλων ποτόν. Κέπριοι; l. c. 4/2, 84 οἴρος : οὐρν — und vgriech. οὐρεά... Κέπριοι δὲ κραδερδράδας Hesychius-Schmidt z 2207 = ὄμπελοι : οὐρεά l. c. 4/2, 136 ohne Aspiration. Die Grundform von οὐρν lautet **jón-* > **xuūn-* > **ɔuūn-* > **ɔuūn* > **Gūn-* > **g(g)/kūn-*, wobei mit ο < φ > ū < ē- Stufenwechsel οὐρεά, wogegen ἀ-χανά aus aspiriertem **ɔ[u]ɔn*. Auf **ɔ-ɔ[u]ɔn* > **āka/e/in* kann auch vlat. *acinus* „kleine Beere, bes. Traubenbeere“ mit regelrechter Reduktion des urlat. *a* oder *e* zu *i* in unbetonter, offener Stellung zurückgehen; *a-* in *a-cinus* kann auch für **aⁿ-* stehen, cf. Anm. S. 351 οὐρη : ἀ-γρά-καβος.

Zu vgriech. οὐρν gehört wohl auch vgriech. οἰοκασμα· τοὺς βύτρονας — Hesychius-Schmidt z 2770; l. c. adnot. κιοκώματα· βύστρονχας?, l. c. 4/2, 136 σταγνή : οἰοκασμα —: zu *ir* gegenüber *un* aus alr. φλ < ón cf. vgriech. *i* < *u* in A 300 Anm., *n* < *r* < alr. *n* < *l* wie oben in vgriech. redupl. οὐρη < alr. **pɔ:n-ɔlu:ɔl*; *-κασμα in οἰοκασμα erinnert an **kesmo-* in vlat. *ra-cēmus*, sei es daß *a* : *e* in *-κασμα : -*kesmo-* alr. ā < ē < φ < φ fortsetzt, sei es daß lat. **ra-casmo-* regelrecht zu **rācesmo-* geschwächt und erst dann -*esm-* zu -*ēm-* assimiliert wurde, was mir wahrscheinlicher ist. Daß -*a^xsm-* > -*ā^xm-* jünger ist als die Vokalschwächung und die darauf basierende Synkope, hat wohl Götze JF 41, 130, 145 erwiesen, so daß vgriech. οἰοκασμα alr. **ɔlu:ɔr-kosm-* und lat. *racēmus* < **ra-kasmo-* alr. **pλɔ-kɔsm-* fortsetzen kann; die Differenz zwischen **ɔlu:* und *ra-* beruht auf alr. **f_{xu}ɔ:l* > **ɔlu:(a^x)ir* neben **pλɔ*, wobei unentschieden bleibt, ob *p* > *0* über *p* > *b* > *b* > *0* oder über *f* > *x^u/ɔ^u* > *c* bzw. *ɔ^u* > *ɔlu* > *G* > *g* > *0*.

Bei den bisherigen Ausdrücken für die „Traube“ habe ich vorausgesetzt, daß wir zunächst mit der „Weintraube“ zu tun haben, und habe daher als Ausgangspunkt alr. Wz. **pn* < *f[n]/p* „Wein“ angesetzt, die wir in dieser Bedeutung tatsächlich in einer ganzen Reihe von Weinbezeichnungen belegen können. So ist vor.

allem idg. dial. *wojno- — cf. griech. οἴρος, lat. vīnum, alb. vēnē, arm. gini — nebst semit. *wainu — cf. assyr. īnu etc. — mittelmeerländischen Ursprungs und setzt ein alr. *fōn fort: f ergab über , regelrecht b > w; ô wurde zu ai diphthongisiert, das unter dem Einflusse der o > ö-Stufe zu oi gerundet wurde. Diese o-Stufe ist vermutlich erhalten in vgriech. ὄντη γλυκέλον μελαίνης εῖδος Hesychius-Schmidt o 914; auch vgriech. ὄνιγλιν· εῖδος οἴνον Hesychius-Schmidt o 395 kann ein urgriech. *ōr- „Wein“ fortsetzen. Ebenso dürfte in vgriech. ὄμῃξ „raisin vert“ *ōr- stecken, das mit dem alr. o ∞ ɔ > ɔ ∞ ă-Stufenwechsel in obigem ὕγ-γορα „Traube“ sowie in vgriech. ὕμ-πελος „Weinrebe“ wiederkehrt. Da bei ὄν-ότη ὄνι-γλιν ὄμῃξ ὕγ-γορα ὕμ-πελος anlautendes Digamma unerwiesen ist, so müssen diese Formen entweder schon vorgriechisch ihr w durch den Stufenwechsel w ∞ w > 0 verloren haben oder aber liegt alr. p > 0 über Lenis p > b > b > 0 bzw. über Spirans f > x^u/ɔ^u > c > 0 vor, auch Schwund über g nach erfolgtem Reihenwechsel *Labial* × (*Labio*)*velar* ist möglich.

Vgriech. ὄνιγλιν und ὕμπελος sind alr. Reduplikationsbildungungen, wodurch der Kollektiv- und Pluralbegriff ausgedrückt wurde. Die Differenz zwischen p in ὕμ-πελος und g in ὄνι-γλιν setzt den alr. Stufenwechsel p ∞ f fort, indem f über f/x^u > ɔ^u zu ɔ^u > G^u > G > (g)/k verschoben wurde; l < n in (ὕμ-)πελος (ὄνι-)γλιν gegenüber n in ὄνι(-γλιν) ὕμ(-πελος) ist alr. l ∞ n Stufenwechsel, so daß vgriech. πελος auf alr. *pon-póλ und ὄνιγλιν auf alr. *ponō-f_{x^u}λ hinweist — < c₁l < C₁l < ɔ^u < x^u < f.

Hieher kaum alr. *pn̥ „Wein“ > *n̥ē in vgriech. νέκταρ „nectar, oisson des dieux“, das eher mit alr. n-Zugehörigkeitsformanten (cf. A 348 und elam -r- Hüsing Mitt. anthrop. Ges. Wien 46, 227) aus tochar. nākte „Gott“ IT 106, 135 abgeleitet, also bedeutungsähnlich er ἅμβροστα aus ἅμβροτος ist. Über *ne „Wein“ in vlat. *nepos* Schwelger“ cf. weiter unten.

Bevor ich die einzelnen Vertreter der alr. Wz. *pn „Wein“ unter den Begriffskategorien „Wein“, „Weinrebe“, „Weintraube“, „Weinaus“ und „Weingott“ = „Dionysos“ vorführe, mögen kurz die Stufenwechsellauteänderungen der Wz. *pn skizziert werden. Der Stufenwechsel bedingende Wortton ist bei zweisilbigem *pn vierlicher: im Simplex kann der Wortton („:“) auf die erste *p·n bzw. auf die zweite Silbe *pn zu stehen kommen, dies als Ausdruck für gewisse „Kasus“ IT 133; im Kompositum — womit bezüglich der Betonung die Prä- und Suffixerweiterungen auf derselben Stufe

stehen — kann $*pn$ gänzlich unbetont oder höchstens nebenbetont sein bzw. kann die Schlußsilbe des vorhergehenden Formanten bzw. Kompositionsgliedes den Wortton tragen, so daß $*pn$ entsteht. Diese vier Akzentmöglichkeiten: $*pn \approx *p'n \approx *pn' \approx *pn$ ergeben nach der eingangs aufgestellten Stufenwechseltabelle: $*P_1 \approx *f/x^u \cdot N \approx *_{p[n]J} \approx *_{p^l}$; durch gegenseitige Beeinflussung — was infolge des formantischen Worttonwechsels und des darauf basierenden Stufenwechsels innerhalb des Paradigmas kaum ausbleiben konnte — entstehen noch andere Kombinationen. Im Folgenden werden jedoch alle Stufenwechsellauteänderungen in der Form $*pn \approx *f[n] \approx *_{p^l}$ zusammengefaßt, d. h. für beide Radikale nur *verkürzte Fortis- \approx Spirans- \approx Lenisstufe* angegeben, da damit alle Lautveränderungen klar und kurz erschöpft sind.

A) Wein:

a) *P/p-Stufe:*

$\pi\eta\lambda\acute{o}\varsigma^1$ · $\bar{o}l\nu\sigma\cdot$ "Ιωνες . . . Hesychius-Schmidt π 2191; alr.
Grundform * $pōl$ > * $pēll/r$.

Πόλλιος οἶνος· λευκός Hesychius-Schmidt π 2804; alr. Grundform **pōlē* > **pōllē* > **pōll/r̥*; cf. auch A 302.

b) $p > b$ -Stufe (soweit β - nicht aus $f^- < w$ -, in welchem Falle $w < f < f \infty p$):

$\beta\eta\lambda\alpha^2$ — cf. Hesychius-Schmidt 123: $\iota\beta\eta\nu\alpha \cdot \tau\delta\nu \; o\bar{\nu}\nu$
 $Ko\eta\tau\epsilon s \cdot o\bar{\iota} \; \delta\dot{\epsilon} \; \beta\eta\lambda\alpha$ —; alr. Grundform $*p\phi\lambda > *b\ddot{e}l/r$.

īβ̄ηνα³ — cf. *βίλα* —; alr. Grundform **í,ŷ-póñ* (**í,ŷ-* ist 3-Präformant) > *'(α^x)*í*-*běn*.

¹ Oder πηλός „Wein“ aus „Weinhefe < Lehm“? Hesychius l. c. π 2191 fügt hinzu „ἐνθερ καὶ κάπηλος ὁ τὸν οἶνον πωλῶν“; zum alr. *k*-Präfix cf. BA § 21, 207, 361₂, 744, 798, A 303, IT 1064, 131; dazu mit φιώ on > ἕλιώ ὅn und φιώ σί/σ > ἄλιώ ū/au vlat. *caupōn-* „Schenkwirt“, dessen *au/ō/ū* (cf. *cō/ūpa*) an etrusk. *a : au : u* erinnert?

² πόλ „Wein“ vielleicht auch in Σκύ-βελα > Σκυβελίτης οἶνος Hesychius-Schmidt z 2379 (zu Σκυ- cf. Sundwall ENL 193); wohl hieher *πόλ in iber. *balisca* vitis Holder Altcelt. Sprachsch. s. v.

³ alr. **pōn* > **ba/oun* kaum in διαβοντίν · τὸ ἐν τοῖς πότοις τρόπον μεταξὺ ἐσθιόμεν(or) Hesychius-Schmidt § 953 — wozu l. c. adnot. „διαβούνιον a rapo dicto βούνιον unde βούνιτης οἶνος . . .“.

von **βυι-βλ-* „Wein“ und *-iro-* ist griech. Formant, obwohl etrusk. *Fu-flunu-* „Weingott“ auch für schon v-griech. *n*-Suffix spräche. alr. Grundform lautet **p̄n-p̄n-* > **b(a*)iñ-bl-* und ist klarlich eine Reduplikationsbildung.

**A-βιλλιον οἰρον*¹ . . . Hesychius-Schmidt α 121; alr. Grundform **ρ-ρ̄Π* > **ā-b(a*)iñl.*

c) *˜* > *m* (Labial- × Labialnasalreihenwechsel infolge *p-n* > *m-n* Assimilation] — auch *p-λ* ergäbe *m-λ*, da das aus *n* lenierte *λ* zunächst wohl nasal war — oder infolge der Gaumensegelsenkung = Lenition], wobei *p* nasal *˜* wurde; schließlich infolge des Reihen-zusammenfalles *p/b* × *m*, weil *,* > *ō* > *w* = *w* < *m^c*):

„*ωλαξ· εῖδος οἴρον* . . . Ανδοὶ τὸν οἴρον Hesychius-Schmidt α 2030; alr. Grundform **m̄l/r* < **ρ̄οι*. Hierher wohl lyd. *Tv-μωλος* *i-molus* *T-μωλος* — „reich an trefflichem Wein“ Pape 1539 mit Belegen —; diese Zusammenstellung schon bei Hesychius-Schmidt α 2030 adnot.: „*ἀπὸ Τυώλον*“, richtiger ist *Tv- Ti- T-* alr. 9-Präformant in der Fortisstufe **θό-* **θρ̄-* **θ-* wie kleinasiat. **t-isba* : **isba* etc. Gundwall ENL 208, 277. Ausführlich über diesen Präformanten 9 — cf. dazu *,* > *ō* in obigem *ιβηρα* etc. — IT 121 ff., wo auch weitere liesbezügliche Literatur angegeben ist. *ξ* in *μωλαξ* wohl *k+s*, kaum *s* wie oben in *αμάμαξυς*, dies wegen:

**μιλλακαν· οἴρον*. *Θηβαῖοι* Hesychius-Schmidt α 3669; alr. Grundform **ρ-ρ̄Π* > **ā-m(a*)iñl.*

**μιναῖον· δι'* ἐνὸς ἦ τὸν οἴρον λίγει. ή γὰρ *Πενκετία* *Αμινατα* ἔγεται Hesychius-Schmidt α 3677; alr. Grundform **ρ-ρ̄n* > **ā-m(a*)iñ* „Wein“.

d) Aspirata *P^c/p^c* (∞ *p^c* >) *b^c* > griech. *ph* > lat. *f*:

¹ **p̄n* „Wein“ vielleicht in **br-* des reduplizierten **p̄λρ̄-p̄n* > vlat. *ibr-usca* (oder *l* < *wl* < *μλ*-?) „die wilde Rebe“ (über *-usca*, verschleppt aus *atrus-ca* cf. A 302); hieher wohl auch vlat. *ē-brius* „trunken“, spätlat. *bria* „vas vinarium“, **brū/eit(i)j-* > vgr. *βρύτια* „Trester“ und ill. (kaum alb.) **brīc'-* > lat. *bris-a* alb. *bers-t* IT 81 (ü ∞ *τις σῦκον* : *ficus* A 299); *βρυωρία* „wildes Rankengewächs“, cf. dazu *γριάμπελος* · ή *βρυωρία βοτάνη* Hesychius-Schmidt α 787 und dak. *ιροέβοιλα* bess. *cinu-bula* (aus **p̄ρ̄όλ* „Wein“ neben **p̄ρ̄όλ* id. IT 81, 109, 123 in *disco-pela scu-pula*) „*ἄμπελος λευκή*, οἱ δὲ *ρυωρία λευκή*“ Tomaschek SbAkW Wien ph. 130/2, 34; *βρυχίς* · *ῃμα* Hesychius-Schmidt β 1282?

**γάλις*¹, cf. *γαλιζόν· ἄγρατον* Hesychius-Schmidt γ 106, alr. Grundform **p̥ɔn*; dazu vital. *ager Falernus A 302* (berühmt wegen des vortrefflichen Weines). lat. *f* kann auch vital. *f* fortsetzen, wozu etrusk. *Fu-fl-unu-* „Weingott“ cf. Auch griech. *φ* durch Lautsubstitution aus *f*, so daß statt von der Aspirata von der Spirans *f* auszugehen ist?

e) Aus der Spiransstufe *f/x^u* des erstradikalen *p* entstand über leniertes *f/x^u* > *b/ɔ^u* infolge des *p* × *z*-Reihenwechsels — bewirkt infolge *Labialspirans* = *Labiovelarspirans* — Sekundärfortis *ɔ^u*, die zu *G^u* entspirantisiert wurde und so mit labiovelarem *ɛ/ɔ* zusammenfiel, so daß *ɔ^u* zu *gg/k* oder aspiriertem *gg^c/k^c*, bzw. zu *ɔ^u* > *g*, aspiriertem *g^c* verschoben wurde. Überdies ergab unleniertes *f* > *x^u* auf dieselbe Weise *X^u* > *K^u* > *K^[u]/k^u* > *k(k)* *k(k)^c*, *kw*. Zu diesem Reihenwechsel *Labial* ∞ (*Labio*)*velar* cf.:

vthrak. *γάνος* „Wein“ Suid. 1, 1, 1071 (nach Schrader Reallex. 944) aus **ɔ^uɔn* < **f₁/x^uɔn*; kaum aus idg.-griech. *γάνος* „Freude“ in Verbindung mit *ἄμπελος*. *γοῖνος· οἶνος* Hesychius-Schmidt γ 783 nicht aus alr. **ɔ^uɔn*, da wohl für urgriech. **foīnos* stehend, dessen *w* übrigens ebenfalls auf *f* < *f* zurückgeht.

κύνν „Tresterwein“ aus alr. Grundform **ɔ^uɔn*.

χάρμα· γλεῦκος. τὸ πρῶτον ἀποθλιβόμενον διὰ τῶν χειρῶν . . . Hesychius-Schmidt z 837; alr. Grundform **ɔ^uɔn*.

**γαλ-* „Wein“ < **ɔ^uɔn* in *γαλωρίς· χρώμα* ἵππων τὸ οἴνοειδές Hesychius-Schmidt γ 112, der . . . δροειδές hat, aber i 890 adnot.

¹ Unklar ist *γαλις· κάνναβις* Hesychius-Schmidt γ 108 und *χανναβίς· ἄλης* l. c. χ 150; wenn *ἄλης* = „Wein“ (cf. unten S. 48), so *φαλις* = **φάλις*, **κανν-* < **ɔ^uɔN* „Wein“ und **χαν-* < **ɔ^uɔcɔn* mit aspiriertem *G^c* (vgl. auch lat. *canaba* „Weinstube, Bude“, das aus *κάνναβος* „Modell“ hergeleitet wird). Man könnte jedoch auch an den iran.-skythischen Hanfrausch Schrader Reallex. 332 denken, wobei zu *k* & *k^c* in *κάνναβις* & *χαναβίς* vslav. *konoplja*: vgerm. **xanap-* IT 79 vgl. φλάγαξ· μέθυσος . . . Hesychius-Schmidt φ 649 wohl zu griech. φλώω φλέω; bei *φαλάγγωμα· ποικήτις* ἐν τοῖς ιτονοῖοις l. c. φ 81 konkurriert *φαλλός* „membre viril“ — was ist übrigens die Urbedeutung von *γαλάγγιον* in: δώξ „grain de raisin, γαλάγγιον“ Boisacq Dict. étym. gr. 835. Ganz unsicher ist **p̥ɔn* „Wein“ in ἐντρογάννιον· ὁ δεύτερος οἶνος Hesychius-Schmidt ε 3421.

u ιούχαρ· ἵππος οἵρωπὸς χρώματι auf γ 112 verweist; γ- kann auch f- ein, dann ist alr. Grundform *ροι.

ζάλιθος· οἴρος. Αμερικαν Hesychius-Schmidt z 445; alr. Grundform *Ο[^u]ροι.

f) Aspiriertes G^c, das urgriech.-ital. zu k^c wurde mit regelrechtem griech.-ital. Übergang des G in stimmlose Media k (wodurch idg. gh ebenfalls zu griech.-ital. kh verschoben wurde — cf. dieselbe g > k-Erschiebung im Germ.-Thrak.-Armen.-Hethit.-Tochar. auf Grund des dg. = alr. dial. Substrates mit G > g(g)/k IT 79 —), aus alr. Ο[^u]c < < x^u < f/x^u:

ζάλις· δ ἄκρατος οἴρος. ζαὶ ὁ μεμηρὼς ζαὶ οὐκαλασμέρος τὰς φρένας esychius-Schmidt z 57; alr. Grundform *Ο[^u]ροι. Hieher l. c. Annot. noch θυσ-χαλία, εγ-χαλίς etc.; cf. auch χαλικρατορ l. c. z 54 id χαλιμάζω „inebriari“ l. c. ε 4080 adnot.

g) Wie in IT 105 ff. ausgeführt wurde, ging alr. ο^u (entstanden is x^u < f/x^u) vor ē und (ě)ī aus alr. ḡ und ḡ̄ in palatales ο^u über, so mit alr. ο', der Spiransstufe der γ-Reihe, zusammen und ergab her ź; ebenso führt f > x^u in derselben Stellung zu x^u > x' > ſ der geht der 'ſ/dž-Laut auf alr. K[^u]/k^u, G[^u]/g^u aus X^u/Ο^u zurück):

ζιλαῖ. δ οἴρος παρὰ Θρῆστι Hesychius-Schmidt z 160, woselbst not. noch ζειλ-, ζηλ-, ζελ- etc. angeführt wird; alr. Grundform ιλ. Nicht hieher gehört ζοθος „Gerstenbier der Ägypter“, das s ägypt.-kopt. jt ειουτ ειωτ „Gerste“ entlehnt ist BA § 344.

h) Daneben kommt auch vollständiger Schwund („^p“) des erstradikalen p vor, das teilweise auch erst idg. dial. z. B. über w in griech. *φοῖρος > οἶνος geschwunden ist, so daß dieses Wort zwar vorgeführt wird, aber verschieden von solchen mit schon alr. Schwund des p ist. Im Alarodischen schwand p: a) über die Lenistufe p > b, indem zu p > b analogisch p > 0 hinzutrat, d. h. weil p. b in der Lenistufe regelrecht b > 0 ergab, wurde analogisch ch b < p zu b > 0 leniert; b) über f, indem spiransstufiges p f/x^u verschoben und f/x^u zu f/x^u > δ/ɔ^u > w/ɔ^u leniert wurde und so entstandene w wie altes w über w analogisch 0 ergab. Ebenso gab x^u bzw. x^u > ɔ^u alr. dial. bzw. in alr. > idg. (wo x-Laute bekannt waren) Wörtern c > 0. Überdies wurde infolge p × ε/g-ihenwechsels das erstradikale p in die g-Reihe überführt, wo G ∞ g > 0-Stufenwechsel ebenfalls den Schwund bewirken konnte.

im einzelnen die Art des Schwundes kaum festzustellen ist, so re ich alle Arten des p-Schwundes — wozu noch Umdeutung anlautenden p- zu p-Präfix zu rechnen ist — unter p vor:

*ἄν in ἀμφής · οἶνον ὕνθος. οἱ δὲ μέλανα οἶνον Hesychius-Schmidt a 3941; alr. Grundform *ƿon. Dasselbe *ἄν in ἀμφίας · γένος οἶνον Hesychius-Schmidt a 3945. Oder zu ἀμφί und wie?

*ἐν in ἐγχαλές · νέον ἄκρατον — Hesychius-Schmidt ε 319; cod. ἐγχαδές — aus alr. *ƿón-, wenn nicht griech. ἐν; zu -χαλές cf. oben χάλις. ἐπαγχάλιξ ον · ἄκρατον ἐπίχεον l. c. ε 4080 mit ἄν- < *ἄν- „Wein“ oder ἀνὰ, ἐν?

*ἰν(ν)- in Ἰν[ν]υκτίνος οἶνος · ἀπὸ Ἰνύκον τῆς Σικελίας. ἔστι δὲ πολίχνιον εὗοι(ν)ον Hesychius-Schmidt i 695 aus alr. *ƿōN > *ƿón(n) > *(a*)᷑n(n) „Wein“.

griech. dial. οἶνος < ȝoīnos < alr. *jōn.

*δν- in δνιγλιν „εἶδος οἶνον“ Hesych. aus alr. *ƿon.

Unsicher ist die Hiehergehörigkeit folgender Wörter mit geschwundenem ersten Radikal p:

*[w/ɔ̄]όλ „Wein“ in ἄλοι · πηλοί Hesych. (πηλοί = „Weinhefe“ < Lehm“?), ἄλα · θάλασσαν. ἡ οἶνος. κόπρια Hesych. (oder eher „mit Salzwasser gemischter Wein“?), δνσ . αλέα · ἄκρατον ... l. c. δ 2698 — wofür adnot.: δνσχαλέα —, σηποιαλίς · εἶδος ἀμπέλον l. c. σ 517 und δξαλίς · ἡ δξεῖται τρύξ . ἡ δξίνης οἶνος l. c. ο 936 (soweit -αλ- nicht wahrscheinlicher nur Suffix); vielleicht hieher mit ȝ/ȝ > ȝ/ȝ *ƿόλ > *ȝλ in ἐλάεως · ἀμπέλον. εἶδος l. c. ε 1846, ἐλνστα · ἀμπελος μέλαινα l. c. ε 2245 und ἐλιβοτρόνς · ἀμπελός τις μέλαινα ε 2069 (wenn nicht richtiger wie l. c. ε 2245 adnot. zu εἰλύ · μέλαν?), aber ἐλενοι · κλήματα τὰ τῶν ἀμπέλων l. c. ε 2005 samt l. c. adnot. ἐλινός · ἡ ἀμπελος ... ist wohl = ἔλινος „sarmen“ aus idg. ȝwel wie ἔλικες · τῆς ἀμπέλου τὰ κληματώδη. *ƿόλ könnte in Ἰππιας δ' δ 'Ρηγτίνος τὸν εἰλεὸν καλούμενον ἀμπελον Βιβλίαν φησὶ καλεῖσθαι l. c. i 539 adnot. stecken; zu Βιβλίαν cf. mit "∞ n oben Βίμβλινος.

Ebenso unsicher ist *ƿόλ > *ȝl > *ȝλ- „Wein“ in ὑλιτης · οἶνοι εἶδος l. c. v 162, da eher zu ὑλη wie obiges ὄλα zu ὄλς. Eher hieher *ƿλ > *l „Wein“ in ληνός (λ- auch aus ȝl- < wl- < ȝl- erklärbar!), „Kelter, Kufe, Trog“, worüber anders A 284, vielleicht auch *l- in λά(μ)πη · τὸν παχὺν ἀφρόν τὸν ἐπικολάζοντα τῷ οἴνῳ φασίν Hesychius-Schmidt λ 260 adnot.; unklar ist λαγήν αρχος · δ ἐξονσιαν ἔχω τοῦ οἶνον l. c. λ 55 (zu lat. lagēna oder mit ȝ > , > ' und k/g(g) < (zu vlat. acinus?) und λάχνρος · στεμφυλίας οἶνος l. c. λ 221 (*-χνρος < *ȝ[u]όλ?).

Daneben ȝ > r : alr. *ƿoȝλ- „Wein“ > *ȝρ- (ȝ ∞ o) *ȝρ- (o ∞ ȝ) *ȝρ- in *ȝ[ρ]-στ-, *ȝ[ρ]-στ-, *ȝ[ρ]-στ- von δστ[ά]λιγξ · πλόκαμος. ἔλιξαι βόστροχος . ἡ τὸ ἐν βότρονσι γινόμενον Hesychius-Schmidt ο 145

— woselbst adnot. auf ἀστ. γγας · αιγας . ή ἀστριγγας Hesych. a 7865 verwiesen wird —; νότας · πλαστὰς ἄμπελοι l. c. v 845 wegen ξυστάδες · αἱ πυκναι ἄμπελοι l. c. § 193 eher aus griech. ξύν „mit“ wie πα[ρ]-στάς, συ-στάς. δοτ[ά]λιγξ erinnert überdies an griech. δοταρίς, das zu idg. *ost(h)r-g „Knochen“ gestellt wird; anders darüber S. 39.

*ρόλ > *(α*)ϊρ „Wein“ in ἴρικάν · ἵππος οἰνωπός χρώματι Hesychius-Schmidt π 890 (oder zu ἴρις?); auch bei ἔρινατις · ἴναδενδράς l. c. ε 5983 und bei ἔριτις „Wein“ ist Herleitung (wenigstens volksetymologische) aus ἔριος und ἔριω sicherer als aus alr. *έρ- < ρόλ. *ρόλ > *ἄρρης vielleicht in ὑφραχα · πρίσχη l. c. v 811 (= *ὑρρασχα l. c. adnot.). Dasselbe *ρ- „Wein“ aus *ρλ vielleicht auch in δάχι · τὸ στέμ-νλον Hesychius-Schmidt φ 158 (*ϝρ- > ρ-?; adnot.: ordo poscit αχίον); dazu mit ρ & οἱ ὑντά · τὰ στέμψυλα . . . l. c. φ 533, wenn nicht her zu δέω, cf. jedoch δύδια . . . ἄμπελον είδος l. c. φ 395 mit alr. oder griech. dial. ν > ο.

B) Dieselben Lautveränderungen lassen sich auch bei den Bezeichnungen für die „Weinrebe“, soweit sie auf alr. Wz. *pn & 'n/ & ρλ „Wein“ zurückgehen, konstatieren:

a) Fortisstufe P > p(p):

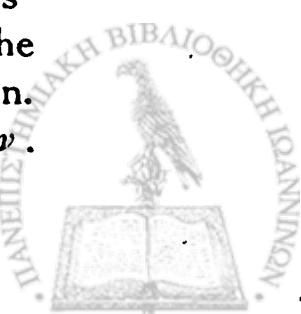
*παν- in παγκλάδια · ἔορτη παρὰ 'Ροδοῖς, ὅταν ή ἄμπελος τμῆθή - Hesychius-Schmidt π 25 adnot.; l. c. 4/2, 136 — aus alr. ιρν; oder ist von πᾶν „alles“ auszugehen?

*παρ- in παρτάδες · ἄμπελοι Hesychius-Schmidt π 1012 is alr. *ρολ; kaum zu πα[ρ]-στάδ- „portique“ Boisacq s. v.

*πρ- in πράμνη . . . ἄμπελος Hesychius-Schmidt π 3195; dazu Πράμνιος οἶνος · δὲ ἀπὸ τῆς Πραμνίας ἄμπελου, ἔστι δὲ ἐγκώμιον ινον. καὶ σκληρὸς οἶνος Hesychius-Schmidt π 3196.

*-πελ- in vgriech. ἄμ- πελος „Weinstock“ (άμ- aus *ἀν- < alr. ρν); alr. Grundform *ρόλ.

*πε/η- in πεταιτά · μετίωρα. ἄμπελονργεῖα. ως αἱ ἀναδενδράδες Hesychius-Schmidt π 2039 — in adnot. wird vermutet: πεται · μετίωρα ἄμπελονργεῖα oder ἄμπελον δάγια, ωσεὶ ἀναδενδράδος — aus οἱ < *ρδηⁿ (n > 0 über [n], r > 0, n > [r]). Hierher vielleicht πηδος . . . l. ή λυρα ἄμπελος l. c. π 2160; t & d in πεταιτά : πηδος aus alr. θ & ρ. zu mit φ & ϕ-Stufenwechsel παιδοβάτιον · είδος ἄμπελον Hesychius-Schmidt π 69; vielleicht ist aber darin nur volksetymologische Überlappung eines hiehergehörenden vgriech. Wortes zu suchen. αιται in πε-ταιτά vermutlich mit t(t) < θ & φ > s zu etrusk. 𐌱-ταισόν. αδενδράς.

b) Lenisstufe ρ > b (griech. dial. β- auch aus urgriech. f - < alr. w < γ):

Bιμβλινος „Art Weinrebe“ aus redupl. *βιν-βιν- < alr. * $\rho\hat{\eta}n-\rho\lambda$.

*βύρ- in $\beta\omega\nu\rho\iota\kappa\nu\rho\iota\sigma\sigma\sigma$ ή ἄμπελος. *Περγαῖοι* Hesychius-Schmidt β 969, das l. c. in adnot. vermutungsweise in $\beta\omega\nu\rho\iota\kappa\nu\rho\iota\sigma\sigma\sigma$ ή ἄμπελος geändert wird; alr. Grundform * $\rho\delta\lambda$.

βῆκα· ἀναδενδράς Hesychius-Schmidt β 556 mit k < $k(k)$ < K < X < k^c < $\lambda \omega n$ der Wz. * ρn , so daß bis auf \check{e} < $\circ \omega$ \circ > \bar{a} mit vlat. *bāca* vergleichbar.

c) Aspiriertes P^c/p^c bzw. ρ^c > b^c ergeben urgriech. p^c , das durch Lautsubstitution vielleicht auch ein vgriech. $f(\infty p)$ wiedergeben kann:

φοίνισσα·εῖδος ἄμπελον Hesychius-Schmidt φ 713 sowie *φοίνικύεσσα* . . . εῖδος ἄμπελον l. c. φ 703—4 ist eine erst griech. Ableitung aus *φοίνιξ* „pourpre“, das auf *Φοίνιξ* zurückgeführt wird. *Φοίνιξ* selbst ist wohl desselben mediterranen Ursprungs wie die ägypt. Bezeichnung *Fnḥ-w* id.; BA § 116 wurden beide Wörter als „Wein(lieferer)“ gedeutet und aus alr. **foin-x'/X'* „Wein“ hergeleitet; *x'* vermutlich aus der Spiransstufe des θ-Formanten.

d) Lenierte Spirans f/x^a > f/x^a > θ/σ^a ergab infolge des Reihenwechsels *Labial* ∞ (*Labio*)*velar* fortiertes σ^a > G^a > $G^{[u]}$ /g^u > $g(g)/k$, g^u (Zeichen für gg/k ist „ $\sigma^{[u]}$ “, für g aber „ $\sigma^{[u]}$ “):

kypr. $\chi\varepsilon\nu\varepsilon\acute{a}$ „ἄναδενδράδας“ Hesych.; alr. Grundform * $\sigma^{[u]}\rho\lambda$ > * $k\check{e}n$.

*χαρ in $\chi\alpha\varrho\iota\kappa\eta\cdot\lambda\sigma\bar{\nu}\eta\sigma\theta\bar{\nu}\varepsilon\tau\sigma$. καὶ ἄμπελος Hesychius-Schmidt z 819 aus alr. * $\sigma^{[u]}\rho\lambda$ — oder zu *Kάρ*?

$\chi\alpha\vartheta\acute{a}\rho\epsilon\omega\varsigma\cdot\acute{a}\mu\pi\acute{e}\lambda\varsigma$ εῖδος (cf. auch Hesych. *χανθαρίς*) Hesychius-Schmidt z 658 wohl zu *χάνθαρος*, kaum aus * $\sigma^{[u]}\rho\lambda$.

e) Aspiriertes G^c (< $\sigma^{[u]c}$ < f/x^a) > $g(g)^c$, k^c :

*χαρ- in $\chi\alpha\varrho\iota\kappa\eta\cdot\acute{a}\mu\pi\acute{e}\lambda\varsigma$ — wenn aus $\chi\alpha\varrho\acute{o}\nu\eta\cdot\chi\alpha\varrho\iota\kappa\eta$ *χαρίνος* ἄμπελος Hesychius-Schmidt χ 210 adnot. erschließbar —; alr. Grundform * $\sigma^{[u]c}\rho\lambda$ > * $k^c\bar{a}ll/r$.

և-χառ-ա „չլիմառ“; alr. Grundform * $\sigma^{[u]c}\rho\lambda$.

f) In der Lenisstufe ρ > b erfolgte über $\tilde{\rho}$ („~“ infolge des zweitradikalen n oder wegen Gaumensegelsenkung) > m der $p \times m$ -Reihenwechsel, so daß sich alr. Wz. * mn ∞ * $m[n]$ ∞ * $m\lambda$ ergibt:

a) *μαρ- in *Mαρεωτις* · εῖδος ἄμπελον Hesychius-Schmidt z 278 aus alr. * $\tilde{\rho}\rho\lambda$; cf. dazu ill.-thr. *Máρων* „Weinheros“.

*μηρ- in *Μηρός*¹ · τύπος ἀμπέλου ... Hesychius-Schmidt μ 1255 aus alr. **ρόν*; hieher mit ē < e < ě < ɔ wohl vlat. *merum* „unvermischter Wein“, woraus übertragen *merus* „unvermischt, rein“.

*μορ- in μόργιον . . . καὶ εἶδος ἀμπέλου Hesychius-Schmidt μ 1648 aus alr. **ρον*.

*μελ- in μελανδανίως · ἀμπέλου εἶδος Hesychius-Schmidt μ 648 und in μελίτεως · εἶδος ἀμπέλου l. c. μ 713 aus alr. **ρόν*. Oder zu μελ- „schwarz“?

β) Schwund des zweitradikalalen *n* über spirans- oder aspiratstufiges /n/, über n∞n >, > ' oder über [~] (gemeinsames Schwundzeichen: „„“) liegt vor in:

*μα-² in ἀ-μά-μα-ξυς „vitis“ aus alr. **ρον*; ohne **ρ*-Präformanten μα-μα-τιθ-ες „ἀναδενδράθες“ Αύλοπες Hesych.

*μν- in ἀ-μύ-σχαια· οἰράνθη. ἡ ἀναδενδράθες Hesychius-Schmidt μ 3879 aus alr. **ρον*; μ- aus alr. Präformanten **ρ*, -σχ- wie in δρε-ιχ-άς, worüber oben.

γ) Schwund (Zeichen: „„“) des erstradikalalen *p* über *p* > *b* > 0 oder *f/x^u* > *f_xx^u* > *w/ɔ^u* > *w/c* > 0:

¹ vgriech. *μηρο- „Wein“ könnte auch in μηροόβραφής „in die Schenkel genährt“, μηροτραφής „im Schenkel genährt“ — beides Beiwörter des Dionysos — stecken, wenn μηροτραφής ursprünglich „weingenährt“ bedeutete, aber mit der Aufgabe des Wortes *μηρός „Wein“ in „schenkelgenährt“ volksetymologisch umgedeutet wurde; ob der Mythos von der nochmaligen Geburt des Dionysos aus dem Schenkel des Zeus erst durch die Wortgleichheit: *μηρός „Wein“ = ηρός „Schenkel“ geschaffen wurde oder ob er von vornherein vorhanden war und die Bedeutungsverschiebung „*wein- > schenkelgenährt“ verursachte, lässt sich nicht feststellen.

² **ρον* > **mē-* vielleicht in μητρός μέθυ[σις] · τῆς ἀμπέλου Hesychius-Schmidt μ 1294, μέτριος οἶνος l. c. α 3945 adnot. (wie erhält sich dazu vlat. **maternio* „Art Traube“ REW s. v. mit ∞ ā < ɔ ∞ ɔ?), woneben mit ̄ α p dak. πε-τρίνα (?) „ἄμπελος ἵλαινα“ — Anschluß an griech. μήτηρ „Mutter“, μέτριος „mäßig“, ἴτρα „Fels“ ist aber vielleicht wahrscheinlicher —; zu *-tr- in μη-τρός ἴ-τριος, wozu mit r/ > ' eventuell noch πε-ταῖτά „... ἀναδενδράθες“ gehört, cf. weiter unten alr. **θn* ∞ *x'/n/* ∞ *ll* als zweites Kompositionsglied. Übrigens -τρ- in dak. πε-τρίνα (' < , ∞ r) πριάδιλα wegen ἄμπελος μέλαινα“ eher zu vlat. *ater* „schwarz“ IT 105.

*ἀν-¹ in ὕγγατος · τὸ εἰς ἀναδενδράδα ξύλον² Hesychius-Schmidt α 374 aus *ρόν. Wenn das l. c. adnot. aus EM angeführte ὕγγαρος hieher gehört, so könnte in *-γαρ- alr. *χαρόν „Wein“ stecken und das Wort ὕγγαρος eine Reduplikationsbildung sein wie ὕγγορα „σταφυλή“, worüber ausführlich eingangs.

*δν- in δνόπη „ἄμπελον μελανῆς εἶδος“ Hesych. aus *ρόν.

*δρ- in δρινίαι · ἀναδενδράδες Hesychius-Schmidt o 1221 aus alr. *ρολ.

*ύjj- in ύνήν · τὴν ἄμπελον . ἡ νιόν Hesychius-Schmidt v 128 aus urgriech. *ύjj < *ujj < alr. *ρόι mit η > ι > i > j > fortiertes J > j(j); sonst aus idg. γʰuei̥ hergeleitet.

*εύjj- in εὐάδες · ἄμπελοι Hesychius-Schmidt ε 6919 aus alr. *ρόι mit ι > jj wie oben ύνήν und eu statt au (< ο) wegen ē (< ə) in ἄμ-πελος etc. Zu u & eu cf. BA § 371₆, IT 81 ff., 97 ff.

C) Zum Schluß führe ich kurz die hiehergehörenden Bezeichnungen für „(Wein)traube“ vor (Näheres darüber im Eingang dieses Artikels):

a) P > p(p):

*πολλ-³ in πολλόγειος · ἡ ψιθ[ε]ία σταφυλή Hesychius-Schmidt π 2806 aus alr. *ρολ.

b) ρ > b (soweit griech. dial. β- nicht aus f-):

*βλ- in βλήσσα „βότρων ἡμίπειρον“ aus alr. *ρλ.

*βαjj in βατεσσα „βότρωνς“ aus alr. *ροι mit η > i > j > fortiertes J > jj.

¹ ἄμβατνα · ἀναδενδράς Hesychius-Schmidt α 3494 nicht aus *ρον-ρόν, sondern zu ἀναβατνω; eher *ρόν „Wein“ in ἄμφιας γένος οἴνον l. c. α 3945 und in ἄμφης οἴνον ἄνθος . οἱ δὲ μέλανα οἴνον l. c. α 3941.

² Ähnlicher Bedeutungswandel „Wein > Weinpfahl“ in οἴνωτρον χάρακα . . . Hesychius-Schmidt o 355, aber χάραξ trotzdem nicht aus *χαρόν „Wein“; auch in χάραξ τὴν ἄμπελον · παροιμία, ὅταν ὑπὸ τοῦ σωζομένου τὸ σωζόν ἀπατηθῇ l. c. χ 185 kann man trotz der Unklarheit der beigefügten Sprichworterklärung kaum ein *χαρ- „Weintraube“ suchen.

³ Aus „ὸπώρα · τὸ θέρος . καὶ τὸ μετόπωρον . κυριώς δὲ ἡ σταφυλή . καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων Hesychius-Schmidt o 1081“ lässt sich vielleicht als ursprüngliche Bedeutung von gr. ὠπώρα ὠπάρα (ō & ā < ὡ & ὦ) „*Traube, *Weinlesezeit“ erschließen und als alr. Grdf. *ο-ρό/ρο „Wein“ ansetzen.

*βο- in βότρυς „Traube“ aus alr. **p^coⁿ* mit *n* > 0 über *n* ∞ [n] bzw. *n* ∞ *λ* >, > ' oder *n* > *n* > γ' > 0.

c) *ρ* > *m* (infolge Gaumensegelsenkung bzw. Assimilation an das zweitradikale *n* bzw. an das daraus lenierte, zunächst nasale *λ*; cf. auch *p* × *m*-Reihenwechsel wegen *f* > *δ* = *w* < *m^c*):

*μα- in redupliziertem ἀ-μά-μν-ξ „... γέρος σταφυλῆς“ Hesych.; alr. Grundform **ρ̄οⁿ-ρ̄δⁿ*.

d) Aspiriertes *P^c/p^c* und *p^c* > *b^c* ergab griech. *p^c* > lat. *f*:

*γνλ.¹ in redupliziertem ἀ-πα-φούλ-ιστορ „σταφυλῖνος“; alr. Grundform **p^cόλ*. Über das ebenfalls hiehergehörende στα-φυλή „Traube“ und *δ-στα-φά (aus alr. **p^cόρ* oder **p^cόρ*) > δσταφίς „getrocknete Weinbeere“ cf. oben.

e) Spirantisiertes *p* > *f/x^u* > leniertes *f/x^u* > *δ/ɔ^u* > fortiertes θ^u > θ^[u] > *gg, g, k*:

*γνρ² in ὕγ-γορα „σταφυλή“; alr. Grundform *θ^[u]ολ.

*χιρ³ in χιρ-χασμα „τὸν βότρυνας“; alr. Grundform *θ^[u]ολ.

*χ(ο)ρ- in χροτονια·σταφυλή ... Hesychius-Schmidt ζ 4217, ορώνεως ἀμπέλου ἡ συκης εἶδος l. c. 3737; alr. Grundform *θ^[u](ο)λ.

f) *p* > 0 über *p* > *b* > *b* > 0 und über *f/x^u* > *f/x^u* > *w/ɔ^u* > θ^[u] > 0:

*ἄν- in ὕγ-γορα „σταφυλή“; alr. Grundform *ρον-θ^[u]ολ.

*ἄρ-εσχαι „κλήματα, βύτρυνες“ & δρ-εσχάς „τὸ σὺν τοῖς ὄτρυνσιν ἀφαιρεθὲν κλήμα“; alr. Grundform *ρολ ∞ *ρολ.

*δ- in δάξ δώξ „Weinbeere, Weintraube“; alr. Grundform *ρλ.

g) Vor *e, ei, i* palatalisiertes ο^u > ο' > ζ:

ζεῖρος εἶδος σταφυλῆς Hesychius-Schmidt ζ 102; alr. Grundform *ζ^uολ.

¹ *φακ- in δμ-φαξ „raisin vert“, das aus alr. **pon-p^cολ^c* „Wein“, mit *l^c* > *x* > *X* > *K* > *k(k)* — cf. darüber mit *p* > *b* oben *bacca*-άχχος; *δμ- gewiß nicht zu δμός —? Dazu vielleicht *φακ- in υφακα·γλενκος Hesychius-Schmidt σ 2818, zu *συ- aus alr. Präfix *δό > *s'sū > *tsū oder aus alr. *δό cf. oben die Ausführungen unter σταφυλή. Dazu mit ο ∞ ο > 0 ο(φ)άκια·τῆς ἀμπέλου τὰ κλήματα c. σ 2840?

² γίγαρτον „pépin de raisin“ wohl zu lat. grānum Boisacq sict. étym. gr. s. v.

³ Dazu κάλικον·βύθρον Hesychius-Schmidt ζ 446, wenn θρορ in βύθρυν umzuändern ist; l. c. adnot. wird καλιλάκκον = νοθίκην vermutet; alr. Grundform *θ^[u]ολ.

μεγάσνρνος · είδος σταφυλῆς ἐν Κνιδῷ l. c. μ 496 kaum hieher; da nach „μέγ’ ἔφρονες“ stehend, so ist es eher *μεγάφνρνος zu lesen und wie φυρτήτης · οἶνος Hesychius-Schmidt φ 1035 kaum mit alr. **p̄όλ* „Wein“, sondern mit griech. φύρω „vermische“ zu verbinden. Wenn aber trotzdem zu *γpn* „Wein“, so mit σ aus 's < kʷ < Xʷ < xʷ < f mit analog. ū statt ē, (ē)i, wozu etwa vthrak. ζουρά neben ursprünglicherem ζειρά IT 106 cf.

D) Aus alr. Wz. **pn* > *f[n]* > *pₙ* „Wein“ dürften auch folgende Wörter für „Trunkenheit“ abgeleitet sein:

**κ(α)ρ-* in vgriech. κραιπάλη „ivresse“, woneben mit vgriech.-lat. *ai* > *ā* < *ɸ* > *ō* vlat. *crāpula* — zu *ai* > *ā* cf. Zusammenstellungen in BA § 3716, IT 79 ff. und besonders etrusk. *ai* > *a* Müller-Deecke Etrusk. 2, 367, so daß bei üblicher Annahme der Entlehnung des lat. Wortes aus dem Griech. *ā* in *crāpula* auf Rechnung der annehmenden etrusk. Vermittlung zu setzen wäre —; alr. Grundform **Ὥ[α]λῷ/ō*, -παλη aus alr. *-ρο-λ > *-ρό-θ > *-ρūt(t)- > ill.-thr. ζειπάτης · περιχύτης.

Hieher vielleicht **καραθαρβα* > *καλάθαρβα* · παροινία Hesychius-Schmidt x 390 und *καρωθεις* · τὴν κεφαλὴν σεισθεῖς. μεθυσθεῖς. ἢ βα(ρη)θεῖς l. c. x 956 sowie *καρηβαρεῖ* (wie οἶνο-βαρῆς) · βαρύνεται κεφαλὴν. ἐξ οἴνου μεθύει. κάρην δὲ κεφαλὴν Hesych., wenn aus **καρ-* „Wein“. Unklar ist auch ἀκροθώρακες · μέθυσοι Hesychius-Schmidt a 2608 und ἀκροχάλιξ · ἀκροθώραξ, ἡμιμεθῆς. Χάλις γὰρ δὲ ἀκρατος οἶνος · χαλᾶ γὰρ τὰς φρένας l. c. 2635: einerseits erinnert ἀκρο- an nhd. „einen Spitz haben“, so daß kaum zu obigem **κ(α)ρ-* „Wein“ mit *ρ*-Präfix, anderseits gehört -θωραξ wohl zu θώρηξ · οἰνοποσία . . . l. c. φ 1018, nur -χάλιξ vielleicht zu χάλις „Wein“. Die Etymologie von *θωρ- ist unklar, kaum zu weiter unten behandelten Wz. θn > *x'[n]* > *ll*.

Ebenso gehört ἀμυνστις · τὴν ἀπνευστὴν καὶ ἀθρόαν πόσιν Τίμαρχός φησιν οὖτως λέγεσθαι Hesychius-Schmidt a 3877, ἀμυνστήν · τὴν συνεχῆ πόσιν l. c. 3875 eher zu griech. μύω „se fermer, être clos“ als zu vlat. *vinum mustum* „Most“ — daraus *mustus* „jung, frisch, neu“ wie oben *merus* aus *merum* —, das auf alr. **pm̄ōn-θ* > **mūst's-* > **must* (ū < ó > ū > ā) **mats-* „Wein“ in kar. *Máσ(σ)αρις* „Dionysos“ (Lagarde Gesam. Abh. 268 mit Belegen) zurückgehen kann.

Eher dagegen hieher σάναπτιν · τὴν οἰνιώτην. Σκύθαι Hesychius-Schmidt σ 158 — adnot.: σανάπαι · οἱ μέθυσαι λέγοται παραθραξὶν ἢ διαλέκτῳ χρῶνται καὶ Ἀμαζόνες; cf. auch Tomaschek SbAkW

Wien ph. 130, 19 —, das samt viran. *šana-¹ „Wein“ in osset. etc. san Tomaschek l. c. auf ein mediterranes *tšen oder *šen < alr. *čen bzw. *x'en < *X^u/x^uen (< *f/x^uen mit Palatalisation vor e) hinweist. Dazu f/x^u > ɔ^u > ɔ^u > z in alr. *x^učn > ill.-thr. *čei- „Wein“ in ζειποίτης „έπερχότης, περιχότης“ — n > 0 über [n], Nasalierung ~ > /-/ oder über n > , > ' > 0; überdies kann *čei- auf *žej- < *x^uži zurückgehen — und mit p > 0 über p > b > b > 0 oder f/f > x^u/ɔ^u > vlat. ne-pōt- „Verschwender, Schwelger“, dessen *ne- „Wein“ aus alr. *pn̥. Mehr darüber IT 108, 136.

E) Außerhalb des Vorgriech. cf. zu alr. *pn̥ > f[n] > p̥ „Wein“:

a) Illyro-Thrakisch (Dakisch) und Vorskythisch:

ill. *-pu/ela *-bu/oila „*ἄμπελος“ aus alr. *pō/čl bzw. *pō/čl in dinu-pula κινού-βοιλα etc. „ἄμπελος λευκή“ IT 105.

ill. *πρ- „*άμπελος“ in πριαδήλα πριάδιλα „άμπελος μέλαινα“ aus alr. *p̥l; cf. IT 105.

ill. *πε- in πετροίνα id. aus alr. *pōn; cf. IT 105.

ill. γάρος „Wein“ aus alr. *č[u]on; č[u] < Č[u] < ɔ^u < x^u < f.

ill. ζειλά „Wein“ mit vor (e)i palatalisiertem ɔ^u aus x^u < f.

iran.-skyth. *šan- „Wein“ aus alr. *x^uón, worüber oben. Ob hieher pers. σανάζρα „έκπωμα“ Lagarde Ges. Abh. 72, 215 als „Weinbecher“ gehört, kann ich nicht entscheiden.

b) Hieher stelle ich auch die valb. und vbsl. Reflexe der alr. Wz. *pn̥ „Wein“:

alb. ru-š „Traube“ aus alr. *p̥lō; p > 0 über p > b > b > 0 oder wegen des folgenden Wortes über f/x^u > x^u > ɔ^u > Č[u] > G > g > 0.

slav. gro-zd/n̥ „Traube“ aus alr. *č[u]lō; č[u] < Č[u] < ɔ^u < x^u < f.

slav. lo-za „Weinrebe“ aus alr. *p̥l oder, wenn l- aus bsl. *wl-, dann aus *wl- < alr. *f̥l; dazu (wohl mit sekundärer Bedeutung) lit. lazda „Stock, Stab, Hasel“. vbsl. Grundform lautet *wla-z-dā aus *wla-s-dā < alr. *p̥l-θ-θ̥, daneben *wla-z-zā > slav. loza; zum Kompositionsfugengenetivformanten -s- cf. oben gro-z-dn̥, wo auch über das zweite Kompositionselement *θ/θ̥ > *d/zā die Rede ist; u zd > zz in lazda : loza infolge vbsl. -θ-θ̥- > sd > zd neben -θ-θ̥- > z > zz (wenn vbsl. -z-z- < -z-d- < -z-d^c-, so aus alr. θ-θ̥- > -s-d^c-)

¹ viran. *šana- „Wein“ kann aber auch auf dem „Hanfrausch“ beruhen, so daß es mit vai. šana- „Hanf“ (š < k < x < K > xx > kk) slav. konoplja „Hanf“ etc. IT 79, 92 zusammenhängt.

cf. die Zusammenstellungen IT 113, wodurch die sonst schwer deutbare Differenz *zd* ↔ *z¹* erklärt wäre. Wenn unsere Vermutung richtig ist, müßte „Weinrebe“ die ursprünglichere Bedeutung sein, woraus in den nördlicheren Zonen des Bsl., wo die Weinrebe nicht gedeiht, „Weide, Rute, Hasel, Stock“ entstand, was übrigens auch ohne diese Beschränkung geschehen müßte, wenn Jokl Lingu.-kulturh. Untersuch. 203 ff. mit Recht alb. *l'θ-í* „Haselstaude“ mit lit. *lazdà* vergleicht. Anderseits stellt man lit. *lazdà* zu arm. *last* „Floß“ l. c., dessen angenommene Urbedeutung „Baumstamm“ aber in dem Falle, daß „Hasel“ der Ausgangspunkt ist, wohl durch *„aus Ruten geflochtes Fahrzeug“ (worüber Schrader Reallex. 716 vgl.) zu ersetzen wäre; varm. *last* jedoch eher aus alr. dial. **last-* mit *st* < *s's* < *θ* neben **laθ^c* > **latt^c* in germ. **läbb-* „Latte“ (woraus infolge germ. *bb* > *tt* : **latt-* >ndl. *lat*) und in germ. **labbb-* > **laðð-* nach Verners Gesetz (in mengl. *lappe*, ahd. *latta*) IT 121.

alb. *arð-í hardí* „Weinstock“ ist mit -í-Suffix aus **arð-* abgeleitet; **ar-ð-* < **ar-d-*, woneben mit *ρ* ↔ *o* > *a* ↔ *o* und *θ* ↔ *θ^c* > *d* ↔ *tt^c* varm. *ort^c* „Rebe“. **a/or-* aus alr. **pθ/oθ* „Wein“; **-da^x* ↔ **-tt^ca^x* wohl mit alr. *n* > *O* über [n], ~ > [~] > *O* oder *n* ↔ *a* > *ₙ* > , > ' zu alr. Wz. **θn* über **-θ/θ^cθ^{xn}*.

alb. **well-* „Wein, Traube“ (> *vjel'* „halte Weinlese“, *vil'e* „Trauben“) < **well-* oder **weln-* vielleicht aus alr. **jθn*; idg. Etymologie bei G. Meyer s. v.²

Aus dem italo-romanischen Sprachgebiete cf. zu alr. Wz. **pn* „Wein“:

a) Italisch:

lat. *vīnum* < **woinom* < alr. **jθn*.

lat. *lābrusca* „wilde Weinrebe“ aus redupliziertem **wlā-br-* oder **lā-br-*; alr. Grundform **pθ-pθ* bzw. **pθθ-pθ*.

lat. *Amīneus* „Gegend Italiens, wo der Wein vorzüglich gedieh“ < alr. **p-θ-pθn*.

lat. *Falernum* < **fal-*. „Wein“ < alr. **p^c/fθn*; cf. *gαλι-* „Wein“ etc. A 302.

¹ *z* < *zz* < *s-z* < *θ-θ*, wozu eventuell *θ-θ* > *s-s* > alb. *ss* > *š* in obigem *ru-š* cf.

² alb. *veš* „Traube“ wird von Jokl Lingu.-kulturh. Unters. 213 ff. wohl mit Recht zu lit. *vaīsius* „Frucht“ gestellt, so daß ein valb.-illyr. **wai[n]a^x-ssa^{x[n]}* aus alr. **jθ[n]a^x-θ-θa^{xn}* über alb. **vē[ε]s[šε]* zwar möglich, aber nicht notwendig ist.

lat. *ra-cēmus* „Traube(nkamm)“ mit **ra-* aus **wra-* oder **ra-* < alr. **ρω* bzw. **ρλω*, auch **ra-* < **grω* (cf. slav. *gro-zdъ* und κιρκασμα· τοὺς βότρωνας Hesych.) ist möglich; -*cēmus* entweder mit *γω* > *εω* *ō* zu vgriech. -*χουμα* in ἄγγεράκοντος „σταφυλίν“ oder aus *-*casmo-*, cf. vgriech. κιρκασμα „τοὺς βότρωνας“.

lat. *merum* „unvermischter Wein“ aus alr. **ρόν*.

lat. *mustum*¹ „Weinmost“ < alr. **ρόν-θ*.

lat. *cau-pōn-* „Schenkwirt“ < alr. **kō-pōn*, worüber oben.

lat. *lōra lōrea* „Tresterwein“ vermutlich mit *o* > *ø* > *ō* > *ā* zu bigem *(*w*)*las-d/z-* in vlit. *lazdā* vslav. *loza*; ital. Grundform **wlōsā* : **ρō-θ-θō* mit alr. *θθ* > *ss* und *ōs's* > *ō's*.

b) Vielleicht gehören hieher auch folgende vorromanische (= liguro-iberische) Ausdrücke für „Wein, Weinrebe etc.“:

vrom. **pělūccāre* „abbeeren“ aus **pōl* (cf. vgriech. πηλός, ι-πελός etc. weiter oben) in ital. *piluccare* „abbeeren, abrinden“, agad. *plüker* „mit den Fingerspitzen fassen“, afrz. *peluchier*, npikard. *luké* id., prov. *pelugar* „pflücken“, katal. *pellucar* „abzupfen“, triest. *čipular* „Trauben abbeeren“ REW 6506 — die Urbedeutung von *čelūccus* müßte „*Traube, Weinbeere“ sein, woraus **pělūccāre* „*ent-auben, abbeeren“ wie *pilus* „Haar“ > *pilāre* „enthaaren“; für nicht-t. Ursprung spricht wohl auch geminiertes *-cc-* im *-ūcc*-Suffix, das vermutlich aus "K entstanden und in *-n-* „Genetivformant“ + *k* „Formant“ zu analysieren ist.

vrom. **acrestis* „nicht zur Reife gelangte Traube“ REW 112 heint Kontamination eines vorrom., dem vsl. *grozdr* entsprechenden Reflexes mit *acer* und *agrestis* zu sein.

vrom. **b/ve*l-ort-* „*Weinrebe“ (wenn in span. *vilorto* „gemeine Wildrebe“, aspan. *velorta* „Weide“ etc. REW 7266 erhalten) könnte s über. **bal-* (cf. iber. *balisca vitis*) + *retortus* kontaminiert sein; ob *-*ort-* mehr als nur zufälliger Anklang an das oben behandelte rm. *ortē* „Rebe“ und an das unten zur Sprache kommende bask. *dao* „Wein“ vorliegt, so daß iber. *b/ve*l-ort-* gewissermaßen = repliz. alr. **ρω-ρολ-θ* wäre, wage ich nicht zu entscheiden. Dazu ohl auch valb. **well-* „Wein“, worüber oben.

¹ Dazu kaum mit *ī* < *ρ μισ-κελ(λ)ος* εὐτελής καὶ μέλας οἶνος esychius-Schmidt # 1460 (: κελαῖνος „schwarz“?) — der adnot. c. an lat. *miscella* quam vocant nigram (uvam) erinnert —, da er zu lat. *misceo*.

Ibero-baskische Reflexe der alr. Wz. *pn „Wein“:
iber. *balisca* *vitis* < *_po_λ.

bask. *aiken* > *aien* „sarment, tige ligneuse; viorne, vigne sauvage, les branches de la vigne, cep“ Azkue, v. Eys s. v. (cf. auch Azkue s. v. *lai*) vermutlich aus redupliziertem *_po_r̄-f/x^ūōn über *a-i-xēn oder aus *_po_l-f/x^ūōn über *aj-xēn; weniger wahrscheinlich steckt in *ai-* das aus *a-* und *i-* kombinierte Präfix *ai-* — *ai*-Präfix könnte auch die *_o,̄ō ∞ ō-Stufe des ō-Präfixes fortsetzen; etwaige Beispiele für *ai-* im Bask. in BA § 642, 419 —, am ehesten jedoch* [']ai- mit ' <, ∞ l-Stufenwechsel zu bask. *lai* „branche de vigne“¹.

Der erstradikale Labial der Wz. *pn ∞ f/[n] ∞ _pλ „Wein“, der in *ai-hen* über f > x^u zu h wurde, ist noch in dem nasalierten *z* > m des bask. *mahats* *maats* > *mats*² „raisin“ erhalten; alr. Grundform lautet *_po[n]ō-z^c mit z^c > štš > št ts — h ist wohl bask. dial. Einschub für den „leisen Einsatz“ < [n] oder aus x < l^c < n^c, so daß die Grundform *_po_n^cō-z^c lauten würde.

Geschwunden ist der erstradikale Labial p über _p > b > _b > 0, weiter über _f > w > _w > 0 bzw. über f/_f > x^u/x_u > x^u/z^u > _c > 0 oder über x^u/z^u > X^[u]/Z^[u] > K/G > _g > 0 — bei l- kann der Schwund auch über bask. *hl- > l- aus *x^ul- stattgefunden haben — in:

ai- in obigem *ai-hen*, wenn aus *_po_l < *_po_λ bzw. aus *_po_r̄ < *_po_λ̄ und nicht mit /ʃ/ <, ∞ l zu folgendem Worte.

¹ *ai-* in bask. *aiken* erinnert an *ai-* (o ∞ o) *oi-* in varm. *aig* < *ai-wijā „Weinstock“, vlat. *ūva* < *oiwā „Beere, Traube“, derer *w* < _f den erstradikalalen Labial der Wz. *pn fortsetzen kann; ob lat. *ūva* aus *oiwa/jjā kontrahiert und infolge alr. a ∞ i < o ∞ ō mit varm. *aiwijā zunächst vergleichbar ist, oder ob *wā in vlat. *oi-wā < alr. *jōn und -ijā in *ai-wijā idg. ijo-Weiterbildung ist, läßt sich nicht entscheiden. Im ersten Fall j aus i < _λ < λ ∞ n und so *ai-wijā nächst verwandt mit ägypt. *j-/w/r „Wein“, worüber unten.

² Ist bask. *mos-kor* „ivrogne“ genuin oder roman. Lehnwort? Auch bei bask. *embor ampor* id. kann ich nicht entscheiden, ob Erb- oder Lehnwort, in letztem Falle zu REW 1411? bask. *hord* „ivre“ aus *f/x^uo_λ „Wein“ wie valb. (h)arði „Weinstock“? bask. dial. *beruin* „vendange“ erinnert (wenn aus *welunn mit iber. > iberorom. nn > n̄) an valb. *vjel'* < *wel[u]n „halte Weinlese“ aus alr. *jō.λōN > *welun(n)-; trotzdem ist das bask. Wort wohl aus dem Roman entlehnt.

la i „branche de vigne, sarment“ aus alr. $*\rho_{\lambda}o_l > \rho_{\lambda}\rho_n$ oder aus $\rho_{\lambda}\rho_{\hat{o}} < *\rho_{\lambda}\rho_{\lambda}\hat{o}$; ob *l* aus *θ*- in der Lenisstufe oder aus *n*-Formanten in derselben Stufe — im ersten Falle wäre Grundform $*pn-\vartheta$ „Femin.“, in zweiten dagegen $*pn-n$ „Genet.“ —, lässt sich nicht entscheiden.

**arda(n)o-* in *ardao* > *ardo*, **ard[a]no* > *arno* „vin“, *ardan-za* „vigne“: **ar-* < *ρολ*, zu *-*dān-* aus **θōn* neben *-*da'* in -*dao* (aus alr. *θōr*, < **θōn*) cf. unten.

Außeraleurop. Vertreter der Wz. $*pn \in f[n] \in p\lambda$ „Wein“:
Vorderasien:

a) lyd. $\mu\omega\lambda\alpha\xi$ „*oīros*“ < alr. $*\tilde{\rho}\bar{o}\lambda$.

van. *me-i-e-si* „Wein“ = **mēs-* oder **me-es-* aus alr. $*\tilde{\rho}\bar{\rho}'-\vartheta$ (cf. mit *ρ* > *ē* > *ā* unten kar. *Māσ(σ)αρις* „Weingott“) oder aus alr. $\tilde{\rho}[n]\bar{\rho}-\vartheta$ (cf. oben bask. *mahats*)¹.

b) Aus dem Sumerischen gehört hieher:

geštin „Weinstock, Wein“ — Delitzsch Sumer. Glos. s. v. steht darin *geštin* „Baum-Leben“; dies ist aber wohl nur Volksymologie — entweder aus ursumer. **g^uenštin* (*g^u* wird durch sumer. *ia* [= „Emesal“, das auch als Volkssprache gegenüber der archaischen Schriftsprache aufgefaßt wird] **mu-tin* > assyr. *mutinnu* „Wein“ gewährleistet) mit *n* > *θ* wie z. B. **anšu* > *eššu* „Kornähre“ etc. SA 348, oder, wenn *r* > *θ* vorliegt wie z. B. *garaš* > *ka-áš* „Entscheidung“ etc. SA 343, eher aus ursumer. **g^uerštin*; beides ist alr. Kompositum **g^uón/λ-θ^c-θōn*.

¹ Die hier einzureihenden, mir nur aus Erckert zugänglichen iukasischen Entsprechungen für „Wein(stock)“ bleiben besser weg, in deren Analyse wegen der noch zu wenig erforschten kauk. Sprachschichte höchst problematisch ist. So fühlt man sich versucht, wa **balin* „Wein“ aus alr. **ρ/θn* in min. *binexi* „Weinstock“, u. *venaxi* id., **wan-z-* > did. *anso* sva. *vaz* id. zu suchen und iran mit *z* > *m* var. *miziti* „Wein“ kai. *musti* anzuschließen, soweit nicht Lehnwörter vorliegen. sva. *qkhārdan* „Weinstock“ erinnert, wenn nicht erst kauk. dial. Zusammensetzung bzw. Erweiterung, an is oben behandelte vslav. *gro-z-dz[n]* und könnte alr. **θ[al]cθn-θōn* rsetzen, dessen zweites Glied vielleicht auch in čec. *teling* „Weinstock“ (< **θōr*), udi. *tullaj dčap* id., bud. *ta-ang* id. (dazu lak. *tuttū*) erlebt und mit *sumer. > assyr. *tillatu* „Weinrebe“ (worüber ten) identisch ist. kar. *žana* „Wein“, did. *ša* ist entweder kauk. Flex der alr. Quelle des viran. **šana-* „Wein“ oder aber aus dem in. entlehnt.

Der Labiovelar g^u in sumer. *geštin*, *sumer. > assyr. *mutinnu* aus alr. \mathcal{O}^u — das auf fortiertes $\sigma^u < x^u < x^u < f(\infty p)$ zurückgeht — infolge des Zusammenfalles des aus \mathcal{O}^u entspirantisierten G^u mit \mathcal{T} , das laut der Stufenwechsellaутtabelle durch $G/z > gg(> k)/gw$ reflektiert wird. Zu $\mathcal{O}^{[u]} > G$ cf. sumer. *kurun* = assyr. (Lehnwort) *kurunnu*, *šikari*, *sibu*, *karanu* (Wein), *da-mu* (Rotwein?), das vermutlich aus redupliziertem **kur-un* entstanden ist. Ob *-un in *kur-un* schon alr. Schwund des erstradikalnen Labials über $p > \emptyset$ aufweist oder ob *-un auf ursumer. * $x^u un$ mit regelrechtem sumer. Schwund des x^u zurückgeht, kann ich nicht entscheiden. Zu *kurun* mit alr.-sumer. Stufenwechsel $\ddot{u} \approx \bar{a} < \acute{o} \approx \varrho$ sumer. **karan*, erhalten im assyr. Lehnwort *karānu* „Wein(rebe), Weinstock“, wozu sowie über sumer. *kurun* > assyr. *kurunnu* Delitzsch Sumer. Glos. 281 und Muss-Arnolt Ass.-engl.-deutsch. Hwb. 438 ff. vgl., wo *kurunnu* durch „Sesamwein“ wiedergegeben wird. Das in sumer. *kur-un* angenommene ursumer. * $x^u/x_u un$ > sumer. *[x]un **g^cun* ist wohl erhalten in *sumer. > assyr. *hunn-atu* „Wein?, Traube?“ Muss-Arnolt l. c. 327. Weiter hieher wohl sumer. **a-[x]/ɔar* > assyr. *aħar-tinnu* (-tin- wie *geš-tin*) „eine dem Weinstock zu vergleichende Pflanze (= sumer. *geštin gir-ra*)“ Delitzsch Sumer. Glos. 96, Muss-Arnolt l. c. 31; sumer. **ɔar* wohl aus ursumer. **a[n]-ɔ^uar* mit *n/l*-Schwund wie oben in *geštin*, so daß sumer. *geštin* mit vslav. *grozdъ* < **gra-z-dun* und assyr. *aħar-* mit vgriech. *ἄγρος*, worüber oben, zu vergleichen ist.

Wegen der unsicheren Bedeutung ist die Hiehergehörigkeit des *sumer. > assyr. *bil(?)-lum* „eine Weinsorte?; TIN-BIL“ neben *bil-tu* „?“ Muss-Arnolt Ass.-engl.-deutsch. Hwb. 160, 170 zweifelhaft, daher auch die Zurückführung von **bil-* auf alr. * $\rho\hat{\omega}_i$ „Wein“ unsicher. Sicher dagegen ist sumer. Ursprungs assyr. *mutinnu* „Wein“, das auf sumer. dial. **mu-tin* zurückgeht; dieses steht neben *geš-tin* wie z. B. *mu* neben *giš*; *m* neben *g* setzt wohl ursumer. *g^u* aus alr. \mathcal{O}^u fort, indem aus $f > x^u > x^u > \sigma^u$ entstandenes \mathcal{O}^u zu $\mathcal{T} = \mathcal{T} > G/g^u$ verschoben wurde, worüber oben — zu sumer. *g-/m-* aus Labiovelar cf. BA § 229-230, SA 356.

Die bisher erörterten assyr. Reflexe der alr. $\sqrt{pn} \propto f[n] \propto \rho^1$ „Wein“ wurden von den semitischen Assyern erst nach ihrer Verbindung mit den Sumerern von diesen übernommen; daneben gibt es im Assyr. auch alr. > ursemit. Lehnwörter der $\sqrt{pn} \propto f[n] \propto \rho^1$ „Wein“, die jedoch, soweit sie ursprünglich nur bei Nordsemiten einheimisch waren und von da zu Südsemiten gewandert sind, eher

als Relikte der mit den eingewanderten Nordsemiten amalgamierten alr. Urbevölkerung anzusehen sind:

vsem. *wain-u „Wein“ > assyr. īnu etc. aus alr. *yōn.

vsem. *karm(-at)-u „Weinstock, Weingarten“ **Geseniuss**¹⁶ 363 aus alr. *Gor- mit k < gg < G < G^[u] < ḫ^u < ḥ^u < x^u < f.

Wenn unsere Annahme, daß auch das Hamitische zum Alandoischen gehört (wobei aber eine schon vorgeschichtliche Beeinflussung des Hamitischen durch das Semitische nicht ausgeschlossen ist), zu Recht besteht, so kommen nach Südeuropa und Vorderasien noch nordafrikanische Reflexe der alr. Wz. *pn ∞ f[n] ∞ p^u „Wein“ zur Sprache:

c) Ägyptisch-Koptisch:

kopt. *vag̩qi vəx̩qi „ȝώς“ Spiegelberg* Kopt. Hwb. 78 erinnert an vgriech. *ἄμπελος*, so daß alr. Grundform *pn-p^u lauten könnte, aber die Bedeutung „Getreidekorn“ scheint die ursprünglichere zu sein, da an den Zusammenfall eines ägypt. *nprj* „Getreide“ mit *nprj „Wein“ kaum gedacht werden kann.

ägypt. *j-wr „Wein“ aus alr. *l-^{sr} mit j ∞ l-Präfix vermute ich
ägypt. *jr mit ägypt. oder schon alr. w > w > Ø wie z. B. in
ιt ∞ r/w t BA § 222 — *jr (r ∞ , > ') *j ist erhalten in:

ägypt. jr-p kopt. ηρπ ηλπ ερτ- „Wein“ (daraus vielleicht entlehnt von έρπις „Wein bei Ägyptiern“); -p ist alr. Kollektivformant und kehrt p > m des unten behandelten ägypt. k'-m wieder. Hierher auch -p kopt. ϲλαπ „Weintraube“. -p kaum aus *pn „Wein“!

ägypt. *j'-rr (mit alr.-ägypt. , > ') > j'rr-t, kopt. αλολι ελοολε „Weinstock, Weintraube“; ll in *j'-rr entspricht wohl „-stock, -traube“ und ist kaum Suffix, eher alr. Wz. *θn ∞ λλ „Kern, Beere, Traube“, drüber unten.

Daneben mit Velar aus Labial über f/x^u > f/x^u > ḥ^u > ḫ^u > gg/k:

ägypt. k'm (mit alr.-ägypt. ' < ,), kopt. ϲωμ „Weingarten, Garten, Landstück“ ist bis auf den Vokal *ū > ḥ und r > , > ' mit vsem. armu „Weingarten“ identisch; ū ∞ a in urägypt. *kū,m- gegenüber vsem. *karm- aus alr. ó ∞ ḥ, wenn vsem. *karmu nicht aus *kaurm-u bestanden ist, wozu Brockelmann Vgl. Gram. sem. Spr. 1, 63 cf., daß nur alr. ó ∞ ḥ > ū ∞ au vorläge.

kopt. ϲλαπ „Weintraube“ Spiegelberg l. c. 287 aus ägypt. -p gehört zu vorigem Worte, aber mit ' < , ∞ l- und m < ḫ ∞ p- Lautwechsel.

$\tilde{p} > m$ liegt vielleicht vor in ägypt. **s-mh* > kopt. *σμαχ* „*βότροψ*“ aus alr. **θ-~n* mit *θ* > *s* des alr. Präfixes *θ* und mit *n* > *l* > *x* der aus *n* lenierten Liquida *n*; cf. dazu *l* > *x* > *X* > *K* > *kk* in vlat. nicht *θ*-präfigiertem *bacca* sowie die Geminataaspirata des vgriech. *Bάκχος*, worüber oben. Zweifelhaft, da die Bedeutung „Zweig“ des ägypt. *smh(w)* Spiegelberg l. c. 118 zur Vorsicht rät.

Die obigen, für das vorderasiatische und nordafrikanische Material bei weitem nicht erschöpfenden Ausführungen haben versucht zu zeigen, daß den Begriffen „Wein, Weinbeere, Traube, Most“ alr. Wz. **pn* > *f[n]* > *p* zugrunde liegen kann. Daneben finden wir als zweites Kompositionsglied noch ein Element Interdental + Nasal z. B. in vslav. *grozdъ* < **gra-s-dun* oder in sumer. *ge-š-tin*, das an das Vorderglied entweder mit Hilfe des Kompositionsfugengenetivformanten *θ* — wie z. B. in den erwähnten Beispielen —, aber auch direkt z. B. in bask. *ar-dan-* angefügt wird. Es ist unwahrscheinlich, daß in *θn* dieser Beispiele nur Suffixerweiterungen vorliegen, eher vermute ich darin den alr. Reflex der Wz. **θn*, deren Bedeutung unklar ist, wohl aber einem der Begriffe „Traube, Beere, Rebe, Most“ der Zusammensetzungen „Weintraube, Weinbeere, Weinrebe, Weinmost“ entsprochen haben kann, wobei die Wz. **pn* > *f[n]* > *p* ursprünglich nur dem Begriffe „Wein“ eignete.

Dieses **θn* ergab infolge des Stufenwechsels *θn* > *x'[n]* > *nn*; Fortis *θ* > *T* > *tt*, *θ* > *s*, *θ* > *t*, *θ* > *d*, *θ* > *S* > *s's*, *θ* > *δ* > *z*; Lenis *n* > *l/r*, *n* > *l/r* > *j'*; *n* > *θ* über *[n]*, *n* > *'*, *a'n* > *āx* > *āx*. Die Bedeutung der Wz. **θn* war entweder „Pflanze“, so daß z. B. sumer. *ge[n]-š-tin* „Weinstock > Wein“ ursprünglich „Wein- gehörend -Pflanze“ bedeutet haben kann, oder „Kern > Beere > Traube“, dann z. B. vslav. *gro-z-dъ[n]* „Traube“ aus „Wein- gehörend -Beere“. Überdies bedeutet **θn* auch ohne **pn* „Wein“, sei es infolge der Eklipse des Begriffes „Wein“, sei es, daß neben alr. **pn* „Wein“ tatsächlich alr. **θn* „Weinrebe“ bestanden hat, worüber ausführlich im Folgenden:

a) *θ* > *tt*, *θ* > *t*:

sumer. *-*tin*: *ge-š-tin* „Weinstock, Wein“ < alr. **θ̄n*; dasselbe -*tin* in *sumer. > assyr. *mu-tinnu* „Wein“, *aḥar-tinnu* „eine dem Weinstock zu vergleichende Pflanze“.

etrusk. *ւրաւսեν*¹ · *ւրաւսեն*. *Tv̄b̄nvol* Hesychius-Schmidt a 7998 mit *-*tai-* aus alr. **θ̄l* infolge *n* > *l* > *j* oder aus alr. **θ̄l*,

¹ vgr. *θύρσος* „der in einen Fichtenzapfen auslaufende, mit Epheu u. Weinlaub umwundene Stab des Bacchus“ vielleicht hieher.

nit „> >, > 0. α - ist schwierig: entweder aus alr. ϑ -Präfix über $*\rho$ -, oder aber steht α - für $*\rho\eta n$ „Wein“ mit Schwund des zweitradikalalen Nasals über [n], 'Nasalisation $an \rightarrow \tilde{a}n \rightarrow \tilde{a} \rightarrow \bar{a}$ oder über , > ', so laß alr. Grundform $*\rho\eta n-\theta\eta l-\vartheta$ lautet und mit bask. *ardan-za vigne*“ < alr. $*\rho\eta l-\theta\eta n-\vartheta$ engverwandt ist; $\vartheta \rightarrow s$ in $\alpha\tau\alpha i\sigma\sigma\eta r ar-dan-a$ beruht auf alr. Formanten ϑ .

vlat. *atrus-ca* „Weintraubenart“ A 302.

vgriech. $\beta\acute{\alpha}-\tau\vartheta v\varsigma$ „Traube“ aus alr. $*\rho\eta n-\theta\eta l$.

b) $\Theta^c > tt^c$:

varm. *ort^c* „Rebe“ aus alr. $*\rho\eta l-\Theta^c o^x n$; alr. *n*-Schwund über [n], > , > ' oder $a^x n \rightarrow \tilde{a}^x \rightarrow \bar{a}^x$; in den alr. > idg. Wörtern konnte das chluß-*n* auch mit der Neutral- und Akkusativendung idg. dial. $\tau < -m$ identifiziert und so analogisch zum Neutrum als Bezeichnung er Frucht und zum Akkusativ ein Maskulinum-Femininum *-os* *-ā* ls Bezeichnung des Baumes bzw. ein Nominativ auf *-os* gebildet erden.

c) $\vartheta > d$:

bask. *ar-dan-¹* in *ardan-za* „vigne“, **ar-dn-* > *arno* „vin“ neben eschwundenem Nasal in *ardao* id.; alr. Grundform $*\rho\eta l-\theta\eta n/n$.

$\delta\alpha\lambda\alpha\cdot\mu\pi\tau\epsilon\lambda\sigma$ Hesychius-Schmidt δ 146 aus $*\rho\eta l$.

vslav. $*gra-s-dun > grozdr$ „Traube“ neben $*gra-s-dn-$ in *ozn* id., alr. Grundform $*\rho[\eta]l\vartheta-\vartheta(\bar{o})n > *gra-s-d(u)n$; *-s-* < *-θ-* Kompositionsfugengenetivformant“ wie *š* aus ϑ^c in sumer. *ge-š-tin*. r. $*\theta\bar{o}^n$ vermutlich auch in vlit. *la-z-dà* „Hasel“ < **wlasdā* < $\eta\vartheta-\vartheta-\theta\bar{o}^n$ „Weinrebe“, woneben *-θ-θ-* > *-s-θ-* > *-s-z-* in vslav. *loza* Weinrebe“ aus **wla-s-zā[n]*.

d) $*sta^x(n)$ in folgenden Beispielen kann zweifacher Herkunft in: *-sta^x(n)* < alr. $*-\vartheta + \Theta a^x(n)$, also ϑ „Kompositionsfugengenetivformant“ + $*\Theta a^x(n)$, oder < alr. $*\vartheta a^x(n)$ ohne ϑ -Formanten, woraus ifolge $\underline{\vartheta} > s's > st, ts$ *-sta^x(n)*; überdies kann in *-st-* auch nur Stufe des ϑ -Formanten vorliegen:

enn ursprünglich „*Weinstock“ bedeutend, was bei diesem Attribut es Weingottes Bacchus-Dionysus nicht unmöglich ist; Grdf. $*\Theta^c \eta l$.

¹ Dazu $*\theta\eta n > -dan-$ in vgriech. $\mu\varepsilon\lambda\alpha\nu\delta\acute{\alpha}\nu\epsilon\omega\varsigma\cdot\mu\pi\tau\epsilon\lambda\sigma\epsilon\bar{\iota}\delta\sigma$ Hesychius-Schmidt μ 648, wenn aus $*\lambda\eta-\delta\alpha\eta- < *\rho\eta n-\theta\eta n$ gebildet ie $\mu\lambda\cdot\mu\pi\tau\epsilon\lambda\sigma$ l. c. μ 640? l. c. δ 146 adnot. wird $\xi\delta\acute{\alpha}\nu\eta\cdot\epsilon\bar{\iota}\delta\sigma$ $\mu\pi\tau\epsilon\lambda\sigma$ herangezogen. Cf. jedoch auch $\mu\varepsilon\lambda\iota\nu\epsilon\omega\varsigma\cdot\epsilon\bar{\iota}\delta\sigma\cdot\mu\pi\tau\epsilon\lambda\sigma$ Hesych. s. v.

vgriech. $\sigma\tau\varepsilon\mu-\varphi\nu\lambda\alpha$ „ausgepreßte Weintrauben“ < * $\vartheta\acute{\eta}$ -p^cόλ; daraus mit ⁿ-Schwund $\sigma\tau\alpha-\varphi\nu\lambda\acute{\eta}$ „Traube“?

vgriech. $\dot{\alpha}-\pi\alpha-\varphi o\acute{v}\lambda i-\sigma\tau o\varrho$ „ $\sigma\tau\alpha\varphi\nu\lambda\acute{\eta}\nu\sigma$ “ aus alr. redupl. * ϱ -p^cόη-p^cόλ.

vrom. **a-crestis* „unreife Traube“, gebildet wie vslav. *grozdv*; *a-* aus alr. Präfix *ρ-* oder mit ⁿ ∞ *n* zu vgriech. *ἄγγορα* „ $\sigma\tau\alpha\varphi\nu\lambda\acute{\eta}$ “.

e) Da alr. ϑ neben *st* auch *ts* > *ss* ergibt, anderseits alr. -θ-Kompositionsfugengenetivformant zu -s- wird und mit ϑ > *s* der Wz. * $\vartheta n \infty \lambda\lambda$ zu -ss- zusammenfließt, so können auch die -ss-Formen ebenso gebildet sein wie die obigen *st*-Reflexe:

valb. *ruš* „Traube“ hat **ru* < alr. **pλό* oder **gλό*; alr. Grundform **pλό-θ-θa^{xn}* > **ru-s-sa^x*, wenn -s- (aus uralb. *ss* oder *tš*) wegen vslav. *gro-z-dv[n]* wohl auf alr. *ss* aus ϑ > *s* „Kompositionsfugengenetivformant“ + ϑ > *s* der Wz. * $\vartheta n \infty \lambda\lambda$ zurückzuführen ist, so daß eingangs angenommene Lenition des ϑ der Wz. $\vartheta n \infty \lambda\lambda$ zu *λ* > *λ* > \sim > *j*, daher *ruš* aus **rusj-*, überflüssig ist. Ebenso kann der Nasal der Wz. * $\vartheta n \infty \lambda\lambda$ schon vbsl.-alb. geschwunden sein, so daß alb. *ruš* nicht analogisch für **rušε* < **ru-s-ja^{xn}* zu stehen braucht.

Weitere -ss-Formen, worin aber auch nur ϑ -Stufe des ϑ -Formanten (ohne folgendes Kompositionsglied * ϑn) stecken kann, wären etwa folgende:

vgriech. $\beta\lambda\acute{\eta}\sigma\sigma\alpha$ „ $\beta\acute{\omega}\tau\varrho\nu\nu$ ήμίπειρον“, $\beta\alpha i\epsilon\sigma\sigma\alpha$ „ $\beta\acute{\omega}\tau\varrho\nu\varsigma$ “; daneben mit *k^(c)*-Erweiterung $\delta\varrho\varepsilon-\sigma-\chi\acute{\alpha}\varsigma$ „ $\tau\bar{o}$ σὸν τοῖς βύτρονσιν ἀφαιρεθὲν κλῆμα“ etc., worüber oben ausführlich. Für *ss* < ϑ dieser Formen spricht die ϑ > *t(t)*-Stufe in vgriech. $\mu\alpha-\mu\alpha-\tau-i\delta\epsilon\varsigma$ „ $\acute{\alpha}\nu\alpha\delta\epsilon\nu\delta\varrho\acute{\alpha}\delta\epsilon\varsigma$ “ etc., wobei spirantisiertes ϑ > *x'* in ägypt. *Fnh-w* „*Weinlieferer, Phönizier“ BA § 116.

Hieher auch -ss- in *Δι-όνυμος* „Weingott“, worüber unten.

Die Bedeutung der oben behandelten Wz. * $\vartheta n \infty \lambda\lambda$ war wahrscheinlich „Pflanze > Rebe“, so daß **pn(-θ)-θn* die „Weinrebe“ (gegenüber **pn(-θ)* „Wein“) bedeutet haben kann, in welchem Falle man an den illyr.-dak. Pflanzennamenformanten **θολ* — **θολ* ist regelrechte Stufenwechselform der $\gamma\vartheta n$ nach dem betonten Endvokal des Vordergliedes — denken könnte; dazu vgl. *-*θ^(c)ολ* > *-*t^(c)ελ* > - $\vartheta(\varepsilon)\lambda\lambda$ -*tela*, **θ^(c)ολ* > **d^(c)(a)īl* > -*διλα* -*zila*, daneben mit ⁿ > *O* -*da* < **θοⁿ*, weiter mit ϑ > *s*-Infix *- ϑ -*θολ* > -*σ-το-α*, *- ϑ -*θn* oder *- ϑ -*θn* > -*s(s)-* neben -*sta* aus *- ϑ -*θοⁿ* oder - ϑ -*θn*, so daß alle oben bei **pn-θ-θn* konstatierten Lautveränderungen des Schlußteiles in den dak. Pflanzennamen IT 110 ff. zu belegen sind. Weiterer Anschluß der $\gamma\vartheta n \infty \lambda\lambda$ „Pflanze“ ist vielleicht in alr. $\gamma\vartheta n$ „leben“ BA § 441 zu suchen, so daß z. B.

sumer. *ge-š-tin* „Weinstock“ „*Wein- zugehörend -Pflanze“ bedeutet hätte; leider ist bei der Wz. **g₃n* „leben“ der Begriff „wachsen“ nicht belegt. Daher ist es nicht ausgeschlossen, daß *γθn* ursprünglich „Beere“ bedeutet hat, so daß z. B. vslav. *gro-z-dv* „Traube“ in *„Wein + zugehörend + Beere“ zu analysieren wäre; aber auch für *γθn* „Beere“ weiß ich keinen weiteren Anschluß, ausgenommen wenn „Beere“ für „Kern“¹ steht, in welchem Falle Anschluß an alr. *γθn* „Stein“ A 274 ff., vor allem an das vir. *eitne* „Kern“ IT 127 möglich wäre.

F) Für „Traube“ scheint die alr. Wz. **xbn* zu lauten. Dies vermute ich wegen alr. **Kočn* > **Kom* > **kom* in vgriech. *ἄγριος κόμης* „σταφυλίνη“ — **γριγρα-* „Wein“ < **ρον-ɔ[u]ρι* —, weiter wegen **kóm* in vlat. *ra-cēmus* „Traube“ und wegen sumer. **kam* (< **kōm*) > *gam* „*Traube“ (zu *k-* > *g-* cf. *kur* > *gur* BA § 239) in sumer. *gišgeštin gam-ma* = *ka-ra-an li-e* und *la-a-ni* bzw. *til-lat ka-ra-ni* Delitzsch Sumer. Glos. 278; leider ist die Bedeutung dieses *gam* unklar. In der assyr. Entsprechung des *gišgeštin gam-ma* u. zw. in *tillat karani* steckt *tilla/itu* „Weinrebe, Rebe“ Muss-Arnolt Ass.-engl.-deutsch. Hwb. 1164, dessen **til-* wohl mit *-tin* in sumer. *geštin*, *sumer. > assyr. *mutinnu*, *ahartinnu* identisch und aus sumer. **til* entlehnt ist — zu *n* < *l* im Sumer. cf. BA § 372; cf. dazu noch kauk. dial. *tullaj*, „Weinstock“ sowie berber. dial. *ādil* „raisin“ —; *li-e* bzw. *la-a-ni* der ersten assyr. Entsprechung des sumer. *gišgeštin gam-ma*, d. h. des *ka-ra-an li-e* und *la-a-ni* könnten, wenn mit *tillat* identisch, auf alr. *ρλο'* < **ρλο*, „Wein“ neben **ρλον* id. zurückgeführt werden — vassyr. Jrform **la'-u* (, < *n*) **lān-u*.

Anderseits lässt sich sumer. *gam* auf ursumer. **ka₃m* = ägypt. *'m* „Weingarten“ zurückführen und dieses mit obigem vsem. **karmu* „Weinstock, Weingarten“ identifizieren; da aber, wie gesagt, die Bedeutung des sumer. *gam* unklar ist, bleibt dieses Wort besser außer Betracht.

alr. Wz. **xbn* „Haufe > Traube“ — zum Bedeutungswandel f. etwa bask. *mahats mulko* „grappe de raisin“ aus *mahats* „raisin“ - *mulko* „amas, monceau“ — vermutlich auch in berber. *asemmum raisin*“ mit *s* < *'s* < *x* < *K*, während *K* > *xx* regelrecht *K* > *k(k)* in

¹ Zu „Körner = Beeren > Traube“ cf. berber. dial. *ṭizuert* „grain de raisin“ > Plur. *ṭizurin* „raisin“ Laoust Mots et choses berbères 421 f. sowie *taziart* „grappe“ (,/*r*) *azrur* id.; vermutlich zu *zr* „Stein“ < alr. **g₃n* A 282.

vgriech. *-χομο-*, vlat. *-cēmo-* ergab. Zu γ/σμμ cf. Destaing Dict. franç-berbèr. 298 und vielleicht kopt. σμαհ „βότρως“, worüber anders oben. Für die Nichtindogermanität des griech. *-χομο-* spricht vor allem der Stufenwechsel ο̄ > ρ > ομ > αβ des *-χομο-* neben *-χαβο-* in ἄγγεράκομον : ἄγράκαβος, so daß sich als alr. Wz. *χβν ergibt, die vermutlich auch in ligur. BN *Klumevor* > *Cebenna* BA § 224 = vkelt. *keb/mno- „Rücken“ H. Pedersen Vgl. Gram. kelt. Spr. 1, 117 = vlat. *cumulus* (*l* < *λ* > *n*) „Haufe“ mit *k(k)*- < *χχ* < *K* neben *K* > *χ* > 's in vgriech. σύμος¹ „dune“ vorliegt. vgriech. ἄγγερά-κομον und lat. *racēmus* in diesem Falle aus „*Wein(beere) + Haufe > Traube“.

G) Zum Schluß folgen in Kürze die auf alr. γ/pn > f[n] > p, „Wein“ beruhenden Weingottbezeichnungen:

Οἰνος·Διόνυσος Hesychius-Schmidt σ 335 = vgriech. **foīnos* „Wein“.

vthruk. *Ιλει-σ-τωρος* „*Wein-es + Herr > Dionysus“ aus alr. **pλ* IT 105, 115.

Fu-fl-unu- (etrusk.) „Weingott“ < alr. redupl. **fōn-f(o).n* BA § 116, dazu vermutlich *Populonia* „etrusk. Stadt“. Ob die unredupliizierte Form in vgriech. *Φλεών* „Dionysus“ (daneben φλοτος „Beiname des Dionysus“), *Φλεώ(ς)·Διονύσον* iερόν l. c. φ 603 sowie in *Φλένς* „Beiname des Dionysus auf Chios“ fortlebt, wage ich nicht zu entscheiden. Gewiß zu φαλλός „penis“ und nicht zu φαλι- „vinum“ gehört φαλλήν „épithète de Bacchus“; bei φαλῆς „eine bacchische Untergottheit“ könnte man jedoch auch an φαλι- „Wein“ denken, wenn bei Hesychius-Schmidt φ 104 nicht φαλης·δερμάτινον zai ἀνδρεῖον stünde. Die ganze Sippe zu vgriech. φαλι- „Wein“, worüber oben S. 46.

Διόν(υ)νος Διώνυσος „Weingott“ wurde IT 122 in **θρ*-Präfix + **ρο-**Nό-ss-* „Wein“ analysiert; ob das *p* über alr. *ρ* schon vorthruk. schwand oder ob es erst thrak. infolge des intersonantischen Lautwandels *b* > *β* > *w* > 0 (cf. *Di-baltum* > *Deultum* etc. l. c. 102 ff.) über alr. *ρ* > *b* bzw. über alr. *f* > *ſ* > *β* > *w* ausfiel, kann ich nicht entscheiden; -ο- < -σσ- < *ts* < *s's* < *θ*-Suffix oder aus 's < *X'/x'* aus spirantisiertem *θ*-Suffix (zu *x'* cf. oben ägypt. *Fnh-w*). Für alr. *ρ* > 0 spräche im Falle der Hiehergehörigkeit der ON *Nσσα* (**ρnθ*) „*Wein > Nymphe, welche den Dionysus aufzog“, wozu mit alr. σ > ρ >

¹ Dazu mit ρ > ρ > α > (α²)i σύμον αίγιαλός. Hesychius-Schmidt σ 664 und mit ρ > ē σύμελος κοχλίας l. c. σ 404 wie κοχλίας : κάχλης „caillou de rivière“?

ἄλαξος „eine der Hauptkultstätten des Dionysus“ vgl.; zu ο(ε) ἀξ cf. Διόνυσος ἀλόνυξος sowie ss ἀκ in Ὀλισσεύς : *Ulices* etc. IT 1212s. Ob ks in Νάξος (worüber anders BA § 721) neben σ[ε] in Νέσα Διόνυσος auf k-Erweiterung der -θ-suffigierten Wz. *pn „Wein“ (sk > ks wie oben S. 40 ἀμά-μα-ξυς) beruht, oder ob spirantisiertes θ > x' > x'x' > kx' > k's vorliegt, ist mir unklar. Dem θ-Präformanten des *θῆ- > Διόνυσος begegnen wir noch im vthrak. Αὐλαῖος — θ ἀλίξος κώμη· Ιονύσιος Hesych.? — „päon. Name des Dionysus“ (bei Hesych. wohl verschrieben Αὐλαλός) mit wohl erst thrak. -b- > Ø wegen vthrak. Βαλλας „Dionysus“ und Εὐρυβάλινδος „Beiname des Dionysus“ IT 122 oder weniger wahrscheinlich mit alr. π > Ø, worüber noch oben S. 48 vgr. *ἄλ- „Wein“ vgl.; auch ein *ρλ > *δαλ wäre als Urform möglich, dies eventuell wegen άλιξος κώμη· Ιονύσιος Hesychius-Schmidt v 14 mit υ- < w- wie δάκιρθος : *vaccinium*, zu dessen t̄c : j < θ̄c & ; oben S. 25 cf.

Αὐλαῖος aus alr. θό-Präfix, woneben θέρ- bzw. θέρ- > θήθ- bzw. θήθ- in Θυρνίδας · διόνυσος παρὰ 'Ροδοῖς ... Hesychius-Schmidt θ 985 (< Θυρώνη „Σεμέλη“ l. c. θ 984), wenn beide Wörter von der Wz. *pn & f[n] & πλ „Wein“ abzuleiten sind, in welchem Falle π/φον & π/φλ regelrecht zu alr. *b/θόν & *b/θάλ wurde. Die θ > π > Ø-Stufe des θ-Präfixes steckt in Αὐλαλός · διόνυσος l. c. α 8227 < alr. *θο-ρλ, wenn Αὐλαλός nicht für Αὐλαῖος verschrieben ist; die Erhaltung des π < θ < φ ist entweder auf die Rechnung der Entlehnung nach erfolgtem θ > Ø zu setzen, oder aber es ist vom alr. θ > w & W > ww auszugehen. Sehr zweifelhaft ist die Zugehörigkeit des Εὐρύαλιος „Beiname des Dionysus“ zu dieser Sippe (etwa *ἐν + ωναλ), da Anschluß an Εὐνάλιος „πολεμικός“ wahrscheinlicher ist. Ebenso ist die Herleitung von Ελελεύς „Epiklesis des Dionysus“ aus dem Ελελεύ-Rufe der Anknüpfung an ein vgriech. redupl. *ελ-ελ „Wein“ < *ρλ-ρλ vorzuziehen. Unklar ist mir νεοηνια· ξορτί· Ιονύσου Hesychius-Schmidt v 319; *-ην- < *-φην- < *γόν „Wein“?

Βάκχος „Beiname des Weingottes Dionysus“ ist, wie schon oft vermutet, höchstwahrscheinlich vgriech. aspirierte Form zu vlat. *bacca* „Beere“, das oben auf alr. *ρλc > *balc > *bax > *baX > *baK zurückgeführt wurde; X ergab über l̄c > x fortiertes X > K > kk. Dazu vermutlich mit alr. θῆ- > '(a*)θ-Präfix und mit b > Ø entweder über alr. π > Ø oder eher über vgriech. φ > θ > griech. dial. φ > Ø Ι-ανχος „Beiname des Dionysus-Bacchus“; b kann auch infolge innerthrak. Lautwandels -b- > -θ- > -w- > Ø, wie oben in Αὐλαῖος : Βαλλας IT 122, geschwunden sein.

kar. *Māσ(σ)αρις* „Dionysus“ (daneben mit $\tilde{p} \infty p$: lyd. *Bāσσαρεύς* id. < *Bάσσαρος* id. Lagarde Ges. Abh. 268) ist entweder mit alr. -ar-Suffix aus *μασ(σ)- < alr. $*\tilde{p}\varrho^n\text{-}\vartheta$ „Wein“ abgeleitet, oder aber ist *Μασ-σαρ- „Wein + Gott“ wegen etrusk. *ae-sar* „Gott“ etc. BA § 477, 886, IT 115 f. anzunehmen; überdies könnte auch alr. $*\tilde{p}\varrho^n\text{-}\vartheta\varrho\lambda$ aus oben behandeltem **pn* „Wein“ + **θn* „Beere“ vorliegen.

Λειβῆνος · δ *Διόνυσος* Hesychius-Schmidt λ 516 wird zu *λειβω* · *σπένδω* gestellt und weiter mit lat. *Liber* „Gott der Zeugung, Weingott, Wein“, das auch mit *liber* „frei, Kind“ verbunden wird, verglichen; wenn „Wein“ die Urbedeutung ist, so könnte vgriech.-lat. **lei-bēr/n* aus alr. redupl. **p₁λō-p₂λō/n* hergeleitet werden und mit $\hat{o} \infty \dot{o}$ > (α^x) $\breve{i} \infty \bar{a}$ zu vlat. *labr-usca* „wilde Rebe“ gehören. Über *Liber* cf. auch Walde Lat. etym. Wb. s. v. **lei-* kann überdies auch **λō-* Stufe des alr. θ-Formanten sein, so daß als alr. Grundform auch **λō-pōn/l* „Wein“ möglich und so als nächstverwandt kret. *l-βηνα*, „οἶνον“ aus **rō-pōn* anzusehen wäre; *ei* in **lei-* für *ai* < \hat{o} infolge alr. *a* > *e*, *ī-* in *l-βηνα* entweder infolge alr. *ei* > *ī* oder infolge alr. *ai* > *ī* in tonloser Stellung — cf. überdies Kretschmers Identifizierung des vgr. *ἰερός* mit etrusk. *aesar*; so ist vielleicht auch ital. **vīn-* neben *oīnos* (Belege bei Walde s. v. *vīnum*) zu beurteilen.

Λῆναι = *ληναι* „βάκχαι“ vermutlich aus **hlā/ēn-* mit alr. $\circ < x^u < f$ zu etrusk. redupl. *Fu-flun-* „Weingott“; cf. auch *ληνός* „Kufe“.

Μό/ώρυχος „Beiname des Dionysus in einer sizilischen Stadt“ wohl mit alr. $\bar{o} \infty \bar{a} < o \infty \dot{o}$ (kaum erst griech. $\alpha-\dot{v} > o-\dot{v}$) zu vthrak. *Māqaw* „Weinheros“ und weiter aus alr. **pōλ* „Wein“ — cf. auch vgriech.-vlat. **mēro-* „Wein“ S. 511 —; das Sprichwort „μωρύτερος εἰ Moρύχον“ etwa aus ursprünglicherem „du bist besoffener (: *μωρός „Wein“) als Morychus“?

*πελ- in *πελάγιος* (*πελεκος*, *πελεκας* etc.) „ein Kultname des Dionysus“ zu obigem S. 44 *πηλός* „οἶνος“? *πολ- in *πολιτης* „ein Kultname des Dionysus“ zu obigem S. 44 *πόλλιος* „Wein“, *σφάλτης* „ein Kultname des Dionysus“ zu *φαλ-* „Wein“ mit σ-Präfix?

*tasi- in *Tασι-βαστηνός*, *Liber pater Tasibastenus* erinnert an etrusk. *ā-tasōn* „ānādēnδōñs“; zu etrusk. *ai* > *a* cf. Müller-Deecke Etrusk. 2, 368.

Jedoch sind diese Zusammenstellungen ebenso zweifelhaft wie etwa *μεσατεύς* „ein Beiname des Dionysus“ : kar. *Mάσσαρις* „Dionysus“ oder *λι-κνίτης* „Beiname des Dionysus“ ($l \infty , > '$) vlat. *a-cinum* „Traubenbeere“, da es unbeweisbar ist, daß z. B. *λικνίτης* „Beiname“

des Dionysus = in der Schwinge (Wiege) liegend“ aus älterem *λικνίτης „aus der Traubenbeere geboren, Trauben beschützend o. dgl.“ entstanden sei, obwohl der Bedeutungswandel an σταφυλίτης, διμαχίτης etc. eine Stütze hätte; noch weniger ist es beweisbar, daß die obige mythologische Vorstellung erst auf Grund der volksetymologischen Umdeutung eines *λικνόν > *λικνίτης „traubenbeeren-“ in λικνίτης „wiegen-“ aufgekommen sei.

Überhaupt unverwandt mit alr. γρpn bzw. γρn „Wein“ ist wohl ταῦρος „Beiname des Dionysus“; ταῦρος wohl nicht aus *Θόλ „Wein“, sondern als „*Jüngling“ (cf. ταῦροι „jugendliche Kultdiener“) mit alr. ὁ ∞ ο > au ∞ o zu etrusk. ἄγαλή-τορα · παῖδα BA § 350, 459 — kaum zu ταῦρος „taureau“ BA § 166, 258.

Ebenso wird man Λαφύστιος „Beiname des Dionysus“ (Λαφύστιας κερασφόρους γυναικας; Λαφύστιος διώνυσος ἀπὸ Λαφύστιον ὄρους Βοιωτίας, οὗτον Λαφύστιαι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ Βάλχαι . . . κερατοφοροῦσι γὰρ καὶ αὐται κατὰ μίμησιν Διονύσου τανρόκρανος γὰρ φαντάζεται καὶ ξωγραφεῖται; Belege bei PW Realenc. 5, 1030) kaum mit /r zu vlat. *labrusca* „wilde Weinrebe“ stellen wollen, sondern darin eher eine Ableitung aus vgriech. *λαφ- „Kuh“ erblicken; zu *λαφ- „Kuh“ cf. mit ρ ∞ ɸ > a ∞ a^xi vskyth. ἀ-λειφα · βοῦς IT 1369, wozu noch BA § 21, 24 sowie „*Rind > Schild“ in Hesych. λαφ-θία (ρ/ɸ) λαῖφ-α (ρ^c ∞ p/f > b/b) λαῖβ-α λαί/[f]ας (ɸ/ρ) — λαό-παις=λαῖσ-παις „βούπαις“ — λαί/[f]ίτα λαίδας (θ/θ ∞ ρ) λαῖσήτον „kilik. Schild“ vgl.

Anschluß von *χολ- „Wein“ in Χολάς · ἔορτὴ Διονύσου Hesychius-Schmidt § 607 und in τανροχύλια · ἔορτὴ ἐν Κοινζίκω l. c. τ 256 an vgriech. χάλις „Wein“ (mit alr. ὁ ∞ ă < o ∞ ρ) ist schon wegen der unsicheren Lesung und wegen der noch unsichereren Bedeutung höchst zweifelhaft.

Θεοίνια · θυσία Διονύσου ἀθίνησι . καὶ θεός θείους Διόνυσος Hesychius-Schmidt § 275 ist wohl griech. Verballhornung bzw. volksetymologische (θέος + οἶνος) Umdeutung eines anklingenden vgriech. Weingottes, wozu oben Θυωνίδας „Dionysus“ vgl. Ebenso wird man in Θεοδαισιος · Διόνυσος l. c. § 264 trotz der vgriech.-kleinasiat. Kompositionslenition t > d IT 781 kaum etrusk. ἀταισόν · ἀραδερδός suchen wollen; im Bejahungsfall ist mindenstens mit volksetymologischer Umbildung im Griech. zu rechnen.

Ljubljana.

K. Oštir.

Corrigendum — S. 511: μηροφόδαφής „in die Schenkel genäht“ statt „. . . genährt“.

Документи о Андрији Алешију у Трогиру.

Арбанас Андрија Николин Алеши расипно је разасуо своје радове с једне и с друге стране Јадрана. С већом или с мањом сугурношћу ти су радови досле констатирани у Млецима, Рабу, Задру, Шибенику, Трогиру, Сплиту, Јакину и на Тремитима, а временом ће се, иије искључено, још понегде наћи, јер је тај Драчанин био врло агилан уметник. А дуго је и радио, ако ћемо право, негде од четвртог деценија петнаестог века све до првих година шестнаестога, кад је преминуо у Сплиту, где му је у цркви Светога Духа још сачувана надгробна плоча, коју је сам себи, још 1503., наместио.

Само што су најзнатнији његови радови сачувани у Трогиру, на далматинској обали, у лепој ренесансној варошици, која је прави музеј уметника.

Кад је дошао у Трогир, није се досле успело утврдити по фрагментарно сачуваним архивским документима. Веројатно је то било године 1466. Тад је наиме, како изгледа, сам, без других помагача, радио лепу и раскошну крстерионицу уз трогирску катедралу. За њу је, јамачно, последњи дан те године, 24. децембра, наплатио извесну своту (Док. I.), а сршио је кроз 1467., јер је та година с његовим именом уклесана врх врата с унутрашње стране крстерионице, а иначе га и архивска акта спомињу у Трогиру 20. јануара, 14. фебруара, 1. јуна и 28. октобра те године (Док. II.—V.).

Под крај те године упознао се однекуд Алеши с једним одличним мајстором. Био је то Никола Фирентинац, касније архитект шибенске катедрале, коме историја уметности још није успела да фиксира презиме. Мајстор Никола, који је, ако стилска подударања не варају, био некад Донателов ћак, и то врло вредан ћак, допао је у Трогир, па је 19. децембра 1467. бележнички одредио, да га при преговорима због градње капеле Блаженог Ивана заступа трогирски племић Кориолан Ђипико (Док. VI.). Није искључена могућност, да га је баш тај Ђипико и довео у Трогир, јер је то човек ренесански образован, који се мало затим истакао у млечачкој служби као заповедник једне галије у рату против Турцима.

па је о том ратовању дао врло успеле латинске мемоаре (*De Petri Mocenici Venetae classis imperatoris contra Ottomanum Turcorum principem gestis libri tres, Venetiis 1478.*).

Трогирани наиме, занесени, ваљда, успелим скулптурама Алешијевим у крстоници, хтели су, да ји свом некадашњем бискупу Ивану Орсинију, који је међутим био допао у ред блажених, подигну засебну капелу уз катедралу. Удружили су се зато Алеши и Фирентинац па у уговору од 4. јанура 1468., где је Фирентинца заступао Ђипико, обећали управницима цркве, уз које ће увете да почну радити ту помпозну капелу, која је и сад првокласна атракција града Трогира, а без сумње и целе Далмације, јер никаде другде у тако малом простору нема толико богатство уметника.

У уговору је сваки детаљ предвиђен, па нам тај драгоценни акт (Док. VII.) може да одлично послужи при проучавању те лепе капеле, која је, још за градње, у скулптурном делу доживела понеке измене, што их је изазвала несташица довољних новчаних извора. Нема сумње, да се с радњом почело одмах, првих дана јануара 1468., кад је један од мајстора већ 26. априла примио на рачун 70 дуката (Док. IX.).

Али биће, да су одмах 1469. новчана средства управника цркве исцрпена или барем знатно стегнута, јер су већ кроз ту годину наши мајстори били упућени да траже и приватну зараду.

У цркви трогирских доминиканаца радили су тако 1469. велики надгробни споменик одветнику Ивану Соботића. Без сумње по нацрту Николе Фирентинца, јер на том раду има реминисценција с раке бискупа Алиотија, коју је радио Тино ди Камаино у фирентиској Санта Марии Новела, или с гроба Антонија Д' Орса, који је тај исти уметник сместио у фирентиској катедрали, тек што је на Соботићевој раци бесспорно уочљиво и Алешијево длето. Па су предузимали и друге радње. Због њих је 30. маја 1470. Фирентинац и узео Петра Грубишића, да му спрема камење (Док. XVI.), а у Трогиру је баш из тога времена сачуван део низ уметнина, за које је и лајику на први поглед јасно, да их је радила фирма Алеши-Фирентинац.

Бискупска палата Јакова Торлона с једном још сачуваном трифором, остало је сад рушевина, пада у то време. Тад су грађени раскошни дворови Кориолана Ђипика, који и сад, одмах пред катедралом, импонују својим импозантним доксатима, портатима и скулптурама. Отај је и олтар тога Ђипика у варварски

запуштеној цркви Светога Ивана, само што су тај олтар раставили, па с њега првокласно Скидање с крста наместили на трогирско гробље, да га деца туку камењем, а остале детаље бацили у некадашњу цркву Свете Барбаре, где је, исто тако побркано, сачувано и много лепих портала, па је на неким видети и мотива с јакинске Лође деймеркаданти, коју је баш Алеши 1452. до 1454. према нацрту Ђорђа Орсинија оклесао. У то време пада најзад јамачно њихов богато украпени портик трогирске лође, који је и датиран са 15. новембра 1471.

С почетка 1472. капела Блаженог Ивана била је, веројатно, готова. Биће да су недостајали само велики кипови поједињих светитеља, а Христа са два анђела, каква га описује уговор, нису никад, биће због грешке у материјалу, ни сместили, и ако су га били оклесали. Ено га и сада на трогирском гробљу, где, с још много лепих уметнина, међу чемпресима стрши изложен непогодама времена, чекајући самилосно срце, да га упути у неки музеј, кад за то садашњи Трогирани немају смисла. А и друге кипове, ако ћемо веровати историку Луцићу, почели су намештати тек од 1482.

Међутим, наши су мајстори прекинули рад. Јамачно због новчаних трзавица. По једном акту од 17. фебруара 1472., који ја нисам успео наћи, али га је видео Иван Кукуљевић (*Slovnik* 8), они су тај дан поверили трогирском племићу Стефану Тести, нека он изврши обрачун због катедрале, а они су ишли да другде траже рада.

Изгледа, да су најпре ишли у Задар где понеки портали, а нарочито многи лепи прозори и сад још сведоче о њихову боравку у том граду. Из Задра допали су у Сплит. Ту су радили на звонику катедрале цркве Светога Дујма. Не, да су настављали градњу још несвршеног, како изгледа, звоника, него су просто вршили оправке ту, изменили понеки ступ и понеки скулптурни детаљ на њему, па су зато 30. новембра 1472. примили 90 дуката (*Not. Spalat. M. Ingoldeo 1470.—1474. 178.*).

1. децембра 1472. био је фирментац у Трогиру (Док. XVIII.); биће дошао по своје ствари, јер су наши мајстори кроз 1473. радили на талијанским Тремитима прочеље цркве Санта Марија дельи Агостињиани, да се после више година само на краће време наврате у Трогир.

А колико је њихов боравак у Трогиру оставио писмених трагова у бедно сачуваним ондашњим архивима, износи се у ово осамнаест докумената.

I.

Tragurii 24. decembris 1466.

Magister Andreas Alexij lapisida, habitator Tragurij, — fuit contentus — se habuisse — ab egregio viro ser Alexandre da Rubeis Veneto habitatore Tragurij, nomine operarie libras centum quinquaginta unam, soldos decem octo paruorum computatis ducatis quinque datis nomine dicti magistri Andree nobili cui Tragurij ser Coridano de Cipco et hoc pro parte eius, quod habere debet jdem magister Andreas ab operaria Tragurij.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 9.)

II.

Tragurii 20. januarii 1467.

Teste magistro Andrea Alexij lapisida, habitatore Tragurij.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 12.)

III.

Tragurii 14. februarii 1467.

Magister Andreas quondam Alexij lapisida, ad presens habitator Tragurij, tanquam procurator — ser Antonij Seçconich de Spalato ac nomine eius vxoris — concessit ad laborandum et pastinandum bonis vitibus et arboribus fructiferis Johanni quondam Allegreti Scalampa — vnum terrenum dicti ser Antonij pro vxore vretenorum circa duodecim ad Boischa campi magnj Tragurij, — jnsuper ilud terrenum ad S. Nicolaum de Sussignarj vretenorum circa duodecim.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 14.)

IV.

Tragurii 1. juni 1467.

Magister Andreas Alexij lapisida, habitator Tragurij, tanquam procurator — ser Antonij Seçconich de Spaletto, — confessus fuit se habuisse — a ser Dragacio quondam Natali libras trecentas quinquaginta paruorum et hoc profictu introituum dicti ser Antonij nomine eius vxoris.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 34.)

V.

Tragurii 28. octobris 1467.

Magistro Andrea Alexij lapisida, habitatore Tragurii, teste.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 61.)

VI.

Tragurii 19. decembris 1467.

Magister Nicolaus quondam Johannis lapisida — constituit — suum profratorem — nobilem ciuem Tragurij ser Coriolanum de Cipco specialiter ad statu faciendum pacta et conuentiones cum operario ecclesie cathedralis Tragurensis pro capella fabricanda in ipsa ecclesia et ipsum constituentem una cum magistro Andrea Alexij lapisida in solidum obligandum et celebrandum strumentum pectorum cum opportunis ac necessarijs clausulis, prout ipsi procuratori melius videbitur et melius placebit.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 72.)

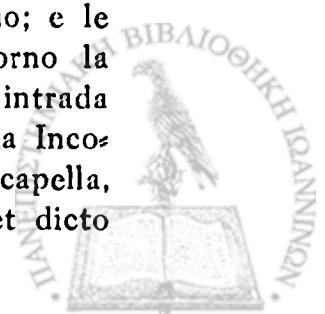

VII.

Tragurii 4. januarii 1468.

Nobilis ciuis Tragurij ser Nicolaus quondam ser Cipriani, tanquam operarius et nomine operarie Traguriensis, — ex vna parte et nobilis ciuis Tragurij ser Coriolanus quondam ser Petri de Cipco, tanquam procurator — magistrj Nicolaj Florentinj lapicide, ac magister Andreas Alexij lapicida — in solidum ex alia ad jnfrascripta pacta et conuentiones constructionis et fabrice vnius capelle ad honorem beati Johannis, Confessoris de Tragurio, concorditer jnsimul deuenerunt, videlicet nam dictus ser Coriolanus, tanquam procurator, ut supra, et dictus magister Andreas in solidum promiserunt hoc modo videlicet: che li deno romper el muro, dou' è l' altar de Sancta Orsola ne la giesia cathedral da vno pilastro al' altro, et li de esser vn scalin, sopra el qual de esser doi pillastrj de grosseza de pie vn et mezo da la faza dauanti dentro da la giesia e per l' altra faza grosso pie doy, alti i diti pillastrj pie XVII, et sopra quelli vno archo in mezo tondo, el diametro suo pie X uel circa, grosso per la faza dauanti vn pie e mezo e per l' altra pie doy; e ne la straia del dicto archo a chaçé vna figura de piedi 3; el dicto archo de esser intaiado da tute due faze, come apar nel desegno; et fra li dicti pillastrj va doy straforj bene lauoradi, et strafor menudo de piedi tre uel circa, e per li doi cantoni dentro da la giexia vna figura per canton, doue al presente nel desegno è vna rosa, de pie tre l' una; et de fuora da la giexia nel logo, doue al presente è vna casa, fabricar la capella de longeza de fuora uia pie 24 et largeza de pie XXIII; et li fondar la fondamenta sufficiente a la dicta fabrica; et de dentro la capella de esser longa pie XX et larga pie XV et alta perfino al commenzzamento del volto sopra el cornison pie XVII; et sopra el dicto cornison principiar el volto de la dicta capella in mezo tondo; et dentro uia la dicta capella de esser salisada de pierre bianche et rosse de Verona, quadrato de pie vno cadaun quadro uel circa; sopra èl qual salizo de esser doy gradi de scalinj, come appar nel desegno; sopra j qual de esser l' altar de vna piancha longa pie quattro e mezo et larga pie do e mezo soazada atorno, posta sopra 4 peditali, come appar nel desegno, ouer serado l' altar d' intorno et da tre ladi incasa, el quarto lado dauanti con doi agnoli de mezo releuo; et sopra li dicti scalinj de esser l' arca de marmo del Sancto, che è ne la giexia, et lauorarla de 4 hystorie, zoè da 3 bande li 4 miracoli del dicto Sancto et la quarta banda requadrada con soaza; et far el couerchio sora la dicta archa soazado de piera di Voluia, come appar nel desegno; et sotto la dicta archa deno esser 4 anzoli de pie 4 l' uno longi, li qual deno sostegnir l' archa; et dauanti l' archa su la piancha del' altar die esser figure 3 longe pie 3 l' una. come appar nel desegno. Et dentro la capella a torno uia de esser vna bancha lauora con doy soaze, zoè la parte dauanti vna soaza de soto, l' altra de sopra; et tra le dite soaze intaio come quel del baptisterio et meio releuado; la qual bancha die esser alta pie vn e mezo et die rezenzer tuto atorno la capella et viene fuora soto de li pillastrj, sicome appar nel desegno; et sopra essa bancha de esser vna soaza grossa mezo pe e larga pie do et vno quarto o pien muro e la soaza rezenza tutta la capella et pillastrj dauanti, come apar nel desegno; e sopra la soaza de esser vna spaliera alta pie 3 e la spaliera rezenza tutta la capella; et li pillastrj e tuto atorno dentro uia la dita spaliera pillastrelli 20,

come apar nel desegno, longi pie do e mezo requadrati, come apar nel desegno; e tra vno e l'altro di dicti pillastreli die esser a similitudine d'una portella, de la qual jusir de vn spiritello de longeza de pie 3 tenendo in mano vna fiasella per vno, che serano per numero XVII bene lauoradi et releuadi segondo la faza soto de Christo et como appar nel desegno; et in la dita spaliera, la qual recenze el pillastro da tre bande, in logo di spiritelli die esser 3 feste romane, zoè vna per cadauna de le dite façe, come appar nel desegno; et sopra la dita spaliera die esser vna soaza grossa mezzo pe et larga pie do et uno quarto et die recencer la dicta capella de dentro uia et li pillastr del'intrada; et sora la dita soaza de esser colone, zoè meze retorte con capitello et bassi longe pie zinque et mezo vel circa; et die posser sopra la dita soaza pillastrj VI achanaladi del'alteza de le dite colone con capitello et bassa, come appar nel desegno; et sopra le dite colone et pillastrj deno esser putinj sentadi nudi, che leuandosse in piedi seria de pie 2 longi; et fra le dite colone et pillastrj deno esser tabernaculi 16 de grandeza, che possa star dentro vna figura de pie zinque longa lauorada intorno via con li suo gesti et monumenti si da driedo come dauanti; e ne li dicti tabernaculi deno esser 12 figure de apostoli con quattro altre figure de grandeza zascuno de pie zinque, come appar nel desegno; et fra li dicti apostoli de esser vno casamento de pie 7 a quadro et die esser quadrado, et nel casamento vna figura de Christo de piedi $5\frac{1}{4}$ et con el dicto Christo doi anzoleti a lui retegnudi de piedi doi l'uno, nel qual casamento de esser doi anzoli de pie 3 l'uno, como par nel desegno; et nel dicto corso deno esser doy candelurj per banda, como appar nel desegno; et sopra j dicti tabernaculi et putinj de esser vna soaza grossa quarti 3 d'un pe, de la qual soaza la terza parte serà retegnuda con el corso de li dicti tabernaculi e le due parte, zoè mezo pe, serà da per se la qual soaza ligarà tuta la grosseza del muzo et zenzerà la dicta capella intorno et li pillastr del'intrada; et sopra essa soaza de esser vn corso, che zenza tuta la capella et li pillastr del'intrada; esso corso die esser alto pie 3 men quanto uel circa; nel dicto corso die esser pillastrj 20 achanaladi longi pie 3 men quanto uel circa; e tra quelli pillastrj de esser ochi ouer fenestre tonde XVII largi in luse pe vn et quarto vno uel circa, i qual ochi deno esser circundadi da vna zoia dentro uia de festa romana de fruti et foie conueniente; e nel dicto corso del intrada deno esser vasi 3 per zascun pillastro, zoè vasi 6 fra tuti doi pillastrj; et sopra le dite fenestrc ouer ochi de esser el cornison grosso pie vno et vno quarto de duj pezzi; et la mità del cornison di sopra de ligar tuto el muro et de esser largo pie 3, zoè la metà de sopra el dito cornison et die rezenzer tuta la capella et li pillastr del'intrada; et sopra el dicto cornison da la parte de tramontana die esser vn arco de pie 13 in luse con doi soaze vna per ladi, in mezo vna festa romana con fructi et foie; e nel campo del dicto arco de esser vna Incoronacion, zoè Dio Padre et la Nostra Dona de più che mezo releuo; e le dite figure de esser de longeza leuandosse in pie pieda $5\frac{1}{2}$; et atorno la Coronation de esser coro de anzcli, et al incontro sopra l'arco del'intrada de esser vn arco dentro uia de la capella simel a quel, che circonda la Incoronation, et sopra el cornison de comminzar el pe de volto de la dicta capella, el qual volto posserà sopra li dicti archi et de esser in mezo tondo, et dicto

volto de esser quadrado de quadri soazadi de pie do per quadro vel circa; et in cadaun quadro de esser vno serafino; et in mezo del dicto volto de esser vna meza figura de vn Dio Padre dentro de vna zoia, el qual Dio Padre occuperà per quattro quadrj de serafinj. Item le 3 faze de la dicta capella de fuora uia de esser lauorade simel a le mure de la giesia cathedrale; e le piere, che se cauerano tra li pillastri de l' intrada, se possa metter in opera de la parte de fuora lauorandole per modo siano simile a le noue; et la capella de esser couerta de copi con legnami soto; le qual cosse sopra et infrascritte essi maistri in solidum se obligano a condurle e trazerle a fine con misure, gesti et neteza, come se partien a simel opera et lauor; item che tute le piere de la dicta capella de dentro uia de esser de la piera de Voluia del logo, che parerà al' operario, et la parte de fuora sia in loro maistri libertà ouer del' isola Bua mettando nette et bone; est suprascriptis non obstantibus vniuersaliter tute le figure debiano auer se sue mesure proporcionade, gesti et atti conuenienti, volti et aserj condecenti a la età de le figure per modo che in alcuna cossa non manchj el suo decoro et conuenientia a laude et judicio de ogni perfecto maistro; e perche per desegno ne per scriptura non se può exprimer tute cosse necessarie pertinente a le cosse expresse et maxime in le cornison et soaze, però se obligano essi maistrj far in tute cosse pertinente al dicto lauorier de lor magiterio obligandosse in solidum, ut supra, ad satisfar jta tamen che manchando vn de loro, l' altro sia tenuto trouar vn sufficiente compagno in logo del absente, el qual si obliji in solidum perficer, ut supra. Ancor soto j copi de fuora uia sia posta vna soaza. Eo quia versauice dictus ser Nicolaus operarius, nomine operarie, promisit al tempo debito ruinar la casa, che entra in la dicta fabricha far portar el ruinazo et far netar a spese de la operaria et dar el luogo spazado, doue se de far la capella, item darli l' archa del Sancto, la qual è de marmoro in la dicta giesia et che le piere, che se cauerano tra j pillastri del' intrada, possa j diti maistri meter in opera, ut supra è spezificà, item promette dar le petrare in Voluglia senza pagamento de alcun datio et la via senza impazo de persona da condur le piere a la marina; jnsuper dar doi botege nel cimiterio dauanti el portego, zoè la vechia, doue se lauora al presente, et reconzarla, quando sarà de bisogno, et far vn altra da nuouo per per lauorar le figure et serada intorno de tauole per modo non siano guasti li lauorierj; item la casa, ne la qual sta presente el soprascritto mistro Andrea, et l' a comprada dal piffaro, essi maistri la possino vsar fina che vorano metter la fondamenta; jnsuper pro precio et merito de la soprascritta opera l' operario, che sarà per li tempi, sia tenuto dar ducati doa milia tresento in tuto in questo modo, zoè per tuto marzo proximo, che de vegrir, tuto quel se retrarà de la heredità de quondam Antonio Maçhusich et poi de 4 in 4 mesi ducati cinquanta pro paga, lauorando sempre li dicti maistrj tanto lauor, quanti danari li auerà receuudi, et se auanti el termine del dar i dicti danari essi maistri compissero l' opera et la fabrica, ut supra, sia tenuto l' operario, che tunc sarà, jntegraliter satisfar del' operaria a li dicti maistri, come justo. Sia fata vna cassa per li desegni fati et romagna in cancellaria de comun, azò sempre che bisognerà veder si possa.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 75.)

VIII.

Tragurii 5. januarii 1468.

Nobilis ciuis Tragurii ser Doymus quondam ser Jacobi de Buffalis — confessus fuit se habuisse — a magistro Andrea Alexij lapicida, tanquam fideiussore et promissore magistri Ratci de Ragusio lapicide, debitore quondam ser Buie Offerlinich, libras decem paruorum pro resto librarum quadraginta.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 77.)

IX.

Tragurii 26. aprilis 1468.

Magister Nicolaus quondam Florij (sic), lapicida Florentinus, — fuit contentus — se habuisse — a ser Francisco Nikolaj Michaelis, nobile Tragurij, tanquam operario ecclesie cathedralis, ducatos septuaginta pro parte laborerij capelle sancti Johannis Baptiste (sic), nouiter construende ad ecclesiam cathedralem.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 99.)

X.

Tragurii 11. septemboris 1468.

Magistro Andrea Alexij lapicida, habitatore Tragurij, teste.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 121.)

XI.

Tragurii 8. octobris 1469.

Magistro Andrea Alexij lapicida, habitatore Tragurij, teste.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 166.)

XII.

Tragurii 7. januarii 1470.

Nicolaus Nauiacich de ciuitate noua Tragurii — obligauit Michaelem, eius filium, annorum circa sexdecim — ad standum — cum magistro Andrea lapicida Alexij, habitatore Tragurij presenti — per annos sex.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 178.)

XIII.

Tragurii 25. februarii 1470.

Magistro Andrea Alexi lapicida, habitatore Tragurij, teste.

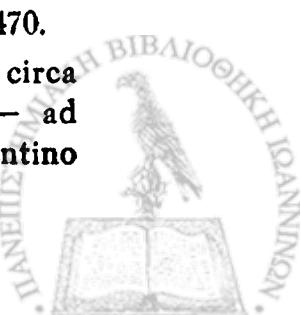
(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 186.)

XIV.

Tragurii 6. martii 1470.

Marcus, filius quondam Michouilli Diunich de Tragurio, annorum circa quindecim de consensu Catherine, eius matris, — se ipsum obligauit — ad standum — et adiscendum artem lapicide cum magistro Nicolao Florentino lapicida, habitatore ad presens Tragurij per annos quinque.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 187.)

XV.

Tragurii 24. maii 1470.

Presbiter Marcus Subinich, canonicus Tragurij, ex vna parte et ser Damianus quondam Georgij de Tragurio ex altera pro certa differentia inter eos existente de quodam muro, qui est inter eorum domos, concorditer elegerunt magistrum Andream Alexij lapicidam et magistrum Dominicum Radi de Ragusio, habitatorem Tragurij lapicidam, ad mensurandum ac extimandum ipsum murum.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 198.)

XVI.

Tragurii 30. maii 1470.

Petar Juanni Grubissich de Brachia lapicida — confessus fuit recepisse a magistro Nicolao Florentino lapicida, habitatore Tragurij, libras viginti quartuor paruorum et hoc pro laborerijs siue pro laborando de sua arte eidem magistro Nicolao in partem premij; et conuenientes insimul dictus Petar promisit ire ad laborandum ipsi magistro Nicolao ad petrarias, vbi videbitur dicto magistro Nicolao, et quod dictus magister Nicolaus promisit dare eidem Petar pro premio singulo mense laboratorio libras decem octo paruorum, et debet venire ad laborandum vsque dies octo proximos.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 199.)

XVII.

Tragurii 23. decembris 1471.

Magistro Andrea Alexij lapicida teste.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 220.)

XVIII.

Tragurii 1. decembris 1472.

Magistro Nicolao Florentino lapicida teste.

(Not. Trag. Petrus Brocardi 1466.—1473. 246.)

Скопље.

Приопћио Др. Петар Колендић.

Етимолошки и граматички прилози.

II.

1. *búkure*.

За арб. *búkure* „леп“ нема још сигурне етимологије. Како тој речи у румунском језику одговара *bucurós* „весео“, то је покушано, да се она изведе из латинскога, полазећи од глагола *bucurà* „миловати“ изведеног од лат. *buccula* „обрашчић“, *Anal. Acad. Rum. XXIX*, 212. W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 1364, 1 с пуним правом сматра ту етимологију упитном.

Много вероватније је да се рум. *bucurós* „весео“ има схватити као позајмица из арбанаскога, где се *búkure*, како ми се чини, може без великих тешкоћа објаснити, и не прибегавајући невероватној претпоставци да је она румунска позајмица.

Необични нагласак на трећем слогу те речи не противује арбанаском акценатском закону, према којем се под нагласком редовно налази претпоследњи слог, пошто је ненаглашено *u* од *ε* — в. *bukér* уз *bukur* код G. Weiganda, *Alb.-deutsch. und deutsch.-alb. Wb.* 10 —, а ово је зацело секундарно. Што се тако добивеног **bukr-* тиче, овај би се облик могао изравно поредити са стир. *boce* (у *fid-boce* „hölzerner Bogen“), уз које W. Stokes, *Indogerm. Forsch.* II. 169 сврстава и српр. *boc(c)* „нежан“ од парт. **bhug-n-ō-*, упор. скр. *bhugnā-* „увијен“, једино што за арб. **bukr-* треба поћи од **bhuk-n-* са измејом *n > r* као у *grua* „жена“ од **gʷʰn-ōn* *Albanorum Stud.* I 71 и д. За кор. **bheuq-* уз **bheug-* упор. лит. *buklūs* „лукав“ од **uviјen* Wood apud Walde, *Lat. etym. Wb.* s. v. *fugio*.

Уз овај *po-* партицип налази се у арбанаском такође од исте основе изведени *to-* партицип, очуван у арб. *butē* „мек“ од праоблика **bhuk-to-*, на које се своди и јерм. *but* „туп“, H. Pedersen, *Vergl. Gramm. der kelt. Spr.* I 159.

И за семантичку страну арб. *bukurē* „леп“ би се могло поредити са српр. *boc*, које значи „нежан“, ако се пође од ранијега значења „витак“ у корадикалним нем. *biegen*, *biegsam*. Али како је код многих народа дебљина поглавити услов лепоте, биће вероватније да је у арбанаском реч за „леп“ узета од речи „дебео“, као и у слов.

krasota, ὁραιότης, *pulchritudo*', *krasa*, *venustas*, *pulchritudo*', — које се у пољском налази још у значењу ‚Fett, Schmalz zum Anmachen der Speisen‘ — а, можда, и у стилов. *lērъ*, προσήκων, πρέπων, εὐειδῆς, *pulcher*'. В. о томе R. Meringer, *Wörter und Sachen* V 148 и д. За претпостављено прелазно значење ‚дебео‘ < ‚набрекнут‘ в. агс. *býle*, ‚Geschwulst‘, нвнм. *Beule*, гот. *ufbaljan*, *aufschwellen machen*', које спада такође овој истој групи речи.

У везу са арб. *bukurę*, ‚леп‘ могло би се довести и арб. реч за ласицу *búkəl'ę* f., дем. *búkl'ęze*, за које се код *Rossija* налази и облик *búkul'ę*, пошто та животиња, о којој постоје најчудноватија народна веровања, међу разним еуфемистичким именима има, како је познато, и називе као бав.-нем. *Schöntierle*, нвнм. *Schöndinglein*, швед. *lilla snälla*, ‚gentille petite‘. *bukl'ę-zę* би се, што се образовања тиче, тачно поклапало са лит. *buklùs*. Али због француских дијалекатских облика *bacale*, *bacole*, *bacoule*, *bacoulette*, *bocoule*, *bacoulotte*. Schuchardt, *Zeitschr. für vergl. Spr.* XX 254, биће вероватније да се арб. *búkəl'ę*, *búkl'ęze* нема одвајати од ових речи, као што мисли и G. Meyer о. с. Могуће је ипак да се та страна реч одржала у арбанаском због њене фонетске сличности са домаћом речи за ‚леп‘, као келтско *bele* (кимр.) у франц. *bellette*, ‚ласица‘ због по звуку сличнога адј. *belle*, ‚лепа‘ од лат. *bella*, ‚лепа‘.

2. *gal'ámš*.

Арб. *gal'ámš*, *Kuhfladen*' није још објашњено. Једино је G. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 119 помишљао на то, да је ова реч, можда метатетички облик од *gamul'ę* f., ‚гомила‘, а то није нарочито убедљиво.

Ако се *a* има читати као *ä* онда се *galamš* може рашчланити у *ga* и *l'ämš*. Други саставни део је деминитивним суфиксом *-š* проширен арб. **l'em* од лат. *glemu*, ‚клупко‘. Види о том N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* 23. бел., којему је избегло да се и у румунском налази истим суфиксом проширен облик *ghemis*, *Dict. limb. rom. s. v. ghem*, па да се тако арб. *l'émš*, гег. *l'ämš* потпуно прекрива са рум. обликом. За деминутивно значење рум. *-is*, које оспорава S. Pușcariu, *Die rum. Deminitivsuffixe* 137. в. G. Pascu, *Suffix. român.* 58.

*-ga је арб. реч за иевр. **g̣ou-*, ‚говедо‘, која је очувана у другом саставном делу арб. *bal'ę-ğę*, ‚балега‘ од **bəlnō-g̣uā*; в. о том моје извођења у *Јужнослов. Фил.* II/3—4, 279 и д.

Овом анализом арб. *gal'ämš* тај би назив, по речима од који је сложен, одговарао нем. *Kuh-fladen*. За имена колача изведена су

имена краве в. из романскога итал. (абруц.) *vaccarella*, Art Kuchen', W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 9109, па лит. *karvolius*, 'großer Hochzeitskuchen', слов. *korvaj* Zubatý, Arch. für slav. Phil. XVI 393, A. Brückner, *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* XVIII, 204 и д.

3. Ѳελензε.

По М. Е. Schmidt, *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* L, 240 и д. арб. Ѳελензε, 'rotes Rebhuhn, Steinhuhn' је изведено деминутивним суфиксом -zε (од *-dīā) од основе Ѳελен-, а ова је сложена од Ѳελε, 'таман, тамне боје' и суфикса -en-, на који наилазимо код имена птица, н. пр. у *dr-εñ-ε* f., 'препелица'.

Та етимологија има две додирне тачке с оном, коју сам ја изнео у *Albanorum. Stud.* I, 10: и ту се, као позније код Шмидта, одбације извођење арб. Ѳελензε из лат. *fulica*, 'Bläßhuhn', а -zε схвата као деминутивни суфикс, док је за општи део речи узет иевр. парт. през. на -ont- **k'elonti*, ка инд. *śālūraḥ*, 'жаба', с којим стоји у метафонском односу арб. *sul'ēm*, 'срћем'.

Ако се, што је такође врло вероватно, за етимологију арб. Ѳελензε има поћи, како предлаже Шмидт I. с. од ознаке боје, ја бих се онда сложно са Шмидтом једино у одвајању основе, док бих извео -enзε, гег. -azε од иевр. *-ongw-i fem. ка *-ongw-o- у стинд. *vih-ągas*, 'птица' стинд. *pišāng-a-s*, 'црвен, црвенкаст' (упор. *pišá-s*, 'Damhirsch') K. Brugmann, *Grundr. der vergl. Gramm.* II/1, 508 (§ 390).

4. Ѳјеřε.

N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* 180. и д., 321 оспорава поређење арб. Ѳјеřε, 'леђа' са јерм. *sisern*, 'чиč', које сам ја изнео у *Albanorum. Stud.* I 10 полазећи од праобр. *ko/ejker* под претпоставком да се у праарб. **θeθer-* извршила дисимилација слогова.

Јокл упозорава на то, да се поред Ѳјеřε, 'леђа' у арбанаском налази и досле лексикографски још не регистрована, са *l'an*, 'жир' синонимна реч Ѳјер m., па идентификује Ѳјер и Ѳјеřε. Ово би, по његовом схватању, било проширење са *n*-суфиксом према типу стслов. *zr̥no*, лит. *žirnis*, прус. *syrne*, лат. *granum*, а обим речима јаједнички корен био би **k'er-* у лит. *szérti*, 'füttern', *pāszaras*, 'Futter'. Јаквијација арб. Ѳјеřε = јерм. *sisern* морала би се, дакле, одбацити јер се заснива на непотпуном материјалу; против ње би, сем тога, говорила и околност, што лит. *kekē*, 'лоза', које и Јокл држи сродним са јерм. *sisern*, има гутурал, а овај би се по Јоклу, морао очеки-

вати и у арбанаском рефлексу, пошто је група са лат. *cicer* сродних речи неиндоевропскога порекла, чији је алогени гутурал у европским *sa'ət*ским језицима, по Јоклу, заступљен гутуралом, док само азијски језици показују палатал. Против моје етимологије, говорила би, дакле, и језичка географија.

Ја морам признати да ме ова извођења нису могла убедити. Од аргумента које Јокл износи против еквације арб. *θjerɛ* = јерм. *sisern* није ни један, по мојем схватању, необорив. Јер ако и стоји мишљење *Waldea*, *Lat. etym. Wb.* 158, да је лат. *cicer* и с њим сродне речи неиндоевропскога порекла, из тога нипошто не следи да се у европским *satət*ским рефлексима те алогене речи мора очекивати гутурал. Истина, слов. *konoplja* (лит. *kanapės*) налази се гутурал према палаталу у стинд. *šanas*, осет. *san*, id., али се тај пример, на који се Јокл позивље, не може узети као типичан претставник географског распостирања *k* и *č* за старо туђе *k* у *satət*ским језицима. Ја у то овде не ћу да улазим, него ћу само упозорити на то: да се алтернација „палатала“ и „гутурала“ јавља чак у истом језику, у дублетама рефлекса старих алогених реликта: упор. н. пр. у нвнem. *Krug* : *Krause* или, још боље, лит. *gardas* = *žardas* према маз. *-gordum* : *-zordum* K. Oštir. *Beitr. zur alar. Sprachw.* § 47, 240, *Illyro-Thrakisches* 120.

Горње фонетске замерке, којим Јокл, зачудно, придаје методску важност, губе, дакле, сваки ослонац, а ни семантичне тешкоће не чине ми се тако пресудне. Истина, поређење арб. *θjerɛ* са јерм. *sisern* претпоставља измену значења „чиč“ у „лећа“, али та семантична измена није ништа мање вероватна, него она, коју Јокл усваја у погледу на лат. *cicer* = лит. *kekė* које значи — „лоза“.

Али, што је главно, идентификовање арб. *θjer* „жир“ и *θjerɛ* „лећа“, које је исходна тачка Јоклових извођења, није баш тако сигурно, како би то могло у први мах изгледати, нарочито када се узме у обзир, да је реч за „храну“ зацело могла врло лако бити пренесена на „лећу“ као мохуасто поврће, које претставља једно од главних животних намирница. Међутим, против везе арб. *θjerɛ* „лећа“ и *θjer* „жир“ говори географија с арб. *θjer* сродних речи ван арбанаскога, које по мојем мишљењу протуслове њеном извођењу од иевр. корена **k'er-*. Испитивање испретураног арбанаског речника изискује и онда, кад се успе издвојити позајмице латинске и послелатинске добе арбанаске језичке историје, и у анализи остатака старог речника више него што је коренска етимологија.

Јер уз позајмице долазе у обзор и балкански реликти, који се не могу одрицати ни за арбанаски, као што се не оспоравају ни у грчком. Распознавање тог елемента, који несумњиво има знатног удела у саставу арбанаског речника није, дакако, лака ствар, али подударање међу арбанаским речима и предгрчким или предроманским реликтима указују, свакако, на потребу трагања у том правцу. У конкретном случају мислим, наиме, на везу између арб. **jer* „храст“ и прв. *i-zerna* „храст“, које, како је с правом истакнуо већ W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 4259 нема никакве везе са лат. *ilex* „ид“. Да се ту ради о једној речи предроманског порекла јасно је чим се узме у обзор *Saronicus*, *olim querno nemore redimitus* Diefenbach, *Orig. europ.* 319, којем у грчком одговара *ταρφωνιδες πέτραι ή αἱ διὰ παλαιότητα κεχηροὶ δρῦες* (код Хезиха) K. Oštir, *Razprave* I 287 и д., чију је алтернацију *a : e* лако објаснити предгрчким типом *Τερβος* : *Ταρβος*. Ради упадне сличности ових речи са арб. **jer* (од **θer*) истога значења биће много вероватније, да је у њој, као и у прв. *i-zerna* очувана прастара једна реч за „храст“. За речничка подударања међу арбанаским и туђим елементима западнороманскога в. H. Schuchardt, *Zeitschr. für roman. Phil.* XXIII, 197, *Revue des études basques* V. 106 и д.; за префикс *i* у предроманским елементима в. K. v. Ettmayer, *Germ.-roman. Monatschr.* 392. О староевропским именима храста, очуваним у иевр. језицима в. K. Oštir, I. c.

Узме ли се све ово у обзор, мени се чини да је поређење арб. **jer-* са јерм. *sisern* много сигурније. Дисимилацијом слогова, коју ја претпостављам у арб. праобр. **θeθern*, објашњава се, како је познато, и грч. *κριώς* од **κεκριώς* E. Walde, *Lat. etym. Wb.*² s. v. *cicer*, Boisacq, *Dict. étym. de la lang. grecq.* s. v. — Најзад није, мислим, без значаја и то, што и за арб. и за јерм. реч треба поћи од акузатива **k'o/θeik'erom*, одакле је правилно постало у јерм. *sisern*, а у арб. **jer-* са *r* од *m* *Albanorum. Stud.* I. 15. За арбанаско-јерменске речничке паралеле в. H. Pedersen, *Zeitschr. für vergl. Sprachw.* XXXVI, 340 и д.

5. тоск. *hu-ri*, гег. *hu-ni*.

Етимологија арб. *hu-ri*, *hu-ni*, четина, мушко удо³ није још утврђена. H. Pedersen, *Zbornik u slavi V. Jagića* 218 и д. доводи ту реч у везу са лит. *skujà* „четина“, рус. *xvoja* „четине и гранчице четинарки“, ир. *scē* „глог“. Као ни семантички, та се етимологија не да оспоравати ни са фонетске стране, пошто је арб. *h* од иевр. *kh* утврђено и другим бројним примерима в. *Albanorum. Stud.* I 26 и д.

Међутим није искључено ни једно друго објашњење те арб. речи. Арб. основа *hun-* може се, како ми се чини, без тешкоћа довести у везу и са арб. *šul'* ‚мотка, шипка‘, које се не да одвајати од грч. ἔύλον ‚дрво‘, а које и иначе има у арбанаском сроднику у *pro-šet* ‚дрвље‘, идентично са слов. *šuma* (праобр. **kseu-mă*) *Albanorum. Stud.* I 75 и д., 96. Уз **ksewe-* јавља се наиме и **sewe-* — ова честа појава није још довољно објашњена — у стинд. *svá-rus* ‚Oberpfosten, langes Holzstück‘, срвнем. *swir* ‚мотка‘, агс. *sweor* ‚ступ‘, грч. θλη ‚шума‘ = ствнem. *sūl* ‚ступ‘. Према томе арб. *hun-* могло би се свести и на праобр. **su-n-*'. *h* је правилни рефлекс предакценатског иевр. *s-* у арбанаском Н. Pedersen, *Die Gutturale im Albanischen, Zeitschr. für vergl. Sprachf.* XXXVI, 313 и д.

Паралеле за семантичке односе су сасвим излишне.

6. *l'afšε*.

Арб. *l'afšε* ‚Kamm des Hahns, Haube der Lerche, Vorhaut des männlichen Gliedes‘ је по G. Meyery, *Etym. Wb.* cit. 234 позајмица из лат. *laxa*(cutis). Именице, које су настале од адјектива губитком супстантива на који се односе, нису доиста ретке у романском, али како се *laxa* у овом значењу иначе не налази, биће ипак умесније тражити друго објашњење ове арбанаске речи. То је истакнуо већ W. Meyer-Lübke, *Mitt. des rumän. Instituts in Wien* I 29., не улазећи у анализу арб. *l'afšε*. По мојем мишљењу *l'afšε* је деминутив од арб. *l'apε* f. ‚Lappen, Fetzen‘, које је сродно са грч. λόπη ‚Hölle, Gewand‘ (R. Meringer, *Indogerm. Forsch.* XVII, 161), λεπύς n. ‚Rinde, Schale‘, лит. *lōpas* ‚Flick, Lappen‘, λοπίς ‚Schuppe‘ G. Meyer, *Etym. Wb.* cit. 237, E. Berneker, *Slav. etym. Wb.* 691.

За -*šε* је упор. N. Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* 23, 312.

7. рум. *laǐă* — арб. *l'aj*.

После толиких покушаја, који су изнесени за објашњење ове речи, рас прострањене и ван арбанаско-румунског — нгрч. λάյον ‚црна овца‘ (G. Meyer, *Ngr. St.* II 68), морав.-слов. *laj*, *lajka*, мрус. *laǐsty* ‚schwarz (nur von Schafen) mit einem Einschlag von Weiß‘. (Miklosich, *Slav. etym. Wb.* 686.) — Th. Capidan, *Dacorum* I, 520 се враћа погрешној Buggeовој етимологији и изводи је, као и он, од лат. **labeus* ка *labes* ‚црна мрља‘. Тако исто мисли и P. Skok, *Zur Kunde des roman. Elementes in der serbo-kroatischen Sprache, Zeitschr. für roman. Phil.* XXXVI, 641 и д., који иначе с правом

изводи од арб. *laj* и српхрв. *laja*, *Schaf oder Ziege mit schwarzen oder weißen Zeichen an der Stirn*.

Сугласје обих романиста не може, међутим, да отклони фонетске тешкоће, које се супротстављају том објашњењу. Једног другог примера за то, да би лат. *bī* у арбанаском постало *j*, нема, а арб. *z̥ebe* — које је засигурно од лат. *scabies* — показује, на против, сасвим јасно да се у *j* не може поднапошто тражити арбанаски рефлекс лат. *bī*. Ова гласовна немогућност, на коју је у осталом указао већ St. Wędkiewicz, *Mitt. des rum. Inst. in Wien* I 279, остала је неопажена и од N. Jokla, *Linguist.-kulturhist. Unters.* 206, ма да он иначе *ibid.* 328, напушта етимон **labeus* и одлучује се за *laureus*, од којега сам ја полазио за етимологију арб. *laj* *Albanorum. Stud.* I 46, заснивајући је, у фонетском погледу, на Јоклову правилу (*Indogerm. Forsch.* XXXVI, 106), да арб. *j* одговара лат. *rī*. Ту етимологију усваја и I. Jordan, *Arhiva* XXXI (1924), 80.

Морам ипак признати да ово није једино могућно објашњење порекла арб. *laj*, ма да горња етимологија, ни у семантичком погледу, није невероватна због ерт. *lor*, 'шарен', тревис. *lora*, 'мешавина црна и бела', поред порт. *louro*, 'жуткастосмеђ, плав', које одговара и друм. *laī*, чије је значење, како је утврдио Ticehoiu, *Zeitschr. für roman. Phil.* XXXVIII, 485, 'жуткасто-бео'.

Једна од највећих тешкоћа, које се испречавају при свакој анализи арб. речника је одвајање позајмица од старог арбанаског речничког блага, бар са извесном сигурности. У конкретном случају мени се чини да се *laj* даје објаснити, без нарочитих тешкоћа, и не прибегавајући претпоставци да је та реч романска позајмица.

Арб. *laj*, 'пегав', рум. *laī*, 'жуткаст' могу се, наиме, по мојем мишљењу, поредити са рус. *solovój*, *isabellagelb*, ир. *salach*, 'прљав', изл. *sölr*, 'прљавожут', ствнем. *salo* *sal(ā)wēr*, 'тамне боје, прљав', агс. *salo*, 'тамне боје' од прагерм. облика *salva* Fick 3⁴, 437. То ми се чини тим вероватније, што се под овом претпоставком арб. *laj* може довести у везу са још једном арбанаском речи. То је *nołε*, 'мрља', које N. Jokl, *Stud. zur alb. Etym. und Wortbildung* s. v. врло убедљиво своди на праобр. **n-sāl-u-* и пореди са иднем. *saul*, 'прљав, зарљао' (= стс. *sōl*), које такође спада ка поменутој групи речи.

Корен је **selāwo-*. Одатле се високим степеном I *selə-wo-* срир. *sala-ch*, 'sordidus'; високи степен II је **slāwo*, а на редукциони степен **sləwō-* може да се сведе арб. *laj(ε)* од ранијега (*š)lawε*, пошто се, правилним губитком *š-* и међувокалног *w* спречио

зев уметањем *j*, као н. пр. у арб. *u̯jε* „вода“ од **ud-ō̯ā* Н. Pedersen, *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* XXXVI, 339, *Festskr. til Vilh. Thomsen* 246.

Лепа паралела за прелаз значења „мрља“ — „пегав, пругаст“ налази се у глуж.-срп. *moras*, *aschfärbiger, graugestreifter Hund*, *moratý*, *schwarz gestreift*, *morovatý*, *fleckig, grau, schwarzgestreift*, пољ. *morog*, *buntgestreifte Tier* од **morv* „прљав“ у fem. глужсрп. *mora*, *schmutzige, buntgestreifte Kuh*, врус. *maráts*, мрус. *máraty*, глужсрп. *marać*, *besudeln, beschmutzen, beschmieren, verstreichen*, за које в. F. Solmsen, *Über einige slav. Wörter mit dem Wurzel-element mar, Zbornik u slavi V. Jagića* 576 и д., Н. Peterson, *Balt. und Slav.* 40 и д.

Лексикографски не ће бити на одмет саопћити да је *l'aj* (по речничком рукописном материјалу Елезовићевом у лексикографској збирци Арбанаског Семинара) на Косову ознака за шарену краву; у Банату (село Долови) срп. *läja* значи „крава са жутим пегама око очију“ (материјал Ј. Живојновића).

8. арб. *mε* — рум. *mai*.

Како је познато, лат. се *magis* ни у западно-романском не употребљава за образовање компаратива — сем на пиренејском полуострву и у Прованси —, а и у источно-романском се у тој функцији јавља *plus* и у италијанском и у старом дадматском језику, док у румунском има само *mai* = лат. *magis*. С тога је већ Н. Pedersen, *Krit. Jahresber. über die Fortschr. der roman. Phil.* IX/1, 213 помишљао на то, да ће се одржавање лат. *magis* у румунском имати приписати утицају једне по звuku сличне арбанаске речи.

Та реч је одиста очувана у арб. (тоск.) *mε* „више“. Овај облик, као и гег. *mā*, указује на назал. Јасно је с тога да *mε* не може бити позајмљено из лат. *magis*, како мисли G. Weigand, *Alb.-deutsch. und deutsch.-alb. Wörterb.* s. v., поводећи се у том, као и Candrea-Densusianu, *Dict. etym. al. limb. rom.* 1041, за мишљењем G. Meyera, *Etym. Wb.* cit. 271.

Арб. *mε* није досад још, бар што ја знам, објашњено индоевропским сретствима. К. Oštir, *Arhiv I*, 115 и 130 веже ову реч за илир.-трачк. **mand/t-* „велик“, схватајући је предарбанаским реликтом. Ја бих сврстао арб. праобр. **man*, на који упућује гег. *mā*, уз гот. *mais*, стенгл. *mā*, стс., ствнем. *mē(r)* „више“, гот. *maiza*, веће, више: иевр. *mə-is* K. Brugmann, *Grundr. I²* 176, E. Walde, *Lat. etym. Wb.*² 456. Арб. **man* се може, наиме, свести на праобр. **maison-*, од којега је постало **mehən(ε)*, па правилним губитком *h* и редо-

витим сажимањем *teq-n-* у *təq-n-*: гег. *təq*, тоск. *tɛ*. Претпостављена тросложност праоблика утврђена је акцентованим *a*. Праарбанаски акцент је могао бити или на почетном слогу или на наставку — који се, дакако, не да тачно одредити — пошто је *h* према Педдерсенову закону могло постати од *s* једино пред ненаглашеним тамним вокалом.

Тешко је рећи који је падеж очуван у праобр. **mə̃ison-*, али то и није од тако пресудне важности. Да ли се пак за рум. *mare* „велик“ крије стир. *mar*, које такође припада овом корену, врло је сумњиво. Романски етимографи обично одбацују мишљење, да би рум. *mare* могло бити келтског порекла и изводе ту реч од лат. *mas*, *maris* „мушки“. Очевидно, келтска хипотеза није убедљива већ с тога, што се у румунском језику иначе не могу констатовати какве друге речи келтског порекла. Али како прелаз значења „мушки“ — „велики“ није без тешкоћа, намеће се сам по себи покушај да се за објашњење рум. *mare* ипак пређу границе румунског језика. Јер као што се у келтском уз позитив **maros*: кумр. *māwr* „велик“ налази и компаратив **mē/ais*: кумр. *twy* „већи“, то се и уз арб. компаратив *tɛ*, гег. *təq* (од **mə̃ison-*) даје замислiti и позитив **mara^h*. Тада облик, ако и није можда идентичан сам рум. *mare*, могао је бар допринети томе, да се због хомофоније са лат. *mare(m)* „мушки“ лакше изврши прелаз његовог значења у „велик“ и тако сасвим потисне лат. *grandis*.¹

Са рум. *mare* могло би се довести у везу и рум. диал. *mier*, „велик“, које G. Weigand, *Krit. Jahresb. über die Fortschr. der roman. Phil.* XI/I, 126 изводи на један мени сасвим неразумљив начин из из лат. *maior*. Вероватније ми се чини схватање да рум. *mier* поред *mare* упућује на познату арбанаско-трачку алтернацију *a:e*, за коју в. *Albanorum. Stud.* I 4, P. Kretschmer, *Einleit. in die Gesch. der Griech. Spr.* 222. За можебитне трагове трач. *mar(o)-* „велик“ у трачкој топономастици упор. Д. Дечевъ, *Трако-келт. ез. усъор.* (Год. на Соф. Унив. XVIII) 38 и д.

¹ W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 9643 држи да је рум. *mare* од *magnus + talis* (> рум. *tare*) укрштај, за који L. Spitzer, *Mitt. des rum. Inst. in Wien* I 295 наводи лепу паралелу у пров. *granat* „велик“ = *grandis + tantus*. Међутим, то оштроумно објашњење претпоставља да је лат. *magnus* било уврежено у латинском језику на Балкану, а за то нема никаквих потврда. Еквација рум. *mare* „велик“ = лат. *mare*, „море“ коју Шпицер износи I. с. са свим резервама је, дакако, изван сваке дискусије.

Мислим да није сувише смеона тврђња да је овако тумачење рум. *mare* теоретски оправдано, иако ова етимологија неће, по свој прилици, најти тако лако на пријем првенствено због тога што **maros* није очувано у арбанаском. И поред тога, ја је износим због предности, коју она има над осталим покушајима: што је и у фонетском и у семантичком погледу, мислим, беспрекорна. На келтску хипотезу порекла рум. *mare* „велик“ враћа се, како видим, и H. Sköld, *Indogerm. Forsch.* XLII (1924) 188. Међутим ни њему није успело констатовати у румунском језику ма какву другу позајмицу из келтскога.

9. *pjet̊ε*.

G. Meyer, *Etym. Wb. cit.* 342 изводи арб. *pjet̊ε* f., „Falte des Kleides“ из итал. *pieghetta*. То исто опетује и Helbig, *Jahresber. des Inst. rum. f. Spr.* X 127, иако је та етимологија фонетски очевидно немогућа.

Арб. *pjet̊ε* је романска позајмица. Она је арбанаски рефлекс млет. *pieta* истог значења, које се своди, како је показао W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 6602 на влат. *plicta*.

10. *tsul̊ε*.

Необјашњена арб. реч *tsul̊ε* „дак пун брашна“ је, по мојем мишљењу, сложена од **θul̊ε* са префигираним чланом *t̊ε*.

θul̊ε* се даје свести на *ku tslo-*. Корен је (*s)kewē*, „умотати, покрити“ у јерм. *çu*, *χέραιος*, *tegula'* (skuvos*), грч. *κύτος*, „која“, *σχέτος*, *id.*, лат. *culleus* (**kulejos*) „којна торба“; за корен *skew-* уз *skew-* говори, поред арбанаског и јерменског облика, и авест. *surī-*, стинд. *chavī*, „која“.

За *ts* уместо *θ-* упор.: арб. *tsur* m., *tsuñe* f., „хрид“, које спада групи стир. *carn* „гомила камења“, кимр. *carn*, *id*, стинд. *ašma*, „камен“ *Albanorum. Stud.* I 104. Ту је наведено више других примера за *ts* овог истог постанја.

Београд.

Х. Барий.

Luk. XV 11—32 v prevodu bratov Anastasija in Spyridona Tsellio (Tsel'o) iz Argyrokastra.¹

(Iz Kopitarjeve delavnice).

V razpravi o elbasanskem pismu in pismenstvu na njem sem na str. 177 tega Arhiva (kñ. I, sv. 1—2) mimogrede omenil po Jahrbücher der Literatur Bd. 46, str. 103, da sta dva nekdanja Dositejeva učenca, v naslovu imenovana brata, Anastasij in Spyridon Tsellio iz Argyrokastra prevedla za Kopitarja, česar znanstveno zanimanje se je tedaj že tudi dejanski razširilo preko vsega Balkana, pričo o izgubljenem sinu (Luk. XV 11—32), katero je Kopitar potem l. c. v svoji transkripciji tudi natisnil. Ker vemo, da je Kopitarjevo znanstveno zanimanje o balkanskih jezikih povzel in nadaljeval tako isto veliki učenjak, njegov učenec Miklošič, ki je postal tako celo šele prvi ustvaritelj albanologije, je zadeva gori omenjenega prevoda zanimiva že s stališča zgodovine albanologije, mogoče pa jo je premotriti tudi še s širšega vidika. Prevod priče se je namreč ohranil v Kopitarjevi zapisu, ki je prešla v last ljubljanske lycealne (študijske) knjižnice, tudi v konceptu, in sicer kar v treh rokopisnih izvodih na treh polupolah in v glavnem v dvojni povsem različni grafiki, kakor se zdi, s Kopitarjevimi popravki, a tretji zopet različni grafični zapis istega prevoda priče predstavlja natis v Jahrbücher. Rokopis zadnjega menda ni ohranjen. Prevod priče s svojimi raznimi zapisi je moral biti narejen ali bolje redigiran in prepisovan pod neposrednim vplivom in vodstvom Kopitarjevim, pa nam omogočuje vpogled v njegovo delavnico in šolo, iz katere je izšel, kator znano, tudi Vuk Karadžić. Idejo Vukove grafike, kateri je bil duševni oče, je hotel Kopitar² izvesti tudi za južnoslovanske sosedje, Albance in Romune, a praktično njeno izvršitev je pokazal ravno v Jahrbücher l. c. Za albanščino je bilo to tem bolj mogoče, ker o kaki urejeni grafiki za njo posebno tedaj še ni moglo biti govora, pa Kopitar tudi z grafiko n. pr. latinskih misionarjev, kakor je razvideti l. c., str. 104, ni bil zadovoljen.

¹ O imenu Tsel'o gl. dol.

² O razmerju med Kopitarjem in Vukom gl. sedaj L. Stojanović, Život i rad Juka S. Karadžića. Beograd 1924.

Ideje o enotnem in racionelnem grafičnem izražanju slovanskih glasov, ki so se tako klasično udejstvile v Vukovi grafiki in ortografiji in ki so našle svoj odmev v poizkusih Metelka in Danjka za Slovence ter Kopitarja samega za Albance in Romunce, je Kopitar gojil in izrazil že rano, ko je bil še v Ljubljani pri Cojzu tajnik, v „Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (Laibach 1808)“. Tam pravi str. XXII—XXIII: „Nichts ist einfacher und einleuchtender, als die Theorie der Buchstabenschrift: *Analysire das Wort* (den articolirten Menschenschall) bis auf seine einfachen Bestandtheile, (Elemente) und jeden gefundenen solchen einfachen Bestandtheil stelle durch ein eigenes Zeichen dar Nicht alle, aber doch bei weitem die meisten einfachen Töne sind in allen Sprachen die nähmlichen: es wäre daher eine grosse Erleichterung des gegenseitigen Verkehrs im Menschen geschlechte, wenn für diese, allen Sprachen gemeinschaftliche Töne auch gemeinschaftliche Darstellzeichen beliebt würden: so auch für die nur einigen Sprachen gemeinschaftlichen Töne, wenigst in diesen Sprachen die nähmlichen Zeichen u. s. f.; für eigenthümliche Töne aber wohl auch eigene Zeichen“.² Tej teoriji so faktične razmere na polju slovanske grafike naravnost nasprotovale, bodisi glede izraževanja enega glasu po le enem znaku (prim. slovensko bohoričico), bodisi glede enakega izraževanja istega glasu v različnih slovanskih pismenstvih, ki uporabljajo latinsko abecedo. Ne le da imajo, pravi Kopitar str. XXVI, Slovani na Kranjskem eden, v Dalmaciji drug, na Hrvaškem tretji, na Českem četrti, na Poljskem peti in na Lužiskem šesti sistem pisanja, „noch mehr, in Dalmatien selbst z. B. schreibt ein *Dellabella* auf eine Weise, ein *Voltiggi* auf eine andere, und noch andere wieder anders!!“ To ga boli: „Diese unselige, in der Isolirtheit der ersten Schreibemeister gegründete, Discordanz ist jedem Slavenfreunde ein Ärgerniss“ (str. XXVII). Zato trdi: „Die Wichtigkeit und Nothwendigkeit einer gleichförmigen Orthographie ist einleuchtend. . . . Nur einen *verständigen* und *kraftvollen Anführer* — und auch *diese Anarchie verschwindet*“ (str. XXVIII). Razprto je tiskano tudi zadnje tako že pri Kopitarju.

V zanimanju za Balkan in v ideji izraževanja slovanskih posebnih glasov s posebnimi znaki je imel Kopitar med Slovenci že znamenitega in še do danes vse premalo uvaževanega predhodnika I. Popoviča, ki ga imenuje str. XLV „der gründlich gelehrte Cillejer *Popovitsch*“ in česar življenjepisu po I. Navratilu je dal tudi Miklošič mesto v „Slovenskem berilu za osmi gimnazijalni razred“ (Izdal dr. Fr. Miklošič).

² Razprto tiskano že pri Kopitarju.

Na Dunaju 1865, str. 134—137).¹ Popovičeva življenjska, v znanih „Untersuchungen vom Meere“ (Frankfurt-Leipzig 1750, str. XVII) izražena želja je bila „dass ich (mit einem Gehülfen) auf einige Jahre, in demjenigen Striche von Europa, der von Österreich aus auf der einen Seite bis zum Euxinischen See, auf der andern zum Adriatischen Meerbusen reichert nach meiner Willkür herum reisen könnte“. K temu pripominja Kopitar (str. XLV): „O ewig Schade, dass dieses Vorhaben durch die Indolenz und Gleichgültigkeit der Zeitgenossen vereitelt wurde: Popovitsch's Antrag, und zugleich die Beglaubigung seiner hohen Fähigkeit zu einem solchen Unternehmen, steht in seinen Untersuchungen vom Meere: aber es fand sich Niemand, der ihn unterstützt hätte: Popovitsch war arm. — Um wie viel weiter währen wir jetzo — in der Kenntniss dieses Schauplatzes der mittlern Geschichte, in jeder Rücksicht!“ V prvem pismu Dobrovskemu z dne 30. marca 1808 iz Ljubljane (Pis'ma Dobrovskago i Kopitara str. 6) pa sporoča Kopitar med dr. še „der Curiosität wegen das Alphabetum Venedicum aus Popovizh's Papieren“, o katerih govori tudi v gramatiki l. c. in iz katerih se razvidi, kakor pravi, da je Popovič za posebne slovanske glasove sprejel posebne pismene značke. V Pis'ma str. 7 še pristavlja: „Man sieht, dass es nur eine erste Idee ist.“ Popovič govori o takih posebnih znakih, s katerimi naj bi se obogatila latinska abeceda, že v „Untersuchungen“ str. XVIII, XXXIV sl., toda v razmotrivanju o načinu in pomenu Popovičevega predhodništva in Kopitarjevega prejemništva glede označenih znanstvenih idej, balkanologije in racionelne grafike, se tu ne morem dalje vpuščati, ker tu tudi ni mesto za to. Gotovo pa zaslubi Popovič i v tem okviru posebno pozornost in poseben podroben študij, ker ne more biti dvoma, da sega na jugu neka duševna vez od Kopitarjevega učenca in Jagićevega učitelja Miklošiča ne samo do Kopitarja, ampak še preko njega do Popoviča.

Na gori omenjenih treh rokopisnih polupolah s prevodom priče o izgubljenem sinu, ki jih hočem na podlagi njihove medsebojne odvisnosti imenovati *A*—*B*—*C*, med tem ko bom Kopitarjevo natisnjeno transkripcijo označeval z *D*, stoji v podpisu povsodi ime bratov Tsellio, in sicer na *A* grški Ἀναστάσιος καὶ Σπυρίδων Τζέλλιον ἐξ Ἀγρυπόναστρου, napisano z običajnimi ligaturami, ki so se rabile tedaj tudi v tisku. Na *B* in *C* je podpis nemški z latinskimi črkami, na *B* „Anastasios et Spyridon Tzellio aus Argyrokastron“, a na *C* „Anastásius et Spyridon

¹ Jagićev kratki obris v Istorija slav. filol. str. 177—8 ne sloni na kakih novejših podrobnih študijah. Neki moj grški slušatelj se je zavzel svoj čas za to, ali mu je vojska prekinila delo.

Tzélyo, Argyrokastriten“. Zadnjima dvema podpisoma je pridodana pri-pomnja, na *B* s svinčnikom (od roke podpisa na *A*?) „heiʒt zaλός, φρύνηος“, na *C* z istim črnilom in najbrže tudi isto roko, ki je napisala podpis, toda z nemško pisavo, „Der Zunahme bedeutet gut, od. artig“. V tisku, t. j. *D* je priimek transskribiran kakor na *B*, t. j. Tzellio. Ker ne morem glede etimologije imena ničesar gotovega trditi, ga pišem kakor Kopitar, le z izpremembo *tz* v *ts* po sedanji grafiki, vendar bi mogel govoriti naglas v grškem podpisu in v podpisu na *C* za sedanjo pisavo Tsel'o.

Grafika teksta priče na *A*, ki je lehko potekla iz lastne iniciative obeh bratov, da napišeta zaprošeni prevod, kakor moreta in znata, predstavlja neverjetno pestro sliko. Naslov je napisan z latinskim črkami: Lükeit krije 15 (*ü* je povzeto iz nemške abecede). Na to pa sledi uvodne besede in verza 11—12 z mešanimi nemškimi, grškimi in latinskim črkami: Κτισθι πρός κατά τεμοῖλ (:παραβολήν:) ε θύ. Gná gnerí ūčih tré djem, m' iriu g'atá iθá babait, tátu ūuā uða ȳtú itd. Vendar je zmisel te mešanice popolnoma jasen. Nemške črke je po-uzročil izraz za *s* = ū (per virem inertiae v časih tudi še v sosednih besedah), latinske izraz za *n* = *gn*, *g* = *g* in *b* = *b* (grško γ in β je drugo), piščeva običajna grafika, katere je bil dodobra vajen, pa je bila na podlagi grških črk. K tej se po možnosti tudi vedno bolj vrača, tako da n. pr. v. 12 *babait*, *babaij*, 17 *babaij* piše od tu dalje že grški v. 20, 22, 27 *μταυτάϊ*, 21 *μταυτά* ali v. 17 *jána*, toda 26, 31 *γιάνα* i. dr. Negrški se vseskozi piše le *s* s ū (26 slučajev besed, pi-sanih ali samo z nemškimi, ali tudi mešano z grškimi črkami), *n* z *gn* (vseskozi *gnú*, *gnerí*, *gnerij*, *gnérūč*) ter pronomen *ki* s *qui* (6 slučajev). Grafika s pomočjo grških črk se strinja s tedaj tudi sicer za albanščino rabljeno, n. pr. pri Kavalliotisu. Naj omenim le bolj tipične stvari. Od vokalov se izraža *ɛ* z *ç* in *i* z *ι* ali *η*. Vokala *ü* brata Tsellio ne po-znata; v. 11 pišeta *di*, a v naslovu na *A* *krije* je očividno *ij* in ne morda *y*, kar kaže tudi dalje pisava v. 12 *babaij*, 14 *δυροιj* i. pod. To potrjujejo tudi Kopitarjeve jezikovne pripombe l. c. str. 104. Za zveneče zapornike *g*—*d*—*b* se pišejo *γκ*—*ντ*—*μτ*; le za *vd* stoji dvakrat *βτ*: v. 17 *βτές* (prim. v cirilskem prepisu *C* *вдес*), 32 *βτέχδοց* proti 24 *βτέχδոց* (*C* *вдехдъс*). Za nezvenečo palatalno afrikato *ќ* se piše na-nadno *zi* (21 slučajev); pri tem je sledeči vokal vezan z *ι* z navzgor obrnjenim polukrogom, n. pr. *ziq* (desetkrat), *zič* (štirikrat) itd. Le redko stoji dvojno *z*, zlasti pred soglasnikom: 29 *χάζχι*, ib. *μίζχτ* (moglo bi biti tudi *mikt*, kakor je napisano na *B*), prim. še 27 *άτοζρα*. Nezvenečemu *zi* odgovarja za zveneči palatal *g'* — *γκι* (štirikrat), pred

ι , ϵ in ζ stoji le $\gamma\kappa$ (slučajev 4 + 2 + 3). Tudi Kavalliotis piše $\kappa\iota$, $\gamma\kappa\iota$ poleg drugega (G. Meyer, Alb. Studien IV 6). Afrikata ts se zaznamuje s $\tau\zeta$: v. 16 $\tau\zeta\tau\zeta\iota\beta\iota\eta\eta\eta\eta\eta$ (*B* ცԱՎԱՅԻՆԵՐ, *C* պԵՎԱՅԻՆԵՐ), 22 $\chi\alpha\pi\dot{\chi}\tau\zeta\alpha$ (*B*—*C* ԿՅԱՅՎԱ), 29 $\tau\zeta\gamma\iota\alpha\pi$ (*B*—*C* կԵՒ, G. Meyer, Et. Wtb. 337 *tsjap*). Isto stoji kakor pri Kavalliotisu tudi za $t\zeta$: 23, 27, 30 $\beta\iota\tau\zeta\tau'$ (*B* ՅԱՀԻ', *C* ՅԱՀԻ¹), v. 26 $\tau\zeta\gamma\iota\alpha\eta\eta$ (*B* ԿՅԻՆ, *C* ԿՅԱՀԻ), kar je seveda deliti v $t\zeta$ Jane. V v. 31 $\tau\zeta\eta\tau\zeta$ za $t\zeta$ $d\circ$ (*B*—*C* tega nimata) je izgovarjati $t\zeta$ vsled asimilacije k d kot $d\circ$. V. 13 se piše isto \mathfrak{z} , le da je pri \mathfrak{z} v središče en zavitek več (*B*—*C* ԿԺԾՈ). Turško $d\circ$ nahajamo v v. 29 $\tau\zeta\epsilon\beta\alpha\pi$ (*B*—*C* պԵՎԱՌ). Za z je navadni izraz kakor pri Kavalliotisu ζ , le v svezi z m stoji tudi σ (skoro vseskozi tuje besede): v. 11 $\tau\epsilon\mu\sigma\iota\lambda$. (*B*—*C* ՄԵԼՑԻԼ), 15 $\chi\iota\sigma\mu\epsilon\tau$ (*B* ԽԻԾՄԵՇ, *C* ԽԻԾՄԵՇ), 19 $\chi\iota\sigma\mu\epsilon\eta\alpha\beta\epsilon\tau$ proti 22 $\chi\iota\sigma\mu\epsilon\eta\alpha\beta\epsilon\tau$ (*B* 19 ԽԻԾՄԵՒԱՐՎԵՌ — 22 ԽԻԾՄԵՒԱՐՁԵՎ, *C* 19 ԽԻԾՄԵՒԱՐՎԵՌ — 22 ԽԻԾՄԵՒԱՐՁԵՎ), 29 $\sigma\mu\sigma\delta\iota$ (*B* ԸՄԾԾԵ, *G* ՅՄԾԾԵ). Za j se piše običajno kakor pri Kavalliotisu γ ali $\gamma\iota$, v diftongih pa ij , j ali i (i). Enkrat je v prepisu napačno χ : v. 14 $\gamma\kappa\alpha\gamma\tau\iota$ (*B*—*C* ԵԱԽՄԻ²). Ako stoji za l' pred vokalom $\lambda\iota$, se veže ι s sledečim vokalom z navzgor obrnjenim polukrogom, n. pr. v. 28 $\iota\lambda\iota\dot{\tau}\tau\dot{\epsilon}\dot{\eta}$ (*B* ԻԼՈՒԵՌ, *C* ԻՆՈՒԵՌ). Akcentni znak je na vokalih na *A* vseskozi le še akut. Enklitični besedni delci kakor člen, pronominalni odlomki in gotove partikule se pišejo skupaj s pripadajočo besedo.

Na *B* in *C* je tekst, kakor ga nudi *A*, prepisan z gotovimi popravki na podlagi cirilskih črk, in sicer tvori *B* prepis od *A*, *C* pa prepis od *B*. Cirilske črke so obogačene že z Vukovimi znaki *Ћ* — *Ђ* in *Ѡ* (z *B* še ne pozna), razen tega sta privzetra grška znaka *Ѡ* — *Ѡ*, za *i* in *m* se pišeta latinski črki, a *ε* se izraža z *ѧ*. Pri akcentu se razlikuje med akutom in gravisom (srednjedolgom ali dolgom na kratkim vokalom), n. pr. na početku: *Ѡѧ зѹиї кѹиї ѿемизїл.*

Misliti tu na še le naknadno uvedbo gravisa na končnih zlogih, podobno grški in tudi cerkveno-slovanski grafiki, mislim ne gre; saj je Kopitar tudi Vuka navel na razlikovanje in odgovarjajoče zaznamovanje besednega naglasa. Prim. tudi razlikovanje med gravisom in akutom v makedonsko-rumunski slovniči M. Bojadžija, o kateri bo doli govor.

Vendar pa je vkljub tem skupnim črtam med B in C še vedno velika razlika v grafiki, in sicer v zaznamovanju diftongičnega i po vokalih in glasa j pred vokali, kar je delalo na B še precejšnjo težavo, pa predstavlja zato tudi zelo pestro sliko. Med tem ko nastopa na C

¹ Pravilno *vitšn'* (gl. doli).

² Pravilno *g'ajti* (gl. doli).

po Vukovi grafiki že praviloma povsod *j* (le enkrat je ostalo v prepisu še v. 13 *ūkōū*), piše *B* za to pri diftongih po ruski grafiki *ū*, poleg tega pa v približno enaki številni rabi (tu in tam so s svinčnikom poprave v *ū*) neki poseben, grškemu digamma podoben znak *f*, ki je piscu lista *B* tudi sicer navadni izraz za *j*; le na početku besed in po konzonantih nahajamo še drug sistem pisave, kakor ga pozna ruska grafika, da se namreč *j*, oziroma predhodna soglasniška palatalizacija zaznamuje skupno z vokalnim znakom. Od takih znakov ruske abecede so vporabljeni na *B* *č*, *я* in *ю*. Vporabljala je te znake po ruski seveda tudi predvukova srbska grafika. Le enkrat ima *B* v takem slučaju *j* (v. 17 *jáhč* enako *C*), toda tako je napisano že na *A* (*σα gnéräç jánaç*). Isto besedo piše *B* še v. 26 *чáhč* (*C чáhč*) in 31 *фáhč* (*C jáhč*). Ako je poleg v. 12 *и* (*C jì*) na *B* in *C* v v. 17 *ћjì*, pri *D* *ћz*, je to pomota, kakor kaže kontekst, ki zahteva tu *ju* in ki ga *A* tudi piše (*yiš*). Prim. k temu v. 28 *ћáшшtč*, *A* *γiášhtč*. Pred stoji *f*: v. 22 *фéñhi* (*C jeñhi*) in 31 *фè* (*C jè*). Po konzonantih pa imamo za *je* tudi *đ*, n. pr. v. 11 *đb̄m* (*C đjàm* s svinčniško popravo *đjèm*). V v. 22 *бíenî* (*C бјéñi*), 26 *đfélmeñ* (*C đjélmeyñ*) in 29 *вfeññ* (*C вјèññ*) je izraz za *je* popravljen s svinčnikom v *đ*. Za *ja* — *ju* nahajamo po konzonantih: v. 21 *cфjám* proti 19 *cfiàm* (*C cjàm*), 29 *фfáльтн* s svinčniško popravo le *я* (*C фjáññh*) in 31 *đfálx* s prečrtanim *f* (*C đjálx*). Zvezo *jz* po konzonantu imamo v. 15 *кулóсfz* (*C кулóscj*). Patalazirano *ж* na *C* piše *B* v. 20 *енгалáci*, 28 *илóшеш* in 29 *фfáльтн*; prim. še pri *k* v. 25 *уhâc* (*C yhâc*). Duktus cirilske pisave na *B* in *C* se zdi isti, dasi je *B* nekaj hitreje in ne tako pazljivo pisan, kakor končni prepis *C*. Vendar je pri natančnejšem pregledu najti v pisavi črk razlike, posebno bistveno pri *đ*: ko je na *B* vrhnja polovica črke vsmerjena navzgor, tako da spominja na navadno grško *đ*, je na *C* zavita na desno in postavljena vzporedno poleg spodnje polovice, t. j. kroga. Ta neobičajni tip znaka je pač izmišljen, da se bolje loči od grškega *đ*. Za to govori pomota *C* v. 17 *ěpř* s cirilskim *đ* za pravilno *B* *ěpđ* z grškim *đ*. Dasi bi bilo najnaravnješje pripisati cirilska prepisa Kopitarju, se vendar ne morem za to odločiti, pa je le morda mogoče, da sta ju pisala brata Tsellio, ali celo, kakor bomo videli, kdo drugi.

Prehod od grafike na *A* k grafiki na *B* — *C* tvorijo s svinčnikom napisani popravki na *A*, ki kažejo zlasti na nekih mestih cirilice dobro vajeno roko in ki pač ne izvirajo od pisca teksta. Taki popravki so: v. 11 *đb̄m* za *đjem* (*B* *đb̄m*), 12 dvojno cirilsko *đ* nad obema *b* v babaiti 13 *чжđo* za *žđo* (*B* *чжđò*), toda 31 prečrtano *üđo* za *τçvтó*, 14, 24 32 *ku* za *qui* (*B* *ki*), 24 -*иññh* za -*íññiaç* (*B* -*иññh*), 26 *чianh* za *τçyiára*.

(B γάτη), 32 -j^z za -γα. Neenaki so popravki pri κ—γ, vendar se pojavi že tu srbsko ή—ή: za κιγ̄ stoji v. 12 κή (pač pomota), 13 κή, ib. pa tudi ής (B le ής), prim. še v. 27 Στόχηρα s pristavljenim j za κ (B γῦόκην); v. 14 Σγάρτ je transskribirano najprej v ugyzniū z latin-skimi črkami v prvi polovici, potem je to prečrtano in napisano γήγηνū (pomotoma z grškim τ), prim. 32 na Σγάρτ napisano gy (B 14 γήγηνū, 32 γήγηνg, a tako tudi v C in D, razen prvega akcenta v D; prvo je za γοσατο, drugo za εὐρέθη grškega teksta). Vidi se, da se je nad transskripcijo albanskega teksta razmišljalo ter se ni takoj prišlo k zaželenemu zaključku in končni odločitvi. To potrjuje tudi razmerje med B in C ter C in D.

Druge vrste popravki na A so naglasni znaki na vokalih, kjer jih je pisec pozabil postaviti (12 slučajev). Iz tega pač sledi, da je moral tudi Kopitar v osebnem razgovoru s piscem prevoda predelati zapis. Pri tem je Kopitar uvel tudi že razlikovanje med kratkimi in nekratkimi vokali s pomočjo gravisa in akuta, med tem ko pozna original le akut. To dokazujejo primeri s popravki kakor v. 13 πρίσῃ, a 14 πρίσῃ, 13 ατῇ, a 21 κιελιτ, 14 διροϊ, a 24 τεῖχτη i pod. Zanimivo je, da je slišal v. 27 σφταρὶ s kratkim i. Dasi so na jugu kvantitete že precej zabrisane, vendar jih je v takih slučajih le še mogoče ločiti. Vdeležen je mogel biti pri tem redigiranju seveda tudi še kdo tretji, o katerem bo doli govor.

Neznačilni so popravki kakor vstavljanje ločilnega znaka, oziroma jote subscriptuma, prečrtanje spiritusnega znaka, pa tudi zamena gotovih posameznih črk. Od zadnjega je omeniti le popravke γ kot izraza za j v diftongih: štirikrat je napisano ū, enkrat i in enkrat igh (v. 16 doigh za ντόγη, B ΔόῆF, C in D Δόῆj). Slučaj z i je posebno poučen, ker je tako kot jedini tak primer mehanično prepisan na B: v. 27 -im za -γm v ξυάγμ (B emáim s svinčniškim popravkom v emáūm). Vidi se da j za j po načinu srbske grafike tedaj še ni bila odločena stvar. Mogoče, da je tako umeti tudi Kopitarjev NB ob str. v. 16, ki se nanaša najbrže na χάγρα (pač z j brez pike in ne z γ, ker ni na vrhu debelejšega zaključka, a spodaj ne ostrega konca), prim. B—C—D χάκη za pravilno hajne.

Poleg grafičnih popravkov nahajamo na A tudi izpremembe v tekstu in popravke, tičoče se jezika. Prevajalec priče je ponekod podal za gotove besede ali fraze grškega originala dvojen ali tudi po več sinonimnih prevodov, od katerih se je popravljavec odločil le za enega, drugo pa je prečrtal, pa se to pri poznejših prepisih tudi ni več vpoštevalo. Tako je prečrtano: v. 12 βαρὶ ταξοὶ γνα μᾶλλ’ ἵτιγ poleg rrās

μαλλ' ἔτιγ za διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον, ib. μπάρη ḥarab (morda s / na začetku) poleg prishtti za διεπιθετισμ, 19 καθέμ poleg τῷ θρόνευτι za κληθῆναι, 21 μέθύνα in θρόνητη poleg καθέμ za κληθῆναι, 31 τετρά καθ καμ ӯжшт poleg γνιτ' ӯтó καп κáм γиљнá τῷ τέτρᾳ za πάντα τὰ ἐμά. ላं ӯстив. V v. 11 je prečrtano poleg τεμοւ. v oklepajih stoječe grško (: παραβολήν:), a 13 (:κατίγδαν:) poleg τεχβίτ. Na začetku je prečrtano Κτισ्तητι πρό, pristavljen pa je ζέτι, a s številkami je naznačen besedni red, čemur odgovarjata prepisa B—C: Θὰ зóми квáти шемзи. Na nekih mestih so izpremenjene besede ali fraze in (po Kopitarju?) s svinčnikom napisane druge: v. 13 вилаёт mesto fšhat in s svinčnikom nad tem napisanega ter tudi prečrtanega κασαμπá za χώραν, 21 s svinčnikom napisano in prečrtano ӯаӣн poleg μπαμπá za πάτη (prim. 18 vstavljen ӯаӣн za izpuščeno πάτερ), 29 κίτς poleg τζиљк за ӯқијор, 30 м'оросп poleg μέγρού ӯғсарி za μετὰ τῶν πορνῶν. ib. ӯо һéрд poleg (?) σέ γτοχ γна τ' ӯод80ηтä za ӯлштев. B sledi popravkom. Z morfološkega in fonetičnega vidika je popravljeno: v. 22 ντρόβετи mesto -ore- (B—C ḥирбені), kjer je -oe- pač za -ohe- mesto -one-, grški ḥvđnσatή, 30 μαλλ' it za μάлъ' ӯтiγ „σον τὸν βίον“ (B—C мáлн' ӯт); v. 24 һени за ӯзнир ӯнгештн (B һéнн) pa je le v prepisih pomota (gl. doli).

B je tekstno natančen prepis od *A*, le da je grafika druga, kakor je bila gori opisana. O rabi naglasnih znakov je pisec že poučen ter se sam popravlja, n. pr. v. 32 *ziaθēū*, *A ζιαθέτ*. V glasovno-fonetičnem oziru imamo tu in v poznejših prepisih na nekih mestih *ɔ* za polne vokale v *A* (16 *ɔi* za *A γιά*, 24 *ɔγύбурт* za *A ἥγιμπρος*, 28 *брéншт* za *A μπρόντα*, 30 *eθéρт* za *A ἥθιξε*, 32 *ūn* za *A πο*). V enem primeru ima narobe le *B*: v. 22 *δорбені* za *A ντρόβο(ν)јеві*, kar je očividna pomota, prim. še *B-C-D*: v. 15 *едрօցօւ* za *A edrօցօի*. Dvakrat stoji v *B* in v poznejših prepisih *ή* za *γι* v *A* (v. 17 *ήγ* za *A γιά* in 28 *ήáшт* za *A γιάθηт*). V v. 22 *һиши* (enako *C-D*) za *A гишт* je gotovo dialektično drug izgovor za prvotno *gl* (prim. G. Weigand *gisht*). Tako je razlagati morda tudi v. 13 *ате* (enako *C-D*) za *A atje*. Končno naj omenim še v. 32 *үнђенð* (enako *C-D*) za *A ѹңҹарт*. Marsikaj od tega je v prepisih, kakor bomo videli, le pomota.

Popravki s svinčnikom na *B* se tičejo interpunkcij, očividnih pomot pri prepisu, izpremembe znaka *f* v diftongih v *ü*, enkrat po konzonantu v *j*, v zvezi z *e* v *ð*, nadomestitve apostrofa s polnim vokalom (prim. tudi v. 31 *ḥiθə aūò* za *ḥišt aūò*, narobe 20 *ḥeū* za *ḥefs*, 32 *būū* za *bueū* in 12 *bífe* za *bífv*), pisave *əd* za *aū* ter v. 24 *ḥeho* za *ḥehū*. Morfološka izprememba je v. 29 *mikete* za *mikt*, tekstni pa v. 11 *dī* mesto *ūpè* (grški *δύο*) ter v. 30 prečrtanje popravka na *A*: *ūo hēpð*.

Prepis na *C* sledi popolnoma tem popravkom, izvzemši le izraz za *j*, ki je na *C* v zmislu Vukove grafike že praviloma uveden. Razlike med *B* in *C* so sploh predvsem le te grafične vrste, da je izpremenjeno: *f* in *đ* v *j*, *b*—*io*—*ia* v *je*—*ju*—*ja*, *la* v *la*, *lv* v *lo* in *hi* v *ha*. Razen tega imamo še enkrat mesto apostrofa polen vokal, v. 13 *đi* za *đo*, narobe v. 32 *ūè* za *ūi*, trikrat *-zm-* za *-sm-*, v. 16 *ueci*- za *uiçi*-, 23 *guzó-hem* za *-mi*, 26 *đepi* za *đipi*, a v. 24 je izpuščeno *i* pred *χýburz*. Tu in tam je postavljen naglasni znak, n. pr. v. 21 *zóñi* (*B* -*ò*-). Poprav s svinčnikom na *C* ni že nobenih razen edinega primera, da stoji nad v. 11 *đjam* z rdečim svinčnikom napisano *e* (*B* *đm*), a v v. 13 sta podčrtani končnici pri *ūák* *điūceū*.

Kopitarjev natis (*D*) predpolaga prepis *C* in odstopa od njega, izvzemši seveda popolnoma novo svojevrstno grafiko, le v nekih redkih in malenkostnih, zlasti glasovne strani se tičočih stvareh. Grafika v *D* se naslanja na latinsko abecedo, ki je v svrhu izražanja albanskih glasov pomnožena s cirilskimi znaki *ž*, *ȝ*, *ӂ*, *ѿ*, *ѿ*, *ѿ* in *x*, z Vukovimi znaki *h*—*ȝ* in *ѿ*—*ѿ* (*j* je že na podlagi latinske abecede) ter grškima znakama *δ*—*ȝ*. Naglasna znaka sta akut in gravis. Enklitične partikule se tako isto pišejo skupaj z glavno besedo kakor v predlogi. Razlike proti *C* se tičejo interpunkcije, akcentuacije (pač vsled tipografskih razlogov) ali so pa očividne tiskovne napake (n. pr. v. 29 *fjáñen* za *B*—*C* *fjañvn*); sicer imamo na nekih mestih zopet apostrof kakor v *B* mesto polnega vokala v *C*, dvakrat *sm* enako *B* in dvakrat *zm* enako *C*, v. 17 *tépur* mesto *B*—*C* *tépr*, v. 22 *bieni* mesto *bjéni* (to pa radi v. 23 *B*—*C*—*D* *bieni*) in končno v. 16 *góseš* i za *A*—*B*—*C* *goseš* (popravek: enklitična pronominalna oblika?). Da je Kopitar res imel cirilsko predlogo pred seboj, kaže n. pr. v. 27 *eđepi* za *e* *đeri*, kjer je per lapsus calami ostal cirilski znak, a da je to bilo *C* dokazuje poleg mnogega drugega, n. pr. v. 13 *C*—*D* *ron* do *sexvet* za *B* *ron* *đr* *sexvet* ali pa v. 15 *C*—*D* *da arat* za *B* *d'arat*; v. 16 *C*—*D* *ueci*-za *B* *uiçi*-, v. 23 *C*—*D* *guzonem* za *B* *guzonemi*, v. 24 *C*—*D* *huburz* za *B* i *huburz*, v. 29 *C*—*D* *zmđè* za *B* *smđè*, v. 32 *C*—*D* *te* za *B* *ti* i. pod., o čemur bo še doli govor.

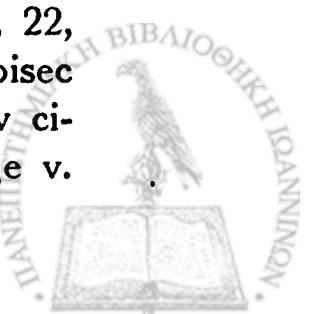
S tem bi se zdelo razmerje med *A*—*B*—*C*—*D* pojašnjeno, pa bi se moglo domnevati, da se nahaja razčiščeni in popravljeni prevod bratov Tsel'o v Kopitarjevem natisu, t. j. *D*. Temu pa ni tako. I v Kopitarjevem natisu i v njegovih dveh neposrednih cirilskih predlogah se pojavljajo namreč gotove povsem mehanične, ali napačne transskripcije prvotnega teksta na *A*, ki so s stališča živega albanskega jezika nepravilne in zatemnjujejo zmisel teksta, tako da Kopitarjevega

natisa, dasi je precej natančno posnet po *B—C*, ne moremo smatrati za pravilno, kritično izdajo prevoda priče o izgubljenem sinu po bratih Tsel'o. To pa je tem bolj obžalovati, ker je prevod dialektoški in leksikalno nedvomno zelo nanimiv in kot tak albanološki še do danes ne izčrpan (n. pr. po G. Meyerju i. dr.). Zato hočem tudi po prvotnem zapisu na *A* podati prevod v današnji transskripciji s pripombami, preje pa seveda dokazati resničnost moje gornje trditve.

Najbolj kričeč slučaj nam nudi v. 24, kjer je za grško εὐρέθη napisano na *A* σγάντ, t. j. po današnji transskripciji *ug'nd* ali po izgovoru končnega *nd* tudi *ug'nt*, torej popolnoma pravilna toška oblika 3. osebe pasivnega aorista. Ker pa se nahaja v točini poleg *g'ēnī* še starejše *g'ēnī* (prim. G. Meyerja slovar), je beseda na *A* s svinčnikom prečrtana (prav za prav šele od § dalje), pa je nad njo napisano cirilsko ḥenū brez y spredaj, kar je prepisovalec na *B* kratko malo brez vsakega razmiselka prenesel (*B* ḥēnū). Pri tem zadnjem je zopet s svinčnikom popravljeno ū v ḥ in tako res beremo na *C—D* ḥēnd. Ista beseda σγάντ εὐρέθη stoji tudi na koncu priče v v. 32. Tu je popravljač pripisal le gy nad γ, na *B—C—D* pa je to transskribirano unħēnd. Končno imamo isto albansko obliko σγκάντ še v v. 14 v pomenu „znašel se je“. Popravljač je transskribiral to najpreje z *ugyñhū* z na polovico latinskimi in v drugi polovici cirilskimi črkami, na to pa je to prečrtal ter napisal že cirilski *yħñhū* (pomotoma z grškim τ mesto cirilski ū). Tako je pisec listov *B—C* tudi prepisal (*yħñhū*) in po njem Kopitar uħēnt. — V istem verzu 24. stoji za ἀπολωλώς na *A* ḥx̄muṣqa (po pomoti brez jota subscriptum pod α), po današnji transskripciji i *humbur* (prim. pri G. Meyerju *hum-*). Na *B* je to prepisano po mehanični enačbi μβ = b z *iχnyp*, na *C* in *D* pa manjka še i. To krajne mehanično prepisovanje se vidi pri isti besedi tudi v v. 32., kjer je za *A* ḥx̄muṣqa (zopet z α mesto α) na *B—C—D* iħyħypa. — Mehanično pojmovanje grafike lista *A*, kakor ga kaže zadnji primer, imamo še v več drugih podobnih slučajih. Tako se na n. pr. za predlog *A ντα*, t. j. *ndε* piše na *B—C—D* dø (v. 13, 14, 15, 17 dvakrat, 22, 27), v v. 13 in 15 (druga slučaja) se je potem celo izpremenilo iz *B* dø, oziroma d' na *C—D* do, oziroma da. Prim. še v. 22 *A νταόενι* *nderoeni*, *B—C—D* døroeni; v. 27 *A κατάγ' andaj*, *B—C—D adáj*; v. 20 *A μπι mbi*, *B—C—D bi*, v. 16 *A γκόσεʃ ngoseš* (prim. pri G. Meyerju *ngos*, pri Weigandu *ngij*), *B—C—D góseu* i. pod. V slučaju predloga *nga—ka* (prim. Meyerja, Weiganda, Pekmezija in Frašerija) imamo že v *A* enkrat v. 12 g' poleg γza (v. 12, 16, 25). Najbrže bo to zmota v transskripciji in ne

dialektični izgovor ter bi dala pojasnilo za podobne transskripcije v *B* — *C*. — Jota subscriptum je kakor v *χάπτω* izpuščen n. pr. še v 14 *A βιογαρι varferi* in radi tega stoji vsled mehaničnega prepisovanja tudi na *B—C—D varfari*. Enako je v. 29 *A τα γναζογ τε γεζογ*, *B—C—D ta gezog*. V v. 24 *A γναζόρεσθηνα γεζονεσνε*, *B—C—D γαζόνεшнб* bi moglo biti *a* po substantivu *gas* — *gazi*, dasi je sicer navadno in tudi na *A* tako pisano *gezog* (v. 23, 29, 32). Narobe je v prepisih prezrt iota subscriptum v v. 25 *A ἥρατα arete*, *B—C—D arata*. — Pri stavljanju ali ne stavljanju znaka za redukcijski vokal je v prepisih sploh precej nenatančnosti. Prim. v. 28 *A μπούρτα brenda*, *B—C—D brnta*, v. 16 *A γκά nga ali ga* (po *A* v. 12 *g'átá*), *B—C—D gr*, v. 30 *A γίρε θere*, *B—C—D θer*, v. 32 *A το πο*, *B—C—D p*; narobe v. 32 *A τα*, *B ūr*, *C—D te* in v. 12 *A βίγι vije*, *B vif* s popravkom e mesto *v*, zato *C—D vije*. K zadnjemu prim. še v. 20 *A γκέγια g'ejε*, *B ἡερ* s popravkom ū mesto *f*, zato *C—D héj*; v. 32 *A τα μπαγια τε beje*, *B ūr bau* s prečrtanim *r* in popravkom *u* mesto *a*, zato *C—D tr brij*. V v. 22 je *B δορόεни* s popravkom prvega *o* v *u* za *A νταρόενι* *nderoeni* umljiva pisna pomota, ki se radi popravka ni nadaljevala (*C—D døróeni*); pač pa se je nadaljevala v v. 15 za *A drágói drégoi*, na *B—C—D drogoj* (prim. G. Meyer *dérgoi*, Weigand *dérgoj* iz lat. *dirigere*). — Drugi kričeči primeri se tičejo transskripcije *γ* za *j*. V enem slučaju je sicer na *A* najbrže napisano *j* brez pike, ali tudi ta primer dokazuje isto: v. 16 *A τα χάյνα ali χάγνα τε hajne*, a *B—C—D* *χáhν*. Drugi gotovi primeri z *γ = j* so: v. 14 *A γκιάγτι g'ajti*, a *B—C—D* *háxli*; v. 17 *A γίς ju*, a *B—C* *hy* (*D* pomotoma *h*); v. 28 *A γλάσθια*, a *B—C—D* *háwut*. To so nepravilnosti i s stališča albanskega jezika i na odgovarjajočih mestih vporabljeni grafiki. — Dialektološko razliko bi bilo mogoče pripisovati le slučajem kakor: v. 22 *A gišt gišt*, *B—C—D* *hiwt* (prim. pri G. Meyerju *g'išt* — *g'lišt*, pri Weigandu *gišt*); v. 29 *A μίκτι mikti* ali *mikt*, kakor je bral pisec lista *B mikū*, kar se je popravilo v *mikeūe* in tako popravljeno na *C—D* prepisalo; v. 13 *A atje* s popravkom *-i*, *B—C—D aṭe*. — V. 23, 27, 30 *A βιτζν' vitšn'* je transskribirano na *B—C—D* s *-c-* (prim. pri G. Meyerju *vitš*, pri Weigandu *vitsh*). Transskripcija *B—C—D* *μκdò* za *A* *žđo tš' do* kaže morda na asimilacijo afrikate iz nezveneče v zvenečo. Skupina prv. *-sm-* se tudi že na *A* v isti besedi piše enkrat *-sm-* in enkrat *-zm-* tako je tudi v prepisu na *B*, na *C* pa vseskozi *-zm-* (v. 15, 19, 22, 29). *D* ima v prvih dveh slučajih *sm* po *B*. V. 17 *A βτής* je pisec lista *B* najpreje prepisal z grškim *τ* (*ττές*), to se je popravilo v cirilsko *đ* in tako je potem tudi ostalo na *C—D*. Čisto enako je v.

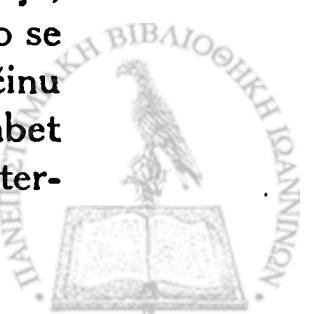
32 pri *A i βτέξθω*, v. 24 pa je pisec lista *A* že sam napisal *i βντέξθω*, t. j. *i vdekure*. — Posamezna nepravilna transskripcija vokala je v v. 16 *A ασύγχη asoši*, a *B — C D asouue*. Nepomembno in z različnim izgovorom je v zvezi v. 16 *A τζιτζι-*, *B үиүи-*, a *C — D үеүи-* ter v. 22. *A үпіеви*, *B биени* s popravkom *ie* v *б*, a *C бјени* radi *б* (*D* ima *bieni* radi v v. 23 sledečega splošnega *bieni*). — V v. 21 *A үпіо'* īt se je smatral dolg apostrof za *i*, pa se je prepisalo *B — C — D biri it*. V. 30 se je na *A* za *μέ γρού ρεσπι* popravilo *m' orospi*, kar se je na *B* zopet popravilo v *me orospi* in to je potem ostalo na *C — D*. — V. 30 *A μαλλ' ἐτιγ* se je popravilo v *-v' it-* in to je v prepisih *B — C — D málн' it*. Zadnje bi odgovarjalo grškemu *σον τὸν βίον*, toda po *A* v 13 *μάλλιν' ἐτιγ* in v. 13 *μάλλ' ἐτιγ* je substantiv *mał* ženskega spola (prim. pri Weigandu *mall* n. „*Vermögen*“, f. „*Habe*;“ pri G. Meyerju stoji *m*, a tudi na enem prečrtanem mestu v *A γκα μάλλ' itig*). V isti v. 30 je za grško *ό νιός σον* na *A* prevedeno *παρ үпіоq втарт*, kar se je po mehaničnem pojmovanju transskripcije prepisalo na *B — C — D pvr bire dnt*; to pa je nezmisel, pa je izhajati pač iz *pər biren tent* za *pər birne tent* ali *birin tent* (sicer toški acc. sing. še *biře* enako *mał* za *małe*). — Ravnotam v v. 30. je končno prepisovalec lista *B* prepisal z *A* popolnoma brezmiselno *ño ḥepd bírp džnū*, zato ker stoji na *A* svinčniški popravek *ño ḥepd* ob strani vrste pred *үпіоq*, dasi je po spodaj začrtanem prvem popravku odgovarjajočega mesta popolnoma jasno, da spada tudi gornje *ño ḥepd* na početek spodnje vrste mesto tamošnje prečrtane fraze. To potrjuje tudi grški tekst z *ἡλιθεν* po *μετὰ τῶν πορῶν* in pred *ἔθυσας*, enako *A m' orospi ño ḥepd* ≠ *θέρε*.

Dejstvo, da predstavljajo cirilska prepisa *B — C* in Kopitarjev natis *D* ne le nekam suženjsko-mehanično transskripcijo originala *A*, temveč projavljajo neko brezčutnost in neznanje glede podrobnosti albanskega jezika, napravlja zadevo cirilskega prepisa zagonetno. Kopitarjeva roka po vsej verjetnosti to ni bila (to mi zatrjujejo tudi poznavalci Kopitarjeve pisave v Ljubljani kakor prof. Prijatelj in bibliotekarja licealne knjižnice Glonar in Pirjevec), da bi pa se bila brata Tsel'o naučila razne cirilske grafike ter se pri tem tako zmedla, da bi bila izgubila čut za svojo materinščino, je zopet težko verjeti, vendar pa je takoj na *B* izvedeno Kopitarjevo spoznanje glede albanskih akcentnih kvantitet in kakor neki popravki negrafične vrste, n. pr. *ai* za *trę*, *mikete* za *mikt* i. dr. kažejo, se je prepis le z Albanci še dalje vsaj prerešetal. Prezreti tudi ni, da stoji na *B* in na *C* v podpisu *од* iste, ne Kopitarjeve roke ime bratov Tsel'o. Tedaj bi bilo

le tudi cirilska prepisa pripisovati bratom (sta se li naučila že kaj cirilskega pisma od učitelja Dositeja?), nenatančnosti v prepisu pa bi bilo staviti na račun jima nenavadne in, kakor vse kaže, težko pojmljive cirilske grafike. Vendar pa je mogoča morda, kakor bomo videli, še druga razлага.

Kar se tiče časa prevoda, smo tudi precej na nejasnem: vsaj meni sedaj ni mogoče nič natančnejšega določiti. Ako pa premotrimo razvitek v grafiki posameznih rokopisov in natisa od *A* do *D*, tedaj vidimo, da se na *A* v prvotnih popravkih (prim. *kj* za *к*, *gy* za *гъ*) Vukova grafika še ne rabi; na *B* imamo sicer že *h*—*ћ* in *h*, ali *z* in *j* še ni, pa se vporabljajo tako različni znaki rusko-srbske grafike kakor *ü*, *ю*, *я*, *ћ*, *љ* i. dr. in celo svojevrsten nov znak *f*. *C* in *D* slonita že povsem na Vukovi reformi. Ker je G. M. Bojadži po Kopitarjevem sporočilu l. c. str. 103 posredoval pri prevodu, a Kopitar njegovo „macedonovlaško“ gramatiko (Dunaj, 1913) tudi omenja l. c. str. 65, tedaj bi pač na podlagi obeh momentov mogli zaključiti da spada prevod že v rano dobo nastajanja Vukove reforme. Razen tega pa se vriva misel, ali ni bil Bojadži vdeležen tudi kaj pri redigiranju in transskribiranju prevoda. Zato bi govorili neki podatki, ki so še v drugih ozirih zanimivi.

Prof. Prijatelj mi je dal Kopitarjevo računsko prilogo k še ne objavljenemu pismu baronu Cojzu iz l. 1815., na kateri stoji v zapisku o poslanih knjigah: „1 Bojadschi — 1·48 (namreč „f. Cm.“) — per chi lo vuole (sicer je ime, kateremu je knjiga namenjena, n. pr. „für Supan“). Vorrede grösstentheils von Kopitar“. Ta beležka se seveda ne more nanašati na M. G. Bojadžija „Kurzgefasste neugriechische Sprachlehre“ (Dunaj 1821), temveč le na njega gori imenovano „Romanische oder macedonowlachische Sprachlehre“ (Dunaj 1813). Ž njo pa se slabo strinja recenzija Bojadžijeve gramatike, ki je izšla v Wiener allgemeine Literaturzeitung (1814, str. 185—188) in ki jo je Miklošič priobčil v Kopitarjevih „Kleinere Schriften“ (str. 320—323). Toda že Jagić je prišamil k nekemu mestu v pismu Dobrovskega Kopitarju iz l. 1814. (Pisma str. 371: „Bohadshi ist hier beygeschlossen. Deme aut adde pro libitu. Nolim tamen ut prorsus alia dicas“): „Vergl. Kopitars Kl. Schriften I 320—322, wo abermals die Arbeit Dobrowskys zwischen die Sachen K. gerathen ist“. Zato je Kopitarju pač odreči recenzijo, pripisati pa sodelovanje v uvodu k „macedonovlaški“ slovnici. To se med drugim tudi jasno spozna ravno na mestu, kjer se govorí o načinu pisanja „vlaškega“ jezika (str. 1γ—1ε): „Ich habe das lateinische Alphabet zur Schreibung der walachischen Sprache combinirt, wie es alle Töchter-

sprachen der lateinischen von jeher gethan. Das lateinische Alphabet ist wenigstens nicht mangelhafter, als das griechische für fremde Sprachen, und der Missbrauch desselben weniger auffallend (anstössig), eben weil er häufiger und gewöhnlicher ist. (Nämlich, es wird zur Schreibung aller Sprachen des gegenwärtigen Europa gemissbraucht. Die ausgiebigste Abhülfe wäre freylich nur von einer lateinischen Nachahmung des Verfahrens des heil. Kyrills, wenn man nähmlich die lateinischen Buchstaben: *a, b, v, g, d, e, z, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f*, die auch bey uns entsprechende Laute finden, zum Grunde legte; für die übrigen *ж, х, њ, ѕ, ј, ћ, ќ* (ali za zadnja dva znaka morda tudi *Ђ, Њ?*),¹ x aber, *neue einfache Zeichen hinzu erfände*, oder aus dem kyrillischen Alphabete, allenfalls mit einiger Modifikation ihrer Gestalt, dazu entlehnte, zu erwarten. Alle andern Abhülfen und namentlich die Combinations-Methode (*zwey, drey* Zeichen zusammen für *einen* Laut) und selbst die neuversuchte, der Theorie der Buchstabenschrift weniger widersprechende, aber doch den Geschmack beleidigende blosse *Beschnörkelung* der lateinischen Buchstaben werden immer *gegründeten* Einwendungen ausgesetzt seyn. Das Beyspiel des ganzen Westeuropa, dessen gründliche Grammatiker alle über diese Methode zeufzen, sollte uns zur Warnung, nicht aber zur Entschuldigung oder gar zur Nachahmung dienen“.

V Wiener Jahrbücher (1829, str. 101—102) je Kopitar res tudi natisnil „macedonovlaški“ prevod iste priče o izgubljenem sinu z latinsko abecedo, pomnoženo s cirilskimi znaki (Ѡ, љ, ѕ, њ poleg kj, ѕ, љ, ѕ, ј, ѕ, x, ѕ) ter seveda že po latinščini z j poleg γ. Pri tem je pri prevodu pripisano: „Ineditum, handschriftlich mitgetheilt von dem oben belobten Grammatiker M. Bojadzchi“. Tega Bojadžijevega rokopisa žal ni bilo mogoče najti. Morda ga bo sreča mila drugikrat spravila na dan. Obžalovati je tudi, da ni dostopen kak drug Bojadžijev rokopis, ker bi se potem le morda dalo dognati, ali ni bil on pisec listov *B—C*. Verjetnosti za to ni namreč le v dejstvu, da je z ene strani Kopitarjeva roka i za cirilska prepisa i za latinsko-nemška podpisa imen bratov Tsel'o pač povsem izključena, z druge pa cirilski prepis po bratih Tsel'o zlasti še radi opisane brezčutnosti za albanski jezik težko umljiv, temveč tiči verjetnost tudi v tem, da je bila uporaba razne cirilske grafike posebno po Bojadžiju popolnoma mogoča. Že l. 1808. je M. Bojadži izdal „slaveno-srbsko“ knjižico, ki je z ozirom na v njej vporabljeno cirilsko grafiko zelo zanimiva in bi morda zaslužila pozornosti tudi L. Stojanovića na nekih odgovarjajočih mestih

¹ To mora odločiti romunski filolog. Verjetneje je drugo.

v knjigi o Vuku. Knjižica nosi naslov: *Оұмнағ наставленіја їли йраво-вчительнағ йравила въ йолзъ Славено-сербске дѣчице съ Греческагѡ на ѹросійи Славено-сербскїй ѡзыкъ йрсеведена Міхаиломъ Боядїї, риторики слышателемъ въ Пештанской гимназїи. Въ Бѣдимѣ. Писмены крал: Всевилища Венгерскагѡ. 1808.* O vsebini pravi pisec v uvodu: „*по свойствъ ѡзыка Сербскагѡ додао самъ сходне ѹословиџе кое ѹотверждаваю реченіја Сїисаїела нашегѡ Высокодѣченагѡ Господина Дарвара*“. Ta Darvar je pač identičen z onim Darvarisom iz Klisure v Macedoniji, ki je izdal l. 1806. na Dunaju grško gramatiko in o katerem govorim v razpravi na str. 191. Sicer omenja Bojadži v knjižici še na str. 10—11 „poslovice“ Muškatirovićeve, na str. 15 in 19 Dositeja (piše *Dосић*) ter na str. 18 Stojkovića. Ne brez zanimivosti je tudi še pripomnja na str. 39: „*Храбраго Чарайића ој Београдъ ојби цифѣтче*“.

Grafika v knjižici je običajna „slaveno-srbska“, vendar naj omenim, da piše Bojadži svoje ime z ѿ in da rabi navadno ћ poleg тъ, zadnje zlasti v pregovorih, ki so dodani na koncu; ћ se izraža s ћ in ѳ, n. pr. str. 29, 36 *мећю*, str. 56, 57 *тшћь* proti 36 *тѹђинъ* i. pod. Јљ, љ se zaznamujeta seveda z љь, љь ali pa mehkim vokalnim znakom љ, љ, љ itd.

Bojadži je bil tedaj popolnoma vsposobljen, da je mogel napisati cirilska prepisa *B—C* z dvema različnima cirilskima grafikama, ter je to najbrže tudi res storil, ker roka ni Kopitarjeva, brezčutnost za jezik v novi grafiki proti *A* pa se ne strinja dobro z rojenima Albancema, bratoma Tsel'o.¹ Pač pa je prvi zapis, original prevoda na *A*, najbrže napisan od njih, ker je splošni duktus pisave odločno ne Kopitarjev, a ravno tako tudi ne listov *B—C*. Da ni tudi *A* od Bojadžija, bi govorila še albanska transskripcija v primeri z ono v macedo-vlaški slovnci. Vsekako bi bilo vredno, da bi tudi rumunolog primerjal v to svrhu rumunski tekst prevoda priče z albanskim prevodom in dodanimi popravki. Ti so na *A* pač od druge roke nego tekst in neki kakor tudi pridodani NB gotovo od roke Kopitarjeve. Razen tega se more zagotovo trditi še, da je grški podpis na *A* od druge roke nego tekst, latinsko-nemški podpis na *B—C* pa od iste roke (najbrže tudi tekst), toda od druge nego latinski duktus na *A*. Drugo bi bilo več ali manj le ugibanje. Ali že tega je dosti, da se mora z ene strani računati s tesnejšim in neposrednejšim sodelovanjem Bojadžijevim pri Kopitarjevih znanstvenih delih, z druge pa je za natančnejše razbistrenje vprašanja želeti odkritje kakega Bojadžijevega rokopisa in pretres njegovega macedo-rumunskega prevoda priče. Glede Bojadžija naj

¹ Ali ne govori morda pisava v. 11 *C* djам za *B* дѣм naravnost za pisca Romuna?

še omenim, da ga je odlikoval tudi Dobrovský, kakor priča med drugim n. pr. Kopitarjev ljubosumni vzklik v pismu na Dobrovskega z dne 15. marca 1828: „warum sollte immer ein Bojañù der glückliche sein . . .“ (Pisma str. 491).

H koncu naj podam kritičen natis originala prevoda z lista A po današnji grafiki. Kakor sem že gori omenil, ni brez raznih zanimivih črt. Zanimivost njegovo poveča še to, da imamo ravno pričo o izgubljenem sinu ne le že večkrat prevedeno, temveč tudi v raznih prevodih v natisih dostopno. Tako n. pr. je paralelno ponatisnil G. Meyer v svoji gramatiki albanskega jezika (Lipsko 1888, str. 68—70) Kristoforidijev toški in geški prevod, a za njima je pridodal l. c. str. 70—71 isto v narečju kraja Spezzano Albanese v Kalabriji. Tudi Weigand podava prevod priče v elbasanskem narečju in v drugem prevodu nego je Kristoforidijev (Albanesische Grammatik, str. 76—77). Dva zopet druga prevoda omenja že Kopitar l. c. 103 po pariškem Journal Asiatique VII, str. 205. Da je l. 1827 že celo Novo sv. pismo izšlo na Korfiju, je izvedel Kopitar šele o priliki pisanja pripomb k prevodu bratov Tsel'o (Jahrbücher der Literatur 1829, str. 106).

Sledeči natis prevoda priče je natančna transskripcija popravljenega originala prevoda z lista A, le interpunkcije so postavljene po zmislu, a naglasni znaki so kot ne posebno potrebni izpuščeni (kvantiteta se na A ne razlikuje, na B—C—D pa razlikovanje ni vedno enako). Drugo, še omembe vredno стојi v pripomnjah, mnogo se je seveda moralo navajati in obravnavati že gori. S tem pa je vobče začrtana tudi analiza in karakteristika jezika prevoda.

Luk. XV 11—32.¹

11. Θα зоти кετε temzil: N'ε ſeri kiſ di djem. 12. M'i riu ng' atai i ϑa babait: Tatε, amε mua ate, k'ε do tε me vijε nga maļi it. Babai ju dau maļn' e tij. 13. Pas pakε ditet m'i riu bir si bεjodi, tš'do kε kiſ, ſkoi fort mεrguarε ndε nε vilaet, atje kε priſi ǵiϑε maļ' e tij, ſon ndε

¹ Naslov se glasi na A: Lukeit krije 15. Kratice v nadalnjem pomenijo: M. — G. Meyer, W. — Weigand, Kav. — Kavalliotis, P. — Pekmezi, F. — Frašeri.

V. 11. Uvodne besede so bile prvotno: Kriſti pru kεtε temzil (καραπολιγις) e ϑa. — Mesto di po grškem δέο v B—C—D stoji na A pomotoma tre. Na B je to še prepisano ali potem popravljeno v di.

12. Na A stoji g'ātā, sicer γζα, pa bo to najbrže zmota v transskripciji (gl. gori). — amε za ap me? — Poleg dau maļn' e tij je začrtano bεri taksim nga maļ' i tij.

13. K bεjodi prim. Kav. bε'lεϑ, M. mbεjeϑ pod mbleϑ. — Tš'do bi bilo morda bolje transskribirati dž'do, pač pa ostane v. 26 č'janε. — Mesto vilaet stoji v originalu prvotno ſſati. Nad tem pa je s svinčnikom napisano in zopet prečrtano kasaba (prim. M. in W.).

sehvet. 14. *E si i priš ka gīθε, gajti, kę ki fšati duroi nę uri te made,*
kur ai ug'end nde fort varferi. 15. *Hiri ahiere nde hizmet nę seherliut*
sę fšatit, kę ki e dręgoi nd' arat' e tij, te kulosje deñate. 16. *Doi, te*
ngoseš nga tsitsibunetę, kę ipnę deñavet, te hajne, po atij neri sę jip asoši.
17. *Si erd nde vetehe te tij, ḡa: Sa nerez janę nde hake te babai im, kę*
kane buke mę teper se ju duheti, e u vdes urise. 18. *Hajd, te škoj, dua*
te vete, te g ej tatęne, e ti ḡom: Tate, ukaterova prej kiełit eđe prej ti,
19. *s' jam i zoti, te ḡeñonem bir it; bę mę si nę t' hizmekaravet.* 20. *Ungre,*
škoi, erd, te g'eję tatęne. Merguaret e pa babai, i mori šefket zemera, škoi,
i ra mbi kafe, e ngal'asi e e puđi. 21. *E i biri i ḡa: Baba, ukaterova*
prej kiełit eđe prej ti e s' jam i zoti, te kuhem bir' it. 22. *Ahiere ḡa babai*
hizmekarevet, bieni ūbať e bukura, nde roeni, vuni unazęne nde gišt e
jepni kęputsa. 23. *Bieni vitšn' e maim e ḡerni e, te hame e te gezonemi,*
24. *se bir im ki i vdekure kę e ung'ał, i humbure kę e ug'end.* *E kęstu*
zune, te gazonešne. 25. *I bir i tij i' mađi uķas štepise, kur erd nga arete,*

14. *Ka je tu morda predlog, ki se sicer piše g' in γζα (gl. prip. k v. 12 in 28).*

— K *uri* prim. W. *ū-ja* in M. *ure.* — O *ug'end* in *varferi* na A gl. gori.

15. *Pri ahiere je naglasni znak v originalu na i* (enako v v. 22). Prim. M. *ahere,*

ahjere, W. *athére.* — K *hizmet* prim. W. *hyzmet* in gori. *Hiri nde hizmet za ḡołłiñgę.*

— *Seherliut* za *πολλης.* — K *dręgoi* prim. gori.

16. *A σιγή je pač transskribirati sę jip, gr. οὐδεὶς ἐδίδον αὐτῷ.* Prim. v. 22 *jepni.*

17. O *A βρές vdes* gl. gori.

18. *Tate je s svinčnikom vstavljen.* — Pri *k'iełit* stoji naglas na i (enako v v. 21). Prim. P. str. 254 *k'iełi*, M. *k'ieł — k'el.*

19. K *ḡeñonem* prim. M. *ḡeñas*, aor. *ḡiñā* (gl. v. 26 *ḡiñi*), W. *thérres.* — Poleg

te ḡeñonem κληθῆναι je s svinčnikom prečrtano *k'uhem*, ki je za isto grško besedo

puščeno v v. 21, med tem ko sta tam prečrtana izraza *te me ḡone* in *ḡefitem.* —

A μιάμις πολησόν με pač ni mogoče drugače transskribirati nego *bę mę.* — K *t'hizmek'aravet τῶν μισθίων* (prim. v. 15 *hizmet*) gl. v. 22 *hizmek'arevet τοὺς δούλους.*

Zadnja pluralna oblika je običajnejša, ali tudi prva ni nemogoča, dasi ni izključeno, da je pri njej na A izpuščen jota subscriptum za e (prim. P. str. 89).

20. K *engaljási* (jaz delim e *ngal'asi*) navaja Kopitar str. 105 gr. *ἴγναλιάζω*;

Pape navaja *ἴγναλιζομαι* „objamem“. Proti grškemu originalu je v tem neki plus: *ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεψίλησεν αὐτόν.*

21. Nad *baba* je s svinčnikom napisano in zopet prečrtano *īlām*. — K *k'uhem* prim. W. *kjuhem* sub *kjaj* in M. *ǵuań, k uań.*

22. Tu in v sledeči vrsti stoji v *błeni* naglas na i. — V A *νταρόνενι* je prečrtano srednje *v*; to pač predpolaga onemenje *h* mesto *n* v pasivu. — O *gišt* gl. gori.

24. Nad *gazōnešne* je naglas na o in s svinčnikom napisano *ℳeH*. O a v besedi gl. gori.

25. K *dęgoi* prim. M. *dig'oń* in W. *ndęgjoj.*

dēg'oi kēngē de valē. 26. Oiri nē djelmet e e preti, tš' janē kēto. 27. E ai i ḫa: Vēlai it ukđie nde štēpi e andaj e ḫeri babai vitšn' e maim, se upok' nē šendoše. 28. Muar ka ki nē inat, kē zduaj, tē hin břenda. Tat' i tij dol jaštē e i luteš. 29. E ki per dževap i ḫa tatit: Skua nē kakē vjet, kē tē punoj, pa kuře kđiere fjal'ene ite; mua s' me de kuře nē kets, tē gezoj me mikł e mi; 30. ma per biren tent, kē hangri g'iθe małn' etij m' orospi, (po k'erđ), e ḫere ti vitšn' e maim. 31. O djal'e, i ḫa tat' i tij, ti je kurdo me mua (e) g'iθ' ato, kē kam, janē tē tute; 32. po duheš, tē beje nē ziafet, tē gezonešm, se ki vēlai it ke i vdekure e ung'at, ke i humburē e ug'end.

Ljubljana.

R. Nahtigal.

26. *Djelmet za djelmvet.*

27. K *upok'* prim. M. 2) *pjek* „berühren, begegnen“ in W. 2) *pjek* „treffen, begegnen“. — A σέ γπόκνα φάγντός δη ὑγιαίνοντα αὐτόν ἀπέλαβεν je pač deliti *se upok'* nē šendoše in v nē videti predlog poleg *nde* (prim. P. str. 66 in 262 ter F. str. 131, ki stavlja na prvo mesto nē, *nde* pa v oklepaja).

28. V *muar ka ki nē inat* ωργίσθη δē je pod *ka* težko razumeti predlog. Ali tiči v besedi kakšna veza z δē? Tedaj bi bilo tudi v v. 14 si i priš *ka g'iθe* δαχανήσαντος δē αὐτοῦ πάντα nahajati to isto.

29. A σγάρα κάκκια βγέτ ίδον τοσαῦτα ἔτη je menda deliti *skua nē kak'e vjet* (prim. gori v. 27 *upok'* nē šendoše). Prvo je nedvomno v zvezi z M. *šikoń* „sehe nach etwas aus, passe auf“, W. *shikoj* „schauen, blicken, nachsehen“. O drugi besedi pa ne morem drugega reči nego k v. 27, dasi mi ta razлага ne tu ne tam ne prija posebno. — A σμαδέ je pač s' me de, prim. ξμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας. — Mesto svinčniškega popravka *kets* je zapisano v originalu τζγιάն *tsjap*, prim. M. *sk'ař*, geski *tsap*, *tsjap*. Beseda je Meyerju prvotno albanska in *šk'ap* iz *tsjap*. W. *sl'jap*, sev.-geš. *tsap*. O *kets* prim. M. — A μικτ' je bral pisec lista *B mikł*, s popravkom pa je prešlo v *C—D mikete*. Po grafiki na *A* bi bilo povsem mogoče brati tudi *mik't* (prim. P. str. 90).

30. A πάρο μπίρα ντάρτ ὁ νιός σον je umeti najbrže *per biren tent* (gl. gori). — Prvotno *mał'* e *tij* je s svinčnikom popravljeno v *małn'* it. K temu prim. v. 12 13 in gori. — M' *orospi* je svinčniški popravek za *A* μέ γγρά όθσπι me gra ruspi μετὰ τῶν πορνῶν. V grščini sledi na to ἥλθεν, na *A* σδ φτοχ γχα τ' ὅρθθσηται su ftoh nga t' arđurite, to pa je prečrtano in mesto tega ob strani s svinčnikom napisano ūo ḫerđ *po kerđ*.

31. Veznik (e) v oklepajih, gr. *zai* je pač izostalo, stojita pa namesto tega dva znaka, ki moreta biti le spiritus lenis in akut. To bi moglo govoriti za to, da je tudi že *A* prepis nekega enakega prvega koncepta. — Po zadnji besedi verza je prečrtan drug prevod konca stavka: č do (*τζντό*), k'e kam, ešt i tia.

32. Prvi del verza do se je prevod gr. εὐφρανθῖναι δē *zai* γαρῆναι ἔδει, pa pozornost obrača nase tē beje.

Slave et Albanais.

I.

On court toujours risque de se méprendre quand on veut expliquer un nom de plante albanaise sans se rendre compte, au préalable, des formes analogues dans d'autres langues balcaniques.

Pour une fleur de montagne dont le sens G. Meyer¹ définit très vaguement²) par „eine Art Bergblume“, M. Barić, dans le dernier fascicule de ce périodique, p. 132, n° 2, propose une explication i. e. Il s'agit de la fleur *agul'iče* f. appelée aussi *zugrafete*, dérivé demi-mutif de *zograf* au moyen du suffixe italien *-etta*, > *-ete*, = „le petit peintre“. Il décompose ce mot en trois parties dont la première serait le préfixe albanaise *a* < lat. *ad*³ comme p. e. dans *avari* „ensemble“, *aferte* „voisin“, *aθun*⁴ „en vain“ etc., la seconde serait la racine *gut* comme dans *muguł* > roum. *mugur* „bourgeon“, à rattacher à *gъol* (cfr. Boisacq p. 121). Quant à la troisième partie *-iče*, il n'en dit rien.

Au point de vue morphologique, il faut faire cette observation tout de suite, on comprend mal ici la présence d'un préfixe d'origine latine qui, jusqu'à présent, n'a été signalé que dans les adjectifs et les adverbes d'origine albanaise. Au point de vue phonétique, ce qui nous étonnerait, ce serait l'alternance entre *t* et *l'* qui n'est caractéristique que pour les mots d'emprunt.⁵ L'insuffisance de l'explication de M. Barić est donc évidente.

Nous sommes malheureusement très mal renseignés sur le sens et l'étendue géographique de ce mot. Ce n'est que la seconde appellation *zugrafete* „le petit peintre“ qui nous permet de supposer qu'il s'agit d'une fleur à couleurs très vives, peut-être d'une espèce de primevère qui, au printemps, donne un air très pittoresque à la végétation des bois.

¹ *Etymol. Wbch.*, p. 4, 486 s. v. *Zograf*.

²) Il ne faut pas s'étonner de trouver dans les dictionnaires de telles indications au sujet du sens des noms de plantes. Lorsqu'on veut s'en renseigner auprès des paysans, on n'obtient très souvent que des réponses comme celle-ci. M. Weigand s'en plaint lui-aussi, pour ce qui est du domaine albanaise, v. *Alb.-deutsch. u. deutsch-alb. Wbch.*, préface, p. III.

³ Jokl, *Studien zur albanesischen Etym. und Wortbildung* (Sitzungsberichte, phil.-hist. Kl., v. 168/1), p. 4.

⁴ Barić, *Albanorum. Studien*, v. I, p. 2.

⁵ Jokl, *Ling.-kulturhis. Unters.*, p. 174.

S'il en est ainsi, la vraie étymologie se présente d'elle-même. C'est le slave **jaglbcь* > scr. *jàglac* ou *jaguc*¹ „primula veris“ dont d'autres dérivés scr. sont très curieux. *l* > *u* ayant été changé en *o*² sous l'influence, vraisemblablement, de *jagoda*, on a *jagočina*.¹ L'introduction de *o*³ dans le corps du mot a causé la disparition complète du rapport entre *jaglac* et ses dérivés dans le sentiment linguistique des sujets parlants qui finirent par chercher d'autres rattachements en introduisant d'autres consonnes devant *č*. On créa ainsi, dans la Lika et la Dalmatie *jagóčika*,¹ dans la Syrmie *jagóčevina*,¹ dans la Baraňa *jágovčevina*,¹ et, puisque *č* peut remonter aussi à *tč*, dans l'Istrie, *jagotac*.¹

Le bulgare connaît un autre dérivé de ce mot au moyen du suffixe *-ika*, très usité dans la nomenclature botanique: *агліка*, emprunté par les Roumains *aglică*.⁴ La disparition de *j* prothétique ne surprend pas du tout. Elle arrive souvent dans les dialectes bulgares et macédoniens. Cfr. encore alb. *eš* < *ježb*.

Gerov, v. I, p. 5, enrégistre encore le déminutif neutre *аглічя* de *агліка*. Avec cette forme il serait peut-être à identifier le nom d'un village serbe, dans le département de Niš, *Jaglice*.⁵ En tout cas, ce déminutif est entré en roumain sous la forme de *aglice*, *aglicea*⁶ où il a été aussi muni du suffixe déminutif roumain *-el*: *aglicel*.⁶ Dans le roumain, on a pu considérer *aglice* comme le pluriel de *aglică*. Ce sentiment donna naissance à la création d'un nouveau singulier *agliciu* ou au changement de suffixe *aglis*.

Rien ne s'oppose à voir aussi dans le mot albanais le même déminutif. *u* en *agul'icë* serait svarabhactique, très compréhensible dans les dialectes qui changent *gl* en *g* ou *gi*.⁷ Cfr. en roumain le changement de *gl* en *gr*: *agrice*⁶ pour faciliter la prononciation. La désinence neutre slave *-e* a été substituée, en albanais, par la dési-

¹ Ak. Rj. IV, 416. Quant à *-lac*, *-uc* cfr. *oštrac* (en Lika et dans la Croatie turque) et *oštrc* (en Dalmatie) = *ostrice*; cfr. aussi dans la toponymie les noms de villages et de montagnes *Oštrac* et *Oštrc*, en Croatie; d'après le prochain fascicule de l' Ak. Rj.

² Cfr. le même trouble qu'a introduit *l* > *u* dans le nom de lieu *Toplisko*, adj. de *Toplica*, aujourd'hui *Topusko* à côté de *Topovsko* rattaché à *top*, v. *Nast. Vjesnik*, v. XXI, p. 242. Cfr. d'ailleurs dans la syllabe initiale d'autres cas où *l* est représenté par *o*: *òžujak*, *òžica*, *Ociń* pour *Ulcinum* (Ak. Rj., VIII, p. 594).

³ Une autre fois c'est à *a* qu'on donne la préférence: *jagačevina* ou *jagačina*, en Serbie, Ak. Rj., IV, 405.

⁴ V. *Revue d. Et. sl.*, III, p. 62, n° 1.

⁵ Ak. Rj., IV.

⁶ *Dictionarul limbii române* de l'Académie roumaine, Bucuresti 1913, t. I, p. 70.

⁷ Jokl, o. c. p. 29, 96.

nence féminine -e qu'on trouve très souvent dans la motion albanaise: *güš* — *güše*, *punetuar* — *punetore*. Le neutre slave dévint ainsi féminin en albanais.¹ L'emprunt appartient à la même catégorie sémantique que *l'ubcice* » violette «.

II.

La terminologie albanaise de la vie pastorale est en grande partie autochtone, préromane et préslave. C'est un fait qui s'impose maintenant nécessairement à chacun qui lit les savantes recherches que M. Jokl² a consacrées à ces questions très importantes pour la connaissance des rapports interbalcaniques.

Cependant ici aussi, comme partout dans le vocabulaire albanais ou roumain, il y a des termes dont la provenance slave est hors de doute. C'est parce que cette terminologie, elle-aussi, s'est constituée, en grande partie au moins, dans la symbiose des Slaves et des Albanais qui nous est attestée dans les documents serbes du moyen âge. On sait que les Albanais étaient, durant tout le moyen âge, de même que les Roumains (*Vlasi*), pâtres dans les domaines des monastères serbes. Des noms de personne albanais nous confirment ce fait.

Parmi les termes slaves ayant trait à cette vie, il faut compter aussi *ogic* „la brébis ou l'agneau qu'on nourrit à la maison pour qu'il soit plus gras“³ ou, simplement „Osterlamm“, d'après la traduction de Weigand.⁴ Nous n'en savons malheureusement pas l'aire géographique, mais il est sûr qu'il soit très courant dans le domaine nord et central.

J'ai déjà proposé ici même⁵ pour sa base sl. *jagñicb*. Au point de vue sémantique, il n'y a sûrement rien à y opposer. La seule difficulté phonétique qui soit de quelque importance, c'est *o* albanais qui est ici pour *ja-* slave. Ce même réflexe se retrouve dans le mot roumain *oglice*, *oglicea* (*Filiasi*) pour *oglice* ou *oglicea*⁶ à côté d'*aglice*

¹ Au point de vue purement albanais, on pourrait faire remonter *agul'iče* à *agrul'cb*, *z* = alb. *u* (v. *Durës*), *b* = alb. *i* (cfr. l'article qui suit), *c* = alb. *č* (cfr. *žic*). -e serait comme en *dranofitë* f. > *τρανοφίτης* dans le dialecte de Scutari (Meyer, o. c., p. 436), mais l'exemple du roumain ne recommande pas cette pensée.

² *Ling.-kultuhist. Untersuchungen*, p. 235 sq.

³ Jokl, o. c., p. 2.

⁴ *Alb.-deutsch. und deutsch-alb. Wbch.*, p. 64.

⁵ *Arhiv*, I, 225.

⁶ *Dictionarul limbii române* de l'Académie roumaine, v. I, 70. Dans le Banat roumain on dit aussi *iglice* à côté de *agrice*. On a ici *i* pour *ja-* slave, c'est comme dans *ivi* pour *javiti*. Le mot est entré dans le roumain des différentes sources slaves, les dialectes ignorant la iotation et de ceux qui la connaissent.

dont il a été question dans l'article précédent. Les dialectes bulgares: connaissent le même phénomène dans *osen*, *osən* à côté de *jasen*. Ce même changement s'observe ensuite en bulg. *osika* à côté de scr. *jäsika*¹, „populus tremulus“.

La disparition de la iotation (cf. bulg. *agnec*, *agoda* à côté de *jagnec*, *jagoda*, *aglika* > roum. *aglīcă* de l'article précédent) nous fait supposer quelque dialecte macédonien² comme source de *ogič*. Si M. Weigand³ se contente d'en indiquer „serb.“ pour l'origine, c'est naturellement trop vague et cela peut suffire pour les besoins pratiques que son petit dictionnaire a en vue. Le phonétisme nous dit cependant que *ogič* doit être beaucoup plus ancien.

Alb. *č* pour slave *c* est ici comme dans *gařač* < *grənycbъ*, *vremč* < *vrabъcbъ*, *vranč* < *vranycbъ*.⁴

Quant à *ı* > *i*, on en trouve un autre exemple dans le nom de lieu *Dibra*, scr. *Debar* < *dibrъbъ*.⁵ La forme albanaise provient du locatif slave *vъ Dibré* (a. 1203—1302, adj. *dibrъsky*); pour *é* > *a* cfr. *sane* > *sěnon*.

Ce qui est remarquable c'est de voir *n̄i* slave représenté de la même façon que *n̄i* latin, sfr. *saję* < *sanije*, *višję* < *višňa*.

Quant à *o* pour *a*, il me semble que son origine soit à chercher probablement dans la tendance des dialectes slaves de la Macédoine à obscurcir *a* inaccentué.⁶

Ogič entre donc dans la même sphère de terminologie albanaise d'origine slave que *pərc*, *beikę*⁷ „Art Lamm mit weissem Gesicht“, ou peut-être, *šil'ek* < **selēt̄kъ*.⁸

¹ En hongrois, c'est *osika* et non *jasika* qui est la base de *eszeg(-fa)*. (Melich.)

² Cf. Oblak, *Mazedonische Studien*, p. 80 sq.

³ *Alb.-deutsch, und deutsch-alb. Wbch.*, p. 64.

⁴ Cfr. Jokl, o. c. p. 101 et l'article suivant.

⁵ Berneker, *Slav. etym. Wbch.*, I, p. 242. L'étymologie demande pour ce mot *ı*, cfr. aussi *Δορισκή χ(άστρων)* chez Constantin Porphyrogénète, *Rad.*, p. 224, n° 24. C'est encore un problème à éclaircir. Cfr. Treimer, *AfslPh.*, XXXV, p. 601—3. Voilà d'autres exemples albanais pour *i* < *ı*: *mol'ice* < *molbcbъ*, *opinge* < *opbnyzkbъ*, *orendi* < *orQdbje* avec l'immixtion du suffixe *-iα* > *-i*.

⁶ Cfr. *ü* pour *a* inaccentué au Nord de Salonique, v. Oblak, o. c., p. 29, § 52.

⁷ Il est très curieux de noter qu'à Sanski Most, en Bosnie, on dit *bikān* gén. *bikāna* pour le bélier dont la tête est blanche. A Osijek et Kula, dans le Lika, c'est ainsi qu'on désigne le cochon, v. *Zbornik za narodni život*, v. V, p. 145. Il paraît qu'on ne doive pas séparer scr. *bikān* de l'albanais *beikę*. Si c'est un mot d'emprunt, la raison pour le changement alb. *ei* > scr. *i* est à trouver.

⁸ Pour contribuer à la connaissance de l'aire géographique de ce mot, je note qu'à Sanski Most *sěletak*, gen. *sěletka* c'est le bouc d'un an. Cfr. ce périodique p. 225.

III.

Le phonétisme actuel des noms de lieu albanais nous suggère quelquefois des observations qui semblent avoir une portée historique. De même que dans le domaine roumain, on remarque ici aussi que la forme moderne s'accorde mieux avec la forme ancienne slave qu'avec celle qui date des temps classiques.¹ L'on est autorisé de croire dans ce cas-là que c'est par l'intermédiaire de la prononciation slave que ces noms sont venus dans la bouche albanaise. Le fait paraît être très important pour la question du repeuplement du pays albanais par les Albanais.

Avant de nous hasarder dans des considérations d'ordre théorique, examinons les faits, chacun à part. Pour cette fois, j'ai choisi le nom actuel de *Durazzo*. D'autres suivront plus tard.

La forme albanaise moderne de l'ancienne *Dyrrhachium* est *Duřes*, *Duřs*, dans le dialecte de Scutari *Du'rc*, avec l'article défini *Duřesi* etc., d'où le nom d'habitants *Duřesak*, *Dursák* ou, respectivement, *Durčák*, avec l'article défini *Duřesáku* m., *Duřesáke* f., *Duřesák(e)ja*.²

On s'étonne assez de ne pas trouver ces formes modernes en pleine conformité avec la forme ancienne *Dyrrhachium*.³ C'est d'abord la position de l'accent dans les deux formes qui nous déconcerte. C'est parce que l'albanais a conservé d'une façon générale et presque

¹ Cfr. mon article sur la toponymie illyrique, *Glasnik zem. muz*, v. XXIX, p. 118, v. XXXI, p. 152. Je profite de cette occasion pour corriger mon explication que j'ai donnée, v. XXIX, p. 135, note 32 et p. 131, note 12, sur le rapport entre *Škumbi* et *Scampus*. *Škumbi* ne repose pas sur l'adjectif latin. Il réfléchit plutôt le nom de la ville *Scampa* dont il reproduit exactement les sons. Alb. *um* < lat. *am* au lieu de *em* s'est développé régulièrement sous l'influence des labiales suivantes. Je le montrerai prochainement dans mon article sur *sambata* > *šetune* qui paraîtra dans la *ZfrPh*. Il ne faut pas y flairer l'influence du phonétisme slave. Elle est cependant très possible, puisque *Scampa* est devenu masculin comme, en général, c'est le cas, en slave, avec les noms anciens: ex. *Roma* > *Rymъ*, *Senia* > *Seň*, *Scodra* > (*Škodér*), scr. *Skadar* etc. Le nom de la ville a pu devenir celui de la rivière grâce aux tournures syntaxiques *L'umi i Škumbit* qui n'étaient plus nécessaires au moment où à l'ancienne *Scampa* le nouveau nom *El Bassan* venait se substituer.

² Pekmezi, *Grammatik der alb. Sprache*, p. 238; Weigand, Alb.-deutsch. Wbch., I. 14; Jireček, *Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazzo*, dans le recueil de Thallóczy, Illyr.-alb. Forschungen, I, p. 155.

³ Sur les formes médiévales v. *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis Illustrantia*, p. p. Thallóczy, Jireček et Sufflay. Ces graphies ne sont pas très intéressantes, on trouve quelquefois *o* pour *y* ou *u*, en grec *Δωράκιον*. C'est tout. Sur les formes anciennes, v. PW, V, p. 1882.

rigide la position de l'accent latin: *fšat* <*fossatum*, *łter* <*altarium*, *pul'k'er* <*pollicaris*, *kénata* <*cannata*, *peł'as* <*palatum*, *kęśendel'e* >*Christi natalia* etc. On sait que la voyelle accentuée se développe autrement que la voyelle inaccentuée.¹ Ici rien de pareil. Dans *Dúres*, la voyelle originairement accentuée est devenue inaccentuée. Quelle en est la raison linguistique?

Ce fait est essentiellement albanaise, car, au point de vue de l'accent, les formes slave et italienne sont strictement régulières. *Durazzo*² observe les lois phonétiques du dialecte vénitien. De même que *brachium* > vén. *brazzo*, *Dyrrhachium* a abouti à *Durazzo*, *y* > *u*, *y* étant traité comme p. e. dans *ugvñ* > *acciuga*.

La forme slave *Drâč*, gen. *Dráča* dont les attestations les plus anciennes remontent au XIIIe siècle,³ est, on ne peut plus, régulière. *y* > *u* *y* a été remplacé par la semivoyelle *ž*. *chj* de même que *ci*, *tj*, *ttj*, a abouti à *č*, ex. *urceus* > *vrč*, *puteu* > *puč*, *plattea* > *ploča*. La forme primitive slave a dû être, par conséquent, **Dvračb*.

L'accent latin, on le voit, a été strictement observé, aussi bien en *Durazzo* qu'en **Dvračb*.

Ce n'est cependant pas seulement pour ce qui est du développement de *a* accentué que la forme albanaise actuelle présente des irrégularités déconcertantes. D'après *sociu* > *šok'*, *spinaceu* > *spinák'*, *ericiu* > *irik'*, *cocceu* <*kuk'*, *commerciu* <*kumerk'* (*kumjerak* à Raguse), on s'attendrait pour *chj* à *k'* et non pas à *s*.⁴

Pour *á*, on s'attendrait, d'après les exemples que nous venons de citer, à *a* ou, tout au plus, à *e*. Au lieu de tout cela, nous avons la voyelle réduite *ı* qui est la conséquence de l'accent retiré à la syllabe précédente.

Ensuite on a pour *y* de la forme ancienne *u* comme dans la forme italienne, et non une voyelle réduite, à laquelle on s'attendrait d'après *turbare* > *terbój*, *luctare* > *l'iftoj* etc.⁵ Est-il possible que *u*

¹ Sur tout ceci, v. Meyer-Lübke, dans le *Grundriß*, p. p. Gröber, 2. éd., v. I., p. 1041, § 10—12.

² *Duras* de l'ancien français (v. Jircček dans le recueil de Thallóczy I, p. 155), n'est que *Durazzo* francisé. Cette forme est sans aucune valeur spéciale.

³ V. *Ak. Rj.*, II, p. 734.

⁴ Cfr. Meyer-Lübke, o. c. p. 1051, § 36. Pour ce qui est de *čj*, on observe le même traitement dans *Šas* pour *Suacium*, *Suvacium*, *Svacium* des documents (cf. *Acta*, v. I, p. 283). *s* de la forme albanaise concorde ici aussi avec *č* slave de *Svač* plutôt qu'avec *čj* des documents. Puscariu, *Latinisches Tj und Kj im Rum., Ital. und Sard.* Weigand's *Jahresbericht* v XI, p. 78.

⁵ Meyer-Lübke, o. c. p. 1049, § 29.

albanais soit dû à la forme italienne? Je ne le crois pas. S'il en était ainsi, pourquoi l'influence italienne ne se serait-elle étendue aussi à la consonne et à la voyelle accentuée?

Quant au déplacement de l'accent, on ne peut pas prétendre que nous soyons ici en présence d'un fait qui ressemble en quelque sorte à *Brindisi* pour *Brundūsium*¹ où il faut voir le locatif latin *Bründīsi* (Lucan, CIL IX, 23), un cas tout à fait analogue à *Mércūrī* dans les langues romanes. **Dýrrhächī* n'aurait donné ni *Dúřes* (cf. *pace* > *pak'e*) en albanais, ni *Durazzo* en italien, ni **Dvračb* en slave.

Linguistiquement, la forme albanaise ne s'explique pas par la forme romaine. Elle ne s'explique non plus par la forme italienne qui aurait abouti, en albanais, à **Durás(ε)* ou à quelque chose de pareil.²

Elle s'explique parfaitement pas la forme slave. Elle en réfléchit exactement tous les sons. M. Jokl³ et M. Treimer⁴ ont avancé des emprunts slaves où l'albanais remplace la semivoyelle ε par u, ex. *słr* > *šule*, *drōvo* > *druhna*, *stlōpr* > *stulpa*, *grušt* > abg. *grvstb* etc. Il en est de même dans *Dúřes* pour **Dvračb*.⁵

Le savant albanologue de l'université de Vienne a établi ensuite que, dans une série des emprunts albanais, č slave est représenté

¹ Meyer-Lübke a tort de prétendre qu'il s'agisse ici de l'accent messapique, *Rom. Gramm.*, I, p. 498, § 606. La quantité ī nous est suffisamment assurée par la forme grecque *Bρεντέασιον*. *Brindisium* est aussi attesté, v. *Thes. linguae lat.*, II, p. 2210.

² Cfr. *dərase*, *drase*, *řase*, *taratse* pour *terrazza*, Helbig, *Die ital. Elemente im Alb.*, Weigand's *Jahresbericht*, X, p. 133, 102.

³ *Ling.-kulturhist. Untersuchungen*, p. 59, 129, 234.

⁴ *Arch. f. sl. Phil.*, XXXV, p. 601.

⁵ M. Jokl observe très justement (cfr. son article sur la langue albanaise dans Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, p. 85 sq.) que Škodēr ou Škodra avec article défini ne s'accorde non plus avec la phonétique albanaise des mots populaires. On serait tenté de le faire remonter à la forme slave *Skvđbrz* qui réfléchit régulièrement l'ancienne *Scodra* de Livius, s'il n'y avait pas deux faits qui s'y opposent étroitement: 1° o pour ε au lieu de u; 2° le genre féminin au lieu de masculin (cf. Škumbi pour *Scampa*). C'est pour cela que je considère Škodēr comme un latinisme tardif.

On pourrait, il est vrai, se débarrasser de ces deux difficultés, en supposant sur Škodēr albanais une base slave ayant, pour ε et b, le même vocalisme que celui qu'on constate dans *ržtbcb* > *Roteç* etc. (v. d'autres graphies historiques très obscures dans *Acta et diplomata* etc. p. p. Jireček, Thallóczy et Šufflay; *Rad*, v. 24 (1921), p. 146 n°. 138). Le féminin albanais Škodra aurait, dans ce cas-là, son origine dans le locatif slave **vz Skvđdrē* de même que celui de *Dibra* > *vz Dibbrē* = *Aiþon* (à-là-dessus, en partie, Treimer, *AfslPh.*, v. XXXV, p. 601 sq.). Je me réserve de traiter cette question avec plus de détail pour la suite de ces études. .

par *s* ou *c*: ex. *porosit* < *poročiti*, *zates* < *zateći*, *carde* < *čerda*, *carq* < *čerénz* etc.¹

Quant à *a* slave accentué > *ɛ*, il s'explique aisement par le déplacement albanais de l'accent de la finale sur *u*. C'est un fait qui est purement albanais dû au règlement mécanique de l'accent sur la penultième. M. Jokl en a donné des exemples très probants. D'après **kópil* (scr. *köpile*) ou *šémere*, nous aurions dans *Dúřes* l'accent du nominatif.²

Au point de vue linguistique, rien ne s'oppose à l'explication du nom de la ville albanaise par le slave. Mais cette explication nécessite d'être soutenue par des faits historiques. Il est clair qu'elle ne soit compréhensible que dans le cas où l'on prouve qu'au temps de l'arrivée des Slaves dans ces contrées, les Albanais ne se trouvaient pas encore dans la ville et dans ses alentours, mais que c'était les Slaves qui ont d'abord appris à connaître le nom de la ville de la bouche de la population romane pour le transmettre plus tard aux Albanais venus des montagnes³ remplacer la population slave qui s'était établie dans les plaines des environs de Durazzo. Cette supposition ne nous surprend nullement. Si nous allons plus loin vers le Sud, nous rencontrons p. e. autour de Valona des noms de villages qui sont purement slaves: *Cerkovna*, *Gorica*, *Novoselo*, *Babica*, *Lepečnica*, *Vodica*, *Zelenica* etc.⁴ Dans la région d'Elbassan la même chose. Nous ne connaissons malheureusement pas les noms de lieux dit autour de Durazzo pour pouvoir donner des précisions plus amples sur ce sujet. Des noms tels que p. e. *Balta*⁵ pour les lagunes auto

¹ *Ling. kult.-hist. Unters.*, p. 93, 109. Cfr. déjà Miklosich, *Alb. Forsch., Denkschr.* XIX, 366.

² Jokl, o. c. passim. Oštir, *WS.*, v. V. p. 220 n.

³ C'est déjà établi, me paraît-il, que les ancêtres des Albanais actuels ont dû abandonner la Dardanie montagneuse pour se rendre dans leur territoire actuel. V. Jireček, *Geschichte der Serben*, v. I, p. 152 et maintenant, avec plus de précision, l'article de M. Jokl dans Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, p. 92. La preuve linquistique que M. Jokl invoque à cette occasion *Niš* < *Naissus* est à écarter, la forme intermédiaire attestée *Naessus* suffisant à elle seule à expliquer la forme slave, cf. *Glasnik zem. muzeja* v. XXXII, p. 34 et *Archivum romanicum*, v. VIII, p. 15.

⁴ Jireček dans le recueil de Thallóczy, o. c. p. 177.

⁵ V. l'article qui suit.

⁶ Il est très significatif que dans toute la côte orientale de l'Adriatique terrain marécageux et les lacs portent la même dénomination slave: *blato*, cf. Dalmatie *Blato* pour le lac de Vrana ainsi que celui de Scutari (*Blato* ou *Balta*) et *On a eu tort de voir dans alb. bal' te = roum. baltă = néogrec βάλτη un mot propre slave*, cf. *Slavia*, v. III, p. 115 mon compte rendu de l'étude de M. Cancel.

de la ville ou celui du village¹ *Stani* (— *i* est vraisemblablement l'article défini) ne prouvent rien dans cette question, parce que ces deux noms sont entrés dans le lexique albanais.²

IV.

La toponymie albanaise sollicite tout particulièrement l'intérêt des slavisants et des albanisants à la fois. Avant de pouvoir aborder l'étude de ce problème, il est nécessaire de ramasser des matériaux sûrement établis, ce qui nous fait complètement défaut à présent. A cet effet, les cartes à elles seules ne suffisent pas, car elles proviennent généralement des sources trop suspectes au point de vue linguistique, pour qu'on puisse s'y fier.

Pendant la grande guerre, M. Bourcart, chargé de cours à la Sorbonne, a rectifié sur place la nomenclature de la carte de l'Etat-major autrichien se rapportant au territoire d'Elbassan (=l'ancienne *Scampa*) occupé par les troupes françaises. Grâce à l'obligeance de M. André Vaillant, je suis venu en possession de ces rectifications qui pourraient avoir quelque valeur linguistique, bienqu'elles soient dues à la plume d'un nonlinguiste. Je les publie ici telles quelles,³ espérant ainsi rendre un service bien appréciable à la science slavistique :

Feuille d'El Bassan (territoire français).

La transcription employée pour le présent travail est celle que Mr. Rivet⁴ a donné dans sa brochure (*Note sur un projet d'Etude toponymique de la Macédoine*) distribuée par le S. T. A. A.

¹ G. Meyer, *Alb. etym. Wbch.*, p. 391. Cfr. de la même catégorie *obór*, p. 314.

² Il est fort possible que dans *Bazar Šjak* de la banlieue de Durazzo se cache aussi quelque dénomination slave. Je n'en connais malheureusement pas de formes anciennes pour être plus précis dans ce point-là. *Šjak* serait à rattacher ou à *Osbl + jak* (cf. en scr. *Ošljak*, pour la disparition de *o* initial, cfr. *hospitium* > *st̄epi* et *Rehova* pour *Orehova* dans la contrée d'Elbassan) ou à adj. *sīnb* „lividus“ + *jak* (cf. Miklosich, *Slav. Ortsnamen aus Appel.*, nro 575).

³ Je n'ai changé que la notation de l'accent, en mettant l'accent aigu sur la voyelle au lieu de le noter par un tiret sous la voyelle. J'ai fait cela à cause de la typographie. Pour la même raison, j'ai indiqué la voyelle fermée par un point sous la voyelle et la voyelle ouverte par un crochet au lieu de la notation française qu'emploie l'auteur.

⁴ Vers la fin de 1917 ou au commencement de 1918, le docteur Rivet, un savant de grande valeur, un des meilleurs américanistes français, qui était alors chef du service de Santé de Salonique, a eu l'excellente idée d'organiser une enquête sur la toponymie de la Macédoine. Au début de 1918, il a publié et fait distribuer par S. T. A. A. (=Service Topographique des Armées Alliés) une notice de quelques pages

J'ajouterais les remarques suivantes :

1° J'ai transcrit par *d'* le son *dj* ou *gj* albanais entendu presque toujours *dj* sans être tout à fait *d'*; ces deux sons paraissent très voisins comme *t'* ou *q'*.

2° Les noms de lieu sont au nominatif.

3° La voyelle terminale lorsqu'elle n'est pas sous l'accent, est à peine sensible; à moins que le sujet insiste sur le nom de lieu, répond celui-ci isolément à une question.

4° J'ai indiqué l'étymologie probable quand celle-ci était infinitivement probable.

5° L'étymologie est presque toujours slave, mais aucune conscience de ce fait n'existe chez les habitants.

6° Je me suis adressé toujours à des paysans, car tout Albanais un peu cultivé déforme soit par nationalisme [ex. *Porades*¹ pour *Podgradec*] soit par influence inconsciente de la prononciation des Français (qui prononcent à la française la transcription croate du ¹ _{200.000} autrichien!).

7° Les noms de villages roumains *Plása*, *Níča*, *Voskopói*, *Šípska* ont été donnés en roumain.

8° Les très petites voyelles indiquent une voyelle à peine sensible.

9° La graphie *Koritza* d'origine artificielle (*Koqiča*) grecque n'a aucune existence; en parlant français les Albanais disent *Gorica*.

10° *q* = voyelle fermée, *q̄* = ouverte,² *á* = accentuée³, vil. = village.

Koritza, 1. octobre 1919.

Bourcart.

sur le plan de cette enquête dont le but était de fixer les noms de lieu, d'améliorer la carte autrichienne et de fournir à la science des données toponomastiques. Pour la notation il a adopté l'alphabet phonétique ou du moins l'alphabet convenu avec valeur déterminée des signes employés. M. Bourcart qui était attaché, comme médecin, aux troupes françaises du secteur de Koritza et, par conséquent, très bien placé pour étudier l'Albanie du sud, lui a envoyé le travail que je publie ici.

¹ Il s'y agit sans doute du slave *Podgradec*. Comparé à *Berat* < *Běl* ⁸ *grad*, *Porades* est une forme essentiellement albanaise qui paraît être ancienne et mieux conformée à la phonétique albanaise que l'autre. Il ne faut pas y voir l'effet d'un nationalisme moderne.

² Pour la notation à et á de l'auteur.

³ Au lieu de a de l'auteur.

Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation ¹
6 <i>Hadži Bekjar Bk</i>	pont	<i>Úra Ádži Bek-járit</i>	Pont de Hadži Bek-jar	frontière française
" <i>Polisi mazi</i>	vil.	<i>Polísi máðə</i>	Polisi grand	
" <i>Mali Gaferit</i>	sommet	<i>Gáfər</i>		
" <i>Mali Špatit</i>	chaîne	<i>Máli Gáferit, Špat</i>		
" <i>Sopot</i>	mont.	<i>Sópot</i>		
" <i>Babia han</i>	vil.	<i>Bábjə han</i>	han turc	
" <i>Škumbi</i>	auberge	<i>Škúmbi</i>		
" <i>Dragostunja</i>	fleuve	<i>Dragoštún</i>		
" <i>Mali Šebenikut</i>	vil.	<i>Máli Šebəni-kət, Málı kut'</i>		
" <i>Otolist</i>	chaîne	<i>Otolíšt'i</i>	montagne rouge	
" <i>Kokrec</i>	vil.	<i>Kokréć'i</i>		
" <i>Buzgar</i>	"	<i>Buzdár'i</i>		
" <i>Vulčan</i>	"	<i>Búlčán'i</i>		
" <i>Vehčan</i>	"	<i>Véč?n'i</i>		
" <i>Darža</i>	"	<i>Dárđa</i>	poire	
" <i>Džura</i>	"	<i>Gjüra (D'üras)</i>		
" <i>Kjuks</i>	"	<i>T'úkəs</i>		<i>Qukës</i> {alb.}
" <i>Skroska</i>	rivière	<i>Stróskə^a</i>		
" ?		<i>Bustríts</i>	быстрица	à T'uks
" <i>Langaica</i>	"	<i>Langájca</i>		
" <i>Piškaš</i>	vil.	<i>Piškašⁱ</i>		
" <i>Guri Piškašit</i>	sommet	<i>Gúrə Piškášit</i>	guri=pierre	
" <i>Prenjs</i>	vil.	<i>Preñs, Prēñs</i>		
" <i>Raica (Raja)</i>	"	<i>Rájca</i>		
" <i>Ćafa Sane</i>	col	<i>Tāfa Θápnə</i>	col de l'épine	<i>Qafa</i> alb.
" <i>Lin</i>	vil.	<i>Lin</i>		
" <i>Kododes</i>	"	<i>Kódodéš</i>		
" <i>Osaka</i>	"	<i>Urák</i>		
" <i>Domuzova</i>	plaine	<i>Dómušóva</i>	turc <i>domuz</i> = cochon	<i>Ura</i> = pont
" <i>Kacel</i>	vil.	<i>Kát'el</i>		
" <i>Radokal</i>	"	<i>Rádokál</i>		
" <i>Raštan</i>	"	<i>Ráştanⁱ</i>		
" <i>Krstac</i>	sommet	<i>Krus</i>		alb. <i>Kaqel</i>
			croix	

¹ Les indications que l'auteur donne ici se rapportent pour la plupart à une autre orthographie albanaise vraisemblablement celle de M. Weigand.

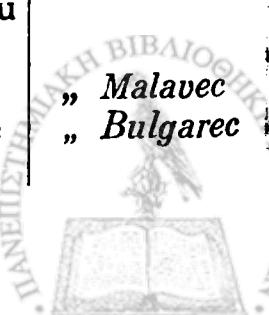
Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 7	<i>Beličko</i> " <i>Jablanica</i> " <i>Turje</i> " <i>Brzešda</i>	sommet chaîne sommet vil.	<i>Beličko</i> <i>Jablanic^a</i> <i>Túrj^a</i> <i>Brzéžd^a, Brzéž</i>	(serbe) (serbe)	
"	<i>Monastirec</i> " <i>Mokra</i> " <i>Stranik</i>	"	<i>Maňastirec</i> <i>Mókr^a</i> <i>Straník</i> qcf. <i>Stránik¹</i>		<i>Mokra</i> , nom de toute la région
"	<i>Slatina</i> " <i>Stravanj</i> " <i>Golik</i> " <i>Karkavec</i> " <i>Piškupati</i>	"	<i>Slátiňa</i> <i>Strávaň</i> <i>Golík</i> <i>Karkavěc</i> <i>Piskupátⁱ</i>		
E 8				<i>pesk?</i> ou <i>επισκοπια?</i>	
E 11	<i>Mokra</i> <i>Gora Top</i>	région sommet	<i>Mókr^a</i> <i>Gur^a Top</i>	pierre à canon slave	v. plus haut <i>Top</i> turc
"	<i>Kamia</i>	" (et non chaîne)	<i>Kámja</i>		
"	<i>Proptišti</i> " <i>Somotnia</i> " <i>Debrova</i> " <i>Lakteš</i> " <i>Veličani Mokra</i>	vil.	<i>Pópšišt^a</i> <i>Somotín^a</i> <i>Dábróv^a</i> <i>Lákfés^a</i> <i>Velčánⁱ Mókr^a</i>		<i>Laktës</i> alb. même rema que que pl haut
"	<i>Slabinja</i> " <i>Loznik</i> " <i>Škumbi Klis-sura</i> " <i>Škumbi Klis-sura</i>	"	<i>Slábiňa</i> <i>Lošník</i> <i>Škúmbi Kli-súra</i> <i>Grúka Škúmbit</i>		par les Ro mains
"	<i>Hundištea</i> " <i>Češme sip.</i> " <i>Češme pošt.</i> " <i>Lunga</i> " <i>Selce poštme</i> " <i>Krčova</i> " <i>Homčan</i> " <i>Selce siperme</i> " <i>Hosteče</i>	défilé et non rivière	<i>Öndišt^a</i> <i>Čézm^a siprm^a</i> <i>Čézm^a póstm^a</i> <i>Léng^a</i> <i>Sélca póstm^a</i> <i>Krkóva</i> <i>Omčán</i> <i>Sélca siprm^a</i> <i>Ostéč^a</i>	Čezmehaut Čezme bas	par les Alb nais
		vil.			vil. roumain

¹ Influence de *Strávaň*.

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observations
E 12	<i>Plešišta (Leš-na)</i>	vil.	<i>Plešišt^a</i>		
"	<i>Pot Kožan</i>	"	<i>Potkožán</i>		
"	<i>Kencka</i>	"	<i>T'éncka</i>		alb. <i>Qenskà</i>
"	<i>Marian</i>	"	<i>Márjən</i>		
"	<i>Babien</i>	"	<i>Bábjən</i>		
"	<i>Beras</i>	"	<i>Bérás</i>		
"	<i>Kembesika</i>	"	<i>Kembe Óéker</i>		
"	<i>Novasel</i>	"	<i>Navosél</i>	НОВО село	
"	<i>Bubuć</i>	"	<i>Bubút'</i>		alb. <i>Bubuq</i>
"	<i>Pirk</i>	"	<i>Pirk</i>		
"	<i>Čaušli</i>	"	<i>Čaušlí</i>		
"	<i>Kakač</i>	"	<i>Kakáč</i>		
"	<i>Limnot</i>	"	<i>Leminót</i>		
"	<i>Virčon</i>	"	<i>Vřčún</i>		
"	<i>Grabovica</i>	"	<i>Grăbovíc^a</i>		
"	<i>Pretuša (Pre-tuš)</i>	"	<i>Prătúša</i>		
"	<i>Mučani</i>	"	<i>Močánⁱ</i>		
"	<i>Memla</i>	"	<i>Měmlá</i>		
"	<i>Senište</i>	"	<i>Seništⁱ</i>		alb. <i>Senisht</i>
"	<i>Tresova</i>	"	<i>Tresóva</i>		
"	<i>Devoli</i>	rivière	<i>Devóli</i>		
"	"	régnion	<i>Devol</i>		
"	<i>Gora</i>	"	<i>Góra</i>		
"	<i>Manastirec</i>	vil.	<i>Maňastiréc</i>		
"	<i>Gora</i>	"	<i>Góra</i>		
E 16	<i>Mali Krušoves</i>	sommet	<i>Máli Kršóves</i>		
"	<i>Sipska</i>	vil.	<i>Šípsk^a</i>		alb. <i>Shipcka</i>
"	<i>Mon. Aj Pro-zromos</i>	monast.	<i>Šen</i>		
"	<i>Moskopol</i>	ville	<i>Voskopój, Vo-skopójə</i>		ville roumaine détruite, alb. <i>Voskopoja</i>
"	<i>Gjonomas</i>	vil.	<i>D'qonómāž</i>		alb. <i>Gjonomath</i>
"	<i>Vinčan</i>	"	<i>Vincán</i>		alb. <i>Vinçan</i>
"	<i>Goskova { pošt. siapr.</i>	"			
"	<i>Vockop</i>	"	<i>Voškóp</i>		alb. <i>Voskop</i>
"	<i>Lavdar</i>	"	<i>Lavdárⁱ</i>		alb. <i>Lavdar</i>
"	<i>Kosta alMando</i>	montagne	<i>Kostalmándo</i>		
"	<i>Cafa Babic</i>	col	<i>T'aфа Bábít'</i>		

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 16	<i>Mali Korora Hasankjoj</i>	sommet vil.	<i>Máli Köröra Hasankjöji, Asankjöj</i>		alb. <i>Hasan-qoj</i>
"	<i>Biškuć</i>	"	<i>Viškút'</i>		" <i>Vithkuq</i>
"	<i>Rehova Biškućit</i>	"	<i>Rəhova. Rhóva Viškút'ít</i>		" <i>Rehova</i>
"	<i>Mon. Šin Petro</i>	monastère	<i>Šən Pétro</i>		
"	<i>Lešnja</i>	vil.	<i>Léšnja</i>		
"	<i>Gjanč</i>	"	<i>D'anč</i>		" <i>Gjanç</i>
"	<i>Pulaha</i>	"	<i>Puláha</i>		" <i>Pulaha</i>
"	<i>Belovoda</i>	"	<i>Bełovód'a</i>		" <i>Bellovoda</i>
"	<i>Drsnik</i>	"	<i>Dřsník</i>		" <i>Dersnik</i>
"	<i>Polena</i>	"	<i>Poléna</i>		
"	<i>Dunavec</i>	rivière	<i>Dunavéc</i>	slave	" <i>Dunavec</i>
"	<i>Zagradište</i>	vil.	<i>Zagradíšt</i>		" <i>Zagradisht</i>
"	<i>Floc</i>	"	<i>Flot'</i>		" <i>Floq</i>
"	<i>Tepedžik (Dvoran)</i>	"	<i>Dvɔráni</i>		" <i>Dovoran</i>
"	<i>Kjatrom (Kataro)</i>	"	<i>Kjatróm</i>		" <i>Qatrom</i>
"	<i>Bobostica</i>	"	<i>Boboštic'a</i>		" <i>Boboshtica</i>
"	<i>Sepatešte</i>	sommet	<i>Sepatéšt</i>		
"	<i>Arža</i>	vil.	<i>Árža</i>		" <i>Arza Areza</i>
"	<i>Darža</i>	"	<i>Dárđa</i>		" <i>Dardha</i>
"	<i>Drenovo</i>	"	<i>Drenóvə</i>		" <i>Drenova</i>
"	<i>Mborija</i>	"	<i>Mbórja</i>		" <i>Mborja</i>
"	<i>Šin Tanas</i>	église et colline	<i>Šən Tənás</i>		
"	" <i>Ilija</i>	église et colline	" <i>Ilja</i>		
"	<i>Pareč</i>	vil.	<i>Bärč</i>		" <i>Barç</i>
"	<i>Turan {sip. pošt.</i>	vil. et tekke	<i>Turáni</i>		" <i>Turan</i>
"	<i>Ravanik</i>	vil.			
"	<i>Korča (Korica)</i>	ville	<i>Kórc'a</i>		" <i>Korça</i>
"	<i>Orman čifl.</i>	vil. serf	<i>Ormán čiflik</i>	Orman = nom du prop. re du čifl.	" <i>Orman čiflik</i>
"	<i>Malavec</i>	vil.	<i>Małavéc</i>		" <i>Malavec</i>
"	<i>Bujgarec</i>	vil. serf	<i>Bulgáréc</i>	col. serve bulgare	" <i>Bulgarec</i>

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 16	Vaštomi	vil.	Vaštomi		alb. <i>Vashtemi</i>
"	Čifliku vogel	"			
"	Vlocišta	"	Vlocišta		" <i>Vločištë</i>
E 15	Škozani	"	Škozān ⁱ		" <i>Shkozan</i>
"	Čerije	"	Čerije		" <i>Čerije</i>
"	Panemira	"	Punemira		" <i>Punemira</i>
"	Odenas	"	Odēnəs		" <i>Odenas</i>
"	Osoja	"	Osója		" <i>Osoja</i>
"	Gjinikas	"	D'jiniķas		" <i>Gjinikas</i>
"	Q. Kroj Bodes	source	Kroj Bódes		
"	Marijan	vil.	Mariján		" <i>Marjan</i>
E 10	Narta { sip. pošt.	"	Nārt { e siphme je poštme		
"	Simrden { Smer- zan } pošt.	"	Šenpərđen ⁱ { sip jp.		" <i>Shenper- dhen</i>
"	Tekke	"	Tekké de Šen- părdən		
"	Katun	"	Kătlind ⁱ		" <i>Katundi</i>
"	Armen	"	Rmēn, Armēn		" <i>Remen</i>
E 14	Kutka	"	Kōtka		alb. <i>Kutka</i>
"	Vizan	"	Vižən ou Viðən		" <i>Vithan</i>
"	Lemnasa	"	Lamnás, Lam- nas		" <i>Lamnas</i>
"	Iokmiar	"	S'límár (Skji- már)		" <i>Sqimar</i>
"	Dobrenj	"	Dobrénj		" <i>Dobrenj</i>
"	Çorotat	"	Çorotát		" <i>Çorotat</i>
"	Gurazez	"	Gurążéz		" <i>Guravez</i>
"	Leskova	"	Léskova, Les- kóva		" <i>Leskova</i>
"	Postena	"	Posténə		" <i>Postena</i>
"	Greva	"	Gréva		" <i>Greva</i>
"	Kovačan	"	Kavačán ⁱ		" <i>Kavaçan</i>
"	Straficka	"	Strafickə		" <i>Straficka</i>
"	Višani	"	Višān		" <i>Vishanj</i>
"	Barža { sip. pošt.	"	Barč { siphme poštme		" <i>Barç</i>
"	Kući	"	Kuć { siphme poštme		" <i>Kuç</i>
"	Floč	"	Floť		" <i>Floq</i>
"	Grames̄	"	Grams̄i		" <i>Gramsh</i>

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 14	<i>Klbistira</i>	vil.	<i>Klbištira</i>		alb. <i>Klbishtira</i>
"	<i>Zepa</i>	"	<i>Žépa</i>	"	" <i>Zhepa</i>
"	<i>Tomorica</i>	vil. et riv.	<i>Tomoríca</i>	"	" <i>Tomorica</i>
"	<i>Tomor</i>	massif	<i>Tomór</i>	"	" <i>Tomor(Baba Tomor)</i>
E 10	<i>Kokli</i>	vil.	<i>Kókəl</i>		
"	<i>Bulčar</i>	"	<i>Bulčár</i>		
"	<i>Brsnik</i>	"	<i>Brsník</i>		
"	<i>Maščan</i>	"	<i>Máškánⁱ</i>		
"	<i>Proštani</i>	"	<i>Proštánⁱ</i>		
"	<i>Gere</i>	"	<i>Gěre</i>		
"	<i>Vina</i>	"	<i>Vína</i>		
"	<i>Gramši</i>	"	<i>Gramšⁱ</i>		
"	<i>Čekini</i>	"	<i>Cěkín</i>		
"	<i>Strori</i>	"	<i>Stróri</i>		
"	<i>Trvoli</i>	"	<i>Trvöl</i>		
"	<i>Cruja</i>	"	<i>Črúja</i>		
"	<i>Kabas</i>	"	<i>Kábáš</i>		
"	<i>Kamičan</i>	"	<i>Kamičánⁱ</i>		
"	<i>Holta</i>	revière	<i>Hóltə</i>		
"	<i>Vrča</i>	région	<i>Vrčá</i>		
E 16	<i>Libovnik</i>	vil. serf	<i>Libovník</i>		
"	<i>Sümiz</i>	vil.	<i>Sümís</i>		
"	<i>Sovjani</i>	"	<i>Sovjánⁱ</i>		
"	<i>Škoza</i>	"	<i>Škóza</i>		
"	<i>Zboć</i>	"	<i>Zbot'</i>		
"	<i>Dejirmen</i>	vil. détruit			alb. <i>Zboq</i>
"	<i>Bos</i>	vil.	<i>Bos</i>		" <i>Bos</i>
"	<i>Plovište</i>	"	<i>Plóvišt</i>		" <i>Plovisht</i>
"	<i>Goča</i>	"	<i>Góč^a</i>		" <i>Goça</i>
"	<i>Bicka</i>	"	<i>Bickə</i>		" <i>Bicka</i>
"	<i>Kolanec</i>	"	<i>Kulanéc</i>		" <i>Kolanec</i>
"	<i>Gjurus</i>	"	<i>D'ürás, D'ürəs</i>		" <i>Gjyras</i>
"	<i>Biran</i>	"	<i>Biráň</i>		" <i>Biranj</i>
"	<i>Lumlas tekke</i>	vil. et couvent musul-	<i>Lumulás tekké</i>		" <i>Lumulas</i>
		man			
"	<i>Melčan</i>	vil.	<i>Melčánⁱ</i>		" <i>Melçani</i>
"	<i>Parodina</i>	"	<i>Porqdína, Po-</i>		" <i>Porodina</i>
"			<i>rodinə</i>		
"	<i>Damjanec</i>	"	<i>Damjanéc</i>		" <i>Damjanec</i>
"	<i>Hočista</i>	"	<i>Pocestə</i>		" <i>Pocesta</i>

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 16	<i>Saldžijas</i>	vil.	<i>Sáłžjəs</i>		alb. <i>Sallxhias</i>
"	<i>Goskova</i> { <i>sip.</i> <i>pošt.</i> }	"	<i>Goskóva</i> { <i>lart</i> <i>poštə</i> }		" <i>Goskova</i> { <i>l.</i> <i>p.</i> }
"	<i>Krušova</i>	"	<i>Křšóva</i>		" <i>Krushova</i>
"	<i>Dolan</i>	"	<i>Dolán'</i>		" <i>Dolan</i>
"	<i>Malik</i>	"	<i>Malit'</i>		" <i>Maliq</i>
E 15	<i>Krastafilak</i>	montagne	<i>Krastafilák</i>		" <i>Krastafilak</i>
	<i>Soha Gora</i> (<i>Sogori</i>)		<i>Súha Góra</i>	slave	
"	<i>Dobrčani</i>		<i>Dobročán',</i> <i>Dobrəčan</i>		
"	<i>Gopeš</i>		<i>Gobéš</i>		
"	<i>Moglica</i>		<i>Moglícə</i>		
"	<i>Čafa Šina-</i> <i>premtese</i>		<i>T'afa Səna-</i> <i>premtésə</i>		
"	<i>Kula Muha-</i> <i>rembej</i>		<i>Kúla Muhá-</i> <i>rembej</i>	maison de la famille de M. bey	
"	<i>Malik</i>		<i>Malit'</i>		" <i>Maliq</i>
"	<i>Nicolara</i>		<i>Nicolárə</i>		
"	<i>Kucaka</i>		<i>Kucákə</i>		
"	<i>Popcišti</i>		<i>Popšíšt'i</i>		
"	<i>Čafa Guriprere</i>	col	<i>T'áfaGúripréra</i>		
"	<i>Zareci</i>	vil.	<i>Zeréc</i>		" <i>Zerec</i>
"	<i>Vrepcka</i>		<i>Vrépckə</i>		" <i>Vrepcka</i>
"	<i>Varvara</i>		<i>Várvara</i>		" <i>Varvara</i>
"	<i>Torovec</i>		<i>Torovéc</i>		" <i>Torovec</i>
"	<i>Dušari</i>		<i>Dušár</i> { <i>i</i> <i>siprme</i> <i>i</i> <i>poštme</i>		" <i>Dushar</i>
"	<i>Pulaha</i>	"	<i>Puláha</i>		" <i>Pulaha</i>
"	<i>Bofnia</i>	chaîne	<i>Máli Bófnies</i>		
"	<i>Ostrovica</i>		<i>Qstróvica</i>		
"	<i>Čafa Bečit</i>	col	<i>T'áfa Béčít</i>		
"	<i>Misrasi</i>	vil.	<i>Misráši</i>		alb. <i>Misras</i>
"	<i>Opari</i>	"	<i>Opári</i>		" <i>Opari</i>
"	<i>Protopapa</i>	"	<i>Protopápa</i>	προτοπαπά	" <i>Protopapa</i>
"	<i>Kelizoni</i>	rivière	<i>Kelizóni</i>		
"	<i>Karbanjos</i>	vil.	<i>Karbañós</i>		" <i>Karbanjos</i>
"	<i>Prozdovec</i>	"	<i>Brozdovéc</i>		" <i>Brozdovec</i>
"	<i>Mazareka</i>	"	<i>Mazarékə</i>		" <i>Mazareka</i>
"	<i>Lavdari</i>	"	<i>Lavdár'</i>		" <i>Lavdari</i>

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 15	<i>Tuzas</i>	vil.	<i>Túdas</i>		alb. <i>Tudas</i>
"	<i>Lejkas</i>	"	<i>Léjkás, habi- tuell. Lékás</i>		" <i>Lejkas</i>
"	<i>Kalavaras</i>	"	<i>Kalavárás</i>		" <i>Kalavaras</i>
"	<i>Mujasi</i>	"	<i>Mujás</i>		" <i>Mujas</i>
"	<i>Gjombabas</i>	"	<i>D'ombábás</i>		" <i>Gjombabas</i>
"	<i>Maja Frenkut</i>	sommet	<i>Mája Frénköt</i>	montagne des François	
"	<i>Cafa Martis</i>	col	<i>T'afa Márta</i>	col du mardi	
"	<i>Penarit</i>	vil.	<i>Panárít</i>		
"	<i>Helmes</i>	vil. et cou- vent	<i>Hélmás, Elmás</i>		" <i>Helmes</i>
"	<i>Backa</i>	vil.	<i>Backa</i>		" <i>Backa</i>
"	<i>Kapinova</i>	"	<i>Kapinóva</i>		" <i>Kapinova</i>
"	<i>Koršova</i>	"	<i>Kršóva (Skra- parit)</i>		" <i>Krushova</i>
"	<i>Kagovica</i>	"	<i>D'ákovic</i> ^a		" <i>Gjakovica</i>
"	<i>Guro</i>	"	<i>Gúrə</i>		" <i>Gura</i>
"	<i>Gjokeštiras</i>	"	<i>D'okəstíras</i>		" <i>Gjokeshtira</i>
"	<i>Liris</i>	vil. détruit	<i>Líris, Lírəs</i>		" <i>Liris</i>
E 11	<i>Mokra planina</i>	chaîne	<i>Máli Mókrás</i>		v. plus haut
"	<i>Trebinija</i>	vil.	<i>Trebínja, Tre- biň</i>		
"	<i>Malina</i>	"	<i>Malín^a</i>	slave	
"	<i>Kalivac</i>	"	<i>Kalivácⁱ</i>		
"	<i>Osnad</i>	"	<i>Osnát</i>		
"	<i>Niča</i>	"	<i>Níča</i>		
"	<i>Strekanj</i>	"	<i>Strekáň</i>		
"	<i>Krušova</i>	"	<i>Kršóva</i>		
"	<i>Selca Gora</i>	"	<i>Sélcə Góra</i>	<i>Gora</i> = nom de région	
"	<i>Velčani</i>	"	<i>Velčanⁱ, Gora</i>	région	
"	<i>Desmira</i>	"	<i>Desmíra</i>		
"	<i>Selce</i>	rivière	<i>Sélcə ou plu- tôt Ljumi</i>		
"			<i>Sélces</i>		
"	<i>Krašništi (Krušiste)</i>	vil.	<i>Krasništⁱ</i>		
"	<i>Strelca</i>	"	<i>Strélcə</i>		
"	<i>Šals</i>	"	<i>Šáls</i>		

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 11	<i>Mali Gabro- vese</i> 2150	montagne	<i>Máli Gabro- vésə</i> <i>Lénja</i> (à Kori- tza) <i>Lenia</i>	montagne de <i>Gabróva</i>	
"	<i>Šina premte</i>	massif	<i>Šəna Prémte</i>	<i>Ayia Παρα- σκεψι</i>	
"	<i>Gabrova Türk</i> ?	vil.	<i>Grąbóva Türk</i> <i>Grąbóva Kri- stián</i>		
"	<i>Kula Hasanbej</i>	"	<i>Kúla Hasan bej</i>		
"	<i>Čafa Duskes</i>	maison	<i>T'áfa Dúskes</i>	maison for- tifiée de	
"	<i>Bratilja</i>	col	<i>Bratiła</i>	Hasan bey	
"	<i>Komjani</i>	vil.	<i>Máli Komjanit</i>		
"	<i>Snos</i>	sommet	<i>Snos</i>		
"	<i>Graždani</i>	vil.	<i>Grązdánⁱ</i>		
"	<i>Zamši</i>	"	<i>Zamši</i>		
"	<i>Poročani</i> { p. sip.	"	<i>Poročánⁱ Izi</i>		
"	<i>Derviš tekke</i>	"	<i>Balā</i>		
"		couvent	<i>Derviš tekke</i>	couvent bektashi	
"	<i>Kukri</i>	vil.	<i>Kukř</i>		
"	<i>Raštani</i>	"	<i>Raštánⁱ</i>		
"	<i>Griba</i>	"	<i>Griba</i>		
"	<i>Ormasi</i>	"	<i>Ormáž</i>		
"	<i>Šojnik</i>	"	<i>Sojník</i>		
"	<i>Kišta</i>	"	<i>Kista</i>		
E 12	<i>Uduništa</i>		<i>Udəništ^a</i>		
"	<i>Mumulišta</i>		<i>Moməlišt^a</i>		
"	<i>Pogradec</i>		<i>Pográdec, Porádes</i>		
"	<i>Starova</i>	"	<i>Staróva (Pla- konja)</i>		
"	<i>Vrdova</i>	"	<i>Vrdova</i>		
"	<i>Remenj</i>	"	<i>Reměñ, Reměň</i>		
"	<i>Bragožda</i>	"	<i>Brągózda</i>		
"	<i>Sropčka</i>	"	<i>Strópska</i>		
"	<i>Mokra</i>	revière	<i>Ljumi Mókres</i>		
"	<i>Lešnica</i>	"	<i>Lešnic^a</i>		
"	<i>Čerava (Čmo- ra)</i>	vil.	<i>Čeráva (serbe Ceráva)</i>		

Repérage sur la carte autrichienne	Transcription de la carte autrichienne	Nature du lieu	Notation adoptée Synonymie	Signification d'après les indigènes	Observation
E 12	<i>Čerava (Čmora)</i>	rivière	<i>Ljumi Čeráves</i> = <i>Ljumi Mókres</i>		
"	<i>Zervaska</i>	vil.	<i>Zrváška</i>		
"	<i>Zagoričana</i>	"	<i>Zagorčán^t</i>		
"	<i>Tušemište</i>	"	<i>Dušmišt^a (Tuš-mišt^a)</i>		
"	<i>Mon.Sv. Naum</i>	monastère	<i>Šən Náum</i>		
"	<i>Ljubaništa</i>	vil.	<i>Ljubaništ</i>		
"	<i>Piškupije</i>	"	<i>Piškupi</i>		
"	<i>Halarup</i>	"	<i>Alarúpⁱ</i>		
"	<i>Placa</i>	"	<i>Bláčə</i>		
"	<i>Bratomir</i>	"	<i>Bratomir</i>		
"	?	"	<i>Zəmcá</i>		
"	<i>Podgorie (Potkožan)</i>	"	<i>Podgórje</i>		
"	<i>Nišavec</i>	"	<i>Nižavéć</i>		
"	<i>Veleterna</i>	"	<i>Velitřna</i>		
"	<i>Svirna</i>	"	<i>Zvirína</i>		
"	<i>Prenešti</i>	"	<i>Preníštⁱ</i>		
"	<i>Drdosa</i>	"	<i>Drdúš^a</i>		
"	<i>Čerešnik</i>	"	<i>Čerešník</i>		
"	<i>Dolanec</i>	"	<i>Dolanéc</i>		
"	<i>Gribec</i>	"	<i>Gribéc</i>		
"	<i>Mali Šat</i>	chaîne	<i>Máli Əátə</i>	montagne sèche	

P. Skok.

A suivre.¹

¹⁾ Dans un des prochains fascicules de ce périodique, je me propose de donner le commentaire à ces listes.

СИТНИЈИ ПРИЛОЗИ.

Pepel iz l. 1631.

I.

V propagandnem arhivu v Rimu vsebuje kodeks Lettere antiche 58 tri poslanice na listih broj 136, 105 i 137, katere poročajo o pepelu, ki je padal dne 17. decembra 1631, in sicer poroča najprej fra Benedikt, vladika lješki i skadarski, nadvladiki dubrovniškemu, Tomažu, dd. Lješ 1631. 29. XII. (pril. 1.), da je padal pepel vso noč in vsega naslednjega dne v toliki množini, da je segal do polovice noge; blesk je bil srebrn; pošilja vzorec. Pričoveduje tudi, da so se vršila i druga čudesa po Valloni in po Grčiji. Dvignila so sela in hiše, ne da bi se doznaло kam so bile vržene. Ljudstvo je bilo vse preplašeno.

Nadvladika dubrovniški, Tomaž, pa je poslal omenjeno poslanico vladike lješkega tajniku veroplodničnega zbora v Rimu, Francetu Ingoliju, obenem s svojim dopisom dd. Dubrovnik, 1632. 8. I. (pril. 2.), v katerem omenja vso prikazen. Piše, da so se pojavile v sredo 17. XII. 1631 teme, ki so prestrašile narod, ter pošilja tozadevno poslanico lješkega vladike.

Pa tudi le-tá je poslal istemu Ingoliju poročilo o prikazni. V svojem pismu dd. Lješ 1632. 20. I. (pril. 3.) pričoveduje, da je 17. XII. deževalo od polnoči naprej pa vsega naslednjega dne pepel, da ga je bilo mestoma do gležnjev, a mestoma do kolena visoko, čudo in strah vsem. Segal pa je ta pepel do Carigrada in v Dalmacijo ter bil žveplenega duha. Turki so vsi preplašeni, zakaj smatrajo to prikazen za slab znak, prihajajo k njim kakor k orakulu ter poizvedujejo po značenju.

V prilogi podajam navedene tri poslanice, toda le v obsegu, ki nas tu zanima.

S tem ne nudim nič novega.

Že Vicko Adamović v svoji knjigi »O trešnjama grada Dubrovnika«¹ prinaša na str. 14. to-le:

¹ Tvor 7. knjige zgodovinske biblioteke dalmatinske, ki jo je izdajal J. Gelicich; 7. knjiga je izšla v Dubrovniku l. 1883.

»1631. Donosi je samo Peter (Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen 1857. II. 204.),² a ne kaže ništa drugo.

Iste godine na 16. decembra od 7 do 14 urâ čulo se u Napulju do 18 udaraca, otvoril se zemlja na podnožju brda kod Somme, te izbacil vatre, pepela i kamenja prouzrokujući golemijeh šteta po cijeloj Terra di Lavoro i Pulji (Coronelli: Cronologia universale. Venetia. 1707. str. 516.).³

Tako Adamović!

Ni dvoma, da je prikazen, opisana v prilogah, v zvezi s potresom v Neapolju, kjer se je javil 16. XII., a pepel na Lješki obali 17. XII.

Gatta Luigi, v svoji knjigi: L'Italia, sua formazione, suoi vulcani e terremoti, Milano. 1882. piše na str. 232, da traja prenos takega pepela in prahu po zraku, v razdalji 170 milj — en dan.

O fenomenu, ki je vsebina treh prilog, najdeš tudi spomina v Ljub. Stojanovića knjigi: Stari srpski zapisi i natpisi I. Beograd. 1902. pag. 321, br. 1227.

Za ta poslednji podatek izrekam iskreno zahvalo g. bibliotekarju in akademiku Jovanu N. Tomiću, ki me je blagohotno nanj opozoril.

Kar se tiče datuma 6. dec., treba došteti 11 dni, ker je 6. dec. računan po julijanskem koledarju, vsled česar se datiranja vjemajo.

II.

Ko je bil predstoječi članek že spisan, naneslo je srečno naključje v moje roke katalog antikvaričnih knjig, ki je vseboval vso potresno bibliografijo in v njej tudi razprave — danes vrlo redke — o potresni katastrofi neapoljski od 16. XII. 1631.

Ker so te knjige danes redke kakor bele vrane, jih tu navedem:

1. Braccini Giulio Cesare: Dell' incendio fattosi nel Vesuvio à XVI. di Dicembre MDCXXXI. e delle sue cause ed effetti con la narrazione di quanto è seguito in esso per tutto Marzo 1632. E con la storia di tutti gli altri Incendij nel medesimo Monte avvenuti. — In Napoli. Roncagliolo. 1632. m. 4°. 104 str.

2. Castelli Pietro: Incendio del Monte Vesuvio... Roma. Masardi. 1632. 4°. 92 str.

² V tej knjigi je navedena izključno samo l. 1631., brez vsake opazke.

³ Coronellijeve knjige nisem mogel najti.

3. Della Torre G. M.- Duca: *Gabinetto Vesuviano.* III. ed. (Descrizione dei principali incendi del Monte Vesuvio ecc. Biblioteca Vesuviana esistente nel Gabinetto, circa 240 opere citate.) Napoli. Talamo. 1797. 8°. con Atlante in 4°... contenente 22 belle tavole... di cui due piante del Vesuvio e 20 vedute delle eruzioni del 1631, 1731 ecc....

4. Filippo da Secinara: *Trattato universale di tutti li terremoti occorsi e noti nel mondo con li casi infausti, ed infelici pressagiti da tali terremoti.* — Nell'Aquila. Gobbi. 1652. 8°.

5. Giuliani G. B.: *Trattato del Monte Vesuviano e de' suoi incendi.* — Napoli. Longo. 1632. 4°.

6. Masculi Ioannis Baptistae Neapolitani e Societate Jesu: *De Incendio Vesuvii excitato XVII. Kal. Januar. anno trigesimo primo saeculi decimiseptimi libri X. Cum chronologia superiorum incendiorum et ephenceride ultimi.* — Neapoli. Roncalioli MDCXXXIII. m. 4°. 312 + 37 pg. + Index.

7. Recupitus Iulius Caesar: a) *De Vesuviano incendio Nuntius auctore Iulio Caesare Recupito Neapolitano e Societate Jesu.* — Neapoli. Longus. MDCXXXII. m. 4°. 119 str.

b) isto. ed. III. Lovanii. 1639. 16°. 180 str.+ Index.

c) *De Novo in universa Calabria terraemotu congeminatus nuntius.* — Neapoli. Savius. 1638. m. 4°. 71 str.+ Index.

8. Varone S. e Soc. Jesu: *Vesuviani incendii historiae libri tres.* — Neapoli. Savius. 1634. 4°.

Od vseh teh knjig sem mogel najti one, ki so navedene pod št. 1., 2., 6. in 7. a), b), c) ter nas najbolj zanimajo 1., 6., 7. a), ki govore tudi o pojavi potresne prikazni od 16. XII. 1631 na Balkanskem polotoku.

Braccini (glej pril. 4.) poroča, da je pepel prispeval do Cari-grada, v Kotor in ozemlje, v Dubrovnik, kjer je začel padati okoli 4. ure ponoči. Bila je velika tema, bliskalo se je, izgledalo je kakor vpepeljena zemlja. Nadalje pripoveduje Braccini, da si so vse to pripovedovali kakor čudo ali nekaj nadnaravnega, drug drugemu je kazal pepel in kamenje kot čudežno novost. Njemu pa se je najčudnejše zdelo, ko je čul, da so istovremeno videli v navedenih in drugih krajih ognjene bliske, slišali grmenje po zraku, kakor od vôz, ki dirjajo, ali pokanja bombard, s zemljotresi, ali stresljaji zemlje podobnimi ali večjimi od onih, ki so jih občutili oni (v Neaplju!), ter da se je solnce povsem stemnilo

in nebo tako začrnelo, da je bilo na nekaterih krajih ne le pro-
dolgujoča se noč enega, dveh, treh dni, oblačna, brez luninega
svita in žara zvezd, nego zaprta soba brez leščerbe. Pred to temo,
— pisali so iz Kotora — se je prikazala luč v obliki sveče in to
z južne strani, preletela je dve milji po tistem kanalu, in potem,
ko se je trikrat potopila v morju, se je obrnila proti mestu,
obdala grad nad trgom, ki ga imenujejo Soranca, ter izginila
ob strahu stražnikovem.

Rekupit pa poroča (pril. 5.), da je v Kotoru padal pepel ves
dan ter se je čulo grmenje Vezuva.

Masculi (pril. 6.) piše takisto o čudežni potresni prikazni, da
je pepel padal v Kotoru, v Panoniji in celo segel na Črno morje.

S temi podatki je prvi članek popolnjen in pojasnjen.

1.

Lješ (Alessio), 1631. 29. XII. (A. P. F. Lett. Ant. 58. f. 136.)

Fra Benedikt, vladika lješki i skadarski — navladiki dubrovniškemu Tomažu.

Faccio intendere a Vossignoria Reverendissima come sotto li 17 del mese
corrente qua segui un tempo prodigioso e di terrore e tutti li viventi cioè
piobbe una notte e tutto il giorno seguente con la cenere a quantità fin' a mezo
la gamba, ma chi ben considera parc essere come una Arena sotilissima
risplendendo come Argento della quale mando a Sua Signoria un poco in
questa cartucia. Qua supra per vallona e Grecia sono seguiti altri prodigi,
levando ville e case dal proprio suolo senza sapere dove l'habbia ghetato,
piaccia a Dio si converta in bene...

2.

Dubrovnik (Ragusa), 1632. 8. I. (L. c. f. 105.)

Tomaž, nadvladika dubrovniški — Ingoliju.

... le ceneri che furono spinte qui il Mercordì dalle 4 Tempore alli 17 con
le tenebre che seguirono appresso dalle 21. sino alle 23 hore messero in spa-
vento e terrore tutto questo Popolo et in tal proposito mi scrive il vescovo
d'Alessio in Albania una lettera che mando.

3.

Lješ (Alessio), 1632. 20. I. (L. c. f. 137.).

Fra Benedikt, vladika lješki i skadarski — Ingoliju.

Qua sotto li 17 del mese passato piobbe da meza note e per tutto il giorno
seguente arenulla cineritia dove fin' al tallo, e dove al genocchio un stupore
et terrore di tutti et ha arrivato quasi fin a Constantinopoli e per Dalmatia con
un fetor sulfureo; Turchi stano in terrore imputando cio essere augurio di
loro ruina, e vengono da noi come al oraculo investigando il suo significato,
e l'altra volta si trova essere stato simil accidente...

4.

(Braccini G. C. pg. 36. 37.)

Le cencri ancora e l'arena a quella volta si dilatarono... in Napoli non si vidde avanti le 23., e molto poca: perche avendo durato a cadere tutta la note, e buona parte del giorno seguente sempre asciuta, e sottilissima, se bene assai viscosa, non si alzò un dito essendo altrove per tutto varia.

Perchè in Constantinopoli, dove pure anco questa volta arrivò, in Cattaro, e suo territorio, ed in Ragusa, avendo quive cominciato a cadere verso le 4. ore di notte con grandissima oscurità, e lampi, era, scrivono, come terra incenerita...

Tutte queste cose communemente si raccontavano per maraviglie, o miracoli di natura, mostrandosi l'un l'altro e ceneri, e pietre per novità stupesta. Ma a me nessuna cosa mai più cagionò ammirazione, quanto fece l'avere inteso dopo, che nel tempo istesso furono veduti in tutti i luoghi predeti, e in altri ancora... lampi di fuoco, e uditi rimbombi per l'aria, come di carrozze, che correddero, o tiri di bombarde, con terremoti, o scuotimenti di terra simili, e maggiori a quelli, che qui sentimmo: e che per tutto si oscurò il sole, e si imbrunì talmente il cielo, che in alcuni luoghi pareva non una continuata notte di uno, due, e pui giorni, nuvolosa, e priva del lume della luna, e dello splendore delle stelle, ma una stanza serrata, e senza lucerna. Alla quale oscurità scrissero di Cattaro, che precorse un lume in forma di candela: che spiccadossi dalla parte di mezzogiorno, scorse due miglia per quel Canale, e dopoi essersi attuffato tre volte nel mare voltò verso la Città, e circondando un castello sopra la piazza, che chiamano Soranza, non senza spavento della sentinella, sparì.

5.

(Recupitus I. C. pg. 10. 15.)

Atque haec cineris circumquaque diffusio qua celeritate facta? Ipso die, paucis post horis, antequam Vrbem hanc incendio proximam cinis attingeret, quibus ventorum elatus alis tam subito tot millia passuum pervolitavit?... quid quod statim pervasit Ascrivium, atque Pannoniam? Statim Adriaticum marc, statim Aegacum texit, canescente iam fluctu spuma... (pg. 12.)

...suspiciati sunt, Dalmatae Turcicam classem committi cum nostra, qui fragor, non tam horrendus intonuit Neapoli, quam in remotioribus locis, ventis videlicet eum deferentibus... (pg. 29.)

...Texit is (sc. cinis) Adriaticum mare, Aegaeum, et ut quidam narrarunt, pontum Euxinum.

Priobčuje M. Premrou.

Пињал Краљевића Марка.

Мислим на пињал, који се помиње у народној песми о сестри Леке капетана (Вук, Српске народне пјесме [у Липсици; 1823, бр. 13]). Кад је Марку, избезумљену због презивог држања Лекине сестре према њему, Милошу и Рељи, Милош истргнуо сабљу, да не би Марко Леки кидисао

Виђе Марко, па се досетно
Не шће њему сабљу отимати,
По погледну пињал за појасом,
Па потрча низ танкс чардаке (ст. 510—513).

Једном крохи и далеко скочи
И за руку ухвати ђовојку,
Остар пињал вади од појаса,
Те јој десну осијече руку,
Десну руку даје у лијеву,
А пињалом очи извадио . . (ст. 536—541).

Одакле та реч? У „толкованију“ упућује се на итал. *pugnale*, *Stillet* (ibid. стр. 305). Као италијанска позајмица ова је реч регистрована и у Јековић-Брозову *Rječn. hrv. jez.* II. 32.

Очевидно је, међутим, да то извођеље срп. *piňál* не може бити тачно и то због фонетских разлога. Томе противују наиме српско *i* према итал. *u* у *pugnale*. Јер, како је познато, у нашим туђицама романског порекла *i* одговара једино старом лат. *ī* (као н. пр. *lōcīka*: лат. *lactūca*) или *ō* типа *Skradin*: *Scardona*, док је италијанско *u* у позајмицима редовно заступљено са *u*. В. о том M. G. Bartoli, *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germ.* у Jagić-Festschrift 42 и д. (§§ 21 и 22), где је наведена и остала старија литература по томе питању.

Поред свега тога остаје ипак несумњиво, да је итал. *pugnale* извор срп. *пињал*, само што се мора претпоставити да је та италијанска реч за бодеж ушла у наш језик не непосредно, него посредством једног другога језика, на који је италијански такође вршио свој утицај, а чијим се сретствима може објаснити њен вокализам. И доиста, у арбанаском има реч *piňál* m. ,Dolch‘, коју G. Meyer, *Etym. Wb. der alb. Spr.* 338 тачно изводи из итал. *pugnale*. Међутим ни он, као ни R. Herbig у својој студији о утицају италијanskога језика на арбанаски *Jahresb. des rum Inst.* X 58, не објашњава откуда то и у арбанаском необично *i* за итал. *u*, иако то, у ствари, није баш ни загонетно. Како се у арбанаском врши редукција предакценатских вокала, јасно је да *i* у *piňál* може бити само секундарног карактера. Оно је постало од *ε* у **peňál* због *ñ* којему претходи. Опширно о овој појави G. Weigand, *Jahresber. des rum. Inst.* XVII 183 и д.

И у турском за „бодеж“ има *pinial*. G. Meyer, *Türkische Stud.* I 14 држи да се *i* те турске речи има приписати „следећем *i*“ и види, доследно, у тој промени последње дејство турске вокалске

хармоније, којом он објашњава и *i* у *iskeite*: грч. σκαθι. Али како према речнику *Barbier de Meynard, Dict. turc-franç.* I 412 турско *pinial* означује „couteau à lame longue et affilée, synonyme de arnaut šiše, épée albanaise”, очевидно је да је турска реч позајмљена из арбанаскога. Стога није искључено да је арб. *piňał* преко турскога ушло у наш језик. Како год било, и фонетска физиономија те речи и њено специфично значење у турском указују на Арбанију као исходну тачку њезина распострањења на Балкану.

Београд.

Х. Барић.

Једна религиозна буквица мусиманских Арнаута.

Бавећи се летос у Вучитрну наishaо сам код једног тамошњег хоџе на један тефтер пун илахија, мерсија и читаву буквицу побожних разговора на арнаутском језику, али писану арапском азбуком, по чијем су реду слова и знакова сврстани сви одломци који сачињавају овај рукописни зборник. Препис је из хицриске 1338 год. Има му, према томе, свега пет година.

Као оглед тих текстова, које шире понајвише припадници разних дервишких редова, саопштавам једну *касиду*. Она, дабогме, није сасвим оригинална, него је прерада из арапских зборника добро познате *касиде*, која се по традицији приписује Бехлул Дану, брату славног багдадског калифе Харун-ур-рашида.

Бехлул Дан — прича једна арапска анекдота — иако вла-даочев брат, ишао је бедан и поцепан по чаршији и говорио чудне ствари. Да га не би брукао пред светом, његов брат морао му је свакога дана купити ново одело, али је Бехлул одело цепао и бацао и настављао свој чудни начин живота, не водећи рачуна ни о чему, што је од овога света. Тако једнога дана, управо кад је Харун-ур-рашид дошао на Бајрам у џамију да отклања бајрамски намаз, Бехлул Дан испе се на оно место, где су седели муезини и гласно и на удивљење свију присутних изговори оне познате стихове: *Lejsel id li men lebis el-džedid / Ine mel id li men uefa bil veid / Lejsel id limen rekjeb el metaja / Ine mel id li men terekj-el hataja...* Бајрам није за онога који облачи ново одело / Бајрам је за онога који обећање испуњава / Бајрам није за онога који у сјају коње јаше / Него за оне који не чине грех ...

Арнаутска варијанта ове арапске касиде у овом зборнику гласи:

S'ošt pr tü Bajrami či baklavən aj'epat,
 S'ošt pr tü Bajrami či turli petka veš,
 S'ošt pr tü Bajrami či me t'dašnen upoć,
 S'ošt pr tü Bajrami či dorən hałk ja puθ,
 S'ošt pr tü Bajrami či tšałgit aj'epat,
 S'ošt pr tü Bajrami či sod ka nesr ska;

Por pr to či škoj me drü špat,
 Por pr to či škon n'dženet džveš,
 Por pr to či nazli ułemant me tü upoć,
 Por pr to či fačen e huris ja puθ,
 Por pr to či kaprtsej aj'mbi sərat,
 Por pr to či ka dženet daima.

У језичком погледу ови текстови нису од бог зна какве важности већ стога што њихова арапска транскрипција не бележи вокале и што се оваки тефтери преписују у разним крајевима и иду од руке до руке, па им је тешко установити првобитну редакцију. Али није, мислим, без интереса регистровати овај зборник као пример религиозне књижевности мусиманских Арнаута у нашим крајевима.

Скопље.

Гл. Елезовић.

ùgič en monténégrin.

(Cfr. plus haut, p. 91—92.)

La terminologie pastorale des Slaves comprend quelquefois des termes d'origine slave qui ont été empruntés de nouveau aux Roumains. C'est déjà un fait connu aux spécialistes. Il en est ainsi de roum. *jíntiță* „petit lait de brebis“, un terme qui a été répandu par les pâtres roumains en Moravie (*žinčica* „petit lait“), en Pologne (*žencica*, *žentyca*, *žynczycza*, *žyntyca* „petit lait de brebis“), en Ukraine (*žentyca*, *zyntyća*) et même en Hongrie (*zsincsicza*, *zsendice*) dont l'origine remonte à scr. *žětīca*, participe passé du verbe *žeti*, *žbmq* substantivé au moyen du suffixe *-ica*.¹

¹ *AfslPh.*, XXXV, p. 348.

Il paraît que le cas analogue se soit produit dans cette partie du territoire serbocroate où les Albanais étaient autrefois des pâtres. Là aussi, on a déjà constaté des mots scr. ayant trait à cette terminologie qui sont empruntés aux Albanais. Je n'ai qu'à invoquer à ce propos *hira*, en monténégrin, „Käsewasser“ < alb. *hiře* „Molken“,² *bärzast* „gräulich“, *bärzilo* „nom de bouc“³.

Il y a donc lieu de s'attendre à de tels emprunts spécialement dans les territoires de Monténégro, de Herzégovine, de Cattaro etc. où l'ancienne population valaque (Vlasi), en partie d'origine albanaise, à en juger d'après les noms des personnes, nous est attestée pour le moyen âge.⁴ Les documents de Cattaro nous font connaître les Valaques ayant les noms *Bormasi*⁵ dont les homonymes se trouvent dans l'arrondissement de Stolac⁵ (*Burmaxi*) et dans la vallée del'Ibar *Burmazi*⁵ que M. Radomir Ilić⁶ considère à tort comme d'origine roumaine. Leur origine albanaise est hors de doute. Ce sont *bur* „l'homme“, *mađi* „le grand“, un sobriquet bien compréhensible⁷. Un document de Raguse de 1278 que signale Jireček dans son étude *Die Wlachen und Maurowlachen* p. 120—151 nous décrit très circonstancieusement une querelle qu'avait eu le Ragusain Petrus de Stilo avec le Valaque *Bogdan Morgasia* dont le nom est à identifier avec le nom albanais *murgaše*⁸ f. „φαιόν, ἀσπρογάλαζον“. Plus haut p. 92. n. 8, nous avons

² G. Meyer, *Alb. etym. Wb.*, p. 152; Jokl, *Ling.-kulth. Unters.*, p. 172, 273.

³ *AfslPh.*, XXXV. p. 337.

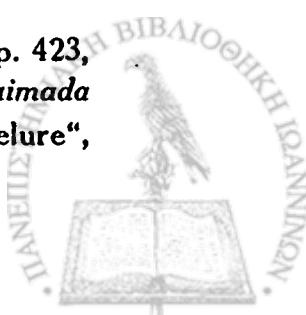
⁴ Silviu Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj 1924, p. 1—12. Il a tort de considérer tous ces Valaques comme Roumains. Il y avait parmi eux sûrement des Slaves et des Albanais même au bas moyen âge, ce que je me propose de démontrer prochainement.

⁵ Silviu Dragomir, o. c. p. 7, 100, 103. C'est le village actuel *Bürmäzi*, -āzā dans, le département de Mostar, arr. de Stolac, en Herzégovine, dans la contrée de Hrasno *Ak. Rj.*, v. I., p. 742. Le pluriel de cette dénomination (cf. *J. Filolog.*, v. II., 314) nous dit clairement qu'elle remonte à une association familiale ainsi appelée. Dedijer, *Hercegovina, Srp. etn. zbornik*, v. XII, p. 300, en donne une analyse détaillée d'où il faut relever le fait bien significatif que, dans sa circonscription, il y a un ancien cimetière qui s'appelle *Vlaško groblje*. Or, l'origine valaque du village actuel est hors de doute.

⁶ *Насеља*, v. V.

⁷ Cfr. l'article de M. Čorović dans se périodique, v. I. p. 202.

⁸ G. Meyer, *Alb. etym. Wb.*, p. 292 s. v. *murk*. M. Jokl, *JF*, v. XXXIII, p. 423, a donné d'autres exemples du même genre pour la contrée de Prizren (*Kruimada* < *krüe* „tête“ + *mađe*, *Ginovci* de *Gin* < *Johannes*, *Flokovci* < *fl'oke* „chevelure“, *Špinadinci*).

proposé pour *šil'ek*, *šel'ek*⁹ l'origine slave **selētъkъ*. Ce mot s'est répandu dans le serbocroate et le bulgare. Or, pour ce qui est du mot *ogič* dont l'origine slave nous semble incontestable, il reparaît précisément au Monténégro sous la forme de *ugič* et avec une nouvelle valeur dont voici la définition suivant Vuk: „ovan deset puta kad prohodi, onda je *ugič*; na njemu je zvono i on vodi ovce, i obično se ne striže“. C'est alb. *ugič*¹⁰ que G. Meyer, *Alb. etym. Wb.* 456 traduit par „Leithammel“¹¹. Broz-Iveković, v. II, p. 626, ne font qu'apporter de nouvelles citations tirées de la poésie populaire.

Gerov, dans son dictionnaire, v. I., p. 144 s. v. *bogúrъ*, enrégistre pour la bulgare la forme *jogič* (avec le même sens que *ugič*) qui s'emploie concurremment avec *vodičъ* dans quelques lieux. Ces lieux ne nous sont malheureusement pas indiqués. Son indication est quand même bien précieuse, parce qu'elle nous fait voir comment a pu s'opérer le changement de sens de ce mot. C'est grâce à l'identité du suffixe, de la voyelle et de l'accent entre *vodič* (d'après Gerov »въ стадо, въ чръдъ или въ что да е, онова добычъ което връви найпрѣдъ; передовъ скотина въ стадо«) et *ogič*¹² que ce dernier a fini par revêtir la nuance sémantique du premier. On peut même se demander si la voyelle *u* de *ugič* n'avait pu suggérer à l'esprit bilingue des Albanais de ces contrées un rapprochement de ce mot avec *үде* »route, voyage«.

Zagreb.

P. Skok.

⁹ Cfr. les noms des Valaques *Vlasi Šiljegovci* mentionnés en 1382 dans l'arrondissement de Kruševac, Silviu Dragomir o. c. p. 99, 106. En Bosnie, dans le département de Banja Luka, il y a des Serbes orthodoxes qui s'appellent *Šilegović* (cfr. le sobriquet *Šilek* dans la Macédoine méridionale, Насеља, v. 22, p. 62).

¹⁰ L'alternance *u* / *o* s'explique très bien par l'affaiblissement de la voyelle *a* slave antétonique dans les parlers macédoniens, v. plus haut p. 92. G. Meyer connaît lui aussi bulg. *jogič* avec *j* prosthétique qui est évidemment secondaire, cfr. pour la chute de *j* prosthétique dans les parlers macédoniens encore le nom de lieu *Elšani*, dans la contrée d' Ohrid, qui correspond à *Elçani* de quelques documents dalmates a. 1059, etc., aujourd'hui *Jošani*, près Rogovo (Zadar), cfr. *J. Filolog*, v. II, p. 315.

¹¹ Je passe sous silence la remarque „Türkisch?“ qu'en donne G. Meyer, avec le point d'interrogation, bien entendu. L'influence turque, à ce qu'on sait jusqu'à présent, ne paraît pas avoir atteint la terminologie pastorale des Balkans.

¹² D'après Hahn, c'est „Hauslamm“.

Критика.

ЗЛАТАРСКИ В. Н., Намѣрениятъ въ Албания надпись съ имено на Българския князъ Бориса-Михаила; *Slavia* II 1 (Праг 1923) 61—91.

Натпис из Албаније са именом бугарскога кана Бориса-Михаила, о коме на горе наведеном месту расправља учени софиски професор г. Златарски, нађен је тамо још за време последњега рата, и то у југозападној Албанији, у старим рушевинама код села Балши, које лежи на северној падини планине Малакастре, а у горњем току Ђанице (стара река Argyas) леве притоке Семенијеве. Налазак су случајно учинили аустријски војници, вадећи из поменутих рушевина камење за своју потребу. При том су откри- вени и други споменици. Натпис је на мраморном стубу, и писан је на грчком језику. Али је стуб окрњен не само оздо, него и озго, заједно с почетком натписа. Остатак гласи:

.
— — *αρι* . .
βορὴς ὁ μετο-
νομασθεὶς
μιχαὴλ . . . ν
τῷ ἐκ Θν σε-
δομένῳ αὐ-
τῷ ἔθνει. ἐ-
τοὺς . στοδ' (то јест 6374).

Испод тога има на стубу и један латински натпис, који је изрезан као надгробни помен некоме Роберту Монфорском, лепом, храбром, младом витезу, заповеднику Нормана и Англа под војводом норманским, умрлом ту на лицу места. Очевидно, то је онај исти Роберт Монфорски, који се заједно са сином норманског дуке, Роберта Гвискарда апулиског, Боемундом тарентским, кнезом код Антиохије, тукао против Византије код Драча 1107/8 г.

Обадва ова натписа објавио је већ раније С. Praschniker у *Anzeiger d. phil. hist. Kl. d. Akad. d. Wiss. in Wien XIII* (1919). Исп. *Jahreshefte d. österr. archäol. Instituts XXI*, Beiblatt, col. 195—198. У грчком натпису о Борису, за оно . . . *αρι* . . у првом реду, Praschniker је мислио да је то остатак од *Μαρίας*, јер се и саме развалине где је откопан стуб са натписом, зову у тамошњем народу „Шен Мари“ (св. Марија) или „Манастир“, те се може слутити да се и Борисов натпис ваљада односио на некакав тамошњи стари манастир богородичин.

Но Златарски се с тиме не слаже. Он допуњује натпис овако (допуне су у заградама):

*(Ἐπὶ τοῦ τῶν
Ρωμαίων βα-
σιλέως Μιχα-
ὴλ ἐβαπτί-
σθη ὁ ἄρχων
Βουλγαρίας)
Βορίς ὁ μετο-
νομασθεὶς
Μιχαὴλ σὺν
τῷ ἐκ Θ(εο)ῦ δε-
δομένῳ αὐ-
τῷ ἔθνει. "Ε-
τούς. στοδ'*

За владе-
византиског ца-
ра Миха-
ила би кр-
штен кнез
Бугарије
Борис, пре-
наречени
Михаил са
од Бога да-
ним му
народом. Го-
дине: 6374

По Златарском, дакле, натпис се односи на крштење Борисово и бугарског народа. Ово крштење, према томе, пада, не 864 г. као што се обично узима, него септембра 865. Јер 6374-а год. од створења света обухвата у хришћанској ери време од 1. септембра 865 до 31. августа 866 г., а исти научник је још раније доказивао да се тај догађај десио у септембру. Уосталом, и енглески византиниста Bury био је за 865 г., а не за 864. На тај начин, наш би натпис био нова потврда 865-е г. као датума Борисовог и бугарског прелаза у хришћанство.

Даље, Златарски сматра мраморни стуб са овим натписом за један од оних камених стубова и натписа који нам се помињу на једном месту у скраћеном житију св. Клиmenta словенског, састављеном по свој прилици од Димитрија Хоматијана, архијепископа охридског из прве половине 13-ог века. Ту, наиме, стоји да су се „све до у време писца тога житија могли видети сачувани у Кефалинији (то јест у епископији охридске архијепископије Главиници) камени стубови с изрезаним натписима, у којима се бележило приступање и зближење (онога) народа уз Христа.“¹ Но такво тумачење ове сведоцбе, то јест да се она односи и на наш стуб из развалина код села Балши, претпоставља да је Кефалинија или Главиница, чији нам положај није тачно познат, лежала баш на месту тих развалина. И заиста, Златарски покушава доста опширно да нам ту претпоставку докаже.

Најзад, по Златарском, наш стуб са грчким натписом, ма да се у њему говори о Борисову и о бугарском покрштењу, неће бити Борисов, нити из г. 6374 (865—866) коју носи. Њега су вероватно подигла друга лица, нешто после 6374 г., али, дабогме, у спомен на Борисово и бугарско покрштење. Подигнут је, наиме, од Борисова бояара Домете, уз сарадњу св. Клиmenta, коме се ваљада има захвалити за онако правилан грчки језик и правопис

¹ Στήλας δὲ λιθίνας ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ ἐστιν ἵδεῖν ἄχρι καὶ εἰς τόδε χρόνον,
ἐν αἷς γράμματα ἐγγεγόλαπται, τὴν εἰς Χριστὸν παρὰ τοῦ ἔθνους (или παρ' αὐτοῦ
ἔθνους ὅλου) προσέλευσιν καὶ οἰκείωσιν σημειούμενα. Наведено код Златарског у расправи о којој је реч, стр. 68., напоредо са старим словенским преводом, и пред-
веденено на данашњи бугарски.

у натпису. А подизање је извршено, од како су Домета и Климент послати од Бориса у крајеве око Охрида, с тим да Домета буде управник тих крајева и да државном влашћу помаже и штити Клиmenta у његовој мисији, а Климент да рашири хришћанство и словенску књигу код словенског становништва у тим крајевима. Другим речима, наш је споменик из времена од 886 до 893 г., или од како је св. Климент пребегао из Моравске ка Борису у Бугарску, и од како га је Борис упутио, заједно с Дометом, у охридску област; па док није од Борисова сина Симеона наименован за епископа величког.

Златарски даје и разлоге за овај свој закључак. Пре свега, из Клиmentovих житија се види, да се словенско становништво у области у којој је учитељевао св. Климент, чак и после покрштења бугарске државе, па и после појаве св. Клиmenta у тој области, упорно држало прадедовског идолопоклонства. Тек Клиmentovim радом промениле су се тамо прилике у прилог хришћанства. Сем тога, у Бугарској је после Борисова покрштења настала читава збрка. Почеле су се ширити и јереси, па и нехришћанска учења; настале су и тешкоће око уређења положаја нове бугарске цркве према Цариграду; а букнула је и у земљи против самог Бориса опасна бользарска буна, јер многи бользари не одобраваху прелаз двора и народа из старог домаћег многобоштва у туђинско хришћанство. Због свега тога, вели Златарски, тешко да је Борис још 6734 г. могао и имао кад да мисли на какав мирнодопски просветни рад у једној тако удаљеној својој покрајини. Још мање је пак, по Златарском, вероватно оно што је нагађао *Praschniker*, то јест да је наш стуб из времена кад је Борис, покрстивши се из Византије, прескочио из византиског у римски црквени табор, и кад је у Бугарској папина мисија заводила латински обред место грчкога; дакле, почев од зиме 866 па до у пролеће 870 г. Јер свакојако, натпис би тада на нашем стубу био латински, а не грчки, а и једва да су папини мисионари могли распрострети своју делатност чак до Главинице. Према томе, највероватније је да је наш стуб са грчким натписом постао тек од 870 г. па на овамо, то јест тек пошто се Борис коначно вратио у крило цариградске цркве. Тек тада је он могао настати да уреди државу у духу нове вере, и да заведе ту веру чак и по перифериским земљама својим. А што се тиче крајева око Охрида и Главинице, тако што је Борису било управо могуће тек после одласка Клиmentova у те крајеве, или почев од 886 г., као што се то јасно види и из житија Клиmentovих. Значи, и наш стуб са грчким натписом припада по свој прилици времену од 886 па до одласка Клиmentova у величку епископију 893 г.

Горње комбинације Златарског, које он ослања на широку ученост, веома су примамљиве. Ипак, чини ми се да оне имају и своју Ахилову пету.

Пре свега, идентификовање нашег мраморног стуба и његовог грчког натписа са главничким каменим стубовима и натписима,

поменутим у кратком житију Климентову, изгледа ми сасвим неосновано. Да би тај идентитет могао да се претпостави, морали би и ти главинички камени натписи, онако исто као и наш мраморни грчки натпис из развалина код села Балши, тицати се Бориса и нечега што је он лично учинио заједно са својим народом. А то „нешто“ је, по Златарском, као што смо већ видели, Борисов и бугарски прелаз у хришћанство 865 г. Међутим, судећи по свему, што у кратком житију св. Клиmenta пише како испред тако и иза онога горе наведеног места у коме је реч о главиничким каменим натписима и о њиховој садржини, готово је очевидно да су то могли бити само натписи о Клименту, а не о Борису; натписи о покрштењу које је вршио сам Климент код своје словенске пастве око Охрида и Главинице, а не натписи о оном првом покрштењу Бугара и Бориса из времена пре доласка Климентова из Моравске и Бугарске у Македонију.

Прочитајмо цео дотични одељак кратког житија Климентова, па ћemo се уверити да је тако. У целом се том одељку говори само о св. Клименту: напр. у § 6 о томе како је св. Климент пробавио највише око Охрида и око Кефалиније или Главинице, где је оставио и споменике; у § 7 о томе, како је он, пошто је у Охриду саградио манастир св. Пантелеимона, тамо и проводио своје дане у самоћи, док је био међу живима, па је, као какав светионик, просвећивао у узвишеној науци Христовој све који су хтели да се поуче; у § 8 о томе, да је св. Климент оставио и друге такве споменике, то јест и свете књиге у Охриду, и радове од његове узвишене мисли и од његове свете руке, па се цела та његова заоставштина поштује од целог народа као Мојсијеве богописане плоче. Сад тек долази, као § 9, оно место о каменим стубовима и натписима у Главиници, у којима се бележило „приступање и зближење (онога) народа уз Христа.“ А и у § 10 опет се говори само о Клименту, то јест о томе да је он, пошто цео бугарски народ још не беше крштен, већ је још живео у варварској дивљини, просветио својим богонадахнутим поукама све и сваког у богопознању и окренуо њихове дивље нарави у питомост (гл. Златарског, ова иста расправа, стр. 86).

Кад се пак у целом овом одељку прича само о Клименту, то јест о свему ономе шта је он радио, и шта је од њега остало, око Охрида и Главинице; природно је мислiti да се и наш § 9 тога одељка односи само на Клиmenta; да нам се и они главинички камени стубови с натписима ту помињу само као споменици о Клименту; и као споменици само о његову превођењу поверене му пастве у хришћанство. Како би сад на једанпут, према целом смислу горњег одељка житија, то могли бити споменици о Борису, и о оном покрштењу Бугарске и Бориса које је извршено пре Климентова доласка у Македонију? Са тим, причање о Клименту не би у житију имало никакве везе. Златарски је, дакле, кад је оне речи у § 9 житија παρὰ τοῦ ἔθνους (варианта παρ' αὐτοῦ τοῦ ἔθνους ὅλου) προβέλευσιν

καὶ οἰκεῖος превео на бугарски са „прѣминаването и въдворение на (цѣлия му) народъ“, погрешио што је оно „му“ у загради односно — додуше, прећутно, на кане Бориса. Уосталом, то је „му“ ту излишно, јер га нема ни у грчком тексту. Она варијанта грчког текста може значити само (прилажење и зближење) „тога целога народа“ (уз Христа).

Ко је подигао те главиничке стубове с натписима, поменуте нам у § 9 кратког житија Климентова; да ли Климент сâм своме мисионарском успеху у тамошњем крају, бележећи групе људи како их је кад крштавао; или можда поједини Климентови покрштењаци, бележећи, ради своје и Климентове успомене, свој прелаз у нову веру; или државна власт тамошња, и т. д.; то је засебно питање, о коме ми овде не морамо ни говорити. Јер главно је, да наш мраморни стуб и грчки натпис из развалина код села Балши, и камени стубови и натписи из § 9 кратког житија Климентова, не могу бити идентични. А то зато што им, према нашем горњем излагању, садржина није могла бити идентична. Онда пак на основу главиничких стубова и натписа о којима говори речено житије, не смео ништа закључивати ни о хронологији ни о садржини нашег мраморног стуба и натписа, нађеног код Балши.

Питање се, dakле, поставља поново, и то сад само на основу одломка који нам је од тог нашег мраморног грчког натписа сачуван: чији је, кадашњи је, и о чему је говорио тај мраморни грчки натпис из развалина код Балши?

Као год ни *Praschniker*, као год ни Златарски, тако исто и ја ту нисам у стању дати ништа више сем нагађања. Кад већ нема никакве везе између овог нашег натписа и оних главиничких, поменутих у кратком житију Климентову, мени се чини највероватније да је наш мраморни стуб са грчким натписом поставио сам Борис 6374 (865/6) г. Јер, као што је познато, ми таквих камених грчких натписа имамо и од других бугарских владалаца из ових ранијих времена бугарске историје. Споредно је што Борис у нашем натпису говори у 3-ем лицу. Јер, тако чини и Омортаг у чаталарском каменом натпису грчком.

А да ли се наш натпис тицао баш Борисова и бугарског покрштења, као што хоће Златарски? То је лако могуће.

Но како било да било, и сâм ће Златарски допустити да се наш натпис, нарочито кад ни они главинички натписи из кратког житија Климентова нису говорили о покрштењу Борисову и Бугарске, не мора баш односити само на то покрштење, а да је свака друга садржина ту искључена. Јер, и за разне друге ствари, које је тај кан свршио или их је могао свршити у 6374-ој (865/6) г., одмах после свога покрштења; могао је он у нашем натпису рећи да их је извео заједно „са својим од Бога даним му народом.“ И тим стварима је он могао посветити наш натпис. Таква једна ствар могла би на пр. бити, као што је помишљао

Прашникер, нека велика задужбина Борисова, подигнута за спасење душе не само Борисове, него и бугарског народа. Друга таква заједничка ствар и Бориса и његова народа могла је бити и она победа Борисова над побуњеним антихришћанским болярима, па је Борис могао славити у нашем натпису и ту победу, било над свима тим болярима, било само над некима из области око Главинице. И т. д.

Према свему овоме, у допуни окрњеног дела нашег натписа коју је дао Златарски, као најсигурније изгледа само оно $\langle\delta\alpha\chiων Bouλy\rangle\alphaρί\langle\alphaς\rangle$, место Прашникеровог $\langle M\rangle\alphaρί\langle\alphaς\rangle$. Почетак пак допуне Златарског, заједно са глаголом $\xi\beta\alpha\pi\tau\iota\sigma\theta\eta$ = „би крштен“, као и уопште закључак да наш натпис говори о покрштењу Бориса и Бугарске, могу доћи у обзир само као могућности.

Београд.

Д. Анастасијевић.

А. ЈОВИЋЕВИЋ, Малесија (XV књ. »Насеља и порекло становништва« Срп. Етног. Зборник XXVII том).

У испитивању насеља од особитог је значаја изучавање племена, као најстаријег облика народног живота. Према упуствима Ј. Цвијића испитано је, у том правцу, већ неколико српских племена; неколико пзврсне расправе о њима штампане су у »Насељима«. Циљ тих испитивања је да се похваталају све главне одлике њихове и тиме што дубље проучи племе и племенски начин живота; да се одговори на питање шта је племе, да се изучи његов садашњи етнички састав и процесе који су се збивали док се до тога дошло; да се на основу тога даље продре у прошлост и прикаже начин како се племе формирало и када; да се проучи организација племена, његове економске и социјалне прилике; промене које су временом у племенима наступале и т. д. Историски су подаци, истина, драгоценни, али су они за претежну већину наших племена врло оскудни. Зато се ова испитивања морају вршити првенствено, и скоро искључиво, на основу народне традиције, која је у племенима још врло жива.

У том је правцу и Ј. изучавао 1920. и 1921. године малисорска племена, т. ј. област Скадарске Малесије (Malcija Mađe — »Велика брда«). Она захтева највеће високе Проклетија и спушта се до Зетског Поља и Скадарског Језера. Дели се на пет племена: Груде, Хоте, Кастрате, Шкрепље и Клименте. Свој рад о Малесији Јовићевић је поделио у осам одељака; у првим говори о физичким особинама области, величини племена, положају и типу насеља, ношњи и занимању становништва, па нас даље упознаје са постанком и организацијом малисрпских племена, њиховим обичајима и психичким особинама.

У истраживањима ове врсте Ј. није почетник. Он већ дуже времена ради на испитивању насеља, а ово му је већ четврти рад те врсте. По свему се види да је сасвим добро упућен у ствари и

да схваћа сву тежину питања. Он настоји да прикаже малисорска племена са сваке стране и његов је рад врло прегледан, мада није у свему потпун. Узрок је томе што му префект Скадра 1921. год. није дозволио да прође кроз Шкреље и Кастрате, него је о овим племенима прикупљао податке од Малисора, с којима је долазио у додир док се бавио у Скадру. Непотпуност приказа има се бар једним делом приписати и околности што се Ј., прилазећи овом раду, није довољно позабавио досадашњим радовима о арбанаским обичајима и обичајном праву, која би га била упутила на детаљнија, а понекад и у принципском погледу важна испитивања на терену. Али то ипак не одузима много од важности овога рада, јер је његово тешкиште у испитивању насеља на основу усмене традиције, а не обичај. У том погледу Ј. се дuguје захвалност за то што је прегао да похвата особине и традиције малисорских племена, код којих, као код наших много раније, већ наступа дезагрегација. Овај његов рад је важан и због тога, што је ово прва расправа, која обухвата сва малисорска племена. Прегледаћемо у главном изнесена опажања и резултате и при том ћемо учинити нека поређења малисорских са нашим племенима.

Малисорска, као и наша племена имају своју ограничenu територију; географски моменат и овде игра прву улогу у формирању, величини и одржавању племена. Облици својине у земљишту су као и у нашим племенима: насељен је само један део области племенске и раздељен на куће и браства (браственички комуни), а остали је део пуста планина, која служи за испашу, и она је заједничка својина целог племена (племенски комуни). Столарски начин живота, којим се претежно баве и малисорска племена, изискује такав ред својине у земљишту.

По броју домаца малисорска се племена једначе са нашим најманьим племенима (Груде имају 300 домаца, Хоти 480, Кастрати 500, Шкреље 700). Клименте су највеће њихово племе, има их око 4000 кућа, али од тога свега око 450 у матици.

Етнички су Малисорска племена чистија него најпа. Клименте и Кастрате сачињавају само крвни сродници — један род; скоро исто тако стоји и са Хотима и Шкрељима, само Груде мало одступају: њих чине два рода, две велике породице, чији су предци са различних страна и у разно доба дошли онамо. Ниједно наше племе није ни сублизу састављено тако само од крвних сродника, него је у томе мање више мешавина; обично их чине старији, ранији и доцнији досељеници.

Садашње малисорско становништво није од најдаљих старина ту. Код сваког племена постоји јако предање по коме се види да су преци мал. племена дошли у Малесију из различних страна и у разна времена. Најраније је дошао предак Климената, пре око 500 година; преци Хота, Шкреља и Кастрата пре око 400—450, а најдоцније преци Груда, пре око 300—350 година. Нису потомци тих

појединачких досељеника, који сада чине без мало цело становништво Малесије, и оснивачи малисорских племена. Сва су она постала са истим именом и скоро истим границама и пре њих. И овде се извршио процес обнављања и подмлађивања као и у свим нашим племенима; од досељеника намножава се брзо јако и живаво потомство, које ступа у борбу са старинцима и постепено их потискује, наслеђујући при том од њих име и границе племена. Од старица, стarih Груда, стarih Хота, стarih Кастрата, стarih Шкrelja и стarih Климената, у малисорским племенима задржао се до сада врло мали број; у Климентима и Хотима их нема, највише их је у Кастратима (50 домаћина). Редовна је појава и у нашим, као и у малисорским племенима, да се старинци слабо множе: на њих се свуда гледа с висине и с презрењем, што долази и отуда, јер су они некад били надмоћни па су побеђени, а на побеђеног се с презрењем гледа.

За малисорска племена се по раду Ј. види то што рекосмо: да су то врло стара племена и да се у њима од неког времена извршила смена становништва, али даља прошлост тих племена не да се пратити. Кад су основана стара племена и од кога? Ј. предању износи да су се у оном крају сменили многи народи, да највише Хоти причају да су они онде »седамдесет седми народ«. Према податку, који наводи, да су стари Мализори (стари Груде, стари Хоти и т. д.) говорили арбанаски, види се да су то била стара арбанаска племена.

Може се донекле пратити како су се досељеници, намножавајући се и потискујући старинце, ширили из места где су се њихови преци били настанили и тако мало по мало притискивали област старог племена, али није јасно речено, какве су заправо биле границе стarih малисорских племена. Види се да су оне доцније биле у неколико мењане; јачи је отимао од слабијег. Тако су Клименте отели од Шкrelja, од старе области овог племена, малу област Богу. Клименте су најекспанзивније малирско племе. Они су се толико множили, да им је отешњало у њиховом племену, па су се давио почели спуштати у околину Гусиња и низ Лим до Пештера и Сјенице. Истиснути отуда, доцније су се окренули Метохији и Приморју. — Пластика је учинила да се малисорска племена деле у мање целине, ужа племена, које наставају најближи крвни сродници. Тако се Хоти деле на Рапшу и Трабојик; Клименти на Селца, Вукли, Никчи и Богу, и т. д. То исто запажамо скоро код свих наших племена.

После описа о постанку малисорских племена, Ј. у једном одељку излаже везу која постоји између Малисора и Срба.

Као најстарији трагови насеља виде се у Малесији, нарочито у ниским местима, камене и земљане гомиле. За њих народ тамо прича да су остале од »Кавура« или Срба. Могућно је да су то заиста трагови насеља првих Срба, који су дошли, вероватно још у време инвазије, у оне крајеве. У предању се учувало

да су некад у области Малесије живели и три српска племена: Тихомирци, Божњаци и Матагужани. Сва су одатле давно нестале. За Божњаке се прича, да су их наапали и уништили стари Хоти и стари Груде. Има у Малесији црквина, за које народ прича да су остале од Срба, и честих топографских имена српског порекла. О свему томе требало је прикупити више података, него што је изнесено. Ми знамо да су преци неких наших племена дошли из Малесије; тако преци племена Пјешиваца, Мартинића у Бјелопавлићима дошли су из Груда и испод Хотског Хума (»Насеља и порекло становништва« књ. XV). Отуда је исто и предак Морачана.

Закључци, које Ј. изводи о вези садашњих малисорских племена са Србима, нису ни јасни ни поузданни. Предање каже да су сви преци мал. племена из наших крајева: предак Хота из Пипера, Кастрата из Куча, Климената из села Лопара из Фундане или из Пипера, Шкреља из Босне. Малисорска се премена својакају са нашим. Ј. је слушао да су преци ових племена били православне вере. На основу тога, у главном, он изводи закључак да су преци малисорских племена били Срби и да су она била у свом почетку српска племена, па да су доцније поарбанашена. И поред свега тога, не мора бити тако. Имена предака малисорских племена нису била српска (Груд, Сума, Прифтај, Дедли, Амати), а тако ини њихових синова и даљих потомака. Балкански староседеоци у нашим племенима нису били потпуно асимиловани у средњем веку, у оно доба, кад пада исељавање предака мал. племена из наших крајева. Могли су они знати и српски и бити и православне вере, па да опет нису били Срби. Из рада др. Ј. Ердељановића о Пинерима (Етнограф. Зборник, том XVII) знамо да је у овом племену било доста несрпског живља: Кучи су још и сада мешавина Срба и Арбанаса.

Друштвена организација малисорских племена слична је с организацијом наших племена. Основна социјална јединица је породица: раније је било више задруга, сада их је мало. Неколике породице, које воде порекло од једног претка, чине браство, или како Мализори кажу, »махалу«. Више »махала« (братстава), које воде порекло од једног заједничког претка, чине »фис« (племе). Разлика је између наших племена и њихових фисова, што наше племе чине разнородна браства, а његов фис сачињавају браства истог порекла. Прве личности у племену су: војвода, барјактар и главар. На скунитини племенској, где се све ствари, које се тичу племена, договорно решавају, главари воде прву реч, а имају право да учествују и сви мушкарци, који носе пупику. Судило се по закону Јеке Дукађинца, који они држе за највећу светињу. Ј. је прикупио неколико прониса тог закона. Ови су Јовићеви подаци за цело обилатији него код Космајца (Год. Ник. Чупића XXI), али према садашњем стању испитивања Лекиног Закона (в. о том овај Архив I, 248) његова су извођења и недовољно документовано и неискрпно разрађена.

У одељку о обичајима описује Ј. неколико обичаја код Малисора: о рођењу, женидби, смрти, крсној слави и др. На крају говори о психичким особинама Малисора. То су најтеже ствари у овим испитивањима, за то треба имати нарочитог дара запажања и дуже се бавити у области која се испитује. Иако није у свему приказао Малисоре, Ј. је ипак успео да ухвати понеке њихове карактеристичне особине.

На крају Јовићевићевог рада додата је карта Малесије у размеру 1:200.000. На њој су означене границе области и поједињих племена, те се тако многи лепо изнесени резултати ове расправе даду лакше пратити. На крају књиге је редакција додала врло потребан регистар свих имена, која се у овој књизи помињу.

Београд, 21. маја 1923 год.

П. Шобајић.

MAXIMILIAN LAMBERTZ. *Zwischen Drin und Vojusa, Märchen aus Albanien, herausgegeben und übersetzt von — Verlag der Wiener graphischen Werkstätte. Leipzig-Wien 1922.*

Под овим насловом изашла је у бечкој колекцији »Irgendwo und Irgendwann« као 10а свеска Ламберцова збирка арбанаских народних песама и прича, преведених са оригинала на немачки, а једним делом од Ламберца забележених, односно скупљених. Поред самих текстова налази се један дужи увод (од 5—30 стр.), а на крају збирке су примедбе уз поједине текстове (од стр. 167 до 176).

У предговору Ламберц даје примерке народних прича и песама које прате живот Арбанаса од рођења до доба зрелости и љубави. Опширије се при том задржава на арбанаском веровању у суђије-суђенице, на дечјим песмама и бројеницама, на мотивима песама и прича из круга о надлагивању и онда о причама типа пепељуге. Излагање Ламберцево је сувише опште; иако су све теме упоредног фолклора, он се задовољава само општим ознакама и упућује на сличне немачке теме: »те дечје песме одн. приче налик су на напе (т. ј. немачке) бројенице, приче о надлагивању (*Lügenmärchen*)« и сл.; наравно, да су те песме одн. приче, налик и на наше, т. ј. српске и јужнословенске песме и приче. У примедбама на крају збирка има више упута на паралеле и на литературу о појединим темама; особито уз текстове бр. 1, 2, 3 и 18. Примедбе уз остале текстове су нешто оскудније, а ни ове мало обилатије нити су потпуне, ни исцрпне. Највише се Ламберц служио и испомагао Балте-Поливкиним издањем Гrimovих прича. Недостатака је при том доста. Ради илустрације навешћемо неке.

За причу о суђеницама коју Ј. цитира у уводу стр. 9—14 и сматра је карактеристично арбанаском, чуди ме пре свега да није нотирано, да је та прича само варијанта из познате Дозонове збирке (*Dozon, Contes albanais, Paris 1881, Nr. XIII: L'enfant vendu où la destinée*). Прича о богаташу, великампу (краљу, пати и сл.)

који је затекао у кући сиромаха-сељака, у ноћ када жена сиромахова роди мушки дете. Долазе суђије и проричу да ће новорођенче бити зет том богатом човеку. Он, да би то спречио, измоли сутрадан новорођенче себи, а уз пут га баци у јазбину, воду, остави га у шуми, да би га уништио. Но нађе га неки пастир и отхрани. Кад дете одрасте, онај богаташ случајно се наврати у пастира и из приповедања дозна за младића да је то оно бачено дете. Шаље га својој жени с писмом у ком наређује да се доносилац писма одмах убије. Уз пут неки старац (бог, светац, црнац и сл.) промени писмо и напише друго, у ком се жени наређује да одмах уда кћер за доносиоца писма. Тако и буде.

Негде се прича с овим и свршава. У другим варијантама се наставља тако да преварени отац и даље гони зета и хоће да га убије — шаље га у шталу, код ковача и сл. с налогом да га убију, а оно у забуни оде син, најзад он сам — и погине; или му задаје немогуће задатке: да му донесе три длаке са ћавољеве главе и т. д. Карактеристична црта, како прича расте простим понављањем првих мотива.

Тема је слична као мушки паралела оној о девојци, коју зао отац (због инцеста) или зла маћеха, зла свекрва гони — у другој половини је у обе приче и мотив са промелом писама. Но има и много ближих и непосреднијих варијаната саме ове Ламберцове приче: поред оне у Дозоновој збирци, имају приче исте или сличне теме и у бугарској збирци Шапкарева (VIII—IX, Nr. 131, 138, 107). Паралела јој је прича Ханове збирке Nr. 20. За тим цели почетак Гримове приче Nr. 29. Тема је општа и стара, забележена и у латинском средњевековном зборнику популарних прича *Gesta Romanorum* Nr. 20. Може се о тој теми видети и Dunlop, *History of fiction* II. 49, где су наведене и неке историске личности за које се тај мотив судбине везивао. Цитирана прича Шапкаревљева зборника указује на непосредну везу ове и других арбанаских прича са причама балканских Словена, те ће испитивање арбанаског фолклора у том правцу и у вези са балканско-словенским дати несумњиво не мало материјала за упоредне студије.

У том смислу интересантна је и Ламберцова легенда о Св. Михаилу и Луциферу (Nr. 18), која је, како Ламберц сам наводи, слична са Вуковом причом Nr. 18 (Зашто у људи није табан ранен?), а у вези са Вуковом народном песмом о »Цару Дуклијану и Крститељу Јовану«. Са овом не само, као што Ламберц мисли, по лажиој заклетви коју Крститељ Јован по савету и одобрењу божјем да је Луклијану (одн. Луциферу) да би му украо јабуку, него и по истој теми, јер је очевидно, да је у тој српској народној песми она јабука око које се цар Дуклијан и Крститељ Јован играју, не нека обична или златна јабука, као што је можда већ и певач те песме мислио, него је то јабука сунца, сунце, које је ћаво одн. Луцифер украо богу. У Вуковој песми тек се при крају,

и као да би било без везе са ранијом игром о крунју и јабуку, помиње сунце. Од интереса је у тој нашој народној песми као и у још неким причама, цар Дуклијан (Дукљанин, Диоклецијан) дошао на место ћавола (Луцифера): слично другим таким заменама у популарним и писаним литературама средњега века (Едип — Јуда — папа Гргорије — песник Вергилије и средњевековни мистериозни маг и философ Виргилије и сл.). Интересантно је да ова арбанаска прича ближе објашњује Вукову народну песму него наведена Вукова прича.

Из круга легенда интересантна је и Ламберцова прича №. 17 о Св. Јовану и Св. Николи са темом о богаташу који врећа Св. Јована и о сиротаху који жртвује свог рођеног сина Св. Николи као госту за вечеру. Са овом је особито у теми о жртви сина слична прича у Шапкарева №. 90, са којом треба упоредити и остале њене варијанте у истом зборнику и друге. У некима од тих прича Бог или његови изасланици Св. Јован, Св. Михајло буду од богаташа рђаво дочекани, отерани с прага или уврђени, док их сиромах лепо као гости прими, па им чак и своје дете закоље и спреми за вечеру. У том типу, дете у фуруни не изгори, него се чудом божјим игра с новцем, чита књигу и сл.. Богаташ буде кажњен пропашћу и уништен он и благо му, које се претвори у језеро, блато бунар. У причама другог типа гост је неки непознати старап са неизлечивом болешћу или раном, ради чијег исцељења тражи да му се закоље домаћиново дете. Чим се окуси, и попије његове крви он оздрави, а дете буде чудотворним путем враћено у живот. Ове приче се у једном правцу везују за тему легенде о богатом гавану и сиромаху који жртвује све своје благо, своје јагњенце и још даље у старину до старозаветне теме о жртви Аврамовој: а у другом правцу за ону опет прастару тему о чудотворном исцељењу срећством људске жртве, људске крви, која је у средњевековној литератури нашла свог израза у познатој причи о Сиротом Хејрику.

Још једну близку паралелу запазио сам у Ламберца: №. 19 његове збирке са №. 38 Шапкарева зборника. Та иста прича налази се већ у Дозоновој збирци (Dozon, o. c. №. XXIII), а пре тога у Хана №. 85. Код овог последњег је за тему и за везу прич интересантно да се Шапкарева прича зове »Купо-то-петле и ма-чорок-ат« (Кус петао и ма-чор); док се код Хана петао зове Koutzó-pettos — хроми, шантави петао — фонетски тако слично са бугарским.

За све ове, као и остале приче и песме своје збирке Ламберцу осетно недостаје непосредно познавање балканско-словенског фолклора. У том погледу збирка заостаје иза Дозонове збирке, где се указује на словенске изворе и паралеле. При свем том, словенским испитивачима она је поред Ханове и Дозонове збирке интересантна због веза, често савршено близким између арбанаских и словенских народних прича и песама, као што је случај са напред цитираним. Питање о приоритету, словенском, грчком или арбанаском, у колико би се могло постављати, не би се могло решавати сем од

случаја до случаја, од једне теме до друге и то са прикупљеним што већим материјалом из области уноредног фолклора на Балкану. Једна дубља анализа на пр. српске народне песме о зидању Скадра на Бојани и арбанаских варијаната исте теме у Дозона, Ламберца и др. могла би послужити као оглед у том правцу.

Од осталих прича у Ламберца вреди потрошити две три речи на причу о Насредин Хоџи и Ламберцову примедбу уз њу (Nr. 21). Тачно је истакнуто да је Насредин Хоџа = Тил Ајленшпигел левантског Истока. Али између обојих постоји не само паралелизам, него и међусобне везе. Ја сам већ једном ранијом приликом у »Бранковом Колу« поводом »Причања Вука Ђојчевића« указивао на везе поједињих тема тих »причања« са Ајленшпигелом и западно-европским верзијама т.зв. лакрдијашког романа. Код балканских Словена има велики број причања о Насредин Хоџи, досеткама и лакрдијама, домишљањима и лукавствима његовим, те би од интереса било проучити балканске варијанте тога типа лакрдија и прича и ихов одношај према западно-европском типу Тил-Ајленшпигела и источњачким Насредин-Хоџе.

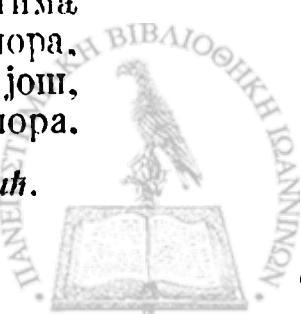
Као те тако и друге приче Ламберцове збирке имају своје паралеле у овите европском фолклору, а специјално у фолклору балканских Словена. Nr. 6. Das Mazzumi упореди са Грима Nr. 34, Die kluge Else, а Nr. 7, Der verrückte Kits, упореди са Грима Nr. 37, Der gescheite Hans.

Од посебног су интереса Ламберцове: Nr. 10, Die Klöschedra und die Sonnentochter (Клешедра и сунчева кћи) и Nr. 23, Geheimnisvolle Liebe (Тајанствена љубав), која је, као што је у примедби наведено, превод једне арбанаске песме из јужне Италије. И једна и друга су фрагменти једног прастарог, у бајке и приче детерисаног сунчаног мита, од кога су поједиње интересантније несме остале и код балканских народа, као и. пр. српске народне песме о »Сунчевој сестри«, и особито интересантна Вукова прича о »Сунчаревој мајци« са темом о златокосој девојци која се родила као босиљак. Било би интересантно, и за општи и за балкански фолклор, прикупити и упоредити проучити све народне песме и приче о тим сунчевим кћерима, сестрама, златокосим девојкама, па које сам ја обратио пажњу с једне стране већ у мојој студији из упоредне литературе и фолклора у вези са старо-енглеском легендом о Офи (*Ein Beitrag zur altenglischen Offa-Sage, Anglia, 1912*), и од којих постоји и једна карактеристична арбанаска верзија у Шанкаревљевом Зборнику, донета у арбанаском оригиналу и бугарском преводу (Шанкарев, VIII—IX, Nr. 284).

С обзиром на доста оскудну грађу и слабо познавање свега арбанаског, биће Ламберцова книга, са свима непотпуностима својим, шака од интереса, како за проучавање овите фолклора, тако и за проучавање арбанаског фолклора за себе, а особито још, упоредно, у везама арбанаског и словенског, одн. балканског фолклора.

Београд, 19. маја 1924.

Др. Светислав Стевановић.

N. JORGA. *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais.*
 (Publications de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale.)
 Bucarest. 1919. 68. 8°.

M. Jorga est l'un des plus éminents historiens d'aujourd'hui. L'ampleur de son information, son érudition énorme et sa force de travail exceptionnelle expliquent sa grande fécondité, à laquelle nous devons une série d'œuvres historiques fondamentales. Les publications antérieures de M. Jorga forment déjà une bibliothèque; dans les dernières années elles se suivent sans interruption. De plus, il faut souligner la variété des ses travaux, surtout celle de ses études, où il traite des époques et sujets historiques les plus divers.

À vrai dire, cette fécondité exceptionnelle n'est pas dépourvue de dangers. Tout effort a ses limites, et le nombre de livres et de traités publiés par M. Jorga n'est pas seulement extraordinaire, mais témoigne vraiment d'une fébrile activité. Il s'ensuit que certains parmi les travaux récents de M. Jorga se présentent mal ordonnés; que les problèmes qu'il traite ne sont pas toujours étudiés à fond et que les ouvrages sont trop souvent remplis de fautes. Le présent petit livre est caractéristique à cet égard. Il est à la fois prolix et insuffisant. Le détail aussi prête souvent à la critique. Ce qui est beaucoup plus grave, c'est que la brochure de M. Jorga fourmille d'inexactitudes.

Critiquer les détails serait aisément. Il vaut mieux en indiquer quelques échantillons caractéristiques. M. Jorga affirme, par exemple, que l'état croate „établi dans la Posavina et la Podravina, étendit sa domination jusqu'aux rivages de la Mer Adriatique“ (p. 14). Or, on sait — et ce sont des faits connus généralement — que l'évolution de l'état croate s'est faite justement en sens inverse. De même, l'affirmation que les *Vóevodes*, les *cnèzes* et les *joupans* serbes „se portèrent comme héritiers de cette force croate“ (p. 14.) est dénuée de tout fondement. De même l'affirmation malheureuse que Michel Zetski s'adresse, en 1070, au pape pour lui demander la couronne royale „qu'avait jadis le Croate Svonimir“, quoique Svonimir ait été couronné en — 1074. De même le Saint Siège ne pouvait refuser le titre royal à Michel, parce que, comme on sait, il le porte dans la lettre du pape Gregoire VII du 9. janvier 1078 (Rački, Documenta 211). L'affirmation que les Némanides étaient contraires à l'archevêché d'Antivari est infondée, de même que son opinion, que les Ragusains ont vaincu définitivement Antivari dans la lutte pour la prédominance ecclésiastique dans les pays Serbes (p. 19.). Il s'agit, dans tous ces cas, de faits, qui devraient être connus à ceux qui s'intéressent à cette époque de l'histoire balcanique.

M. Jorga admet que le „capitaine de Romanie“ (*capitaneus Romanie*) angevin combattait „pour l'ancienne résidence des rois de Croatie, le château de Belgrade ou Biograd“. Il est évident, cependant, que le *castrum Beligradi* est *Beligradъ* et c'est — Bérat de l'Albanie! Il lui arrive enfin d'affirmer que Sandali Hranić avait

épousé Hélène, veuve de Balcha III, laquelle était, comme on sait sa mère (p. 41.).

D'autre part, dans cette brochure M. Jorga semble céder à un patriotisme mal entendu, qui est la négation pure et simple du travail scientifique, et qui conviendrait mieux à un certain journalisme qu'à l'exposé d'un savant. Car, enfin, et pour citer un exemple, où M. Jorga est-il allé prendre cette idée singulière que l'état de Samuel était un état albano-vlaque, et l'affirmation étrange que l'état Serbe de Zeta s'appuyait sur les forces albanaises et vlaques?

Nous admirons sincèrement la grande érudition de M. Jorga et reconnaissions ses grands mérites pour l'histoire des Balkans. C'est à cause de cela que nous regrettons de voir ce livre porter le nom illustre de M. Jorga.

Belgrade.

St. Stanojević.

N. JOKL, Albaner in: *Reallexikon der Vorgeschichte* unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter, hgg. von Max Ebert, Berlin, Walter de Gruyter & Co., I. Band, Ie. Lief. 1924, S. 84—94.

Das etwas verspätete Erscheinen unserer Zeitschrift erlaubt uns dieses wichtige Werk anzukündigen, dessen Unentbehrlichkeit auch für den Fachmann auf dem Gebiete der vorhistorischen Forschung keiner weiteren Begründung bedarf.

Den Hauptanteil dieser großangelegten enzyklopädischen Zusammenfassung der Resultate der vorgeschichtlichen Forschung fällt verständlicherweise der Archäologie zu. Es ist aber zu begrüßen, daß bei der Darlegung der kontroversen ethnologischen Fragen der vergleichenden Sprachwissenschaft die führende Stimme gegeben und auch die Anthropologie mit herangezogen wurde.

Dies trifft, was die Anlage betrifft, auch für die auf Albaniens Vorgeschichte bezüglichen Artikel (S. 84—95), wo neben der etwas viel zu knapp gefaßten Zusammenstellung der archäologischen Ergebnisse (von Dr. G. Wilke, S. 94—95) und eines leider über die Grenzen einer dürftigen bibliographischen Notiz nicht hinausgehenden Artikels über die anthropologische Stellung der Albaner (vom Wiener Univ.-Prof. O. Reche, S. 94), die linguistische Seite der Streitfrage über die Herkunft der Albaner vom hervorragenden Wiener Albano-logen Prof. N. Jokl in einer fast monographischen Darstellungsweise auseinandersetzt wird (S. 84—94).

Die Frage: wer sind die Albanesen, wie ist ihre Sprache wissenschaftlich einzureihen, hat Jokl vor nicht langer Zeit in seiner historisch-kritischen Darstellung der linguistischen Erforschung des Albanesischen in *Streitberg's Grundr. d. idg. Sprach- und Altertumsk.* III/II/2 erörtert. Der vorliegende Artikel ist aber keine Wiederholung seiner im *Archiv* I 207—213 ausführlich besprochenen Ausführungen. Er läßt nicht nur überall die bessernde Hand erkennen, sondern zeugt auch von dem Bestreben, eine auf Grund des heutigen Standes der Forschung und eigener, leider noch nicht veröffentlichten Vorarbeiten, deren Resul-

tate aber hier herangezogen werden, die vielumstrittene Frage der ethnologisch-linguistischen Stellung der Albaner der Lösung näher zu bringen.

Jokls bisherige Auffassung hat eine nicht unwesentliche Wandlung erfahren. Dies gilt insbesondere für seine Beurteilung des thrakischen Anteils an der Bildung der albanischen Sprache und Nation. An Stelle der unhaltbaren, auf Patsch (*Jahresb. d. österr. archäol. Inst.* X, 169 ff.) und Nopcsa (*Wiss. Mitt. aus Bosn. u. d. Herz.* XII, 223 ff.) zurückgehenden Hypothese von der Überschichtung eines älteren thrakischen Elementes durch ein jüngeres illyrisch-albanisches tritt nun die Theorie: daß das Albanische sowohl mit dem Thrakischen, als mit dem Illyrischen nahe verwandt ist.

Es ist allerdings nicht ganz klar, wie Jokl diese Mittellage des Albanischen auffaßt; da er sich aber bestrebt nachzuweisen, daß die dem Albanischen und dem Thrakischen gemeinsamen Züge auch im Illyrischen vorkommen, und die älteren Sitze der Albaner in ein „nordwestliches Gebiet des alten illyrischen Balkangebietes“ zu lokalisieren versucht, „wo Thrakisch und Illyrisch sich berührten“, faßt er offenbar das Albanische als eine illyrische Mundart auf, dessen Übergangscharakter durch die Nachbarschaft des Trakischen bedingt wäre. Also ein Übergangsdialekt zwischen zwei eng verwandten Sprachen, deren abweichende Züge seines Erachtens nicht scharf genug gefaßt werden können.

Die Annahme eines derartigen thrakisch-illyrischen Zusammenhangs ist nicht ganz neu. Sie wurde aber, ebenso wie die Behauptung, daß das Albanische dem Slawischen und dem Baltischen am nächsten stehe, nur andeutungsweise vertreten (G. Meyer, BB. VIII, 194, XIV, 51, O. Hoffmann, *Die Makedonen*, 36.). Auch Jokls Versuch, die älteren Wohnsitze der Albaner zu bestimmen, berührt sich einigermaßen mit der Ansicht K. Jireček's, *Gesch. der Serben* I 152, der auch eine Bewegung der Albaner während der Völkerwanderung aus dem Berglande zwischen Dalmatien und der Donau nach dem Süden annimmt. Es muß jedoch hervorgehoben werden, daß Jokls Beweisführung sich vielfach auf von ihm neu angestellten Untersuchungen gründet. Ob wir schon am Ziele sind, soll die folgende Überprüfung des Joklschen Versuches zeigen.

Für die Beurteilung der vom Jokl angenommenen Übereinstimmungen zwischen Albanisch und den nordidg. Sprachen ist es sehr mißlich, daß seine spezielle Arbeit über dieses Thema, auf die er sich beruft, der Öffentlichkeit noch nicht übergeben wurde. Auch für die nun von ihm behauptete enge thrakisch-illyrische Verwandschaft wird auf die Artikel verwiesen, die erst in späteren Lieferungen des Reallexikons erscheinen werden. Doch enthält der vorliegende Artikel eine ins Einzelne gehende, gedrängte grammatischen Untersuchung der Zusammenhänge des Albanischen mit den beiden antiken Balkansprachen, auf deren Grund J. seine Theorie der sprachlichen Stellung des Albanischen und den Ausgangspunkt der Albaner am Balkan aufzubauen versucht.

Als Beweis für die thrakisch-albanische Verwandschaft wird vor allem der *satəmsche* Charakter der beiden Sprachen angeführt, ferner wird, was die Gutturalen anbelangt, hervorgehoben, daß die thrakische Vertretung der labiovelaren Reihe auf albanische Verhältnisse hinweist. Man wird, was den ersten Satz anbelangt, Jokl beistimmen müssen, mag auch das von ihm als einziger Beleg angeführte *-διζα* für die thrakische Vertretung des idg. *ǵh* nicht in Betracht kommen, da dessen ζ wegen *Bt-διγις* Tomaschek, *Die alten Thraker* II 60. nur aus *gj* hervorgegangen sein kann. Vgl. darüber K. Oštir, *Thrako-illyr.* 78, Anm. 1, dem ich aber in seiner Auffassung des Thrakischen als einer idg. *centum*-Sprache Nordbalkans, schon wegen *Bersovia* (Tab. Peut. zwischen Viminacium und Sarmizegethusa) nicht folgen kann, das bereits von Tomaschek Pauly-Wissowas Realenc. III 318 richtig zu serb. *brëza*, russ. *berëza* ‚Birke‘ (idg. **bherāxg-*) gestellt wurde.¹ Ebensowenig kann ich aber auch Jokls Ausführungen über die phonetische Natur von idg. *k* und *g* im Thrakischen und Albanischen annehmen, wonach der Satem-Charakter dieser Sprachen dahin verstanden werden müßte, daß die idg. Palatale noch in einzel-sprachlicher Zeit ein Verschlußelement enthielten. Jokl, der diese These, Hermann KZ XLI, 39 u. 43 folgend, für das Arische bereits anderswo vertrat², versucht dies, was das Albanische anbelangt, durch die „gleiche Behandlung von *k* und *g* vor *t*“ (*drite* ‚Licht‘ aus **drkt-*: gr. *δέομαι* ‚sehe‘, ai. *dadarśa* ‚er sah‘, *natt* ‚Nacht‘: lit. *naktis* ‚id.‘) nachzuweisen (S. 90.). Bei gebührender Beobachtung der alban. Lautvorgänge zeigt sich aber, daß der Ansatz eines Verschlußlautes für die Erklärung des Wandels *kt* > *t* nicht im geringsten zwingend ist. Wenn man bedenkt, daß lit. *dészimtis* im Albanischen δjetε, 10‘ entspricht, das für **jeθ(ε)tε* steht, so kann zwischen *kt* und *t* wohl *-θt-* als Mittelstufe angesetzt werden. Anderseits hat das Nebeneinander von γ und ζ in *Bt-διγις*, *-διζα*, das nach Jokl von einem Verschlußlautcharakter des *ǵh* im Thrakischen zeugen sollte, durch obenerwähnte Erklärung Oštirs, der diese Wörter mit Recht zu vorrom. *tegia* stellt, die richtige Deutung erfahren.

Auch Jokls These, daß in der Vertretung der idg. Labiovelaren im Albanischen und im Thrakischen ein Zusammenhang besteht, ist in der Grundannahme als richtig anzuerkennen. Seine Auffassung dieser thrakisch-albanischen Übereinstimmungen gibt aber zu manchen Bedenken Anlaß. Er nimmt nämlich an, daß die aspirierten Labiovelare im Thrakischen durch Reinvelare vertreten — und der labiale Nachklang in *q*„, *g*„, der ebenso vor dunklen Vokalen verschwinde, vor ursprünglichen *e*, *i* erhalten geblieben sei. Dieser Zustand soll nach J. eine Vorstufe der albanischen Verhältnisse darstellen, wo nach

¹ Vgl. auch P. Kretschmer, *Bezzenberger-Festschrift* S. 94. und meine Notiz *Novije trakofrigiske jezičke studije* S. 164. dieses Heftes und die dort angeführte Literatur.

² Das Finnisch-ugrische als Erkenntnisquelle für die ältere idg. Sprachgeschichte. *Prace lingwistyczne ofiar. Baudouinovi de Courtenay* (1921) 97—112. Die idg. Lehnwörter im Ugrofinnischen mit Palatalen als Verschlußlauten können auch einer Kentum-sprache Südrusslands mit erhaltenem *e*- Vokalismus und mit durchgeföhrtem *o* > *a* Lautwandel herstammen.

Pedersen'schen Gesetz (KZ XXXVI, 37) *g^u*, *g^u* vor hellen Vokalen als *s*, *z*, vor den hinteren aber als *k*, *g* erscheinen. Dies scheint mir keineswegs nachgewiesen zu sein. Vor allem kann die verschiedene Behandlung der aspirierten und nichtaspirierten Labiovelare im Thrakischen — die im übrigen mit der albanischen Vertretung nicht gut in Einklang zu bringen ist — nicht als bewiesen betrachtet werden, weil die Voraussetzung, daß die aspirierte Labiovelare durch Reinvelare vertreten sei, sich trotz Dečev, *Spis. na. Sof. Univ.* XVIII/4 S. 3 ff., auf den sich Jokl beruft, unhaltbar ist. Zeigt doch dak. *Zεqum-ζιογα* (heutiges Warmbad Feredö-Gyogy auf dem linken Murešufer Tomaschek o. c. II 88), dessen erstes Kompositionsglied nur auf **g^uhermi-* (= gr. *θερμός* : arm. *jerm* ,warm') zurückgeführt werden kann, die gleiche Behandlung der aspirierten Labiovelare wie alb. *zjarm* ,warm' Grdf. **g^uherm-*. Die Wahrscheinlichkeit dieser Annahme, die ich bereits *Zbornik Belić* 189 vertreten habe, kann durch Jokls Einwand, daß ξ in *Zεqum-ζιογα* für diese Frage nicht in Betracht kommt, weil dieselbe Behandlung auch das reinvelare *g* in *βοιζα* aus **βοιγα* trifft, m. E. nicht gemindert werden. Vor allem kann aus dem Zusammenfallen von *g^uhe* und *gi* der Verlust des labialen Elements der aspirierten Labiovelare die Entlabialisierung von *g^uhe g^uhi* im Thrakischen schon deshalb nicht notwendig gefolgt werden, weil das Albanische, wo *s*, *z* aus idg. *k^ue/i*, *g^ue/i* gewiß nur über **kwe*, **gwe* durch die teilweise Assimilation von *w* an das folgende *e/i* erklärt werden kann (vgl. sü aus idg. *oq^{ue}e* > **(a)swe* wie *tü* aus **twe* = gr. *σι*), ganz dieselben Verhältnisse zeigt: *s*, *z* aus idg. *ki*, *gi*. Anderseits würde, wenn Joklsche Auffassung das Richtige treffen sollte, das Nebeneinander von dak. *Zεqum-* und *I^εqum*, das er auf **g^uherm-* zurückführt, ein recht buntes Bild der Vertretung der aspirierten Labiovelare vor *e*, *i* im Thrakischen abgeben. Aus diesen Gründen empfiehlt sich m. E. *I^εqum* auf idg. **g^uhorm-* zurückzuführen, woraus im Thrakischen regelrecht nur **I^εqum-* entstehen konnte, zu dem sich *I^εqum* nach dem bekannten thrakischen *e:a* Wechsel so verhält, wie *ζαρος* : *ζέρης*, *-daba* : *-deba* Kretschmer, *Einl.* 122. Freilich kann diese Vertretung von *g^uhe* wegen der Dürftigkeit des trümmerhaften thrakischen Wortmaterials nicht durch eine Reihe von beweiskräftigen Belegen gestützt werden. Immerhin kann auf ein zweites Beispiel u. z. *ζέτρα· τήρ πύληρ* (Photius) verwiesen werden, daß ich l. c. unter Annahme eines *e/o*-Ablautes mit asächs. *geat*, *Tür* (urgerm. **gatan-* < idg. **g^uhoton*) gestellt und als Ableitung des Nasalstammes **g^uedon* aufgefaßt habe. Auch Jokls Annahme, daß nichtaspirierte Labiovelare vor hellen Vokalen im Thrakischen durch *qui*, *gui* vertreten sei, scheint ein mit ziemlicher Sicherheit deutbarer thrakischer Personenname auf der Inschrift von Glavo am Iskerfluß zu widersprechen, worauf „*Zita qui et Vitalis*“ steht. Da *Vitalis* offenbar nur eine Übersetzung von *Zita* sein kann, so dürfte es mit Fick BB XXIX 242 wohl zu gr. *βίος* gestellt werden und *Kovīmēðaþa* aufwiegen, dessen von Tomaschek o. c. 8 behaupteten und von Jokl l. c. angenommenen Zugehörigkeit zu Sippe von lat. *quiētus* erst nachzuweisen wäre.¹

¹ Zum nichtidg. Gepräge dieses Namens vgl. Oštir, *Thrako-illyr.* 83., wo neben *Quime-* *Kovīue-* auch *Kovīor-* angeführt wird.

Von den anderen Phonemen, in denen das Thrakische mit dem Albanischen zusammengeht, wird in Konsonantismus der Übergang von *kt* > *ht* > *t* (thr. *Ἄβῃ-πάρος*, Gebirgskastell in Haemimontus, „Hohenfürst“ — apreuß. *Aucti-garbin*) hervorgehoben, sodann auf die bekannte Tatsache verwiesen, daß im Thrakischen die Anfänge der typischen alban. Vertretung der *u*-Diphonge und ebenso die Diphongierung des *e*-Vokals (dak. *σκύλην* ‚Kardendistel‘ : alb. *šker* Hirt, *Indogerm.* II 593) zu finden ist. Ferner wird den beiden Sprachen gemeinsame Vertretung der alten Lautgruppe *-sm-* durch *-m-* (alb. *jam* ‚ich bin‘ : idg. **esmi*) hervorgehoben. Es wird dafür der von Dioskorides überlieferte dak. Pflanzennname *ἱέσεμα* als Beispiel herangezogen, den J. sehr ausprechend als *dies esma* d. i. *dieus eusmn̄* ‚Zeus Brand, Himmelbrand‘ auffaßt. Schließlich wird auf die Wiedergabe von idg. *ṇ* im Thrakischen hingewiesen, wo die Gegenüberstellung von *Berdīs* *Merdīs* und thr. *μαρδέκης*, *δειμός χόρτον* (**bhend-*) *διέσεμα* (**eus-mn̄*) dieselbe Doppelheit der nasalen und nasallosen Reflexe zeigt, die bekanntlich auch im Albanischen vorkommt. Was Jokls Ausführungen über *r* im Thrakischen anbelangt, kann ergänzend hinzugefügt werden, daß auch im Thrakischen, wie im Albanischen für **r* neben *ir* auch *ri* vorkommt, wie aus thr. *βολζα* zu ersehen ist, das mit slav. *rvžb* lit. *rugis*, ohne Annahme einer Entlehnung dieser Worte aus dem Balkan, verglichen werden kann.

Nun glaubt Jokl zu fast allen angeführten, mehr oder weniger erhärteten albanisch-thrakischen Übereinstimmungen ebensolche albanisch-illyrische zur Seite stellen zu können. Dementsprechend versucht er den Nachweis dafür zu erbringen, daß die Illyrische, u. z. auch im Norden und Westen seines Gebietes ähnliche Verhältnisse in der Vertretung von idg. *ķ*, *ǵ* und *ǵh* zeigt, wie das Thrakische und Albanische. Doch ist der Beweis dafür nicht erbracht. Es zeigt sich nähmlich, daß keiner von den angeführten drei Belegen der Kritik standhält. Der Name des illyr. Flusses *Σίγηρος* (*Synophron*) kommt, wenn er, wie auch Jokl annimmt, zur Sippe von thr. -*διξα* gehört, aus Gründen die bereits oben S. 153. erwähnt wurden, als Beweis für den *satəmschen* Charakter des Illyrischen überhaupt nicht in Betracht. Ebensowenig Gewicht kann aber auch dem dardanischen Kastellnamen *Βερζαρα* (*Proc.* 281, 46) beigelegt werden, wie der bloße Hinweis auf ON *Βεργα* *Βεργη* in Bisaltia (Takhyno am Westufer des Prasias) Tomaschek o. c. II 59. zeigt, von denen *Βερζαρα* eben nicht zu trennen ist. So bleibt demnach nur 'Πίζωρ ποταμός' übrig, den Jokl auf die Wurzel **reǵ-* in alb. *fjeθ*, Aor. *roða* ‚fließe‘ zurückführt. Die Etymologie ist gewiß bestechend, doch kaum haltbar. Den Einwand daß mit 'Πίζωρ' kein Fluß, sondern die Bucht von Cattaro bezeichnet wird, könnte man allerdings durch span. port. *Rio*, das in derselben Bedeutung vorkommt, entkräften, umso mehr als nach großen Winterregen flußähnliches Abströmen der Wassermenge von dieser Bucht in die Bucht von Teodo beobachtet wird (vgl. darüber P. D. Šarović, *Naša star.* 4 (1924), Anm. 1.). Dies mag vielleicht die Bezeichnung *ποταμός* der antiken Quellen erklären, die Annahme aber, daß *ποταμός*

eine Übersetzung des Namens '*Piçov*' sei, ist aber keineswegs zwingend. Und dadurch erweist sich seine Ableitung von der idg. Wurzel *reǵ-* als pure Kombination. Im Übrigen, könnte '*Piçov*', wenn es wirklich 'Fluß' bedeutet, auch zu ags. *rīb* 'Strom' H. Pedersen, *Vergl. Gramm. der kelt. Spr.* I 67. ahd. *rīsan* 'pluere, stillare', mhd. *rīsel* 'Regen', P. Person, *Wurzelerw.* 161 gestellt werden, vgl. *Risinium*. Aus einem so vieldeutigen Wort kann demnach für die Palatalfrage nichts gefolgert werden.

Das Dogma von dem *satəmschen* Charakter des Illyrischen kann folglich nicht als erwiesen betrachtet werden. Nicht anders steht es mit dem Nachweis, daß das Illyrische die Vorstufe zu der albanischen Vertretung der idg. Labiovelare zeigt. Denn die Gegenüberstellung von *Aquilis* (Fluß in Istrien) und skr. *garma* 'Höhle', das Jokl auf idg. **gʷharma-* zurückführt, erweist sich bei näherer Betrachtung als vollkommen illusorisch, da skr. *garma* überhaupt kein idg. *gʷ* enthält. Um die angesetzte Grundform semantisch zu begründen, weist Jokl auf die Bedeutungsentwicklung hin, die absl. *peštъ* 'Höhle' und 'Ofen', skr. *pećina* (*pekq* 'backe') vorliegt. Der Vergleich scheitert aber daran, daß der für skr. *garma* angenommene Bedeutungswandel sachlich nicht gerechtfertigt ist. Nach *Akad. Rječn.* III 108 und Skok's fleißiger Zusammenstellung der den Dokumenten und dem Volksmund entnommenen Belege (*Rad. j.-slov. Akad. CCXXIV* 115) wird von der dalmatinischen Küstenbevölkerung mit *garma* 'spilja, koju je morska voda izdubila' bezeichnet. Einer Mitteilung des Seebehörde-Inspektors M. Sardelić zufolge sind *garmanaci* 'grebeni u moru' und *Garmina*, 'rt na ostrvu Ravi (kod Zadra) — rt kod Zablaća (Šibenske vode)' *Garmenak*, 'školj kod ostrva i mesta Pašman'. Ich halte es daher für wahrscheinlicher dalm. *garma* 'Höhle, Felsen, Riff' zur Sippe von alb. *karpę* 'Fels', *krep*, id. zu stellen, zu der auch alb. *karme* 'Höhle' gehört N. Jokl, *Sitz.-Ber. d. Akad. Wien* 168/I s. v. Die Sippe ist im Illyricum gut bezeugt: Καρπάτης ὄρος M. Vasmer *RSlav.* V. 152, Rozwadowski, *Jez pol.* II 161, Κόρψα (Ptol.) Skok, Gl. Z. M. XXIX 126, Barić, *Južn. Fil.* II 50. Man wird hiergegen kaum einen Einwand daraus herleiten dürfen, daß das skr. Wort mit *g-* und das alb. mit *k-* anlautet, denn diese Schwankung zeigt sich auch in verwandten lomb.-piem. *crap*, *crapa*, eng. *crappa* 'balzo, rupe, coccia', mant. *gropa*, berg. *greppa* u. s. w. J. Jud, *Bull. de dial. rom.* III 70, W. Meyer-Lübke, *Roman. etym. Wb.* 4759, schw.-d. *Gräppelen* Vasmer *Stud. zur alb. Wortf.* I 25, *Grappe Grappli* Scheuermeier, *Bh. Zfrom. Phil.* LXIX 50. Allerdings fragt man sich, warum nicht aus **garma* ein skr. **grama* geworden ist. Doch kann die ausgebliebene slav. Metathese auf die Rechnung des vermittelnden dalmatischen Romanisch gestellt werden und damit stimmt auch der Umstand überein, daß skr. *garma* eben nur an der Küste nachgewiesen ist.

Vom Interesse ist es, daß *m*, das in alb. *karme* 'Höhle' aus *-pn-* im Akk. **karpen-* erklärt wird, im skr.-dalm. *garma* sich wiederfindet, das gewiß keine junge Entlehnung, sondern ein uraltes Wort ist, das aus den ältesten Sprachschichten bis heute sich im Serbokroa-

tischen dial. zur Bezeichnung derselben Riffe und Höhlen der Adriaküste erhalten hat. Das dalm. Wort würde demnach einen Beleg für die „illyrische“ Assimilation von *-pn-* > *m* abgeben, die Jokl auf Grund von *'Ayarroi Amantes* annimmt, indem er für den Namen dieses Volkes *intra Savum et Dravum* (Rufus, Epit. 7) die Grdf. **ap-n-ant-* oder **ab-n-ant-* ansetzt.

Vom Standpunkt der Theorie der albanisch-illyrischen Sprachverwandschaft scheint dieser Schluß durchaus zulässig zu sein, machen wir uns aber von solcher auf ihre Berechtigung hin zu prüfenden Vorstellung frei, so ergibt sich für die Erklärung des *m* ein anderer, näher liegender Anhaltspunkt. Statt von lat. *amnis* (aus **abnis*) kann nämlich — wenn der Name der *Amantes*, wie sehr wahrscheinlich, von ihrer geographischen Lage herröhrt — ebensogut von **ab-* (in gall. brit. *Abona* oder **ap-*, ‚Wasser‘, apr. *ape*, illyr. *Apus*, ‚flumen Hungariae‘) ausgehen, nachdem der im alten thrakischen Namen gut bezeugter Labialwechsel auch im Illyricum nachgewiesen ist: vgl. serb. *timor*, ‚Fels‘, *Tomarus*, das, wie K. Oštir *Illyro-Thrak.* 128 zeigt, von kar. *taba*, ‚Fels‘ = thr. -θατα. *Tóπαρος*, ‚eine Hügelstadt‘ Tomaschek I. c. 75 nicht getrennt werden kann (vgl. Σακαῖκή : Σεμαῖκή I. c. 103), zu welcher Sippe neben *paion*. *Δύβηρος* : *Ιόμηρος* auch illyr. *tabara* hinzuzufügen ist, womit mess. Grabinschriften eingeleitet werden.

Für die Wahrscheinlichkeit dieser Erklärung von *m* im dalm. *garma* spricht auch der Umstand, daß vorrom. *garbo* gerade im venetischen Gebiete auftaucht, wo die Dublette *Tagliamento* : *Tilaventum* nach C. Battisti, *Quest. ling. ladine* S. 113 „unico caso in tutta l’Italia“ darstellt, weil die Dubletten *beseina* : *meseina*, ‚Bienenhaus‘, *bargún* : *margin*, ‚Alpenhütte‘ erst im Westladinischen an die parallele aus den frz. Ortsnamen gut bekannte Erscheinung anknüpfen.¹ Entscheidend scheint mir aber der Umstand zu sein, daß *garb* auch in der Toponomastik der dalmatischen Küste vorkommt, vgl. *Garb-ine* (Veglia) M. G. Bartoli, *Das Dalmatische* II 156 (§ 155), das ein schönes Gegenstück in skr. *Pod-garbe*, also **Unterfelsen*, auf der Insel Malat findet, und *garb-* demnach mitten im *garma*-Gebiete konstatiert werden kann.²

¹ Was *margin* anbelangt, denkt J. Jud, *Romania* XLVI 469. an die Möglichkeit einer Kontamination von trent. *malga* (Schneller, *Die rom. Volksmd.* 154) mit *barga*.

² Jüngst hat Skok, *Romania* L (1924) 201 versucht, skr. *garma* zu lat. *gurges* zu stellen. Er lässt dabei abruzz. *grav-ara*, ‚Muhr‘ außer Acht, das vom südfrz. *cravum*, ‚Steinfeld‘ und dieses von bask. *kharbe*, ‚große Höhle‘ span. *carvalo*, ‚gemeine Eiche‘, frz. *gravelin*, ‚Sommereiche‘ W. Meyer-Lübke REW 6 1, Oštir, *Beitr. alr. Spr.* I 58. kaum getrennt werden kann. Auf die Grdf. *gur*, *gul-* würde nach Skok I. c. ebenfalls vorrom. *b/palma*, ‚Felshöhle‘ zurückgehen. Dagegen spricht rät. *pala* *plaunca*, ‚Bergwiese, Halde‘, für dessen Erklärung wohl vor allem der Zusammenhang mit lig. *pala*, ‚Grab‘ s. auch iber. *pala*, ‚Goldklumpen‘ zu berücksichtigen wird Oštir I. c. 68. — Unbegründet ist auch Skoks, *Rev. des ét. slaves* III 68 Bestreitung des Zusammenhangs zwischen vorrom. *garr* und skr. *gorun*, den ich J. Fil. II 58 nachzuweisen versuchte, da man *gorun*, ‚Art Eiche‘ von nur im Südslawischen belegtem *granica*, ‚id.‘ (aus *garn-*) kaum trennen und dieses letzte zu *gora*, ‚Berg‘, von dem er *gorun* ableitet, lautlich nicht stellen kann. Das Suffix *-un* in *gorun* mag slawisch sein.

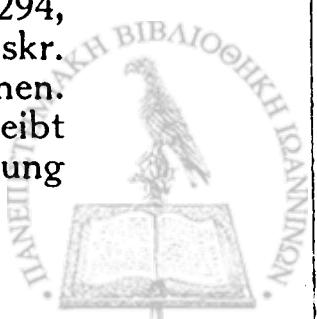
Und so wie im Konsonantismus, verhält sich ungefähr auch mit den „albanisch-illyrischen Übereinstimmungen“ im Bereiche des Vokalismus. Ich muß hier wiederholen, was ich bereits *Zbornik Belić* 187 Anm. 3. hervorgehoben habe: daß das Thrakische in der Entwicklung der *u*-Diphthonge auf das Albanische weist, ein ähnlicher Lautübergang aber im Illyrischen nicht nachzuweisen ist. Denn im Thrakischen erweist sich der Monophthong als eine jüngere Stufe des Diphthongen, wie dies auch aus Jokls mit Recht herangezogenen „Ιαύνιον τεῖχος später Ιάνειον“ klar hervorgeht. Ganz anders im Illyrischen, wo die Alternanz *au : a* „in uno stesso rigo“ der messap. Inschriften vorkommt vgl. F. Ribezzo, *La lingua degli ant. Mess.* I. 19, 20. Im übrigen weicht das Messapsische vom Albanischen auch dadurch ab, daß neben *au : a* auch *au : u* vorkommt: βαυροία·κατὰ Μεσσαπίους σημαίνει τὴν οἰκιαν (Kleon), βαροίς·πλοῖον ἢ τεῖχος ἢ στοὺς ἢ πύργος — βύριον·οἰκημα, βυρούθεν·οἴζοθεν, ἀταβύριον·ἔνθα θηρία συνάγοτας (Hes.). Dieselben Verhältnisse zeigt auch das Balk.-illyrische: *Beusas* CILIII 9156 (Salonae), *Busa* (mulier Apula aus Canusium) Liv. XXII 52, *Titus Beusantis qui et Bradua* III p. 960, *Bato Beusantis* (Dalmata) Brambach 1621, *Beusas Sutti* f. Delmat(a) Brambach 869, *Boύζος* (Ορτείας Καλονούρος) Mommsen, Untit. Dial. 93. Schulze, *Zur Gesch. lat. Eigenn.* 38 u. Anm. 3.; illyr. *Feucont* — CIL III s. 10722, 10723, 10724 venet. *vhouxont*. Wie man auch diese Vokalalternanz erklären mag, an der Unrichtigkeit ihrer Gleichstellung mit der Entwicklung der albanischen Diphthonge *eu*, *au*, die ihres Labialelementes verlustig werden, wird dadurch nichts geändert. Und damit ist die Reihe der spezifischen albanisch-illyrischen „phonetischen Übereinstimmungen“ erschöpft.

Es liegt mir ferne aus diesen negativen Ergebnissen weitgehende Schlüsse zu ziehen. Sie lassen aber im Verein mit den nicht zu leugnenden thrakisch-albanischen Übereinstimmungen doch einen Schluß zu: daß die unbestreitbar bestehenden albanisch-illyrischen Wortparallelen im Sinne der Hirt'schen Theorie (Festschrift für Kiepert) als voralbanische Relikte im thrakischen Albanisch aufgefaßt werden können, solange der Beweis der traditionell behaupteten engen Verwandschaft zwischen Albanisch und Illyrisch nicht erbracht ist. Ihn zu erbringen hat m. E. auch Jokl nicht vermocht.

Allerdings weist Jokl darauf hin, daß für einen Zusammenhang zwischen Albanisch und Illyrisch der Umstand spricht, daß von dem Paar illyr. Wörter, die uns überliefert sind, die meisten im Albanischen wiederkehren. Das scheint mir aber keineswegs die Beweiskraft des albanisch-illyrischen genetischen Zusammenhangs zu steigern, dagegen eher die Auffassung jener zu stützen, die das Albanische, das sich in seinem Wortschatz den neubalkanischen Sprachen gegenüber so nachgiebig gezeigt hat, als eine von voralbanischen Elementen stark durchsetzte Sprache den eingewanderten Thraker betrachten.

Allenfalls muß aber als ein methodischer Fehler betrachtet werden, wenn diese Wortparallelen unter Annahme der albanisch-illyrischen Verwandschaft zum Ausgangspunkt des Beweises

der Zugehörigkeit des Albanischen zum Illyrischen gemacht werden, denn es liegt ja auf der Hand, daß selbst dann, wenn diese Parallelen spezifisch albanisch-illyrisch wären, die Beweisführung sich hier im Kreise bewegt. Dies kommt insbesondere bei der etymologischen Analyse der Orts- und Personennamen Illyricums zum Ausdruck, wo man illyr. Wörter nach allen Regeln der albanischen Lautlehre etymologisiert, um daraus eine albanisch-illyrische Laut- und Wortparallele zu konstruieren. Ich habe darauf bei der Besprechung von *garma* hingewiesen, und die Serie von solchen Beispielen könnte beliebig verlängert werden. Da aber jedes von solchen Worten eine eigene wortgeschichtliche und wortgeographische Darstellung verlangt, nehme ich nur ein Beispiel heraus, der mir besonders geeignet scheint, diesen Zirkel zu illustrieren: Jokls Gleichsetzung von illyr. *Buni* und alb. *buj*, 'wohne'. Um dieser Wortparallele einen begrifflichen Anhalt zu geben, setzt Jokl dem Ethnikon *Buni* die Bedeutung *Siedler zugrunde, indem er auf skr. *buṇā* ‚primitive Hüte, Grube, Höhle‘ (Mažuranić, *Prinosi za pravno povj. rječn* s. v. *oklad*) verweist, das auch in zahlreichen Ortsnamen wie *Bunić* in der Lika, *Buňac* im Kreis Zagreb, *Buňanci* in Serbien u. s. w. vorkommt. Freilich stimme ich Jokl zu, wenn er in Anbetracht des Vertretungsgebietes des skr. Wortes die Annahme einer jungen Entlehnung aus der alb. Bezeichnung für primitive Wohnung *bune* ausschließt, was, wie er mit Recht hervorhebt, auch wegen *ń* des skr. Wortes unwahrscheinlich gemacht wird. Daraus folgt aber nicht, daß serb. *buṇā* mit illyr. *Buni* zu alb. *buj* zu stellen ist, da diese Zusammenstellung auf der Bedeutung ‚Hütte‘ des skr. *buṇā* beruht, die ja selbst erklärend bedürftig ist. Ich halte es nämlich für wenig wahrscheinlich, für die etymologische Deutung von skr. *buṇā*, also eines Wortes das Höhle und Wohnung bedeutet, von dem Begriff Wohnung auszugehen, weil die umgekehrte semantische Entwicklung mit den kulturhistorischen Tatsachen im Einklang ist. Die Höhle hat von jeher den Bergbewohnern als Unterschlupf zum Schutz vor Unbill und Schlafstätte für Menschen und Tiere gedient und die primitive Wohnung, die in dieser Funktion an die Stelle der Höhle trat, hat auch den Höhlennamen übernommen. Neben diesen Bedenken, die sich aus der Betrachtung des Sachlichen ergeben, kommt noch ein Einwand hinzu, den ich nicht stark genug unterstreichen kann: das ist die Nichtberücksichtigung der Wortgeographie. Da für zahlreiche Orts- und Personennamen des Illyricums Parallelen im thrakischen Gebiet mit Bestimmtheit nachgewiesen sind, so ist vor allem ratsam eine Umschau in dieser Richtung anzustellen. Das Wort *buno*- ist tatsächlich auch im Osten der Balkanhalbinsel belegt. Proc. 304, 4 bezeugt *Basi-βovro* Tomaschek o. c. 50. das sich mit illyrischem Stadtnamen *Bovros* vollkommen deckt. Da nun diese Sippe vom weitverbreiteten gr. *βovrós* nicht zu trennen ist s. K. Oštir, *Razprave I* 294, das Hügel bedeutet, liegt es auf der Hand, daß liburn. *Buni*, skr. *buṇā* etc. mit alban. *buj* (aus idg. **bheu-*) nichts zu tun haben können. Ob auch alb. *bun(ε)* ‚primitive Wohnung‘ davon zu trennen ist, bleibt allerdings fraglich, da dieses Wort m. Wissens in der Bedeutung

„Höhle“ nicht nachgewiesen ist; doch ist die Möglichkeit dieser Alternative gewiß nicht ganz ausgeschlossen.

Die ungenügende Berücksichtigung des paläoeuropäischen Charakters des aus dem Altertum überlieferten illyrischen Ortsnamenmaterials ist m. E. der wunde Punkt des Joklschen Verfahrens. Die von Pauli, *Eine vorgriech. Inschrift von Lemnos* II 108 vermuteten Zusammenhänge zwischen der Urbevölkerung der Balkanhalbinsel, Kleinasien und Etrurien, die vor drei Dezennien als eine von der Hand nicht zuweisende Möglichkeit in der Wissenschaft zugelassen war, hat sich hauptsächlich nach Kannegießers, Oštirs und Kretschmers neuesten Untersuchungen zu einer Erkenntnis verdichtet. Anderseits zeigt manche sprachliche Tatsache des Albanischen, wie J. selbst zugiebt, auf die Einwirkung der nichtindogermanischen Bevölkerung, die von den Vorfahren der heutigen Albaner aufgesogen wurde. Daraus ergibt sich aber die zwingende Forderung diese Zusammenhänge auch nicht zu verkennen.

Auf diesem Vorgang beruht z. B. auch der Nachweis, daß das Illyrische mit dem Thrakischen und dem Albanischen in der Vertretung des idg. *tt* zusammengeht. Weil diese Gruppe im Albanischen *s* ergibt, das nach Jokl (*Ling.-kulturh. Unters.* 109, 266) *ts* als Vorstufe voraussetzt, wird *στ* in thrak. *Nestos* illyr. Nestus als metathetisches *št*, und *σσ* in *Nesos* als Beleg für uralb. *ts* aufgefaßt, obwohl das in diesem Namen steckende Stammwort weit außerhalb des Thrakischen und Illyrischen nachweisbar und offenbar vorindogermanisch ist, vgl. *Nesa*, *Niskai* „aquitane Quellgottheiten“ *Nassania fons* (bei Namur) Holder, *Altcelt. Spr.* s. v. r., *Oštir*, *Illyro-Thrak.* 127.

Die Annahme der Nachwirkung seitens der vorindogermanischen Urbevölkerung Albaniens wird von Jokl o. c. 93 für die alban. Artikulation der Verschlußlaute *b*, *d*, *g* ohne weiteres angenommen und diese mit dem etrusk. Konsonantismus (etr. *pepna* = lat. *Bebenius* etc.) in Zusammenhang gebracht. Ist darnach der Einfluß des Voralbanschen Substrats auf die alban. Phonetik nach J. zu bejahen, so dürfte auch alb. *t* für *kt*, das sein Gegenstück im illyr. (histr.) *Nesator* (Ptolem III, 1, 27) Nessattium (Liv. 41, 15), Kretschmer, *Einleitung* 258, findet, von dem nämlichen etrusk. Lautwandel nicht getrennt werden (vgl. *utave* : *Octavius* Müller-Deecke, *Die Etrusker* II 421, 423), um davon einen Beweis für die illyrisch-albanische Kontinuität herzuleiten. Ich betone dies ausdrücklich, weil diese albanisch-illyrische Lautparallele die einzige von allen angeführten ist, die nicht bestritten werden kann. Vgl. denselben Lautvorgang im ven. *Rextia*.

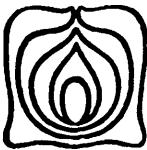
Ich bin überzeugt, daß Jokls besprochener Aufsatz seine Argumente zu Gunsten der Illyriertheorie nicht erschöpft hat. Aber gerade deshalb weise ich auf sein prinzipiell nicht haltbares Verfahren hin, illyrische Ortsnamen mit den durch das Albanische gebotenen Mitteln zu erklären, ungeachtet dessen, daß die Geographie des Verbreitungsgebietes ihren paläoeuropäischen Charakter verrät. Bis der Ortsnamenbestand nicht dahin geprüft und die sprachliche Stellung des Illyrischen durch eingehendes Studium der messapischen und venetischen

Inschriften nicht geklärt ist, wird jeder Versuch Albanisch als Neuillyrisch hinzustellen, nur zu künstlichen Konstruktionen führen, die kaum geeignet sind, die Frage der Lösung näher zu bringen.

Zum Schluß kann Jokl der Vorwurf nicht erspart werden, daß er in seinem Versuche, die verwandschaftliche Stellung des Albanischen innerhalb der indogermanischen Sprachenfamilie zu bestimmen, die vielfachen Beziehungen zwischen Albanisch und Armenisch gänzlich außer Acht läßt und unter den lebendigen Sprachen nur die des idg. Nordens im Auge behält. Ich will damit keineswegs das Vorhandensein alter Übereinstimmungen zwischen dem Baltisch-Slawischen und dem Albanischen in Abrede stellen, doch will ich betonen, daß dadurch spezielle albanisch-armenische lexikalische und grammatische gemeinsame Züge, auf die bereits H. Pedersen KZ XXXVI 340 mit sicherer Hand gewiesen und sie mit Recht als Beweis einer sehr nahen Verwandschaft aufgefaßt, gewiß nicht in den Schatten gestellt werden. Ich hoffe auf diesen Gedanken, dessen Ausführung eine eingehendere Besprechung des Verhältnisses zwischen Thrakisch und Phrygisch, Phrygisch und Armenisch erfordert, bald näher eingehen zu können.

Beograd.

H. Barić.

Белешке.

C. Marinesco, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg. (Mélanges de l'école roumaine en France)*. Paris 1923.

Г. Маринеско је нашао у арагонском архиву у Барцелони један читав низ нових докумената, који доносе драгоцену грађу за историју наших области XV века, кад је Алфонз V, краљ арагонски, имао врло много веза са нашим људима, као Деспотом Ђурђем и херцегом Стјепаном, као и са арбанаским Скендербегом. У горњој расправи г. Маринеско је искористио један део те грађе, да прикаже односе између Скендербога и Алфонза V. Расправа је занимљива, с доста нових појединости и написана живо. Моје приметбе биле би ове. Јован Кастројота не потиче од једног претка, који се зове Браницо Кастројота. У низу оних, који су се заклели на пријатељство Дубровнику, 2. септ. 1368., помињу се, међу осталима: „Браницо и Кефалија Канински Кастројштъ“. (Miklosich, *Monumenta serbica*, 178; бесмислена интерпункција у Diplomatičkom Zborniku XIV, 160). Да се оно Браницо не може односити на Кефалију види се из целог реда речи у реченици и нарочито из оног и. То је, уосталом, приметио и М. Шуфлај (Acta et diplomata Albaniae, II, 57). — Иван Кастројота признао је врховну турску власт још 1416., на што је упозорио већ K. Jireček, *Illyrisch-albanische Forschungen* I, 138. — Породица Голема помиње се у Албанији још 1253. и није нова за XV век. — Год. 1444. нису могли на љешком Збору учествовати Балшићи, јер је њихова законита мушка лоза изумрла још 1421. — Г. Маринеско није могао ради језика успоредити дело г. Ј. Радонића Западна Европа и балкански народи, где би, на стр. 254—5, нашао дољно разлога, да буде више критичан при приказу Скендербогова држања после косовске битке 1448. год.

B. Ђоровић.

M. S. Stavrou. *Études sur l'Albanie*, Paris. Editions de „La vie universitaire“ 1923, стр. 1—226.

Неке користи од овога рада — он је штампајао као докторска теза паришког универзитета — биће, можда, због сабраних и овде отштампаних дипломатских докумената из најновије арбанаске историје. Али увод о постанку арбанаског народа, о обичајном праву, о материнском језику пишчеву показује исто толико крајње необавештености, колико необјашњиве претензије. Довољно је указати на то да г. Ставру сасвим озбиљно тврди да су критски и леобиски натписи — „tout à fait compréhensibles à qui connaît l'Albanais“ (стр. 16).

X. Б.

Ilirski tragovi u italskom su predmet jedne vrlo interesantne studije, који је недавно објавио P. Kretschmer pod naslovom *Der Göttername Grabovius auf den Tafeln von Iguvium* (Festschrift A. Bezzenger zum 14. April dargebracht von seinen Freunden und Schülern, Göttingen, 1921, str. 89—96). On drži da *Grabovius* — које се, као епитет триju božanstva, Jupitra, Marsa i Vovionajavlja u iguvinskoj Ioi tabli u staroumbriskim oblicima *Krapuvi* a u mlađoj VI. t.

Grabouei (dat.), Graboui (ak.), Grabouie (vok.) — spada ka slov. adjektivu srp. *grabov*, rus. *grabóvyj* i t. d., izvedenim sa *-ov* od slov. reči za *fagus* ili *carpinus*: srp. *grab*, polj. *grab*, rus. *grabъ*, disimilovano od *grabrъ* u češ. *habr*, bug. *gábъr*. Kako slov. *grabъ* odgovara u grč. *γράφιον* (kod Soph., Trag. gr. fragm. 179), to K. zaključuje da je *Grabovius* ilirska pozajmica, pošto bi *bh* na koje on svodi u grč. φ i slov. *b*, bilo inače u umbriskom dalo *-f-*. *Grabovius* znači, prema tome, *grabov'*, t. j. ,*grabov* (bog)' ili ,hrastov (bog)', ako se, umesto od slov. *grabъ*, pode od mak. *χρέβατος*, koje aleksandrinski gramatik Seleukos prevodi sa ,hrastovo drvo'. Pošto se ostaci hrama Apeninskog Jupitra kod Gubbia nalaze u blizini hrastovih šuma, to K. nagnje mišljenju da će *Gra'ovius* odgovarati pre grč. *φηγωναῖος* nego *Juppiter Fagutalis* na Eskvilinu.

K. je van svake sumnje u pravu, kad odbacuje poređenje *Grabovius* sa Marsovim epitetom *Gradivus*. *grab-* je dokumentovano i u ličnim imenima balkanskih Ilira (*Γράπος*, *Γραβῶν*) a Iliri su, kako je poznato, u predistorisko vreme prodirali u Umbriju gde se, kako je poznato, baš u iguvinskom tabulama, pominje *Japuzkum numen*. Sve to govori za tačnost zaključka da je to ime ilirskog porekla. Što se pak same etimologije tiče, upitno je da li je *b* u *grabъ* od ievr. *bh*, jer φ u grč. *γράφιον* može biti i supstitucija za mak.-ilir. *b*. Ni odnos ove grupe reči sa mak. *χρέβατος* „krevet“ nije jasan, pošto alternacija *k* i *g*, koju bi bilo lako objasniti makedonskom „zamenom“ zvučnih i bezvučnih suglasnika, dolazi i u lit. *skroblus* ,*grab'*. Sve su to teškoće, koje K., str. 92 i d. nije uspeo otkloniti. Od interesa je napomenuti da se ime *Γραβός* nahodi i u kariskom *Sundwal*, *Klio XI. Bh. 112* U vezi sa pomenutom alternacijom *k* *g* i ovo ukazuje na prediev. karakter reči.

H. B.

Од P. Kretschmera је и чланак „*Messapische Göttinnen*“, објављен у *Glotta XII* (1923) стр. 278 и д. Он истоветује, с правом, мес.-илир. *Logetis* (у *Logetibas, Fabretti Corp. Inscr. Ital. Nr. 2999*) са сиц. *Λάγεσις* и грч. *Λάχεσις*, које је, како K. тачно изводи, стара еолско-грчка позајмица. Затим рачшилањује *FAIHI-KΛΦΑΣΒΨ* Fabretti 2987), као и Mommsen, Unterital. Dial. 76 у . . *Fachi καθασθο*, и пореди ову последњу реч са адј. *κάγνα· τὰ εἰ καίμενα ξύλα* Hes. од *κάγεσθα* ка *καίω*, **κῆφος* ,*кадило* у *κηώδης*. Ако, зацело, и треба читати *kavaslo*, остаје нејасно, све кад би се и усвојило Кречмерово мишљење, да је тај облик падеж са *bh*-суфиксом, као грч. *ξρέβεσ-φι*, откуда крајње *-o*. А то признаје и сам аутор (стр. 284).

Свакако, овај рад је једна допуна илирско-сикелским именским паралелама, које је сабрао R. v. Scala, *Umrisse der ältesten Geschichte Europas. Rektoratsrede. Innsbr. 1908.*

X. Б.

Bruno Guyon, *Balcanica*, Milano, 1916. 8°.

Највише простора у овој књизи заузимљу студије из српскохрв. књижевности, а две су главе из области арбанаско-илирских студија. Једна је о романском елементу у арбанаском језику, а у другој, последњој глави ове књиге, расправља се о именима места с обе стране Јадрана. Ту је изнесен понеки нови пример за поznati топономастички паралелизам. И овде се показује, поред све добре воље пишчеве, његова недовољна научна спрема, која карактерише и ранији његов рад о словенском елементу у калабриском арбанаском (*Stud. glott. it. V, 1—37*). А то важи и за књигу, узету као целину.

X. Б.

О тајним језицима новогрчке области није досле било специјалних радова. Једини извор је досада био Francisque Michel, *Dictionnaire d'argot* (1856), где има свега неколико страна о томе под насловом *Argot des médecins charlatans et des*

boulangers de Zagori en Albanie (481—485). Већ с тога је важно прибележити студију, коју је M. A. Triandaphyllis објавио у *Zeitschr. für vergl. Sprachf.* LII, 1—42 о „дортском“ језику у Карпениси (Евританија).

Тaj тајни језик је у основи цигански, али има, поред грчких, и арбанаских речи, иако мало према њиховом броју у осталим досада испитаним тајним језицима Балкана (в. Jireček, *Arch. für sl. Phil.* VIII, 99, V. Jagić, *Sitz.-Ber. Wien. Akad.* CXXXIII). Т. држи (стр. 23) да ти елементи нису непосредне позајмице. Од 120 речи њихове збирке шести део му је остао нејасна порекла. У тражењу арбанизама Т. је, несумњиво, претерао.

У вези с овим је и ранији чланак *Τὰ μτόρτικα*, објављен у *Δαιογραφία* 9 (1922) од истог писца.

X. B.

Novije trakofrigiske jezičke studije. — U XVIII knjizi Годишника на Софијскиј Универзитетъ (ист.-филол. фак.) објавио је D. Dečev, docent klasičне filologije u sofiskom universitetu, jedan овећи рад о језићком položaju trakofrigiske grupe pod naslovom *Тракокелтски езикови усйоредици*. On полази од Bremerove hipoteze o predistoriskoј karpatskoј pradomovini Kelta, где је по Tomascheku (*Die alten Thraker I*, 7) u почетку istoriske epohe bila постојбина Tračana i Frigijaca i pokušava da je potkrepi rečničkim paralelama „svoјstvenim само tračkom i keltskom jeziku“. U prilog tog tračko-keltskog srodstva govorile bi, по D., i stare zajedničke tračko-keltske fonetske crte. On misli, naime, da je dokazao da su ievr. labiovelari zastupljeni u tračkom, kao i u keltskom, labialima i drži da ni *k* od ievr. *q^u* u frigiskom ne protuslovi, по D., vezi sa keltskim, jer je i tu prajezički labiovelar zastupljen dialekatski guturalom.

Kako pak trakofrigiska grupа, što se prajezičkih palatala tiče, ide sa *satəm-*skim jezicima, D. zaključuje da ona pretstavlja „съмеждиненъ езикъ“ među keltskim i iranskim, s kojim su Tračani i Frigiji u svojoj pradomovini graničili na istoku. Poшто je, dalje, u trač. dubletima *ɛπο-* : *ξσβο-*, „коњ“ „keltski tip *epo-* jače zastupljen nego tip *ξσβο-*“, то D. misli „da su Tračani bili susedi Kelta ne samo pre migracije Indoевропљана iz njihove pradomovine, nego i poznije, tako bi se dosledno morao pretpostaviti prekid tračko-iranskih veza do invazija Skićana i Sarmata u Evropu“. Zbog jerm. *k*, *g* prema tračkom *p*, *b* od ievr. *q^u*, *g^u*, koje D. smatra dokazanim za trački, trebalo bi pretpostaviti da se jerm.-frigiski odvojio od tračkoga pre nego što se u tom jeziku izvršio prelaz prajezičkih labiovelara u labiale. Najzad, i prarumunsko *p*, *b* za lat. *qu*, *gu* (*iapă = equa*, *limbă = lingua*) moralo bi se po Dečevu pripisati uticaju „analogne pojave u tračkom“, na čijoj je teritoriji nastao rumunski jezik.

U pitanje zastupstva ievr. guturala u tračkom i frigiskom ulazi i E. Hermann u *Zeitschr. für vergl. Spr.* L, 302 i d. On tvrdi da se u frigiskom prajezički palatali javljaju kao spiranti само pred palatalnim vokalima (*σεμον* = stslov. *semu*, *ζελχια* *λάχαρα* — stslov. *zelenъ*, *zelije* i t. d.) i zaključuje, smatrajući *γλονυρος* „zlatо“ i *χνονημαν* „spomenik“, koje poredi sa grč. *γνῶμα* „belega“, čisto frigiskim rečima, da taj jezik spada centumskoj grupi. Za to on odvaja frigiski od tračkoga, čiji mu se *satəm*ski karakter čini ipak utvrđen ekvacijom trač. *-διչα* (u imenima mesta) : grč. *τεῖχος*.

Oba se ova rada moraju rektifikovati i u metodu i u rezultatima. Ja diskutujem o tom opširno na drugom mestu. Ali ћу ovde napomenuti jedno. Ako se *z* u trač. *-diza* ima — kako je oštromno pokazao K. Oštir, *Illyro-Thrakisches* 78 —

zbog *R̄i-διγις* svesti na *gj*, na osnovu toga se još ne sme osporavati *satēmski karakter tračkoga jezika*, iako pomenuti primer ima da otpane. Ja ne navodim primere kao *ζερος* (od **g'enos*) u *Δρυοί-ζερος* Dečev o. c. 28 i *ζέρδης* ili *ζέρδης* u imenima lica *Δορζέρδης*, *Δορζέρδης* Tomáschek o. c. II, 2, 34, kojima u keltskom odgovara *-gentos*, pošto se tu spirant nahodi pred palatalnim vokalom, kojim bi po Hermannu bilo uslovljeno *s*, *z* umesto *k*, *g* za ievr. *ķ*, *ǵ* u frigiskom. Ali u tračkim jezičkim ostacima ima i primera za *s*, *z* od prajez. palatalnih *ķ*, *ǵ* i pred ne palatalnim vokalima, ako Solmsenovo poređenje trač. *Σάτραι Σαργο-χέρται* sa stind, *çátru-*, *neprijatelj*, stvnem. *hadu*, kelt *catu-*, *boj*. *Zeitschr für vergl. Sprachf.* XXXIV 68 i d.. možda i nije sasvim sigurno. Jedan nesumnjiv dokaz za prelaz prajez. palatala u sibilante očuvan je na pr. u trač. *ζαλμος* : *λορά* *λοκτον*. Istina, poređenje te reči sa stind. *çárman-*, *pokrivač, zaštita*, nem. *Helm* (G. Meyer, Bezz. Beitr. XX 122) otpada zbog *ζ*, u mesto kojega bismo očekivali *σ*, pa se zbog istoga razloga mora odbaciti i Güntherovo izvođenje trač. *ζαλμος* od korena *kel-* *Kalypso* 138. Uza sve to ova reč ostaje od presudne važnosti po pitanje zastupstva ievr. palatala u tračkom, pošto se *ζαλμος* može bez ikakvih teškoća porediti sa grč. *χλαμις*, kako je tačno video već Fick. Ievr. praobl. je **ghl-mos*, a puni se stepen **ghel-mo-* nahodi u drugom sastavnom delu tračkih ličnih imena *Ἄλλον-ζέλμις*, *Ἀθρο-ζέλμης* Tomáschek o. c. II, 39. Više o tom kod H. Petersona, *Arische und armen. Stud.* 57 i d. koji, polazeći od zaboravljene Fickove ekvacije, izvodi, kao i Günther I c. od trač. *ζαλμος* i ime getskog božanstva *Zálmošiç* zasnivajući to shvatanje na Herodotovu kazivanju IV 94, 95 (*χαταβάς δὲ ζύτω ἐς τὸ κατάγεον οὐκῆμα*), iz kojega proizlazi da je *Zálmošiç* podzemno, dakle „skroveno“ božanstvo. U ostalom, ovaj primer nije jedina potvrda za *satēmski karakter tračkoga*. U Proc. de aed. 305, 20 pominje se *Παδίσαρα*, mesto među Aksiopolom i Marcijanopolom Tomáschek o. c. II, 64, čiji se drugi sastavni deo *-σαρα* prekriva sa grč. *κιῆρα* „glava“, jerm. *sar*. V. i. trač. lično ime *Σαράτοζος*, obrazованo od **σαρα* „glava“ i *-τοζος*, *-δόχος* Kretschmer, *Einleit.* 216, Dečev o. c. 22. Za imena lica obrazovana od reči za „glavu“ upor. *Κόραρρος* Hoffmann, *Die Makedonen* 123 i d.

Toliko o tračkom. Ali ni što se frigiskoga tiče Hermannova postavka ne može zacelo da se održi. Za to upućujem na nedavno objavljeni prilog E. Lidéna, *Folknamet Mosynoiker* u Strena phil. Upsaliensis-Festskrift tillägnad prof. P. Person, Uppsala, 1922 str. 393 i d., gde se ta.-frig. *μόσ(ο)ντ* (v. Anab. V, 4, 26, *Mόσ(ο)ντος* (u Trakiji), *Mossyna* (u Frigiji) sa etnikom *Μοσσυρεος* v. W. M. Ramsay, *Cities and Bishopies of Phrygia* I, 144 i d. sa značenjem „kula“ *μόσσουντ* πέργος Hes.) u imenu maloaziskoga naroda *Μοσ(ο)ντοι* poredi sa oset. *másug*, *másig*, *turris* od stiran. **masū-k*, čije je *k* poznati ariski sufiks *-ka* (v. skr. *bhrū-*, *obrvā*, srps. *brū-k*) i svodi evidentno na ievr. *moķu-*. Za *σατίνη*, *σάτιλλα*: jerm. *sail* „kola“ v. Lidén, *Comment. phil. in hon. J. Paulson* (Göteborg 1905) 159 i d. H. B.

Dr. Niko Županić. *Tragom za Pelazgima. SO iz „Narodne Starine“ Zagreb, 1922. Стр. 1—17. 8°.*

Предмет ове палеоетнолошке расправе је студиј расне и језичке припадности предјелинскога, предтрачкога и предарбанаскога супстрата трупа Балканскога полуострва, које Ж. називље, доследно старој традицији, „Словенијом“.

Истраживања ове врсте за Ж. нису нова. Срп. Краљ. Академија је већ 1911. год. објавила његову опсежну студију „Тројани и Аријевци“ (Глас LXXXVI), где је Ж. против археолога H. Schmidta и Lichtenberga на основу остеолошког

материала, ископаног од Н. Schliemann, доказивао да предисториски Тројанци до микенске добе нису били Индоевропљани, иако допушта да је у доба хомерске Троје било „Аријеваца“ у Троади.

И материјал овог последњег Ж. рада је, барем донесене, из области његове специјалне струке. Повод му даје име маскирана главица од печене глине из Белог Брда у селу Винчи у Србији, коју је он детаљно описао у Вулићеву Старијару за 1923. год., стр. 231—237. Закључци до којих Ж. долази антрополошким поређењем су ови: да су предјелички, а тако и прединдосропски становници Тракије и Илирика — он их свеукупно зове Пелазги — етичка мешавина проморфних медитеранаца и једног азијатског меланобрахикефалног елемента. Полазећи од географског распостирања прединдосропског типа, Ж. покушава, даље, да те своје закључке доведе у сагласност са погледима, који се формирају у историским и лингвистичким истраживањима старосропског супстрата у последњим деценијама и труди се да то питање прикаже са свих страна, у једној заобљеној целини.

Да је прастановништво Троаде било неиндосропско, да је пре најдаска Јелина постојало језичко сродство међу „малоазиским“ и старим насељима Архипела и Грчке, то су све ствари, које се већ после Paulijevih, Kretschmerovih, Fickovih и Meilletovih лингвистичких испитивања сматрају утврђеним, а новија су испитивања K. Oštira, P. Kretschmerra и M. Hammarströma указала на сродност тога предгрчко-малоазиског супстрата са стурским; најзад у последњим испитивањима предтрачке и предарбанаске топономастике учинјено је врло вероватним да се и ту стари супстрат повезује са предгрчким. Ж. у свом приказу овог сложеног питања о одређивању расне и језичке припадности иде и даље, т. ј. саобразно својим антрополошким погледима, усваја у целини теорију етичке и језичке сродности старих народа целог медитеранског басена и Хитита са Кавказцима и Баскима, покушавајући, понекде, да се и сам упусти у тривито поље поређења имена из ових група, где се са толиком присебности и критиком мора разликовати свидетљиво од могућнога, а могућно од фантастичнога.

Као приказ данашњега стања етнолошко-лингвистичког положаја прединдосропског елемента на Балкану, Жупанићев рад показује неисцрпну библиографију. Због тога су, понекад, већ позната поређења изнесена као нова (тако и. пр. идентификовање имена Мезије са лидиском речи за „букву“ μῆσος, која се налази већ код Ficka) или сквација илир. *Bátor* *princeps=баск. bat ,1', коју је изнео већ Oštir, Cas XV, 345 а која се не да правдати с разлога, што Трухелкина тврђња, да то име значи „владар“ није доказана, пошто га не носе само кнезеви. Најзад, кад Жупанић оперише са мишљењем да Илири нису Индоевропљани, него сродни са предгрчким Пелазгима, они не би, на стр. 1. његове расправе, смели фигурирати међу Индоевропљанима. То истичем, јер се ту каже, да је циљ његове студије одређивање припадности претходника индоевропских Грка, Трачана и — Илира. Непотпуно је и приказ археолошке стране илирскога питања и анализе историских вести о Илирима. Необјашњиво ми је зашто Ж. пушта потпуно из вида литературу о салентинским Илирима, који су у последњем деценију били предмет опшириших археолошко-историских студија немачких и италијанских научника, иако је ван сваке дискусије, да се питање о пореклу и припадности балканских Илира не може одвајати од изучавања месапске и венетске старије и — спирографије. Исто тако нису узета у обзор и новија истраживања о етнологији Епира (и. пр. Treidlerovi радови), а ни специјална литература о предгрчким Пелазгима није довољно иско-

ришћена. Најзад пада у очи, да се Ж. није користио новијим радовима антрополошким, који иду, у погледу на Арбанасе, у истом правцу као и његова теза.

Један проширен критички приказ археолошко-етнолошке стране илирског питања био би, у садањем стању испитивања, врло користан, а Жупанић, који поред својег неоспорног дара комбинације, показује и лепе синтетичке способности, могао би га, несумњиво, дати. Чврст темељ медитеранској језичкој теорији има још дати упоредна граматика кавкаских и баскиских говора. Али више светlostи у питање предарбанаских Илира уисеће, међутим, првенствено детаљно и пожртвовно испитивање месапских и венетских натписа и старе топономастике, које морају претходити сваком покушају синтезе у овом правцу. Макроскопија је, као увек у лингвистици, и овде нераздвојна од микроскопије.

X. B.

Хроника.

Семинар за арбанаску филологију. Савет философског факултета Универзитета у Београду донео је на својој XIV. редовној седници, одржаној 30. V. 1924 једногласно решење, да се у факултету оснује Семинар за арбанаску филологију под управом г. Dr. X. Барића, проф. упор. грам. иевр. језнка.

Лексикографски радови, отпочети у лингвистичком одељењу Српског Семинара, наставили су се у овој новој институцији, у чијем издању од сада излази и Архив. Одржана су до краја школске године два предавања: X. Барић, Иевр. сонанти у арбанаском језику, А. Балота, Румунско-арбанаски ротацизам. Оба ова рада изашли ће у идућим свескама Архива.

Lične vesti.

G. Dr. Petar Skok, red. prof. romanske filologije u zagrebačkom sveučilištu, pozvan je u istom svojstvu na beogradski univerzitet.

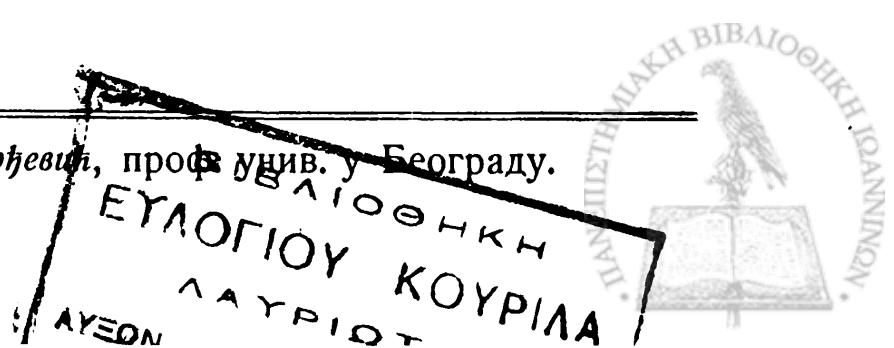
G. Dr. Karl Oštir, docent opšte lingvistike u ljubljanskom univerzitetu, postavljen je za vanrednog profesora pri istom univerzitetu.

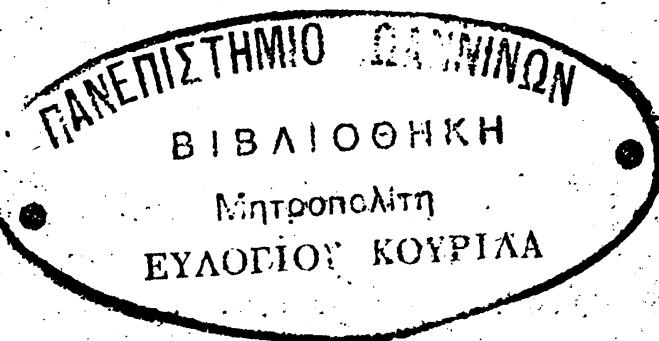
G. Dr. Francesco Ribezzo, vanr. prof. indoevropske uporedne gramatike u Napuljskom univerzitetu, unapređen je za redovnog profesora.

G. Dr. Norbert Jokl, priv. doc. uporedne gramatike u bečkom univerzitetu, postavljen je za tit. vanrednog profesora.

G. Dr. Pero Kolendić, direktor gimn. u Sinju, postavljen je za vanr. profesora slovenske filologije u skopskom fakultetu.

Власник Dr. T. P. Ђорђевић, проф. унив. у Београду.

ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΛΛΑΣΣ

BKI
B212

Арх. ед. 140.606

ОТПЕЧАТЬКЪ ОТЪ ГОДИШНИКА НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ
БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТЪ, ТОМЪ XII, 9, 1934—1935 г.
SONDERABDRUCK AUS DEM JAHRBUCH DER THEOLOGISCHEN FA-
KULTÄT DER UNIVERSITÄT SOFIA, BD. XII, 9, 1934—1935.

АЛБАНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И НЕЙНАТА УРЕДБА

ОТЪ

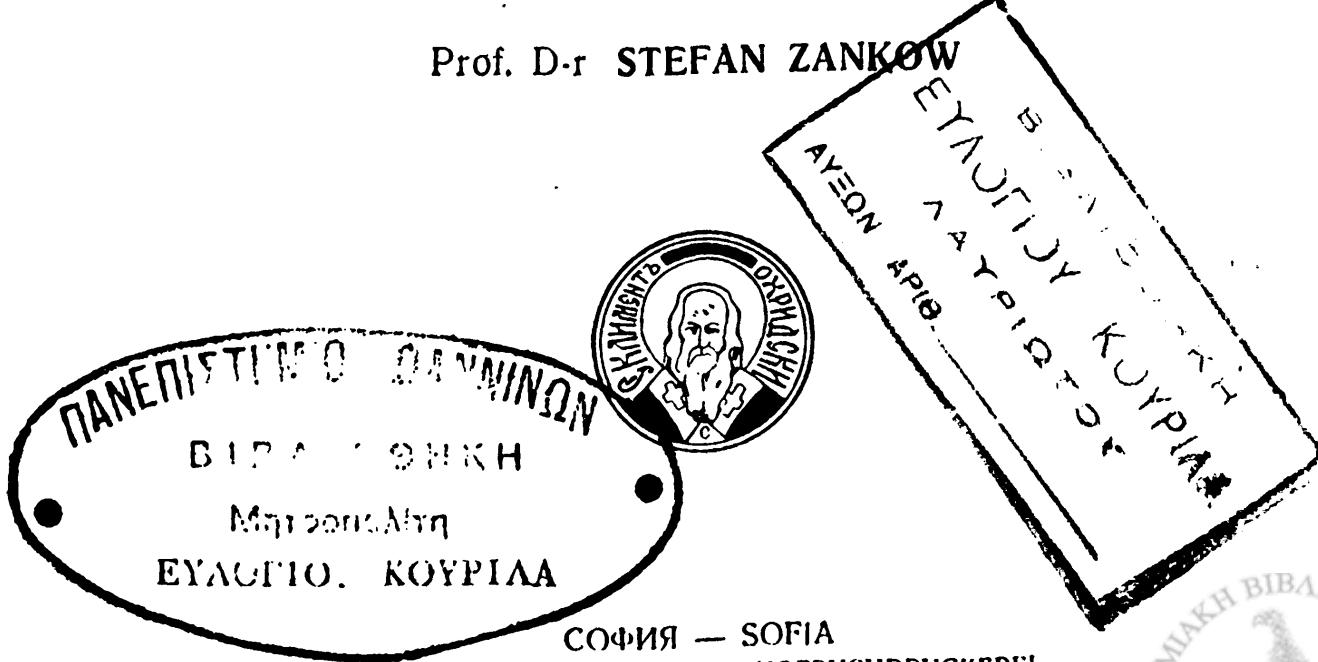
Протопресв. Проф. Д-ръ СТЕФАНЪ ЦАНКОВЪ

L'Église orthodoxe en Albanie

DIE ALBANISCHE ORTHODOXE KIRCHE

ВОН

Prof. D-r STEFAN ZANKOW

СОФИЯ — SOFIA
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — HOFBUCHDRUCKEREI
1935

На Нешо Въ съокръсванието
св. Коритник Митрополит
2.2. Евгений Куртадзе

се Я-го на ти иди сър. българъ
София, 25 маи 1932.

Од автограф

АЛБАНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И НЕЙНАТА УРЕДБА.¹⁾

(Нови данни).²⁾

Отъ Протопресвитеръ проф. Д-ръ Стефанъ Цанковъ.

ГЛАВА ПЪРВА.

I.

Хубавата природа на Албания е едно дивно съчетание на различия и многообразия, които идватъ по нъгой пътъ до контрасти, и все пакъ си оставатъ едно единно, хармонично цѣло. Хубостта тукъ е пълна и чрезъ разнообразието въ единството. Каква широта и сложност и какво богатство въ образи, линии и бои въ романтичната природа на Албания. Какво прелестно съчетание между планини и гори, море, езера и рѣки, висини и падини, ширини и котловини, скали, поляни и полета — и между всичкото заедно. Сѫщото богатство и въ флората, сѫщите вариации и приливи дори и въ климата на тая малка, но прекрасна страна. И вече поради тая си природа Албания отъ най-древни времена и до днесъ е земя жадувана отъ съседни и по-далечни народи и страстно обичана отъ собствения си народъ — албанцитѣ, най-стария народъ на Балканския полуостровъ.

А какво централно и важно е и географското положение на Албания, явяваще се въ древната срѣдиземноморска история нѣщо като възелъ и кръстопътъ, — единъ театръ на срѣчи

¹⁾ Настоящата студия е написана съ проучване въпросите въ самата Албания, станало презъ пролѣтта на 1935 год. съ парична помощъ отъ Академичния съветъ по университетския фондъ за научни цели. За указаното ми при това проучване любезно съдействие отъ мнозина албански общественици, а особено отъ страна на предстоятеля на православната църква въ Албания Високопреосвещения Митрополитъ Висариона (Джувани) считамъ за своя приятна длъжност да имъ изкажа и тукъ своята благодарност.

²⁾ Къмъ студията ми „Положението и уредбата на най-новите православни църкви“, част II, глава X, въ „Годишника на Софийския университет, Богосл. факултетъ“, т. VI, 1929 г. стр. 103 сл. сл. (resp. 143 сл. сл.)

сблъсквания, състезания и борби, взаимни отражения и влияния на разните народи от миналото, единъ трихилядогодишенъ исторически процесъ, въ който възникватъ и се разпадатъ царства, като илирийското, македонското и епирското, въ който се срещатъ и състезаватъ гърци, римляни, славяни и турци и който не спира и въ най-ново време, и днесъ въ борбите, напр., на австро-унгарската империя и Италия, до преди всевътската война, или въ борбите на италианци, гърци и югославци въвъ и около Албания, следъ казаната война. Но макаръ въ тоя трихилядогодишенъ периодъ албанцитъ, чакъ до 1912 год., никога да не сѫ имали своя държава, а да сѫ били по-голъма или по-малка етнографическа частъ на многото държави, въ които сѫ влизали, все пакъ тъ, макаръ и като шепа народъ, сѫ оцѣлѣли, сѫ се запазили. Запазило ги е Проридението — сѫщо и чрезъ „дивата“ албанска природа, чрезъ многото, сложни, надиплени албански планини и скали, дето по-рѣдко е стѫпвалъ или можелъ да стѫпи кракътъ на за воевателъ и дето се е дръпвалъ, уединявалъ албанскиятъ народъ, живѣещъ въ своята самобитностъ.

Албанцитъ и албанскиятъ народъ сѫ близко до настъ българитъ, не само защото сѫ на Балканитъ, но и защото сме тѣсно свързани въ историята политически, национално, църковно и културно: политически — отъ времето на древните ни царе, въ българското царство на които сѫ влизали албанцитъ и Албания, па и до нѣй-ново време, когато възникването на новата албанска държава и оформяването и затвърдяването на властъта въ нея стана не безъ непосрѣдственото живо участие на българи и български национални организации; тѣсно сме свързани и национално — поради непосрѣдственото съседство и приливи на двата народа, като специално България е една отъ страните, дето албанското възраждане и въздигане е получило подтикъ и сила¹⁾; а сме свързани и църковно и културно — поради дълголѣтните взаимности (както е известно, Албания отъ IX в. нататъкъ е

¹⁾ Презъ 1901 г. въ София се открива албанска печатница и започва да излиза двунедѣлниятъ албански вестникъ „Лирия“ (Свобода), печатницата по-късно бива пренесена въ Солунъ. Въ 1907 г. въ София започва да излиза на албан. езикъ литературно-политически вестникъ „Шкипетария“. По сѫщите години въ София напечатватъ десетки албански книги. Пакъ по това време възниква въ София албанското патриотическо дружество „Афроидита“ (Денътъ се приближава) и просвѣтителното дружество „Дишара“ (Желание), което сѫществува и до днесъ. Много отъ нашите учени (като се започне съ Н. Палаузовъ и М. Дринова) и нѣкои отъ нашите публицисти (напр. Н. Маренинъ, „Албания и Албанцитъ“, 1902 г., псевдонимътъ Дипломатъ, „Албанското възраждане“, 1909) сѫ посветявали трудовете си на Албания (срав. В. Н. Кораблевъ, Изъ културной истории Албании, Спб., 1909, стр. 9 сл., 23 сл.).

била подъ ведомството на Българската православна църква -- първоначално подъ преславската патриаршия, а следъ това подъ българската охридска архиепископия чакъ до годината на унищожаването ѝ, 1767).

Но не по-малко значение и важност има за насъ Албания и отъ богословско (христианско и църковно) гледище. Албания е аrena, на която се срещатъ, сблъскватъ и състезаватъ духовно Изтокъ и Западъ, Византия и Римъ, Православието и Римокатолицизмътъ. Вече въ IV вѣкъ Албания принадлежи къмъ Византия и тая нейна принадлежност на източния, на Източно-православния свѣтъ се затвърдява чрезъ нейната дългостолѣтна принадлежност тъкмо къмъ Българското царство и къмъ Българската православна църква. Наистина, че къмъ XII в. тя подпада подъ венецианско влияние, а въ XIII в. -- подъ кръстоноситѣ, а презъ XV в. идатъ турцитѣ и мохамеданизмътъ, при които една малка частъ отъ албанцитѣ (въ сев. Албания и по-специално около Шкодра) остава подъ римокатолишко влияние и ведомство, а по-голямата частъ отъ албанското население бива принудено, за да запази земята, езика и рода си, да приеме мохамеданството. Но мохамеданизмътъ и особено турското владичество по отрицателнъ путь ставатъ една отъ причинитѣ -- първо, за да се запази албанскиятъ народъ за свѣта на източнитѣ народи и култури, къмъ който издревле е принадлежалъ и по родъ, и по история, и по географско положение, и, второ, за да се сближи още повѣтрешно съ останалитѣ народи на Балканския полуостровъ. Прочемъ, завоеванията на мохамеданизма между албанцитѣ не сѫ били нито цѣлостни, нито поражаващи. И въ това отношение албанцитѣ сѫ показали самобитност и упоритост, като, първо, преминаването къмъ мохамеданизма е ставало отъ случаи, при голѣми бедствия и заплахи отъ страни на могжания мохамедански завоевател; второ, като, въпрѣки всичкия жестокъ напоръ на завоевателя, една третя отъ албанския народъ е запазилъ христианската си вѣра; трето, като между самото албанско-мохамеданско население е имало чакъ до освобождението на Албания крипто (тайно) христиански села; и четвърто, като изобщо мохамеданитѣ-албанци не само че ие сѫ фанатици-мохамедани, но и още -- тѣхното мюслюманство е една тѣнка кора по повърхнината на външния имъ животъ, а по духъ, стари традиции и обичаи и до днесъ тѣ сѫ христианско-църковенъ и главно -- православенъ църковенъ народъ.

По тоя начинъ, връщането на всички албанци къмъ християнството и, собствено, къмъ Православието е единъ въпросъ на време, и главно -- единъ въпросъ на национална честь и култура на самия албански народъ. А сѫщата тая проблема е една отъ главнитѣ съвременни задачи на Православието, на православната църква. Нѣма никакво съмнение,

също и за просвѣтените родолюбци албанци — мохамедани, че културното и национално бѫдеще на албанския народъ и на албанската държава изключватъ оставането на албанцитъ въ мохамеданска вѣра. Вече съпоставката: малката Албания съ дветъ трети отъ своето население да бѫде единствената мохамеданска страна въ христианска Европа (не говоримъ за Турция въ Европа, понеже отъ столѣтия започналиятъ процесъ на изблъскване на турцитъ отъ Европа е къмъ своя край), — вече тая съпоставка показва бѫдещата линия на духовно и религиозно развитие на албанската нация. Тукъ се изправя и голѣмата задача, ще кажемъ — и великиятъ дългъ на Православната църква. Както въ миналото, тъй и днесъ се срѣщатъ Изтокъ и Западъ, Православието и Римо-католицизъмътъ (— папизъмътъ) и изглежда, че тая срѣща, водяща до състезания, ще продължи и въ бѫдеще. Римокатолицизъмътъ е силенъ, главно въ своята външна сила — въ папизма, въ своето външно, организационно единство и сила, която за християнството и за Христовата църква не е основната и решаващата, но която не е безъ значение и не може да се подценява. Папизъмътъ, поради близостта на Албания къмъ Италия и политическиятъ и икономически интереси на Италия на Близкия изтокъ, на Балканитъ, въ Албания, ползвуващи се отъ прѣката или непрѣка помощъ на Италия (па и на Франция) въ Албания, иска и ще иска да преобръне Албания въ своя база на пропагандата си на Изтокъ и по-частно — на Балканитъ. Той разполага съ духовни и материални срѣдства, съ хиляди послушни, до роботство, хора. Поради това, Православието, православната църква и особено Балканскитъ православни църкви и най-вече близосъседнитъ (срѣбъската и еладската) православни църкви иматъ дългъ, и даже свой собственъ дългъ, да се спратъ и разгледатъ сериозно и да разрешатъ правилно проблемата на Православието въ Албания, като проблема първо — общоправославна, второ, като проблема балканско-православна и, трето, като проблема домашно-своя, защото много ще зависи мирътъ и напредъкътъ на Православието, напр. въ Елада и Югославия (па и въ България), отъ това дали Албания (въ лицето на Албанската Православна църква) е една база на Папизма въ пропагандата му на Балканитъ или обратното — единъ преденъ и силенъ постъ на Православието.

Въ правилното разглеждане и разрешение на тая важна проблема православните църкви, а особено съсѣднитъ на Албания православни църкви, трѣбва да иматъ предъ видъ и следната важна ситуация: както ще споменемъ по-нататъкъ, възраждаща се Албания (както, прочемъ, въ всички страни) е обзета отъ единъ все повече засилващъ се национализъмъ (и националистически етатизъмъ), който, естествено, гледа да запази албанската народност отъ всѣкаква външна опас-

ност (също и на изповедна или църковна основа). Сърдцето на албанските патриоти и така е свидетелство от факта, че много от албанците остават в Югославия и Гърция и то безънационални и църковно-народни свободи или правдени; а, обратно, за малкото или шепата православни гърци (или сърби) в Албания Гърция (не по-малко, ако не главно, и чрезъ църковните управления на цариградската гръцка патриаршия и на еладската православна църква) и Югославия (чрезъ сръбската патриаршия) искат да запазят изключително малцинствени (и на църковна основа) права, както и чрезъ същите тия църковни кръгове, да денационализиратъ албанските селища, останали въ предѣлитъ на Гърция и Югославия. Ето защо, има вече албански родолюбци, които (отъ гледище емпирично днесъ за днесъ виждатъ въ православието въ съсѣдните православни църкви или църковни управления), една сила, която заплашва интересите и дори съществуванието на албанската нация вътре въ Албания и вънъ отъ Албания. А православната църква, която е родила и откърмила християнските нации на изтокъ и то въ единъ духъ на равноправие и съборност, въ единъ просвѣтенъ християнски национализъмъ, не може и не бива да допусне единъ шовинистическо-езически национализъмъ между своите вѣрващи, а толкова по-малко — да стане, въ лицето на своите служители, оръдие на такъвъ национализъмъ. Обратното, православието и православните народи на Балканите, иматъ всички идейни основания и живи духовни интереси — съ чувства на правда и любовь, да култивиратъ у своите народи началата на взаимно признание, уважение и защита, да пазятъ и поддържатъ православните малцинства у своя си, като драгоценни разноцвѣти въ общата картина на страната си, както и да се поддържатъ взаимно, бидейки части на единъ и единенъ духовенъ организъмъ.

Отъ това гледище, трѣба съ дѣлбока скрѣбъ да се отбележи, че нѣкои отъ Балканските православни църкви (— цариградската и еладската на първо място) още трудно възприематъ оправданото и налагашото се и отъ евангелско, и отъ църковно-историческо гледище, основаване и добро уреждане на една автокефална православна църква въ Албания, както и общата и жива поддръжка (отъ страна на всички православни църкви) на тая най-млада православна църква, която, колкото и млада по време и малка по брой на своето паство, заема толкова важно място въ общата площ на Православието и има да играе толкова важна роля и да изпълнява толкова възвишена задача въ вселенското призвание и дейност на св. православна църква. Римокатолицизъмъ, както това ще видимъ по-нататъкъ, много добре схваща това важно мястоположение на Албания и на албанската православна църква; а още по-добре схваща Папизъмъ и сегашните слаби

страни на православните църковни ръководства, както по отношение на разслабеното или ненагодено къмъ новите условия общоправославно църковно ръководство, тъй и по отношение на съвремен. затруднения въ изграждане правилни взаимоотношения между държава, нация и църква въ връзка съ ширящия се шовинистично-паганически национализъмъ, а също и по отношение на проблемата — за положението, силата и задачите за православната църква въ Албания, като църква на преденъ и важенъ постъ въ югоизточната европейска част на мъсторазположението на православната църква. И не само добре схваща, но и се стреми още по-добре да изкористи римокатолицизмът тия слаби страни. Обаче, слабите тия страни не съ органически неджзи на Православието, затова съ и отстраними и постепенно ще бъдатъ преодолѣни. Но днешните въплющи нужди налагатъ, това отстранение и замъстването имъ съ положителни начала и методи (изхождащи отъ вътрешното битие на Православието, обаче активизирани и пригодени къмъ съвремените условия и практически нужди) и да се постави на пръвъ планъ въ църковната политика на православните църкви изобщо и особено на православните църкви на Балканите.

Видно е отъ тая последна точка — къде и какъвъ е високиятъ и важенъ интересъ на цълата православна църква и, по-частно, на съседните на Албания православни църкви — къмъ православната църква въ Албания, къмъ една автокефална, духовно, морално и организационно силна и любовно и активно поддържана отъ цълата православна църква, отъ всички балкански правосл. църкви, като югозападнъ аванпостъ на Православието. Така разбрана и подкрепена, албанската православна църква ще може толкова полесно да стане притегателна сила за всички албанци, и на първо място на мохамеданите-албанци; а ще бъде и единъ охранителенъ елементъ срещу двата близки срещуположени на Албания, еднакво силни и опасни, нейни съседи: Римъ и Ватиканъ. Мнозина съ вече просвѣтените албански патриоти, които виждатъ, че задъ Римъ стои Ватиканъ, и обратното; че двете тия сили съ (поне за Албания) недѣлими и че имперската имъ (свѣтска и църковна) експанзивност застрашава преди всичко малката Албания, — опасность, която едва ли може тепърва да се създава или нараства въ лицето на малките православни балкански съседи на Албания или пъкъ, ако, отъ късогледство и недоразумения, известна опасност и да се явява, тя далечъ не може да се сравнява съ опасността отъ близкия и срещуположенъ на Албания Западъ.

Освенъ това, дългостолѣтните общи източни, балканско-православни, взаимности, обичаи и традиции, общата демократичност, общата дългостолѣтна балканска съдба на всички балкански православни народи и на албанците, както и съ-

борниятъ характеръ на православната църква съ една обща притегателна, споителна основа и сила между Православие и албанска нация и държава.

Въ това е отправената изходна база и надеждната перспектива на автокефалната албанска православна църква, както и въ това лежи връзката, дългътъ и задачата на църквата православна църква къмъ тая най-млада своя рожба: нейниятъ, както казахме, европейски югозападенъ аванпостъ.

II.

Всички албанци (въвъ и вънъ отъ Албания) ги броятъ различно: отъ 1,200,000 до 1,900,000 души.¹⁾ На официално място (въ дирекцията на пресата, по съставено отъ нея изложение) за общъ брой на албанците приематъ приблизително 2,200,000 души, отъ които кръгло 920,000 души въ Албания (споредъ официалната албанска статистика отъ 1930 г.) и останалите — вънъ отъ Албания. Ще рече, по-големата часть отъ албанците живеятъ вънъ отъ днешната албанска държава. Тоя приблизително 1 милионъ и четвърть албанци извънъ албанската държава живеятъ главно въ Югославия, Гърция, южна Италия (предимно въ Калабрия и Сицилия), въ които страни тъ живеятъ обикновено въ масови колонии; по-нататъкъ албанци има въ северна Америка (нѣколко десетки хиляди), Ромъния, южна Америка и т. н. Твърде спорно е числото на албанците въ споменатите държави, но ние го отбележваме, защото вече въ близко бѫдеще то ще играе важна роля и въ изповѣдно-църковния въпросъ на Албания.²⁾

А вжtre въ самата Албания населението въ етнографско

¹⁾ Албанците се делятъ на две главни племена: „геги“ и „тоски“. Геги съ албанците-католици и по-големата часть отъ албанците-мохамедани; тъ живеятъ въ северна Албания и северната часть на сръдна Албания, северно отъ реката Шкумба; тъхъ начисляватъ приблизително две трети отъ албанците. „Тоски“ съ почти всички православни албанци и по-малката часть отъ албанците — мохамедани; тъ живеятъ въ южна Албания и втората половина на сръдна Албания, т. е. южно отъ р. Шкумба, която тече презъ гр. Елбасанъ, главенъ градъ въ сръдня Албания и се втича въ Адриатическо море. Дветъ тия племена говорятъ две различни наречия на албанския езикъ.

²⁾ Въ Югославия тъ съ нѣколко стотинъ хилядя души, православни и мохамедани (за броя имъ много се спори, поради необективностъ въ съображенията); въ Гърция тъхъ ги броятъ отъ 80.000 до 2—3 стотинъ хиляди души (h. Capidan, Fătüşerii, Bucureşti, 1931., стр. 113 сл. сл. (Spiridon Gorčević, Das Fürstentum Albanien, 1914, Berlin, Herm. Paetel Verl. S. 1 ги насчита „sicherlich 750,000“ души); въ Италия албанците ги броятъ отъ 100 до 250 хиляди души.

и въ изповѣдно отношение е като чели нѣкава успоредица на наಸъчеността и разнообразието на самата албанска природа.

Въ национално отношение, подавляващето мнозинство сѫ албанцитѣ (до 92% отъ цѣлото население). Но самитѣ тѣ, вжtre въ себе си, като раса, сѫ съчетание на динарската раса (и съ това сродни на черногорцитѣ, боснийцитѣ и хърватитѣ) съ тракитѣ и илирийцитѣ; при това (както у гърцитѣ и у балканскитѣ славяни тече много албанска кръвь, тѣй и) у албанцитѣ тече много славянска кръвь (а не малко сѫ и славянскитѣ традиции и обичаи у албанцитѣ).³⁾ Край главнитѣ две албански племена (геги и тоски) сѫществуватъ още редица по-малки племена и отдѣлни родове (подъ западно влияние въ XII и XIII в. в. се образуватъ между албанцитѣ феодали). Все пакъ другитѣ народности въ днешна Албания сѫ едно не голѣмо малцинство.

Гърцитѣ живѣятъ въ южна Албания, главно въ клина между Гърция и Адриатическо море, въ гино-(аргиро-) кастренския окржъ (въ околиците гинокастренска, любахова, сантакарантска, канисполска и делвинска), въ повече отъ 50 села и числящи надъ 30,000 и стигащи, може би, до 40 или 50 хиляди души (точното число на гърцитѣ е трудно да се опредѣли, поради взаимните спорове и борби между албанци и гърци за „албанофонните гърци“ и „гръкофонните или гръкоманите албанци“). По всичкитѣ тия села гърцитѣ иматъ църкви (съ гръцко богослужение) и до преди две години и свои (гръцки) малцинствени училища (издѣржани отчасти и отъ албанското правителство — презъ 1926 — 78 училища, презъ 1930 — 63 училища), когато (1933 г. 12 априлъ), чрезъ измѣнение на конституцията (чл. 206 и 207), албанското правителство закри всички частни (малцинствени) училища, и, значи, и гръцкитѣ, като поема образоването и възпитанието на всички ученици въ албанскитѣ държавни училища. Противъ това дигатъ гласъ не само гърцитѣ отъ Елада, но и албанскитѣ гърци и отнасятъ въпроса въ Обществото на народитѣ, а то въ Хагския международенъ сѫдъ, дето (поради поетитѣ отъ Албания международни задължения при встѫпването ѝ въ Обществото на народитѣ), гърцитѣ получиха право. Албанската държава, ржководена отъ националистически съображения, но и недоволна отъ изглежда нелоялната националистическа и политическа дейност на мнозина отъ гръцкитѣ учители между ученицитѣ и селянитѣ на неосъзналото се още националио население изъ гинокастренската областъ, е посъгнала на една малцинствена правдина отъ естествено

³⁾ Гопчевичъ (ib.) дори иска да изкара, че гегитѣ били „албанизирани сърби“ (т. е. българи; Гопчевичъ фанатично поддържа, че македонскитѣ българи били сърби).

право и международенъ характеръ.¹⁾ Отбелязваме горната обтегнатостъ, защото вжтрешно тя се отразява на положението на нъщата въ албанската православна църква (въ чието ведомство се намиратъ, не твърде драговолно, пакъ отъ националистически съображения, всички гърци въ Албания), която църква, прочемъ, до сега изобщо се отнася обективно, справедливо къмъ църковните правдии на реченото гръцко население (гръцки църкви, гръцко духовенство, гръцки богослуж. езикъ и пр. не сѫ засегнати), но въ която поради изтъкнатата обтегнатостъ латентно винаги живѣе или се поддържа една незадоволеностъ отъ една албанска православна църква и се подкърмя едно тежнение къмъ гръцката цариградска патриаршия. Тази сѫщата обтегнатостъ се отразява върху албанската православна църква и външно, въ смисълъ, че цариградската патриаршия (вѣроятно и подъ влиянието на Атина) продължава да упорствува да признае автокефалността на правосл. църква въ Албания.

Ромънитѣ (цинцири) живѣятъ въ южна Албания и по (или около) градовете Елбасанъ, Кавая, Корча, Бератъ, Ферика, Премети, Драчъ и отчасти въ Тирана и Шкодра. И тѣхъ ги броятъ най-различно, отъ 10 до 30 и даже до 60 (ср. Th. Capidan, ib., 115.) хиляди (миого отъ цинциаритѣ сѫ се гърчеели и много отъ тѣхъ се изселватъ въ нова Ромъния, отъ което се колебае и броятъ имъ).

Собствени сърби има твърде малко (около двеста семейства) — въ и около Шкодра. Тѣ сѫ главно черногорци. Иматъ си старо училище, което датува отъ около 120 години и сръбска православна църква „Св. Александъръ Невски“ —

¹⁾ Справедливостта, обаче, налага да отбележимъ, че наскоро следъ шума и оплакванията на гърцитѣ, самъ албанскиятъ краль Зогу с наредилъ, въ въпросните училища да се преподава на гръцки езикъ, но учителитѣ да се назначаватъ отъ държавата. По-късно предъ малцинствения „комитетъ на тримата“ на Обществото на народитѣ, албанскиятъ представителъ Курти е заявилъ отъ името на своето правителство, че въ въпросните училища преподаването ще става на гръцки езикъ, а албанския езикъ ще се преподава като отдѣленъ езикъ, обаче ржководството и на тия училища ще си остане въ ржцетѣ на държавата (т. с. и учителитѣ ще се назначаватъ отъ държавата). Гърцитѣ не сѫ останали доволни отъ тая отстѣжка. Албанскиятъ представителъ заявилъ на сѫщото място, че алб. държава се вижда принудена (запазвайки гръцкия езикъ въ тия училища) да ги статизира, понеже до тогава чрезъ учителитѣ и ржководителитѣ имъ тѣ се явявали разсадници на гръцки шовинизъмъ, работящи за разпадането на Албания. Сѫщиятъ представителъ предявилъ малцинствени права за албанските малцинства въ Гърция (които въобще нѣматъ никакви свои, албански, училища и църкви). На подобни искания гърцитѣ отговарятъ, че въ Гърция (дори и въ областта Чумурия, населена съ компактия албанска маса) албанци нѣмало и че т. н. албанци въ Гърция били или турци или гърци.

и дветѣ сградени и поддържани отъ руситѣ (руск. консули) за тогавашнитѣ черногорци, а по-късно преминали и останали въ ржцетѣ на сърбитѣ. Сърбитѣ имаха основно училище и въ школренското село Боричъ, кѫдето отиваха да учатъ и децата на малкитѣ сръбско-черногорски селища Кула, Рашъ, Омара, Гримъ и Врачъ; това училище едва ли е запазено — и следъ 1933 г., (закриването на малцинственитѣ училища).

Има по нѣколко хиляди народностни малцинства още цигани, турци и евреи.

Българи въ Албания ще има около 25.000, отъ които православни сѫ около 10,000 и мохамедани (помаци) около 15.000. Тѣ живѣятъ въ една ивица отъ села край македонската (сръбска и гръцка граници). Въ Дебърско: въ селата Стеблево, Кление, Гиновецъ, Бромница, Требища, Голѣмо Отрене, Малко Отрене, Тучепи, Пасинки, Кърчища, Обоки, Макелари, Жrbени, въ които преди войнитѣ и нѣколко години следъ войнитѣ е имало български свещеници, па и учители. Главно отъ Дебърско сѫ се преселили живѣещите сега по нѣколко десетки българи (православни и повече мохамедани) въ градовете Корча, Билища, Драчъ, Тирана, Бератъ, Елбасанъ, Авлона, Поградецъ, Кавая и т. н. къмъ Костурско имаме българскитѣ правосл. села Връбникъ и Прогонъ. Въ Корчанско и Прѣспанско имаме голѣмитѣ правосл. български села Бобошица и Дрѣново (ок. 3000 души). и селата Ембория, Горна и Долна Горица, Туменецъ, Пустеецъ, Лѣска, Зърнеска, Шулинъ и въ Соружко — голѣмото българско село Линъ. За голѣмо съжаление, повечето отъ българитѣ въ Албания (за помацитѣ е понятно, но сѫщо и православнитѣ) се намиратъ на твърде ниско национално самосъзнание, а ония отъ тѣхъ които иматъ това самосъзнание, нѣматъ националното възпитание, да държатъ здраро националността си. Така, напр., до като чужди изследователи (като Sephan Ropnart, Albanien von heute, 1933, Wien, Edition Pays et Peuples, стр. 34) намиратъ че „въ двѣ отъ корчанската равнина села Дрѣново и Бобошица живѣе единъ малъкъ твърде забележителенъ остатъкъ на едно българско племе още отъ времето на българския царь Симеона, дори и въ неговия езикъ; тукъ отъ старитѣ хора се говори едно българско наречие, отдавна изчезнало дори и въ самата България, близко на стария църковно-славянски езикъ“ наши български и чужди (ср. Cabidai, ib., стр. 35 сл. сл.) изследователи на българскитѣ села въ Албания намиратъ, че голѣма част отъ албанскитѣ българи, и то тѣкмо българитѣ отъ селата Дрѣново и Бобошица, сѫ изгубили ясно съзнание за своята народност. При това състояние на православнитѣ българи въ Албания, при липса на всѣкаква българска интелигенция между тѣхъ (на

учители, на свещеници¹⁾), тежкото политическо положение на България следъ всесвѣтската война и при националистическия курсъ на албанското правителство — е понятно, че ни въ едно отъ българскитѣ православни села не е останалъ ни български учитель, ни български свещеникъ. Въ много отъ правосл. български села правителствени албански чиновници (предимно грѣкомани) сѫ унищожавали всѣка българска книга (богослужебни и свѣтски книги, учебници, календари и т. н.). Днесъ въ всички български села въ Албания (помашки и православни) има държавни албански училища, (съ албански училищенъ езикъ) и само единъ единственъ българинъ свещеникъ служи (отъ две години) въ български прав. села на църковно-славянски и български. Допускането и оставането на тоя български свещеникъ, като символъ на по-справедливо отнасяне къмъ напълно беззащитно останалото и малко правосл. българско население въ Албания, се дължи на единъ благороденъ поривъ на днешния представител на албанската правосл. църква митрополита Висариона, който е и голѣмъ ревнител за въздигане отново на славата и живота на старобългарския манастиръ „св. Иоанъ Владимиръ“, недалечъ отъ централния градъ на Албания — гр. Елбасанъ. Този манастиръ е единъ отъ най-почитаните манастири въ онния крайща (акто, напр., сѫ почитани охридскиятъ „св. Наумъ“ или дебърскиятъ св. Иоанъ (предтеча) — Бигоръ или кичевскиятъ манастиръ Пречиста (св. Богородица) и ще да е игралъ такава религиозно—просвѣтна роля като многото други наши стари македонски манастири. Днесъ и столѣтия наредъ той е заобиколенъ само съ мохамедански села (въ времето на своя произходъ, началото на XI в., и още столѣтия на редъ

¹⁾ Прочемъ въ нѣкои отъ българскитѣ села нѣколко години следъ голѣмата война още сѫ се задържали български свещеници. Така въ повечето полуалбански села (вж. В. Кънчевъ, Македония, стр. 90) въ Дебърско—Стеблево, Кление и Гиновецъ служилъ до 1923 г. свещеникъ Миленко Христовъ, родомъ отъ с. Стеблево, но следъ това миналъ на срѣбска църковна служба въ новото селище Ново Стеблево, Югославия. Въ селата Бромница, Требища голѣмо и малко О(с)грене и Тучепи до 1923 служилъ свещеникъ Иванъ Търпеновъ, отъ с. Дрѣнокъ; по-късно той миналъ на срѣбска църк. служба и известно време до 1927 год, пакъ обслужвалъ споменатите и други околии български села. Въ селата Обоки и Макелари служилъ известно време свещ. Тодоръ отъ с. Обоки. Презъ 1924 г. свещеникъ Стоянъ Кузмановъ отъ с. Лабунища, Стружко, обслужвалъ дебърските села, но, гоненъ отъ срѣбската пропаганда въ него край, билъ принуденъ да напусне селата и да се изсели въ България, дето е починалъ. Следъ 1927 г. горните села, останали безъ всѣкакъвъ свещеникъ, измолили отъ срѣбските църк. власти въ Дебъръ да имъ изпратятъ свещеникъ и тѣ имъ изпратили свещ. Вельо Тасевъ, който обаче се занимавалъ съ срѣбска пропаганда и за това билъ изгоненъ отъ албанското правителство.

до идването на турцитѣ, той ще да е билъ заобиколенъ съ българско население, (ср. Василь Кънчевъ, Македония. София, 1900 г. стр. 83 сл. сл.; Йорданъ Ивановъ, българитѣ въ Македония, София, 1915, стр. LXI сл. Д. Ярановъ, „Преселнически движения на българи отъ Македония и Албания“, въ сп. „Мак. прегл.“, 1932, кн. 2-3, стр. 93 сл. сл.); обаче забележителното и достознаменителното е, че монастирътъ открай време високо се почита и честува, както отъ православните българи и албанци (чакъ до Тетово и Гостиваръ), тъй и отъ цѣлото мюхамеданско-албанско околнно население. Монастирътъ е далечъ ок. 6 километра отъ Елбасанъ и се намира въ едно възвишение надъ елбасанската равнина. Въ него се съхраняватъ мощите на Зетския князъ св. (Иоанъ) Владимиръ, жененъ за дъщерята на българския царь Самуила (— Теодора — Косара), комуто последниятъ повѣрилъ управлението на част отъ Албания, и който въроломно билъ убитъ (1015 или 1016 г.) отъ жестокия български царь Иоана Владислава. Странно е, че за този тъй старъ и популяренъ монастиръ не говори никой отъ нашите историци (не говори дори и Йорданъ Ивановъ. ср. Български стариини изъ Македония, II изд., София, 1931), Между това, не само по исторически съображения, но и въ съзнанието на българското и албанското население тоя толкова таченъ монастиръ се почита за (древно) български монастиръ.

За основаването на монастиря има между населението разни предания (които записалъ на самото място Сребренъ п. Петровъ, ср. соф. Синодално дѣло № 15 за 1931 г. преписка № 6, стр. 89):

Едно предание разправя, че въ селото Владимирци (Дебърско) имало много набоженъ младежъ, който идѣлъ всѣки денъ на мястото, дето е сега монастирътъ, съ мъска (кътъръ) отъ 150 километра далечъ. Младежътъ се сгодилъ и оженилъ за една богатска дъщеря отъ реченото село, но и подиръ женидбата не се приближава до булката си като мѫжъ и продължавалъ да иде на светото за него място. Това възбудило братята на булката и тѣ излѣзли на пѫтя, по който минавалъ зеть имъ за да дойде на споменатото място и му отсѣкли главата, която паднала въ рѣцетъ му; мъската избѣгала и дошла на мястото, дето дохождала постоянно и щомъ стигнала тамъ падналь грамадниятъ вѣковенъ дѣбъ. Заради това чудо мястното население съградило църква и монастиръ на името на Ивана мѫченникъ отъ с. Владимировци — св. Иванъ Владимиръ. Изглежда, че това предание (ако и до колкото има историческа истина въ него) ще да говори за случай отъ по-късно време (подиръ съграждане на монастирия).

Друго предание разказва, че български царь Иванъ Владимиръ, който билъ много набоженъ и добродѣтеленъ, оти-

щелъ единъ денъ на ловъ изъ планината „Кяхтана“ (между Елбасанъ и Охридъ—Струга); тамъ го срѣщиали неприятели и му отсѣкли главата, както ездѣлъ на мъска; мъската избѣгала, та дошла на това място, дето е монастиръ, и тамъ паднала главата, като падналь и вѣковниятъ джъбъ. На това място набожното население, като намѣрило главата и трупа върху мъската, свалило трупа, погребала го на педисталъ и съградили на това място църква и монастиръ „св. Великомъженикъ Владимиръ“. Както е видно, първото и второто предание се повтарятъ, като се различаватъ главно досежно личността на мѫженика-светецъ.

Трето предание гласи, че българската царица Елена, се залюбила и се вѣнчала за срѣбския князъ Иванъ Владимиръ, съградила тоя монастиръ на мястото, дето разбойници срѣшиали Владимира и му отсѣкли главата близо до единъ вѣковенъ джъбъ. Отъ голѣма любовь къмъ съпруга си княгинята (българка) съградила църква и монастиръ и първа станала въ него монахиня, като запазила въ него мощите на светеца въ църковния олтаръ. Това трето предание, изглежда да стои най-близко до историческата истина (ср. Василъ Златарски, История на Българската държава, томъ I, частъ 2, София, 1927, стр. 710 сл. сл.; 760 сл. сл.). Въ второто предание св. Ив. Владимиръ се нарича „български царь“. Въ връзка съ това и изобщо съ преданията за основаването на монастиря интересно е да приведемъ, какво пише по работата зографската българска история отъ XVII в. (вж. Иорданъ Ивановъ, Български стариини изъ Македония, стр. 637): „По Самуила же ста на царство сынъ его Радомиръ, и онъ бѣ силенъ и жестоко отмсти царю Никифору: много войнство егѡ изби и землю плѣни без милости, зане не може Никифоръ противити ся но посла тайно нѣкоего Владислава убить егѡ неотмѣнно, и обеща ему дати царство болгарско, и онъ иде при Радомира, понеже и онъ бяше от болгарского рода, и идоша на ловъ и уби его тамо, и бѣжа у Царь градъ, и болгарскі господа ѿкориша Іашнна Владимира, (сына Арониwa братанца Самуилова, и Давыдова, и царствова три лѣта свято и богоугодно, имѣ жену от греческих царей сродницу, и братъ ея дворный генералъ бяше, и бяху еретици новати яны“ (споредъ грѣцкото житие на светията — богомили, месалиани) „и ради святаго житія возненавидѣша Владимира братъ и сестра, и совѣтоваша, нѣкогда идущымъ чрезъ нѣкую гору и обнажи мечъ шура егѡ, и обезглави егѡ онъ же взя главу своима руками, и сѣде на коня, и иде носяй главу свою, даже до Елбасанъ у свой монастиръ, и тамо самъ с'коня слезе, идѣже и до днесъ мощы егѡ а усѣченъ бѣ у Охридскія горы: тогда Никифоръ кесарь посла того Владислава у Сербію, и преступи клятвы, и уби краля сербскаго Владимира

зята Самуилова и ѿкорони ся за царя болгарскаго той Владиславъ“.

Проф. В. Златарски, приемайки по нашия въпросъ за отговаряще на историческата истина житието на светията отъ дуклянския пресвитеръ и отхвърляйки изцѣло гръцкото житие на светията (понеже въ него „имало голѣми анахронизми, неясности и бѣркотии“), приема (заедно съ Ст. Новаковича), че монастирътъ св. Иоанъ Владимиръ при Елбасанъ е построенъ отъ самия Иоана Владимира (а не отъ жена му, българската княгиня Теодора-Косара) и че мощите на Ивана Владимира били пренесени (отъ крайнската църква, по-късно — монастиръ, на югозападния брѣгъ на шкодренското езеро) въ монастиря св. Ианъ Владимиръ край Елбасанъ едва въ XIV в. (ср. В. Златарски, История на бълг. държава, томъ I, часть 2, стр. 760—765, томъ II, стр. 353). Не безъ научно и практически основание и значение е, обаче, да се изследва подробно: отде и какъ, въпрѣки срѣбъското житие на светията отъ дуклянския пресвитеръ, грѣцките житиета, българските паметници (като напр., приведениятъ по-горе кжъсъ отъ Зографската българска история) и преданията на мѣстното население говорятъ за монастиря като древно-български, основанъ отъ българската княгиня Теодора-Косара (или дори отъ български царь). Може би едно грижливо историко-археологическо изследване на старите мраморни площи отъ монастиря сѫщо би хвърлило свѣтлина върху произхода и историята на монастиря. Поради земетрѣси и др. причини, малко е запазено отъ старата църква и сградите на монастиря. Но отъ тѣхъ сѫ запазени много мраморни площи (повечето съ символични украшения), които сѫ поставени на разни места при поправките на монастиря. Има запазена и една продълговата плоча надъ южния входъ на монаст. храмъ съ старобългарски надписъ, чийто букви, за сѫжаление, отъ времето сѫ доста изтрити и не могатъ да се прочетатъ лесно и ясно, освенъ началните: „сю сту црку св-го Иоанна Владимира створи. . .“ Надъ плочата съ старобългарски надписъ има и плоча съ грѣцки надписъ.

Отъ горните бележки за българите въ съврем. Албания се вижда, отъ една страна, колко малко българи, а особено колко малко упорити или фанатизирани българи (дори между православните българи) могатъ да се намѣрятъ тамъ и, следователно, албанските българи не представляватъ и не могатъ да представляватъ било за държавата, било за правосл. църква каквато и да биде нѣ опасностъ, а проста несгода; и обратното — тѣ сѫ една багра въ по-вече въ общия колоритъ на албанската държава и църква. Тѣ сѫ (или могатъ да послужатъ да сѫ) една сърдечна връзка между Албания и България и между албанската и българската православна църкви. Отъ друга страна, тъкмо тая шепа българи въ Албания оживѣва

между дветѣ нации, държави и църкви историческите връзки, спомени и общи обичаи или традиции, създадени и затвърдени отъ дълголѣтното историческо съседство и общуване, което е и трѣба да бѫде една показателна сила и за съвместното имъ добро бѫдеще.

Прочемъ, принципиално сѫщото трѣба да се каже и за всички други православни народностни малцинства въ Албания и въ албанската православна църква. Чисто срѣбското малцинство, както се каза, е твърде нищожно по брой. Такова става или нас скоро ще стане и куцовлашкото, поради преселването му въ Румъния; па куцовласитѣ, общо взето тамъ, въ Албания, сѫ мирно и трѣзво население. Само грѣцкото (и грѣкоманското) малцинство (особено по градоветѣ), като по-просвѣтено и организирано и намираще се дълго време подъ националистическото влияние и ржководството на господствуващето тамъ (чреѣ юрисдикцията на цариградската патриаршия) духовенство, е по-упорито за новия редъ на нѣщата въ Албания. Обаче не може да има съмнение, че и тукъ времето ще допринесе своето за едно братско разбирателство и съжителство съ всички (и особено — съ албанските) православни християни; а това толкова по-вече ще се постигне въ албанската православна църква, колкото тя по-вече и по-вече (въпрѣки и въ Албания надигащия се шовинистическо-националистически духъ) се отнася еднакво и майчински къмъ своите чада отъ всички родове и езици. Това и ние констатирахме, че е желанието и ржководния принципъ на сегашното висше църковно управление въ албанската православна църква, що чухме да се подтвърди и отъ важни представители и на борящите се за своите малцинствени училища гърци, както и отъ представители на куцовласи.

Такова едно справедливо и майчинско отнасяне на албанската православна църква къмъ малобройните православни народностни малцинства въ Албания е единъ голѣмъ мораленъ капиталъ за подобно отнасяне къмъ православните албанци въ Югославия, Гърция и Румъния, за което, както и въобще за сърдечните връзки между православната албанска църква и нация и другите балкански православни църкви и нации речениетѣ народни православни малцинства въ Албания (доволни отъ подобно справедливо и майчинско отнасяне къмъ тѣхъ въ албанската православна църква) ще бѫдатъ здравиятъ мостъ за духовното и братско общуване на Албания и правосл. албанци съ др. православни страни, народи и църкви на Балканите --- свещенна задача на православната църква на Балканите, и, следователно, и на албанската, като нераздѣлна част отъ нея.

Въ религиозно или изповѣдно отношение населението на днешна Албания се дѣли на мохамедани, православни и римо-католици. Какво е точното число на тия три изповѣдания,

е още трудно да се установи, но по много (официални и частни) данни съотношението е приблизително следното: мюсюлмани — 70%, православни — 20%, римо-католици — 10%. Такова е съотношението и броят на изповеданията и споредъ дадената ни въ Тирана на официално място статистика за 1930 г.: ок. 700,000 мюсюлмани, ок. 200,000 православни и ок. 100,000 римо-католици (отъ същата година Lexikon ѝ тъ за римо-католически Theologie und Kirche, вт. изд., В. I, К. 200 дава следния брой: 560,000 мюсюлмани, 172,000 православни и 96,000 римо-католици). Самъ православните се броят около 250,000 души.

Мюсюлманите също изключително албанци (мюсюлмани също още нѣколко хиляди души турци и цигани и около 15,000 души българи-помаци). Както споменахме, мюсюлманството у албанците не е съ дълбокъ коренъ; то е по-вече една външна дреха, па и тя не се е добре улегнала и не е закопчана; мюсюлманите-албанци продължаватъ да тачатъ свойте стари християнски светци, празници, свещени места (църкви, монастири, оброцища и т. н.) и, затова, особено днесъ, при новия режимъ (когато предъ закона всички въри съ равни) мюсюлманите-албанци не проявяватъ фанатизъмъ, а това тръбва да се каже особено за голѣма част отъ просвѣтените албанци. И тѣ, и простиятъ мюсюлманъ народъ често посещаватъ религиозните места и служби, особ. на прославните. Има нѣкаква житейска благожелателност между православни и мюсюлмани и тя тръбва да има много причини (психологически, битови и т. н.). При това положение и при тая атмосфера православната албанска църква има добри перспективни предпоставки въ своята обща църковна политика и въ своите широки задачи между албанския народъ.

Отъ 1921 год. мюсюлманите въ Албания съ (се обявили) независими отъ Цариградъ. Моногамията е законъ. Фереджетата и ритуалните измивания вече не съ задължителни.

Мюсюлманите албаници живѣятъ въ цѣлата страна, но главно въ срѣдня и южна Албания и по градовете и по селата.

Римокатолиците (албанци) живѣятъ главно въ северна Албания и по-частно въ Шкодра и Мердита. За тая наша студия не е отъ значение, откѫдъ идатъ и откога и какъ съ се запазили римокатолиците-албанци въ Албания. Отъ значение, обаче, е (за православната църква изобщо, и, по-частно за албанската православна църква) фактътъ, че (поне) една част отъ сегашното число (100,000 души) римокатолици съ резултатъ на римокатолишката пропаганда въ Албания отъ по-ново време, която, както ще видимъ, не спира и до днесъ. Тая пропаганда се засилва въ началото на XIX в., когато Римъ изпраща мисионери въ Албания, съ подкрепата на Австрия (която тогава имала въ Шкодра свой консулъ).

Тия чужденци мисионери били главно австрийци, понеже наредъ съ религиозната си пропаганда тръбвало да вършатъ австрийска политическа пропагаида. Това възбудило мъстното население, па дори и дотогавашния мъстенъ р.-катол. клиръ, който съ идването на чужденците мисионери се почувствуваъ пренебрегнатъ. Ето че се появяватъ въ Албания, като мисионери, и йезуититѣ, които започватъ работата си чрезъ познатитѣ срѣдства на пропагандата (откриване за бедните училища, благотворителни заведения и т. п.), но си откриватъ и женски монастиръ — обстоятелство, което възбужда съмнения и възмущения срещу тѣхъ, до като работата дохожда до формена възбуна на населението и до изгонването на йезуититѣ. Римо-католическата пропаганда се поддържала тогава, сѫщо и материално, главно отъ австрийското правителство, а и отъ *propaganda fide* въ Римъ. Съ тая подкрепа, въ срѣдата на XIX в. йезуититѣ започватъ отново съ пропагандата си въ Албания като опитватъ да дигнатъ една семинария въ Шкодра (1856 г.); ала мъстното население отново дига бунтъ и (на 12. VI. реч. 1856 г.) разрушава наполовина готовото здание на йезуитската семинария. Но, защитени отъ Австрия и Франция, йезуититѣ се задържатъ въ Албания. Полека-лека тѣ поддържатъ училищата си, чрезъ които вършатъ, доколкото може, своята двойна пропаганда. По-късно се явяватъ на сцената (въ Албания) и францисканци, но тѣ идатъ отъ Италия и вършатъ, успоредно съ религиозната пропаганда, явна или прикрита политическа пропаганда въ полза главно на Италия (прикрита, понеже освенъ отъ италианското правителство, тѣ получавали пари за пропагандата си и отъ Австрия). Всички францисканци — мисионери въ Албания сѫ, поради това, италианци, ползващи се за своята работа съ държавни привилегии (напр., пенсия) отъ Италия. Оттогава и до днесъ мисионерските римо-католически ядра въ Албания се състоятъ отъ йезуити и францисканци, само съ тая разлика, че днесъ тѣ, поддържани въ своята пропаганда отъ Италия, работятъ напълно за провеждане на италианската политика въ Албания. Въ най-ново време (1930 г., вж. *Lexikon für Theol. u. Kirche*, II изд., II т., 201 ст.) францисканци (съ центъръ Шкодра) е имало 58 свещеници и 12 братя (подпомагани и отъ итал. — жени францисканци), а йезуититѣ — 39, отъ които 15 свещеници. Йезуититѣ ржководятъ въ Шкодра единъ папски богословски колежъ, а (подпомагани и отъ мъстния р.-кат. клиръ) ржководятъ „мисийтѣ“ въ Албания: т. н. „летящи мисии“ (пѫтуващи пропагандисти), частни училища, благотворителни заведения и т. н.

Римската църква въ Албания има, като редовенъ клиръ: 5 владици, а именно — единъ архиепископъ въ Шкодра съ трима суфраганни епископи въ Алесио, Пулати и Саппа, и единъ архиепископъ въ Драчъ (с. Лячъ); около 100 души ре-

доенъ клиръ (освенъ ок. 100 души пропагандисти). Има и единъ римо-катол. манастиръ.

Албания, като страна за мисиониране, е поставена подъ юрисдикцията на римската конгрегация за пропагандата. Има въ Шкодра и папски делегатъ (отъ 1920 г.).

Цѣлиятъ този редовенъ и извѣнреденъ апаратъ е поставенъ въ служба на римо-католическата пропаганда. Тая пропаганда въ новата албанска държава работи: първо, чрезъ частните римо-католишни училища на мисиите и, второ, по-специално между православните, чрезъ пропагандата на униятство. Пропагандата чрезъ училищата е съсрѣдоточена главно въ Шкодра, дето до мин. година францисканците сѫ имали една гимназия, съ пансионъ, едно педагогическо училище, а освенъ това на много мяста сѫ поддържали и основни училища. Както казахме по-рано, презъ 1933 (съ изменение на конституцията) албанското правителство закрива всички частни училища, и, като така, и римо-католишките пропагандични училища. Недоволни отъ това, мисиите, подкрепени отъ италианското правителство, се отнасятъ (20 май 1933 г.) съ оплакване до Обществото на Народите, че се нарушавали правдините на римо-католишкото малцинство (оплакването-изложение е подписано отъ петимата владици и отъ игумена на манастирия). Това оплакване влѣзе въ процедурата и имаше сѫдбата на оплакването на гръцкото малцинство въ Албания предъ Обществото на Народите за затваряне на училищата му, т. е., че било неправомѣрно затварянето и на римо-католишките пропагандични училища. Дали тая присѫда на международния форумъ не сгрѣши, като отъждестви малцинствените (предназначени за малцинствата) училища съ пропагандичните римо-католически училища на мисиите (— йезуити, францисканци), е единъ въпросъ, който заслужава поне да се отбележи.

Вториятъ родъ римо-католическа пропаганда въ Албания, т. е. пропагандата за униятство се развива съ голѣми срѣдства и енергия, но макаръ че народната православна срѣда, между която се развива, да нѣма сѫщите (интелектуални и материални) срѣдства за отбрана, все пакъ единъ дѣлбокъ и инстинктивенъ духъ на отпоръ (който може да се наблюдава отъ столѣтия отъ руския северъ до Балканския югъ) срещу римо-католишките попълзновения предпазва православните отъ съблазните и опасностите на рим. катол. пропаганда въ Албания. Едно отъ мястата, дето пропагандата е съсрѣдоточила внимание е гр. Елбасанъ. Тукъ, току до двора на православната църква, е дигната една римска (униятска) църква, за която пропагандата похарчила ок. 5000 наполеона въ която двама преловени въ униятата бивши правосл. куцовласи свещеници служели по „православному“ и дори на гръцки езикъ и полека-лека успѣли (чрезъ „благотворителните“

срѣдства на парата — милостиня) да привлекатъ въ унията десетина бедни елбасански семейства. Наскоро единъ отъ тия свещеници починалъ, а другиятъ се разкаялъ и повърналъ въ православната църква.

Пропагандата използва, разбира се, всички срѣдства за постигане на целта си. Така: въ Албания е задължителенъ гражданскиятъ бракъ, и се случва по нѣкой путь православна мома да се ожени (по граждански редъ) съ момъкъ мохамеданинъ. Пропагандата въ такъвъ случай веднага пръска слухове и държи беседи, между православното население, че се погубвала християнската вѣра на дѣвиците, защото православна църква търпѣла или признавала гражданския бракъ и че само чрезъ силата или подъ протекцията на папата (т. е. на римо-католич. църква) можело да се осуетява жененето на мохамеданинъ съ православна, безъ първиятъ да стане християнинъ, т. е. да сключи и църковенъ бракъ. Или разнася пропагандата между бедното, слабо и просто албанско население, че голѣмъ човѣкъ въ Албания можелъ да стане само оня албанецъ, който станѣ римо-католикъ, понеже папата билъ всемирна сила. Но, изглежда, че най-главното срѣдство, съ което си служи пропагандата между православните е, да взема малки момчета (или и момичета) и да ги изпраща на свои срѣдства на учение и възпитание въ Италия, дето ги и съвръщаватъ въ римо-католицизъмъ.

Противъ униятската пропаганда жива борба води православната църква, начело съ своя, енергиченъ и въ това дѣло, предстоятелъ митрополита Висариона. Благодарение и на тая борба е позапрѣна безогледната униятска пропаганда и въ Елбасанъ: въ тамошната униятска църква правителството е забранило да се служи по православенъ обрядъ. И изобщо албанското правителство (отново чрезъ циркуляръ презъ мартъ 1935 г.) по строгъ начинъ забранява безогледната р. катол. пропаганда и прозелитизъмъ, и понѣкога не се стѣснява да изгони отъ предѣлитѣ на Албания дрѣзки р. катол. пропагандатори (такъвъ единъ, албански емигрантъ, патеръ Франсоа Карма, действувалъ въ униятската пропаганда въ Елбасанъ и забѣгналъ презъ 1934 г., се оплакалъ отъ албанското правителство предъ Обществото на народите, наредъ съ оплакването на петтиматар. катол. владици, за което споменахме по-горе; другъ виденъ агентъ на униятската пропаганда въ Елбасанъ и въ Албания е италиянскиятъ поданикъ патеръ Петъръ Скарпели, който, поради безогледната си и предизвикателна пропагандична дейност е възбудилъ и население и правителствени кржгове, но подъ предлогъ да ликвидира съ материалните си смѣтки и поддържанъ отъ голѣми външни мѣста, все още се задържа въ Албания).

Презъ последната (1934 г.) се забелѣзва една засилена про-

паганда на римо-католическите агенти по градоветъ изобщо, и най-вече по Адриатическото крайбръежие.

Конкордатни отношения между Албания и Ватикана нѣма. Наистина, водѣли се преговори за сключване конкордатъ, но Ватиканъ настоявалъ на условия въ него, които да даватъ свободенъ просторъ на римо-католишката пропаганда въ Албания, работа, противъ която се борятъ не само православни водачи, но и мохамедани, боейки се отъ усложнения и смутове между населението отъ подобна пропаганда, а и знаейки, че задъ Ватикана стои Италия.

Общо погледнато, папизмътъ не е обичанъ и даже не-навижданъ въ Албания, на което чувство, види се, трѣба да се припише фактътъ, че р.-католишката пропаганда въ Албания въобще и по-частно между православните остава безъ значителенъ успехъ. И все пакъ тая пропаганда — осланѣна на голѣмитъ персонални и материални срѣдства на римската църква и на голѣмата поддръжка на Италия — се явява една сериозна опасностъ за напредъка на албанската православна църква и особено за изпълнението на ония духовни общо-албански задачи, каквито се очертаватъ за тая църква въ нейното бѫдеще. И все поради тая опасностъ и поради тия задачи останалитъ православни църкви, начело съ цариградската патриаршия, иматъ повелителния дѣлъ да улеснятъ часъ по-скорошното затвърдяване на автокефалията (междуцърковното положение) на албанската православна църква и да ѝ дадатъ общата си дейна подкрепа въ от branата отъ римската пропаганда и въ изпълнение на общоправославните задачи въ Албания.

III.

Въ връзка съ условията на животъ, уредба и дейностъ на албанската православна църква ние трѣба на кѫсо да се спремъ и на още единъ факторъ въ Албания — на господствущата тамъ свѣтогледна или културна насока на албанската интелигенция и, значи, и на свѣтските ръководители на албанската нация и държава въобще, и по-частно по отношение на религия и църква, и, оттукъ, и по отношение на албанската православна църква.

Фактитъ тукъ, въ най-главното и накѫсо отбелѣзани, сѫ следнитъ.

Националното възраждане (или самосъзнание) у албанцитъ започва едва отъ преди 50—60 години. Много години и следъ това албанцитъ не сѫ имали една обща азбука, а още по-малко — единъ общъ литературенъ езикъ — неизбѣжни сѣтива за една обща, народна просвѣта. Като се изключатъ нѣколко десетки мохамедански или религиозни пропагандични училища, които сѫ имали за задача повече политическа про-

паганда, албанцитѣ чакъ до времето на освобождението си (1912 г.), не сѫ имали свои народни училища, нѣщо, което (въпрѣки поставеното следъ 1912 г. начало) се е продължило и презъ годинитѣ на всесвѣтската война. Едва следъ тая война се започва масовата организация на училищното дѣло въ Албания.¹⁾ Нѣмайки висше училище, албанцитѣ съ университетско образование сѫ се учили въ Турция (преди войнитѣ) и въ западна Европа (Австрия, Италия, Франция, Англия) и северна Америка. И сега въ западно-европейскитѣ висши училища се учели около 1000 души албанци, една частъ отъ които сѫ стипендианти на албанската държава, друга — на заинтересованитѣ държава, и трета — на частни срѣдства. Така, че албанската интелигенция е обучена и възпитана предимно въ западно-европейски духъ, поради което, не безъ основание, чужденци констатиратъ, че тази интелигенция дава съвсемъ западенъ отпечатъкъ на обществения и духовния животъ на Албания (ср. Stephan Röppart, Albanien von heute, s. 82). Съ други думи, и въ Албания — и това толкова повече въ нея, дето липсватъ стари интелектуални и културни традиции и, като млада въ всѣко отношение страна, нация и държава, лесно податлива на силни външни културни влияния, и особено на теченията на деня — и въ Албания, въ насокитѣ на младата албанска интелигенция отбелѣзваме отпечатани господствуващите модни идеи въ западна Европа. Това сѫ: отрицание или скептицизъмъ или равнодушие къмъ религията изобщо (новиятъ повей на религиозно-христианско възраждане не изглежда още да е полъхалъ повече образовани хора въ Албания) и изобщо — общиятъ секуляристиченъ духъ на мнозинството отъ западния образованъ свѣтъ: религията си е работа частна и вѫтрешна за отвѣдсвѣтовни работи и чаяния и обрядни традиции, а „външниятъ“, текущиятъ животъ — на личностъ, семейство, общество, нация и държава — си сѫ нѣщо сами за себе си, отдѣлни отъ религията. За подобна една (неблагоприятна за религията, христианството или православието) насока на духа като че ли спомага и една специално албан-

¹⁾ Презъ 1933 г. Албания вече има 578 основни училища съ 40,000 ученици (основното образование е задължително; основното училище има за сега 4 класа, а ще се доразвива до 8); има педагогически училища въ Елбасанъ, Корча и Аргирокастро и педагогически класове при срѣдните училища въ Шкодра и Тирана; отъ тия последните срѣдни училища първото е класическа гимназия, а второто — техническо. Всички тия училища сѫ държавни. Въ Корча има албанско-французки лицей (съ албански и франц. учебенъ езикъ), издържанъ отъ Албания; срѣдните училища сѫ мѫжки. Има и занаятчийски училища въ Тирана, Шкодра, Аргирокастро, Корча и Берать; въ занаятчийските училища въ Тирана има отдѣлние за електротехника и земедѣлие.

ска мъжнотия, която още не могатъ да намърятъ сили да я преодолѣятъ: това е религиозното раздробление на албанцитѣ, както и обстоятелството, че мнозинството отъ албанцитѣ сѫ мохамедани. Албанската интелигенция и политически и държавни мѫже (изглежда сѫщо и мнозина отъ мохамеданска часть отъ нея) очевидно сѫ убедени, че Албания (въ всенакъ христианска Европа) не може да бѫде равнодостоенъ членъ на европейското (културно) семейство, ако си остава — страна мохамеданска. Остава да се поеме пѫтьта на христианството. Но тукъ се откриватъ за албанскитѣ родолюбиви водачи и политици двѣ мъжнотии: за политицитетъ — да не загубятъ влияние въ широкитѣ мохамедански слоеве, неподгответни още за една христианска ориентация; а изобщо духовните водачи изглежда още сѫ въ затруднение да решатъ: кой христиански пѫть да поематъ — къмъ римо-католицизъмъ или къмъ Православие? Па се и страхуватъ, дали енергичното разбутване на тоя въпросъ, не ще подигне вълнения и борби, които могатъ да застрашатъ мира и националното единство на страната.

Една втора модна идея въ Албания е идеята на съвременния доминантенъ национализъмъ. Тази идея твърде много е поддържана (особено въ практическитѣ и последствия) отъ първата идея, защото именно въ национализма се дири силата, която ще дадѣла обединение на различията между албанцитѣ. Разбира се, че родолюбието, вече като една естествена за всички сила, е и една обединителна сила. Но просвѣтениятъ патриотизъмъ не е само една дейност (обичъ къмъ своето, къмъ природата, народа и т. н.), но е и една зададеностъ, една задача и това е тъй тъкмо за единъ просвѣтенъ, културенъ народъ или народъ, който желае да стане и остане такъвъ народъ. Бидейки това така, просвѣтениятъ национализъмъ е въпросъ на идея, на идейностъ, на идеология, на идеалъ — като съдържание, цель, устременостъ, духовенъ възвигъ и нравственъ подвигъ. Следователно, истинскиятъ патриотизъмъ и национализъмъ сѫ нераздѣлими отъ идеята за неговото духовно (или културно) съдържание. И затова има патриотизъмъ и национализъмъ примитивенъ и варварски, ограниченъ, ексклузивенъ и тъменъ, слѣпъ, който води до низъкъ egoизъмъ и до вражда съ другитѣ, до сътрѣсенія и поражения, а има и патриотизъмъ просвѣтенъ, възвишенъ, устременъ къмъ постигане отъ народа възвиши и общи идеали, къмъ служение на тия идеали, къмъ разрешение на поставената културна задача, къмъ постижение на една идеална зададеностъ. Очевидно е, че този именно патриотизъмъ или национализъмъ е една духовна, нравствена и, като така, религиозна проблема. Затова и, съзнателно или несъзнателно, тая проблема се разрешава или въ насоката на единъ езически (примитивенъ) национализъмъ, или въ насок-

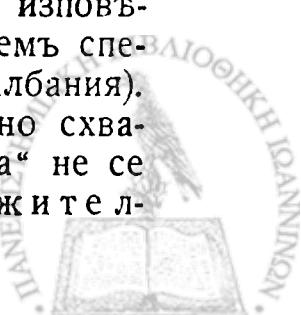
ката на единъ христиански национализъмъ. Останала безъ една съзнателна културна идеология въ своя национализъмъ и заразена (макаръ и не поразена) отъ западното съвременно течение на езическия, идолопоклонническия национализъмъ, изглежда по-голъмата часть отъ съвременните образовани албанци (особено политиците) да се ръководятъ отъ този вторъ родъ национализъмъ. Поради това пакъ, тъ и по отношение на духовния, религиозния животъ на страната иматъ едно равнодушино държане или пъкъ се спиратъ на въпросите на религията, доколкото последната се явява нѣкакво земно качество за нацията или житейска изгода за държавата. Религията за тѣхъ нѣма висше, самостойно и ръководно значение въ проблемите на духа, въ свѣтогледните идеали на човѣка.

Но тая погрѣшна насока или пъкъ увлечения и крайности още сѫ твърде нови и повръхни, за да се обърнатъ вече въ една лична или обществена трагедия, свързани съ поражения и разруха. Тукъ има още нѣщо твърде наивно въ вѣрата въ сухата интелектуалистична култура, въ формалното образование и въ култа на спорта, и нѣщо твърде понятно, колкото и не безвредно, въ леката възприемчивост къмъ подражаване. Може би и на албанската нация и нейните ръководници е сѫдено, само чрезъ теглата на собствения опитъ (а не чрезъ поуката отъ теглата на чуждия опитъ) да се убедятъ въ кривия и вредносенъ путь на западноевропейската секуляристична и чисто рационалистична култура — путь, не малко опасенъ за единъ малъкъ и неопитенъ народъ. Въ всѣки случай, на албанската нация тепърва предстои създаването на една собствена национална идеология, въ която целта и динамиката на духовния животъ ще се коренятъ въ вѣрата и етоса на религията и на христианство. Къмъ това да насочи и възпита албанския народъ е и задачата на албанската православна църква. Но днесъ православната църква срѣща една отъ най-голъмите спѣнки на своето вътрешно и външно консолидиране и на своята творческа дейност въ изтѣкнатите погрѣшни идеини насоки и въ увлеченията у голъмата часть на албанската интелигенция, които току-що отбѣлязахме.

Това се вижда и отъ нѣкои важни факти изъ живота на църквата или пъкъ и отъ факти изъ обществения и държавния животъ, имащи отношение къмъ религиозния и църковенъ животъ въ Албания.

Главно по съображенията, които изтѣкнахме по-рано, въ албанската конституция е предвидено (чл. 5): „Албанската държава нѣма официална религия“. Да се прогласи мохамеданская религия, изповѣдвана отъ мнозинството албанци, за „официална“ (— държавна, господствуваща или първенствующа) албанските културни и политически водачи сѫ се стѣснявали. Да провѣзгласятъ за такава едно отъ дветѣ хри-

стиански изповѣдания (православното или р. католическото) нито сѫ намирали за политически опортуно, нито лично (лично убеждение и настроение) за желателно. Затова, изходътъ намиратъ въ началото: „албанската държава нѣма официална религия“. Но какъ се разбира тоя принципъ? Ако имаме предъ видъ второто изречение отъ алинея първа на речения чл. 5 отъ албанската конституция — „Всички религии и вѣрвания сѫ зачитани и свободата на тѣхното външно упражнение и практикуване е осигурено“, трѣбва да заключимъ, че съ чл. 5 на албанската конституция се установява свободата и равноправността („паритета“) на изповѣданията. Първото изречение на първата алинея на тоя членъ („албанската държава нѣма официална религия“) постановява само, че въ Албания нѣма една държавна религия, „официално“ тя не въздига една само религия за своя (държавна, официална), като само нея да надари съ качеството на публичноправна, привилегирована корпорация. Обаче, отъ нашите разучвания излиза, че началото, изразено въ цитираните изречения на чл. 5 отъ алб. конституция, се разбира общо (и преди всичко отъ политическите и държавни мжже и служители, и изобщо отъ интелигенцията) въ смисъль: „държавата нѣма религия“ или „държавата е безъ религия“; или още по-конкретно и ясно: „държавата нѣма работа съ религията, не се интересува отъ религиозните работи“. Но такъвъ възгледъ винаги е фалшивъ, защото (и идейно, и практически) религията у човѣците има такава сѫщина отвѣтре и такова отражение на вънъ, че тя не може да не срѣщне (допре, пресъче) въ редица области отъ живота държавата (— наречени, поради това, „смѣсени“). И понеже, макаръ на религия(църква) и на държава предпоставките и целите сѫ различни, но обектите оставатъ еднакви, то въ това срѣщане (или пресичане) между държава и църква се налага и едно взаимно отношение, (било на разбирателство и съвместна дейност, било на различия, които водятъ до спорове, борби и войни помежду имъ). Ето защо, да се каже, че „държавата нѣма работа съ религията или не се интересува отъ религиозните работи“ е въ сѫщностъ една пуста фраза. А и на практика това е така навсѣкѫде, сѫщо и въ Албания. Както ще се види отъ това, което по-нататъкъ ще изложимъ, албанската държава (т. е. държавни и политически мжже, въ своето мнозинство) се интересуватъ и занимаватъ твърде много и често съ изповѣданията въ страната имъ и даже нѣкой пѫть до тамъ, че (въпрѣки чл. 5 на конституцията) създаватъ чисто полицейски режими за изповѣданията (както ще се види това, когато ще се спремъ специално на „закона за религиозните общини“ въ Албания). Но онова, което се разбира или крие подъ подобно съвѣщане на чл. 5 отъ конституцията, то е, че „държавата“ не се интересува отъ (не иска да се занимава съ) положител-

нит ѝ задачи на религията, на изповѣданията или пъкъ не иска да вземе къмъ тѣхъ положително отношение. Това отрицателно или секуляристично отношение къмъ религията е толкова по-печално и опасно за една страна или народъ, като албанския, чиято сила (като младъ и малъкъ народъ) може да биде (въ народния напредъкъ и между народните борби) силата на неговото качество, на неговия духъ, на неговия моралъ. А какъвъ духъ и моралъ (съ дълбоки корени и далечни хоризонти) — безъ вѣра, безъ религия? Тоя въпросъ трѣба да се повтори и подчертано за Албания, за албанския народъ, който се нуждае отъ една истинска просвѣта, отъ една дълбока култура, отъ една твърда морална (т. е. отъ една религиозна) опора за своята духовно-национална унификация, затвърдяване и въздигане.

Вместо всичко това, държавата (сегашните ръководни политически и културни кръгове) въ Албания се дърпа на страна (дето и доколкото може) отъ ефикасната поддръжка на изповѣданията въ страната въ духовното и етическо въздействие (възпитание) на народа, на широките народни маси, тънещи още много въ духовно невежество, суевѣрия и нравствени блуждания.

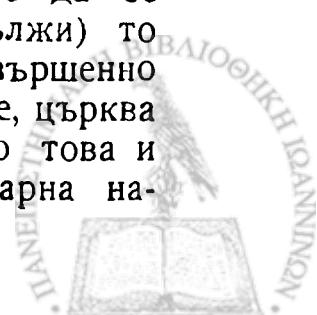
Това положение се илюстрира най-добре съ положението на въпроса за религиозното обучение и възпитание на училищната младежь.

Именно защото държавата не била религиозна и защото трѣвало (въ държавното училище) да се създадѣло едно национално еднообразие (единство), презъ миналата 1934 год. отъ всички държавни училища се изхвърля религиозното възпитание, преподаването на Законъ Божий. Такава радикална реформа, която, ако или доколкото се задържи въ Албания, може да стане и фатална, не може да биде обяснена другояче освенъ съ наивната праволинейност въ прилагането на общи и абстрактни (при това неправилно освѣтлени) принципи („нѣма държавна религия“), или пъкъ съ раенодушния или отрицателния къмъ религията духъ на по-голѣмата част на албанската интелигенция, млада жертва на духовните миязми на своето време.

Отъ това круто разпореждане дълбоко сѫ засегнати всички изповѣдания и въ края на краищата — самият народъ, понеже, при примитивните условия, въ които живѣе сега почти всичко въ Албания, е явно, че реченото разпореждане не само че ще омъжни, но и въ твърде голѣма степень ще направи невъзможно масовото и систематично духовно и просвѣтно и нравствено въздействие върху младежъта и народа чрезъ религията и изповѣданията. Очевидно, до колкото се мисли на едно подобно — масово и систематично — духовно въздействие върху младежъта и народа, това албанските интелектуалци ще искатъ да постигнатъ чрезъ сухото формално

и интелектуалистично въздействие и презъ относителния „хуманистически“ моралъ на „свѣтската“ (напълно секуляризирана) държавна школа, за да стигнатъ чрезъ тоя погръденъ опитъ до печалния (а може би, за албанската нация още по-печаленъ) край на др. страни, вървѣли по подобенъ пътъ. Казахме, че отъ това разпореждане сѫ дълбоко засъгнати и противъ него се борятъ всички изповѣдания въ Албания, тѣ основателно възразяватъ, че, ако е въпросъ да се запази „неутралността“ на държавата по въпроса за религията, то законъ Божий въ държ. училища може да се преподава само факултативно; че при наличността на държавните училища, дето, подиръ цѣлодневно занимание, децата, уморени тамъ, трудно могатъ да идватъ или да се занимаватъ въ специалните църковни училища или курсове по законъ Божий за училищната младежь; че отъ друга страна въ свободното отъ училищни занятия време, ученицитѣ пакъ не ще идватъ (или малко и трудно ще идватъ) въ църковните школи, понеже презъ него време за младежъта се уреждатъ разни забавителни и привличащи ги занимания (спортъ, екскурзии и т. н.) Но особено тежко засяга тая реформа православната църква. Понеже, мохамеданското изповѣдание, бидейки по-елементарно и въ учението и въ обряда и реда си, има и по-елементарни нужди отъ църковно-обучителни и възпитателни (катихетически) школи за учащата се младежь; при това, мохамеданското изповѣдание разполагало съ много по-богати материални срѣдства отколкото православната църква. Сѫщо много по-слабо ще биде засегната отъ разглежданата реформа и римо-католическата църква, защото, осланяйки се на силната (до фанатичность) дисциплина и на богатитѣ персонални и материалини срѣдства (плюсъ и срѣдствата на пропагандата) на общата римо-католическа църква, нейната часть въ Албания много по-леко ще се справи съ мѫжнотоитѣ на реформата. Нѣщо по-вече, отъ нравствено-религиозното разслабване и разпускане, което чрезъ тая реформа ще настѫпи повече или по-малко въ срѣдата на младежъта и, презъ нея, въ народа, разполагашитѣ съ богати (организационни, персонални и материалини) срѣдства римо-католишка и богооборческо-комунистическа пропаганда, всѣка на свой начинъ, редъ и пай, ще изкористятъ за пропаганда създаваното отъ речената реформа положение (съвпаднало се, че прокаралятъ тая реформа въ правителството и провеждащиятъ я въ училищата министъръ на народното просвѣщение е римо-католикъ по изповѣдание). А православната църква извѣнредно тежко ще може да се справи съ създаващото се положение и (ако продължи) то ще ѝ нанесе чувствителни вреди, понеже е църква съвършенно бедна — и въ материално, и въ персонално отношение, църква (като нова, автокефална), която едва сега въ всичко това и въ организационно отношение започва отъ елементарна началност своето дѣло.

IV.

При тежкото наследство, което е поела отъ гръцкото патриаршеско духовенство младата албанска православна църква (назадъ останало паство въ духовно, християнско и църковно отношение, твърде слабо подгответо и чуждо — гръцко — духовенство, слаба — духовна и организационна — връзка между паство и клиръ и т. н.), тая църква е поставена още и въ необходимостта да работи и при изтъкнатите по-горе специално албански, нови появили (или проявили се) подиръ основаването на албанската държава, условия.

При тези толкова трудни условия, православната албан. църква тръбва да се бори противъ равнодушието, отризието и пренебрежението спрѣмо религия, църква и духовенство на по-голѣмата и влиятелна част на албанските ръководни кръгове, както и да се бори противъ богатата, сила, съ голѣми закрилници и безогледна римо-католическа пропаганда, която е насочила своята дейност главно срѣдъ православните и срещу албанската православна църква. Въ тая борба влиза и борбата за заграбването (презъ 1920—22 год.) на най-добрите и доходни църковни имоти отъ страна на държавата (чрезъ министерството на правосѫдието) подъ предлогъ, че въ турско време съ тия свои имоти църквата поддържала и училища — дѣяніе и предлогъ, колкото неоснователни отъ правоно гледище, толкова и несправедливи, особено предъ видъ на крайно бедственото положение, въ което бива съ това хвърлена църквата и то въ едно време, когато (поради общо върлуващата икономическа криза) църквата не може да се сдобие съ нови материални срѣдства, както и въ едно време, когато църквата се намира въ единъ началенъ периодъ на реорганизиране, свързано съ неминуеми голѣми разходи. Напраздно до сега църквата се бори срещу тая неправда, възразявайки: първо, че държавата не може да си присвойва тия имоти, понеже тѣ презъ време на турското владичество не сѫ били държавни имоти, та албанската държава да се яви като наследница на турската и да ги усвои; обратното, турската мохамеданска държава винаги е признавала и респектирали тия имоти, като имоти на православната църква; второ, че не е право, тия подарени отъ православни христиани за цѣлите и нуждите на православните църкви и христиани имоти сега (отчуждени отъ държавата) да се употребяватъ за всички граждани, безъ разлика на вѣроизповѣдания (— за мохамедани, евреи, римо-католици и пр.); трето, че отчуждените имоти на православната църква и въ турско време не сѫ служели само за църковно-народните училища, но и за чисто църковни цели (помѣщения на митрополии и др. църковни учреждения); и, четвърто, че извършеното (и то безвъзмездно) отчуждаване е една толкова

по-голъма неправда, че се върши само по отношение на православната църква, но не и къмъ римокатолишкото и мюхамеданското изповѣдания, които при това разполагатъ съ много и богати свои имоти (отъ сѫщия характеръ).

Като се вземе въ внимание всичкото това крайно тежко, бѣдствено и унижено положение на православната албанска църква, стигаще у много отъ нейните пасоми и клирици често до предѣла на безизходността и до поставяне въ тревога чувството на отговорностъ у висшите ржководници на църквата, ще станатъ понятни крайно острите проповѣди, които предстоятельтъ на православната албанска църква митрополитъ Висарионъ е държалъ въ градовете Тирана, Драчъ и Елбасанъ между 12 декември 1934 г. и 7 януарий т. г., въ които, жалейки се отъ правителството и неговите органи за стѣсненията и преследванията, на които систематически подлагатъ православната църква, е обявилъ църквата си за гонена отъ държавата.

А когато и това не дава резултати, митрополитъ Висарионъ се вижда принуденъ да отправи отъ Тирана на 24 януарий 1935 г. следната знаменателна и бележита телеграма до албанския крал Зогу I:

„Органитѣ на Народното Просвѣщение въ Кралството продължаватъ систематически да преследватъ Православната вѣра както въ столицата Тирана, така и по цѣла останала Албания. Агентитѣ на кралската жандармерия продължаватъ да пропагандиратъ въ Шпата и въ Елбасанъ въ полза на съединението на православните съ външни църковни началства. Въ нѣкои отъ народните училища, особено въ Елбасанъ, учителитѣ даватъ примѣръ за неуважение и неподчинение къмъ родителитѣ, като потъпватъ обичаите и националното достоинство. Общинските власти си присвояватъ незначителните недвижими имоти на църквите, а сѫдебните власти и прокурорските надзори, както и административните власти, особено въ околността на Елбасанъ, скандално поддържатъ чужда противонационална пропаганда. Държавните агенти въ чужбина пренебрегватъ да се грижатъ за уреждане отношенията на албанската афтокефална православна църква съ другите православни църкви. Цѣлиятъ православенъ албански народъ, повече отъ вѣренъ до днесъ къмъ Височайшата Особа на Ваше Величество, къмъ Държавата и къмъ националния идеалъ, е дошълъ въ едно отчаяно положение и е въ духовна агония. Нашите постѣлки, просби и послания както и нашите устни обяснения предъ Правителството въ течение на 6 години, въ продължение на които по Божия милост, благоволение на Ваше Величество и народна воля сме предстоятель на албанската правосл. църква, нѣмаха другъ резултатъ освенъ подиграването на нашата личност и отказването на наградата, която очаквахме за услугите и жертвите наши и на

православния елементъ въ интереса на държавата и на нацията. Като имаме предъ видъ лошите последици, които рано или късно могатъ да произлѣзатъ както вътре, така и вънъ отъ страната ни, противъ държавата и статуквото, чрезъ указането непокровителство и предизвиквания мораленъ уадъкъ отъ една страна, и, отъ друга страна, чрезъ притѣсненията, които ставатъ систематически противъ църквата въ събирането на данъците, — постѣжки, които настоятелно продължаватъ въпрѣки изричното увѣрение на Ваше Величество, и следъ борбата, която започнахме публично отъ 12 декември 1934 г., говорейки въ църквите презъ празницита на Рождество Христово и осажддайки това поведение на кралското правителство, ние считаме за нашъ дългъ, като оставаме винаги вѣрни и преданни на уважаемата Ваша Особа, да протестираме за последенъ путь за всичко гореизложено и да поискаме за последенъ путь моралната и материална подкрепа на Ваше Величество или пъкъ ясното заявление, че сме изоставени и пренебрегнати отъ страна на държавата, та да знаемъ, какъвъ отговоръ трѣба да дадемъ на искренитѣ православни патриоти, и да нагодимъ съответно съ това продължението или не на нашата мисия като началникъ на православната албанска църква както спрѣмо православното изпълнение, така и спрѣмо всесвѣтското мнение, което не малко се занимава съ наша мѣрност и съ автокефалната албанска църква. Защото по никой начинъ не можемъ да приемемъ да бѫдемъ отъждествени като предателъ на длѣжноститѣ, които ни е опредѣлилъ уставътъ на автокефалната църква, защото ние сме онѣзи, които заедно съ Ваше Величество най-достолѣпно сме работили и направо сме приели отговорността спрѣмо свѣта. Да оставимъ на страна вмѣшателството въ въпроситѣ на иераршеската дисциплина, както и клеветитѣ или подмятанията, че сме виновни, които посмѣда ни направи днесъ единъ министъръ на държавата, защото ние, които съ рискъ на живота си дадохме толкова доказателства за преданостъ къмъ отечеството, сме посмѣли да осажддимъ тия дни въ църквите кралското правителство. Важниятъ въпросъ е, че днешното положение носи твърде сериозенъ и застрашителенъ характеръ, и затова се осмеляваме да помолимъ Ваше Величество, колкото е възможно по-скоро съответно да го уредите, безъ да недоволствувате за онова, което ви казахме по-горе като на краль и старъ политически нашъ сътрудникъ, защото ние имаме едничката цель да предваримъ всѣка опасностъ противъ Отечеството и противъ уважаемата Особа на Ваше Величество, на което ще продължаваме да бѫдемъ винаги вѣренъ и искренъ молитствувателъ.

Най-преданъ предстоятелъ на православната община на архиепископията на цѣла Албания, Висарионъ».

За горната изобличителна и смѣла телеграма, появила се, съ надлежнитѣ коментарии, и въ балканската и въ западно-европейската преса, митрополитъ Висарионъ не е билъ преследванъ, приетъ е билъ на продължителна ауденция отъ краля, получилъ е увѣрения за поправяне на работитѣ, по поводъ на които е отправена телеграмата, и е възможно нѣщо да направятъ въ изпълнение на тия увѣрения. И все пакъ това ще бѫде нѣщо частично, недълготрайно, понеже причинитѣ за тежкото положение на албанската правосл. църква, както видѣхме, идатъ отъ по-далечно време и се коренятъ по-дълбоко. Че албанската държава, държавни и обществени мжже (които по национални съображения подкрепѣха и подкрепятъ автокефалността на албанската православна църква) не съзнаватъ винаги ясно голѣмoto позитивно значение на албанската прав. църква за духовното въздигане на албанската нация и закрепването и напредъка на албанската държава, е една тежка погрѣшка, отъ която ще иматъ още по-тежки бреди и църквата, и нацията и държавата въ Албания. И това прави положението на албан. прав. църква още по-трагично, но задачитѣ ѝ толкова по-възвишени, колкото и трудни; а дългътъ на всички останали православни църкви (начело съ царигр. патриаршия) къмъ албанската най-млада православна църква – толкова по-наложителенъ.

V.

„Статусътъ“ на албанската православна църква днесъ е следниятъ.

Църквата има четири епископии, отъ които едната — тиранско-драчката — е митрополия, и нейниятъ архиепископъ-митрополитъ е предстоятелъ на албанската православна църква.

Въ тиранско-драчката митрополия влизатъ духовните околии на Тирана, Драчъ, Шкодра, Поградецъ, Елбасанъ, Кавая, Дебъръ, Гора и Спата. Митрополията има 38 свещеници.

Въ Аргиро-кастренската епископия влизатъ духовните околии на Аргирокастро, Делвина, Химара, Санта-Каранта и Дринополь — Погонъ. Епископията (сега вакантна, поради липса на достоизбирамъ) има 106 свещеници.

Въ Бератската епископия влизатъ духовните околии на Берать, Валона, Люшня и Фьери. Епископията има 98 свещеници.

Въ Корчанска епископия влизатъ духовните околии на Корча, Пермета, Билища, Колоня и Лесковикъ. Епископията има 128 свещеници.

За митрополитската епархия е предвидѣнъ единъ викаренъ епископъ. За такъвъ, подиръ като сръбската православна църква служи за ржкополагане въ епископски санъ на се-

гашнитѣ епископи на албанската православна църква (на сегашния митрополитъ Висарионъ — въ Савинския манастиръ надъ далматинското градче Херцегъ-нови, и на останалите трима чрезъ съслужението на митрополита Висариона съ епископа на сръбската православна църква Викторъ, викарий на сръбския патриархъ) е билъ назначенъ речениятъ епископъ Викторъ (Симићъ), съ съдалище въ гр. Шкодра. По-късио, подиръ като не се оказало възможно епископъ Викторъ да получи управлението на славянските (български и сръбски) православни села и да стане самостоенъ епархийски архиерей и членъ на св. Синодъ на албанската правосл. църква, той напусналъ викарното си място въ Шкодра и се завърналъ въ Югославия. Сега това място е вакантно.

Прочее, въ цѣлата албанска православна църква има всичко 370 енорийски свещеници. Общото и богословското образование и изобщо пастирската подготовка на свещениците сѫ крайно незадоволителни, особено за новите условия въ Албания. Това е най-тежкото наследство отъ миналото. Наистина, че у тия свещеници има и добри качества — вѣра, благочестие, преданность и тѣсна връзка съ църковния народъ, качества отъ голѣма стойност. Но и необходимото общо и специално богословско образование, безъ което днесъ и въ Албания (особено въ градовете) вече не може да се върши изискваниетъ позитивенъ пастирски трудъ между създадената и създаващата се интелигенция (съ духъ, както го очъртахме по-горе) — това образование свещениците нѣматъ. Затова, въпросътъ за подготовката на духовенството е за албанската църква единъ отъ най-жизнените, а и най-тежки въпроси. Държавата стои на страна и църквата е бѣдна. А не се вижда да се притичатъ достатъчно на помощъ другите православни църкви. Въпреки това отъ двѣ години е поставено началото на една петокласна духовна семинария въ Тирана. По нѣколко семинаристи и нѣколцина студенти по богословие има въ богословските училища въ Югославия, Румъния и Гърция — едно начало, което не само че трѣбва да продължи, но и да се разшири, като се приематъ ученици — албанци въ семинариите и богословските факултети на разните православни страни и които да сѫ стипендии на православните църкви въ тия страни. По този начинъ не само че ще се укаже очакваната и толкова необходима помощъ на албанската православна църква, но и въ лицето на така свършилите албански богослови, станали служители на своята църква, ще се създадатъ необходимите посредници за съвместна дейност и помощъ между албанската и останалите православни църкви.

Албанската правосл. църква има 354 храма, въ които редовно се служи богослужение и ок. 300 параклиси, почти въ всички отъ които се служи само еднѣжъ въ годината.

Църквата има още 28 монастирия, отъ които 18 по-голъми и 10 по-малки. Не можахме да получимъ броя на монасите и точни сведения за състоянието на монастирите. Останахме, обаче, подъ впечатлението, че монастири и монашески животъ въ Албания сѫ западнали.

Църквата има и начало отъ свои катихитически училища, които се явяватъ крайно необходими и наложителни подиръ премахване обучението и възпитанието въ Закона Божий въ държавните училища. Такива катихитически училища църквата е успѣла да уреди до сега всичко десетъ (само по градовете). Въ тѣхъ се ржководи за младежъта религиозното образование и възпитание всѣка недѣля и четвъртъкъ. И тукъ мѣчнотията е въ липсата на материални срѣдства, на подходящи за целта помѣщения и на подготовкени законоучители.

Църквата е поставила начало и на църковно благотворителни заведения. Тя е нагодила три монастирия — единъ за деца съ неизвестни родители, единъ за старопиалище и единъ за душевно болни.

Разбира се, че едва въ своите задачи е книжовната дейностъ на църквата. Вниманието на църковната власт сега е съсрѣдоточено въ постепенния преводъ и отпечатване богослужебните книги на албански езикъ.

Църквата има и свой печатенъ органъ (единственото православно албанско периодическо издание), двунедѣлното списание „Kisha Ortodoxe Shqiptare“ (Албанска православна църква), въ което се помѣстватъ официалните разпоредби и извѣстия на църковната власт, проповѣди, кжси статийки и вѣсти.

ГЛАВА ВТОРА.

I.

Идеята за автокефалията на църквата въ Албания е централната идея, която дава начало, характеръ и насока на събитията въ църковния животъ.

Тази идея въ Албания е тѣсно свързана съ идеите за свобода и за народна църква.

Освобождението на албанския народъ отъ чуждото политическо иго и основаването на свободна албанска държава породиха или засилиха (както, прочемъ, е ставало и става навсѣкѫде и винаги) и стремежътъ за една свободна, независима отвѣнъ православна църква. Подобенъ стремежъ се за силва и отъ обстоятелствата, че цариградската патриаршия твърде малко е можала да стори въ миналото, а най-главното, че (следъ намаляване на областта и авторитета ѝ следъ всесвѣтската война) още по-малко ще бѫде въ състояние да

направи въ бѫдеще за общия духовенъ напредъкъ на православното население въ Албания.

Но още повече засилва стремежа къмъ автокефалия идеята за народна църква. Тукъ се сблъскватъ двѣ реалности, които даватъ елана на тая идея. Едната е великонационалисти-ческиятъ идеалъ на гърците, който отъ две столѣтия е проникналъ и поставилъ въ своя служба и духовниците (гърци) въ цариградската патриаршия, последствие на което, както е известно, тия духовници сѫ се стремили да елинизиратъ негъръцките православни население на Балканския полуостровъ, между които не на последно място сѫ останали и албанците; това толкова повече, че националното пробуждане и въздигане на албанците идва, въ сравнение съ останалите православни народи на Балканите, най-подиръ. Резултатъ на тая елиниза-торска дейност е претопяването въ гърци много албанци въ самата Гърция, както и — гъркомани-албанци и известна гръцко-църковна (тя не тръбва да се смѣсва съ православ-ната) ориентация и до днесъ у нѣкои отъ бившите (или дори и настоящи) гръкомани между православните албанци въ Албания.

Втората реалност, която се сблъсква съ първата, е националното възраждане на албанците изобщо, и по-частно — въ Албания, а най-вече следъ освобождението на Албания и затвърдяване устоите на албанската национална държава. Тъкмо родениятъ въ това възраждане националенъ идеалъ и съзнателниятъ и планомъренъ идеалъ за затвърдяване устоите на албанската национална държава докарватъ до поставянето и изпълнението на двѣ задачи: първо, да се освободи православното албанско население отъ ведомството на цариградската патриаршия, което ведомство е поддържало чужди (гръцки) национални интереси и се явявало най-силна прѣчка за пълното национално осъзнаване и обединение на православните албанци. И втората задача: за да се постигне последното, явява се необходимо да се придобие автокефалия на православната църква въ Албания, която ще даде възмож-ност на тая посл. църква да се развива свободно (безъ спѣнки отъ външни помѣстни църковни власти) и да живѣе въ тѣсна връзка съ народа, съ албанския православенъ народъ, който съставлява нейното паство и отъ който ще иде бѫдещето увеличение на това нейно паство.

Въ тази точка или задача се срѣщатъ въ пълно единодушие и сътрудничество всички албански родолюбци (дори безъ разлика въ вѣроизповѣдание), а сѫщо така и албанската държава и албанската православна църква. Като се започне отъ самия кралъ Зогу нанадолу до всички държавни, политически и интелигентни дейци, всички тѣ считатъ автокефалността на православната църква като едно национално до-

стояние, като една догма на държавната и национална политика на Албания.

И сега главенъ противникъ на тая автокефалия се явява цариградската патриаршия, съ която или задъ която стои Гърция — обстоятелство, което дразни албанцитъ и ги прави още по-упорити въ тоя тъй жизненъ за тъхъ въпросъ. Прочемъ, съ тъга тръбва да се отбележи по тоя поводъ, че цариградската църква, тая майка-църква на всички европейски православни църкви, съ толкова много и голъми заслуги къмъ тъхъ, въ по-ново време не е имала достатъчно мждри и духовно силни ръководители при естественото еманципиране на своите чада, и, поради това, тя се явява противница на всички православни църкви, които при новосъздадени условия, съ предявявали желанието и искането да бъдатъ освободени отъ юрисдикцията на цариградската патриаршия и да се сдобиятъ съ автокефалия. Такава противница е била тя по този въпросъ дори и на гръцката църква въ Елада.

Какви съ основанията на православните албанци (— на православната албанска църква) за автокефалия?

Първо, че тъ живеятъ въ една политически независима страна, въ своя собствена държава. А споредъ общоприетия (отъ най-древно време) църковенъ редъ: църковно-административните граници, респективно и самото ведомство следватъ принципа на държавността; поради което е станало като нормативно изречението на царигр. патриархъ Фотия (I): „църковното право и особено правото на енории“ (— на църковните граници или области) „обикновено тръбва да следватъ“ (да се измѣнятъ, да се съобразяватъ съ) „политическите (гражданските) подраздѣления“. Съ други думи, появата на албанската свободна държава, дава основание — православните (или православната църква) въ нея да се сдобиятъ съ независима, автокефална църква.

Второ, че православните въ Албания съ автохтонно население на Албания, т. е. че по своя произходъ тъ съ местни жители, не съ придошли отвънъ, не съ колония, чужди, случайни — обстоятелство, което дава стабилност, трайност на паството на църквата въ Албания.

Трето, че е въ наличность и нуждната — преди всичко епископска — иерархия. Наистина, че албанската епископска иерархия е ръкоположена по единъ изключителенъ (но не и невалиденъ) редъ, защото изключителни съ били и обстоятелствата, при които съ стали и самите ръкоположения. А именно, безъ да има чисто църковни или канонически основания, царигр. патриаршия или е напрътала своите дотогавашни епископи въ Албания да не се съгласяватъ да образуватъ епископски синодъ въ Албания или пъкъ да отказватъ да ръкоположатъ нови епископи (албанци) за православна църква въ Албания, споредъ както клирътъ и народътъ въ

Албания, събрани на редовенъ църковенъ съборъ (въ Бератъ, 1922 г.) единодушно сѫ решили и искали. Вследствие на тая неоправдана политика и изобщо вследствие опозицията на царигр. патриаршия на исканата отъ правосл. албанци автокефалия, въ църковнитѣ паства се появяватъ голѣми смутове, въ църквата — бѣркотии (многовластие и даже безвластие), а се надига и голѣмата опасност отъ римо-катол. пропаганда и прозелитизъмъ — явления, които (произлѣзли не безъ отговорността на царигр. патриаршия) сѫ налагали часъ по-скоро да се установи църковна власть. При тия обстоятелства и нужди става рѣкоположението въ епископски санъ на сегашния предстоятель на албанската православна църква митрополита Висариона, рѣкоположенъ (очевидно при съдействието на срѣбската патриаршия) презъ май 1925 г. въ срѣбския древенъ савински манастиръ въ Херцегъ-Нови (Далмация, Югославия) отъ живѣещитѣ отъ години въ Югославия (и стоещи въ врѣзка съ срѣбската патриаршия) руски архиереи Гермогенъ и Михаилъ. По-късно (въ началото на 1929 г.) сѫщиятъ Висарионъ, заедно съ срѣбския епископъ Викторъ (живѣлъ 14 год. въ Албания, участвуваъ на II-ия албански правосл. църковенъ съборъ въ Корча и служащъ на албанска територия като викаренъ епископъ) рѣкополагатъ още трима албански духовници за епископи, и по тоя редъ се образува отъ четирмата епископи първиятъ албански синодъ — иерархическа предпоставка за самоуправлението, за автокефалността на албанската православна църква.

Четвърто, че по аналогиченъ начинъ — т. е. първоначално при дѣлголѣтно противодействие и протести на цариградската патриаршия, сѫ се сдобили съ автокефалия и др. православни църкви, включително и еладската. Важна е и аналогията съ придобиване автокефалия на полската православна църква не отъ руската църква (подъ ведомството на която се е намирала до всесвѣтската война, т. е. преди образуването на полската дѣржава, която при това е една римо-католишката дѣржава — господствуваща църква въ нея е римо-католишката), а — отъ цариградската патриаршия. Тази намѣса на царигр. патриаршия (въ провъзгласяване полската православна църква за автокефална) патриаршията не може да оправдае съ никакъвъ канонъ (а още по-малко съ правило 28 на IV всел. съборъ, сравни Серг. Троицки, Црквена юрисдикція над православном диаспором. Ср. Карловци, 1932, стр. 32 сл. сл.), а само съ изключителността на обстоятелствата въ запазване върховнитѣ интереси на правосл. църква, т. е. възъ основа на принципа за „църковната икономия“.

Какво възразява принципиално цариградската патриаршия срещу автокефалията на албанската православна църква?

Едно, че Албания не била населена преимуществено съ православно население. И друго, че албанската дѣржава била

мохамеданска държава. Но е очевидно, че това възражение е несъстоятелно, понеже дори и да сж върни фактите на възражението (а пъкъ то не е върно, че албанската държава била мохамеданска, защото, споредъ албан. конституция, въ Албания нѣма никаква държавна религия), тия факти все не сж никакви основания срещу автокефалността на албанската православна църква. Вече самата цариградска патриаршия сѫществува съ столѣтия въ турска държава, до неотдавна държава мохамеданска въ най-изключителния смисълъ на думата. Сѫщото е въ миналото, напр., съ Александрийската, антиохийската и иерусалимската църкви. Освенъ това, въ Турция, въ Египетъ, въ бившата австро-унгарска империя, въ днешна Полша паството на автокефалните споменати по-горе патриаршии, на трансильванската, карловицката, буковинско-дальнинската, полската църкви е едно религиозно малцинство, а специално паството на православните църкви иерусалимска, Александрийска и кипърска е по-малко отъ паството на албанската правосл. църква; пъкъ и паството на самата цариградска църква така се намали, че по брой фактически вече не се различава много отъ броя на паството на албанската православна църква.

Решението за обявата на албанската православна църква за автокефална е взето на голѣмия (първи) албански православенъ църковно-народенъ съборъ въ гр. Бератъ презъ 1922 г., на който, въ връзка съ това, още е билъ избранъ за епископъ архимандритъ Висарионъ — албанецъ по произходъ отъ гр. Елбасанъ, свѣршилъ атинския богословски факултетъ съ учената титла Д-ръ по богословието, редовно ржкоположенъ, отъ цариградско-патриаршески епископъ за диаконъ и свещеникъ въ Тепелена, т. е. за служба на правосл. църква въ Албания, служилъ и известено време въ патриаршеската гръцка църква въ гр. София, дето взелъ инициатива за откриване албански православенъ храмъ въ София и по-късно — 1925 г. — ржкоположенъ въ Югославия отъ двама руски архиереи въ епископски санъ; 2) постановилъ е (сѫщиятъ бератски съборъ) да се намѣрятъ и ржкоположатъ и други, необходими за албанската православна църква, епископи; и 3) избралъ е единъ привремененъ „Върховенъ църковенъ съветъ“, който, до 18. февр. 1929 г. (конституирането на св. Синодъ на албанската православна църква) е ималъ върховната духовна юрисдикция надъ албанската правосл. църква. Желаейки или нежелаейки (това се твърди и разгласява отъ албанската правосл. църква), цариградската патриаршия — най-малко съ мълчанието си — е признала закономѣрността или необходимостта на постановеното на бератския църковенъ съборъ и на станалото следъ това по негово желание, включително и ржкоположението на митрополита Висариона. Защото: първо, цариградската патриаршия следъ провъзгласяването отъ бе-

ратския църковенъ съборъ автокефалията на алб. православна църква е изпратила и опредѣлила епископа Иеротея за свой специаленъ пратеникъ (екзархъ) по въпроса за албанската православна църква. И, ето, този епископъ Иеротей съ една своя публикувана въ гр. Корча на 22. XII. 1922 г. декларация призналъ законността на бератския съборъ и на неговите решения и, което е още по-важно — тия декларации не сѫ били публично отхвърлени или опровергани отъ цариградската патриаршия. Сѫщиятъ епископъ Иеротей, приетъ да служи въ Корча, е признавалъ ведомството на създадения отъ бератски църковенъ съборъ привремененъ „върховенъ църковенъ съветъ“, самъ намирайки се подъ неговите общи разпоредби. Пакъ сѫщиятъ епископъ Иеротей презъ всичкото това време (1922—1929), поменувалъ въ църковните служби не цариградския патриархъ, а (бидейки самата албанска църква още безъ свой предстоятель и безъ формено конституиранъ синодъ) е поменувалъ „всякое епископство православныхъ“, съ което пъкъ е зачиталъ прогласената въ Бератъ независимостъ на албанската православна църква. Сѫщиятъ епископъ Иеротей, заедно съ втори дошелъ отъ патриаршията епископъ Христофоръ (Киси) дори сѫ ржкоположили презъ 1924 г. Фанъ Ноли за епископъ на албан. прав. църква не по наредба на патриаршията, а на приврем. „върховенъ църковенъ съветъ“ на албан. православна църква. Противъ всички тия нѣща (изразяващи автокефалните дѣянія на православната албанска църква) цариградската патриаршия не само че не е протестирала, но не е протестирала и срещу своите собствени пратеници (двамата речени епископи), нито пъкъ, подиръ като тѣ, на 1929 г. (следъ ржкополагането на тримата нови албански епископи отъ епископите Висариона и Виктора и конституирането на Св. Синодъ на Алб. прав. църква) напуснали Албания, ги е сѫдила, нито пъкъ осѫдила за тия имъ църковни дѣянія въ Албания (при това, епископъ Иеротей е билъ опредѣленъ за корчански владика, а Христофоръ за бератски отъ споменатия приврем. „върховенъ църковенъ съветъ на Алб. православна църква“). И, най-сетне, ако цариградската патриаршия не се считаше съ решенията на Бератския църковенъ съборъ, тя щѣше на мѣстото на принудилитъ се да напуснатъ Албания гръцки влаци Аргирокастренский Василий, Корчанский Германъ, Бератский Иоакимъ и Драчкий Яковъ или да назначи нови (нѣщо, което не е направила) или пъкъ да ги счита въ изгнание, но да ги смѣта, че си оставатъ на епархиите (нѣщо, което патриаршията сѫщо не е сторила, понеже ги назначила на нови епархии извѣнъ Албания).

Отъ горното лжкатушно дѣржане на цариградската патриаршия се вижда, че тя е съзнавала, че нито е правилио (канонично), нито целесъобразно (съ интересите на Православието), нито пъкъ възможно да запази подъ юрисдикцията си

албанската православна църква, а е опитвала (и опитва) или да задоволи православната албанска църква само съ една автономия (а не съ автокефалия), или пъкъ да се съгласи и на автокефалия, но сръщу нѣкои изгоди, било въ полза на гръцкото (и гръкоманско) малцинство въ Албания, било въ полза отъ другъ характеръ. Въ втория смисълъ цариградската патриаршия, при преговорите отъ 1923 г. въ Цариградъ съ пратенатата тамъ делегация на албанската православна църква, въ една отъ представените отъ нея 11 точки (десетата) искаше: богослужебниятъ езикъ въ албанската прав. църква да е езикътъ на евангелието*, т. е. гръцкиятъ, и да се допушта само успоредната употреба и на албанския езикъ. Подобно искане православните албанци сѫ отхвърлили. Но тѣ, види се, ще да сѫ били наклонни (поне за първо време, до окончателното устройяване на църквата си) да се съгласятъ и на една „автономност“ на църквата имъ. И въ тоя смисълъ е водилъ въ Албания презъ 1926 г. преговори съ албанското правителство (въ лицето на албанския държавникъ Пантели Вангели) пратеникътъ на царигр. патриаршия трапезунтскиятъ митрополитъ Хрисантъ и даже сѫ подписали една „спогодба“ (отъ 6 юни 1926 г.) въ смисълъ на признаване една вътрешна самостоятелност (автономия) на албанската православна църква (главната точка отъ която спогодба е албан. пр. ц. си избира епископитѣ, но патриаршията ги утвърждава). Тая спогодба, обаче, подлежала на утвърждение отъ цариградската патриаршия. Вмѣсто това митрополитъ Хрисантъ подиръ нѣколко месеца се връща съ новъ проектъ за „томосъ“ (за патриаршески актъ по разрешаване въпроса за уредбата и положението на алб. прав. църква). Тоя проектъ прав. албанци отхвърлили и, макаръ следъ това патриаршията да е удобрила спогодбата отъ 6 юни, това ново колебание на цариградската патриаршия засилило недовѣрието, раздразнението и недоволството у националистическо-автокефалистическиятъ срѣди и водачи на албанската православна църква,—настроение, което се засилило още повече отъ неправолинейността и на двамата (гледани като пратеници на цариградската патриаршия) гръцки епископи Иеротей и Христофоръ. При тия обстоятелства, националистическо-автокефалистическото движение взема връхъ, и, презъ 1929 г. чрезъ споменатото по-рано рѣкоположение на тримата нови албански прав. епископи (отъ епископитѣ Висариона и Викторъ), образуването на св. Синодъ на албанската православна църква и избирането на епископъ Висариона за председател на Св. Синодъ и Архиепископъ на Албания става и външното, иерархическо изпълнение и утвърждение на решението на Бератския църковенъ съборъ за автокефалността на Албанската православна църква.

Тия актове сѫ били по единъ тържественъ начинъ признати отъ държавната албанска властъ, като на 26 февруари

с. 1929 г. при една голъма церемония алб. кралъ Зогу връчили декретитъ на всички членове на св. Синодъ.

Митрополитъ Висарионъ, въ качеството си на предстоятелъ на църквата, изпратилъ до всички автокефални православни църкви, обичайните канонически писма, въ които, уведомявайки ги за станалото въ алб. православ. църква, заявилъ, че алб. прав. ц. и самъ той строго и неотклонно ще пазятъ доктрина и каноническо единство съ всички съществуващи православни църкви.

Самата цариградска патриаршия посрещнала извършено то въ албанската православ. църква крайно отрицателно и рѣзко.

Тя изпратила веднага следъ узнаване на станалото следната телеграма до краля на Албания:

„Съ голъмо изумление Вселенската Патриаршия узна, че нечестиви и нередовни рѣкополагания на епископи сѫ станили противно на подписаната въ Тирана спогодба.

„Въ качеството си на законна върховна власт, въ каноническо и църковно отношение, на своите православни пасоми отъ Албания и призната като такава отъ почитаемото албанско правителство, съ което тя бѣ завела преговори по църковния въпросъ на Албания, Вселенската патриаршия, сътаки тия противоканонически рѣкополагания за недействителни и не станили, наложи на провинените наказанието на лишение отъ чинъ и права, като си запази пълна свобода на действие съ огледъ на запазване църковния редъ, свещенитетъ институции и авторитета на каноническите закони.

„Вселенската патриаршия, убедена, че тия деяния сѫ били извършени мимо знанието на почитаемото албанско правителство, очаква неговата висша намѣса за съблюдаването на тиранската спогодба и за предотвратяването на църковна бѣркотия въ Албания, която неизбѣжно би породила гибелни последствия отъ всѣкакъвъ родъ“.

Патриаршията издала до албанското православно паство послание, съ което го подканя да отбѣгва всѣкакво църковно общение съ низвергнатите епископи, чито дѣла били лишени отъ всѣкаква сила.

За своите разпореждания по отношение на алб. прав. църква цариградската патриаршия уведомила и другите православни църкви, надѣтайки се, че и тѣ така отрицателно ще реагиратъ срещу станалото въ албанската православна църква. А срѣбската патриаршия тя помолила да вземе строги мѣрки спрѣмо своя епископъ Виктора, който взелъ участие въ рѣкоположението на тримата нови албански епископи.

Дори и предъ Обществото на Народите направила цариградската патриаршия постѣжки срещу неканоничността на новообразувания албански синодъ, който противоцърковно се билъ наложилъ въ църковните работи на Албания.

Тая постежка предъ Обществото на Народитѣ не дала никакъвъ резултатъ, защото е очевидно, че Обществото на Народитѣ не може да се занимава съ чисто вѫтрешни църковни въпроси, нито пъкъ станалото въ албанската православна църква е въпросъ за нарушение религиознитѣ права на нѣкое малцинство въ Албания.

И срѣбската патриаршия не е сѫдила или наказала епископа си Виктора за участието му въ ржкоположението на тримата албански епископи. Наистина, че това участие отъ формално гледище не е правилно, както отъ сѫщото гледище не е правилно ржкоположението на епископа Висариона отъ рускитѣ епископи Гермогена и Михаила. И все пакъ, за да се избѣгнатъ „църковната бѣркотия въ Албания“ и „погибелнитѣ последствия отъ всѣкакъвъ родъ“, тия ржкоположения, оставайки си валидни, се оказватъ и цѣлесъобразни. Негрѣцкитѣ православни църкви до известно време ще се въздѣржатъ, вѣроятно, отъ официално общение съ върховната власть на албанската православна църква; но е все пакъ характеристично, че тѣ считатъ работата за спорна и смѣтъ, че тя би могла да се разреши (както и въпросътъ за т. н. „бѣлгарска схизма“) отъ едно общо православно църковно събрание, ако до тогава самата патриаршия не даде едно мѣдро майчинско решение на въпроса и не заставя съ неоправданата си и вредна за общите интереси на православието своя упоритостъ другитѣ православни църкви да встѫпятъ въ пълно общение съ православната църква въ Албания, както това вече направиха съ бѣлгарската православна църква.

Колкото до становището, което царигр. патриаршия е взела къмъ архиерейтѣ на албанската православна църква, трѣбва да се каже, че то едва ли е закономѣрно и целесъобразно и то е надхвѣрлило своята цель, защото е останало безъ всѣкакво въздействие.

Заслужава още отбелѣзване, че цариградската патриаршия, която иска съ това да оправдае нежеланието си да признае автокефалността на албанската православна църква, че албанската дѣржава била мохамеданска, влиза по чиститѣ вѫтрешни дѣла на църквата въ Албания въ „спогодба“ именно съ албанската дѣржава, при наличността на клиръ и архиереи и на едно тѣло (привременния върховенъ църковенъ съветъ), избрано отъ църковно-народния съборъ (въ Бератъ) и че сѫщата тази патриаршия се обрѣща къмъ мохамеданина албански краль и очаква неговата и на правителството му „намѣса“ за „предотвратяване на църковната бѣркотия въ Албания“.

Отъ всичко гореизложено по положението на въпроса за автокефалията на православната църква въ Албания е ясно, че тая църква има основанията да иска автокефалия и да живѣе свободно въ една страна и у единъ народъ, добили

своята национална и държавна независимост, и че съ несъстоятелни основанията, които се даватъ противъ признанието на автокефалията на албан. православна църква. Върно е, наистина, че не отговаря на нормалния църковенъ редъ ржкополагането на епископи отъ „външни“ православни епископи; обаче не по-малко върно е също, че при изключителни обстоятелства, действуващи по принципа на „църковната икономия“ (на църковната целесъобразност), за опазване заплашенитѣ интереси на православието и на дадено църковно паство, може и е право да се постъпи споредъ указанието на Спасителя въ св. евангелие на Матея гл. XII, ст. 3—13. Правилно е, царигр. патриаршия да настоява да се получи отъ нея благословение и „томосъ“ за признанието за автокефална намиралата се подъ нейна юрисдикция църковна областъ въ днешна Албания. Но също така понятно е, че щомъ тая патриаршия безъ надлежнитѣ основания и не толкова по църковни съображения упорствува да признае просената и искана отъ клира и народа на страната автокефалия, тогава — канонически, формално признатата автокефалия остава да биде предшествувана отъ фактически заживѣната автокефалия, както това е било и въ най-ново време въ Елада, Румъния, Сърбия и България. Нѣма съмнение, че, подиръ като, при такава автокефалия, албанската православна църква напълно се уреди и закрепне, и тя ще завърши, като другитѣ свои току-що споменати сестри, борбата си за право и свобода съ общо признание отъ страна на православнитѣ църкви, включително и на цариградската патриаршия, т. е. — и съ формалното признание на нейната автокефалност. Така извоюваното право е по-скжло — по-ценено, по-драго и съзнателно и грижливо пазено и живѣно право.

Членъ 1 отъ Устава на албанската православна църква започва съ думитѣ: „Албанската православна автокефална църква, нераздѣлна частъ отъ светата, вселенска и апостолска църква, състои“ и пр.

II.

Преди да минемъ къмъ изложението и разглеждането уредбата на алб. прав. църква, трѣбва да изтѣкнемъ две общи и важни начала отъ характера на алб. пр. ц. Това съ нейниятъ националенъ и нейниятъ съборенъ характеръ.

Подиръ онова, което изтѣкнахме по-горе по въпроса за автокефалността на алб. прав. църква, тукъ остава да отбележимъ: какъ конкретно е изразенъ въ устройството ѝ той националенъ характеръ на църквата. Общо казано (както почти навсѣкѫде), той неинъ характеръ се изявява въ националността на клира ѝ, въ националността на богослужебния езикъ и въ тѣснитѣ ѝ духовни връзки съ сѫдбата и напре-

дъка на народа, който съставлява основата на нейното патство. Въ тоя смисълъ чл. 3 отъ устава ѝ гласи: „Официалниятъ езикъ на църквата е албанскиятъ“ (като се подразбира единствено богослужебниятъ — ср. чл. 8 отъ устава — както и канцеларскиятъ езикъ); а чл. 16 отъ устава постановява: „архиепископътъ, епископитъ, тъхните замъстници, великиятъ икономъ — митрофоръ, общиятъ секретаръ на Синода, както и помощниците имъ на духовните (клирическите) замъстници на архиепископа и епископитъ тръбва да бждатъ по кръвъ и езикъ албанци, както и албански поданици“; къмъ това чл. чл. 88 и 90 отъ Общия правилникъ на алб. църква добавятъ: „свещеницитъ, които съ въ състояние да употребяватъ албански езикъ въ литургията, ако не се съобразяватъ съ заповедите на председателя на Синода относно употреблението на албански езикъ въ божиите служби, се уволняватъ отъ службата имъ административно и губятъ всъко съответно на тъхната досегашна служба право“. „Църковните певци и хорове, които не се съобразяватъ съ заповедите на Синода за употребление на албански езикъ, се уволняватъ веднага отъ службата имъ“.

Тия последните постановления, а особено постановлението на чл. 16 отъ устава, че висшите църковни служители тръбва да бждатъ албанци „по кръвъ и езикъ“ е една крайност (единъ частиченъ расизъмъ въ църквата), понеже въ църквата Христова (отъ която албанската църква е нераздълна часть, чл. 1 отъ устава) нъма и не може да има ни „иудеинъ, ни елинъ“, защото всички сме едно въ Христа (Гал. III, 28) и, следователно, не е ни евангелски, ни канонически да се лишава (въ дадения случай отъ право на избираемост и заемане дадени висши църковни служби) единъ членъ на албанската църква и държава само за това, че не билъ „албанецъ по кръвъ и езикъ“. Такова постановление и практически служи за вътрешно разцепление между членовете на албанската православна църква, т. е. между албанското „по кръвъ и езикъ“ православно мнозинство и инородното православно малцинство въ Албания, разцепление, което е противно както на идеалните цели, тъй и на практическите задачи на албанската православна църква въвъ и вънъ отъ Албания. Съвсемъ другъ е въпросътъ, въ качествата на достоизбирамите за църковни служби да се изисква кандидатите да се отличаватъ съ добри чувства и дъла за албанската държава и нация. И така, постановлението на чл. 16 отъ устава, преминавайки границите на оправдания християнски национализъмъ и утвърждавайки единъ расизъмъ въ църквата, тръбва да биде квалифицирано като антихристиянско и антиканоническо и да се съжалява за неговата наличност въ устава на албанската православна църква.

Националниятъ характеръ на прав. църква въ Албания

е изтъкнатъ още въ постановленията на църк. уставъ, че „св. Синодъ се грижи за религиозно-националното възпитание“ (чл. 6) и че „албанската правосл. църква се задължава въ всъка литургия да молитствува за краля, за цълата албанска нация и за войската“.

Второто общо и важно характерно начало на албан. прав. църква е **нейната съборност**. Вече самото зараждане на църквата е, тъй да се каже, съборно: решението за автокефалното съществуване на алб. прав. църква се взема на първия албански църковно-народенъ съборъ въ гр. Берать въ 1922 г. Самата конституция на църквата излиза пакъ отъ единъ съборъ: отъ втория църковно-народенъ съборъ на алб. църква, станалъ въ гр. Корча презъ 1929 год. И най-сетне, съгласно тая конституция (или статутъ, уставъ) на църквата, най-висшата законодателна властъ на албанската правосл. църква е църковниятъ съборъ (чл. 64 отъ устава). Освенъ това, както ще се види по-долу отъ изложението на уредбата на алб. прав. църква, цълата тая уредба е изградена на началото на съборността.

III.

Уредбата на правосл. църква въ Албания е дадена 1) въ „уставътъ“ на алб. прав. църква („статутътъ“, „statuti i kishës orthodoxe autoqefale të shqipris“) и 2) въ „правилника“ за общото администриране на църквата“ („Reguloria mbë administrim e përgjithësëm të kishës“). Това е, тъй да се каже, собственото помѣстно право на албанската православна църква. Къмъ него трѣбва да се добави още и „Декретътъ-законъ за религиозните общини“ („Dekret-Ligjë mbë Komunitat fetare“) въ Албания.

Уставътъ на църквата е приетъ отъ II-ия църковно-народенъ съборъ въ Корча, на 29 юни, 1929 г., въ състава на който съборъ сѫ влизали трима архиереи (Архиепископъ Висарионъ, аргирокастренскиятъ епископъ Амвросий, бератскиятъ епископъ Агатангелъ) и др. клирици и миряни, на брой 46 души, представляващи разните православни мѣста на Албания.

Уставътъ е приетъ единодушно отъ събора. Той се състои отъ 8 глави: глава I-ва — „църквата“ (чл. 1—5); глава II — „св. Синодъ и неговите длъжности“ (чл. 6—13; глава III — „епископи“ (чл. 14—28); глава IV — „дисциплинарни мѣрки“ (чл. 29—32); глава V — „постоянниятъ дисциплинаренъ съветъ“ (чл. 32—38); глава VI — „организиране и администрация на имотите“ (чл. 39—43); глава VII — „съвещаниетъ съветъ“ (чл. 44—53); глава VIII — „разни и последни разпоредби“ (чл. 54—64), т. е. всичко 64 члена.

„Правилникътъ“ е изработенъ, съгласно чл. 44 отъ

устава, отъ т. н. „Смѣсена комисия“, и утвърденъ отъ правителството на 13 ноември 1931 г. Той има силата на църковенъ законъ (изработенъ по делегация отъ II църковенъ съборъ, чл. 44 отъ устава) и е едно допълнение на „устава“.

Правилникътъ състои сѫщо отъ 8 глави: глава I — „смѣсениятъ съветъ“ (чл. 1—8); глава II — „постоянния стопански съветъ“ (чл. 9—10); глава III — „обща дирекция за администрацията“ (чл. 11—42); глава VI — „игуменски съветъ“ (чл. 43—47); глава V — „църковни настоятелства“ (чл. 48—59); глава VI — „епитропи“ (чл. 60—63); глава VII — „членоветъ на св. Синодъ“ (чл. 64—77); и глава VIII — „факултивни плащания“ и разни (чл. 78—92), т. е. всичко 92 члена.

Тоя начинъ на уреждане устройството и управлението на църквата: общитъ начала да се изложатъ въ единъ „уставъ“, а подробностите — въ единъ „правилникъ“, пакъ имащи силата на (цирковенъ) законъ, го има въ ромънската патриаршия (тамъ нареченъ първиятъ „Legea“, а вториятъ „statutul“, и двата отъ 1925 г.).

Декретътъ-законъ за религиозните общини е отъ 9 януари 1930 г. Това е държавниятъ законъ за вѣритѣ. Той състои отъ 34 члена и е публикуванъ въ албанския държавенъ вестникъ отъ 1 февруари с. 1930 г.

Считайки се за „автокефална“, алб. прав. църква, още въ началото на своя уставъ (чл. 1), подчертава, че тя е „нераздѣлна част отъ светата вселенска и апостолска църква“ и, като така, „пази непоклатимо всичко, което приема св. източна църква на Христа, Основател и Глава на която е Господъ и Богъ нашъ Иисусъ Христосъ“, и поради това, по-нататъкъ (чл. 2) тя се счита „съединена догматически и духовно съ всички свети патриарши и съ православните автокефални църкви и пази, безъ каква и да е промѣна, както всичките други православни църкви на Христа, изворите на вѣрата, свещеното писание и предание, както и светите апостолски и съборни канони“. Така самоопредѣляйки се отъ догматическо-каноническо-гледище, въ чл. 5 на устава тя е призната въ областъта на правото и държавата за „юридическо лице и наследница на всички титли и права на досегашните православни общини“.

Териториално църквата, споредъ чл. 14 отъ устава, е раздѣлена на 4 епархии: 1) тиранско-драчка, обемаща околните на Драчъ, Тирана, Шкодра, Кавая, Елбасанъ, Шпати, Гора, Мокра, Поградецъ и Дебъръ; 2) Корчанска съ духовенство на Корча, Пермети, Воскополе, Лесковикъ, и Кольоня; 3) Бератската съ духовните околии на Бератъ, Валона, Мозакия и Канина; и 4) Гино (аргиро) кастренската съ духовните околии на Гинокастро, Делвини, Дропули, Погони и Химара. Запазени сѫ старите граници на епархиите, и промѣната на тия граници може да става по предложение на

Синода, съ удобрението на правителството и съ кралски декретъ.

Коя отъ тия епархии е централната се опредѣля (съгласно сѫщия чл. 14 отъ устава)¹⁾ съ кралския декретъ. По-рано такава е била Корчанска, а сега Тиранско-Драчката епархия, съ седалище въ Тирана.

„Най-висшата власт въ албан. правосл. автокеф. църква“ е „светият Синодъ“, който носи названието „светий Синодъ на албанската православна автокефална църква“ („У“, 4). Той състои отъ всички епархийски епископи (на активна служба) и отъ „великия икономъ-митрофоръ“. Председатель на св. Синодъ е архиереятъ на централната епархия, която носи наименованието „Митрополия“, а нейниятъ епископъ — „Митрополитъ“, който е, като такъвъ, и „архиепископъ“ на цѣла Албания. Другите епархии се наричатъ „епископства“, а тѣхните архиереи — „епископи“ („У“, 4).

Една особеност въ състава на св. Синодъ е тая, че неговъ членъ (пожизненъ) е „великиятъ икономъ-митрофоръ“. Прочемъ, неархиереи (свещеници) сѫ били членове на синодитъ и на руската църква (за известно време, преди революцията) на черногорската църква и на иерусалимската църква (и до днесъ). Членъ 28 ал. 2 отъ „У“, обаче постановява, че „въ случай, че остане вакантна длъжността на великия икономъ — митрофоръ, тя не се заема отъ друго лице и се закрива“.

Вече отъ това се вижда, че тая длъжност е създадена по единъ специаленъ случай или за едно специално лице. И наистина, това е така. Длъжността е създадена за иконома Василия п. Маркори (Марковъ), който е единъ отъ най-заслужилите водачи на движението за национална автокефална църква, взелъ ржководно участие въ I-ия и II-ия църковно-народни събори (въ Бератъ и Корча), въ първия привремененъ върховенъ църковенъ съветъ и въ преговорите за автокаплията на църквата. За това той е произведенъ въ чина „великъ икономъ“ съ право да носи митра, па още е определено да бѫде членъ на св. Синодъ. Извѣстно време (преди основаване на албанската държава) икономъ Василий е живѣлъ въ България. Великиятъ икономъ, като синоденъ членъ е „въ всички права равноправенъ членъ“ и „е длъженъ“ да изпълни всѣка мисия, съ която бѫде натоваренъ отъ синода“ („У“, 28).

Въ ведомството на св. Синодъ влиза: да управлява духовните дѣла на църквата (досежно въроучението, богослужението, църковната дисциплина и администрация), ржководейки се отъ догмите и каноните на църквата и спазвайки законите на държавата. Въ съответствие съ това той

¹⁾ По-нататъкъ „уставъ“ обозначавме съ „У“ и „правилникъ“ съ „П“.

се грижи за религиозно-нравственото възпитание и образование на клириците, монасите и народа, като открива и издържа и ръководи духовни училища, ръководи проповедническото дъло („У“, 6), грижи се за богослужебни книги (чрезъ превеждането и издаването имъ на албански езикъ), за духовна книжнина, като удобрява и учебниците по Законъ Божий („У“, 7 — 8); той следи да не се докачи или унижава вѣрата и реда на църквата и престижа на духовенството чрезъ печата, сказки и изкуство, кино, театъръ, и въ случай на нужда се обръща за помощъ къмъ държавните власти („У“, 9); той надзира дейността на епископите и изобщо на духовенството („У“, 6); той опредѣля границите на епархиите („У“, 14).

Синодът се събира редовно еднъжъ въ годината (на 1 октомври) и сесията му трае отъ 15 до 30 дни; той се събира и на извѣнредна сесия, въ случай на неотложни нужди по инициатива на архиепископа и съ удобрение отъ мнозинството на синодните членове. Председатель на Синода е архиепископът („У“, 10). Кворумът на Синода е: половината на членовете плюсъ единъ (архиепископитъ и двама синодни членове). Въ случай на отсѫтствие на председателя, председателствуващъ е епископът, който е натоваренъ отъ председателя съ определена компетентност („У“, 12). Въ случай когато архиепископът биде отстраненъ отъ длъжност, Синодът се председателствува отъ най-стария по рѣкоположение отъ присѫтстващите. Решения се взематъ съ болшинство на членовете. При равногласие, въпросът се отлага за друго заседание, на което ако се повтори равногласието, решава гласътъ на председателятъ („У“, 12). Синодниятъ общъ секретаръ се предлага отъ Синода и назначава отъ архиепископа („У“, 13). Заплатитъ на архиепископа, епарх. епископи и великия икономъ (членове на синода) сѫ определени въ правилника (чл. 64): 1,100 зл. фр. за архиепископа, 600 зл. фр. за епископите и 500 зл. фр. за великия икономъ.

Архиепископът („главниятъ епископъ“) се избира отъ Синода и удобрява отъ краля. Ако кралът не одобри избрания, Синодът избира другъ, който представя на одобрение. „Всички тия действия на изборъ, предложение и отказъ се държатъ въ тайна“ („У“, 15). Архиепископът трѣбва да биде по кръвъ и езикъ албанецъ и албански поданникъ („У“, 16), да е свѣршилъ богословски факултетъ (ib 17); преди встѣпване въ служба той полага клетва съ следното съдѣржание:

„Заклевамъ се и обещавамъ върху честта си предъ Бога, че ще бѫда винаги вѣренъ на краля на албанците, на отечеството и на конституцията на кралството. Задължавамъ

се да закълна по тоя начинъ и всички клирици, които ще бждатъ ржкоположени отъ менъ“.

Архиепископът полага и следната клетва предъ Синода: „Заклевамъ се въ моята съвест предъ Бога, че ще пазя върностъ къмъ доктрина, каноните и църковните наредби, които съдържатъ религиозното догматично единение и солидарността съ патриаршият и съ православните автокефални църкви въ свѣта“ (ib. 18).

Службата на архиепископа е пожизнена (ib. 19). Той може да си подаде оставката (писмено) поради хроническа болестъ или поради старостъ, които не му позволяватъ да изпълнява длъжностите си. Но Синодът може и тогава да се изкаже по болестта или старостта му следъ доклада на петима лѣкари, избрани 2-ма отъ Синода, 2-ма отъ болния и единъ отъ главната дирекция на Народното здраве. Ако архиепископът не подаде оставка въ срокъ отъ две седмици отъ датата на съобщението, Синодът му назначава помощникъ на епископъ — който поема администрацията на епархията му. Обявениетъ за неспособенъ архиепископъ си запазва титлата и името му се поменува въ църквата и при свещените служби отъ помощникъ-епископа и цѣлото духовенство, но той не упражнява никакви административни действия и не взема активно участие въ управлението на църквата. Въ случай, че лѣкарите докладватъ за недееспособността му, той подава оставката, като получава отъ общата църковна каса едно месечно възнаграждение отъ 600 зл. фр. (за епископитѣ — 400), ib. 22. — Архиепископът е председателъ на Синода (ib., 4). Той дава отпуска на епископитѣ (ib. 26).

Църковниятъ съборъ е висшата законодателна властъ въ албан. правосл. църква. Поради това важните решения по автокефалността на църквата, нейното управление и т. н. сѫ били взети отъ I-ия църковенъ съборъ въ Бератъ, 1922 г., а уставътъ на църквата е билъ приетъ отъ II-ия съборъ на църквата (въ Корча, 1929 г.). Общиятъ правилникъ за управата на църквата е билъ изработенъ по делегация („У“, 44) отъ църковния съборъ. И уставътъ на църквата може да се изменя само отъ църковенъ съборъ (ib. 64).

Една голѣма празнина въ уредбата на алб. прав. църква е, че (въ устава) не е определенъ съставътъ на събора, начина на избирането му, кога се събира, отъ кого се свиква, какъвъ редъ на заседанията си има и др. подобни важни въпроси по църковния съборъ.

Смѣсениятъ (църковенъ висшъ) съветъ администраира и контролира имотите на църквите, монастирите и православните общини, всички дарения и помощи и държавна субсидия („У“, 44), т. е. той е най-висшата властъ за управлението

на имотите на албан. правосл. църква („П“). По-конкретно той контролира всички дъла на постоянния стопански съветъ; взема решения по отчуждаването на църк. имоти; определя и утвърждава общия превентивенъ бюджетъ на църквата и определя и утвърждава консумативния бюджетъ на църквата („П“, 5, „У“, 45).

Смѣсениятъ съветъ се състои отъ всички членове на Синода и отъ 4-ма миряни, представляващи епархиите („У“, 44). Мирските членове на съвета трѣбва да иматъ срѣдно образование и качествата, които се изискватъ за държавни чиновници („П“, 4), тѣ се избиратъ (изъ една съставена отъ съответ. епарх. архиерей листа) отъ църковните настоятелства, като всѣко църковно настоятелство изпраща гласа си (чрезъ архиер. намѣстници) въ епарх управление, дето се констатирва кой кандидатъ е получилъ большинство (при равногласие, тегли се жребий), мандатът на избраните е две годишни („П“, 3).

Смѣсениятъ съветъ заседава редовно еднѣжъ въ годината, когато заседава и Синодътъ, а извѣнредно, въ случай на извѣредна нужда,— по покана на архиепископа и съ съгласието на мнозинството на членовете („П“, 7). Председателъ на съвета е архиепископътъ (ib. 8). Кворумъ има въ присѫтствието на 3-ма духовни и 3-ма миряни, между които и председателътъ. Решенията се взематъ съ висше съгласие; при равногласие решава гласътъ на председателя (ib., 9).

Постоянниятъ стопански съветъ е, единъ видъ, постоянно присѫтствие или изпълнителенъ комитетъ на смѣсения съветъ, съ седалище въ резиденцията на архиепископа. Той се състои отъ архиепископа и отъ четири миряни, които се избиратъ отъ смѣсения съветъ, за единъ служебенъ периодъ отъ две години („У“, 51, „П“, 9). Неговото ведомство е: да назначава игуменитъ на монастирите (тоя необичаенъ начинъ на избора на игуменитъ се дѣлжи, види се, на безлюдността на монастирите откъмъ монаси), като всѣко подобно назначение се нуждае отъ утвърждението на архиепископа; да контролира дѣлата на общата (църковна стопанска) дирекция, като за резултатите докладва на смѣсения съветъ; да представя на смѣсения съветъ кандидати за назначаване въ общата дирекция („П“, 9).

Споменатата **Обща Дирекция** има седалище въ Тирана и клонове въ всѣко епископство. Начело стои единъ общъ директоръ и общъ счетоводителъ-касиеръ; а въ седалището на всѣка епископия — по единъ счетоводителъ-касиеръ („П“, 12). Първите двама се назначаватъ и уволняватъ отъ смѣсения съветъ; тѣ и всички касиеръ-счетоводители и инкасатори служатъ съ определена парична гаранция (ib., 15). Общата дирекция администрира движимите и недвижими имоти на църквата.

лата алб. прав. църква, като се грижи да постъпватъ приходи; да се води точно счетоводство, да се водятъ и пазятъ нотариални актове за църковните и монастирските имоти и пазятъ всички ценни книжа на църквата; да прави изплащания, по заповѣдь на архиепископа и епископите съгласно утвърдения общъ бюджетъ на цирквата (приготвляванъ отъ Дирекцията и утвърждаванъ отъ смѣсения съветъ) и специалните бюджети на църквите и монастирите (изработвани отъ църковните настоятелства или игуменски съвети, заедно съ архиерейск. намѣстници и утвърждавани отъ епархийските управлени, а следъ тѣхъ и отъ Общата дирекция и постояннояния стопански съветъ), да се произведатъ търговетъ и пр. („П., 10—33).

Епархийските епископи се избиратъ, утвърждаватъ, служатъ (пожизнено) и подаватъ оставки по сѫщия редъ и при условия, както (се каза, че) е за архиепископа

Тѣ както и архиепископътъ и великиятъ икономъ могатъ и да бѫдатъ отстранени: поради тежки доктрически и канонически простжпки, обикновени простжпки и извънредни случаи.

За тежки доктрически и канонически простжпки се сѫдятъ отъ единъ съветъ отъ дванадесетъ души, освенъ председателя, съставенъ отъ всички членове на Светия Синодъ, освенъ обикновения, отъ титуларните епископи и отъ висши клирици до гореозначения брой, шестъ отъ които избира обвиняемиятъ. Решението се взема съ три четвърти отъ гласоветъ и съ тайно гласоподаване, следъ като се изслуша защитата на обвиняемия.

За обикновени простжпки архиепископътъ, епископите и великиятъ икономъ-митрофоръ се отстраняватъ, въ случай на осуждане противъ личната свобода, съ едно наказание повече отъ една година даже и ако на това наказание не е прибавено и лишение отъ граждански права; и когато се осуждатъ на строгъ тѣмниченъ затворъ, или се осуждатъ споредъ съответните простжпки за фалшификация, кражба, злоупотрѣбление съ довѣрие и деяния противъ добритѣ народи.

Въ тия случаи синодътъ по дългъ решава тѣхните отстранение отъ длъжностъ.

Въ извънредни случаи, обяснено направо и съ кралски декретъ архиепископътъ, епископите и великиятъ икономъ-митрофоръ, освенъ случаите посочени въ горния параграфъ, се отстраняватъ веднага отъ длъжностъ съ кралски декретъ. Въ случай на декретиране отстранението отъ длъжностъ на архиепископа, той се замѣства веднага отъ най-стария по рѣкоположение епископъ; въ случай на декретиране отстранението на нѣкой епископъ, главниятъ епископъ веднага назначава неговъ постояненъ замѣстникъ. При подобно отстра-

нение, въ срокъ отъ 40 дни *ipso facto* свиква се Синодътъ, който довелъ уволнението на отстранения, решава избора на епископъ за вакантната епархия. Въ случай на отстранение отъ длъжността на архиепископа, по каквато и да е причина, той има право да получава една месечна заплата отъ 500 зл. фр. Също тъй въ случай на уволнение по каквато и да е причина на епископъ и на великия икономъ-митрополитъ, тъй получаватъ по една месечна заплата отъ 300 зл. фр. („У“, 22).

Членове 23—27 отъ устава определятъ следните „длъжности на епископите“.

Архиепископътъ и епископите съ църковната власт въ епархиите си и упражняватъ всички длъжности, които съ определини въ свещените канони, църковните правила и настоящия уставъ. Тъй съ подъ юрисдикцията на Синода и изпълняватъ решения и заповедите му, съглано разпоредбите на устава.

За всъко противопоставяне или безгрижие въ тяхните църковни длъжности съ отговорни предъ Синода. Презъ месецъ августъ, всяка година, тъй съ длъжни да представятъ единъ докладъ за дейността си и за състоянието на епархията. Този докладъ се чете предъ Синода и непредставянето му се счита като отклонение отъ длъжността.

Архиепископите и епископите си, както въ седалището тъй и въ околностите, упражняватъ всички длъжности, които църковните канони налагатъ, изпълняватъ светите таинства, проповядватъ светото Слово, освещаватъ църкви, грижатъ се да изпълняватъ всички религиозни служби, споредъ съответните разпоредби, граждатъ се за красотата на църквите както и на иконите (поставянето на които тръбва да става съ тяхното предварително одобрение, грижатъ се за църковни одежди и за всичко друго, що се употребява въ църква).

Архиепископътъ и епископите съ длъжни да обикалятъ единъ път въ годината своите епархии.

Архиепископътъ може за своята епархия да натовари съ тая длъжност помощникъ-епископъ или ако нъма такива, — своите наместници.

Епископите могатъ да излъзватъ отъ епархията си само съ разрешение на председателя на Синода, както и не могатъ да оставатъ въ чужда епархия, безъ разрешението на кириарха ѝ.

Титулярни епископи се разрешаватъ отъ устава (чл. 14) не повече отъ двама. По аналогия съ епископите („У“, чл. 15) се подразбира, че и тъй се избиратъ отъ Синода и утвърждаватъ отъ краля. Отъ чл. 25 на устава се подразбира, че тия двама епископи съ викарни епископи на архиепископа.

Общиятъ проповядникъ — инструкторъ се избира отъ Синода и назначава отъ архиепископа („П“ 71). Той тръбва

ди има више богословско образование (ib., 69). Неговата служба се състои: да проповѣдва, по указание на архиепископа; да упътва духовенството въ църковно-богослужебния редъ и езикъ; и да изпълнява мисиитѣ, които му се възлагатъ отъ архиепископа (ib., 72).

Архиерейските намѣстници се назначаватъ отъ своите епархийски архиереи („У“, 27). Тѣ трѣбва да бѫдатъ по кръвъ и езикъ албанци и албански поданици (ib., 16).

За енорийските свещеници и за диаконите (за тѣхните права, задължения и пр.) въ устава (па и въ правилника) почти не става дума. Види се, че първобитните въ това отношение условия сѫ оставили тая законодателна (и иначе толкова важна) материя за по-късно и благоприятно време, а сега всичко да си върви или по общия канонъ, или по обичая. Въ устава и правилника по тая материя е казино следното: свещеници, и диакони могатъ да бѫдатъ ржкоположени само съ удобрението на Синода; кандидатите за такива трѣбва да сѫ свършили духовна семинария („У“, 59). Това последното условие за сега въ Албания, дето едва преди две години е поставено началото за духовна семинария, очевидно ще бѫде само едно хубаво пожелание. Свещениците и диаконите се избиратъ отъ църковните настоятели и епитропите и се одобряватъ отъ епархиалния архиерей („П“ 54). По „извѣнредни причини“ свещениците могатъ да бѫдатъ мѣстени отъ епарх. архиерей съ одобрението на архиепископа („П“ 63).

Църковните настоятелства въ албан. прав. църква иматъ за ведомство да назначаватъ църковни епитропи, да избиратъ свещеници и диакони и изобщо да наблюдаватъ за правилния ходъ и редъ въ църквата („П“ 54). Градските църковни настоятелства състоятъ отъ 6 до 8 члена и се избиратъ за единъ служебенъ периодъ отъ две години по единъ двустепененъ изборъ: за всѣки 250 избиратели се избира по единъ избирателъ; тия последните избиратели избиратъ църковното настоятелство („П“ 48). Настоятелите трѣбва да знаятъ да четатъ и да пишатъ на албански езикъ (ib., 51). Селските църковни настоятелства се състоятъ отъ свещеника и двама мирияни, които се избиратъ (за две години) направо отъ избирателите и се утвърждаватъ отъ епарх. архиерей (ib., 53). Председатели на градските църковни настоятелства сѫ епарх. архиерейски намѣстници (ib., 55), а на селските — енор. свещеници (ib., 53).

Епитропите се назначаватъ отъ съответните църковни настоятелства и утвърждаватъ отъ епарх. архиерей — по трима за всѣка градска и по двама за всѣка селска църкви

за единъ служебенъ периодъ отъ две години („П“ 60). Тѣхната задача е: да взематъ участие въ избора на свещеници и диакони; заедно съ църк. настоятели да назначаватъ и уволяватъ църковните пѣвци и служащи; решенията имъ по това подлежатъ на одобрение отъ епарх. архиерей; да упражняватъ бюджета на църквата; за тая цель тѣ избиратъ изъ своята срѣда единъ касиеръ, който се одобрява отъ епарх. архиерей („П“, 60—61).

Монастириятъ се управляватъ отъ игуменъ и игуменски съветъ.

Игуменитъ се избиратъ отъ постоянния стопански съветъ и назначаватъ отъ архиепископа.

Игуменскиятъ съветъ се състои отъ игумена и двама миряни, единъ отъ града и единъ отъ най-близкото до манастиря село. — Членоветъ миряни на този съветъ се избиратъ по следния редъ: епископътъ представя 6 кандидати, три отъ най-голѣмитъ и най-близкитъ до манастиря села и 3 отъ най-близкия градъ, епископско седалище или намѣстничество. Селските кандидати се представятъ на съответното селско църковно настоятелство, което отъ тримата кандидати избира двама. Градските кандидати се представятъ на съответното градско църковно настоятелство, което отъ тримата избира двама; така избраните кандидати се представятъ на Постоянния Стопански Съветъ, който отъ тѣхъ избира двама: единъ отъ градъ и единъ отъ село („П“ 43).

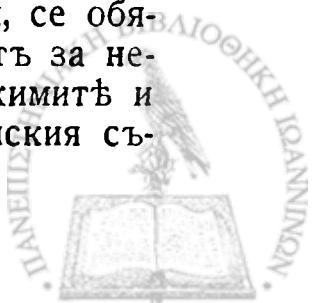
Ведомството на игуменския съветъ е: да се грижи за благоденствието на манастиря и за правилния ходъ на манастирския животъ; да решава дали е нуждно отчуждаването на недвижимите имоти, което съ извѣршва следъ като решението се утвърди отъ Смѣсения Съветъ, да упражняватъ бюджета на манастиря, следъ като той е окончателно утвърденъ („П“ 44).

— Игуменскиятъ Съветъ се събира редовно единъ пътъ на месецъ, а въ случай на нужда — два пъти („П“ 45).

— Епископътъ си запазва върху игумена всички канонични права за църковната дисциплина, както и за разрешението или забраната на литургията по канонични причини („П“ 46).

— Избори за игуменски съвети ставатъ всѣки две години („П“ 47).

— Манастири, които не сѫ въ състояние да издържатъ своя игуменъ и да посрещнатъ разните разходи, се обявяватъ съ решение на Постоянния Стопански Съветъ за недѣлена часть отъ нѣкой близъкъ манастиръ и движимите и недвижимите имъ имоти се управляватъ отъ игуменския съветъ на манастиря, отъ който ще зависятъ („П“ 87).

По църковното правосъдие на алб. прав. църква има следните съдебни мъста.

Личният епископски съдъ за провинили се вълеки църковни простъпци клирици и монаси, на които се налагатъ, безъ всякаква формална процедура, подиръ изслушване на обвиняемия, наказанията мърене или аргосъ до 15 дни; наложеното наказание не подлежи на апелъ („У“ 29).

„Дисциплинаренъ църковенъ съветъ“ е първата редовна съдебна инстанция във всяка епархия, който съди по църковните простъпци на клирици и монаси отъ епархийския му районъ. Той се състои отъ епарх. архиерей (или неговия замъстникъ), като председателъ, и отъ четири членове, свещеници, назначавани или освобождавани отъ епархиийския архиерей. За назначаването или освобождението на членъ-съдии еп. архиерей съобщава въ св. Синодъ („У“ 30). Това назначаване, а особено отстраняването на духовните съдии направо и по свободното усмотрение на епарх. архиерей не е твърде въ духа на началото на съборността, нито пъкъ вдъхва довърие въ свободата и независимостта на духовния съдия при изпълнение на съдийската му обзаност. Решенията на съда се взематъ съ вишегласие. Налагатъ се отъ тоя съдъ следните наказания: мърене, аргосъ до една година, спиране на заплатата съ или безъ аргосъ до една година. Наказанията мърене и аргосъ до 40 дни съ окончателни; другите наказания могатъ да бъдатъ обжалвани предъ постоянния дисциплинаренъ съветъ при висшето църковно управление. Когато единъ клирикъ се обвинява въ простъпка, която предизвика съблазънъ, архиепископътъ или епископътъ могатъ веднага да забранятъ обвиняванията да извършва религиозна служба, но не повече отъ два месеца („У“ 31).

„Постояниятъ дисциплинаренъ съветъ“ (съседалище при централното управление на църквата) състои отъ архиепископа, като председателъ и четири членове — епископъ или висши клирици, избрани отъ Синода, който избира и 4 подгласници. Когато засъдава Синодътъ, той самъ действува като „постояненъ дисциплинаренъ съветъ“ („У“, 32) — една несъобразност, понеже съ това се намалява една отъ съдебните инстанции. Съдътъ решава съ вишегласие. Той съди като втора инстанция по дъла, дошли по апелъ срещу решения на епархиалния „дисциплинаренъ църковенъ съветъ“, а като I-ва инстанция — по-тежки църковни престъпления, по които споредъ решения на епископските дисципилинарни съвети осъжданите получаватъ по-големи отъ мърене и аргосъ до 1 година наказания, а също и по наказанието — низвержение („У“, 33). Това постановление (за I-во инстанц. съдение въ постоянния дисциплинаренъ съветъ) е неясно и объркано, понеже едва подиръ произнасяне

на една присъда (отъ епархиялния дисципл. съветъ), може да се знае, по кое наказателно дѣло какво наказание е присъдено; и после (когато като „постояненъ дисциплинаренъ съветъ“ се случи да сѫди св. Синодъ) обвиняванията губи една инстанция, т. е. остава само съ една сѫдебна инстанция; по правилно щѫше да бѫде, ако по дѣла, по които епарх. дисципл. сѫдъ наложи наказание по-голѣмо отъ мъмрене и аргосъ до една година, решението ex officio да отива въ „Постоянния дисциплинаренъ съветъ“ за утвърждение на наложената присъда.

Св. Синодъ е най-вишиятъ църковенъ сѫдъ. Той сѫди по апель и окончателно по всички решения, взети отъ постоянния дисциплинаренъ съветъ, както и епископитъ и великия митрофоренъ икономъ за леки простѣпъци („У“, 33, 35).

Св. Синодъ въ засиленъ съставъ действува като сѫдъ срещу архиепископа и епископитъ (великия икономъ) по обвинения въ тежки доктрически и канонически престѣплени („У“, 21, „а“, 36). Въ тоя случай съставътъ на Синода е триадесетчлененъ: архиепископътъ и членовете на Синода (освенъ онъ отъ тѣхъ, който е обвиняемъ), титуларните епископи и висши клирици, шестъ отъ които опредѣля самъ обвиняемиятъ. Решението се взема съ $\frac{3}{4}$ на гласовете и съ тайно гласоподаване. Решения за отстранение отъ служба подлежатъ на кралско утвърждение („У“, 37).

Синодътъ „решава“ (какъ? по сѫдебенъ или по административенъ редъ? — това не е казано въ устава; би трѣбвало да се разбира — пакъ по сѫдебенъ редъ) за отстранение на синодните членове, когато сѫ осаждени (отъ кого? — не е казано, но отъ текста се подразбира — отъ гражданските сѫдилища), за престѣници, наказани съ затворъ надъ една година или пѣкъ осаждени за престѣплениета фалшификация, кражба, злоупотрѣбление съ довѣрие и за деяния противъ добритѣ ирави (.У“, 21, „б“).

По църковния процесъ устѣвътъ нарежда: обжалванията предъ по-горна сѫдебна инстанция ставатъ въ срокъ отъ 30 дни отъ датата на съобщението („У“, 30); съобщението на решението става въ срокъ отъ 15 дни отъ датата на вземане решението (i b.); подаденитѣ жалби се препращатъ въ по-горния сѫдъ въ срокъ отъ 15 дни отъ деня на връчването имъ (i b.).

По църковното имотно право заслужаватъ отбелѣзване следните (почти изключително установени) положения.

Субекти на църковното право (съ право на имотна правоспособност) сѫ: 1) цѣлата албанска православна църква, която е юридическо лице („У“.5); това се вижда и отъ чл. 62 на устава, който гласи: „въ случаи на ересь на една част или на цѣлото православно население на нѣкая областъ,

църквите, монастирите и тяхните имоти остават на албанската православна църква"; 2) църквите; 3) монастирите; 4) "православните общини" или енории ("У", 38, 40). Финансови източници на църквата са: 1) приходитъ отъ движимите и недвижими имоти на църквата, на храмовете монастирите и православните общини; 2) помощъ отъ държавата (днесъ държавата дава на правосл. цирква за издръжката ѝ една помощъ отъ 20,000 зл. фр., която първоначално е била 75,000, после 50,000 и по-късно 35,000 зл. фр.; има се опасение, че тая помощъ може да се прекрати изцяло); 3) facultativни плащания (обичайни плащания) отъ всъко прав. семейство въ полза на църквата и епископа; 4) дарения и помощи ("У", 40—41). „Албанската православна църква въ никой случай не може да приеме, подъ каквото име и да е, подаръци отъ една чужда сила; противоположното на това постановление действие е едно политическо престъпление" ("У", 55).

Църквата има една обща каса, дето се прибиратъ всички споменати по-горе църковни приходи ("У", 40).

Изразходването на всички суми става по установенъ (съ подробни наредби изложени въ общия църковенъ „Правилникъ") редъ. Общиятъ бюджетъ на църквата се изработва отъ смъсения съветъ ("У", 45 „П" 24); за бюджетите на църковните настоятелства и монастирите се спомена по-горе ("У", 48, 49, „П" 25, 26, 27).

Имотното управление на църквата става по положенията, изложени въ Общия „Правилникъ" на църквата ("У", 42). Всъко решение за отчуждение (продаване, отстъпване и т. н.) на църковни имоти, за да бъде валидно, се нуждае отъ утвърждение на смъсения съветъ ("У", 42).

Министерството на правосъдието има право да ревизира финансовите дела на църковните власти и да дава виновните подъ съдъ ("У", 43).

IV.

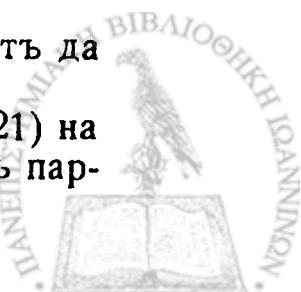
Отношенията между църквата и държавата въ Албания принципално се установяватъ съ принципа на албанската конституция, изразени въ чл. 5:

„Албанската държава нѣма официална религия. Всички религии и вѣрвания са зачитани и свободата на тѣхното външно упражнение и практикуване е осигурено.

„Религията не може да създаде юридически спънки въ никой случай.

„Религиите и вѣрванията по никой начинъ не могатъ да се използватъ за политически цели".

Тукъ трѣбва да приведемъ и втори единъ членъ (21) на конституцията, който гласи: „качество на депутатъ (въ пар-

ламента) е несъвместимо съ каквото и да е заплащане на държавната длъжност, освенъ министерската; също тъй качеството на депутата е несъвместимо съ общинска длъжност или активна религиозна длъжност. Депутатът не може да вземе участие въ заседанията на парламента, ако е облечъ въ религиозни (духовнически) дрехи".

Отъ горнитъ конституционни постановления се вижда, че въ Албания държавата е въвела режима на „раздѣла на държавата отъ църквата“ (респективно — отъ изповѣданията, „религията“). Ала въ кой (неправиленъ и вреденъ) смисълъ се разбира и прилага тоя смисълъ въ Албания, ние видѣхме по-рано (глава I, т. III и IV, стр. 20—30). А това ще се види и отъ главнитъ положения на Депрега-Законъ за вѣритѣ (религиознитѣ общини). Ето защо ние можемъ сега да се задоволимъ съ изпъкване на конкретно изразявашитѣ се отношения между държавата и правосл. църква (споредъ устава на прав. алб. църква), респективно — между държавата и изповѣданията изобщо (и значи — и православната църква).

Албанската държава признава албанската православна църква (като цѣлост) за юридическо лице и, като такова последната наследва всички права на досегашнитѣ (заваренитѣ отъ турско време) православни общини („У“, 5).

Държавата дава съдействие на църковнитѣ власти въ браняне православнитѣ доктрини и наредби и на православното духовенство отъ докачане и унижение чрезъ публичното живо слово, печата, театра, изкуството и киното („У“, 9).

Държавата дава една (малка и се повече намалявана) субсидия за издръжка на църквата („У“, „б“).

До преди две години държавата поддържаше въ училищата си обучението и възпитанието въ Законъ Божий.

Църквата поддържа връзките си съ правителството чрезъ Министерството на Правосъдието („У“, 60).

Това сѫ правата и привилегии (ако и до колкото може да се говори за такива), които държавата признава на църквата чрезъ устава на последната.

Срещу това църквата има следнитѣ задължения или ограничения къмъ държавата (пакъ съгласно устава на църквата):

Върховното управление на църквата се ръководи въ съгласие съ държавнитѣ заявени („У“, 6).

Църквата се моли въ всяка литургия за краля, нацията и войската.

Съ кралски декретъ става назначението и премъстването и отстраняването отъ служба на архиепископа и на епископите („У“, 15, 20, 21, „б“, 37, 36, 21-а).

Архиепископътъ и епископите, преди встъпването си въ длъжност, полагатъ установената клетва предъ краля („У“, 18).

Съ кралски декретъ става опредѣляне на централното

седалище (централната епархия, митрополията) на църквата и границитѣ на епархиите („У“, 14).

Уставътъ и общиятъ правилникъ на църквата се нуждаятъ отъ одобрението на правителството („У“, 53).

Върху смѣтководството на църквата, ревизия могатъ да правятъ не само общите, държавни, финансови власти, но и министерството на правосъдието („У“, 43, 45).

Разбира се, че принципътъ на раздѣлата на държавата отъ църквата „не значи“, нито може да значи (както посочихме по-рано), че наистина дветѣ тѣзи голѣми общества сѫ или могатъ да бѫдатъ напълно раздѣлени едно отъ друго или да нѣматъ интересъ едно за друго и връзки едно съ друго. А сѫщо тѣй се разбира, че принципътъ на свобода на изповѣданятията („свободата на тѣхното външно упражнение и практикуване“) носи (въ връзка съ държавата) една абсолютност (въ външното практикуване).

Обаче въ конкретното изграждане както на принципа „раздѣла между държава и църква“, тѣй и на принципа „съюзъ между държава и църква“ много отъ държавите уреждатъ единъ режимъ, който въ науката се нарича опекунски или полицейски режимъ. Такъвъ режимъ (общо оценено) създава за изповѣданятията изобщо (а значи, и за алб. прав. църква) „Декретъ-законъ за религиозните общини“ въ Албания. За да изтѣкнемъ това, би трѣбвало да префразираме самия законъ.

Вмѣсто това ние публикуваме, като приложение, въ точнъ преводъ отъ албански самия законъ.

Разбира се, че бѫдещето развитие на отношенията между народната албанска православна църква и националната албанска държава въ пътя на ясното разграничение и свобода, но сѫщевременно и при разбирателство и сътрудничество, ще зависи, кога и до колко албанските народни и държавни водачи ще се проникнатъ отъ едно положително отношение къмъ религията, христианството, православието и народната албанска православна църква, и кога и до колко и самата албанска правосл. църква ще изпълни своята духовна и национално-культурна мисия между албанския народъ. Стабилизирането и напредъкътъ и на дветѣ тия общества, на държава и правосл. църква въ Албания, лежи въ това именно бѫдаще.

София, 28 юни 1935 год.

V.

Приложение**Декретъ-законъ за религиозните общини.**

Чл. 1.

Религиозните общини, които иматъ за единствена цель упражнението и организирането на тѣхните вѣрвания, се уреждатъ съ разпоредбите на тоя Декретъ-законъ.

Чл. 2.

Освенъ трите религиозни елементи (изповѣданія) които сѫществуватъ въ Албания и на които е признато правото на формиране въ религиозна община, всѣки другъ религиозенъ елементъ може да получи разрешение отъ правителството, да се организира въ религиозна община, когато тя се съгласува съ разпоредбите на тия законъ и съ другите закони на държавата.

Чл. 3.

Енориите („религиозните секти“) сѫ части отъ съответната община. Всѣка енория, по отношение на вѫтрешното ѝ администриране, изборите, назначенията, уволненията и дисциплината на клира, тѣй и администрирането на имотите, действува на основание на своите традиции и своя правилникъ.

Всѣки председателъ на енория се избира на основание на правилника на енорията и се назначава отъ председателя на съответната религиозна община, освенъ представителите на главните енории, които се представляватъ по каналенъ редъ чрезъ председателя на съответната религиозна община, за декретиране отъ краля.

Всѣка енория има право да избира единъ делегатъ, който ще взима участие съ общия съветъ или въ конгреса на съответните общини.

Чл. 4.

Религиозните общини сѫ морални (юридически) лица и се ползватъ съ всички съответни права на тия лица въ съгласие съ тия Декретъ-законъ и съ другите закони на държавата; но тѣ не могатъ да гонятъ политически цели, нито направо, нито по околенъ начинъ; сѫщо тѣй не могатъ да упражняватъ правото на съдене (юрисдикция), по какъвто и да било въпросъ.

Сѫщо тѣй енориите, по отношение администрирането и притежанието на тѣхните имоти сѫ юридически лица.

Чл. 5.

Религиозните общини се смятат за образувани и се ползват от правата, които закона им дава, само когато уставът, представен от тяхъ, се утвърди от Министерският Съвет и се декретира от Краля.

Уставът на някоя община и правилниците на енорията могат да се представят на правителството за утвърждение след като съсъгласувани и утвърдени отъ събранието или отъ компетентните власти съгласно каноническите правила на съответната община или секта.

Чл. 6.

Всички уставъ на религиозна община, декретиран според чл. 5 на настоящия декрет-закон, създава законно задължение и неговото задължение се гарантира от правителството, доколкото налагат държавните закони.

Чл. 7.

Председателите на всичка община също и председателите на тяхните енории, както и всички други функционери, преди да се легализират според разпоредбите на този закон и на устава на общината и правилниците на енорията, на които съществува, не могат да започнат да упражняват длъжността, въ противен случай се наказват по чл. 213 на наказателния кодекс. Същото се отнася и до оици, които бидейки уволнени, продължават да упражняват длъжността.

Чл. 8.

Председателите на религиозните общини и тяхните пръвчи подчинени, както помощниците и заместниците им, а също и председателите на енории трябва да бъдат по поданство, произходъ и езикъ албанци, да знаят да четат и да пишат свободно официалния езикъ и да бъдат на възраст най-малко 25 години, и да не съществува познати въ Албания, като противонационални дейци.

Чл. 9.

Председателите на всичка община, също и тяхните пръвчи подведомствени, след като се изберат съгласно тяхната устав, се назначават съ кралски декретъ.

Освен тези могат да се назначат съ кралски декрет и други функционери, за които уставът налага кралски декретъ.

Чл. 10.

Религиозните общини също приобщени към Министерството на правосъдието и всички тяхни връзки съ правител-

ството се извършватъ съ неговото посръдство, и то извършва и инспекторирането имъ.

Чл. 11.

Бюджетитъ и правилниците на общинитъ, също и правилниците на енории не могатъ да влезатъ въ сила безъ да бждатъ утвърдени отъ Министерския Съветъ.

Министерството на правосъдието въ всички случаи има право да контролира положението на приходитъ отъ имотитъ, които притежаватъ тия общини, чрезъ единъ инспекторъ или държавенъ прокуроръ, и да имъ искатъ сметките и да изследватъ начина на извършените разходи и да внимаватъ дали извършени съгласно законите.

Чл. 12.

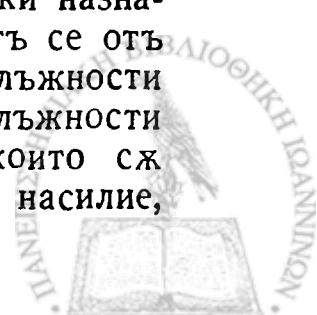
Правото на колективно притежание и употребление на имотите, предназначени за една благотворителна религиозна или хуманна цель, която е опредѣлилъ тѣхниятъ основателъ, минава къмъ общината:

- 1) Когато събранието на общината реши отменението на предназначението отъ основателя, по причина възприета и отъ правителството;
- 2) Когато характерътъ или значението на целта на основателя също се промѣнили такова, че фонда не отговаря повече на своята цель;
- 3) Когато предназначението, опредѣлено отъ основателя, не се съгласува съ интересите на държавата;
- 4) Когато целта на основателя не е реализуема.

Въ всички тия случаи решението на Министерския съветъ, съгласно чл. чл. 450 и 451 на цивилния кодексъ, както и това на събранието на общината, удобрено отъ Министерството на правосъдието се представя за декретиране на Краля, и следъ като излѣзе съответния декретъ, става прехранянето въ ипотечното отдѣление на името на общината, когато се отнася до единъ недвижимъ имотъ, а когато се отнася до движими вещи, съобщава се регистрацията по реда на движимите имоти на общината.

Чл. 13.

Не могатъ да бждатъ избрани и назначени религиозни или мирски функционери онѣзи, които също осъждани на наказание затворъ до повече отъ две години и когато, бидейки назначени, се осъждатъ на същото наказание, уволняватъ се отъ тая длъжност и се считатъ забранени за тѣхните длъжности ipso iure. Също не могатъ да се назначаватъ на тия длъжности и ако също назначени се считатъ забранени, ония, които също осъждани за простъпки: фалшификация, кражба, насилие,

злоупотрѣбление съ довѣрие, деяния противъ добритѣ нрави, както и ако сѫ известни, като пияници или комарджии, или ако противъ тѣхъ има нѣкакво публично негодуване или ако публично сѫ известни като нечестни хора.

Чл. 14.

Всички клирически функционери на религиозните общини, отъ каквато и категория да сѫ, докато сѫ на активна служба, нѣматъ право да гласуватъ или да се избиратъ за каквъто и да било политически изборъ и да се назначаватъ на каквато и да била политическа мисия и ако желаятъ да упражняватъ изборното си право или правото на избирамостъ, трѣбва най-малко шестъ месеци преди избора да бждатъ отстранени отъ религиозната длѣжностъ.

Всѣки изборъ или гласуване въ противоречие съ тая наредба сѫ недѣйствителни.

Чл. 15.

Качеството клирици е несъгласуемо съ каквато и да била държавна или общинска длѣжностъ, платена или неплатена.

Въ случай, че единъ държавенъ или общински чиновникъ се назначава отъ неговата религиозна община на нѣкаква религиозна длѣжностъ, отъ датата на почването на тая длѣжностъ той е длѣженъ въ срокъ отъ 3 дни да подаде оставка, въ противенъ случай се счита уволненъ, и ако е депутатъ или натоваренъ съ нѣкаква друга политическа длѣжностъ, отъ самосебе си изгубва това качество. Участието въ Общия Съветъ като членъ или делегатъ на нѣкой религиозенъ конгресъ, не е религиозна длѣжностъ.

Чл. 16.

Религиозните функционери, освенъ случаите предвидени въ тѣхните устави, се освобождаватъ отъ длѣжностите имъ:

1) Направо съ кралски декретъ когато:

а) По важна политическа причина, която се отнася до спокойстрието, или поради тѣхните обноски, които развалятъ хармонията между общините, на които служатъ, или предизвикватъ конфликти между разните общини;

б) По причинна на углавно преследване, което предвижда тѣхното осъждане на нѣкое отъ наказанията, предвидени въ чл. 12.

в) Въ случай, че има оплакване отъ страна на общината за отсѫтствие отъ длѣжностъ, съ която е натоваренъ отъ Устава или правилниците на общината и въ случай, че следъ анкетата, която ще се извърши отъ министерството на правосъдието, тия оплаквания се потвърдятъ.

2) Когато по сѫдебно решение се докаже нѣкое злоупо-

тръбление съ длъжността или получатъ нѣкое осъждане за нѣкоя простжпка, която ги унижава тежко предъ народа.

3) Когато се иска отъ Министерството на правосъдието отъ председателството на общината отстраняването отъ функционирането по причина, че:

а) Клирическиятъ функционеръ се занимава съ политика или по обиколенъ начинъ се бѣрка въ политиката;

б) Когато отсѫтствува отъ длъжноститѣ, съ които го натоварва уставътъ или правилниците на общината, въ която е и

в) Когато на функционеритѣ се докаже явно пиянство или нѣкоя обноска противна на добритѣ нрави.

Клирическиятъ функционеръ по причинитѣ, изложени въ този параграфъ, може да иска да докаже обратното, сами или чрезъ председателя на тая община, и въ този случай и двата доклада се изпращатъ на държавния съветъ, който решава окончателно.

Чл. 17.

Функционеритѣ на общинитѣ и тѣхнитѣ енории, за назначението на които е излѣзълъ кралски декретъ, не могатъ да се нарекатъ уволнени, докато не се обезсили този декретъ.

Чл. 18.

Общинитѣ и енориитѣ имъ иматъ право, въ рамките на разпоредбитѣ на тѣхниятъ уставъ и правилници да взематъ дисциплинарни мѣрки противъ собствените си функционери, въ случай на нужда чрезъ посредството на председателството на общината се търси помощта на правителството чрезъ министерството на правосъдието.

Чл. 19.

Религиозните функционери на общинитѣ, които въ иерархическата стълба идватъ следъ онѣзи, опредѣлени въ чл. 9, се назначаватъ и отстраняватъ съгласно съ съответния уставъ, запазвайки правото си на оплакване предъ тѣхните по-висши съвети, но винаги разпоредбитѣ на чл. чл. 9, 16 и 17 на тоя декретъ сѫ неотмѣняеми.

Досежно председателитѣ на енориитѣ, съ тѣхъ се постѣпва съгласно чл. 3 на тоя законъ.

Чл. 20.

Въ случай, че се констатира, че религиозниятъ функционеръ е направилъ при изпълнение на своите длъжности нѣкаква простжпка, наказуема по наказателния законъ, той се изпраща направо на компетентното сѫдилище и се осъжда за направената простжпка, съгласно разпоредбитѣ на наказателния законъ.

Чл. 21.

На общинитѣ е забранено да получаватъ помошь отъ чужди държави въ каквато форма и да сѫ и по каквъто и начинъ да е, освенъ въ случаите на приети отъ правителството помощи, които иматъ за цель филантропически дѣла.

Разпоредбите на тоя параграфъ се простиратъ и върху помощи дадени отъ чужди поданици.

За филантропически помощи, които се правятъ отъ чужденци въ полза на общинитѣ, каквато сума и да образуватъ, и за помощи, направени отъ албански поданици, когато превишаватъ сумата 1000 зл. фр., нужно е разрешение на правителството въ съгласие съ членъ 562 отъ цивилния кодексъ.

Чл. 22.

Общинитѣ могатъ да събиратъ отъ своите вѣрващи албански поданици, факултативни помощи, разрешени отъ правителството и предвидени въ тѣхните устави и правила.

Чл. 23.

Общинитѣ и тѣхните енории упражняватъ своите вѣрвания свободно и тихо, въ съгласие съ добритѣ нрави въ храмове или специални предназначени за тѣхната религия мѣста.

Чл. 24.

Общинитѣ и енориите имъ, за образованietо на своя клиръ на основание на законите на държавата и съответните устави и правила могатъ да откриятъ религиозни училища (семинарии, медреси).

Чл. 25.

Никой не може да открие храмъ, преди да се е легализиралъ съгласно разпоредбите на тоя декретъ.

Чл. 26.

Религиозните общини въ своите проповѣди сѫ длѣжни да даватъ съвети за събуждане и развитието на националните чувства у своите вѣрващи и за засиляне националното единение.

Функционирането на организациите на религиозните общини ще биде винаги на национална основа, и всички функционери, безъ изключение, трѣбва да бѫдатъ известни (познати) съ национални обноски.

Чл. 27.

Забранено е носенето на религиозно облекло и други знаци на религиозния санъ, ако за това качество не е из-

дадена лична карта отъ министерството на правосъдието. Противното на това се наказва по чл. 214 отъ Наказ. Законъ

Чл. 28.

Религиозните общини въ Албания, до като не сѫ съгласували своите организации напълно съ основите на този законъ не се ползватъ нито отъ разпоредбите на този законъ, нито отъ разпоредбите на другите държавни закони.

Чл. 29.

Всички разпоредби на този декретъ се изпълняватъ даже и ако не сѫ споменати и обгърнати отъ уставните и правилниците на разните общини.

Чл. 30.

Седалищата на религиозните общини се определятъ съ кралски декретъ.

Докато излезе съответния декретъ, седалищата на общините оставатъ тамъ кѫдето сѫ.

Чл. 31.

Законътъ върху легалните устави на религиозните общини и всички разпоредби на законите, които сѫ въ противоречие съ този декретъ, се обез силватъ.

Общи разпоредби.

Чл. 32.

Уставите, пригответи отъ събранията на общините, не декретирани преди влизането въ сила на този декретъ, но които ще се декретиратъ върху неговите основи, въ случай че съдържатъ разпоредби, които сѫ въ противоречие съ принципите на този декретъ, влизатъ въ действие, като се анулиратъ само тия точки, които противоречатъ, безъ да става нужда отъ вторъ конгресъ.

Също ако уставите на общините, които сѫ утвърдени отъ правителството, съдържатъ разпоредби, противни на този декретъ, само тия разпоредби сѫ без силни.

Чл. 33.

Този декретъ влиза въ сила отъ датата на публикуването.

Чл. 34.

Министерското тѣло се натоварва съ изпълнението на този декретъ.

Тирана, 9. I. 1930 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

на статията

„АЛБАНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И
НЕЙНАТА УРЕДБА“.

Отъ протопресвiterъ проф.
Степанъ Цанковъ.

Глава първа.

I.

Значението на Албания и на албанския народъ изобщо и връзката имъ съ българитѣ. Значението на Албания отъ християнско и православно гледище: правосл. алб. църква като преденъ постъ, постъ на православието. Дългътъ на православните балкански църкви къмъ албанска прев. църква. (стр. 1—7).

II.

Броятъ на албанците: общо по народности: гърци, ромъни, сърби, българи (монастиръ „Св. Иоанъ Владимир“, история и предания); по изповедание: мюхамедани; римокатолици (пропаганда и значението ѝ); православни (стр. 7—20).

III.

Условията за живота на алб. прав. църква: културната насока на албанската интелигенция (западно-секуляристична, неправилното разбиране на принципа: „албанската държава нѣма официална религия“, липса на положително отношение къмъ религията, премахване на религиозното обучение отъ държав. училища и неговото значение) (стр. 20—27).

IV.

Тежкото положение на албанската прав. църква; протестната по той случай телеграма на предстоятеля на алб. прав. църква до краля Зору срещу гонението на църквата (стр. 27—30).

INHALTSANGABE DER ABHANDLUNG

„DIE ALBANISCHE ORTHODOXE KIRCHE“.

Von Prof. Dr. Stefan Zankow.

Erstes Kapitel.

I.

Die Bedeutung Albaniens und des albanischen Volkes im allgemeinen und in Zusammenhang mit den Bulgaren. Die Bedeutung Albaniens vom christlichen und orthodoxen Standpunkte: die alb. orth. K. als Vorposten der Orthodoxie. Die Pflicht der orth. Kirche am Balkan der alb. Kirche gegenüber (S. 1—7).

II.

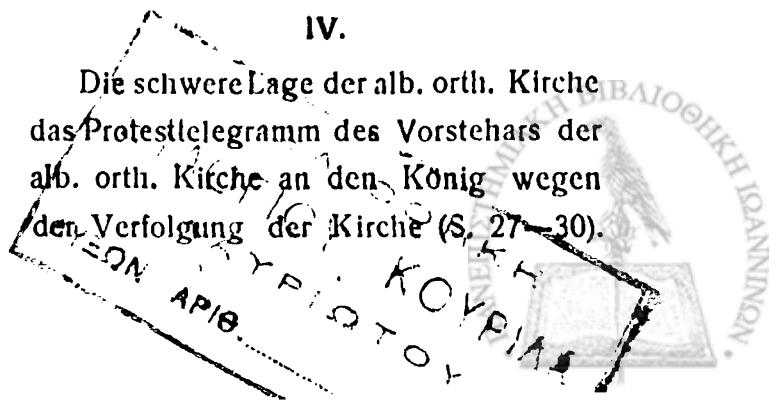
Die Zahlengrösse der Albanen im allgemeinen; nach Nationalität: Griechen, Rumänen, Serben, Bulgaren (das Kloster des hl. Johanna Vladimir; Geschichte u. Überlieferungen); nach Konfession: Mohammedaner, röm.-katholische (Propaganda u. ihre Bedeutung); Orthodoxe (S. 7—20).

III.

Die Lebensbedingungen der alb. orth. Kirche: die Kulturrichtung der albanischen Intellektuelen (westlich-säkularistische; die falsche Auffassung des Prinzipes: „der albanische Staat hat keine offizielle Religion, keine positive Beziehung zu der Religion, Abschaffung des Religionsunterrichtes in den Staatsschulen u. seine Bedeutung (S. 20—27).

IV.

Die schwere Lage der alb. orth. Kirche das Protesttelegramm des Vorstehers der alb. orth. Kirche an den König wegen der Verfolgung der Kirche (S. 27—30).

V.

„Статутът“ на алб. прав. църква: епархии, енор. свещеници, църкви, монастири, училища и пр. (стр. 30—32).

Глава втора.

I.

Автокефалията на албанската църква: за и противъ (отъ гледище на алб. прав. църква и на Царигр. патриаршия и отъ общо православно гледище) (стр. 33—41).

II.

Националниятъ и съборниятъ характеръ на алб. прав. църква (стр. 41—43).

III.

Уредбата на алб. прав. църква, споредъ „Устава“ (1929), общия „правилникъ“ (1931) на църквата и „закона за вѣритѣ“. Общи начала. Териториално разпределение. Св. Синодъ. Предстоятелътъ на църквата. Църковниятъ съборъ. Смѣсениятъ (вишъ църковенъ) съветъ. Постоянниятъ стопански съветъ. Общата стопанска Дирекция. Епархийските епископи. Архиепископски намѣстници. Енорийски свещеници и диакони. Църковни настоятелства. Епиропи. Монастирско управление. Църковенъ сѫдъ (личенъ епископски сѫдъ; епарх. „Дисциплинаренъ църковенъ съветъ“, „Висшъ постояненъ дисциплинаренъ съветъ“, Св. Синодъ). Църковно имотно право (стр. 43—55).

IV.

Отношения между църква и държава: споредъ конституцията (раздѣла на държавата отъ църквата), споредъ устава на църквата, споредъ закона на вѣритѣ (полицейска система) (стр. 55—57).

V.

Приложение: Декретъ-законъ за религиозните общества (стр. 58—64).

V.

Der Status der alb. ort. Kirche: Diözesen, Priester, Kirchen, Klöster, Schulen etc. (S. 30—32).

Zweites Kapitel.

I.

Die Autocäphalie der alb. orth. Kirche: Pro u. contra (vom Standpunkte der alb. orth. K., des Patriarchates von Konstantinopel u. vom allgemein orthodoxen Standpunkte) (S. 33—41).

II.

Die nationale u. der konzilliare („soboren“) Charakter der alb. orth. Kirche (S. 41—43).

III.

Die Verfassung der alb. orth. Kirche, nach dem „Statuten“ (1929) des allg. Reglementes (1931) der Kirche u. des Gesetzes für die Konfessionen. Allgemeine Prinzipien. Der Heilige Synod. Der Vorsteher der Kirche. Das Kirchenkonzil. Der gemischte (oberste Kirchen) Rat. Der ständige wirtschaftliche Rat. Die allgemeine Wirtschaftsdirektion. Die Diözesanbischöfe. Die Erzpriester. Die Pfarrpriester u. Diakonen. Die Kirchenräte. Die Epitopen. Klösterverwaltung. Das Kirchengericht (persönliches Bischofgericht; der diözesan „Disciplinar-kirchenrat“; der hohe „Ständige Disciplinar-rat“; der Heilige Synod). Das kirchliche Vermögensrecht (S. 43—55).

IV.

Beziehung zwischen Staat und Kirche: nach der Staatsverfassung (Trennung zwischen Staat und Kirche), nach den Statuten der Kirche, nach dem Gesetz über die Religionsgesellschaften (Polizei-system) (S. 55—57).

V.

Anhang: Das Gesetz über die Religionsgesellschaften (S. 58—64).